48
Звон

Л. Л. ЗВОНСЬКА-ДЕНИСЮК

ДАВНЬОГРЕЦЬКА МОВА

Допущено
Міністерством освіти України
як підручник для студентів
відділень класичної філології
та гуманітарних факультетів
вищих закладів освіти

Наукова бібліотека
Київського університету
ім. Т. Шевченка

Київ
«Томіріс»
1997

ББК 81. 2. ДАВНЬОГРЕ — 923
З 43

Вперше в Україні видано підручник давньогрецької мови. Його мета — підвести до самостійної роботи з оригінальними прозовими та поетичними текстами давньогрецькою мовою.

Підручник складається з вступного розділу та частин: Фонетика. Морфологія, Словотворення. Синтаксис, Діалектологія. Метрика. Теоретичні положення нормативної граматики ілюструються цитатами та фрагментами творів авторів античної доби — від Гомера до Нового Завіту. Матеріал відкриває доступ до всієї багатої літературної спадщини античної Греції і грекомовної теологічної літератури.

Для студентів та аспірантів відділень класичної філології, а також інших спеціальностей, яким необхідні знання давньогрецької мови: філософів, істориків, філологів, теологів.

Рецензенти:
С. В. СЕМЧИНСЬКИЙ,
доктор філологічних наук, професор
Ю. В. ШАНІН,
кандидат філологічних наук, професор
С. Я. ШАРИПКІН,
доктор філологічних наук, професор

4802020100-031
97 без оголош.

ISBN 5-87 498-095-4

© Л. Л. Звонська-Денисюк, 1997
© Художнє оформлення «Томіріс», 1997

Передмова

Пропонована книга — перший в Україні підручник з давньогрецької мови, розрахований на майбутніх філологів-класиків — фахівців з давньогрецької та латинської мов.

Основна концепція книги — підручник, за яким можна навчати і навчатись, саме підручник, а не просто канонізований виклад грецької граматики. В основу його покладено концентричний метод з послідовним розширенням та ускладненням однойменних розділів при тісному взаємозв'язку та взаємозалежності тем різнойменних розділів. Такий підхід суттєво відрізняє цей підручник від аналогічних видань.

Підручник складається з вступу та частин: "Фонетика", "Морфологія", "Словотворення", "Синтаксис", "Діалектологія", "Метрика". Лексичний матеріал подається в давньогрецько-українському словнику.

Вступна частина знайомить із загальноосвітнім та фахово-лінгвістичним значенням вивчення давньогрецької мови, а також включає екскурс у історію грецької мови з зазначенням локалізації основних літературних діалектів та авторів, що ними писали.

Матеріал нормативної граматики (фонетика, морфологія, словотворення, синтаксис) розподілено на 148 лекцій, згідно з навчальною програмою для відділень класичної філології. Кожна лекція складається з певної кількості дидактично і логічно пов'язаних параграфів, кількість яких можна регулювати залежно від фахового спрямування різних гуманітарних спеціальностей.

У нашому підручнику вперше послідовно вводиться грецька граматична термінологія — прототип латинської та сучасних європейських мов; оформлена таблиця українських, латинських та грецьких термінів, без знання яких неможлива повноцінна філологічна підготовка.

Розділ "Фонетика", окрім традиційного розгляду фонетичних правил, включає огляд основних фонетичних законів давньогрецької мови, оскільки такі відомості суттєво допомагають студентам свідомо та системно засвоювати об'ємну грецьку граматику.

У частині "Морфологія" введена рубрика майже півтисячі прислів'їв та крилатих висловів (παροιμίαι καὶ γνῶμαι). Важко ж уявити типовий підручник латинської мови без сентенцій, хоча багато відомих латинських фразеологізмів є, по суті, кальками чи дублетами грецьких прототипів. Окрім тлумачення грецьких гном (γνώμη *думка, сентенція*), наводяться латинські та українські еквіваленти чи відповідники. Подаються також біблеїзми, що стали відомими словесними формулами, але з їх грецьким оригіналом пересічний читач зустрінеться вперше. Прислів'я та гноми пов'язуються з граматичним матеріалом, що, окрім пізнавального моменту, переслідує ще й їх граматичний аналіз та свідоме запам'ятовування.

Нововведенням є вправи з етимології для зіставлення слів грецького походження з їх етимонами. Для етимологічного аналізу підібрано добре знані слова з цікавими семантичними змінами. Спроби пояснити їх переосмислення розвивають у студентів філологічну інтуїцію та асоціації в мовному і культурно-історичному аспектах, розширюють лінгвістичний кругозір. Цьому ж сприяють окремі параграфи підручника, де розглядаються різні типи фонетичного та лексичного освоєння грецизмів українською мовою.

Курс морфології та синтаксису диференційований на:

- основний теоретичний матеріал;
- сигніфіковані додаткові відомості:

(Σ — σημεῖα *примітки*) — відхилення від правил, перелік винятків, необхідні короткі екскурси в історичну граматику тощо.

Основним джерелом для ілюстрації граматичних явищ вважаються речення для перекладу з давньогрецької мови та зв'язні тексти, що містять інформацію про життя, звичаї, реальні та міфологічні події, пов'язані з античною Грецією і зрідка — з Римом. Пропонуються речення для перекладу давньогрецькою мовою, що сприяє кращому розумінню граматичних конструкцій, не характерних українській мові.

У розділі "Синтаксис" — матеріал, котрий традиційно обмежувався лише давньогрецькою мовою, пов'язується з сучасними мовознавчими поглядами та вченнями античних граматистів. Нововведенням є розгляд риторичних фігур та поетичних тропів з прикладами вживання їх в оригінальних творах давньогрецьких авторів.

Відповідно до граматичних тем підібрано адаптовані й оригінальні тексти на міфологічні та історичні сюжети, фрагменти і молитовні тексти з Нового Завіту. В курсі синтаксису приклади та уривки для читання наводяться тільки з оригінальних різножанрових творів авторів класичної доби (Есхіл, Софокл, Евріпід, Арістофан, Платон, Арістотель, Фукідід, Ксенофонт, Лісій, Ісократ, Демосфен, Есхін, Андокід, Горгій та інші) із зазначенням місць цитування.

Вперше у підручнику давньогрецької мови вміщено розділ "Словотворення", в якому досліджуються різні словотвірні моделі грецької мови, відомості про які в аналогічних посібниках мали спорадичний характер.

Частина "Діалектологія" присвячена розгляду фонетико-морфологічних особливостей основних літературних діалектів давньогрецької мови — дорійського, еолійського, іонійського, койне, мови Гомера та Геродота, — що відкриває доступ до творів грецьких авторів усієї античної доби.

Частина "Метрика" охоплює майже всі створені грецькими поетами віршовані розміри із прикладами з оригінальної поезії (Гомер, Гесіод, Солон, Феогнід, Симонід, Архілох, Тіртей, Алкей, Сапфо, Анакреонт, Алкман, Піндар та інші).

Розподіл матеріалу на окремі взаємопов'язані комплекси, обсяг яких можна регулювати, наповнення термінологічною лексикою різних наук та екстралінгвістичною інформацією дозволяє використовувати підручник не лише філологам-класикам, а й студентам інших спеціальностей, яким необхідні знання грецької мови: філософам, історикам, філологам, теологам, сумотурологам.

Вступ

Назва "Греція" римського походження, греки ж називали і називають себе еллінами (οἱ Ἕλληνες), а свою мову — ἡ Ἑλληνικὴ γλῶττα, що перекладається як "еллінська мова". У нас традиційно закріпилися поняття "Греція", "грецький", "грецизм", тоді як слова "Еллада", "еллінський" мають пишномовно-поетичне забарвлення, а "еллінізм" взагалі набув значення історичного терміну на позначення епохи з кінця IV ст. до н.е. до кінця I ст. до н.е.

Грецьку мову античної доби називають давньогрецькою мовою. Поняття "давньогрецька мова" досить умовне, оскільки Стародавня Греція поділялася на окремі міста-держави зі своїми локальними діалектами, хоча взаєморозуміння поміж вихідцями різних полісів ніколи не втрачалося. Становлення Афін як осереддя політичного і духовного життя Греції V—IV ст. до н.е. спричинилося до того, що саме мова Аттіки та її центру Афін стала мовою всіх освічених греків класичної епохи.

Аттічний діалект — найбільш опрацьована і досконала форма літературної мови, якою написано найвизначніші прозові твори, лексика і стилістика яких стали взірцями для наслідування і в пізніші часи. Саме він ліг у основу єдиної загальногрецької мови — койне, в якій розчинились усі давньогрецькі діалекти наприкінці епохи еллінізму, коли період розквіту грецької культури і мови безповоротно залишився позаду. Тому саме аттічний діалект класичної доби стає об'єктом вивчення предмету "давньогрецька мова"; інші діалекти розглядаються в порівнянні з ним.

Антична Греція подарувала світові багато в чому і до сьогодні неперевершені творіння людських рук і злету людської думки, одвічне прагнення до загальнолюдського ідеалу — гармонії духу і тіла — калокагатії.

Науки як системи упорядкованих знань зародилися саме в Стародавній Греції, тому не дивно, що назви майже всіх наук грецького походження: математика, фізика, філософія, філологія, астрономія, географія, геологія, ботаніка, зоологія, історія, педагогіка, психоло-

гія, теологія тощо. Зрозуміло, що й наукова термінологічна база закладалась ще в античну епоху. Лексика давньогрецької мови з її яскраво вираженим синтетизмом та продуктивним словоскладанням була і є одним із найбагатших джерел створення міжнародної наукової термінології. Щоденно ми вживаємо слова грецького походження — грецизми (чи то терміни, що розширили або звузили сферу використання, чи то просто побутову лексику), часто не замислюючись над їх походженням чи первісним значенням.

Кожній освіченій людині цілком зрозумілі терміни, якими послуговуються у сфері природничих наук, наприклад:

у ботаніці — акація (ἀκακία), герань (γέρανος), каштан (καστάνη), гіацинт (ὑάκινθος), нарцис (νάρκισσος), аніс (ἄνισον), кактус (κάκτος), алтей (ἀλθαία);

у зоології — тигр (τίγρις), амеба (ἀμοιβή), хамелеон (χαμαιλέων), дельфін (δελφίς), пантера (πάνθηρ);

у геології — алебастр (ἀλάβαστρος), асфальт (ἄσφαλτος), малахіт (μαλαχίτης), аметист (ἀμέθυστος), катаклізм (κατακλυσμός), кристал (κρύσταλλος), метал (μέταλλον);

у хімії — бром (βρῶμος), йод (ἰώδης), гелій (ἥλιος), озон (ὀζῶν), фосфор (φωσφόρος);

в астрономії — комета (κομήτης), планета (πλανητής), метеор (μετέωρος), полюс (πόλος), галактика (γαλακτική);

у фізиці — іон (ἰών), катод (κάθοδος), магніт (μαγνῆτις), енергія (ἐνέργεια), оптика (ὀπτική), електрон (ἤλεκτρον);

у математиці — катет (κάθετος), гіпотенуза (ὑποτείνουσα), теорема (θεώρημα), конус (κῶνος), піраміда (πυραμίς), циліндр (κύλινδρος);

у медицині — артерія (ἀρτηρία), симптом (σύμπτωμα), наркоз (νάρκη), дієта (δίαιτα), клініка (κλινική), аптека (ἀποθήκη), скелет (σκέλετον), діагноз (διάγνωσις).

Без грецизмів неможливо уявити суспільно-політичну лексику: монархія (μοναρχία), демократія (δημοκρατία), анархія (ἀναρχία), економія (οἰκονομία);

поняття логіки та філософії: гіпотеза (ὑπόθεσις), аналіз (ἀνάλυσις), синтез (σύνθεσις), теорія (θεωρία), практика (πρακτική), категорія (κατηγορία), система (σύστημα), ідея (ἰδέα);

назви літературних родів і жанрів: драма (δρᾶμα), лірика (λυρική), епос (ἔπος), трагедія (τραγῳδία), ода (ᾠδή), усіх поетичних розмірів та риторичних фігур.

Терміни, як часто й самі назви, мистецтв грецького походження: музика (μουσική), театр (θέατρον), сцена (σκηνή), хор (χορός), гамма (ἄμμα), діапазон (διὰ πασῶν), канон (κανών), тон (τόνος), обеліск (ὀβελίσκος), пілон (πυλών).

Грецька мова нагадує про себе і в сфері загальновживаної лексики: грамота (γράμματα), каторга (κάτεργον), пірат (πειρατής), скандал (σκάνδαλον), анекдот (ἀνέκδοτον), ідилія (εἰδύλλιον), симпатія (συμπάθεια), антипатія (ἀντιπάθεια), атлет (ἀθλητής), центр (κέντρον), гастрономія (γαστρονομία), гімназія (γυμνάσιον), горизонт (ὁρίζων), диплом (δίπλωμα), гармонія (ἁρμονία), катастрофа (καταστροφή), кафедра (καθέδρα), стадіон (στάδιον), талант (τάλαντον), герой (ἥρως), характер (χαρακτήρ), ентузіазм (ἐνθουσιασμός), паразит (παράσιτος);

серед власних імен: Софія, Андрій, Василь, Євген, Геннадій, Петро, Антон, Дмитро, Степан, Федір та інші;

в релігійно-культових поняттях: ідол (εἴδωλον), ангел (ἄγγελος), євангелія (εὐαγγέλιον), амвон (ἄμβων), панахида (παννυχίς), ікона (εἰκών), єпископ (ἐπίσκοπος), патріарх (πατριάρχης), апостол (ἀπόστολος).

Навіть такі, здавалось би, цілком сучасні слова, як автомат (αὐτόματος), фантастика (φανταστική), кібернетика (κυβερνητική), арктика (ἀρκτική), косметика (κοσμητική) звучали вже в устах стародавніх греків, хоча мали дещо інші значення.

Окрім слів-грецизмів, у мову інтелігентної людини твердо ввійшли цілі фрази-грецизми: прислів'я і крилаті вислови; до речі, й сама формула "крилаті слова" (ἔπεα πτερόεντα) належить Гомерові.

Грецька міфологія — невичерпне джерело мистецьких сюжетів, літературних образів, алегорій та фразеологізмів: ахіллесова п'ята, канути в Лету, олімпійський спокій, золотий вік, авгієві стайні, яблуко розбрату, троянський кінь, менторський тон, меч Феміди. Метафорично звучать імена та назви: Геракл, Прометей, Сфінкс, Титан, Химера, Циклоп, Ехо, Пегас, Парнас, Ікар, Олімп, Океан.

Лаконічність, влучність, філософська глибина грецьких прислів'їв та авторських висловів часто ставали об'єктом калькування їх римлянами, тому багато з них більше відомі латинською мовою: бог з машини (ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός — deus ex machina); людині властиво помилятись (πεφύκασιν ἅπαντες ἁμαρτάνειν — errare humanum est); пізнай самого себе (γνῶθι σεαυτόν — cognosce te ipsum); одна ластівка не робить весни (μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ — una hirundo ver non facit); все своє ношу з собою (τὰ ἐμαυτοῦ ἐν ἐμαυτῷ ἀεὶ περιφέρω — omnia mea mecum porto); початок — половина справи (ἀρχὴ ἥμισυ παντός — initium dimidium facti est); крапля точить каміння (ὁ σταλαγμὸς κατατρίβει τοὺς λίθους — gutta cavat lapidem); знаю, що нічого не знаю (οἶδά με μηδὲν εἰδότα — scio me nihil scire); друг Платон, але істина дорожча (φίλος μὲν Πλάτων, φιλτέρα δ' ἀλήθεια — amicus Plato, sed magis amica veritas); все тече (πάντα χωρεῖ — omnia fluunt); двічі в ту саму ріку не ступити (δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ

ἂν ἐμβαίης — bis in idem flumen non descendimus) та багато інших.

Біблеїзми, що стали ідіомами, також уперше були записані грецькою мовою: камінь спотикання (λίθος τοῦ προσκόμματος); вовки в овечих шкурах (λύκοι ἐν ἐνδύμασι προβάτων); голос волаючого в пустелі (φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ); лікарю, вилікуй себе сам (ἰατρέ, θεράπευσον σεαυτόν); пророк не має шани в своїй країні (προφήτης ἐν τῇ ἰδία πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει) і багато інших.

Перелік запозичених слів, які побутували в живій грецькій мові, можна продовжувати, але увесь запас грецизмів у нашій мові невичерпний. Варто зазначити, що оригінальні грецькі слова прийшли до нас різними шляхами: одні — зі старослов'янської мови, куди вони потрапили з середньовічної грецької мови завдяки контактам Київської Русі з Візантією, інші були запозичені з давньогрецької мови чи безпосередньо, чи через мови-посередниці. Такий довгий історичний шлях часто призводив до зміни семантичного наповнення, переосмислення цих слів.

Значну частку грецизмів становлять деривати — слова, штучно утворені на базі морфем грецької мови. Це загалом терміни-інтернаціоналізми, утворені на матеріалі грецької лексики з її продуктивним типом словотвору — словоскладанням. Сполучення різних морфем (терміноелементів) дозволяє одним словом (терміном) замінити багатослівність для вираження поняття багатоступеневого семантичного наповнення (дефініцію). Грецька мова поруч з латинською була і є головним джерелом утворення міжнародної суспільно-політичної, науково-технічної і особливо медичної термінології, клінічна номенклатура якої взагалі представлена в переважній більшості словами грецького походження.

Екскурс у історію грецької мови

Історія розвитку грецької мови умовно поділяється на періоди, які хронологічно майже збігаються з аналогічно названими епохами політичної історії Греції:

- архаїчний, або догомерівський та часів Гомера й Гесіода (до VII ст. до н.е.);
- класичний (з поч. VI ст. до н.е. до кінця IV ст. до н.е.);
- період койне — загальногрецької мови епохи еллінізму (з поч. III ст. до н.е.);
- візантійський — формування з VI ст. н.е. середньовічної грецької мови;
- період новогрецької, або сучасної грецької мови — з часів падіння Візантійської імперії в XV ст. н. е.

Грецьку мову архаїчного, класичного та елліністичного періодів прийнято називати давньогрецькою мовою. Нею розмовляли грецькі племена, які заселяли Балканський півострів, острови Егейського моря, західне узбережжя Малої Азії та грецькі колонії на півдні Італії, півночі Африки, в Північному Причорномор'ї.

Стародавні греки поділялися на численні племена і розмовляли різними місцевими діалектами, основні з яких засвідчені в багатьох пам'ятках писемності і якими написані визначні літературні твори, а саме: дорійський, еолійський та іонійсько-аттічний; інші діалекти відомі менше.

Дорійський діалект (ἡ Δωρίς або ἡ Δωρική), що зберігає найбільш архаїчні риси грецької мови, був діалектом дорійських племен, які проживали на південно-західному узбережжі Малої Азії, на півдні Пелопоннесу, о.Егіна, островах південної частини Егейського моря (найбільші з них — Кріт, Родос, Кос, Мелос), у колоніях на півдні Італії і Сицилії. В літературі цей діалект представлений у творах поетів Алкмана (VII—VI ст. до н. е.), Стесіхора (VII ст. до н.е.), Івіка (VI ст. до н.е.), Бакхіліда (505—450 рр. до н.е.), Піндара (522—442 рр. до н.е.), Феокріта (1-ша пол. III ст. до н.е.); у математичних трактатах Архімеда (287—212 рр. до н.е.).

Еолійський діалект (ἡ Αἰολίς або ἡ Αἰολική) — це мова еолійських племен південно-західного узбережжя Малої Азії, о.Лесбос, областей центральної Греції — Беотії та Фессалії. Цим діалектом написані твори відомих лесбоських поетів Алкея (1-ша пол. VI ст. до н.е.), поетеси Сапфо (VI ст. до н.е.); еолійські елементи зустрічаємо в Гомера.

Іонійський діалект (ἡ Ἰάς або ἡ Ἰωνική) був поширений на західному побережжі Малої Азії, в Аттіці, на островах Егейського моря (Самос, Хіос, Кеос, Делос, Наксос, Парос, Фасос, Евбея), в іонійських колоніях Південної Італії та Північного Причорномор'я. Історично існувало три його різновиди:

• давньоіонійський (ἡ ἀρχαία Ἰάς), або епічний, відомий з поем Гомера і Гесіода (VIII—VII ст. до н. е.) та їхніх наслідувачів;

• новоіонійський (ἡ νέα Ἰάς), яким писав історик Геродот (484—424 рр. до н.е.), засновник наукової медицини Гіппократ (460—370 рр. до н.е.) та за традицією його послідовники; цим діалектом написані праці іонійських натурфілософів Фалеса (624—546 рр. до н.е.), Геракліта (554—483 рр. до н.е.) та інших, поезії Калліна (VII ст. до н.е.), Архілоха (VII ст. до н.е.), Мімнерма (VI ст. до н.е.), Анакреонта (VI ст. до н.е.);

• аттічний діалект (ἡ Ἀθίς або ἡ Ἀττική), що утворився з іонійського та елементів дорійського діалектів і в класичну епоху став основним грецьким діалектом. Аттічний діалект був літературною мовою прозових жанрів, риторики й філософії. Цим діалектом писали трагіки Есхіл (525—456 рр. до н.е.), Софокл (494—406 рр. до н.е.), Евріпід (484—406 рр. до н.е.), комедіограф Арістофан (445—386 рр. до н.е.), історики Фукідід (460—396 рр. до н. е.), Ксенофонт (434—354 рр. до н.е.), філософ Платон (427—347 рр. до н.е.), оратори Демосфен (383—322 рр. до н.е.), Ісократ (436—338 рр. до н.е.) та багато інших. Утвердження Афін у ролі центру духовного життя зробило аттічний діалект мовою освічених греків класичної доби.

У пізньокласичний період, особливо після завоювань Александра Македонського, аттічний діалект зазнавав впливу інших діалектів і поступово втрачав чистоту. В епоху еллінізму із аттічного та елементів іонійського діалектів виник загальногрецький діалект койне (ἡ κοινὴ διάλεκτος). Праці філософа Арістотеля (384—322 рр. до н.е.) написані мовою перехідного періоду від аттічного до койне. В койне розчинились усі грецькі діалекти (цей процес завершився приблизно до початку н.е.), і він став загальногрецькою мовою до кінця античної доби. За часів римського панування (з середини II ст. до н.е.) койне функціонував у духовній сфері як греків, так і римлян, а на сході Римської імперії був поруч з латинською другою офіційною мовою. На койне писали поети Каллімах (300—240 рр. до н.е.), Аполлоній Родоський (III ст. до

н.е.), історики Полібій (200—120 рр. до н.е.), Діодор Сицилійський (бл. 90—21 рр. до н.е.), Плутарх (46—120 рр. н.е.), Павсаній (II ст. н.е.), Арріан (95—175 рр. н.е.), Аппіан (100—170 рр. н. е.), географи Страбон (I ст. н.е.), Птолемей (бл. 83—161 рр. н.е.), сатирик Лукіан (бл. 120—190 рр. н. е.); на койне написаний Новий Завіт та патристична література (Іван Златоуст, Василь Великий, Оріген, Ієронім та інші церковні авторитети).

З поділом Римської імперії 395 року грецька мова стала державною мовою її східної частини — Візантії. Протягом тисячолітнього існування Візантійської імперії койне поступово трансформувався в середньовічногрецьку або візантійську мову.

Падіння Візантійської імперії в середині XV ст. традиційно вважають початком зародження новогрецької мови. З цих часів беруть витоки два різновиди грецької мови: кафаревуса (καθαρεύουσα) — офіційна, державна і наукова мова, штучно утворена на грунті літературної мови середньовіччя, та димотика (δημοτική) — народна, побутова мова, які співіснували до 1974 року.

Від розглянутих діалектів, що були в живій розмовній мові, потрібно відрізняти штучні діалекти літературної мови, які, залежно від жанру, протягом віків зберігали особливості того діалекту, на грунті якого вперше виникли. Такі надлокальні діалектні форми ставали основою певного жанру: епічний діалект через змішання іонійського та еолійського перетворився в мову епосу, дорійський діалект був мовою хорової лірики та хорових трагедійних партій. Динамічніша була мова прозових творів, котра швидше звільнялася від застиглих форм. Особливо відчутне намагання дотримуватись певних літературних канонів у авторів епохи койне, коли кожен у міру своїх смаків та освіченості "домішував" штучні форми до живої розмовної мови. Так, канонізація мови взірцевих аттічних авторів, наслідування стилістики їхніх творів дістала назву аттікізм, а письменники цього напряму (I—II ст. н.е.) називаються аттікістами.

Штучно підтримувані літературні діалекти та архаїзаторська концепція літературної традиції вплинули як на середньовічну грецьку мову, так і на сучасну новогрецьку.

ФОНЕТИКА

АЛФАВІТ. ПРАВИЛА ВИМОВИ І НАГОЛОШЕННЯ

ЛЕКЦІЯ 1

§ 1. Алфавіт

Творцями алфавіту традиційно вважають фінікійців, у яких його й запозичили в IX ст. до н. е. давні греки, доповнивши графемами ϕ, χ, ψ, ξ, ω. Майже кожен значний культурний центр вносив у алфавіт низку змін, але поступово найбільшого поширення набули системи письма двох великих міст — Мілета в Малій Азії та Халкіди на о.Евбея.

Мілетським алфавітом користувалася більшість грецьких полісів, 403 р. його офіційно визнали в Афінах; ним писали пізніше й у Візантії. Візантійський алфавіт використали творці слов'янської азбуки Кирило та Мефодій, які додали до нього лише кілька літер.

Халкідським алфавітом писали також жителі халкідських колоній — міст Куми й Неаполь в Італії. Римляни засвоїли халкідський алфавіт, а латинський алфавіт використали народи Західної Європи.

Процес розвитку письма йшов поетапно: спочатку писали справа наліво, як у семітських мовах, потім чергували один рядок справа наліво, другий — зліва направо і т.д. (тип письма "бустрофедон", що дослівно означає "поворот бика"), остаточно ж з IV ст. до н.е. закріпився напрямок написання зліва направо.

Греки класичної епохи писали великими літерами (маюскулами) без діакритичних знаків, без розділових знаків та інтервалів між словами. В епоху еллінізму александрійськими граматистами були впроваджені знаки наголосу, інтервали між словами, а у візантійську (з VIII–IX ст.) — малі букви (мінускули).

Мілетський алфавіт виглядав так:
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

Халкідський, або західний алфавіт мав найсуттєвішу різницю в зображенні літер Λ і L, та зберіг Ϙ, яка в латиниці має вигляд графеми Q: A B Γ Δ E F Z H Θ I K L M N O Π Ϙ P Σ T Y Φ X Ψ

Грецький алфавіт складається з 24 літер. Кожна буква має власну назву, що походить від видозмінених назв фінікійських графем.

Буква	*Назва*		*Вимова*
Αα	ἄλφα	альфа	[а] коротке або довге
Ββ	βῆτα	бета	[б]
Γγ	γάμμα	ґамма	[ґ]
Δδ	δέλτα	дельта	[д]
Εε	ἒ ψιλόν	е псильон	[е] коротке
Ζζ	ζῆτα	дзета	[дз]
Ηη	ἦτα	ета	[е] довге
Θθ	θῆτα	тета	[т], нім. th
Ιι	ἰῶτα	іота	[і] коротке або довге
Κκ	κάππα	каппа	[к]
Λλ	λάμβδα	лямбда	[ль]
Μμ	μῦ	мі	[м]
Νν	νῦ	ні	[н]
Ξξ	ξῖ	ксі	[кс]
Οο	ὂ μικρόν	о мікрон	[о] коротке
Ππ	πῖ	пі	[п]
Ρρ	ῥῶ	ро	[р]
Σσ, в кінці слова — ς	σίγμα	сиґма	[с]
Ττ	ταῦ	тау	[т]
Υυ	ὗ ψιλόν	і псильон	[і], нім. [ü], фр. [u] довге або коротке
Φφ	φῖ	фі	[ф]
Χχ	χῖ	хі	[х]
Ψψ	ψῖ	псі	[пс]
Ωω	ὦ μέγα	о меґа	[о] довге

§ 2. Правила вимови. Еразмова та Рейхлінова вимови

Артикуляція і вимова звуків, фонетичні особливості давньогрецької мови не можуть бути достеменно встановлені на підставі збережених писемних джерел, а тому залишаються певною мірою гіпотетичними.

Перші спроби реконструювати фонетику давньогрецької мови зробили вчені-гуманісти епохи Відродження Еразм Роттердамський (1467—1536) та Йоганн Рейхлін (1455—1522).

Еразмова вимова, так званий етацизм, базується на латинській транскрипції грецьких слів і запозичень з грецької мови. Еразмова система читання прийнята у класичній філології; орієнтуючись на неї, створена майже вся наукова лексика грецького походження.

Норма вимови Рейхліна, зорієнтована на середньовічну візантійську вимову, так званий ітацизм, важлива при вивченні фонетичних особливостей грецьких запозичень в українській та російській мовах. За Рейхліновим читанням усі дифтонги монофтонгізовані, що було характерним для середньовічної грецької мови, і зберігається в сучасній новогрецькій мові. Розбіжності вимови певних звуків можна проілюструвати за таблицею:

Буква	*Назва і вимова за Еразмом*	*Назва і вимова за Рейхліном*	*Приклади грецизмів*
Ββ	бета, [б]	віта, [в]	араб — Аравія
Ηη	ета, [е]	іта, [і]	схема — схима, метрополія — митрополія
Θθ	тхета, [т]	фіта, [ф]	патетика — пафос, Теодора — Феодора

ЛЕКЦІЯ 2

§ 3. Приголосні звуки (consonantes, σύμφωνα)

Приголосні звуки класифікують за місцем утворення і за способом артикуляції.

Замість ν перед задньоязиковими γ, κ, χ та ξ пишеться γ, яка вимовляється, як [н]: ἄγγελος [ángельос], ἐγκώμιον [енкóміон], Ἀγχίσες [анхíсес], σάλπιγξ [сáльпінкс].

За місцем артикуляції	За видом артикуляції						
	проривні (mutae, ἄφωνα)			сонанти (sonantes, ἡμίφωνα)		фрикативний	африкати
	дзвінкі (mediae, μέσα)	глухі (tenues, ψιλά)	придихові (aspiratae, δασέα)	плавні (liquida, ὑγρά)	носові (nasales, ἔρρινα)	(spirans, συριστικόν)	(διπλᾶ)
губні	β	π	φ		μ		ψ
передньо-язикові	δ	τ	θ	λ, ρ	υ	σ,(ς)	ζ
задньоязикові	γ	κ	χ				ξ

Придихові приголосні φ, θ, χ у словах, запозичених із грецької мови, римляни передавали диграфами, відповідно — th, ph, ch: φιλόσοφος — philosophus, θέρμαι — thermae, σχολή — schola.

Звуки ζ та ξ у латинській мові передавалися через z та x: ζώνη — zona, Ξέρξης — Xerxes.

§ 4. Голосні звуки (vocales, φωνήεντα)

Голосні звуки поділяються на монофтонги і дифтонги.

Монофтонги (μονόφθογγοι — поодинокі звуки) — можуть бути довгими (μακρόχρονα) і короткими (βραχύχρονα). Для того, щоб розрізняти кількість звука при регулярних фонетичних змінах, над обопільними (δίχρονα) літерами α, ι, υ ставляться (з навчальною метою) знаки довготи (-) і короткості (◡); для решти голосних звуків у цьому немає потреби, оскільки букви η та ω позначають завжди довгі голосні звуки, а ε та ο — завжди короткі.

У нашій вимові не існує різниці між довгими й короткими голосними, тому ми послуговуємось лише чотирма (в кращому випадку п'ятьма) звуками [a], [e], [i], [o], [ü]) для передачі всіх десяти грецьких монофтонгів:

[ᾰ] [η] [ῐ] [ω] [ῠ]
[a] < [e] < [i] < [o] < [ü] <
[ᾱ] [ε] [ῑ] [ο] [ῡ]

Дифтонги (δίφθογγοι) — два звуки, які вимовляються, як один звук чи склад, поділяються на:

• власні (κύριοι), у яких вимовляються обидва звуки, перший з яких є складотворчим:

αι	вимовляється, як	[ай]:	παῖς	[пайс]
ει	" "	[ей]:	χείρ	[хейр]
οι	вимовляється, як	[ой]:	Κροῖσος	[кройсос]
υι	" "	[ӱй]:	μυῖα	[мӱйа]
αυ	" "	[аў]:	καῦμα	[каума]
ευ	" "	[еў]:	λευκός	[леукос]
ηυ	" "	[еў]:	ηὗξηκα	[еуксека]

• невласні (καταχρηστικοί), які вимовляються, як один звук (фактично це — диграфи):

ᾳ	вимовляється, як	[а]:	χώρᾳ	[хора]
ῃ	" "	[е]:	νίκῃ	[нике]
ω	" "	[о]:	ᾠδή	[оде]
ου	" "	[у]:	νοῦς	[нус]

Буква ι у невласних дифтонгах не вимовляється і називається ι підписне (ι subscriptum, ι ὑπογεγραμμένον), оскільки пишеться під буквою. При великих літерах ι ставиться коло букви, яка вимовляється, і називається ι приписне (ι adscriptum, ι προσγεγραμμένον): Ὠιδή [оде].

Знак ι підписної був запроваджений у візантійську епоху, а давні греки писали αι, ηι ωι[1].

У латинській мові грецьким дифтонгам відповідають:

αι	— ae	: αἷμα	—	haema
ει	— i	: χειρουργός	—	chirurgus
οι	— oe	: ποινή	—	poena
αυ	— au	: αὔρα	—	aura
ευ, ηυ	— eu	: Εὐρώπη	—	Europa

Якщо кожна літера дифтонга має бути прочитана окремо (явище діерези), то над другою буквою ставиться знак¨ (τρῆμα): ὄϊς [оіс].

§ 5. Придих (spiritus, πνεῦμα)

Усі слова, що починаються з голосного звука, отримують на письмі знак придиху:

[1] Тому в латинській мові маємо tragoedia, з якого походить наша вимова "трагедія", хоча в грецькій мові було τραγῳδία [трагодіа]; це свідчить, що і власні, і невласні дифтонги писались однаково, а отже, римляни передавали їх однаково.

• щільний, або важкий придих (spiritus asper, πνεῦμα δασύ), який вимовляється перед голосним, як [г] (латинське [h]): ὥρα [гóра];

• легкий придих (spiritus lenis, πνεῦμα ψιλόν), який не вимовляється: ἀκούω [акýо].

Над малими літерами і невласними дифтонгами, окрім οὐ, знак придиху пишеться вгорі: ἀνήρ, ᾠδή. Біля великих літер знак придиху ставиться вгорі ліворуч: Ἀπόλλων, Ἅιδης.

У власних дифтонгах і ου місце придиху — над другою літерою: εἰκών, οὐρανός, Αἰσχύλος).

На початку слова ρ дістає spiritus asper, що не вимовляється: ῥόδον, Ῥόδος. Подвійне ρρ або не має знаків придиху, або має lenis і asper (ῤῥ): Πύρρος або Πύῤῥος.

Знак придиху не отримують слова, записані великими літерами: ΑΠΟΛΛΩΝ, ΟΛΥΜΠΙΑ, ΑΓΟΡΑ, ΟΥΡΑΝΟΣ, ΕΙΡΗΝΗ.

ЛЕКЦІЯ 3

§ 6. Довгота і короткість складів

Кількість складів у слові відповідає кількості голосних і дифтонгів. Залежно від довготи чи короткості складотворчого голосного склади (συλλαβαί) поділяють на довгі (μακροχροναί) й короткі (βραχυχροναί).

Довгим вважається склад:

• за природою (natura longa, φύσει μακρά), коли він містить довгий голосний або дифтонг[1]: χωραις (- -).

• за положенням (positione longa, θέσει μακρά), якщо після голосного йде два чи більше приголосних або подвійні приголосні ζ, ξ, ψ: ἐστί, ὄψ.

Коротким є склад, у якому голосний короткий:

• за природою (natura brevis, φύσει βραχεῖα): πόλις (⏑ ⏑)

• за положенням (positione brevis, θέσει βραχεῖα), якщо за голосним звуком безпосередньо йде голосний (згідно із законом, сформульованим ще римськими граматистами: vocalis ante vocalem brevis est — голосний перед голосним є коротким): βίος.

[1] Закінчення: називного відмінка множини першої та другої відмін -αι, -οι, інфінітива -ναι, інфінітива аориста активного стану та імператива аориста медіального стану -σαι, медіальні закінчення -μαι, -σαι, -ται, -νται, -σθαι для наголошення вважаються короткими, а в поезії — довгими.

§ 7. Наголос (accentus, προσῳδία)

В українській, як і в латинській мовах наголошений голосний різниться від ненаголошеного тим, що вимовляється з більшою силою видиху. Це — наголос динамічний, або експіраторний. У грецькій мові наголошений голосний вимовлявся на тон вище, аніж ненаголошений — це наголос музичний. Саме тому наголос греки назвали προσῳδία, що римляни дослівно переклали, як accentus *приспів*.

У грецькій мові наголос вільний і рухомий, але не може бути далі третього складу від кінця слова.

У сучасній вимові, замінюючи музичний наголос динамічним, ми не розрізняємо на слух три типи грецького наголосу, які на письмі позначаються:

1) ´ — гострий (accentus acutus, προσῳδία ὀξεῖα);
2) ` — тупий (accentus gravis, προσῳδία βαρεῖα);
3) ῀ — огорнений (accentus circumflexus, προσῳδία περισπωμένη).

Accentus acutus ставиться на довгих і коротких голосних у межах трьох останніх складів слова:

- слово, в якому він стоїть на останньому складі, називається окситон (oxytonon, ὀξύτονον): ἀνήρ;
- слово, яке має його на передостанньому складі, називається парокситон (paroxytonon, παροξύτονον): μήτηρ;
- слово, у якому він стоїть на третьому від кінця складі, називається пропарокситон (proparoxytonon, προπαροξύτονον): ἄνθρωπος.

Accentus gravis ставиться лише на останньому складі — його отримують oxytona перед наступним словом: σοφὸς λέγει. Окситони не змінюють acutus на gravis перед розділовими знаками, перед енклітиками (див. § 9) або якщо слово є питальним займенником τίς, τί.

Accentus circumflexus виступає лише на довгих за природою голосних у межах двох останніх складів слова:

- слово, що має circumflexus на останньому складі, називається періспомен (perispomenon, περισπώμενον): Ἀθηνᾶ;
- слово, в якому circumflexus стоїть на передостанньому складі, називається properіспомен (properipomenon, προπερισπώμενον): Ἀθῆναι.

Слова, які не мають наголосу на останньому складі, називаються баритони (barytona, βαρύτονα): ἄνθρωπος, ἔρις, σῶμα.

Слова можуть бути пропарокситонами і properіспоменами лише у випадку, коли останній голосний короткий: ἄνθρωπος, δῶρον. Якщо останній склад подовжується, то вони стають парокситонами: ἀνθρώπου, δώρου.

Якщо передостанній склад довгий за природою і наголошений, а

останній короткий, то слово обов'язково стає проперіспоменом: δῶρον.

Знак наголосу ставиться на голосних — у власне дифтонгах і ου — над другою літерою: Ζεύς, παῖς, πλοῦς. Якщо голосний має одночасно наголос і придих, то acutus і gravis стоять після знаку придиху, а circumflexus — над знаком придиху: ἅλς, αἵξ, ἥπαρ.

Наголос не позначається в словах, записаних великими літерами: ΠΑΡΘΕΝΩΝ, ΖΕΥΣ, ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ΑΘΗΝΑΙ, ΑΝΘΡΩΠΟΣ.

ЛЕКЦІЯ 4

§ 8. Проклітики (procliticae, або atona, προκλιτικά, або ἄτονα)

У кожній мові є слова, що не мають власного наголосу (прийменники, частки та ін.). У грецькій мові десять односкладових слів, не маючи власного наголосу, спираються на наступні слова, тому називаються проклітиками (дослівно — *нахилені вперед*, тобто до наступного слова), або атонами (*"безголосі", ненаголошені*):

- заперечна частка οὐ: перед голосним із легким придихом — у формі οὐκ, перед придиховими приголосними (θ, φ, χ) та голосними із важким придихом — οὐχ: οὐ λέγω, οὐκ ἀκούω, οὐχ ἥκω, οὐχ φέρω;
- сполучники ὡς (як, що, щоб, ніби), εἰ (якщо);
- прийменники ἐν (в), εἰς (до), ἐκ (з), перед наступним голосним — у формі ἐξ: ἐκ πόλεως, ἐξ ἀγορᾶς;
- артиклі чоловічого та жіночого родів ὁ, ἡ, οἱ, αἱ.

§ 9. Енклітики (encliticae, ἐγκλιτικά)

Деякі одно- та двоскладові слова, які, залежно від фонетичного оточення, або мають наголос, або втрачають його, спираючись на наступне слово, називаються енклітиками (дослівно — *прихилені назад, до попереднього слова*).

До енклітик належать:

- форми неозначеного займенника τις, τι;
- непрямі відмінки особових займенників ἐγώ *я*, σύ *ти*: μοῦ, μοῖ, μέ; σοῦ, σοῖ, σέ;
- двоскладові форми у praesens indicativi від εἰμί *бути* і φημί *говорити*: ἐστί, εἰσί, ἐσμέν, ἐστέ, φησί, φασί;

• прислівники που *де, куди*, ποι *куди*, ποθέν *звідки*, πῃ, πως *як-небудь*, ποτέ *колись*;

• частки γε, θεν, κε(ν), νυν, περ, ῥα, τε, τοι.

§ 9.1 Правила наголошення енклітик

Енклітика затримує наголос:

• перед енклітикою: τινές εἰσιν;

• якщо попередній вираз зазнав елізії: ἄνθρωποι δ' εἰσίν;

• на початку речення: Εἰμί;

• двоскладова енклітика після парокситона: ἄνδρες εἰσίν.

Енклітика втрачає наголос:

• після окситона, в якого тоді acutus не переходить в gravis: ἀνήρ τις;

• після періспомена: καλῶς τι;

• після пропарокситона і properіспомена, причому попереднє слово отримує другий наголос, як окситон: ἄνθρωπός ἐστι, δῶρόν ἐστιν.

• після проклітики, яка отримує наголос: ὥς τε.

Σ Форма ἔστι не є енклітичною:

1) у значенні "існує": κίνδυνος ἔστι *небезпека існує*, але κίνδυνός ἐστι μέγας *небезпека — велика*;
2) у значенні "можна": ἔστι ἀκούειν *можна послухати*;
3) після ἀλλ', εἰ, καί, οὐκ, ὡς.

§ 10. Розділові знаки (τὰ ἐπίσημα τῆς στίξεως)

Крапка (ἡ τελεῖα στιγμή)	(.)
Кома (ἡ ὑποδιαστολή)	(,)
Двокрапка чи крапка з комою (ἡ μέση στιγμή)	(·)
Знак питання (τὸ ἐρωματικὸν σημεῖον)	(;)

ФОНЕТИЧНЕ ОСВОЄННЯ ГРЕЦИЗМІВ

Коли грецизми вливалися в систему української мови, вони пристосовувались до її фонетичних та лексико-граматичних законів. Слова грецького походження зазнавали певних фонетичних та лексикосемантичних змін.

Правила фонетичного освоєння грецизмів стосуються передачі українською мовою як власних імен та загальних назв, які функціонували в живій грецькій мові, так і грецьких морфем у словах штучного "книжного" походження.

§ 11. Голосні звуки

В українській, як і в інших європейських мовах, не розрізняється довгота і короткість голосних звуків:

ᾰ і ᾱ	передаються через	[а]: τράπεζα *трапеза*, δρᾶμα *драма*
ῐ і ῑ	—	[і], [и]: κιθάρα *кіфара*, πρῖσμα *призма*
ῠ і ῡ	—	[і], [и][1]: ἀνάλυσις *аналіз*, Κῦρος *Кір*, τῦπος *тип*, κύκλος *цикл;*
ε	—	[е], [є]: ἐποχή *епоха*, ἐπίσκοπος *єпископ;*
η	—	[е], [і], [и]: ἥλιος *гелій*, Κρήτη *Крім*, Ἡρώδης *Ірод*, σχῆμα *схима;*
ο і ω	—	[о]: λόγος *логос*, γλῶσσα *глосса*.

Усі дифтонги передаються, як правило, монофтонгами:

αι	передається, як	[е]: χαμαιλέων *хамелеон*, δαίμων *демон*, Αἴσωπος *Езоп*,
	—	[є]: Αἴγυπτος *Єгипет*, αἵρεσις *єресь;*
οι	—	[е]: οἰκονομία *економія*, ἀμοιβή *амеба*, Οἰδίπους *Едіп*, Κροῖσος *Крез*,
	—	[ей], [ой]: οἰκουμένη *ейкумена*, Μοῖρα *Мойра;*
ει	—	[і]: εἰρωνεία *іронія*, δυναστεία *династія*, Εἰρήνη *Ірина*, Ἀκαδέμεια *Академія;*
	—	[ей]: Ποσειδῶν *Посейдон;*
αυ	—	[ав]: αὐτόματος *автомат*, αὐτονομία *автономія*, Παυσανίας *Павсаній;*
	—	[ау]: αὔρα *аура*, αὐτοψία *аутопсія;*
ευ,ηυ	—	[ев]: εὐκάλυπτος *евкаліпт*, Εὐριπίδης *Евріпід;*
	—	[єв]: εὐαγγέλιον *євангелія*, εὔνουχος *євнух*, Εὐρώπη *Європа;*
	—	[ей]: εὐφορία *ейфорія*, νευρόν *нейрон*.

[1] Звучання як [ю] видається малоймовірним, а вимова як німецьке ü чи французьке u не має фонематичного і графічного відповідника в українській мові, тому ці варіанти передачі υ не прижилися.

§ 12. Приголосні звуки

У переважній більшості випадків β передається через [б], але у деяких випадках традиційно закріпилась вимова як [в] (див. про Еразмову та Рейхлінову вимову [β]):

β вимовляється, як [б]: βασιλική *базиліка*, Βοιωτία *Беотія*,
β — [в]: ἄμβων *амвон*, Ὀλβία *Ольвія*.

Г відповідає латинському [g] у словах, що прийшли через посередництво латинської мови, і послідовно передається через [г], бо еквівалент грецької γ — [г] до недавніх пір був вилучений з українського алфавіту. Слід зауважити, що через [г] передається також важкий придих, тому вимова γ і spiritus asper виявляються ідентичними:

[г] для передачі γ: γνώμη *гнома*, ἄγγελος *ангел*,
[г] — spiritus asper: ἁρμονία *гармонія*, Ἡρακλῆς *Геракл*.

Θ має варіанти звучання: [т] за Еразмом і [ф] за Рейхліном:

θ як [т]: θέατρον *театр*, κάθετος *катет*, Ἰσθμός Іст*м*,
θ як [ф]: καθέδρα *кафедра*, Σκύθης *скіф*, Ἀθηνᾶ *Афіна*.

Тому маємо різночитання фонеми θ навіть у етимологічно-споріднених словах: теологія — апофеоз (< θεός), патетика — пафос (< πάθος).

К перед ε, ι, η, οι, ει, αι передається через [ц], якщо слово потрапило в нашу мову з латинської, коли ж шлях запозичення був інший, то, як правило, — через [к]:

κ як [к]: κανών *канон*, Κύμων *Кімон*, Ὠκέανος *океан*,
κ " [ц]: κέντρον *центр*, Λύκειον *Ліцей*, Κίκλοψ *Циклоп*.

Чергування к/ц має місце й в однокореневих словах: кінік — цинік (< κυνικός), фармакологія — фармація (< φάρμακον).

Важкий придих відповідає звучанню [г] у словах, що зберігають Еразмову вимову; за Рейхліном він не передається зовсім:

spiritus asper вимовляється як [г]: ἡγεμών *гегемон*, Ἑρμῆς *Гермес*,
spiritus asper не вимовляється: ἱστορία *історія*, εἵλωτης *ілот*, ἱερογλυφή *єрогліф*.

Саме тому знаменитий вигук Архімеда εὕρηκα, відомий нам у Рейхліновій вимові, як "еврика", за Еразмовою вимовою звучить "геврека".

ВПРАВИ ДЛЯ ЧИТАННЯ

Вправа 1. *Прочитайте слова, зверніть увагу на вимову приголосних звуків та монофтонгів. Спробуйте встановити їх деривати в українській мові та пояснити семантичні зміни.*

Χρόνος, καθέδρα, λύρα, πάθος, φιλόσοφος, θέατρον, τύραννος, λίθος, δεσπότης, κανών, κατακλυσμός, Παρνασσός, λαβύρινθος, μύθος, Σφίγξ, φόρμιγξ, Γάγγης, φθόγγος, πάπυρος, πλανήτης, Δημοσθένης, κατηγορία, δίπλωμα, ἀνάθημα, καλλιγραφία, Σωκράτης, Σόλων, Πλάτων, πόλις, δημοκρατία, βακτηρία, σίφων, στρατηγός, διδάσκαλος, σχολή, μαθητής, σοφία, ψυχή, θεός, μορφή.

Вправа 2.А. *Поясніть вимову дифтонгів.*

Ποιητής, Μοῦσα, χρηστομάθεια, Μαυσώλειον, Πλούτων, Λύκειον, Μέδουσα, δίαιτα, παρῳδία, βουλή, περιφέρεια, δαίμων, βασιλεύς, Μορφεύς, χαμαιλέων, χειρουργός, παιδαγωγός, μουσική, Μινώταυρος, τραγῳδία, Ζεύς, ταῦρος, θαῦμα, σπουδή, παροιμία, παύω, λῃστής, κοινός, Θρᾷξ, δοῦλος, Δελφοί.

Вправа 2.В. *Прокоментуйте знак придиху.*

Ἄγκυρα, Εὐρώπη, Ἀχιλλεύς, Ὀλυμπία, ἐποχή, Ἥλιος, ἀνόνυμος, ῥήτωρ, ἄγγελος, ἱεραρχία, Ὑπερβόρεοι, Ἴκαρος, ἡγεμών, εὐαγγέλιον, ῥόδον, ῥάδιος, ᾠδή, Ἀττική, ἔμβλημα, ᾠόν, ὕδωρ, αὐτόματος, Ῥοδόπη, αὐτονομία, ἀκρόπολις, ἁρμονία, οἰκονομία, ῥαθυμία, ἀλήθεια, ῥέω, οὐρανός, ὀβολός, ἔχω, ἑσπέρα, ἄρκτος, Ἄρης, ἁρπάζω, ἰατρός, εὔνοια, ἥρως, οἶδα, ἅρμα, ἵππος, ῥῖγος.

Вправа 3.А. *Визначте довготу і короткість складів, встановіть тип наголосу та назву наголошеного слова.*

Ἀθῆναι, Ἡρακλῆς, ἄτομος, Κροῖσος, δρᾶμα, κορυφαῖος, εἴδωλον, σχῆμα, Ἑρμῆς, ἀρχεῖον, ἄϋπνος, ἄϊδρις, Ζεῦξις, Αἴσωπος, εἶδος, ἦπαρ, ἅλς, ἔρις, Ἥφαιστος, παιδεία, σῖτος, ῥεῦμα, βάλλω, ἀνάγκη, ὠφέλεια, χρυσοῦς, ἀνορεῖος, βασίλεια, ἐλάα, θάλαττα, κεῖμαι, ἐλπίζω, πρᾶξαι, γραφεύς, ῥήματα, μεῖξις, αἵρεσις, φυλάττω, πομπός, ὀδυρμός, μαντεία, σφάλμα, σκῆπτρον, ἄνθος, ἱερεύς.

Вправа 3.В. *Поясніть зміну наголосу при відмінюванні слів.*

Ταῦρος, ταύρου, ταῦροι, ταῦρε, ταύροις; μάχαιρα, μαχαίρας, μάχαιραι, μαχαίρᾳ; γνώμη, γνώμαις, γνῶμαι, γνώμας; οἶκος, οἶκοι, οἴκῳ, οἴκους; ἄξιος, ἀξία, ἄξιον, ἀξίου, ἀξίαις, ἄξια, ἀξίων, ἄξιοι, ἄξιαι; γλῶττα, γλώττης, γλῶτται, γλῶτταν, γλώττας; βασίλεια, βασιλείας, βασίλειαι, βασιλείας, βασίλειαν; ἄγομαι, ἄγεται, ἄγονται, ἄγεσθαι.

Вправа 4. *Поясніть вживання чи відсутність наголосу в енклітиках.*

1) Ὁ ἄνθρωπός ἐστι μέτρον πάντων τῶν χρημάτων. 2) Ἡ γῆ μακρά ἐστι. 3) Ὕδωρ ἐστὶν εἶδος τῆς ὕλης. 4) Ποικίλαι εἰσὶν αἱ μέθοδοι τῆς μαθήσεως. 5) Ποθὲν βαδίζει; 6) Ἡ φιλία ἄγκυρά ἐστι ἐν τῇ ἀτυχία. 7) Σοφοκλῆς φησι· "Εἰσὶ μητρὶ παῖδες ἄγκυραι βίου". 8) Τὰ τρία εἴδη τῆς πολιτείας ἐστίν· ἡ μοναρχία, ἡ ὀλιγαρχία, ἡ δημοκρατία. 9) Φιλόσοφός τίς φησι· "Ἰσόμοιρά ἐστι ἐν τῷ κόσμῳ φῶς καὶ σκοτός". 10) Παντοῖα δ' ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων ἔργα. 11) Οὔκ ἐστιν οὐδὲν κτῆμα κάλλιον φίλου. 12) Πυθαγόρας φησί· "Φίλος ἐστὶν ἄλλος ἐγώ". 13) Σιγή ποτ' ἐστὶν αἱρετωτέρα λόγου. 14) Ἆρ' ἐστὶ συγγενές λύπη καὶ βίος; 15) Φίλος με βλάπτων οὐδὲν ἐχθροῦ διαφέρει. 16) Οὔκ ἐστι βίον εὑρεῖν ἄλυπον οὐδενί.

ОСНОВНІ ФОНЕТИЧНІ ЗАКОНИ[1]

Протягом усього побутування мови, в процесі її розвитку або ж у визначений період при відмінюванні слів чи словотворенні відбуваються певні фонетичні зміни. Звуки, групи звуків в однакових умовах підлягають однаковим змінам, підпорядкованим фонетичним законам. Тут слід враховувати, що дія цих законів має часові обмеження (напр., залишилася неконтрагованою форма γλυκέα, бо процес злиття сусідніх голосних звуків історично вже завершився). Також діють певні видозміни фонетичних правил залежно від діалектів (напр., сполучення γj в іонійському діалекті перейшло в σσ — πράσσω < *πραγjω, а в аттічному маємо πράττω).

Значним чинником, який міг обмежувати, а то й нівелювати дію фонетичних законів, була дія аналогії. Так, "класичне" правило зникнення інтервокальної σ інколи порушувалося: напр., збережена σ між голосними звуками у формах futurum I і aoristus I від verba pura під впливом форм цих часів для verba muta, оскільки ця σ виступає часовою ознакою. Під впливом аналогії в деяких випадках змінювався результат контракції голосних: напр., за правилом ϵ + ᾰ > η, але з форми *ὀστέᾰ виникла контрагована форма ὀστᾶ (а не *ὀστῆ) за аналогією до закінчення називного відмінка множини для середнього роду -α.

Правила, які розглядатимуться, відносяться як до епохи змін індоєвропейських звуків на грецькому грунті і до часу змін у прагрець-

[1] Матеріал цього розділу використовується поступово як довідковий протягом вивчення морфології.

кій мові, так і до класичного періоду давньогрецької мови. Наслідки цих змін наводяться для аттічного діалекту.

§ 13. Зміни голосних звуків

Голосні звуки зазнавали кількісних та якісних змін.

Кількісні зміни — це скорочення, подовження, контракція.

Якісні зміни — чергування різних голосних звуків у формах етимологічно-споріднених слів.

§ 13.1. Скорочення (συστολή)

Довгий голосний скорочується:

1[1]. — перед наступним голосним: νεῶν <*νηων[2], τεθνεώς <*τεθνηως;

2. — перед плавними λ, ρ, μ, ν із наступними приголосними: γνόντων < *γνωντων (пор. ἔγνων), βάντων (пор. ἔβην);

3. — довгий дифтонг скорочується перед приголосним: Ζεύς <*Ζηυς, βοῦς < *βωυς.

4. При збігові довгого і наступного короткого голосних відбувається їх часокількісна зміна (metathesis quantitatis, ἀντιμεταχώρησις): ηω дає εω — πόλεως < *ποληος; ηα змінюється на εα — βασιλέα < *βασιληα.

§ 13.2. Подовження (ἔκτασις)

5. Короткий голосний подовжується за такими правилами:

α	>	ᾱ	або	η	ο	>	ου	або ω
ε	>	ει	" "	η	υ	>	ῡ	
ι	>	ῑ	" "					

Після зникнення наступних приголосних звуків голосний зазнає так званого замінного подовження (ἀνέκτασις):

6. — при зникненні μ чи ν перед σ: εἷς < *σεμς, τούς < *τονς;

7. —при зникненні σ після λ, μ, ν, ρ у середині слова: ἔφηνα <*ἐφανσα, ἔμεινα < *ἐμενσα;

8. — після зникнення σ перед λ, μ, ν, ρ: εἰμί <*ἐσμι, χίλιοι <*χισλιοι;

9. — внаслідок зникнення j після ν, ρ, яким передують ε, ι, υ: κρίνω

[1] Тут і надалі правила мають порядковий номер для посилання на них у матеріалі морфології; наприклад: позначка №1 вказує на наведено правило.

[2] Знак* (астеріск - *ἀστερίσκος зірочка*) перед словом означає, що це архаїчна або ж гіпотетична форма, реконструйована на підставі мовних законів, але не засвідчена в аттічних писемних джерелах класичного періоду.

< *κρινjω, φθείρω < *φθερjω.

10. У групі звуків νj, ρj із попереднім α, цей звук не подовжується, а переходить у дифтонг αι (явище епентези): φαίνω < *φανjω.

§ 13.3. Контракція (συναίρεσις)

Контракція — це злиття двох голосних звуків, що стоять поруч, в один довгий звук — монофтонг або дифтонг.

Контракція двох сусідніх голосних не відбувається лише в тому випадку, якщо приголосний (*F*, j, σ) поміж ними випав, а процес злиття історично вже завершився. Наприклад, γλυκέος <*γλυκεϝος, де *F* випала пізніше, аніж інтервокальна σ у формі *εὐτυχεσος, що дало контраговану форму εὐτυχοῦς. На перешкоді контракції могло стати правило аналогії: напр., поруч з контрагованими формами ἱᾶσι, ἱστᾶσι виступають неконтраговані τιθέασι, διδόασι, зберігаючи незмінним закінчення -ασι.

11. Два коротких голосних однієї якості зливаються в один довгий голосний або дифтонг тієї ж якості:

α	+	α	=	α	ἱστᾶσι	< *ἱσταασι
ε	+	ε	=	ει	ποεῖτε	< *ποιεετε
ο	+	ο	=	ου	δουλοῦμεν	< *δουλοομεν

12. І та υ контрагуються з попереднім голосним у відповідний дифтонг:

α	+	ι	=	αι		α	+	υ	=	αυ
ε	+	ι	=	ει		ε	+	υ	=	ευ
ο	+	ι	=	οι		ο	+	υ	=	ου

13. Довгий голосний чи дифтонг поглинає попередній короткий звук:

ᾰ	+	ω	=	ω	τιμῶ	< *τιμαω
ε	+	ω	=	ω	ποιῶ	< *ποιεω
ο	+	ω	=	ω	δουλῶ	< *δουλοω
ε	+	ου	=	ου	ποιοῦσι	< *ποιεουσι

14. При збігові звуків [e] і [a] перемагає перший звук:

ε	+	α	=	η	γένη	< *γενεα
ε	+	αι	=	ῃ	παιδεύῃ	< *παιδευεσαι
α	+	ε	=	α	τιμᾶτε	< *τιμαετε
α	+	ει (< ε+ε)	=	α	τιμᾶν	< *τιμαειν
α	+	ει (< ε+ι)	=	ᾳ	τιμᾷς	< *τιμαεις
α	+	η	=	α	τιμᾶτε	< *τιμαητε

15. При збігові звуків [e] і [a] з [o] завжди перемагає [o]:

ε	+	ο	=	ου	γένους	< *γενεος
ε	+	οι	=	οι	ποιοῖμεν	< *ποιεοιμεν
ο	+	ε	=	ου	δουλοῦτε	< *δουλοετε
ο	+	ει (< ε+ε)	=	ου	δουλοῦν	< *δουλοειν

ο	+	ει (< ε+ε)	=	οι	δουλοῖ	<	*δουλοει
ο	+	η	=	ω	δουλῶτε	<	*δουλοητε
ο	+	ῃ	=	οι	δουλοῖ	<	*δουλοῃ
α	+	ο	=	ω	τιμῶμεν	<	*τιμαομεν
α	+	ου	=	ω	τιμῶσι	<	*τιμαουσι
α	+	οι	=	ω	τιμῶμεν	<	*τιμαοιμεν
ο	+	α	=	ω	μείζω	<	*μειζονα

16. Контрагований голосний завжди довгий.
17. Якщо жоден із голосних, які зазнали контракції, не був наголошеним, то і контрагований склад не матиме наголосу: παιδεύῃ < *παιδεύεσαι.
18. Якщо наголошеним був перший з голосних, які підпали під дію контракції, то контрагований склад отримує circumflexus: ποιεῖτε < *ποιέετε.
19. Якщо наголошеним був другий із звуків, що злилися, то контрагований склад матиме acutus: ἐποιούμην < *ἐποιεόμην.

§ 14. Чергування (μεταβολή)

Характерним явищем для індоєвропейських мов було чергування — кількісна чи якісна зміна голосних у морфемах (найчастіше, в корені) етимологічно-споріднених слів чи у різних формах того самого слова.

Первісно чергування було фонетично обумовленим і пов'язаним з наголосом, далі постало просто як додатковий граматичний засіб словотворення, і з цими функціями, уже як фонетично необумовлене, воно виступає в грецькій мові.

§ 14.1. Кількісне чергування (ποσοτικὴ μεταβολη)

20. Кількісне чергування — це заміна коротких і довгих голосних тієї самої якості: πατήρ — πατέρες, ἡγεμών — ἡγεμόνος, τίθημι — τίθεμεν. Система кількісної апофонії представлена трьома ступенями:
    - повний ступінь з коротким голосним: πατέρες;
    - ступінь подовження з довгим голосним: πατήρ;
    - нульовий ступінь без голосного: πατρός.

§ 14.2. Якісне чергування (ποιοτικὴ μεταβολή)

21. Зміна тембру наголошених і ненаголошених голосних при тонічному наголосі грецької мови зумовила якісне чергування звуків високого [e] і низького тонів [o]: ε/ο, рідше — η/ω: φίλος —

φίλε, λέγω — λόγος, φημί — φωνή. Чергування відбувається і в складі дифтонгів:

ει /οι/ι : λείπω — λέλοιπα — λίπω, εἶδως — οἶδα — ἰδεῖν,

ευ/ου/υ : ἐλεύσομαι — εἰλήλυθα — ἦλυθον, σπεύδω — σπουδή.

При відміні чи дієвідміні того самого слова або ж серед етимологічно-споріднених слів може виступати як кількісне, так і якісне чергування:

Повний ступінь		***Ступінь подовження***		***Нульовий ступінь***
з [e]	***з [o]***	***з [e]***	***з [o]***	
φέρω	φόρος	—	φώρ	δίφρος
μητέρες	ἀμάτορες	μήτηρ	ἀμήτωρ	μητρός
γένος	γέγονα	—	—	γίγνομαι

Якщо голосні [e] і [o] сполучаються з λ, μ, ν, ρ, то часто спостерігається редукований звук ă, котрий один з'являється на місці μ, ν, але завжди поєднується з λ, ρ:

Повний ступінь з [e]		***Повний ступінь з [o]***		***Ступінь редукції***	
(εν)	πένθος	(ον)	πέπονθα	(ă)	ἔπαθον
(εμ)	τέμνω	(ομ)	τομή	(ă)	ἔταμον
(ελ)	στέλλω	(ολ)	στόλος	(ăλ)	ἔσταλμαι
(ερ)	σπέρμα	(ορ)	σπορά	(ăρ)	σπαρτός

§ 15. Взаємодія голосних звуків

Збіг двох або більше голосних звуків у середині слова чи на стику слів, коли попереднє слово закінчується голосним звуком, а наступне починається з голосного, називається зіянням, або гіатом (hiatus, χασμῳδία). В іонійському діалекті гіат був поширений, зате аттічний усіляко намагався йому запобігти.

Засобами уникнути зіяння були:

• у середині слова:

22. — контракція голосних за правилами:

α + α = α	α + οι = ω	ε + η = η	ο + η = ω
α + ε = α	α + ῳ = ῳ	ε + ο = ου	ο + ι = οι
α + η = α	α + ου = ω	ε + ω = ω	ο + ει = οι
α + ι = ᾳ	ε + α = η	ε + οι = οι	ο + ῳ = ου
α + ει = ᾳ	ε + ε = ει	ε + ῳ = ῳ	ο + ω = ω
α + η = ᾳ	ε + η = η	ε + ου = ου	ο + οι = οι
α + ο = ω	ε + ι = ει	ο + α = ω	ο + ῳ = ῳ
α + ω = ω	ε + ει = ει	ο + ε = ου	ο + ου = ου

• на стику слів:

23. — елізія (elisio, ἔκθλιψις *видавлювання, виштовхування*) буває двох видів: апокопа та афереза.

Апокопа (ἀποκοπή) — це пропуск кінцевого голосного попереднього слова перед початковим голосним наступного. Елізії підлягають лише короткі голосні (за винятком υ), найчастіше — прийменники (за винятком περί, πρό, ἄχρι, μέχρι) і сполучники (крім ὅτι): ἐπ᾽ ἄρτῳ замість ἐπὶ ἄρτῳ; οὔτ᾽ ὄναρ замість οὔτε ὄναρ.

Перед початковим голосним, що мав важкий придих, глухий приголосний звук у кінці елідованого слова переходив у свій придиховий варіант (κ — в χ, π — в φ, τ — в θ): ἐφ᾽ ἡμέρᾳ < ἐπὶ ἡμέρᾳ; οὔθ᾽ ὕπαρ < οὔτε ὕπαρ.

Якщо елідований голосний був наголошеним, то наголос пересувається на попередній склад: φήμ᾽ ἐγώ < φημὶ ἐγώ.

При словотворенні, особливо при приєднанні префіксів, апокопа не позначається апострофом: ἀπ-άγω < ἀπό + ἄγω.

Значно рідше зустрічається інший вид елізії — афереза (ἀφαίρεσις), яка полягає у втраті початкового короткого голосного після слова з кінцевим довгим голосним звуком: μὴ᾽πιχωρεῖν замість μὴ ἐπιχωρεῖν.

Знаком елізії слугує апостроф (ὁ ἀπόστροφος) —᾽.

24. — красис (ἡ κρᾶσις *змішання*) — злиття кінцевого голосного попереднього слова з початковим голосним наступного таким чином, що обидва слова з'єднуються в одне. Красис відбувається, як правило, за законами контракції голосних, але інколи перемагає початковий голосний другого слова як такого, що несе більшого смислового навантаження. Красису зазнають артиклі, прийменник πρό і сполучник καί, особові займенники в сполученні з наступним словом: τἀγαθά < τὰ ἀγαθά; κἀγαθός < καὶ ἀγαθός; ἐγᾦδα < ἐγὼ οἶδα.

Знаком красису над складом, що його зазнав, є короніс (ἡ κορωνίς) — ᾽

25. — приставне ν (ν ἐφελκυστικόν), яке приєднується в дієслівних і відмінкових формах до кінцевих ε, ι перед початковим голосним звуком наступного слова чи розділовим знаком:

• у давальному відмінку множини третьої відміни: πᾶσι(ν);
• в 3-й ос. однини: ἐπαίδευε(ν), ἐπαίδευσε(ν) тощо;
• в 3-й ос. множини: παιδεύουσι(ν), διδόασι(ν) тощо;
• у формах дієслова εἰμί *бути*: ἐστί(ν), εἰσί(ν);
• у словах εἴκοσι(ν), παντάπασι(ν);
• в інфіксі для позначення місця -σι(ν): Ἀθήνησι(ν).

§ 16. Зміни приголосних звуків

Зміни приголосних звуків полягають в асиміляції, дисиміляції та їх зникненні.

26. Асиміляція (ἀφομοίωσις) — уподібнення приголосного звука до сусіднього приголосного. Асиміляція може бути:

1) повною:

• прогресивною, коли наступний приголосний уподібнюється до попереднього: ἀγγέλλω < *ἀγγελjω,

• регресивною, якщо попередній приголосний уподібнюється до наступного: συλλέγω < *συνλεγω;

2) неповною, якщо уподібнюється лише місце чи спосіб артикуляції: ὄγδοος < *ὀκδοος.

27. Дисиміляція (ἀνομοίωσις) — розподібнення чи втрата схожості між сусідніми приголосними звуками. Дисиміляція придихових вимагає, щоб два сусідніх склади не починались із придихових приголосних. Внаслідок цієї дисиміляції перший із придихових (χ, φ, θ і початковий голосний слова із важким придихом) втрачає свою аспірацію й переходить у відповідний глухий (κ, π, τ, а початковий голосний отримує легкий придих): τριχός <*θριχος, ἔχω < *ἔχω. Це правило інколи уступало дії аналогії: φάθι, а не πάθι; у 2-й ос. одн. імператива аориста першого пасивного стану перший придиховий голосний залишився без змін, а другий втратив придиховість під впливом решти форм аориста першого пасивного, ознакою якого виступає суфікс -θ-: παιδεύθητι, а не *παιδευτηθι.

28. При збігові в одному слові двох плавних λλ дає ρλ, а ρρ дисимілюється в λρ: ναύκληρος < *ναυκραρος. Інколи один з плавних зникає зовсім: φαῦλος < *φλαυρος.

Дисимілюються передньоязикові (δ, τ, θ) з наступним τ у сполучення στ: ἀστός < *ἀστος, πειστός < *πειθτος.

§ 17. Взаємодія звуків з σ

§ 17.1. Σ з голосними звуками

29. Інтервокальна (поміж голосними) σ зникає: *γενεος < *γενεσος, *παιδευεαι < *παιδευεσαι. Збережена між голосними σ або не є первісною (γένεσιν < *γενεσσιν), або залишилася під впливом аналогії (futurum I і aoristus I для verba pura зберігає ознаку цих часів σ, хоча вона опинилася в інтервокальній позиції: παιδεύσω, ἐπαίδευσα).

30. Інтервокальна σ у слові з початковим голосним переходить у при-

дих, який зміщується на перший голосний: **ἐσεπομην* > **ἐhεπομην* > **ἐεπομην* > εἱπόμην.

31. Інколи σ зникає, залишивши аспірацію в одного з приголосних звуків слова: ἑφτός < **ἑστος*.
32. Початкова σ перед голосним переходить у важкий придих: ἕπομαι < **σεπομαι* (пор. лат. sequor), ἅλς < **σαλς* (пор. лат. sal).

§ 17.2. Σ з приголосними звуками

33. Якщо σ перебувала між двома приголосними, які не розрізнялися за місцем артикуляції чи між передньоязиковим (δ, τ, θ) та іншим приголосним звуком, то приголосний, що передував σ, уподібнювався до неї, а далі дві σσ спрощувались до однієї: **ποδσι* > **ποσσι* > ποσί.
34. Проривні приголосні з наступною σ:

губні	β, π, φ	дають	ψ	—	φλέψ < **φλεβς*
передньоязикові	δ, τ, θ	дають	σ	—	ποσί < **ποδσι*
задньоязикові	γ, κ, χ	дають	ξ	—	φύλαξ < **φυλακς*

35. Сполучення σj перейшло в j, яка злилася з попереднім голосним у дифтонг: ἀλήθεια < **ἀληθεσjα*, εἶην < **ἐσjην*. Перед [o] σj випадало: τελέω < **τελεσjω*.
36. Σ*F* на початку слова змінювалось в *FF*, потім спрощувалось до однієї *F*, що переходила у важкий придих: ἡδύς < **σFαδυς* (пор. лат. suavis), ἑκυρός < **σFεκυρος* (пор. лат. socer, укр. свекор).
37. У групах σμ, σν зникла σ залишила заміння подовження попереднього голосного: σελήνη < **σελασνα*, εἰμί < **ἐσμι*. Інколи носові подвоювалися: σβέννυμι < **σβεσνυμι*; інколи σ зникала без сліду: μία < **σμια*.

У деяких випадках σ залишилася під впливом аналогії: ἐσμέν за аналогією до ἐστέ; τετέλεσμαι до решти форм ἐτελέσθην, ἐτέλεσα. У словах, складених із префіксом δυσ-, σ збереглась у групах з наступними носовими, щоб не втратилося звучання і значення префікса: δυσμενής, δύσνους.

38. Σ з попередніми плавними λ, ρ і носовими ν, μ зникає із заміннім подовженням голосних перед λ, μ, ν, ρ: ἔστειλα <**ἐστελσα*, ἔφηνα < **ἐφανσα*, ἐπέρανα < **ἐπερανσα*.
39. У сполученні νσ носовий ν зникає або із замінним подовженням попереднього голосного (як правило, в кінцевому складі, див. №38), або без зміни голосного: εἷς < **ἑνς*, але συσκευάζω < **συνσκευάζω*.
40. Вторинна σ у групі νσ із ντj усувається із замінним подовженням попереднього голосного: **παντjα* > **πανσα* > πᾶσα.
41. Групи νδ, ντ, νθ перед σ зникають із замінним подовженням го-

лосного: γέρουσι < *γεροντσι, ἔσπεισα < *ἔνσπενδσα.

42. Сполучення σ з ρ перейшло в ρρ, а на початку слова — в ῥ: ῥέω < *σρεω, ταῤῥός < *ταρσος.

§ 18. Взаємодія звуків з j

§ 18.1. J з голосними звуками

43. Інтервокальна j зникла: τρεῖς < *τρεjες, πόλεις < *πολεjες.
44. Початкова j перед наступним голосним перейшла у важкий придих або — в ζ: ἧπαρ < *jηπαρ (пор. лат. jecur), ζυγόν <*jυγον (пор. лат. jugum).

§ 18.2. J з приголосними звуками

J після приголосного звука завжди зникає, але впливає на голосний попереднього складу або на попередній приголосний звук.

45. У групах νj, ρj із попередніми ε, ι, υ ці голосні подовжуються, а j зникає: κρίνω < *κρινjω, τείνω < *τενjω.
46. Сполучення νj, ρj, яким передують α або ο, втрачають j, яка приєднується до попередніх голосних, перетворюючи їх у дифтонги αι, οι (явище епентези, див. №10): φαίνω < *φανjω, μοῖρα < *μορjα.
47. Λj переходить у λλ (див. №26): ἄλλος < *ἀljος (пор. лат. alius).
48. Губні β, π, φ з j утворюють сполучення πτ: κλέπτω < *κλεπjω, θάπτω < *θαφjω.
49. Предньоязикові δ, τ з j переходять у σ: μοῦσα < *μοντjα, μέσος < *μεθjος.

    Інколи дія аналогії виявляється сильнішою за це правило: κρείττων < *κρετjων, де τj не перейшло в τσ, а далі — в σ під впливом форми ἧττων.
50. Сполучення δj, γj дають ζ: Ζεύς < *Δjευς, πέζος < *πεδjος.

    У дієслівних формах γj давало ττ за аналогією до переходу κj, χj у ττ, оскільки їх сигматична футуральна та аористна основи мали ξ, як і основи на -κ, -χ: πράττω < *πραγjω, πράξω, ἔπραξα (пор. φυλάξω, ἐφύλαξα від φυλάττω < *φυλακjω).
51. Групи κj, χj перейшли в ττ: φυλάττω < *φυλακjω, ἐλάττων <*ἐλαχjων. В іонійському діалекті в цих випадках маємо σσ: φυλάσσω, ἐλάσσων.
52. У групі ντj спершу τj переходить в σ, далі ν перед σ випадає із замінним подовженням попереднього голосного: *φεροντjα > *φερονσα > φέρουσα.

§ 19. Взаємодія звуків з *F*

§ 19.1. *F* з голосними звуками

Давня фонема диґамма (*F*), яка вимовлялась, як [в], зникла в іонійсько-аттічному діалекті ще до появи найстаріших написів. Сліди диґамми можна побачити, зіставляючи слова спільного індоєвропейського походження та інших грецьких діалектів, де вона існувала до елліністичної епохи: οἶνος < ** Fοινος*, vinum *вино*, *νέος* < **νεFος*, novus *новий*.

53. Між голосними *F* зникає: Διί < **ΔιFι*, ὄγδοος < **ὀγδοFος*.
54. На початку слова перед голосними ο, υ та дифтонгом ου *F* зникає, інколи залишаючи по собі важкий придих: ὄχος < **Fοχος*, ἕσπερος < **Fεσπερος* (пор. лат. vesper, укр. вечір).
55. У дифтонгах αυ, ευ, ηυ, ου звук υ перед наступним голосним переходив у *F*, яка далі зникала: **βουος* > **βοFος* > βοός, **βασιληυος* > **βασιληFος* > **βασιληος* > βασιλέως.

§ 19.2. *F* з приголосними звуками

56. У інтервокальних групах з *ν* , ρ , λ *F* зникає : ξένος < **ξεFνος*.
57. *F* після θ зникає безслідно: ὀρθός < **ὀρθFος*.
58. У початковому складі σ*F* дає важкий придих: ἡδύς < **σFαδυς*.
59. На початку слова τ*F* перейшло в σ: σός < **τFος* (пор. лат. tuus), σύ < **τFυ* (пор. лат. tu). в середині слова τ*F* перейшло в іонійському діалекті в σσ, в аттічному — дало ττ: τέτταρες < **τετFαρες*.

§ 20. Взаємодія сонантів λ, μ, ν, ρ з іншими звуками

В індоєвропейській мові λ, μ, ν, ρ виступають у функції голосних, тому називаються складотворчими сонантами. Складотворчі λ, μ, ν, ρ у грецькій мові зникли.

60. Перед голосними складотворчі сонанти перейшли в приголосні λ, μ, ν, ρ, а перед приголосними λ і ρ — у λᾰ, ρᾰ, а μ, ν дають ᾰ: βάλλω < **βλιω*, πατρᾰσιν < **πατρσιν*, ἔπᾰθον < **ἐπνθον*.
61. У сполученні λν прогресивна асиміляція: ὄλλυμι < **ὀλνυμι*.
62. У групах νλ, νμ, νρ відбулася регресивна асиміляція: ἐλλείπω <**ἐνλεπω*, ἐμμένω < **ἐνμενω*, συῤῥέω < **συνρεω*.
63. Носовий μ у поєднанні з проривними дає такі зміни:

з губними	β, π, φ	—	μμ: βέβλαμμαι <**βεβλαβμαι*
з передньоязиковими	δ, τ, θ	—	σμ: ἴσμεν <**ἰδμεν*
з задньоязиковими	γ, κ, χ	—	γμ: δέδεγμαι <**δεδεχμαι*

64. Носовий ν перед γ, κ, χ, ξ позначається, як γ: συγχέω <**συνχεω*.

§ 21. Взаємодія проривних з іншими звуками

65. У середині слова один із губних β, π, φ або задньоязикових γ, κ, χ перед одним із передньоязикових δ, τ, θ уподібнюється за ступенем звучності до передньоязикового. Якщо другим у сполученні є дзвінкий звук δ, то й перший одзвінчується (β, γ), якщо другий звук — глухий τ, то й перший стає глухим (π, κ), якщо ж другий — придиховий θ, то перший звук аспірується (φ, χ):

β	β	β
π > δ — βδ	π > τ — πτ	π > θ — πθ
φ	φ	φ

Наприклад: основа βλαβ-: βλάπτω, ἐβλάφθην.

γ	β	β
κ > δ — γδ	π > τ — κτ	κ > θ — χθ
χ	φ	χ

Наприклад: основа λεγ-: λεκτός, ἐλέχθην.

66. Фонетичні зміни проривних із наступною κ:

β	δ	γ
π > κ — φ	τ > κ — κ	κ > κ — χ
φ	θ	χ

Наприклад: βέβλαφα < **βεβλαβκα*, ἤλπικα < **ἠλπιδκα*, ἦχα < **ἠγκα*.

67. Результати фонетичних процесів у сполученнях проривних з σθ:

губні	β, π, φ + σθ — φθ:	βεβλάφθαι	<	**βεβλαβσθαι*
передньоязикові	δ, τ, θ + σθ — σθ:	πεπεῖσθαι	<	**πεπεισθαι*
задньоязикові	γ, κ, χ + σθ — χθ:	πεπρᾶχθαι	<	**πεπραγσθαι*

§ 22. Розгортання (ἀνάπτυξις)

68. Анаптикса (ἀνάπτυξις *розгортання*) — фонетичне явище виникнення голосного чи приголосного звука поміж двома приголосними. Між носовим μ і плавним ρ утворюється губний β: μεσημβρία < **μεσημρια*, ἄμβροτος < **ἄμροτος*. Поміж носовим ν і плавним ρ виникає зубний δ: ἀνδρός < **ἄνρος*). Початковий ῥ подвоюється[1] після авгмента або короткого голосного: ῥίπτω — ἔῤῥιφα, ῥητός — ἀπόῤῥητος.

[1] У складених словах ρ після довгого голосного або дифтонга не подвоюється: εὔρυθμος, εὔρωστος.

§ 23. Спрощення (ἁπλολογία)

Спрощення — це випадіння одного з двох суміжних складів схожого фонетичного оформлення: τράπεζα < **τετραπεζα*, ἀμφορεύς < **ἀμφιφορεύς*, σκίμπους < **σκιμπόπους*.

§ 24. Кінцеві звуки слова

69. Грецькі слова можуть закінчуватися лише на голосні звуки, дифтонги і приголосні ν, ρ, ς, ξ, ψ. Решта приголосних у кінці слова відпадають, лише μ переходить в ν: γάλα < **γαλακτ*, σῶμα < **σωματ*, ἔν < **σεμ*. Винятками з цього правила є:

1) заперечна частка οὐ, яка має три форми:

- οὐ перед приголосними: οὐ λέγω,
- οὐκ перед голосними: οὐκ ἄγω,
- οὐχ перед придиховим приголосним або голосним з важким придихом: οὔ φημι, οὐχ ἕπομαι;

2) прийменник ἐκ, який має два фонетичних варіанти:

- ἐξ перед голосними: ἐξ ἀγορᾶς,
- ἐκ перед приголосними: ἐκ τόπου.

МОРФОЛОГІЯ

ЛЕКЦІЯ 5

§ 25. Частини мови

Визначити частини мови вперше спробували стоїки, поклавши в основу дослідження семантико-синтаксичний принцип. Їх учення розвинули й збагатили грецькі та римські вчені-філологи (граматисти): Діонісій Фракійський (бл. 170—90 рр. до н.е.), Аполлоній Дискол (II ст.), Варрон (116—27 рр. до н.е.), Прісціан (поч. VI ст.) та багато інших. Встановлений ними на базі морфологічних критеріїв восьмичленний поділ проіснував до кінця античного світу.

Сучасна мовознавча наука традиційно виділяє десять частин мови:

іменник	nomen substantivum	τὸ οὐσιαστικὸν ὄνομα
прикметник	nomen adiectivum	τὸ ἐπιθετικὸν ὄνομα
числівник	nomen numerale	τὸ ἀριθμητικὸν ὄνομα
займенник	pronomen	ἡ ἀντωνυμία
дієслово	verbum	τὸ ῥῆμα
прислівник	adverbium	τὸ ἐπίῤῥημα
прийменник	praepositio	ἡ πρόθεσις
сполучник	coniunctio	ὁ σύνδεσμος
частка	particula	ἡ προσθήκη
вигук	interiectio	τὸ ἐπιφώνημα

Хоча творцями філологічної науки і граматичної термінології були стародавні греки, класична філологія за традицією використовує латинську граматичну термінологію (яка, по суті, калькує грецькі поняття). Це пояснюється історичними обставинами, коли розвиток грецької граматичної науки і термінології обмежений лише античним часом, тому в ній зберігається ряд розбіжностей, яких немає в уніфікованій латиномовній термінології, бо нею користувалась європейська наука в післяантичні часи і користується нею й тепер.

§ 26. Порядок слів у реченні

Грецька мова, як і латинська та українська, відзначається вільним порядком слів у реченні (на відміну від сучаних європейських мов із обов'язковим порядком слів). Однак спостерігається тенденція на початку речення ставити підмет, за ним — додатки і обставини, а в кінці речення — присудок.

Підмет, виражений особовим займенником, як правило, пропускається за винятком випадків емфатичного підсилення, коли на ньому лежить логічний наголос (часто — при протиставленні). Аналогічне явище має місце і в латинській мові.

Узгоджене означення, на відміну від латинської мови, найчастіше ставиться перед означуваним словом.

§ 27. Заперечення

У грецькій мові вживається два види простого заперечення: οὐ — у реченнях розповідних та μή — у наказових і деяких умовних та синтаксичних зворотах.

При складному заперечному слові проста заперечна частка не ставиться.

Два заперечення справді суперечать у випадках:

• якщо вони складні:

Ἐν τῇ τῶν Σκυθῶν χώρᾳ οὔτε νεὼ ἦσαν, οὔτε βωμοί. У країні скіфів не було ні храмів, ані жертівників.

• якщо перше просте, а друге складне:

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν αἴσχιον ἢ ψευδῆ λέγειν. Немає нічого ганебнішого, ніж говорити неправду.

Якщо за першим простим чи складним запереченям іде просте заперечення, то все речення стверджує:

Οὐδεὶς οὐκ ἀποθανεῖται. Кожен помре.

§ 28. Вживання великої букви

З великої букви пишуться:

• власні імена, включаючи назви народів, місяців та вітрів: οἱ Ἕλληνες *греки*, ὁ Ἑκατομβαίων *гекатомбеон (липень — серпень)*, ὁ Νότος *нот (південний вітер);*

• похідні від власних імен, географічних назв та назв народів: Σωκράτειος *Сократів*, Σκυθικός *скіфський*, Ἑλληνικός *грецький.*

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)

Грецьке дієслово має майже всі граматичні ознаки індоєвропейської дієвідміни: час, спосіб, стан, особу, число.

У грецькій дієслівній системі значною мірою збереглися типи, характерні для індоєвропейського мовного стану: кількісне і якісне чергування кореневого голосного, суплетивізм основ; на противагу латинській мові не зник медіальний стан, не щезло число двоїни, не об'єдналися способи кон'юнктив і оптатив, не злилися в одному часі перфект і аорист.

Разом з тим у процесі визначення граматичних категорій і формотворення грецька дієвідміна зазнала істотних змін: зник вид як граматична категорія, частково знівелювалася різниця між первинними та вторинними особовими закінченнями, натомість розвинулись відносно-часові значення дієслівних форм та дуже незначно — аналітичний тип формоутворення.

§ 29. Граматичні категорії дієслова

Усі дієслівні форми поділяють на дві групи:

1) особові (verba finita, τὰ παρεμφτικὰ ῥήματα);

2) неособові (verba infinita, τὰ ἀπαρέμφατα ῥήματα).

Verbum finitum співвідносить дію з певною особою, а також має характеристики числа, часу, способу, стану.

Verbum infinitum ознакою особи не володіє. З інших граматичних категорій має час, стан, деякі форми — рід.

§ 29.1. Число (numerus, ἀριθμός)

Розрізняють три числа:

- однина (singularis, ἑνικός)[1];
- двоїна (dualis, δυϊκός);
- множина (pluralis, πληθυντικός).

§ 29.2. Особа (persona, πρόσωπον)

У межах одного числа виділяють три особи.

Особові закінчення чітко диференційовані, і вказівка на особу ім-

[1] Грецькі й латинські граматичні терміни на позначення виду категорії є прикметниками, узгодженими з назвою категорії в роді та числі, але вживаними без її повторення: ὁ ἑνικός (ἀριθμός), ὁ πληθυντικός (ἀριθμός) і т.д.

пліцитно міститься в самому закінченні, тому немає потреби в додатковій характеристиці — особовому займеннику.

§ 29.3. Час (tempus, χρόνος)

На основі видової різниці грецьких дієслів архаїчного періоду, що бере витоки з індоєвропейської спільності, згодом розвинулася відносно-часова система грецького дієслова. Часове значення властиве, по суті, лише формам дійсного способу.

Часи поділяються на головні та історичні. Збережена диференціація особових закінчень на закінчення головних та історичних часів є виразною формальною ознакою приналежності дієслівної форми до певного часу. Поруч з цим суфіксація, авґментація та редуплікація в системі дієслівного формоутворення чітко вказують на час і спосіб дієслова.

Головні часи:

• презенс (praesens, ἐνεστώς) відповідає в українській мові теперішньому часові;

• футур (futurum, μέλλων) означає майбутню доконану чи недоконану дію;

• перфект (perfectum, παρακείμενος) вказує на минулу дію чи стан, результат яких існує і тепер.

Історичні часи:

• імперфект (imperfectum, παρατατικός) відповідає минулому часові недоконаного виду;

• аорист (aoristus, ἀόριστος) відповідає минулому часові доконаного виду;

• плюсквамперфект (plusquamperfectum, ὑπερσυντελικός) передає давноминулу дію чи стан, результат яких існував у минулому.

§ 29.4. Спосіб (modus, ἔγκλισις)

Дієслово має чотири способи:

• індикатив (indicativus, ὁριστική) відповідає в українській мові дійсному способу. Дієслова в усіх часах мають форми індикатива.

• кон'юнктив (coniunctivus, ὑποτακτική) означає можливу дію, заохочення, наказ та як зграматизована категорія вживається в підрядних реченнях. Дієслова утворюють форми кон'юнктива у трьох часах: презенсі, аористі, перфекті (зрідка).

• оптатив (opativus, εὐκτική) вживається для вираження побажання, наміру та в підрядних реченнях. Форми оптатива утворюються для п'яти часів: презенс, аорист, перфект (зрідка), футур I, футур III (дуже рідко).

• імператив (imperativus, προστακτική) відповідає наказовому способу. Форми імперативa мають три часи: презенс, аорист, перфект (рідко).

§ 29.5. Стан (genus, διάθεσις)

Існує три стани:

• активний (activum, ἐνεργετική) для позначення дії, яка виконується суб'єктом; відповідає в українській мові активному стану.

• медіальний (medium, μέση) означає дію, що виконується суб'єктом над собою або в своїх інтересах; значення медіальних форм частково збігається з українськими зворотними дієсловами;

• пасивний (passivum, παθητική), який виражає дію над суб'єктом; відповідає пасивному стану.

Дієслова, які належать до активного та медіального станів, поділяються на:

• перехідні (verba transitiva, μεταβατικὰ ῥήματα), що означають дію чи стан, які переходять на об'єкт і керують прямим додатком у знахідному відмінку: φυλάττω τὴν πατρίδα *я захищаю батьківщину;*

• неперехідні (verba intransitiva, ἀμετάβατα ῥήματα), що означають дію, яка не переходить на об'єкт і не мають при собі прямого додатка (τρέχω *біжу*, μάχομαι *борюся*).

Пасивний стан мають, як правило, перехідні дієслова. Зрідка неперехідні дієслова можуть вживатись у пасиві (що недопустимо в латинській та українській мовах): πιστεύω (activum) *я довіряю*, πιστεύομαι (passivum) *мені довіряють*.

§ 29.6. Неособові дієслівні форми (verba infinita, ἀπαρέμφατα ῥήματα)

Неособові форми дієслова:

• інфінітив (infinitivus, ἀπαρέμφατος) відповідає в українській мові неозначеній формі, але інколи може перекладатись як дійсний спосіб. Інфінітивні форми мають п'ять часів: презенс, аорист, перфект, футур I, футур III.

• дієприкметник (particium, μετοχή) рівнозначний українському дієприкметнику і дієприслівнику. Партиціпіальні форми мають п'ять часів: презенс, аорист, перфект, футур.

• дієслівний прикметник (adiectivum verbale, ῥηματικὸν ἐπίθετον) — віддієслівна прикметникова форма.

§ 30. Основи дієслова

Для утворення форм при дієвідмінюванні використовують три основи дієслова з видовою ознакою:

- презентна (недоконаного виду);
- аористна (доконаного виду);
- перфектна (результативного виду).

Футуральна основа має передовсім часове значення майбутньої дії чи стану, однак щодо видових характеристик є індиферентною.

Та частина дієслова, від якої можна утворити всі чотири основи і відповідно всі часові форми, називається дієслівною основою.

§ 31. Словникова форма дієслова

Грецьке дієслово записується в словнику у формі 1-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (praesens indicativi activi). Для непохідних дієслів (як правильних, так і неправильних) вказуються основні форми із зазначенням часу кожної.

На відміну від канонічних чотирьох основних форм латинського дієслова, їх кількість для кожного грецького дієслова залежить від морфо-фонетичної складності часових форм, способу (суфіксальний чи безсуфіксальний) формоутворення, суплетивності основ, відхилень від правильного типу часової парадигми тощо. Так, для типового правильного дієслова — це форми 1-ї особи однини в презенсі, усіх станів у часах футур, аорист, перфект.

§ 32. Дієвідміна (coniugatio, συζυγία)

Усі дієслова поділяються на дві дієвідміни:

- до першої (I) дієвідміни належить переважна більшість дієслів; у першій особі однини теперішнього часу дійсного способу активного стану вони мають закінчення -ω: παιδεύω *виховувати*;
- до другої (II) дієвідміни належить порівняно незначна група дієслів; у першій особі однини теперішнього часу дійсного способу активного стану вони закінчуються на -μι: δίδωμι *давати*.

Різниця між I та II дієвідмінами полягає ще й у тому, що дієслова I дієвідміни в більшості часових форм приєднують особові закінчення за допомогою сполучних голосних (тому першу дієвідміну ще називають тематичною), а у дієслів II дієвідміни особові закінчення в деяких часових формах приєднуються безпосе-

редньо до основи (тож другу дієвідміну ще називають атематичною).

В межах першої дієвідміни виділяють вісім класів дієслів, у межах другої — два класи.

§ 33. Особові закінчення дієслова

Розрізняють особові закінчення головних часів (первинні) та історичних (вторинні).

Число	Особа	Активний стан (activum, ἐνεργετική)			Медіальний стан (medium, μέση)		
		Головні часи	Історичні часи	Наказовий спосіб усіх часів	Головні часи	Історичні часи	Наказовий спосіб усіх часів
S	1	-ω, -μι	-ν, -ᾰ	—	-μαι	-μην	—
	2	-σι	-ς	різні	-σαι	-σο	-σο, -θι
	3	-τι	-	-ω	-ται	-το	-σθω
P	1	-μην	-μην	—	-μεθα	-τι	—
	2	-τε	-τε	-τε	-σθε	-σθε	-σθε
	3	~~-ντι~~	-ν, -σαν	-ντων, -τωσαν	-νται	-ντο	-σθων, -σθωσαν

§ 34. Наголос у дієслівних формах

У особових формах наголос намагається, наскільки це дозволяють правила наголошення, бути якнайдалі від кінця слова (є й відхилення від цього правила). В іменних формах акцентуація протиставляє видові основи презенса, аориста, перфекта.

З точки зору наголошення дієслівні морфеми вважаються:

- короткими: медіальні закінчення -μαι, -σαι, -ται, - νται, -σθαι;
  закінчення інфінітива -ναι, -σαι;
  закінчення імператива аориста медіального -σαι;
- довгими: суфікси оптатива -οι, -αι.

ЛЕКЦІЯ 6

§ 35. Теперішній час активного стану (praesens activi)

Презенс означає теперішню дію чи сучасний стан.

Нерідко теперішній час виступає в прислів'ях, сентенціях — це гномічний презенс, що сприймається позачасово.

Презенс має всі чотири способи (індикатив, кон'юнктив, оптатив, імператив) та інфінітивну й партиціпіальну форми. Форми infinitivus та imperativus praesentis означають не час, а дію чи стан недоконаного виду.

Форми praesens indicativi утворюються від презентної основи шляхом приєднання активних особових закінчень головних часів за допомогою інтерфіксів ε/ο за правилом: перед μ, ν ставиться ο, перед іншими початковими приголосними звуками закінчень — ε.

Indicativus

S. 1.	παιδεύ-ω	P. 1.	παιδεύ-ο-μεν
2.	παιδεύ-εις	2.	παιδεύ-ε-τε
3.	παιδεύ-ει	3.	παιδεύ-ουσι(ν)

Σ Форма 2-ї ос. одн. παιδεύεις виникає з **παιδευ-ε-σι*, де інтервокальна σ зникає, і додається вторинне закінчення 2-ї ос. одн. історичних часів -ς.

Σ Форма 3-ї ос. одн. παιδεύει утворена, можливо, за аналогією до 2-ї ос. одн.

Σ Форма 3-ї ос. мн. παιδεύουσι походить з **παιδευ-ο-ντι*, де τι перейшло в σι (N.52)[1], а ν перед σ випало із замінним подовженням ο в ου (N.39).

Імператив для вираження заборони має заперечну частку μή: μὴ λέγε *не кажи*.

Imperativus

S. 2.	παίδευ-ε	P. 2.	παιδεύ-ε-τε
3.	παιδευ-έ-τω	3.	παιδευ-ό-ντων

Σ Форма 2-ї ос. одн. παίδευε закінчення не має, лише залишився з'єднувальний голосний ε.

Infinitivus

παιδεύ-ειν

Σ Припускають, що форма виникла з **παιδευ-ε-σεν*, де після випадіння інтервокальної σ два ε контрагувалися в ει.

[1] Понумеровані правила (Див.: Фонетика. Основні фонетичні закони).

§ 36. Теперішній час дієслова εἰμί

Дієслово εἰμί *бути* має спільну індоєвропейську основу ἐσ < *es-, яку легко виявити через зіставлення з іншими мовами.

Форми індикатива, окрім 2-ї особи однини, є енклітиками.

	Indicativus			***Imperativus***			
S.	1. εἰ-μί	P.	1. ἐσ-μέν				
	2. εἶ		2. ἐσ-τέ	S.	2. ἴσ-θι	P.	2. ἔσ-τε
	3. ἐσ-τί		3. εἰ-σί(ν)		3. ἔσ-τω		3. ἔσ-των

Infinitivus

εἶναι < **ἔσναι*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Χαῖρε. Χαίρετε. Вітаю (тебе). Вітаю вас. (Дослівно: *Радій. Радійте.* Формула привітання і прощання у стародавніх греків; вживана і в сучасній Греції).

Εὖ πράττε. Щасти тобі. (Епістолярна формула: пор. лат.: vale).

Ποῖ βαδίζεις; (*Біблія*). Куди йдеш? (Вислів широко відомий латинською мовою: quo vadis? та старослов'янською: камо грядеши?).

Вправа 1. *Прочитайте речення, визначте дієслівні форми і перекладіть:*

1) Λέγω καὶ γράφω Ἑλληνιστί. 2) Ἀκούομεν σπουδαίως. 3) Ἄκουε καὶ γράφε. 4) Ἀκούετε καὶ μανθάνετε. 5) Μὴ λεγέτω. 6) Οὐκ ἀκούεις, ἀλλὰ λέγεις. 7) Ἐθέλει γράφειν καὶ λέγειν. 8) Ἀκουόντων καὶ χαιρόντων. 9) Μὴ λέγετε, ἀλλ' ἀκούετε. 10) Ποθὲν βαδίζει; 11) Ἐθέλω μανθάνειν Ἑλληνιστί. 12) Ἀεὶ μάνθανε σπουδαίως. 13) Ποῖ φεύγετε; 14) Ἐθέλομεν ἀκούειν καὶ μανθάνειν. 15) Μὴ λεγόντων. 16) Γραφόντων σπουδαίως.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Ти не пишеш і не слухаєш. 2) Не розмовляй, а слухай і пиши. 3) Ми хочемо слухати і вчитись. 4) Будь старанним.

ІМЕННИК
(NOMEN SUBSTANTIVUM, ONOMA ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΝ)

ЛЕКЦІЯ 7

§ 37. Граматичні категорії іменника

Грецький іменник зберіг усі граматичні категорії, характерні для індоєвропейського імені: рід, число, відмінок.

§ 37. 1. Рід (genus, γένος)

Всі іменники розрізняються за трьома граматичними родами:
- чоловічий — masculinum (m), ἀρσενικόν;
- жіночий — femininum (f), θηλικόν;
- середній — neutrum (n), οὐδέτερον.

Оскільки рід — категорія граматична, то визначити його можна насамперед за флексіями та типом основи і, значно рідше, — за значенням слова.

Чоловічого роду назви осіб чоловічої статі: ὁ πατήρ *батько*, ὁ ἀνήρ *чоловік*, ὁ ἀδελφός *брат*.

До чоловічого роду належать також назви місяців, вітрів і річок. Це пояснюється тим, що їх власні назви первісно вживались як означення до загальних понять "місяць", "вітер", "ріка", які чоловічого роду:
- μήν *місяць*: ὁ Ἑκατομβαίων *гекатомбеон (липень-серпень);*
- ἄνεμος *вітер*: ὁ Νότος *нот (південний вітер);*
- ποταμός *ріка*: ὁ Νεῖλος *Ніл.*

Жіночого роду — назви осіб жіночої статі: ἡ μήτηρ *мати*, ἡ γυνή *жінка*, ἡ ἀδελφή *сестра.*

До жіночого роду належать назви дерев, країн, міст та островів. Ці загальні поняття жіночого роду лексично і граматично тісно пов'язувались із власними назвами і вживались як прикладка до них:
- δρῦς (ἡ δρυάς *німфа-дріада*): η κυπάρισσος *кипарис.*

Σ Винятки: m: ἐρινεός *інжир*, φοίνιξ *фінікова пальма:* m або f: κέρασος *вишня*, κότινος *дика маслина*, πάπυρος *папірус.*
- χώρα *країна:* ἡ Αἴγυπτος *Єгипет,*
- ἡ νῆσος *острів:* ἡ Ρόδος *Родос,*
- ἡ πόλις *місто:* ἡ Κόρινθος *Коринф.*

Σ Винятки: m: Τάρας *Тарент*, Δέλφοι *Дельфи;* m або f: Σελινοῦς *Селінунт*, Σικυών *Сікіон;* n:"Ιλιον *Іліон*, Δουλίχιον *Дуліхій*, "Αργος *Аргос*, Κύψελα *Кіпсели*, Ἐκβάτανα *Екбатани*, Λεῦκτρα *Левктри*.

Назви тварин залежно від статі можуть бути двох родів (спільний рід — genus commune, κοινὸν γένος): ὁ βοῦς *бик*, ἡ βοῦς *корова*.

Для деяких тварин, здебільшого диких, на позначення різностатевих особин вживають одне слово певного граматичного роду (сумісний рід — genus promiscuum, ἐπίκοινον γένος): ἡ χελιδών *ластівка*, ὁ ἀετός *орел*.

§ 37. 2. Число (numerus, ἀριθμός)

У системі імені грецька мова зберегла три числа індоєвропейського мовного стану:

- однина — singularis (sing., s.), ἑνικός;
- двоїна — dualis (dual.), δυϊκός;
- множина — pluralis (plur., p.), πληθυντικός.

§ 38. Відмінок (casus, πτῶσις)

З індоєвропейської системи утворення відмінкових форм у грецькій мові збереглися чітка диференціація відмінкових закінчень і частково чергування кореневих фонем та зміщення наголосу в слові.

Грецька відмінкова система складається з п'яти відмінків:

називний	nominativus (nom.)	ὀνομαστική
родовий	genetivus (gen.)	γενική
давальний	dativus (dat.)	δοτική
знахідний	accusativus (acc.)	αἰτιατική
кличний	vocativus (voc.)	κλητική

Номінатив і вокатив називають прямими відмінками (casus recti, πτώσεις ὀρθαί).

Генетив, датив, акузатив — непрямі відмінки (casus obliqui, πτώσεις πλάγιαι).

Genetivus і dativus об'єднали за формою і за значенням три давніх індоєвропейських відмінки: ablativus (віддільний), locativus (місцевий), instrumentalis (орудний), а також мають інші синтаксичні функції, тому звуться синкретичними.

§ 38.1. Називний відмінок

Nominativus, як і в українській мові, є відмінком підмета та, на відміну від української мови, — іменної частини присудка.

Σ Подвійний називний відмінок: дієслова із значенням *називати, вважати, робити* тощо, вжиті у пасивному стані, вимагають двох називних відмінків: 1) підмета (*хто?, що?*) і 2) іменної частини присудка (*ким?, чим?*): Ὅμηρος νομίζεται πρῶτος ἐν ποιηταῖς. Гомер вважається першим серед поетів.

§ 38.2. Родовий відмінок

У головній функції генетив відповідає на запитання *кого? чого?* і виступає в ролі неузгодженого означення.

Грецький родовий відмінок має також посесивні (присвійні), сепаративні (віддільні), темпоральні (часові) та інші синтаксичні функції.

§ 38.3. Давальний відмінок

Основна функція датива, як і давального відмінка в українській мові, — вираження непрямого додатка при відповіді на запитання *кому? чому? для кого? для чого?*.

Давальний відмінок у грецькій мові виконує посесивні, інструментальні, темпоральні та каузативні (причинові) функції.

§ 38.4. Знахідний відмінок

Основне його значення — прямого додатка (*кого? що?*) після перехідних дієслів; після них також при запереченні: οὐ λέγει ἀλήθειαν *він не каже правди* (по-укр. — родовий відмінок).

Σ Подвійний знахідний відмінок: від дієслів із значенням *називати, вважати, робити* залежать два знахідних відмінки: 1) прямого додатка (*кого? що?*) і 2) іменної частини присудка (*ким? чим?*): Ὅμηρον ἐνόμιζον πρῶτον ἐν ποιηταῖς. Гомера вважали першим серед поетів.

§ 38.5. Кличний відмінок

У більшості випадків вокатив становить чисту основу. Первісно він відрізнявся від форм решти відмінків ще й наголосом: у середині фра-

зи вокатив енклітично приєднувався до попереднього слова, а на початку речення мав наголос на першому складі. Залишком цього є прагнення багатьох форм кличного відмінка мати рецесивний наголос.

§ 39. Артикль (ἄρθρον)

Артикль ставиться при іменниках та субстантивованих частинах мови. Артикль має рід, число і відмінюється за відмінками. Відмінкові форми артикля чоловічого і середнього роду мають флексії іменників другої відміни; форми артикля жіночого роду — флексії іменників першої відміни на -η. У кличному відмінку вживається не артикль, а вигук ὦ.

Число	*Відмінок*	*m*	*f*	*n*
S.	***nom.***	ὁ	ἡ	τό
	gen.	τοῦ	τῆς	τοῦ
	dat.	τῷ	τῇ	τῷ
	acc.	τόν	τήν	τό
P.	***nom.***	οἱ	αἱ	τά
	gen.	τῶν	τῶν	τῶν
	dat.	τοῖς	ταῖς	τοῖς
	acc.	τούς	τάς	τά
D.	***nom., acc., voc.***	τώ	τώ	τώ
	gen., dat.	τοῖν	τοῖν	τοῖν

Спочатку артикль був вказівним займенником, про що свідчить перший звук основи в непрямих відмінках τ; у цій ролі він майже завжди виступає в Гомера. У класичний період артикль зберіг таке значення у виразах: ὁ μέν...ὁ δέ *один...другий*, τὸ μέν...τὸ δέ (τὰ μέν...τὰ δέ) *то...то*.

Артикль ставиться на позначення того, що мова йде про відомий предмет (з відтінком *цей, той, відомий*).

Артикль може вживатись або не вживатись:

- для вказівки на клас предметів (*всякий, весь*): (ὁ) ὄρνις *птах;*
- при власних іменах: (ὁ) Πλάτων *Платон*;
- при абстрактних поняттях — назвах чеснот, пороків, наук, мистецтв, занять, речовин: (ἡ) ἀρετή *доброчесність*, (ἡ) κακία *вада*, (ἡ) τέχνη *мистецтво*, (τὸ) ὕδωρ *вода*.

Артикль не вживається:

- при іменній частині присудка;

• у прислів'ях, ідіоматичних зворотах та стійких виразах: κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν *на суші і на морі.*

При додаванні артикля практично кожна із самостійних частин мови субстантивувалась:

• прикметник: τὰ ἀγαθά *блага;*

• займенник: οἱ ἐμοί *мої рідні;*

• дієслово: інфінітив τὸ βούλεσθαι *бажання,* дієприкметник ὁ ἄρχων *правитель;* дієслівний прикметник ὁ λεκτός *обранець;*

• числівник: οἱ ἑπτά *сім (мудреців);*

• прислівник: τὰ νῦν *сучасність.*

§ 40. Відміна (declinatio, κλίσις)

Залежно від кінцевого звука основи розрізняють три відміни іменників.

Таблиця відмінкових закінчень I—III відмін

	Відміна	I		II		III	
	Рід	f	m	m, f	n	m, f	n
S.	nom.	-α,-η	-ας,-ης	-ος	-ον	різні	
	gen.	-ας,-ης	-ου	-ου		-ος (-ους,-ως, -ας)	
	dat.	-ᾳ, -ῃ		-ῳ		-ι (-ει)	
	acc.	-αν,-ην		-ον	=nom.	-ᾰ ,-ν	=nom.
	voc.	=nom.		-ε	=nom.	різні	=nom.
P.	nom., voc.	-αι		-οι	-α	-ες, (-εις)	-ᾰ (-η)
	gen.	-ων		-ων		-ων	
	dat.	-αις		-οις		-σι (-ν)	
	acc.	-ᾱς		-ους		-ᾰς (-εις)	=nom.
D.	nom., acc., voc.	-ᾱ		-ω		-ε	
	gen., dat.	-αιν		-οιν		-οιν	

Універсальні для всіх відмін правила:

• форми називного і кличного відмінків множини збігаються;

• іменники середнього роду мають однакові форми називного, знахідного, кличного відмінків однини та множини, причому в множині завжди закінчуються на ᾰ;

• іменники I-II відмін, які в називному відмінку однини мають наголос на останньому складі, в родовому і давальному відмінках однини та множини є періспоменами; це стосується також родового відмінка множини односкладових іменників III відміни;

• наголос намагається перебувати на тому самому складі, що й у називному відмінку однини, якщо це не суперечить правилам наголошення.

§ 41. Словникова форма іменника

Для визначення роду, відміни та її типу в словниках іменник записується в так званій словниковій формі, що складається з:

• повної форми nominativus singularis;

• закінчення (чи кінцевих звуків основи та закінчення) genetivus singularis;

• артикля.

Наприклад:

νίκη, ης ἡ	*перемога,*
ἄνθρωπος, ου ὁ	*людина,*
Ἕλλην, ηνος ὁ	*грек.*

Для односкладових іменників наводиться повна форма genetivus singularis. Наприклад: γῆ, γῆς ἡ *земля,* παῖς, παιδός ὁ і ἡ *дитя.*

ЛЕКЦІЯ 8

§ 42. Перша відміна іменників

До першої (I) відміни належать іменники переважно жіночого роду та невелика група іменників чоловічого роду з основою на -α.

Розрізняють дві групи іменників:

• з основою на -ᾱ

• з основою на -ᾰ

Універсальні правила для іменників I відміни:

• кінцевий голосний -η та -α після ρ, ε, ι зберігаються в усіх відмінках однини (за винятком родового відмінка однини чоловічого роду);

• у множині всі іменники відмінюються однаково;

• форми родового відмінка множини завжди є періспоменами, незалежно від того, на якому складі стояв наголос у вихідній формі.

Σ Винятки: ὁ χρήστης *лихвар,* ἡ αφύη *сардина,* οἱ ἐτησίαι *літні вітри* (gen. plur.: χρήστων, ἀφύων, ἐτησίων).

§ 43. Іменники жіночого роду першої відміни з основою на -ᾱ

В аттічному діалекті ᾱ з часом перейшло в η, α залишилось лише після ρ, ϵ, ι.

Іменники жіночого роду (feminina) утворюють nominativus singularis асигматично.

Σ Іменники, які закінчуються на ϵια, мають ᾱ у таких випадках:
• двоскладові: λείᾱ *здобич,* χρείᾱ *потреба,* μνείᾱ *пам'ять;*
• абстрактні: βασιλείᾱ *царство,* δουλείᾱ рабство.

Парадигми:

окситони:	ἡ ἀρητή, ῆς	*доброчесність*
	ἡ στρατιά, ᾶς	*військо*
парокситони:	ἡ νίκη, ης	*перемога*
	ἡ χώρα, ας	*країна*

Singularis

nom.,(voc.)	ἡ (ὦ)	ἀρετή	νίκη	στρατιά	χώρα
gen.	τῆς	ἀρετῆς	νίκης	στρατιᾶς	χώρας
dat.	τῇ	ἀρετῇ	νίκῃ	στρατιᾷ	χώρᾳ
acc.	τὴν	ἀρετήν	νίκην	στρατιάν	χώραν

Pluralis

nom.,(voc.)	αἱ (ὦ)	ἀρεταί	νῖκαι	στρατιαί	χῶραι
gen.	τῶν	ἀρετῶν	νικῶν	στρατιῶν	χωρῶν
dat.	ταῖς	ἀρεταῖς	νίκαις	στρατιαῖς	χώραις
acc.	τὰς	ἀρετάς	νίκας	στρατιάς	χώρᾱς

Σ Закінчення genetivus pluralis -ων виникло шляхом контракції кінцевого голосного основи -α з -ων після випадіння між ними інтервокальної σ (**-ασων* > **-αων* > *-ων*).

§ 44. Іменники жіночого роду першої відміни з основою на -ᾰ

Серед іменників з основою на ᾰ можна виділити такі групи:

- з -ᾰ після -ρ,-ϵ,-ι;
- з -ᾰ після приголосних звуків.

Σ Після ρ, ϵ, ι виступає ᾰ в таких іменниках:

1) усіх три- і більше складових, які називають осіб жіночої статі: σώτειρα *рятівниця;*

2) як правило, у власних назвах: Ἐρέτρια *Еретрія,* Τάναγρα *Танагра,* Πλάταια *Платеї.*

Σ Іменники, які в nominativus singularis закінчуються на -ϵια, мають ᾰ у таких випадках:

1) назви осіб жіночої статі, утворених від masculina на ϵύς: βασίλεια *цариця,* ἱέρεια *жриця;*

2) абстрактні поняття: βοήθεια *допомога,* ἀλήθεια *істина.*

Парадигми:

парокситони:	ἡ δόξα, ης	*слава*
properіспомени:	ἡ μοῖρα, ας	*доля*
пропарокситони:	ἡ βασίλεια, ας	*цариця*
	ἡ τράπεζα, ης	*стіл*

Singularis

nom.(voc.)	ἡ (ὦ)	μοῖρα	βασίλεια	δόξα	τράπεζα
gen.	τῆς	μοίρας	βασιλείας	δόξης	τραπέζης
dat.	τῇ	μοίρᾳ	βασιλείᾳ	δόξῃ	τραπέζῃ
acc.	τὴν	μοῖρᾰν	βασίλειᾰν	δόξαν	τράπεζᾰν

Pluralis

nom. (voc.)	αἱ (ὦ)	μοῖραι	βασίλειαι	δόξαι	τράπεζαι
gen.	τῶν	μοιρῶν	βασιλειῶν	δοξῶν	τραπεζῶν
dat.	ταῖς	μοίραις	βασιλείαις	δόξαις	τραπέζαις
acc.	τὰς	μοίρας	βασιλείας	δόξας	τραπέζας

Порівняльна таблиця закінчень грецьких та латинських feminina I відміни

nom.	χώρα	silva	χῶραι	silvae < **silvai*
gen.	χώρας	архаїчне -as	χωρῶν < **χωρασων*	silvarum < **silvason*
dat.	χώρᾳ	silvae < **silvai*	χώραις	silvis < **silvais*
acc.	χωραν	silvam	χωρᾱ̃ς < **χωρανς*	silvas < **silvans*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἡ εἰρήνη τὰς Μούσας τρέφει. Мир годує муз (сприяє наукам і мистецтвам).

Ἐπὶ δυοῖν ἀγκύραιν ὁρμεῖν. Стояти на двох якорях. (Пор.: сидіти на двох стільцях.)

Ὥσπερ ὕδραν τέμνειν. Ніби відтинати голову гідрі (у якої замість однієї відрубаної голови виростало дві нових).

Κατόπιν ἑορτῆς ἥκειν. Прийти після свята (пор. лат.: sero venientibus ossa).

Ἐπὶ θύραις τὴν ὑδρίαν. (Розбити) глек біля дверей (спіткнутись біля самої мети).

Вправа 1. *Прочитайте речення, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Λεγέτω τὴν ἀλήθειαν. 2) Ἐν τῇ θαλάττῃ πέτραι εἰσίν. 3) Βλέπομεν εἰς τὴν σελήνην καὶ τὰς νεφέλας. 4) Ἡ ἐπιστήμη πηγή ἐστι τῆς σοφίας, ἀλλ' οὐ τῆς ἀρετῆς. 5) Ῥώμη ἄνευ γνώμης νίκην οὐχ φέρει. 6) Τὴν φιλίαν μὴ λῦε, ἀλλὰ φύλαττε. 7) Ἐν τῇ εἰρηνῃ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι ἀκμάζουσιν. 8) Αἱ Ἀθῆναί εἰσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἡ Σπάρτη ἐστὶν ἐν τῇ Λακονικῇ. 9) Ἡ γλῶττα πολλάκις ἐστὶν αἰτία ἐχθρῶν. 10) Τῶν βασιλειῶν Ἀρτεμισία γνώμῃ καὶ σοφίᾳ διαφέρει. 11) Τῶν Μουσῶν ἡ μὲν Θάλεια τῆς κωμῳδίας θεά ἐστιν, ἡ δὲ Μελπομένη τῆς τραγῳδίας, ἡ δὲ Πολύμνια τῆς χορείας, ἡ δ' Οὐρανία τῆς ἀστρονομίας.

Вправа 2. *Визначте грецькі етимони слів, порівняйте їх значення в грецькій та в сучасній мові:*

аптека	графа	епоха	клепсидра
глосса	дієта	кафедра	махіна

Вправа 3. *Проаналізуйте семантику слів, складених зі словом* ἡ ᾠδή *пісня*:

комедія	палінодій	рапсодія
ода	пародія	трагедія

Вправа 4. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Перемога приносить війську славу, а державі свободу. 2) Народні збори в Афінах відбуваються на площі. 3) Ми дивуємось старанню і працелюбству бджіл.

ЛЕКЦІЯ 9

§ 45. Іменники чоловічого роду першої відміни

До I відміни належить також, як і в латинській мові, невелика група іменників чоловічого роду (masculina), які означають чоловічі професії, соціальний статус чи етнічну приналежність.

У називному відмінку однини masculina першої відміни закінчуються на -ης, -ας; їх основа — на -α. Відмінюються за зразком feminina, за винятком форм називного, родового, кличного відмінків однини.

Сигматичний номінатив їх утворений під впливом закінчення називного відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни (пор. ἄνθρωπος).

Закінчення genetivus singularis -ου також за аналогією до іменників другої відміни (пор. ἀνθρώπου).

Vocativus singularis іменників на -της, назви народів на ης та складених з -μέτρης, -τρίβης, -άρχης, -πώλης, -ώνης, -λάτρης (напр. γεωμέτρης, παιδοτρίδης, γυμνασιάρχης, παντοπώλης, τελώνης, φυσιολάτρης) закінчується на ᾰ, решти — на ᾱ.

Σ Форма vocativus singularis від ὁ δεσπότης *господар* звучить ὦ δέσποτα.

Парадигми:

окситони: ὁ ποιητής, οῦ *поет*
парокситони: ὁ πολίτης, ου *громадянин*
ὁ νεανίας, ου *юнак*

Singularis

nom.	ὁ	ποιητής	πολίτης	νεανίας
gen.	τοῦ	ποιητοῦ	πολίτου	νεανίου
dat.	τῷ	ποιητῇ	πολίτῃ	νεανίᾳ
acc.	τὸν	ποιητήν	πολίτην	νεανίαν
voc.	ὦ	ποιητά	πολῖτᾰ	νεανία

Pluralis

nom. (voc.)	οἱ (ὦ)	ποιηταί	πολῖται	νεανίαι
gen.	τῶν	ποιητῶν	πολιτῶν	νεανιῶν
dat.	τοῖς	ποιηταῖς	πολίταις	νεανίαις
acc.	τοὺς	ποιητάς	πολίτας	νεανίας

За зразком іменників першої відміни відмінюються деякі складні

прикметники, вживані лише у формі чоловічого роду: ἀνθοσμίας *запашний,* ἐθελοτής *добровільний,* ὠκυπετής *стрімкий.*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Εὑρετὴς ὁ χρόνος. Час — віднахідник (усе виявляє).

Τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἐξετάζειν (*Λουκιανός*). Розшукувати те, що було до Евкліда. (Афінський архонт Евклід 403 р. до н.е. відновив після падіння 30 тиранів закони Солона та, щоб запобігти новим репресіям, оголосив амністію для прихильників поваленої тиранії).

Προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει (*Біблія*). Пророк не має шани на батьківщині.

Вправа 1. *Прочитайте, визначте граматичні форми і перекладіть*:

1) Εὐριπίδης καὶ Θουκυδίδης εἰσὶ μαθηταὶ Ἀναξαγόρου. 2) Οἱ ναῦται καὶ οἱ κυβερνῆται φεύγουσι τὰς τῆς θαλάττης πέτρας. 3) Παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις ἡ τῶν νεανιῶν παιδεία ἐστι τῶν πολιτῶν. 4) Ἡ μὲν ἀνδρεία τῷ στρατιώτῃ, ἡ δὲ δικαιοσύνη τῷ δικαστῇ πρέπει. 5) Οἱ λῃσταὶ φεύγουσιν εἰς τὴν ὕλην. 6) Οἱ στρατιῶται φυλάττουσι τὴν τῶν πολιτῶν ἡσυχίαν. 7) Τοῦ ποιητοῦ ἐστιν τὴν ἀλήθειαν γράφειν. 8) Οἱ ποιηταὶ μάλιστα τὰς Μούσας θεραπεύουσιν· τὰς γὰρ ᾠδὰς ταῖς Μούσαις ὀφείλουσιν. 9) Ξέρξης καὶ Καμβύσης δεσπόται εἰσὶ τῶν Περσῶν. 10) Ἡ τέχνη τὸν τεχνίτην τρέφει. 11) Ἀκροαταῖς τε καὶ θεαταῖς προσήκει ἡσυχίαν ἄγειν. 12) Ὀρέστην καὶ Πυλάδην θαυμάζομεν διὰ τὴν φιλίαν καὶ εὐσέβειαν.

Περὶ Σπάρτης

Σπάρτης δόξα ἐστὶ ἡ τῶν πολιτῶν ἀνδρεία καὶ πειθαρχία. Ἐν τῇ τῶν Σπαρτιατῶν στρατιᾷ εἰσιν ὁπλῖται, γυμνῆται καὶ τοξόται· οἱ τῆς Σπάρτης πολῖται ὁπλῖταί εἰσιν. Ἡ μὲν τῶν ὁπλιτῶν ἀνδρεία τῇ Σπάρτῃ νίκην φέρει, ἡ δὲ τῶν πολιτῶν σωφροσύνη ἐν ἀτυχίαις σῴζει τὴν Σπάρτην. Ἡ Λεωνίδου καὶ τῶν ὁπλιτῶν ἐν ταῖς Θερμοπύλαις νίκη καὶ τελευτὴ τοῖς Σπαρτιάταις τιμῆς καὶ δόξης αἰτία ἐστίν. Θαύμαζε, ὦ πολῖτα, Λεωνίδαν καὶ τοὺς Λεωνίδου ὁπλίτας.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Учнями Піфагора були не тільки юнаки. 2) Евклід є винахідником геометрії. 3) Справедливість приносить суддям пошану й славу.

ЛЕКЦІЯ 10

§ 46. Друга відміна іменників

До другої (II) відміни належать іменники чоловічого та середнього родів та група іменників жіночого роду, основа яких закінчується на о.

Σ Іменники чоловічого та жіночого роду мають схожу словникову форму (за винятком артикля), тому для розпізнавання роду за значенням іменника усі feminina можна розділити на такі тематичні групи:

• **назви дерев чи рослин:**

ἄκυλος	*жолудь*	κόκκος	*зерно*
βάλανος	*жолудь, фінік*	νάρδος	*нард*
βίβλος	*кора (папіруса), книга*	ῥάφανος	*капуста*
δοκός	*колода*	ῥάβδος	*палка, древко*

ὁ *або* ἡ ὀχοῖνος *очерет*

• **назви елементів та порід:**

ἄμμος	*пісок*	ἄσφαλτος	*гірська смола*	σάπφιρος	*сапфір*
ἄμαθος	«	βάσανος	*пробний камінь*	σμάραγδος	*смарагд*
ψάμμος	«	βῶλος	*грунт*	σποδός	*попіл*
ψάμματος	«	γύψος	*крейда*	τίτανος	*гіпс, вапно*
ἄργιλος	*глина*	ἤλεκτρος	*буртин*	ὕαλος	*скло*
ἄσβολος	*сажа*	πλίνθος	*цегла*	ψῆφος	*камінь*

ὁ κρύσταλλος *лід,кришталь* ἡ κρύσταλλος *кришталевий посуд*

• **начиння та речі домашнього ужитку:**

ἄρριχος	*кошик*	λήκυθος	*флакон*
κάρποδος	*корито*	πρόχους	*чашка*
ληνός	*корито*	ψίαθος	*циновка*

ὁ або ἡ ἄκατος *човник* ὁ або ἡ στάμνος *глек*

ὁ θόλος *чорнило* ἡ θόλος *тол, комора*

• **вигляд земної поверхні:**

ἀτραπός	*стежка*	κάπετος	*р і в*
ἔρημος	*пустеля*	τάφρος	«
ἤπειρος	*суша*	κέλευτος	*дорога, шлях*
νῆσος	*острів*	ὁδός	«
ὁ або ἡ οἶμος		*дорога*	

ὁ або ἡ τρίβος *проїзджа дорога*

• **деякі органи:**

γνάθος *щелепа* κέρκος *хвіст* ὁ або ἡ ῥινός *шкіра*

• **інші поодинокі іменники:**

ἄμπελος	*виноград*	μήρινθος	*шнур*
γέρανος	*журавель*	νόσος	*хвороба*
δρύσος	*роса*	παρθένος	*дівчина*

ὁ або ἡ κόρυδος *жайвір*
ὁ або ἡ κόχλος *мушля*

Іменники чоловічого і жіночого роду утворюють називний відмінок однини сигматично і мають закінчення -ος.

Парадигми:

окситони:	ὁ γεωργός, οῦ	*землероб*
	ἡ ὁδός, οῦ	*дорога*
парокситони:	ὁ λόγος, ου	*слово*
	ἡ παρθένος, ου	*дівчина*
періспомени:	ὁ δῆμος, ου	*народ*
	ἡ νῆσος, ου	*острів*
пропарокситони:	ὁ ἄνθρωπος, ου	*людина*
	ἡ ἄμπελος, ου	*виноград*

Singularis

nom.	ὁ	γεωργός	λόγος	δῆμος	ἄνθρωπος
gen.	τοῦ	γεωργοῦ	λόγου	δήμου	ἀνθρώπου
dat.	τῷ	γεωργῷ	λόγῳ	δήμῳ	ἀνθρώπῳ
acc.	τὸν	γεωργόν	λόγον	δῆμον	ἄνθρωπον
voc.	ὦ	γέωργε	λόγε	δῆμε	ἄνθρωπε

Pluralis

nom.,(voc.)	οἱ (ὦ)	γεωργοί	λόγοι	δῆμοι	ἄνθρωποι
gen.	τῶν	γεωργῶν	λόγων	δήμων	ἀνθρώπων
dat.	τοῖς	γεωργοῖς	λόγοις	δήμοις	ἀνθρώποις
acc.	τοὺς	γεωργούς	λόγους	δήμους	ἀνθρώπους

Singularis

nom.	ἡ	ὁδός	παρθένος	νῆσος	ἄμπελος
gen.	τῆς	ὁδοῦ	παρθένου	νήσου	ἀμπέλου
dat.	τῇ	ὁδῷ	παρθένῳ	νήσῳ	ἀμπέλῳ
acc.	τὴν	ὁδόν	παρθένον	νῆσον	ἄμπελον
voc.	ὦ	ὁδέ	παρθένε	νῆσε	ἄμπελε

Pluralis

nom.,(voc.)	αἱ (ὦ)	ὁδοί	παρθένοι	νῆσοι	ἄμπελοι
gen.	τῶν	ὁδῶν	παρθένων	νήσων	ἀμπέλων
dat.	ταῖς	ὁδοῖς	παρθένοις	νήσοις	ἀμπέλοις
acc.	τὰς	ὁδούς	παρθένους	νήσους	ἀμπέλους

Σ Іменники σῖτος *хліб*, δεσμός *вузол*, σταθμός *стоянка* у множині стають середнього роду: σῖτα, δεσμά, σταθμά і т.д.

Σ Іменники ὁ θεός *бог* та ὁ ἀδελφός *брат* мають форми вокатива ὦ θεός, ὦ ἄδελφε.

Порівняльна таблиця закінчень грецьких і латинських masculina II відміни

nom.	φίλος	amicus	φίλοι	amici <**amicoi*
gen.	φίλου <**φιλοσιο*	amici	φίλων <**φιλομ*	amicorum <**amicoson*
dat.	φίλῳ <**φιλοαι*	amico <**amicoi*	φίλοις	amicis <**amicois*
acc.	φίλον <**φιλομ*	amicum < **amicom*	φίλους <**φιλους*	amicos <**amicons*
voc.	φίλε	amice	φίλοι	amici

Іменники середнього роду (neutra) утворюють називний відмінок однини асигматично і закінчуються на -ον.

Парадигми:

окситони: τὸ πτερόν, οῦ	*крило*
парокситони: τὸ δένδρον, ου	*дерево*
періспомени: τὸ δῶρον, ου	*дар*
пропарокситони: τὸ φάρμακον, ου	*яд, ліки*

Singularis

nom.,acc.(voc.)	τὸ (ῶ)	πτερόν	δένδρον	δῶρον	φάρμακον
gen.	τοῦ	πτεροῦ	δένδρου	δώρου	φαρμάκου
dat.	τῷ	πτερῷ	δένδρῳ	δώρῳ	φαρμάκῳ

Pluralis

nom.,acc.(voc.)	τὰ (ῶ)	πτερά	δένδρα	δῶρᾰ	φάρμακᾰ
gen.	τῶν	πτερῶν	δένδρων	δώρων	φαρμάκων
dat.	τοῖς	πτεροῖς	δένδροις	δώροις	φαρμάκοις

Σ Якщо підмет виражений іменником середнього роду в множині, то дієслівний присудок ставиться в третій особі однини, але іменна частина присудка — у множині: Τὰ ἔργα καλὰ ἐστίν. Подвиги — прекрасні.

Порівняльна таблиця закінчень грецьких і латинських neutra II відміни

nom.,acc., voc.	δῶρον	donum <**donom*	δῶρα	dora
gen.	δώρου <**δωροσιο*	doni	δώρων <**δωρωμ*	donorum <**donoson*
dat.	δώρωι <**δωροαι*	dono <**donoi*	δώροις	donis <**donois*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τῷ ἠθμῷ ἀντλεῖν. Черпати воду решетом (лат.: cribro aquam haurire).

Λίθον ἕψειν. Варити камінь. Πλίνθον πλύνειν. Мити цеглу. (Даремні важкі зусилля).

Ὄνος ἐν πιθήκοις. Осел серед мавп.

Ὁ σταλαγμὸς κατατρίβει τοὺς λίθους. Крапля точить каміння (лат.: gutta cavat lapidem).

Ὄνου σκιά. Тінь осла. Σκιὰ καπνοῦ. Тінь від диму. (Нісенітниця).

Αἱ Ἰβύκου γέρανοι. Івікові журавлі.

Ἀετὸς ἐν νεφέλαις. Орел у небі (пор.: журавель у небі).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἥλιον ὡς θεὸν θεραπεύουσιν. 2) Μανθάνετε, ὦ νέοι· φεύγει γὰρ ὁ χρόνος. 3) Οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐν τῇ ἠπείρῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τὰς οἰκίας ἔχουσιν. 4) Τὰ ἔργα ἐκ τῶν λόγων κρῖνε, ἀλλὰ τοὺς λόγους ἐκ τῶν ἔργων. 5) Ὁ οἶνος πολλάκις ἐστὶ φάρμακον τῶν νόσων. 6) Τὰ δένδρα ἔχει φύλλα καὶ καρπούς. 7) Οἱ τῆς ἀμπέλου καρποὶ οἶνον φέρουσιν. 8) Οὐχ αἱ βίβλοι παιδεύουσι τὸ τέκνον, ἀλλ' ὁ βίος. 9) Μὴ φεῦγε, ὦ ἄνθρωπε, τὴν πενίαν, ἀλλὰ τὴν ἀδικίαν. 10) Τῆς ἀμπέλου εὑρετής ἐστι Διόνυσος, ὁ τῆς Σεμέλης υἱός. 11) Ὦ διδάσκαλε, φρόντιζε τῶν μαθητῶν. 12) Λυπῶν ἰατρός ἐστιν ἀνθρώποις ὁ χρόνος. 13) Εἰρήνη γεωργὸν κἂν πέτραις τρέφει καλῶς, πόλεμος δὲ κἂν πεδίῳ κακῶς. 14) Συνέχουσι τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον εὐεργεσία καὶ τιμὴ καὶ τιμωρία.

Περὶ Δαιδάλου

Ἀθάνατός ἐστιν ἡ δόξα Δαιδάλου, τοῦ τῶν Ἀθηναίων τεχνίτου. Ὁ Δαίδαλος φονεύει τὸν τῆς ἀδελφῆς υἱὸν καὶ φεύγει μετ' Ἰκάρου, τοῦ υἱοῦ ἐκ τῆς ἠπείρου εἰς τὴν νῆσον Κρήτην. Ἐν τῇ νήσῳ κατασκευάζει τὸν λαβύρινθον καὶ διὰ τὴν τέχνην θαυμάζει τοῦ τῆς νήσου δεσπότην. Ἐπεὶ δ' ὁ Δαίδαλος φεύγειν ἐθέλει ἐκ τῆς Κρήτης, ὁ τῆς νήσου δεσπότης κωλύει τὸν τεχνίτην. Ὁ οὖν Δαίδαλος πτερὰ συντάττει καὶ κηρῷ συνάπτει. Διὰ τῶν πτερῶν φεῦγει ὑπὲρ τῆς θαλάττης μετὰ τοῦ Ἰκάρου. Ὁ δ' Ἴκαρος προσπελάζει τῷ ἡλίῳ, λύει τὸν κηρὸν καὶ εἰς θάλατταν καταπίπτει.

Вправа 2. *Проаналізуйте значення слів, складених із словами* ὁ νόμος *закон* і τὸ ἔργον *справа*:

агроном	гастроном	економ	синергія
астроном	енергія	металургія	хірургія

Вправа 3. *Визначте грецькі етимони слів; спробуйте пояснити їх семантичні переосмислення*:

ангел	корифей	символ	тип
демагог	метал	скелет	тон
електрон	музей	стиль	уран
ідилія	папір	тавро	філантроп

Вправа 4. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) За словами філософа Анаксагора, сонце є вогняною масою. 2) Прагнення багатства ми називаємо хворобою душі. 3) У римлян раби виховують дітей господарів, управляють маєтком, служать лікарями.

ПРИКМЕТНИК
(NOMEN ADIECTIVUM, ONOMA ΕΠΙΘΕΤΟΝ)

ЛЕКЦІЯ 11

Прикметники мають категорії роду, числа і відмінка.

У грецькій мові, як і в українській та латинській, прикметник може виступати в ролі узгодженого означення (атрибутивна функція) та іменної частини складеного іменного присудка (предикативна функція).

В атрибутивній функції прикметник узгоджується з означуваним іменником у роді, числі та відмінку. Прикметник ставиться між артиклем та іменником перед чи після іменника з артиклем із повторенням артикля перед прикметником: ὁ ἀγαθὸς ἀνήρ або ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός *хороший чоловік*. При відмінюванні словосполучення кожне слово відмінюється за своєю відміною (у цьому прикладі: ἀγαθος — за другою відміною, ἀνήρ — за третьою відміною).

У предикативній функції прикметник ставиться перед або після іменника з артиклем: ἀγαθὸς ὁ ἀνήρ або ὁ ἀνὴρ ἀγαθός *чоловік — хороший.*

Прикметник у ролі предикатива завжди стоїть у називному відмінку: ἡ θάλαττα ἄπιστός ἐστιν *море є підступним.*

Прикметник може субстантивуватись, і в цьому випадку отримує артикль пропущеного іменника: τά δίκαια (ἔργα) *справедливість*, ὁ νέος (ἀνήρ) *юнак*.

§ 47. Словникова форма прикметника

У словниках для прикметників наводиться повна форма чоловічого роду в називному відмінку однини та вказуються закінчення жіночого і середнього родів чи кількість усіх родових закінчень. Для прикметників одного закінчення, окрім форми nominativus singularis, спільної для трьох родів, записуються кінцеві звуки основи із закінченням genetivus singularis.

Наприклад:

ἀγαθός, ή, όν або ἀγαθός, 3 *добрий*
βάρβαρος, ον або βάρβαρος, 2 *варварський*
ἅρπαξ, αγος *хижий*

§ 48. Прикметники першої та другої відмін

Прикметники першої та другої відмін морфологічно чітко диференційовані за трьома родами. У називному відмінку однини masculina мають закінчення ος; feminina після ρ, ε, ι — α, у решті випадків — η, neutra закінчуються на -ον.

Прикметники трьох родових закінчень відмінюються:

- masculina і neutra — за II відміною іменників;
- feminina — за I відміною.

Парадигми:

δίκαιος, α, ον *справедливий*
σοφός, ή, όν *розумний*

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	δίκαιος	δικαία	δίκαιον	δίκαιοι	δίκαιαι	δίκαιᾰ
gen.	δικαίου	δικαίας	δικαίου		δικαίων	
dat.	δικαίῳ	δικαίᾳ	δικαίῳ	δικαίοις	δικαίαις	δικαίοις
acc.	δίκαιον	δικαίαν	δίκαιον	δικαίους	δικαίας	δίκαιᾰ
voc.	δίκαιε	δικαία	δίκαιον	δίκαιοι	δικαίαι	δίκαιᾰ
nom.	σοφός	σοφή	σοφόν	σοφοί	σοφαί	σοφά
gen.	σοφοῦ	σοφῆς	σοφοῦ		σοφῶν	
dat.	σοφῷ	σοφῇ	σοφῷ	σοφοῖς	σοφαῖς	σοφοῖς
acc.	σοφόν	σοφήν	σοφόν	σοφούς	σοφάς	σοφά
voc.	σοφέ	σοφή	σοφόν	σοφοί	σοφαί	σοφά

Σ Форма називного відмінка множини жіночого роду δίκαιαι є

пропарокситоном за аналогією до відповідного відмінка для чоловічого роду δίκαιοι.

Σ Форма родового відмінка множини жіночого роду за аналогією до відповідних відмінків чоловічого і середнього родів не стає періспоменом, тому вона спільна для усіх трьох родів.

§ 49. Прикметники другої відміни

За зразком іменників II відміни відмінюються прикметники двох родових закінчень на -ος, -ον. Вони зберігають давню двочленну класифікацію з протиставленням роду на означення живих істот (чоловічий та жіночий) і категорії неживих предметів (середній).

У nominativus singularis прикметники masculina і feminina мають спільне закінчення -ος, neutra — -ον.

До прикметників двох закінчень належать:

• складені з двох основ або із префіксами:

φιλό-τιμος, φιλό-τιμον *марнославний*,
ἔν-δοξος, ἔν-δοξον *славний* тощо;

• деякі прості:

βάρβαρος, βάρβαρον *варварський*,
ἥσυχος, ἥσυχον *спокійний*;
φρόνιμος, φρόνιμον *розсудливий*;

• прикметники, які також вживаються як іменники: τύραννος, τύραννον *тиранічний* (пор. ὁ τύραννος *тиран*), ἀγωγός, ἀγωγόν *ведучий* (пор. ὁ ἀγωγός *провідник*).

Деякі прикметники можуть мати два або три родових закінчення: βέβαιος, βέβαιον або βέβαιος, βεβαία, βέβαιον *сильний*; χρήσιμος, χρήσιμον або χρήσιμος, χρησίμη, χρήσιμον *чесний* тощо.

Σ Відсутність окремої форми жіночого роду слід враховувати при узгодженні прикметників двох закінчень з іменниками:
ὁ ἔνδοξος στρατηγός *славний полководець*,
ἡ ἔνδοξος νίκη *славна перемога*.

Σ Для прикметників 2-х або 3-х закінчень можливі дві форми жіночого роду: ἡ ὠφέλιμος πηγή або ἡ ὠφελίμη πηγή *корисне джерело*.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Μῆλον ἀέθλιον. Яблуко розбрату (досл. *яблуко нагороди*).
Ὁ ὅμοιος τῷ ὁμοίῳ φίλος. Свій своєму друг (пор. лат.: similis simili gaudet — подібний радіє подібному).

Κακὸς κακὸν ἡγηλάζει. Злодій веде злодія.

Ἡ λευκὴ στάθμη. Білий шнурок. (Для проведення прямих ліній у теслярстві використовувався шнур, покритий суриком, щоб не залишати слідів. В переносному розумінні так називають неука, профана; пор. лат.: tabula rasa — чиста дошка).

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα (*Σοφοκλῆς*). Дарунки ворогів — не дарунки (лат. hostium munera non munera).

Τὰ χρηστὰ ἔχει φίλους (*Εὐριπίδης*). Де щастя — там друзі (пор. лат.: donec eris felix, multos numerabis amicos <*Ovidius*> — поки будеш щасливим, налічуватимеш багато друзів).

Τὸ σπάνιον τίμιον (*Πλάτων*). Рідкісне високо цінується.

Βάλλειν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς (*Βίβλία*). Вливати нове вино у старі міхи.

Χλιαρὸς καὶ οὔτε ζεστὸς οὔτε ψυχρός (*Βίβλία*). Теплий: ані гарячий, ані холодний (тобто байдужий).

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

могутній ведмідь:	*багатий благодійник*	*спокійна душа:*
ἡ ἄρκτος, ου *ведмідь*	ὁ εὐργέτης, ου *благодійник*	ἡ ψυχὴ, ῆς *душа*
δυνατός, 3 *могутній*	πλούσιος, 3 *багатий*	ἥσυχος, 2 *спокійний*

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Βουλόμεθα μανθάνειν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶτταν. 2) Ἀληθινῷ καὶ σοφῷ δικαστῇ πρέπει δικαιοσύνη. 3) Φεῦγε τὴν τῶν κακῶν φιλίαν καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔχθραν. 4) Ὁ μὲν πλοῦτος θνητός, ἡ δὲ δόξα ἀθάνατος. 5) Κακὸν φέρουσι καρπὸν οἱ κακοὶ φίλοι. 6) Τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα παντοῖά ἐστιν· τὰ μὲν καλά, τὰ δ' αἰσχρά, τὰ μὲν γὰρ ὠφέλιμα, τὰ δὲ βλαβερά. 7) Αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων φιλίαι εἰσὶ βέβαιοι. 8) Οἱ Ἀθηναῖοι τοξόται μικρὰ ἀκόντια καὶ μακρὰ τόξα ἔχουσιν. 9) Ὦ πάρθενε, ὁμοία εἶ τῇ Ἀφροδίτῃ. 10) Ὁ ὕπνος τῷ θανάτῳ ὅμοιός ἐστιν. 11) Ὦ νεανίαι, φεύγετε αἰσχροὺς λόγους καί τε κακὰ ἔργα. 12) Καὶ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς μώρους ἐκ τῶν λόγων γιγνώσκομεν.

Περὶ τῶν Ῥωμαίων

Κατ' ἀρχὴν Ῥώμη μὲν μικρά ἐστιν, οἱ δὲ πολῖται εἰσιν ἀνδρεῖοι καὶ σπουδαῖοι. Ἐν παλαιοῖς Ῥωμαίοις νόμος ἐστὶ βασιλεία. Οἱ Ῥωμαῖοι πολεμικοί εἰσιν· ἡ στρατιὰ τῆς πολιτείας ῥώμη ἐστίν. Ἡ μὲν στρατιὰ μικρά ἐστιν, οἱ δὲ στρατιῶται ἀνδρεῖοι καὶ θαρσαλέοι. Θαυμάζομεν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρετὴν καὶ πειθαρχίαν. Τῆς στρατιᾶς ῥώμη εἰσὶν οἱ ὁπλῖται· αἱ μὲν τῶν ὁπλιτῶν λόγχαι μακραί, αἱ δὲ μάχαιραι μικραί εἰσιν. Τὰ τῶν Ῥωμαίων ὅπλα τοῖς πολεμίοις δεινά ἐστιν. Θαυμάσιαι καὶ ἔνδοξοί εἰσιν αἱ τῶν Ῥωμαίων νῖκαι καὶ πολιτεία καὶ νόμοι.

Вправа 3. *Визначте грецькі етимони слів*:

графіка	клініка	нумізматика	символіка
зодіак	косметика	оптика	тактика
кібернетика	механіка	полеміка	техніка

Вправа 4. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Хороші й благородні люди — справжні друзі, погані ж — ненадійні друзі. 2) Афіняни шанують не багатих, а чесних громадян. 3) Перси присвячують сонцю білих коней.

ЛЕКЦІЯ 12

§ 50. Контраговане відмінювання іменників та прикметників

Іменники і прикметники, що первісно закінчувались на *F* чи j, після втрати цих звуків зазнали контракції кінцевого голосного звука основи й відмінкових закінчень за правилами:

- довгий голосний або дифтонг закінчення поглинає попередній короткий голосний основи;
- ο + ο = ου; ε + ο = ου; ε + ᾰ = ᾱ; ε + ᾱ = η (№11,14,15).

Наприклад: іменник I відміни Ἀθηνᾶ < ** Ἀθηναja*; іменник II відміни πλοῦς < **πλοος*, яке, в свою чергу, виникло з **πλοϝος*.

Контраговані іменники та прикметники в усіх відмінках — періспомени, складені — баритони.

Парадигми:

ἡ μνᾶ, μνᾶς *міна (грошова одиниця)*
ἡ γῆ, γῆς *земля*
ὁ Ἑρμῆς, οῦ *Гермес; герма*

Singularis

nom.	ἥ	*(*μναα)*	μνᾶ	*(*γεα)*	γῆ	ὁ	*(*Ἑρμεας)*	Ἑρμῆς
gen.	τῆς	*(*μναας)*	μνᾶς	*(*γεας)*	γῆς	τοῦ	*(*Ἑρμεου)*	Ἑρμοῦ
dat.	τῇ	*(*μναα)*	μνᾷ	*(*γεα)*	γῇ	τῷ	*(*Ἑρμεα)*	Ἑρμῇ
acc.	τὴν	*(*μνααν)*	μνᾶν	*(*γεαν)*	γῆν	τὸν	*(*Ἑρμεαν)*	Ἑρμῆν
voc.	ὦ	*(*μναα)*	μνᾶ	*(*γεα)*	γῆ	ὦ	*(*Ἑρμεα)*	Ἑρμῆ

Pluralis

nom.(voc.)	αἱ(ᾶ)	(*μνααι)	μναῖ	οἱ(ᾶ) (*Ἑρμεαι)	Ἑρμαῖ
gen.	τῶν	(*μναων)	μνῶν	τῶν (*Ἑρμεων)	Ἑρμῶν
dat.	ταῖς	(*μνααις)	μναῖς	τοῖς (*Ἑρμεαις)	Ἑρμαῖς
acc.	τάς	(*μναας)	μνᾶς	τοὺς (*Ἑρμεας)	Ἑρμᾶς

Парадигми:

ὁ νοῦς, νοῦ *розум*
τὸ ὀστοῦν, οῦ *кістка*

Singularis

nom.	ὁ	(*νοος)	νοῦς	τὸ	(*ὀστεον)	ὀστοῦν
gen.	τοῦ	(*νοου)	νοῦ	τοῦ	(*ὀστεου)	ὀστοῦ
dat.	τῷ	(*νοῳ)	νῷ	τῷ	(*ὀστεῳ)	ὀστῷ
acc.	τὸν	(*νοον)	νοῦν	τὸ	(*ὀστεον)	ὀστοῦν
voc.	ᾦ	(*νοε)	νοῦ	ᾦ	(*ὀστεον)	ὀστοῦν

Pluralis

nom.(voc.)	οἱ(ᾶ)	(*νοοι)	νοῖ	τὰ(ᾶ)	(*ὀστεα)	ὀστᾶ
gen.	τῶν	(*νοων)	νῶν	τῶν	(*ὀστεων)	ὀστῶν
dat.	τοῖς	(*νοοις)	νοῖς	τοῖς	(*ὀστεοις)	ὀστοῖς
acc.	τοὺς	(*νοους)	νοῦς	τὰ	(*ὀστεα)	ὀστᾶ

Прикметники трьох родових закінчень відмінюються: masculina і neutra — за другою відміною, feminina — за першою відміною контрагованих іменників.

Парадигми:

χρυσοῦς, χρυσῆ, χρυσοῦν *золотий*
ἀργυροῦς, ἀργυρᾶ, ἀργυροῦν *срібний*

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	χρυσοῦς	χρυσῆ	χρυσοῦν	χρυσοῖ	χρυσαῖ	χρυσᾶ
gen.	χρυσοῦ	χρυσῆς	χρυσοῦ		χρυσῶν	
dat.	χρυσῷ	χρυσῇ	χρυσῷ	χρυσοῖς	χρυσαῖς	χρυσοῖς
acc.	χρυσοῦν	χρυσῆν	χρυσοῦν	χρυσοῦς	χρυσᾶς	χρυσᾶ
nom.	ἀργυροῦς	ἀργυρᾶ	ἀργυροῦν	ἀργυροῖ	ἀργυραῖ	ἀργυρᾶ
gen.	ἀργυροῦ	ἀργυρᾶς	ἀργυροῦ		ἀργυρῶν	
dat.	ἀργυρῷ	ἀργυρᾷ	ἀργυρῷ	ἀργυροῖς	ἀργυραῖς	ἀργυροῖς
acc.	ἀργυροῦν	ἀργυρᾶν	ἀργυροῦν	ἀργυροῦς	ἀργυρᾶς	ἀργυρᾶ

Прикметники двох закінчень у формах усіх родів відмінюються за зразком контрагованих іменників другої відміни.

Σ У nominativus pluralis кінцевий контрагований склад οι вважається коротким за аналогією до короткого дифтонга закінчення nom. plur. другої відміни -οι. У nom. plur. neutra зберігається неконтрагована форма.

Парадигма:

ἔϋνους, ἔϋνουν *прихильний*

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	ἔϋνους		ἔϋνουν	εὖνοι		ἔϋνοα
gen.	ἐϋνου			ἐϋνων		
dat.	ἐϋνῳ			ἐϋνοις		
acc.	ἐϋνουν			εὖνους		ἔϋνοα

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Λόγων μὲν ποταμός, νοῦ δ' οὐδὲ σταλαγμός. Слів — ріка, розуму — ні краплини.

Νοῦς τίκτει χρήματα, ἀλλ' οὐ χρήματα νοῦν. Розум породжує гроші, а не гроші (додають) розуму.

Ὗς πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν. Свиня Афіну <бралася навчати> (лат.: sus Minervam docet).

Ἁπλᾶ ἐστι τὰ τῆς ἀληθείας ἔπη. Мова істини проста (лат.: oratio veritatis simplex est).

Ἄξιος τριῶν χαλκῶν. Вартий трьох мідяків.

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

простий вихід:	*срібний лук:*	*мідний вік:*
ἡ ἔξοδος, ου *вихід*	τό τόξον, ου *лук*	ἡ γενεά, ᾶς *вік*
ἁπλοῦς,ῆ,οῦν *простий*	ἀργυροῦς,ᾶ,οῦν *срібний*	χαλκοῦς,ῆ,οῦν *мідний*

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Πολυμαθία νοῦν οὐ διδάσκει. 2) Ὁ περίπλους Σικελίας τῆς νήσου μακρὸς καὶ χαλεπός ἐστιν. 3) Οἱ ροῖ τῆς θαλάττης φέρουσι τῷ πλῷ ὠφέλειαν. 4) Αἱ Μοῦσαι τοῖς ποιηταῖς εὖνοί εἰσιν. 5) Ἡ Ἀθηνᾶ τῇ Ἀττικῇ τὴν ἐλάαν ὀφείλει. 6) Οὐ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ νῷ βλέπομεν. 7) Ἁπλοῦς μὲν ὁ τοῦ δικαίου λόγος, διπλοῖ δ' οἱ τοῦ ἀδίκου

λόγοι. 8) Τὰ μὲν τῶν στρατηγῶν ὅπλα ἐστὶ ἀργυρᾶ ἢ χρυσᾶ, τὰ τῶν στρατιωτῶν χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ. 9) Παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις ἡ τῶν νεανίων παιδεία ἁπλῆ ἐστιν. 10) Ἐν τῇ Ἀττικῇ γῇ πολλά εἰσιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ἱερά. 11) Ἡ λύπη τοῖς εὔνοις τῶν φίλων λόγοις θεραπεύεται. 12) Νεῦρα μὲν καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων φθαρτά ἐστιν, ὁ δὲ νοῦς ἀθάνατος. 13) Ἐν τῷ μὲν πλῷ ὁ κυβερνήτης, ἐν τῷ δὲ βίῳ ὁ νοῦς φέρει σωτηρίαν. 14) Στέργομεν τὸν ἁπλοῦν νοῦν τῶν νεανίων.

Ὁ τῶν Ἀργοναυτῶν περίπλους

Οἱ ποιηταὶ ἐγκωμιάζουσι τοὺς Ἀργοναύτας νοῦ θ' ἕνεκα ἀνδρείου καὶ μάλιστα διὰ τὸν πλοῦν τὸν εἰς τὴν Κολχῶν γῆν. Χαλεπὸς γάρ ἐστιν ὁ πλοῦς καὶ μεστὸς κινδύνων. Ἀλλ' Ἀθηνᾶ καὶ Ἥρα καὶ Ἑρμῆς τοῖς νεανίαις εὖνοί εἰσιν. Οἱ δὲ νέοι ἀνδρείως φέρουσι τοὺς τοῦ πλοῦ κινδύνους καὶ ἐπὶ Κόλχους ἥκουσιν.

Τέτταρες γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων

Τὴν πρώτην γενεὰν οἱ ποιηταὶ ὀνομάζουσι χρυσῆν. Ὁ μὲν νοῦς τῶν ἀνθρώπων ἁπλοῦς ἐστιν, φίλοι δ' οἱ θεοὶ τοῖς θνητοῖς εἰσιν, ὥστε ἡ γῆ αὐτόματος καρποὺς φέρει. Τῇ δ' ἀργυρᾷ καὶ χαλκῇ γενεᾷ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσέβειαν ἐπιπέμπουσιν οἱ θεοὶ λύπας καὶ νόσους. Ἡ δὲ τελευταία γενεά ἐστι σιδηρᾶ, μεστὴ δεινῶν κακῶν.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) На площах і вулицях Афін є статуї Гермеса. 2) Людина відрізняється від тварин завдяки розуму. 3) Спартанці шанують прості й справедливі закони Лікурга.

ЛЕКЦІЯ 13

§ 51. Аттічна відміна[1]

До аттічної другої відміни належать іменники та прикметники, основа яких первісно закінчувалась на сполучення -ηο, яке внаслідок часокількісної метатези перейшло в -εω. Звук ω поглинає наступні голосні закінчень, але сам вважається коротким, тому не отримує circumflexus і не впливає на наголос слова.

Іменники та прикметники аттічної відміни в усіх відмінкових формах мають наголос того самого типу і на тому ж складі, на якому він стоїть у nominativus singularis.

[1] Назва пояснюється її вживанням переважно (але не виключно) в аттічних авторів.

Парадигма:

ὁ νεώς, ὠ *храм*

	Singularis		***Pluralis***	
nom.(voc.)	ὁ (ὦ)	νεώς	οἱ (ὦ)	νεῴ
gen.	τοῦ	νεώ	τῶν	νεῴν
dat.	τῷ	νεῴ	τοῖς	νεῴς
acc.	τόν	νεών	τοὺς	νεώς

За цим зразком відмінюються ще такі іменники: ὁ λεώς *народ*, ὁ λαγώς *заєць*, ὁ ταώς *павич*, ἡ ἕως *вранішня зоря*, ὁ κάλως *канат* та деякі власні імена на зразок Μενέλεως *Менелай* і географічні назви Ἄθως *Афон*, Κώς *Кос*, Τέως *Теос*.

Σ Іноді в accusativus singularis виступають форми без закінчення: νεώ, ἕω, Ἄθω, Μίνω тощо.

Парадигма:

ἵλεως, ἵλεων *люб'язний*

	Sigularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom., voc.	ἵλεως		ἵλεων	ἵλεῳ		ἵλεα
gen.		ἵλεω			ἵλεῳν	
dat.		ἵλεῳ			ἵλεῳς	
acc.	ἵλεως		ἵλεων	ἵλεως		ἵλεα

За цим зразком відмінюються прикметники πλέως, πλέων *повний*, δίκερως, δίκερων *дворогий*, εὔγεως, εὔγεων *родючий*, ἀξιόχρεως, ἀξιόχρεων *вагомий* та деякі інші.

Σ Зустрічаються також усі родові форми прикметника πλέως, πλέα, πλέων *повний*.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте граматичні форми і перекладіть:*

1) Οἱ ἀετοὶ θηρεύουσι νεβροὺς καὶ λαγώς, δίο οἱ νέβροι καὶ οἱ λαγῳ φοβοῦνται τοὺς ἀετούς. 2) Ἐν Κνωσῷ ὑπάρχει τὰ βασίλεια Μίνω. 3) Ἐν τοῖς παραδείσοις τῶν Ἰνδῶν πολλοὶ ἥμεροι ταὼ τρέφονται. 4) Ὁ μὲν κυνηγὸς τὸν λαγὼν νεφέλαις, ὁ δὲ πανοῦργος τὸν ἀνόητον ἐπαίνοις θηρεύει. 5) Οἱ Σκύθαι τοῖς θεοῖς οὔτε βωμοὺς οὔτε νεὼς κατασκευάζουσιν. 6) Ἡ ἀλήθεια πολλάκις οὐκ ἀρέσκει τῷ λεῳ. 7) Τὰ τῶν ταὼν πτερὰ καλά ἐστιν. 8) Μενέλεω καὶ Ἑλένης θυγάτηρ ἐστὶν Ἑρμιόνη.

Περὶ νεών

Ἀθηνᾶ ἔχει λαμπρὸν νεὼν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ. Ὁ ἐν Ἀθήναις νεὼς ἐν τῇ ἄρᾳ ἐστίν· ἐν δὲ τῷ νεῷ ὑπάρχει τὸ τῆς θεᾶς εἴδολον, Φειδίου λαμπρὸν ἔργον. Τοῦ δ' εἴδολον κοσμός ἐστι χρυσοῦς, ἔχει δὲ καὶ ποικίλον πέπλον, δῶρον τῶν Ἀθηναίων παρθένων. Τὴν δ' ἐν τῇ Σπάρτῃ Ἀθηνᾶν ὀνομάζουσιν οἱ Λακεδαιμονίοι Χαλκίοικον· ἔχει γὰρ ὁ νεὼς χαλκοῦν κόσμον. Ἥρα δ' ἐν ταῖς Πλαταιαῖς καὶ ἐν Σάμῳ τῇ νήσῳ ἔχει νεών· τὸ δὲ τῆς θεᾶς εἴδολον, τὸ ἐν τῷ νεῷ, κόσμον χρυσοῦν φέρουσιν. Τρέφουσι δ' ἐν τῷ Ἥρας νεῷ ταὼς ἱερούς· καὶ τῆς Σάμου σημεῖόν ἐστίν ὁ ταώς.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У храмах богів є прекрасні статуї. 2) Дельфійський храм повен дарунків богові-віщуну. 3) Якщо хтось переслідує двох зайців, не упіймає жодного.

§ 52. Морфологічне освоєння українською мовою запозичених грецьких іменників I-II відмін

Для грецьких іменників першої відміни жіночого роду на -η традиційною є заміна закінчення на -а: νύμφη *німфа*, νίκη *перемога*, Λήθη *Лета* (але ἀκμή *акме*). Іменники на -α залишаються без змін: ἀγορά *агора*, Ἀθηνᾶ *Афіна*, γυμνασία *гімназія*. Іменники чоловічого роду першої відміни втрачають закінчення -ης: δεσπότης *деспот*, ἀθλητής *атлет*, ἀσκητής *аскет*, Εὐριπίδης *Евріпід*.

Окремо слід сказати про численну кількість субстантивованих прикменників жіночого роду, які морфологічно "зливаються" з іменниками I відміни: ῥητορική (τέχνη) *риторика*, πολιτική (τέχνη) *політика*, διαλεκτική (τέχνη) *діалектика*; φυσική (ἐπιστήμη) *фізика*, κυβερνητική (ἐπιστήμη) *кібернетика*, μετρική (ἐπιστήμη) *метрика* та інші назви наук і мистецтв.

В іменників чоловічого та жіночого роду другої відміни відкидається закінчення -ος: ἄγγελος *ангел*, πάπυρος *папір*, Ὅμηρος *Гомер*. Виняток становлять назви островів, які майже всі зберігають первісне звучання: Ῥόδος *Родос*, Λέσβος *Лесбос* (але Κύπρος *Кіпр*). Грецькі іменники обох родів в українській мові стають чоловічого роду. Іменники середнього роду найчастіше втрачають закінчення ον: σύμβολον *символ*, εἴδωλον *ідол*, Λύκειον *ліцей*; інколи залишаються із закінченням: ἤλεκτρον *електрон*. Вони можуть отримувати інший граматичний рід: ἔλαιον *єлей*, εἰδύλλιον *ідилія*, βιβλία *Біблія*.

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)
(продовження)

ЛЕКЦІЯ 14

§ 53. Медіальний стан (medium, μέση)

Медіальний стан означає дію, яка в тій чи іншій мірі безпосередньо стосується особи підмета (суб'єкта). Розрізняють такі види медія[1]:

• медій зворотний, який може бути безпосередньо зворотнім (αὐτοπαθής) і вказує, що суб'єкт є одночасно і об'єктом своєї дії: λούομαι *миюсь*, γυμνάζομαι *вправляюсь* або ж — опосередковано зворотним (ἀλλοπαθής), тобто означає, що суб'єкт виконує дію для себе чи в своїх інтересах: αἱρέομαι *вибираю для себе*, φυλάττομαι *зберігаю з користю для себе*.

• медій взаємності (ἀλληλοπαθής) виражає дію, в якій беруть участь два або більше суб'єкти: μάχομαι *борюсь*, στασιάζομαι *сперечаюсь*;

• медій динамічний (δυναμική) вказує на активну участь суб'єкта в дії. Такий medium має певний стилістичний відтінок, бо його значення не відрізняється від значення цього слова в activum: πέλομαι або πέλω *рухатися, прямувати*.

В українській мові дієсловам у безпосередньо зворотному медії і частково в медії взаємності відповідають зворотні дієслова.

Дієслова, що мають лише медіальні граматичні форми при відносно активному значенні, називаються медіально відкладними (deponentia media, DM) : ἕπομαι *йти слідом*, βούλομαι *хотіти*, χράομαι *користуватись*.

§ 54. Пасивний стан (passivum, παθητική)

Присудок вживається в пасиві на позначення того, що підмет не є виконавцем дії, а лише предметом чи особою, на яку спрямована дія.

Дієслова, в яких пасивні форми мають активне або медіальне значення, називаються пасивно відкладними (deponentia passivi, DP)[2]: δέχομαι *приймати*, πειράομαι *намагатись*.

---

[1] Докладно про значення медіального стану див. § 248.

[2] Таблиці депонентно медіальних та депонентно пасивних дієслів див. Додаток 3.

§ 55. Теперішній час медіального і пасивного станів (praesens medii et passivi)

Теперішній час має для медія й пасива спільні форми, які граматично збігаються, а їх значення можна визначити лише в контексті.

Форми індикатива утворюються від презентної основи дієслова шляхом приєднання медіальних закінчень головних часів (див. § 33) за допомогою з'єднувальних голосних ο/ε за правилом: перед μ, ν стоїть ο, в решті випадків — ε.

Indicativus

S.	1.	παιδεύ-ο-μαι	P. 1.	παιδευ-ό-μεθα
	2.	παιδευ-η (παιδεύ-ει)	2.	παιδεύ-ε-σθε
	3.	παιδεύ-ε-ται	3.	παιδεύ-ο-νται

Σ Форма παιδεύη виникла із **παιδευ-ε-σαι*; в тематичній флексії інтервокальна σ випала і відбулася контракція ε + αι = η (№ 14). Паралельна форма παιδεύει вживалась у IV-III ст. до н.е.

Imperativus

S.	2.	παιδεύ-ου	P. 2.	παιδεύ-ε-σθε
	3.	παιδευ-έ-σθω	3.	παιδευ-έ-σθων

Σ Форма παιδεύου виникла з **παιδευ-ε-σο* після зникнення інтервокальної -σ і стягнення ε + ο = ου (№ 15).

Infinitivus

παιδεύ-ε-σθαι

§ 56. Активна та пасивна конструкція речення

Якщо підмет — виконавець певної дії, то присудок виражається дієсловом активного стану (активна конструкція речення). Якщо присудок є перехідним дієсловом, то стає можливою заміна цієї активної конструкції на пасивну, в котрій підмет є предметом чи особою, яка зазнає впливу певної дії, а присудок виражається дієсловом пасивного стану.

Активна конструкція:

Οἱ στρατιῶται φυλάττουσι τὴν χώραν. Воїни захищають країну.

Пасивна конструкція:

Ἡ χώρα φυλάττεται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν (τοῖς ὅπλοις). Країна захищається воїнами (зброєю).

Σ Алгоритм перетворення активної конструкції в пасивну:

1) прямий додаток активної конструкції (τὴν χώραν) стає підметом пасивної (ἡ χώρα) — це формальний суб'єкт, бо насправді він не є носієм дії;

2) підмет активної конструкції (οἱ στρατιῶται) перетворюються в непрямий додаток пасивної: для особи — в родовому відмінку з прийменником ὑπό (genetivus auctoris, якому у латинській мові відповідає ablativus auctoris); для предмета — в давальному відмінку (dativus instrumenti, якому відповідає латинський ablativus instrumenti). Це — логічний суб'єкт, який є дійсним виконавцем дії;

3) присудок із актива (φυλάττουσιν) переходить у пасив (φυλάττεται) й узгоджується в особі та числі із підметом пасивної конструкції.

Σ Інколи пасивні конструкції можуть утворювати і неперехідні дієслова. Наприклад: дієслова, які керують родовим відмінком: ἄρχω *пануюю* і ἄρχομαι *я є підвладним*; ἀμελέω *нехтую* і ἀμελοῦμαι *мене зневажають* тощо; дієслова, що вимагають давального відмінка: φθονέω *заздрю* і φθονοῦμαι *мені заздрять*; πιστεύω *довіряю* і πιστεύομαι *мені довіряють*.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἀετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις. Ти навчаєш орла літати (лат.: aquilam volare doces).

Κολοιὸς ἀλλοτρίοις πτεροῖς ἀγάλλεται. Галка вбирається у чуже пір'я.

Ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται (*Σημονίδης*). З долею і боги не борються.

Ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γιγνώσκεται (*Біблія*). Дерево пізнається з плодів.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть речення; замініть (де це можливо) активну конструкцію на пасивну і навпаки:*

1) Πόθεν, ὦ φίλε, φαίνῃ; 2) Βουλόμεθα μανθάνειν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶτταν. 3) Ἡ στρατιὰ πείθεται τῷ στρατηγῷ. 4) Ἡ τῶν Ἀθηναίων πολιτεία ἄρχεται ὑπὸ τοῦ δήμου. 5) Ἐπὶ δόξᾳ πολλάκις ἕπεται ὁ φθόνος. 6) Τὰ τέκνα εἰς διδασκαλεῖον κομίζονται ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ. 7) Ὦ μαθεταί, μὴ διαλέγεσθε. 8) Οἱ ἀθληταὶ ἐλαίῳ χρίονται. 9) Τῇ θερμῇ ὥρᾳ

γῆ ἀνθίζεται. 10) Τρεφόμεθα τοῖς τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν δένδρων καρποῖς. 11) Χρὴ βουλεύεσθαι πρὸ τοῦ ἔργου. 12) Εἰ βούλει ἀγαθὸς γίγνεσθαι, πρῶτον πίστευε, ὅτι κακὸς εἶ. 13) Τὰ δένδρα θεραπεύεται τοῦ καρποῦ ἕνεκα. 14) Θεῷ μάχεσθαι δεινόν ἐστι καὶ τῇ τύχῃ. 15) Ἀνὴρ ἀχάριστος μὴ νομιζέσθω φίλος.

Οἱ Σπαρτιᾶται

Ἁπλοῦς ἐστιν ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βίος. Πείθονται δ' ἀεὶ οἱ Σπαρτιᾶται τοῖς νομοῖς καὶ τὴν ἀνδρείαν πρώτην τῶν ἀρετῶν νομίζουσιν. Ἐπειδὴ αἰσχρὸν οἴονται τέχνας ἑτέρας μανθάνειν ἢ τὰς πρὸς τὸν πόλεμον χρησίμας· τοὺς μὲν ἀγροὺς οἱ δοῦλοι ἐργάζονται, τὰς δὲ τέχνας περίοικοι ἐπιτηδεύουσιν. Ὑπο τῶν πολιτῶν ὁ ἐν τῷ πολέμῳ θάνατος ὡς καλὸς μακαρίζεται.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Друзі, не довіряйте обманщику. 2) Юнаки виховуються наставниками, навчаються в школах, вправляються в гімназіях. 3) Південна Італія в давнину називається Великою Грецією.

ЛЕКЦІЯ 15

§ 57. Минулий час недоконаного виду (imperfectum, παρατατικός)

Грецький, як і латинський імперфект, належить до історичних часів і означає незавершену дію в минулому; відповідає в українській мові минулому часові недоконаного виду.

Імперфект також може означати початок чи спробу дії: ἔλεγον *я почав (було) говорити.* Часто імперфект дієслів, що означають рух чи мовлення, має значення доконаного виду: ἔλεγον *я сказав.*

З усіх способів імперфект утворює форми лише дійсного способу.

§ 58. Минулий час недоконаного виду активного стану (imperfectum activi)

Форми утворюються шляхом додавання перед презентною основою дієслова авґмента та приєднання активних закінчень історичних часів (див. § 33) за допомогою з'єднувальних голосних ε/ο.

S. 1.	ἐ-παίδευ-ο-ν	P. 1.	ἐ-παιδεύ-ο-μεν
2.	ἐ-παίδευ-ε-ς	2.	ἐ-παιδεύ-ε-τε
3.	ἐ-παίδευ-ε(ν)	3.	ἐ-παίδευ-ο-ν

§ 59. Авґмент (augmentum, αὔξησις)

Ознакою індикатива історичних часів (імперфекта, аориста, плюсквамперфекта) слугує авґмент (augmentum < augeo *збільшую, додаю).*

Наголос в авґментованих формах не може просуватися до початку дієслова поза авґмент; наприклад: ἀπῆγον *я відвів* (хоча за правилами акцентуації та загальною рецесивною тенденцією наголошення особових форм наголос міг би стояти на третьому складі від кінця слова).

§ 60. Складовий авґмент (augmentum syllabicum, ἡ συλλαβικὴ αὔξησις)

Якщо дієслово починається з приголосного звука, то на початку ставиться складовий авґмент ε-: παιδευώ — ἐπαίδευον, λέγω — ἔλεγον.

• У дієсловах із початковим ρ цей звук подвоюється:

ῥίπτω — ἔῤῥιπτον.

• У дієсловах із префіксами, які можуть самостійно виступати в ролі прийменників, авґмент вставляється безпосередньо між префіксом і коренем:

εἰσ-πέμπω — εἰσ-έ-πεμπον.

Σ Префікси ἐξ-, ἐν-, συν- перед авґментом повертають собі первісну форму:

ἐκ-πίπτω — ἐξ-έ-πιπτον,
ἐμ-βάλλω — ἐν-έ-βαλλον,
συμ-βουλεύω — συν-ε-βούλευον.

Σ Префікси із кінцевим голосним звуком перед авґментом зазнають елізії (за винятком περι-, προ-):

ἀπό-πέμπω — ἀπ-έ-πεμπον,
але προ-πέμπω — προ-έ-πεμπον[1].

Σ Якщо після префікса εὐ- (< εὖ *добре*) йде приголосний чи голосні η, ω, то авґмент ставиться на початку слова:

εὐ-δοκιμέω — ηὐδοκίμουν.

[1] Авґментовані форми з префіксом προ- часто виступають у красисі (№24): προὔπεμπον.

• У складених дієсловах із префіксами, які не можуть виступати самостійно в ролі прийменників, авґмент приєднується до початку слова:

δυσ-τυχέω — ἐ-δυσ-τύχουν.

Σ Деякі складні дієслова, в яких префікс зазнав елізії, вважаються простими, тому авґмент ставиться перед префіксом:

καθ-εύδω — ἐ-κάθευδον, καθ-ίζω — ἐ-κάθιζον.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*

ἔπραττον, προὔβαλλες, κατέβαινε, περιετρέπετε.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οἱ Πέρσαι ἔθυον τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ γῇ καὶ τῇ σελήνῃ. 2) Οἱ στρατηγοὶ συνέλεγον τὴν στρατιὰν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. 3) Ἀεὶ οἱ διδάσκαλοι ἐδίδασκον καὶ ἐπαίδευον τοὺς μαθητάς. 4) Πολλάκις ἐθαυμάζομεν τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἀνδρείαν. 5) Οἱ Ἀθηναῖοι πολλάκις ἀνδρείους καὶ χρηστοὺς πολίτας ἐκ τῆς χώρας ἐξέβαλλον. 6) Ὦ νεανίαι, ἐπιστεύετε καὶ ἐθεραπεύετε τοὺς διδασκάλους; 7) Ἡ μὲν ἀναρχία διέφθειρε τὰς πολιτείας, ἡ δ' ἀνομία ἀπέκτεινε τοὺς πολίτας. 8) Οἱ φιλόσοφοι διὰ λόγων τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀρετὴν προὔτρεπον. 9) Ὦ Λεωνίδα, τῷ θανάτῳ ἀθάνατον δόξαν καὶ τιμὴν ἐπέφερες. 10) Οἱ στρατιῶται διέκοπτον τοὺς πολεμίους τε καὶ προδότας ἐκόλαζον. 11) Λακεδαιμόνιοι τῆς μουσικῆς ἀπείρως εἰσίν. 12) Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης ἐστασιαζέτην ἔτι παῖδε ὄντε. 13) Πυθαγόρας σφάγια τοῖς θεοῖς προσφέρειν ἐκώλυεν. 14) Οἱ νέοι τῶν Σπαρτιατῶν ἐκάθευδον ὁμοῦ κατ' ἀγέλας ἐπὶ στιβάδον τοῦ παρὰ τῷ Εὐρώτᾳ καλάμου. 15) Οἱ παλαιοὶ ἥλιόν τε καὶ σελήνην ἐνόμιζον θεούς. 16) Ἰσχυρῶς Ὅμηρον ἐθαύμαζεν Ἀλέξανδρος.

Ἡ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις παιδεία

Τῶν παλαιῶν νομοθετῶν Λικοῦργον οἱ Σπαρτιᾶται μάλιστα ἐθεράπευον. Κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ οἱ Σπαρτιᾶται εἰς γυμνάσια τὰ τέκνα ἔπεμπον. Ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς θεᾶς τοὺς νέους ἐῤῥάπιζον καὶ τοῦτον, ὃν οὐκ ἔκλαιε, πρῶτον ἐνόμιζον. Ὦ Σπάρτη, διὰ τῶν τοῦ Λικούργου νόμων οὖν ἀνίκητον στρατιὰν ἐπαίδευες.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Афінські полководці повертали до втечі військо персів. 2) Александра Македонського виховував філософ Арістотель. 3) Піфагорійці вважали вчителя напівбогом.

ЛЕКЦІЯ 16

§ 61. Часовий авґмент (augmentum temporale, ἡ χρονικὴ αὔξησις)

Якщо дієслово починається з голосного звука, то його подовження слугує часовим авґментом. Вважається, що часовий авґмент виникає з поєднання складового авґмента ε- та початкового голосного за правилами контракції чи без складового авґмента за правилами подовження голосних:

α	>	η	ἄγω — ἦγον
ε	>	η	ἐλαύνω — ἤλαυνον
ο	>	ω	ὁπλίζω — ὥπλιζον
ῐ	>	ῑ	ἱδρύω — ἵδρυον
ῠ	>	ῡ	ὑβρίζω — ὕβριζον
ᾰ	>	ᾱ	ᾄδω — ᾖδον
αι	>	ᾳ	αἰσχύνω — ᾔσχυνον
αυ	>	ηυ	αὐξάνω — ηὔξανον
ει	>	ῃ або ει	εἰκάζω — ᾔκαζον або εἴκαζον
ευ	>	ηυ або ευ	εὐχομαι — ηὐχόμην або εὐχόμην
οι	>	ῳ	οἰκίζω — ᾤκιζον

• Дієслова із початковим ε-, перед яким колись стояли приголосні -σ-, -*F*-, -σ*F*-, отримують замість η авґмент ει, що виник шляхом контракції складового авґмента ε та початкового звука основи ε після випадіння цих приголосних. Наприклад: ἔχω < **σέχω* утворює імперфект εἶχον < **ἐσεχον*. Таких непохідних дієслів нараховується десять:

ἐάω	*дозволяти* — εἴων	ἐργάζομαι	*робити* — εἰργαζόμην
ἐθίζω	*призвичаювати* — εἴθιζον	ἑστιάω	*пригощати* — εἱστίων
ἑλκω	*тягнути* — εἷλκον	ἕπομαι	*йти слідом* — εἱπόμην
ἔχω	*мати* — εἶχον	ἐρύω	*тягти* — εἵρυον
ἑλίττω	*крутити* — ἕλιττον	ἕρπω	*повзти* — εἷρπον

• У деяких дієсловах із початковим довгим голосним чи дифтонгом замість часового авґмента виступає складовий:

ὠθέω — ἐώθουν, οὐρέω — ἐούρουν.

• Якщо дієслово починається зі сполучення ε+ο-, то авґмент отримує другий голосний:

ἑορτάζω — ἐώρταζον.

• Дієслова, які починаються з αυ-, οι- із наступним голосним, не отримують ніякого авґмента:

αὐαίνω — αὔαινον, οἰκίζω — οἴκιζον.

• Складені дієслова із початковим голосним кореня отримують часовий авґмент за загальними правилами для складених дієслів:

κατ-άγω — κατ-ἦγον ἀ-δικέω — ἠ-δίκουν
προ-άγω — προ-ἦγον οἰκο-δομέω — ᾠκο-δόμουν

• Якщо після префіксів δυσ-, εὐ- йде голосний звук, то він зазнає подовження:

δυσ-αρεζέω — δυσ-ηρέζουν
εὐ-εργετέω — εὐ-ηργέτουν

Σ Деякі дієслова, складені з префіксами, що можуть самостійно виступати в ролі прийменників, окрім складового авґмента, ще приймають на початку слова часовий авґмент:

ἀν-ορθόω — ἠν-ώρτουν ἀμφι-γονέω — ἠμφ-ε-γόνουν
ἀν-έχομαι — ἠν-ειχόμην ἀμφι-σβητέω — ἠμφ-ε-σβήτουν

§ 62. Імперфект дієслова εἰμί

S.	1.	ἦν (ἦ)	P.	1.	ἦμεν
	2.	ἦσθα		2.	ἦτε
	3.	ἦν		3.	ἦσαν

Σ Форми однини: 1-а ос. виникла з **ἦσνο*, яке дало ἦ, а закінчення ν додано вторинно; 2-а ос., утворена із форми **ἦσς* отримала ще перфектне закінчення -θα; 3-я ос. виникла з **ἦεν*, яке, в свою чергу, є похідним з індоєвропейського **esent*.

Σ Форми множини: 1-а ос. походить з **ἦσμεν* ; 2-а ос. < **ἦστε* втратила σ під впливом 1-ї ос. множ.; 3-я ос. виникла з **ἦσντ*, де кінцеве τ відпало, а ν перейшло в α (№60), і форма **ἦσα* отримала кінцеве ν під впливом закінчення 3-ї ос. множ. дієслів у імперфекті.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι (*Ἀνακρέων*). Колись і мілетці були хоробрими. (З ностальгією чи іронічно про колишню велич).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οἱ στρατιῶται τοὺς τοῦ πολέμου κινδύνους ἀνδρείως ἔφερον καὶ ὁ στρατηγὸς παρώξυνεν εἰς τὴν μάχην. 2) Μὴ λέγε, τίς ἦσθα πρότερον, ἀλλὰ νῦν τίς εἶ. 3) Οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς καὶ ταῖς θεαῖς βωμούς τε καὶ ἱερὰ ἵδρυον. 4) Τὰ δὲ τῶν Μουσῶν ἱερὰ οἱ παλαιοὶ ὠνόμαζον Μουσεῖα. 5) Ὠνειδίζομεν ἀεὶ τὴν μοναρχίαν καὶ ὀλιγαρχίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν. 6) Ἐν ταῖς Θερμοπύλαις ἦν μάχη τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Πέρσας. 7) Ὁ Ἑρμῆς τοὺς νεκροὺς ἐκ τῆς γῆς ἀπῆγεν εἰς Ἅιδου. 8) Οἱ φίλοι ἀεὶ ἐπίθευον καὶ ἤθελον τοὺς τῶν φίλων λόγους ἀκούειν. 9) Τῶν Περσῶν ἦρχον δεσπόται καὶ σατράπαι. 10) Ἐθέλομεν γυμνάζεσθαι καὶ ἤκομεν εἰς τὸ γυμνάσιον.

Περὶ τοῦ Ἀριάδνης λίνου

Μίνως ἦν ποτε κύριος τοῦ πόντου. Τὰ δὲ βασίλεια ἦν ἐν Κνώσσῳ. Ἐνθαῦτα ἐβιότευε καὶ ὁ Μινώταυρος ἐν τῷ λαβυρίνθῳ· σῖτος δὲ ἦν αὐτῷ τῶν ἐναντίων τέκνα.

Τὸ τρίτον ἤδη ὑπ' Ἀθηναῖοι πέμπονται τῷ Μινωταύρῳ ἑπτά τε νεανίσκοι καὶ ἑπτὰ παρθένοι. Ὅτε δὲ εἰσέβαινον εἰς τὸ πλοῖον, ὁ Αἰγεὺς βασιλεύς· "Οὐκ ἐπαιδεύεσθε, ὦ τέκνα, ἐπὶ τὸ ἀποθνῄσκειν, Θεσεὺς οὖν ἐθέλει τὸν Μινώταυρον φονεύειν. Ὑπο πολλῶν ἤδη, ὦ υἱέ, θαυμάζῃ ἐπὶ τῷ ἀνδρείῳ θυμῷ· Φέρε ἄρα καὶ τὸν νέον ἆθλον".

Τῷ Κρητικῷ τυράννῳ ἦν θυγατὴρ Ἀριάδνη. Ἡ οὖν παρθένος, ὅτε εἶδε τὸν καλὸν ξένον, ἐθέλει αὐτῷ ἀμύνει τὸν θάνατον καὶ λάθρᾳ διαλέγεται αὐτῷ· "Λάμβανε ἄρα παρὰ Ἀριάδνης λίνον μακρὸν καὶ ἅπτε ἐπὶ τῷ τοῦ λαβυρίνθου στομίῳ. Φυλάττου τὸ φοβερὸν θηρίον, μάχου τοῖς ὅπλοις, ὦ ξένε. Μηδεὶς εἰσερχέσθω ἄθυμος". Ἔπειτα ὁ Θεσεὺς φονεύει τὸν Μινώταυρον καὶ εὑρίσκει τὴν ἔξοδον τοῦ λαβυρίνθου.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Фалес першим передбачив сонячне затемнення. 2) За красномовство афіняни називали Перікла Зевсом Олімпійським. 3) Багато тварин були присвячені богам.

ПРИЙМЕННИК (PRAEPOSITIO, ΠΡΟΘΕΣΙΣ)

ЛЕКЦІЯ 17

Більшість прийменників були первісно прислівниками, деякі з них зберегли це значення (ἀντί *навпроти*, κατά *вниз* тощо).

Прийменники сполучаються з іменниками та субстантивованими час-

тинами мови в усіх непрямих відмінках для вираження різних обставин.

Прийменики, приєднуючись до слів, втрачають самостійність і, ставши префіксами, надають слову нових смислових відтінків. Прийменники в ролі префіксів переважно зберігають свої значення.

Певна група прийменників походить не від прислівників і не виступає в ролі префіксів. Кожен з них поєднується з одним непрямим відмінком. Наприклад: з ґенетивом — ἄνευ *без*, μεταξύ *поміж*, ἐγγύς *біля*, з дативом — ὁμοῦ, ἅμα *разом*, з акузативом — ὡς *до* та інші.

Прийменники ἕνεκα та χάριν *заради, задля* ставляться в постпозиції (як і латинські causa, gratia): χρημάτων ἕνεκα (χάριν) — pecuniae causa (gratia) — *задля, з-за грошей*.

§ 63. Прийменники і префікси та їх основні значення

Прийменник (префікс)	***Значення прийменника***	***Приклади***	***У ролі префікса надають значення***	***Приклади***
		З genetivus		
ἀντί	за, натомість	ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ *око за око*	протидії:	ἀντιβαίνω *чинити опір*
	порівняно з	ἀντὶ ζῴων *порівняно з тваринами*	ворожості:	ἀντίβιος *ворожий*
			подібності:	ἀντίθεος *богорівний*
ἀπό	з, від, після (у часі і просторі)	ἀπὸ τῆς πόλεως *з міста*	віддалення чи відділення:	ἀποτέμνω *відрізати*
		ἀπὸ δείπνου *після обіду*	повернення чи віддачі:	ἀποδίδωμι *віддавати*
	з (матеріал)	ἀπὸ ξύλου *з дерева*	минулого (=лат. ex-):	ἀποστράτηγος *колишній полководець*
ἐξ (ἐκ)	з, від (рух назовні, знизу догори)	ἐκ βάθου *з глибини* ἐξ ὕπνου *зі сну*	віддалення чи відділення:	ἐκπεράω *виходити*
			завершення:	ἐκπεραίνω *здійснювати*
	з (матеріал)	ἐξ ἀδάμαντος *із сталі*	походження:	ἐγγίγνομαι *народжуватися від*

Прийменник (префікс)	***Значення прийменника***	***Приклади***	***У ролі префікса надають значення***	***Приклади***
πρό	перед, попереду	πρὸ ἡμῶν *перед нами*	знаходження попереду чи руху вперед:	προφέρω *виносити наперед*
	за, на захист	πρὸ τῆς πατρίδος *за батьківщину*	дії на захист:	προμάχομαι *боротися за*
		З dativus		
ἐν	в, на (де?)	ἐν τῇ πόλει *в місті*	знаходження всередині чи рух досередини:	ἐντίθημι *вкладати*
	в, на (куди?)	ἐν θρόνῳ *на трон*		
	серед, поміж	ἐν δένδροις *серед дерев*	висока ступінь ознаки:	ἔμφωνος *гучноголосий*
σύν	разом з	σὺν ἀδελφῷ *з братом*	співучасті:	συμπάσχω *співчувати*
	згідно із	σὺν τῷ νόμῳ *за законом*	збірності:	σύμφυτος *зрощений*
		З accusativus		
εἰς (ἐς)	в, до	εἰς τὴν Ἀττικήν *в Аттіку*	проникнення:	ἐμβάλλω *вкидати*
	для	εἰς κέρδος *задля зиску*		
		З genetivus і accusativus		
διά	з gen. серед	διὰ μήλων *серед яблук*	наскрізний рух:	διαβαίνω *проходити*
	з gen. і acc. через, крізь	δι' ἐνδείαν *через скруту*	розподільна дія:	διαπέμπω *розсилати*
κατά	з gen. рух згори донизу	κατ' ὀρῶν *з гір*	рух вниз:	καταβάλλω *скидати*
	проти	κατὰ ἡμῶν *проти нас*	протидія:	καταγελάω *висміювати*
	з acc. в, на, по	κατὰ τὴν γῆν *по землі*	підсилення:	κατακόπτω *розбивати вщент*

Прийменник (префікс)	*Значення прийменника*	*Приклади*	*У ролі префікса надають значення*	*Приклади*
μετά	з gen. серед, разом з acc. за, після	μετὰ φίλου *з другом* μετὰ πόλεμον *після війни*	співучасть: рух слідом: зміна:	μετέχω *брати участь* μεταδιώκω *переслідувати* μεταπείθω *передумати*
ὑπέρ	з gen. над, зверху за, заради	ὑπὲρ τῆς γῆς *над землею* ὑπὲρ τῆς πατρίδος *за батьківщину;*	положення за межами: дії на захист: надмірність:	ὑπερπόντιος *заморський* ὑπερμαχέω *боротись за* ὑπερβολή *перебільшення*
	з acc. через, за	ὑπὲρ πόντον *за морем*		
	З genetivus, dativus і accusativus			
ἀμφί	навколо, по, біля	ἀμφὶ ἄστυ *по місту* ἀμφὶ τῆς πόλεως *біля міста*	положення або рух навколо: висока ступінь ознаки:	ἀμφιβαίνω *обходити* ἀμφιδάκρυτος *який надміру оплакує*
ἀνά	з gen. і dat. нагору, на з acc. на, по, протягом	ἀνὰ ναυσί *на кораблі* ἀνὰ νύκτα *вночі*	рух догори: повторюваність:	ἀναβάλλω *підкидати* ἀναγράφω *переписувати*
ἐπί	з gen. під час, при	ἐπὶ τοῦ παρόντος *в даний момент,*	перебування на:	ἔπειμι *бути на*
	з dat. за, слідом, на чолі	οἱ ἐπὶ πᾶσιν *ар'єргард* ἐπὶ στρατεύματι *на чолі війська*	рух до:	ἐπικαλέω *закликати*
	з gen. і acc. на (де? куди?)	ἐπὶ γῆς *на землі* ἐπ' οἶκου *додому*	супровід:	ἐπαυλέω *під флейту*

Прийменник (префікс)	*Значення прийменника*	*Приклади*	*У ролі префікса надають значення*	*Приклади*
παρά	з gen. від	παρὰ βασιλέως *від царя*	суміжність:	παράλληλος *паралельний*
	з dat. поруч, біля	παρὰ θύραις *біля воріт*	рух повз:	παρατρέχω *пробігати*
	з acc. до	παρὰ τὴν ὁδόν *до дороги*	передача:	παραδίδωμι *передавати*
περί	з gen.i dat. про, за	περὶ φιλίας *про дружбу*	рух навколо:	περιφέρω *обносити*
	з acc. навколо, поруч	οἱ περὶ τήραν *мисливці*	надмірність:	περικαλλής *прекрасний*
πρός	з gen. від	πρὸς θαλάττης *з моря*	рух до:	προσάγω *підводити*
	з dat. і acc. до, на(куди?)	πρὸς οὐρανόν *на небо*	приєднання чи додавння:	προστίθημι *докладати*
ὑπό	з gen. з, з-під	ὑπὸ βλεφάρων *з-під повік*	положення під:	ὑπόγειος *підземний*
	з dat. під (де?)	ὑπ' οὐράνῳ *під небом*	прихованість:	ὑπέρχομαι *закрадатись*
	з acc. під (куди?)	ὑπὸ γῆν *під землю*	низький ступінь ознаки:	ὑπόλευκος *білуватий*

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)
(продовження)

§ 64. Минулий час недоконаного виду медіального і пасивного станів (imperfectum medii et passivi)

Imperfectum medii et passivi має ознаку історичного часу — авгмент та медіальні закінчення історичних часів (див. § 33), які приєднуються за допомогою з'єднувальних голосних ο/ε.

S. 1. ἐ-παιδευ-ό-μην	P. 1. ἐ-παιδευ-ό-μεθα
2. ἐ-παιδεύ-ου	2. ἐ-παιδεύ-ε-σθε
3. ἐ-παιδεύ-ε-το	3. ἐ-παιδεύ-ο-ντο

Σ Форма ἐπαυδεύου виникла з **επαιδευσο* після випадіння σ і контракції ϵ + ο = ου.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἀπὸ μηχανῆς ὁ θεός. Бог з машини. (У театральній виставі — з допомогою механічного пристрою поява на сцені бога для несподіваної розв'язки драматичних подій; переносно: раптова і неочікувана <щаслива> розв'язка. Лат.: deus ex machina).

Ἐξ ὑπαρχῆς. Спочатку (всяке додосвідне знання чи судження; лат.: a priori).

Ἐκ τοῦ παραχρῆμα. Без попередньої підготовки (одразу ж у потрібний момент; лат.: ex tempore).

Ὑπὲρ τὸ λίνον. Всупереч долі (досл. *нитці*, тобто нитці життя, яку, за уявленнями греків, пряли, відміряли і обрізали три мойри — богині долі).

Οἱ περὶ τάγηνον φίλοι. Друзі навколо сковорідки.

Ἀφ' ἵππων ἐπ' ὄνους. З коней та на ослів (пор. лат.: de caelum in caenum — з неба та в болото).

Πρὸς κέντρα λακτίζειν. Лізти на рожен.

Πρὸς Κρῆτα κρητίζειν. Обманювати як крітянин крітянина (як обманщик обманщика).

Ἐξ ὀλίγου τὰ πολλά (*Θουκυδίδης*). Велике — з малого.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἠριζόμην, διεκόπτετο, μετεπέμπου, ὡπλίζοντο.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἀνδρείως ἐμάχοντο τοῖς πολεμίοις κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν. 2) Οἱ προδόται ἀεὶ θανάτῳ ἐκολάζοντο ὑπὸ τῶν πολιτῶν. 3) Ὑπὸ τῶν Σκυθῶν τοῖς θεοῖς ἵπποι ἐθύοντο. 4) Οἱ κακοῦργοι εἰς δεσμωτήριον ἀπήγοντο. 5) Κῦρος, ὁ τοῦ Καμβύσου, ἐν τοῖς Πέρσαις ἐπαιδεύετο. 6) Ἐβουλόμεθα, ὦ πολῖται, στρατεύεσθαι ἐπὶ τὸν τύραννον· οὐ γὰρ ἐθέλομεν τῷ τυράννῳ δουλεύειν. 7) Οἱ Ἀθηναῖοι ὠνειδίζοντο τὴν τῶν Βοιωτῶν ἀμαθίαν. 8) Ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐταριχεύοντο οἱ νεκροὶ καὶ οὕτω διεσῴζοντο εἰς ἀεί. 9) Ἡ χώρα ἐφυλάττετο παρὰ πόλεμον ὑπὸ τῶν πολιτῶν. 10) Οἱ Εἵλωτες τοῖς Σπαρτιάταις γῆν εἰργάζοντο. 11) Ζήνων ὁ φιλόσοφος λαλιᾶς πάμπαν ἀπείχετο. 12) Οἱ νεώτεροι παιδευέσθωσαν τῆ· τῶν πρεσβυτέρων ἐμπειρίᾳ.

Вправа 3. *Встановіть етимони, визначте смисловий відтінок, який надає слову префікс; поясніть семантичні зміни слів:*

аналіз	діорама	метафора
аналогія	емблема	паразит
антарктика	епіграф	перипетія
апокаліпсис	ефемерний	програма
гіперборейці	катастрофа	символ
гіпотеза	каталог	симптом

Вправа 4. *Поясніть семантику префіксів у словах, складених зі словом* ἡ ὁδός *дорога, шлях*:

анод епізод метод період ексод катод парод синод

Вправа 5. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Афіняни колись називались кранаями. 2) У спартанців вважалось ганебним займатись землеробством. 3) Сократ бесідував з афінськими юнаками і навертав їх до доброчесності і знань.

ЛЕКЦІЯ 18

§ 65. Дієприкметник (participium, μετοχή)

Дієприкметник — віддієслівна форма, яка має ознаки прикметника (рід, число, відмінок) і дієслова (час, стан).

Грецький дієприкметник, як і латинський, не виражає часу, а лише вказує на категорію дії: participium praesentis означає недоконану дію, participium aoristi — завершену дію, participium perfecti — тривання дії чи стану, які виникли в минулому; лише participium futuri відносить дію до майбутнього.

Конкретизація часової характеристики дієприкметникової дії можлива лише в зв'язку з часовим значенням керуючого дієслова.

У реченні дієприкметник виконує функції[1]:

- означення (атрибутивну);
- іменної частини складеного присудка (предикативну);
- обставини.

В атрибутивній функції дієприкметник узгоджується із означуваним словом у роді, числі, відмінку; вживання артикля таке саме, як і

[1] Докладно про синтаксичні функції дієприкметника див. § 252-259.

при атрибутивному прикметнику:

Ἡ ἐν φάντῃ κατακειμένη κύων. Собака, яка лежить у яслах (= собака на сіні).

У предикативній функції дієприкметник узгоджується із підметом у роді та числі і завжди ставиться в називному відмінку:

Μὴ κάμῃς φίλους εὐεργετῶν. Не втомлюйся облагодіювати друзів.

У ролі обставини дієприкметник вживається узгоджено із будь-яким членом речення (залежний дієприкметник, participium coniunctum) або у складі незалежного дієприкметникового звороту (самостійний дієприкметник, participium absolutum).

Залежний дієприкметник формально є означенням, а логічно — обставиною, й замінює підрядні речення часу, причини, умови, допусту та способу дії.

Ὀργιζόμενος μὴ κόλαζε.

Залежний дієприкметник перекладається (на прикладі цього речення):

- повним підрядним реченням. — *Коли (якщо, тому що, хоча) ти гніваєшся, не карай.*
- дієприкметником. — *Розгніваний — не карай.*
- дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом. — *Гніваючись не карай.*
- віддієслівним іменником з прийменником. — *У гніві — не карай.*

§ 66. Зворот genetivus absolutus

Самостійний дієприкметник також вживається для заміни підрядних обставинних речень, але при умові, що "підмет" такого "підрядного речення" не знаходиться і не мається на думці в "головному реченні" в жодному відмінку.

Зворот родовий відмінок самостійний (genetivus absolutus) складається з іменника або займенника в родовому відмінку (логічний підмет звороту) та узгодженого в роді, числі і родовому відмінку дієприкметника (логічний присудок звороту). У латинській мові йому відповідає зворот ablativus absolutus.

Ψυχῆς νοσούσης ἐστὶ φάρμακον λόγος.

Зворот genetivus absolutus перекладається (на прикладі цього речення):

- повним підрядним реченням, причому іменник або займенник у ґенетиві стає підметом підрядного, а дієприкметник у ґенетиві — присудком його. Тип підрядного і вибір сполучника ви-

значаються за контекстом і з огляду на пов'язані із зворотом прислівники, частки тощо. — *Коли (якщо і т.д.) страждає душа, ліками є слово.*

• дієприкметниковим зворотом. — *Для страждаючої душі ліками є слово.*

• віддієслівним іменником з прийменником. — *При стражданнях душі ліками є слово.*

§ 67. Дієприкметник теперішнього часу медіального і пасивного станів (participium praesentis medii et passivi)

Дієприкметник теперішнього часу (participium praesentis) у функції означення чи предикатива вказує на недоконаний вид; у ролі обставини має значення того часу, в якому стояла б дієслівна форма присудка підрядного речення, яке замінено цим дієприкметником:

• якщо присудок стоїть у теперішньому часі, то participium praesentis означає теперішню дію чи стан (має презентне значення);

• якщо присудок вжитий у минулому часі, то participium praesentis означає минулу недоконану дію (має значення імперфекта);

• якщо присудок майбутнього часу, то participium praesentis означає майбутню дію (має футуральне значення).

Дієприкметник теперішнього часу медіального і пасивного станів утворює форми від презентної основи дієслова через приєднання суфікса -μεν- та родових закінчень -ος, -η, -ον:

m	παιδευ-ό-μεν-ος
f	παιδευ-ο-μέν-η
n	παιδευ-ό-μεν-ον

Форми чоловічого і середнього родів відмінюються за другою відміною прикметників, жіночого — за першою відміною.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐν πίθῳ ἡ κεράμεια γιγνομένη. Гончарна справа, розпочата з піфоса (про спробу братися за складне, не осягнувши простого).

Ἀδικεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ὁ φειδόμενος τῶν κακῶν. Хто щадить лихе, псує хороше (лат.: qui malis parcet, bonis nocet).

Ζωγραφία φθεγγομένη ἡ ποίησις (*Πλούταρχος*). Поезія — це озвучений живопис.

Μηδὲν διακρινόμενον (*Біблія*). Без найменшого вагання. (Часто цитується старослов'янською мовою: нічтоже сумняшеся).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οἱ στρατιῶται ἐμάχοντο ἅμα πορευόμενοι. 2) Τῷ βουλομένῳ οὐδὲν χαλεπόν ἐστιν. 3) Οὐ χρὴ ἀποβλέπειν εἰς τὰ λεγόμενα, ἀλλ' εἰς τὰ ἐργαζόμενα. 4) Μεταπεμπομένου ἀδελφοῦ οὐκ ἐθέλει ἥκειν. 5) Ἀγαθοὶ πολῖταί εἰσιν οἱ τοῖς νόμοις πειθόμενοι. 6) Τῆς διὰ τῆς ἐρημίας πορευομένης στρατιᾶς οἱ προδόται ἐπήγοντο τοὺς πολεμίους. 7) Οἱ τοῖς νόμοις μὴ πειθόμενοι ὑπὸ τῶν δικαστῶν κολάζονται. 8) Τὸν δίσκον ἔῤῥιπτον οἱ νεανίαι γυμναζόμενοι. 9) Οἱ Διόσκουροι τοὺς ἐν θαλάττῃ χειμαζομένους ἔσῳζον.

Οἱ Δελφοί

Ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἦν Ἀπόλλωνος ἀρχαῖον καὶ μαντεῖον τοῦ θεοῦ. Τὸ δ' ἱερὸν ἦν πλούσιον· ὑπὸ γὰρ τῶν μαντευομένων πολλὰ δῶρα προσεφέρετο τῷ θεῷ. Χρυσᾶ καὶ λαμπρὰ θυόμενα ἐφυλάττοντο ἐν πολλοῖς θησαυροῖς. Τοῖς μαντευομένοις ἀπεκρίνετο ἡ Πυθία, ἱέρεια. Ἐν Δελφοῖς οἱ ῥαψῳδοὶ ἔλεγον τὰ τοῦ Ὁμήρου καὶ οἱ κιθαρῳδοὶ ἐκιθάριζον.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Зі сходом сонця мандрівники вирушили в дорогу. 2) Воїни, які вірять полководцю, б'ються відважно і рішуче. 3) Часто не дозволялось їсти присвячених богам тварин.

ІМЕННИКИ ТА ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

ЛЕКЦІЯ 19

§ 68. Типи основ третьої відміни

До третьої відміни належать іменники і прикметники усіх родів, які в genetivus singularis мають закінчення -ος. Форму nominativus singularis вони утворюють сигматично (закінчуються на σ) або асигматично ("нульове" закінчення).

Основа їх визначається за формою genetivus singularis шляхом відкидання закінчення -ος (пор. латинську III відміну). Тому в словниковій формі для іменників третьої відміни перед закінченням genetivus singularis вказуються кінцеві звуки основи. Наприклад: λέων, οντος ὁ *лев* (gen. sing. λέοντος, основа λεοντ-).

Найчастіше основи закінчуються на приголосні звуки, рідше — на голосні. Виділяють такі типи основ:

• на приголосні звуки:

сонанти	λ — ἅλς, ἁλ-ός	(пор. лат.: sal-is)
	ν —῾Ελλην,῾Ελλην-ος	(" " homin-is)
	ρ — ῥήτωρ, ῥήτορ-ος	(" " orator-is)
німі	γ, κ, χ — αἵξ, αἰγ-ός	(" " reg-is)
	β, π, φ — φλέψ, φλεβ-ός	(" " urb-is)
	δ, τ, θ — γυμνής, γυμνῆτ-ος	(" " milit-is)
ντ:	λέων, λέοντ-ος	(" " sapient-is)
κτ:	γάλα, γάλακτ-ος	(" " lact-is)
σ:	γένος, γένους (<*γενεσ-ος)	(" " generis < *genes-is)

• на голосні звуки:

ῡ:	σύς, συ-ός	(" " su-is)
ῑ ϵ, ῠ/ϵ:	πόλις, πόλε-ως; πῆχυς, πήχε-ως	
—ω:	ἥρως, ἥρω-ος	
—ο:	ἠχώ, ἠχοῦς (<*ηχοjος)	
—ϵυ/ϵ:	βασιλεύς, βασιλέ-ως	
—ου/ο,	βοῦς, βο-ός; γραῦς, γρα-ός	
αυ/α:		

§ 69. Закінчення третьої відміни

§ 69.1. Однина

Називний відмінок чоловічого і жіночого родів утворюються сигматично або асигматично із подовженням останнього голосного звука основи. Для середнього роду він дорівнює основі, з урахуванням певних фонетичних явищ: σῶμα < *σωματ, де кінцеве τ відпало тощо.

Родовий відмінок закінчується на -ος, для деяких типів основ характерні вторинні закінчення на -ους,-ως (див. § 42).

Давальний відмінок має закінчення -ῑ (ϵι, ᾳ, οι).

Знахідний відмінок первісно мав закінчення -μ, яке після голосного звука перейшло в -ν, після приголосного — в -ᾰ.

Σ Баритони з основами на передньоязикові приголосні та іменники, які в nominativus singularis закінчуються на -ις, -υς, -ους, -αυς мають закінчення -ν: ὄρνις — ὄρνιν, πόλις — πόλιν, ἰχθύς — ἰχθῦν, βοῦς — βοῦν, γραῦς — γραῦν та інші.

Кличний відмінок найчастіше дорівнює основі, а для окситонів і періспоменів збігається з формою nominativus singularis.

Σ Вокатив іменників, які в nominativus singularis закінчуються на ευς, -ις, -υς, та παῖς, βοῦς, γραῦς, втрачає кінцеве ς: βασιλεῦ, πόλι, πῆχυ, παῖ, βοῦ, γραῦ.

§ 69.2. Множина

Називний відмінок чоловічого і жіночого родів закінчується на -ες, в іменників з основами на ῐ/ε, ῠ/ε, ευ/ε — на -εις. Середній рід має закінчення -ᾰ.

Родовий відмінок має закінчення -ων.

Давальний відмінок зберігає закінчення давнього локатива σῐ(ν).

Знахідний відмінок мав первісно закінчення -νς, яке після приголосного звука перейшло в -ᾱς, а після голосного ν випало з замінним подовженням попереднього голосного звука.

Кличний відмінок збігається з формою називного відмінка.

§ 70. Наголос у третій відміні

При відмінюванні наголос залишається на тому ж складі, на якому він стояв у nominativus singularis, якщо це не суперечить правилам наголошення.

Для односкладових іменників наголос у формах родового і давального відмінків однини та множини на останньому складі:

Наприклад: ὁ θήρ, θηρός *звір*

S.	gen.	θηρός	P.	gen.	θηρῶν
	dat.	θηρί		dat.	θηρσί(ν)

Σ У родовому відмінку множини не є періспоменами:

ἡ δάις	*факел*	(gen.pl.δᾴων)	ὁ,ἡ παῖς	*дитина*	(gen.pl.παίδων)
ὁ δμώς	*раб*	(" δμώων)	ὁ σής	*міль*	(" σέων)
ὁ θώς	*шакал*	(" θώων)	ὁ Τρώς	*троянець*	(" Τρώων)
τὸ κράς	*голова*	(" κράτων)	ἡ φώς	*опік*	(" φῶδων)
τὸ οὖς	*вухо*	(" ὤτων)	τὸ φῶς	*світло*	(" φώτων)

§ 71. Іменники з основами на сонанти (-λ, -ν, -ρ)

Іменники з основами на -λ, -ν, -ρ можуть бути всіх трьох родів.

У називному відмінку masculina та деякі neutra закінчуються на -ωρ, -ηρ, -αρ; на -αν, -ην, -ων можуть закінчуватись як masculina, так і feminina.

Сигматичний nominativus singularis утворюють іменники з основами на -λ та деякі з основами на -ν:

- ὁ ἅλς *сіль*, ἡ ἅλς *море* (gen. sing. ἁλ-ός);
- ὁ θίς, θιν-ός *куча*, ἡ ἀκτίς, ῖν-ος *промінь*.

Асигматичний nominativus singularis мають іменники з основами на -ν, -ρ, серед яких розрізняють такі групи:

- з довгим голосним перед -ν,-ρ у всіх відмінках;
- з коротким голосним перед -ν,-ρ, який лише в nominativus singularis подовжується.

Парадигми:

окситони:	ὁ κρατήρ, ῆρος	*чаша*
	ὁ ποιμήν, ένος	*пастух*
парокситони:	ὁ Ἕλλην, ηνος	*еллін, грек*
	ὁ ῥήτωρ, ορος	*оратор*

Singularis

nom.	ὁ	κρατήρ	ποιμήν	Ἕλλην	ῥήτωρ
gen.	τοῦ	κρατῆρ-ος	ποιμέν-ος	Ἕλλην-ος	ῥήτορ-ος
dat.	τῷ	κρατῆρ-ι	ποιμέν-ι	Ἕλλην-ι	ῥήτορ-ι
acc.	τὸν	κρατῆρ-α	ποιμέν-α	Ἕλλην-α	ῥήτορ-α
voc.	ὦ	κρατήρ	ποιμήν	Ἕλλην	ῥῆτορ

Σ . Іменник ὁ σωτήρ *спаситель* має форму вокатива ὦ σῶτερ.

Особливості відмінювання іменників:

τὸ ἔαρ, ῆρος *весна*;
ὁ Ἀπόλλων, ωνος *Аполлон*;
ὁ Ποσειδῶν, ῶνος *Посейдон*

S.	***nom.***	ἔαρ	Ἀπόλλων	Ποσειδῶν
	gen.	ῆρος, ἔαρος	Ἀπόλλων-ος	Ποσειδῶν-ος
	dat.	ῆρι, ἔαρι	Ἀπόλλων-ι	Ποσειδῶν-ι
	acc.	ἔαρ	Ἀπόλλων-α, Ἀπόλλω	Ποσειδῶν-α, Ποσειδῶ
	voc.	ἔαρ	Ἄπολλον	Πόσειδον

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Χείρ χεῖρα νίζει. Рука руку миє (лат.: manus manum lavat).
Πῦρ ἐπὶ πῦρ ἐπεισφέρειν (ἄγειν). Додавати до вогню вогонь (пор.: підливати масла у вогонь).
Τῷ Ἀσκληπιῷ ὀφείλειν ἀλεκτρυόνα. Заборгувати півня Асклепію. (Із вдячності за одужання Асклепію приносили в жертву півня).
Πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μεγ' ὄνειαρ (*Ἡσίοδος*). Поганий сусід настільки є лихом, наскільки хороший — благом.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний розбір і перекладіть:*

1) Χειμῶνος χιὼν καὶ κρύσταλλος καλύπτουσι τὴν γῆν καὶ τοὺς ποταμούς. 2) Ἀγαθὸν ἡγεμόνα ἀγαθῷ ποιμένι εἰκάζομεν. 3) Οἱ Ἀθηναῖοι Μιλτιάδην ὡς σωτῆρα ἐθεράπευον. 4) Τὸ μὲν ἔαρ ἡδονὴν φέρει τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ χειμὼν λύπην καὶ ἐπιμέλειαν. 5) Τὸν μὲν χρυσὸν ἐν πυρὶ γιγνώσκομεν, τοὺς δὲ φίλους ἐν κινδύνοις. 6) Ὅρμος τοῖς μὲν πλοίοις ἐστὶν ὁ λιμήν, τῷ δὲ βίῳ ἡ φιλία. 7) Τῷ μὲν ῥήτορι ἡ σωφροσύνη πρέπει, τῷ δ' ἡγεμόνι ἡ ἀνδρεία. 8) Τὸ πῦρ τοῖς Πέρσαις ἦν ἱερόν. 9) Εἰκότως τὴν ἀχαριστίαν ἡγεμόνα ἐπὶ τὰ αἰσχρὰ λέγουσιν. 10) Ἡ τοῦ πυρὸς βία οὐ μικρά ἐστι καὶ πολλάκις ταῖς οἰκίαις βλάβην φέρει. 11) Χειμῶνος ἥκιστα βρονταὶ γίγνονται, μάλιστα δ' ἔαρος καὶ φθινοπώρου. 12) Εἰκότως τὴν ἀχαριστίαν ἡγεμόνα ἐπὶ τὰ αἰσχρὰ λέγουσιν.

Περὶ Ἀρίονος (I)

Ὑπὸ Περιάνδρῳ, τῷ τῆς Κορίνθου τυράννῳ, ἐξενίζετο Ἀρίων, ὁ κιθαρῳδός. Ἐπεὶ δ' ὁ κιθαρῳδὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἦκεν, συνέλεγον ἐνθάδε πολλοὺς θησαυρούς· πολλάκις γὰρ ἆθλον τῶν μουσικῶν ἀγώνων ἐφέρετο. Πόθῳ δὲ φερόμενος τοῦ τῶν Κορινθίων ἡγεμόνος, ὃς τὸν Ἀρίονα ἔστεργεν, ἐβούλετο εἰς Κόρινθον ἔρχεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ μάλιστα τοῖς Κορινθίοις ἐπίστευεν, ἐπὶ πλοῖον αὐτῶν ἐπέβαινεν.

Вправа 2. *Визначте етимони слів*:

ікона	канон	характер
калейдоскоп	риторика	хірург

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Геракліт казав, що з вогню усе виникає і на вогонь перетворюється. 2) Білі лебеді були присвячені Аполлону. 3) Справедливого правителя Гомер називає добрим пастухом.

ЛЕКЦІЯ 20

§ 72. Іменники з основами на сонанти
(продовження)

У іменників з основами на -ν перед закінченням dativus pluralis σι(ν) звук ν зникає (№39).

Pluralis

nom.(voc.)	οἱ (ὦ)	κρατῆρ-ες	ποιμέν-ες	Ἕλλην-ες	ῥήτορ-ες
gen.	τῶν	κρατήρ-ων	ποιμέν-ων	Ἑλλήν-ων	ῥητόρ-ων
dat.	τοῖς	κρατῆρ-σῐ(ν)	ποιμέ-σι(ν)	Ἕλλη-σῐ(ν)	ῥήτορ-σῐ(ν)
acc.	τοὺς	κρατῆρ-ᾰς	ποιμέν-ας	Ἕλλην-ᾰς	ῥήτορ-ᾰς

Іменники з особливостями відмінювання у множині:

τὸ πῦρ, πυρός *вогонь*,
ἡ χείρ, χειρός *рука*

P.	***nom. (voc.)***	τὰ	πυρ-ά	αἱ	χεῖρ-ες
	gen.	τῶν	πυρ-ῶν	τῶν	χειρ-ῶν
	dat.	τοῖς	πυρ-οῖς	ταῖς	χερ-σί(ν)
	acc.	τὰ	πυρ-ά	τὰς	χεῖρ-ας

§ 73. Прикметники з основами на сонанти -ν, -ρ

Прикметники третьої відміни з основами на -ν бувають трьох родових закінчень, з основами на -ρ та -ν — двох і одного закінчення.

§ 73.1. Прикметники трьох родових закінчень

Форми чоловічого і середнього родів відмінюються за зразком іменників третьої відміни з основами на -ν, форми жіночого роду — за першою відміною з основами на -ᾰ (тип θάλαττα).

Nominativus singularis утворюється: в masculina — сигматично (τάλας <**талανς нещасний*) або асигматично (τέρην *ніжний*); форми feminina — за правилом №46 (μέλαινα <**μελανϳα*); форма для neutra являє собою чисту основу.

Парадигма:

μέλας, μέλαινα, μέλαν *чорний*

	Singularis			*Pluralis*		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
nom.	μέλας	μέλαινα	μέλαν	μέλαν-ες	μέλαιναι	μέλαν-α
gen.	μέλαν-ος	μελαίνης	μέλαν-ος	μελάν-ων	μελαινῶν	μελάν-ων
dat.	μέλαν-ι	μελαίνῃ	μέλαν-ι	μέλα-σι(ν)	μελαίναις	μέλα-σι(ν)
acc.	μέλαν-α	μέλαιναν	μέλαν	μέλαν-ας	μελαίνας	μέλαν-α

§ 73.2. Прикметники двох родових закінчень

Спільна асигматична форма nominativus singularis для чоловічого і жіночого родів закінчується на -ων, -ην, -ωρ; середнього — на -ον, -εν, -ορ. Наприклад: εὐδαίμων (m, f), εὔδαιμον (n) *щасливий*; ἄῤῥην (m, f), ἄῤῥεν (n) *мужній*; ἄπατωρ (m, f), ἄπατορ (n) *той, що не має батька*. Усі родові форми відмінюються як іменники третьої відміни з основами на -ν, -ρ.

Парадигма:

εὐδαίμων, εὔδαιμον *щасливий*

	Singularis		*Pluralis*	
	m, f	*n*	*m, f*	*n*
nom.	εὐδαίμων	εὔδαιμον	εὐδαίμον-ες	εὐδαίμον-α
gen.	εὐδαίμον-ος		εὐδαιμόν-ων	
dat.	εὐδαίμον-ι		εὐδαίμο-σι(ν)	
acc.	εὐδαίμον-α	εὔδαιμον	εὐδαίμον-ας	εὐδαίμον-α

§ 73.3. Прикметники одного родового закінчення

У nominativus singularis прикметники одного родового закінчення мають єдину форму для усіх трьох родів; відмінюються за зразком іменників третьої відміни з основами на -ρ. Наприклад: μάκαρ, αρος *щасливий*, ἡμίθηρ, ηρος *напівтваринний*, μακρόχειρ, ειρος *довгорукий*, ἀπτήν, ῆνος *безкрилий*, βαθυπυθμήν, ένος *глибокодонний*, χάρων, ωνος *блакитний*.

	Singularis		*Pluralis*	
	m, f	*n*	*m, f*	*n*
nom.	μάκαρ		μάκαρ-ες	μάκαρ-α
gen.	μάκαρ-ος		μακάρ-ων	
dat.	μάκαρ-ι		μάκαρ-σι(ν)	
acc.	μάκαρ-α	μάκαρ	μάκαρ-ας	μάκαρ-α

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸν κλέπτην δεῖ μνήμονα εἶναι. Злодієві потрібно мати хорошу пам'ять.

Ἔνθα πολλοὶ ἀλέκτορες, ἐκεῖ ἡμέρα οὐ γίγνεται. Де багато півнів, там не розвидняється (пор.: у семи няньок ...)

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

щасливий місяць:	*нерозсудлива відвага:*	*ніжний листок:*
ὁ μήν, μηνός *місяць*	ἡ τόλμα, ης *відвага*	τὸ φύλλον, ου *листок*
ὄλβιος, 3 *щасливий*	ἄφρων,ον *нерозсудливий*	τέρην, εινα, εν *ніжний*

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний розбір і перекладіть:*

1) Οἱ Διόσκουροι ἐν τοῖς χειμῶσι τοὺς ναύτας ἔσῳζον. 2) Ἴλιον πάλαι εὐδαιμον καὶ ἔνδοξον ἦν. 3) Ἐν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀγῶσιν ἆθλον ἦν στέφανος ἐλαίας. 4) Χῆνες ἐν τῷ Ῥωμαίων πρὸς Γαλάτας πολέμῳ σωτῆρες ἦσαν τοῦ Καπιτωλίου. 5) Τὸν χειμῶνα αἱ χελιδόνες καὶ αἱ ἀηδόνες διάγουσιν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ. 6) Τῶν ἐν Ἀθήναις ῥητόρων οἱ μὲν χρηστὰ καὶ ὠφέλιμα συνεβούλευον τοῖς πολίταις, οἱ δὲ πρὸς ἡδονὴν τοῦ δήμου ἔλεγον. 7) Οἱ Ἕλληνες τοὺς πολλοὺς σώφρονας ῥήτορας καὶ ἐμπείρους ἡγεμόνας εἶχον. 8) Οὐκ ἀεὶ εὐδαίμονες οἱ σώφρονες. 9) Πλούτωνι καὶ Περσεφόνῃ μέλαινα ἱερεῖα ἔθυον. 10) Οἱ δελφῖνες ἔσῳζον τὸν Ἀρίονα. 11) Οἱ δελφῖνες, ὡς λέγεται, πάνυ φιλάνθρωποί εἰσιν. 12) Ἦσαν ἐν ταῖς κώμαις Ἀρμενίας πυροὶ καὶ κριθαὶ καὶ οἶνος κρίθινος ἐν κρατῆρσιν.

Περὶ Ἀρίονος (II)

Οἱ δὲ ναῦται τὸν Ἀρίονα εἰς τὴν θάλατταν ῥίπτουσιν, τοὺς τοῦ κιθαρῳδοῦ θησαυροὺς ἁρπάζουσιν. Ὁ Ἀρίων ηὔχετο θεῷ· "Ὦ δαῖμον, ὦ τῆς ἐμῆς τύχης ἡγεμών, πρόσταττε τοῖς τῆς ἁλὸς θηρσίν, ἐπεὶ οἱ ἄνθρωποι κακόνοι εἰσίν· ἔστων ἐμοὶ σωτῆρες." Ὁ δὲ θεὸς πέμπει δελφῖνας. Οἱ δελφῖνες τὸν Ἀρίονα εἰς τὴν τῶν Κορινθίων χθόνα κομίζουσιν. Οἱ μὲν ναῦται, ἐπεὶ ἦκον εἰς τὴν Κόρινθον, ὑπὸ τοῦ Περιάνδρου κολάζονται, εὐδαίμων δ' Ἀρίων τοῖς θεοῖς τὰ σωτήρια θύει.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) У греків були всенародні змагання в Олімпії, в Дельфах, у Немеї і на Істмі. 2) На узбережжі Егейського моря є багато зручних гаваней. 3) Навесні повертаються ластівки, земля вкривається зеленню.

ЛЕКЦІЯ 21

§ 74. Іменники та прикметники з основами на губні (-β, -π, -φ) та задньоязикові (-γ, -κ, -χ)

Іменники з основами на губні та задньоязикові приголосні можуть бути лише чоловічого і жіночого родів. Форми nominativus singularis вони утворюють сигматично; кінцеві звуки основи в поєднанні із σ дають (№34):

β, π, φ + σ = ψ
γ, κ, χ + σ = ξ

Ці ж фонетичні явища відбуваються і при злитті кінцевих звуків основи із початковим σ закінчення dativus pluralis -σι(ν).

Парадигми:

окситони: ἡ φλέψ, φλεβός *вена*
періспомени: ἡ γλαῦξ, γλαυκός *сова*
парокситони: ἡ σάλπιγξ, γγος *труба*

	Singularis			***Pluralis***		
nom.(voc.)	φλέψ	γλαῦξ	σάλπιγξ	φλέβ-ες	γλαῦκ-ες	σάλπιγγ-ες
gen.	φλεβ-ός	γλαυκ-ός	σάλπιγγ-ος	φλεβ-ῶν	γλαυκ-ῶν	σαλπίγγ-ων
dat.	φλεβ-ί	γλαυκ-ί	σάλπιγγ-ῐ	φλεψί(ν)	γλαυξί(ν)	σάλπιγξῐ(ν)
acc.	φλέβ-α	γλαῦκ-ᾰ	σάλπιγγ-ᾰ	φλέβ-ας	γλαῦκ-ᾱς	σάλπιγγ-ᾱς

За зразком відповідного типу іменників відмінюються прикметники одного закінчення з основами на задньоязикові (таких більшість) та губні приголосні. Наприклад: ἅρπαξ, αγος *хижий*, βλάξ, βλακός *в'ялий*, μῶνυξ, υχος *непарнокопитний*, αἰγίλιψ, ιπος *стрімкий* та ще деякі інші.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Γλαῦκα εἰς Ἀθήνας (Ἀθήναζε). Сову в Афіни. (Сова була символом Афіни, яка вважалася опікункою Афін. Надзвичайно поширене зображення сови в Афінах і зумовило появу прислів'я).

Κόραξ λευκός. Біла ворона (пор. лат.: avis rara).

Αἰθίοπα σμήχειν. Мити ефіопа (даремні зусилля).

Ἥλιξ ἥλικα τέρπει. Одноліток радує однолітка.

Ἀπὸ τριχὸς ἠερέθεσθαι. Висіти на волосині.

Εἰς κόρακας. До воронів. (Класична формула проклять; лат.: in malam crucem).

Ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων (*Πλούταρχος*). З молодих нігтів (з малих літ; лат.: de tenero ungui).

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

чорне волосся:	*багряне плаття:*	*золота іскра:*
ἡ θρίξ, τριχός *волосина*	ὁ πέπλος, ου *плаття*	ἡ φλόξ, φλογός *іскра*
μέλας, αινα, αν *чорний*	φοίνιξ, ικος *багряний*	χρυσοῦς, 3 *золотий*

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний розбір і перекладіть:*

1) Τέττιξ μὲν τέττιγι φίλος, μύρμηκι δὲ μύρμηξ, κόρακι δὲ κόραξ. 2) Ἐν ταῖς Ἀθήναις πολλαὶ γλαῦκες ἐτρέφοντο, ἡ γὰρ γλαῦξ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὰ ἦν. 3) Ἐν τῇ τῶν Κυκλώπων νήσῳ αἶγες πολλαὶ ἦσαν. 4) Οἱ παλαιοὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες τοὺς γῦπας οὐ ἐφόνευον. 5) Ταῖς γλαυξὶν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμέρας τυφλοί εἰσιν. 6) Αἱ τῆς ἀλώπεκος τρίχες ἐρυθραί εἰσιν. 7) Παρὰ τοῖς Ἄραψι καὶ Θραξὶν οἱ ἵπποι μάλα τίμιοι ἦσαν. 8) Τοῖς Κύκλωψιν ὀφθαλμὸς ἐν μέσῳ τοῦ μετώπου ἦν. 9) Οἱ γῦπες καὶ οἱ κόρακες καὶ αἱ γλαῦκες τοὺς ὄνυχας ἰσχυροὺς ἔχουσιν. 10) Κερβέρῳ, τῷ τοῦ Ἄιδου φύλακι, πολλαὶ ἦσαν κεφαλαί.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Комедіограф Арістофан називав афінян осами через їх прискіпливість. 2) У битві гопліти боролись у фалангах, а гімнети — перед фалангами. 3) У греків оповісник трубою давав знак до бою.

ЛЕКЦІЯ 22

§ 75. Іменники з основами на передньоязикові (-δ, -τ, -θ)

Іменники чоловічого і жіночого родів з основами на передньоязикові приголосні звуки утворюють nominativus singularis сигматично. Кінцевий зубний приголосний основи спочатку уподібнюється до σ, далі дві σσ спрощуються до однієї σ: δ, τ, θ + σ > σσ > σ (№ 34).

У називному відмінку однини можливі закінчення: -ας, -ης, -ις, -υς, -ως, -ους.

Σ Баритони на -ις,-υς (напр. ὄρνις, κόρυς) мають accusativus singularis на -ιν, -υν (ὄρνιν, κόρυν) під впливом аналогії до іменників з основами на -ι, -υ (πόλις — πόλιν, πίτυς — πίτυν).

Парадигми:

окситони: ἡ ἐσθής, ῆτος	*одяг*
періспомени: ὁ, ἡ παῖς, παιδός	*дитина*
парокситони: ὁ,ἡ ὄρνις, ιθος	*птах*
properіспомени: ἡ ἶρις, ιδος	*райдуга*

Singularis

nom.	ἐστής	παῖς	ὄρνις	ἶρις
gen.	ἐστῆτ-ος	παιδ-ός	ὄρνιθ-ος	ἴριδ-ος
dat.	ἐστῆτ-ῐ	παιδ-ί	ὄρνιθ-ῐ	ἴριδ-ῐ
acc.	ἐστῆτ-ᾰ	παῖδ-ᾰ	ὄρνιν	ἶριν
voc.	ἐστής	παῖ	ὄρνι, ὄρνις	ἶρι, ἶρις

Pluralis

nom.(voc.)	ἐστῆτ-ες	παῖδ-ες	ὄρνιθ-ες	ἴριδ-ες
gen.	ἐστήτ-ων	παίδ-ων	ὀρνίθ-ων	ἰρίδ-ων
dat.	ἐστῆσῐ(ν)	παισί(ν)	ὄρνισῐ(ν)	ἴρισι(ν)
acc.	ἐστῆτ-ᾰς	παῖδ-ᾰς	ὄρνιθ-ᾰς	ἴριδ-ᾰς

Σ У баритонів можливі дві форми кличного відмінка однини:
1) яка дорівнює основі, а тому втрачає кінцевий передньоязиковий приголосний (напр. ὄρνι, ἶρι);
2) яка збігається із формою називного відмінка однини (ὄρνις, ἶρις).

§ 76. Прикметники з основами на -δ, -τ

За зразком іменників з основами на передньоязикові приголосні відмінюються прикметники з аналогічними основами:

• 2-х родових закінчень, які в nominativus singularis у спільній формі для чоловічого і жіночого родів закінчуються на -ις, -ους; для середнього роду — на -ι, -ουν: εὔελπις, εὔελπι *сповнений надії*, δίπους, δίπουν *двоногий*;

• 1-го родового закінчення, які можуть бути лише чоловічого і жіночого родів: φυγάς, άδος *утікач*, πένης, ητος *бідний*.

Парадигми:

εὔελπις, εὔελπι *сповнений надії*
πένης, ητος *бідний*

	Singularis			***Pluralis***		
	m, f	***n***	***m, f***	***m, f***	***n***	***m, f***
nom.	εὔελπις	εὔελπι	πένης	εὐελπίδ-ες	εὐέλπιδ-α	πένητ-ες
gen.	εὐέλπιδ-ος		πένητ-ος	εὐελπίδ-ων		πενήτ-ων
dat.	εὐέλπιδ-ι		πένητ-ι	εὐέλπισι(ν)		πένησι(ν)
acc.	εὐέλπιδ-α		πένητ-α	εὐέλπιδ-ας	εὐέλπιδ-α	πένητ-ας

За цими зразками відмінюються прикметники:

• τρόφις, τρόφι *дорослий*; νῆστις, νῆστι *голодний*; εὔχαρις, εὔχαρι *доброзичливий*;

• λογάς, άδος *вибраний*, νομάς, άδος *кочівник*, ἀγνώς, ῶτος *невідомий*, ἀντίπους, οδος *обернений ногами в протилежний бік* (про жителів діаметрально протилежних точок земної поверхні).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

– Χάριν χάριν, ἔρις δ' ἔριν τίκτει. Щирість породжує щирість, ворожнеча — ворожнечу.

– Ὀρνίθων γάλα. Пташине молоко (лат.: lac gallinaceum).

Ἰλιας κακῶν. Іліада лих (нескінченні численні лиха чи оповідь про них).

– Αἶφα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι (*Ὅμηρος*). У стражданнях люди швидко старіються.

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

хоробрий гімнет:	*високий шолом:*	*неприємне обличчя:*
ὁ γυμνής, ῆτος *гімнет*	ἡ κόρυς, υθος *шолом*	τὸ πρόσωπον, ου *обличчя*
ἀνδρεῖος, 3 *хоробрий*	ὑψηλός, 3 *високий*	ἄχαρις, ἄχαρι *неприємний*

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οἱ στρατιῶται τὰς ἀσπίδας ἐν ταῖς ἀριστεραῖς εἶχον. 2) Καλόν ἐστι ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθνῄσκειν. 3) Ὁ ἀνθρώπινος βίος μεστός ἐστι φροντίδων καὶ ἐλπίδων ἀπὸ τῆς νεότητος μέχρι τοῦ θανάτου. 4) Οὐ χρὴ ἐν τοῖς ἐχθρῶν ἁμαρτίαις τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας. 5) Τὸν μὲν πένητα μὴ ἀτιμάζετε, τὸν δὲ πλούσιον μὴ ὑβρίζετε. 6) Ἐν τῷ γυμνασίῳ οἱ παῖδες καὶ οἱ νεανίαι ἔσπευδον δεξιότητι καὶ ταχύτητι τῶν ποδῶν

περιγίγνεσθαι. 7) Ὁ ὁπλίτης ἔφερε κόρυν καὶ θώρακα καὶ κνημῖδας καὶ ἀσπίδα καὶ μάχαιραν. 8) Οἱ μὲν πένητες πολλάκις εὐχάριτες, οἱ δὲ πλούσιοι ἀχάριτές εἰσιν. 9) Οἱ τῶν Ἑλλήνων στρατιῶται εἶχον ἐν τοῖς ποσὶ τὰς κνημῖδας. 10) Ὦ φίλοι, τοῖς εὐεργέταις χάριν ἔχετε.

Περὶ τυραννίδος

Τιραννίδες ἦσαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν ἄλλαις τῆς Ἑλλάδος χώραις. Οἱ δὲ παλαιοὶ τὴν τυραννίδα ἀδικίας ἀρχὴν λέγουσιν· οἱ γὰρ τύραννοι ἐφυγάδευον ἀγαθοὺς πολίτας ἐκ τῆς πατρίδος καὶ ἐφόνευον τοὺς ἐναντίους καὶ κατέλυον τοὺς νόμους. Ὁ Ἱππίας, ὁ τῶν Ἀθηναίων τύραννος, καὶ οἱ ἄλλοι ἐχθροὶ ἦσαν τοῖς πολίταις· οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι ἔστεργον τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ κατελύοντο τὴν τυραννίδα. Ὕστερον δὲ κατελύοντο καὶ τὰς τῶν ἄλλων τυραννίδας.

Вправа 3. *Визначте грецькі етимони слів*:

антиподи	болід	Ірида	Харити
апсида	гібрид	лампада	хламида

Вправа 4. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Скіфи приносили чужинців у жертву Артеміді. 2) Гопліти мали довгий спис, великий щит, меч і пурпуровий хітон, гімнети мали дротики, мечі й малі щити. 3) У Дельфійському храмі знаходилась золота статуя Аполлона та численні дорогоцінні дарунки.

ЛЕКЦІЯ 23

§ 77. Іменники середнього роду з основою на -τ

Іменники середнього роду з основою на τ- утворюють nominativus singularis асигматично. Первісно він дорівнював основі, а згодом кінцеве τ відпало (№ 68): напр., σῶμα < **σωματ.* Найчастіше ці іменники, яких у грецькій мові значна кількість, у nominativus singularis закінчуються на -μα (ὄνομα, πρᾶγμα, χρῆμα, ποίημα). Багато таких слів запозичила латинська мова, зберігши їх граматичний рід і форму: poema, trauma, coma тощо.

Парадигми:

періспомени: τὸ σῶμα, ατος	*тіло*
пропарокситони: τὸ ποίημα, ατος	*поема*

		Singularis	
nom., acc., voc.	τὸ (ῶ)	σῶμα	ποίημα
gen.	τοῦ	σώματ-ος	ποιήματ-ος
dat.	τῷ	σώματ-ι	ποιήματ-ι
		Pluralis	
nom., acc., voc.	τὰ (ῶ)	σώματ-ᾰ	ποιήματ-ᾰ
gen.	τῶν	σωμάτ-ων	ποιημάτ-ων
dat.	τοῖς	σώμασι(ν)	ποιήμασι(ν)

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα. Кордони місійців і фрігійців (вічні суперечки).

Τρέφεται ψυχὴ μαθήμασι (*Πλάτων*). Душа годується науками.

Λίθος τοῦ προσκόμματος (*Βίβλία*). Камінь спотикання.

Λύκοι ἐν ἐνδύμασι προβάτων (*Βίβλία*). Вовки в овечих шкурах.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ἱερῷ καλὰ ἀναθήματα ἦν. 2) Οὐ πλοῦτος καὶ χρήματα, ἀλλὰ τὰ μαθήματά ἐστι βέβαια κτήματα. 3) Τὸ στράτευμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἤγοντο ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. 4) Οἱ τῶν Ἀθηναίων παῖδες πρῶτον μὲν τὰ γράμματα ἐμάνθανον, ἔπειτα δ' ἀνεγίγνωσκον ποιήματα ἐνδόξων ποιητῶν. 5) Τὰ μαθήματα τοὺς νέους ἀποτρέπει τῶν ἁμαρτημάτων. 6) Τὰ τῶν Θρᾳκῶν τοξεύματα τοῖς πολεμίοις χαλεπὰ τραύματα ἔφερεν. 7) Νοῦς τίκτει χρήματα, ἀλλ' οὐ χρήματα νοῦν. 8) Τὰ τῶν προδοτῶν σώματα οὐκ ἐθάπτοντο ἐν τῇ πατρίδι. 9) Τὸ ἱμάτιον τοῦ σώματος κόσμος ἐστίν. 10) Δόξα καὶ τιμὴ τὰ τοῦ σώματος ἀγαθά ἐστι θνητά, ὁ δ' ἐκ τῶν μαθημάτων καρπὸς κτῆμα εἰς ἀεί.

Περὶ τῶν νομισμάτων

Τὰ τῶν παλαιῶν νομίσματα ἦν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Ὁ δὲ τοῦ Λυκούργου νόμος ἐκώλυε τοὺς Σπαρτιάτας ἔχειν χρήματα. Τοῖς τῶν Λυδῶν χρυσοῖς νομίσμασιν ὄνομα ἦν στατήρ· ἐν δὲ τοῖς στατῆρσιν ἦν Κροίσου εἰκών. Τοῖς δὲ τῶν Περσῶν χρυσοῖς νομίσμασιν ὄνομα ἦν δαρεικοί· τὸ γὰρ ὄνομα εἶχον ἀπὸ Δαρείου καὶ ἐν τοῖς δαρεικοῖς τοξότου εἰκὼν ἦν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἶχον οὐ μόνον στατῆρας χρυσοῦς, ἀλλὰ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, γλαῦκας ὄνομα· ἐν γὰρ τῷ νομίσματι ἦν γλαυκὸς εἰκών. Αἱ δὲ γλαῦκες εἶχον καὶ τῆς Ἀθηνᾶς εἰκόνα· τὸ τοῦ νομίσματος ἐπίγραμμα ἦν ΑΘΕ.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) На стародавніх пам'ятниках, статуях, гробницях і стелах були написи. 2) Багач є рабом грошей. 3) Гирло річки, дельта, має назву від грецької букви Δ.

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)

(продовження)

ЛЕКЦІЯ 24

§ 78. Майбутній час (futurum, μέλλων)

Майбутній час (футур) означає як доконану, так і недоконану майбутню дію: παιδεύσω *я виховаю або я буду виховувати.*

Ознакою футура є -σ-, яка приєднується до дієслівної основи, причому відбуваються певні фонетичні зміни її кінцевих звуків.

Дієслова з основою на голосний звук або дифтонг **(verba pura, φωνηεντοληκτὰ ῥήματα)** зазнають таких змін:

- дифтонг залишається незмінним: παιδεύ-σ-ω[1];
- короткі кінцеві голосні звуки подовжуються:

α > η	τιμάω — τιμή-σ-ω
ε > η	ποέω — ποιή-σ-ω
ο > ω	δουλόω — δουλώ-σ-ω

Σ У деяких дієслів кінцеве α подовжується не в η, а в ᾱ:

ἐάω *дозволяти* — ἐά-σ-ω μειδιάω *посміхатися* — μειδιά-σ-ω
δράω *чинити* — δρά-σ-ω φωράω *розшукувати* — φωρά-σ-ω

Σ Кінцевий голосний основи не подовжується у дієсловах, основа яких первісно закінчувалась на -σ:

αἰδέομαι	*соромитись*	ἀρύω	*черпати*	ξέω	*стругати*
ἀκέομαι	*лікувати*	ἄχθομαι	*гніватися*	πτύω	*плювати*
ἀλέω	*молотити*	γελάω	*сміятися*	σπάω	*витягати*
ἀνύτω	*завершати*	ζέω	*кипіти*	τελέω	*закінчувати*
ἀρκέω	*бути сильним*	θλάω	*давити*	τρέω	*дрижати*
ἀρόω	*орати*	κλάω	*ламати*	χαλάω	*послаблятиі*

У дієслів, основи яких закінчуються на губні, передньоязикові, задньоязикові приголосні **(verba muta, ἀφωνοληκτὰ ῥήματα)** при при-

[1] Дивись №29.

єднанні σ відбуваються такі самі фонетичні явища, що й при утворенні сигматичного номінатива іменників третьої відміни з основами на:

• губні:

β + σ			τρίβω	*терти*	— τρίψω
π + σ	>	ψ	βλέπω	*дивитися*	— βλέψω
φ + σ			γράφω	*писати*	— γράψω

• задньоязикові:

γ + σ			λέγω	*говорити*	— λέξω
κ + σ	>	ξ	διώκω	*переслідувати*	— διώξω
χ + σ			ἄρχω	*панувати*	— ἄρξω

• передньоязикові:

δ + σ			ᾄδω	*співати*	— ᾄσω
τ + σ	>	σ	ἀνύτω	*завершати*	— ἀνύσω
θ + σ			πείθω	*переконувати*	— πείσω

Дієслова на -ζω (< δ + jω) утворюють futurum як дієслова з основами на передньоязикові приголосні: ὀργάζω *м'яти* — ὀργάσω (але οἰμώζω *кричати* — οἰμώξω, бо основа οἰμωγ-).

Сполучення νδ, ντ, νθ перед σ випадають із замінним подовженням попереднього голосного (№41): σπένδω —σπείσω.

У деяких дієслів, основа яких первісно закінчувалась на *F*, з'являється дифтонг з υ (як слід зниклої *F*):

καίω	*палити*	καύσω	πνέω	*дути*	πνεύσομαι, πνευσοῦμαι
κλαίω	*плакати*	κλαύσομαι	χέω	*лити*	χεύσω
νέω	*пливти*	νεύσομαι	ῥέω	*текти*	ῥεύσομαι
πλέω	*плавати*	πλεύσομαι, πλευσοῦμαι			

§ 79. Майбутній час перший активного і медіального станів (futurum I activi et medii)

Форми futurum I indicativi утворюються шляхом додавання до основи σ та особових закінчень головних часів за допомогою ε/ο.

Activum

S.	1.	παιδεύ-σ-ω	P.	1.	παιδεύ-σ-ο-μεν
	2.	παιδεύ-σ-εις		2.	παιδεύ-σ-ε-τε
	3.	παιδευ-σ-ει		3.	παιδεύ-σ-ουσι(ν)

Medium

S.	1.	παιδεύ-σ-ο-μαι	P.	1.	παιδευ-σ-ό-μεθα
	2.	παιδεύ-σ-η		2.	παιδεύ-σ-ε-σθε
	3.	παιδεύ-σ-ε-ται		3.	παιδεύ-σ-ο-νται

Інфінітив майбутнього часу вживається у залежності від дієслів із значенням *надіятись, очікувати, мати намір*: μέλλω νικήσειν *я маю намір (хочу, надіюсь) перемогти* (див. § 245, 249).

Infinitivus

Activum: παιδεύ-σ-ειν ***Medium***: παιδεύ-σ-ε-σθαι

Після дієслів руху participium futuri означає мету (див. § 248): Οἱ βάρβαροι ἦκον εἰς τὴν πολεμίαν στρατευσόμενοι. Варвари прибули на місце битви, щоб воювати.

Participium medii

m — παιδεύ-σ-ό-μενος, ***f*** — παιδευ-σ-ο-μένη, ***n*** — παιδευ-σ-ό-μενον

§ 80. Майбутній час дієслова εἰμί

Indicativus

S.	1.	ἔ-σ-ο-μαι	P. 1.	ἐσ-ό-μεθα
	2.	ἔ-σ-η, ἔ-σ-ει	2.	ἔ-σ-ε-σθε
	3.	ἔ-σ-ε-ται	3.	ἔ-σ-ο-νται

Infinitivus

ἔσ-ε-σθαι

Participium

ἐσ-ό-μενος, μένη, μενον

Π Α Ρ Ο Ι Μ Ι Α Ι Κ Α Ι Γ Ν Ω Μ Α Ι

Μωρὸς ῥίψει λίθον εἰς θάλατταν καὶ δέκα σοφοὶ οὐκ ἀνέλξουσιν αὐτόν. (Один) дурень кине камінь у море, і десять розумних не витягнуть його.

Ὃς κλέπτει τὸ ᾠόν, κλέψεται καὶ τὴν ὄρνιν. Хто краде яйце, вкраде і птаха.

Οὔποτε ποιήσεις τὸν καρκίνον ὀρθὰ βαδίζειν. Ніколи не навчиш рака йти прямо.

– Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος (*Біблія*). Не хлібом єдиним житиме людина.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Κροῖσος ἤλπιζε τὴν Κύρου ἀρχὴν καταλύσειν. 2) Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων παρὰ τὸν βίον εὐδαιμονήσει. 3) Τίς ποτε τὰ ἄστρα ἀριθμήσει; 4) Αὔριον ἥξομεν εἰς τὸ γυμνάσιον ὡς γυμνασόμενοι. 5) Ἄιδετε καὶ ἀκούσομεθα τὴν ᾠδήν. 6) Ξέρξης ἀναρίθμους στρατιώτας παρεσκευάζετο δουλωσόμενος τὴν Εὐρώπην. 7) Οἱ ἀγαθοὶ πολῖται ἀεὶ πείσονται τοῖς νόμοις. 8) Ὁ σοφὸς ῥήτωρ συμβουλεύσει τοῖς πολίταις ἀγαθὰ καὶ ὠφέλιμα. 9) Οἱ Ἀθηναῖοι θεοπρόπους ἔπεμπον εἰς Δελφοὺς μαντευσομένους. 10) Εἰρήνης λυσομένης συλλέξομεν τὴν στρατίαν καὶ στρατευσόμεθα ἐπὶ τοὺς πολεμίους. 12) Ἄνεμος σφοδρὸς οὐ κινήσει πύργον καὶ ψυχὴν ἀόργητον οὐ συναρπάσει θυμός. 13) Ἦσαν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις πολλοὶ νόμοι κωλύοντες τοὺς παῖδας εἰς ὕβριν ἐκπίπτειν. 14) Ποῖον ἐπιχειρήσομεν φίλον ποεῖσθαι; 15) Πάντων ἰατρὸς τῶν ἀναγκαίων κακῶν ὁ χρόνος ἐστίν· οὗτός σε καὶ νῦν ἰάσεται. 16) Αὔξε τὴν πατρίδα· σαὐτῷ γὰρ δύναμιν περιάψεις.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) На святилищі Зевса в Додоні був напис: "Зевс був, Зевс є, Зевс буде". 2) Перський цар Дарій зібрав велике військо, щоб йти походом проти греків. 3) Час відкриє все приховане.

ЛЕКЦІЯ 25

§ 81. Aoristus (ἀόριστος)

Аорист (ὁ ἀόριστος χρόνος *невизначений, необмежений час*) належить до історичних часів і означає минулу завершену дію.

Часові функції має лише дійсний спосіб аориста, решта способів і форм мають значення доконаного виду.

У розповідях про минулі події латинська мова використовує переважно перфект, тоді як грецька мова — аорист, коли мовець хоче зазначити завершеність дії, або імперфект, якщо хоче вказати на її тривалість.

Аорист може інколи виражати початок дії в минулому (інхоативний аорист): ἦλθον *я вирушив*, ἐβασίλευσε *він прийшов до влади*. Також може вказувати на завершення, кінець дії (результативний аорист): ἔφυγε *він утік*, ἀπέθανε *він помер*.

Аорист вживається в прислів'ях, гномах (гномічний аорист), який сприймається, як і гномічний презенс, позачасово: τὰς τῶν φαύλων συνουσίας ὀλίγος χρόνος διέλυσεν — приятелювання лихих людей є недовготривалим.

§ 82. Аорист перший активного стану (aoristus I activi)

Аорист перший, або слабкий утворює форми за допомогою суфікса -σ(ᾰ)-, який приєднується до дієслівної основи та особових закінчень історичних часів.

При приєднанні часової ознаки σ(α) із кінцевими звуками у verba pura і muta відбуваються уже відомі фонетичні явища (див. § 77). Форми verba pura не втратили інтервокальну σ під впливом форм verba muta.

Indicativus

S.	1.	ἐ-παίδευ-σα	P. 1.	ἐ-παιδεύ-σα-μεν
	2.	ἐ-παίδευ-σα-ς	2.	ἐ-παιδεύ-σα-τε
	3.	ἐ-παίδευ-σε(ν)	3.	ἐ-παίδευ-σα-ν

Σ Форма суфікса -σ(ᾰ)- розвинулась під впливом форм 1-ї ос. одн. ἐπαίδευσα < **ἐπαιδευσν* та 3-ї ос. множ. ἐπαίδευσαν < **ἐπαιδευσντ* і стала характерною ознакою аориста першого.

Infinitivus

παιδεῦ-σαι

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Κορώνη σκόρπιον ἥρπασεν. Ворона вхопила скорпіона (пор.: найшла коса на камінь).

Κενεὰν χοίνικα ἀπομάξαι. Вирівняти порожнього хеніка (даремно потрудитись; хенік — міра сипких тіл, приблизно 1,1 л).

– Κρύψαι τὸν τάλαντον ἑαυτοῦ ἐν τῇ γῇ (*Біблія*). Заховати (зарити) свій талант у землю.

Εκτινάξαι τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν (*Біблія*). Стряхнути порох з своїх ніг (рішуче і безповоротно порвати з чим-небудь).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
μισῆσαι, ἐσκόπησαν, ἠρώτησε, διέπραξα.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Ὁ Αλέξανδρος ἐφόνευσε Κλεῖτον τὸν φίλον ὀργιζόμενος. 2) Οἱ μὲν πολέμιοι ἔλυσαν τὴν εἰρήνην, ὁ δὲ στρατηγὸς συνέλεξεν τὴν μεγάλην στρατιάν. 3) Ζεὺς τὸν Ἑρμῆν ἔπεμψε πρὸς τὴν Καλυψὼ ἀποπέμψαι

Ὀδυσσέα εἰς τὴν Ἰθάκην. 4) Δαρεῖος δὶς ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Σκύθας. 5) Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πόλεμον. 6)Ἄδραστος σὺν ἡγεμόσιν ἑπτὰ πρὸς Θήβαις ἐπολέμησαν. 7) Ἀλέξανδρος τὸ τοῦ Δαρείου σῶμα εἰς Πέρσας ἔπεμψε θάψαι κελευόμενος ἐν ταῖς βασιλικαῖς θήκαις. 8) Ζεὺς ἐκόλασε Προμηθέα διὰ τὸ ἁρπάσαι τὸ πῦρ καὶ κομίσαι εἰς τοὺς ἀνθρώπους. 9) Σοφοκλῆς ἐξέπλευσε μετὰ Περικλέους στρατηγὸς ἐπὶ τοὺς Σαμίους. 10) Δημοσθένης ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους πρέσβεις πέμψαι πρὸς Ἀρταξέρξην πεισομένους αὐτὸν Φιλίππῳ τῶν Μακεδόνων πολεμήσειν. 11) Διονύσιος ἐξ ἁπάντων τῶν Συρακούσαις ἱερῶν ἐσύλησε τὰ χρήματα.

Περὶ Κόδρου

Τοῖς Πελοποννησίοις, ἐπεὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐβούλευσαν στρατεύεσθαι, ὁ θεὸς λέγει μαντευομένοις, ὅτι νικήσουσιν, εἰ Κόδρον, ὃς τῆς Ἀττικῆς ἐβασίλευεν, σώσουσιν. Ὁ δὲ Κόδρος, ἐπεὶ τοῦτο ἤκουσεν, οὐ μέλλει, ἀλλ' ἐνδύεται φαύλην ἐσθῆτα καὶ εἰς τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον ἔρχεται, οἱ δὲ στρατιῶται αὐτὸν κατέσφαξαν. Ἐπεὶ δ' οἱ Πελοποννήσιοι ἤκουσαν, ὅτι ὁ Κόδρος οὕτως ἐτελεύτησαν, ἐν ὀλίγῳ ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Прометей зліпив з глини людей і викрав для них з неба вогонь. 2) Кажуть, що Ромула виховали пастухи. 3) Ксеркс, бажаючи завоювати Грецію, зібрав незліченне військо.

ЛЕКЦІЯ 26

§ 83. Аорист перший медіального стану (aoristus I medii)

Indicativus

S.	1.	ἐ-παιδευ-σά-μην	P.	1.	ἐ-παιδευ-σά-μεθα
	2.	ἐ-παιδεύ-σω		2.	ἐ-παιδεύ-σα-σθε
	3.	ἐ-παιδεύ-σα-το		3.	ἐ-παιδεύ-σα-ντο

Σ Форма 2-ї ос. одн. ἐπαιδεύσω < **ἐπαιδευσασο.*

Infinitivus

παιδεύ-σα-σθαι

Participium

m — παιδευ-σά-μενος, ***f*** — παιδευ-σα-μένη, ***n*** — παιδευ-σά-μενον

Participium aoristi має значення того часу, в якому стояла б дієслівна форма присудка підрядного речення, яке він замінює, або лише вказує на доконаний вид:

- якщо присудок стоїть у теперішньому часі, то participium aoristi означає дію, яка передує дії присудка (тобто має значення аориста);
- якщо присудок стоїть у минулому часі, то participium aoristi означає дію, яка передувала дії присудка (має значення лат. плюсквамперфекта);
- якщо присудок стоїть у майбутньому часі, то participium aoristi означає дію, яка передуватиме дії присудка (має значення лат. майбутнього часу другого).

§ 84. Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (accusativus cum infinitivo[1])

Accusativus cum infinitivo — це синтаксична конструкція, яка відповідає підрядному додатковому реченню із сполучниками "що", "щоб" або підрядному підметовому реченню із сполучником "щоб".

Акузатив звороту розглядається як логічний підмет, а при перекладі конструкції стає підметом підрядного речення; інфінітив — логічний присудок звороту — перекладається присудком підрядного речення.

Accusativus cum infinitivo вживається як поширений додаток і перекладається підрядним додатковим реченням після (керуючих) дієслів із значенням *думати, говорити, бажати, наказувати.*

Πλάτων λέγει οὐδὲ θεὸν εἶναι δυνατὸν βιάζεσθαι ἀνάγκην. Платон каже, що навіть богові не під силу примушувати необхідність.

Accusativus cum infinitivo вживається як підмет і перекладається підрядним підметовим реченням після безособових слів та виразів.

Οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν ἄνδρα σοφόν. Годиться, щоб розумна людина не змінювала рішень, а була передбачливою.

Якщо логічний присудок конструкції складений іменний, то його іменна частина ставиться в акузативі.

Οἱ Ἕλληνες ἔλεγον Ὅμηρον τυφλὸν εἶναι. Греки казали, що Гомер був сліпим.

---

[1] Докладно про конструкції accusativus cum infinitivo та nominativus cum infinitivo див. § 250-251.

На противагу латинській мові, у грецькій мові вживання звороту accusativus cum infinitivo не є обов'язковим, і замість нього можна вжити підрядне додаткове речення із сполучником ὅτι (що, щоб).

§ 85. Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (nominativus cum infinitivo)

Після дієслів із значенням *говорити, думати* у пасивному стані вживається зворот nominativus cum infinitivo.

Іменна частина складеного іменного присудка ставиться в називному відмінку і узгоджується з підметом.

У реченні з конструкцією accusativus cum infiniivo, коли керуюче дієслово стоїть у активному стані, цей зворот розглядається як додаток, тому логічний підмет звороту ставиться у знахідному відмінку.

Коли ж керуюче дієслово стоїть у пасивному стані, то як і в пасивній конструкції речення прямий додаток (Ὅμηρον) стає підметом у номінативі (Ὅμηρος), а керуюче дієслово (ἔλεγον) як присудок узгоджується з цим підметом (ἐλέγετο); логічний присудок звороту залишається в інфінітиві (εἶναι) — так виникає конструкція nominativus cum infinitivo.

Ὅμηρος ἐλέγετο τυφλὸς εἶναι. Казали, що Гомер був сліпим.

Для того, щоб у звороті nominativus cum infinitivo визначити логічний підмет, досить встановити особу і число керуючого дієслова. Керуюче дієслово перекладається безособово (*кажуть, вважають, думають* тощо), а конструкція nominativus cum infinitivo — підрядним додатковим реченням із сполучником "що".

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Οὕτις ἐπίσχεσις ἀλλοτρίων χαρίσασθαι (*Ὅμηρος*). Чуже добро роздається щедро.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
φοβήσασθαι, ἐλείψαντο, ἀνεγράψω, ἐκλαυσάμην.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Σωκράτης τρὶς ἐστρατεύσατο· εἰς Δήλιον καὶ εἰς Ἀμφίπολιν καὶ εἰς Ποτίδαιαν. 2) Οὐδεὶς ἔπαινον ἡδοναῖς ἐκτήσατο. 3) Νυκτὸς γιγνομένης ἐπαύσαντο οἱ στρατιῶται μάχης καὶ φόνου. 4) Δαρεῖος μετεπέμψατο

Κῦρον ἀπὸ τῆς Λυδίας, ἧς σατράπην ἐποίησεν αὐτόν. 5) Οὔκ ἐστι θνητοῖς πρὸς ἀθανάτους μάχεσθαι. 6) Ἀλέξανδρος τοὺς Πέρσας καταδουλωσάμενος καὶ μεγάλην δόξαν κτησάμενος καιρὸν ἡγήσατο εἶναι εἰς τοὺς Ἰνδοὺς στρατεύσασθαι. 7) Ὁ στρατηγὸς ἐκέλευσε τὸν φύλακα μὴ κλείειν τὰς πύλας. 8) Ὦ Λεωνίδα, ἀθάνατον ἐκτήσω δόξαν. 9) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο στρατεύεσθαι ἐπὶ τὸν Φίλιππον καὶ βοηθῆσαι τοῖς Ὀλυνθίοις. 10) Ἐν τῇ περὶ Χαιρώνειαν μάχῃ λέγονται Θηβαῖοι ἀντιτάξασθαι τῷ μέρει τῆς τῶν Μακεδόνων στρατιᾶς, οὗ Ἀλέξανδρος ἦρξεν. 11) Βροντῆς δεξιᾶς φθεγξαμένης ὁ Κῦρος ἔλεξεν· "ἑψόμεθά σοι, ὦ Ζεῦ". 12) Ὁ ἡγεμὼν ἐκέλευσε τοὺς στρατιώτας μὴ φείδεσθαι τῶν πολεμίων. 13) Σωκράτης ἱκανὸς ἦν προτρέψασθαι ἐπ᾽ ἀρετὴν καὶ καλοκαγαθίαν. 14) Ἐψηφίσαντο οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Μυτιληναίους ἠβηδὸν ἀποσφάξαι. 15) Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος χρησάμενοι νόμοις εὐδαιμόνησαν. 16) Ἱπποκράτης πολλὰς νόσους ἰάσατο.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Вважається, що графеми греки запозичили у фінікійців. 2) Александр сказав, що найщасливішим із троянців був Ахіл. 3) Нелегко здобути вірних друзів: здобувши, вважайте, що маєте скарб.

ІМЕННИКИ І ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

(продовження)

ЛЕКЦІЯ 27

§ 86. Іменники з основами на -ντ, -νθ

Іменники з основами на -ντ, -νθ бувають чоловічого та жіночого родів.

Розрізняють дві групи іменників з основами на -ντ:

- які утворюють асигматичний nominativus singularis із відпадінням кінцевого τ основи і розтягненням останнього голосного ο в ω: λέων < **λεοντ;*
- які утворюють сигматичний nominativus singularis, причому ντ випадає перед σ із замінним подовженням ᾰ в ᾱ: γίγας < **γιγαντς.*

У формі dativus singularis ντ перед σ зникає із замінним подовженням: ο в ου (λέουσι < **λεοντσι*), ᾰ в ᾱ: (γίγασι < **γιγαντσι*).

Іменники з основами на -νθ утворюють nominativus singularis сигматично, при цьому в них ν зберігається і перед σ: ὁ,ἡ ἕλμινς, νθος *черв'як*, ἡ Τίρυνς, νθος *Тіринф.*

Парадигми:

окситони: ὁ ἀνδριάς, άντος *статуя*
парокситони: ὁ γίγας, ντος *гігант*
ὁ λέων, οντος *лев*

	Singularis			
nom.	ὁ	ἀνδριάς	γίγας	λέων
gen.	τοῦ	ἀνδριάντ-ος	γίγαντ-ος	λέοντ-ος
dat.	τῷ	ἀνδριάντ-ι	γίγαντ-ι	λέοντ-ι
acc.	τὸν	ἀνδριάντ-α	γίγαντ-α	λέοντ-α
voc.	ὦ	ἀνδριάς	γίγαν	λέον

	Pluralis			
nom.(voc.)	οἱ	ἀνδριάντ-ες	γίγαντ-ες	λέοντ-ες
gen.	τῶν	ἀνδριάντ-ων	γιγάντ-ων	λεόντ-ων
dat.	τοῖς	ἀνδριᾶσι(ν)	γίγασι(ν)	λέουσι(ν)
acc.	τοὺς	ἀνδριάντ-ας	γίγαντ-ας	λέοντ-ας

§ 87. Іменники з основами на -κτ

Серед іменників з основами на -κτ виділяють:

• masculina і feminina, які утворюють nominativus singularis сигматично: τ перед σ зникає, далі κ із σ дає ξ: νύξ < **νυκτς*. Це ж відбувається і в dativus pluralis: νυξί < **νυκτσι*.

• neutra, які утворюють nominativus singularis асигматично: κτ у кінці слова відпадає: γάλα < **γαλακτ*. У dat. plur. τ перед σ зникає, а κ + σ > ξ: γάλαξι < **γαλακτσι*.

Парадигми:

окситони: ἡ νύξ, νυκτός *ніч*
парокситони: τὸ γάλα, ακτος *молоко*

	Singularis				***Pluralis***			
nom.	ἡ	νύξ	τὸ	γάλα	αἱ	νύκτ-ες	τὰ	γάλακτ-α
gen.	τῆς	νυκτ-ός	τοῦ	γάλακτ-ος	τῶν	νυκτ-ῶν	τῶν	γαλάκτ-ων
dat.	τῇ	νυκτ-ί	τῷ	γάλακτ-ι	ταῖς	νυξί(ν)	τοῖς	γάλαξι(ν)
acc.	τὴν	νύκτ-α	τὸ	γάλα	τὰς	νύκτ-ας	τὰ	γάλακτ-α
voc.	ὦ	νύξ	ὦ	γάλα	ὦ	νύκτ-ες	ὦ	γάλακτ-α

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐξ ὄνυχος λέοντα γιγνώσκομεν. Із кігтя пізнаємо лева (лат. ex ungue leonem).

Ξυρεῖν λέοντα. Стригти лева (небезпечна справа).

Πολλοὶ οἶκοι εἰσὶ λέοντες, ἐν μάχῃ δ᾽ ἀλώπεκες. Багато хто вдома — леви, а в битві — лисиці.

Δὶς παῖδες γέροντες. Старики — вдруге діти.

Ἔργα μὲν νέων, βουλαὶ δὲ γερόντων. Справи — юнакам, поради — старикам.

Ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων (*Біблія*). Плач і скрегіт зубів.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Ὁ μὲν γέρων τοῦ νέου γνώμῃ διαφέρει, ὁ δὲ νέος τοῦ γέροντος ῥώμῃ. 2) Τοὺς νεανίας χρὴ εἴκειν τῷ γέροντι. 3) Τοῖς λέουσι καὶ τοῖς ἐλέφασι δεινὴ ῥώμη ἐστίν. 4) Ἡ τῶν Σπαρτιατῶν γερουσία γερόντων ἦν βουλή. 5) Ζεὺς τοὺς γίγαντας κεραυνοῖς ἔκτεινεν. 6) Τοῖς γέρουσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρέπει ὁ λόγος, τοῖς δὲ νεανίαις ἡ σιγή. 7) Οἱ Αἰθίοπες ἐθήρευον τοὺς ἐλέφαντας τῶν ὀδόντων ἕνεκα. 8) Πολλά ἐστι τὰ Ξενοφῶντος συγγράμματα. 9) Ὅμηρος λέγει τοὺς ποιμένας τὸν λέοντα πυρὶ εἰς φυγὴν τρέπειν. 10) Δικαίου ἄνακτός ἐστι ἐπιμελείας ἔχειν τοὺς ἀρχομένους.

Περὶ τῆς Αἰγύπτου

Ἐν τῇ Αἰγύπτῳ μεταξὺ τῶν τοῦ Νείλου ποταμοῦ στομάτων ἐστὶ τὸ Δέλτα, τὸ τοῦ Νείλου δῶρον, ὡς Ἡρόδοτος λέγει· τὸ δὲ ὄνομα ἔχει ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ γράμματος, τοῦ δέλτα. Ἡ δὲ Αἴγυπτος μεστή ἐστι παντοίων μνημάτων· ἐγγὺς γὰρ τῆς Μέμφιδος καὶ τοῦ Νείλου ποταμοῦ αἱ πυραμίδες εἰσίν, αἱ λίθιναι τῶν ἀρχόντων θῆκαι, ἐν δὲ ταῖς Θήβαις θαυμάσια ἱερὰ καὶ σφίγγες καὶ ἀγάλματα καὶ στῆλαι. Τὰ δ᾽ ἀγάλματα ἔχει τὸ μὲν σῶμα ἀνθρώπου, τὴν δὲ κεφαλὴν ἀνθρώπου ἢ θηρός. Αἱ δὲ σφίγγες τὸ μὲν σῶμα λέοντος, τὴν δὲ κεφαλὴν ἀνθρώπου ἔχουσιν. Αἱ δὲ στῆλαι μεσταί εἰσιν ἱερῶν γραμμάτων καὶ γραφῶν· τὰ δὲ γράμματα μηνύει τὰ τῶν ἀρχόντων ἔργα.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Стародавні індійці і карфагеняни використовували слонів на війні. 2) Греки вважали, що Атлант тримає на плечах небо.

ЛЕКЦІЯ 28

§ 88. Прикметники з основами на -ντ

§ 88.1. Прикметники з основами на -οντ

Прикметники з основами на -οντ в nominativus singularis мають асигматичні форми. Наприклад:

• чоловічого роду — ἑκών < **εκωντ*;

• жіночого роду — ἑκοῦσα < **εκοντϳα*, **εκονσα*, де ν випало перед σ із замінним подовженням ο в ου;

• середнього роду — ἑκόν < **εκοντ* із відпадінням кінцевого τ.

Прикметники з основами на -οντ відмінюються: чоловічого і середнього родів — за зразком іменників III відміни типу λέων; жіночого — за зразком іменників I відміни з основами на ᾰ.

Парадигма:

ἑκών, ἑκοῦσα, ἑκόν *охочий, добровільний*

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	ἑκών	ἑκοῦσα	ἑκόν	ἑκόντ-ες	ἑκοῦσαι	ἑκόντ-α
gen.	ἑκόντ-ος	ἑκούσης	ἑκόντ-ος	ἑκόντ-ων	ἑκουσῶν	ἑκόντ-ων
dat.	ἑκόντ-ι	ἑκούσῃ	ἑκόντ-ι	ἑκοῦσι(ν)	ἑκούσαις	ἑκοῦσι(ν)
acc.	ἑκόντ-α	ἑκοῦσαν	ἑκόν	ἑκόντ-ας	ἑκούσας	ἑκόντ-α

§ 88.2. Прикметники з основами на -αντ

Прикметники з основами на -αντ утворюють nominativus singularis:

• чоловічого роду — сигматично: πᾶς < **παντς*; нт перед σ випадає із замінним подовженням ᾰ в ᾱ;

• жіночого роду — асигматично: πᾶσα < **παντϳα* (№ 49, 41);

• середнього роду — асигматично: πᾶν <**παντ* (№ 68).

Прикметники з основами на -αντ відмінюються: чоловічого і середнього роду — за зразком іменників III відміни типу γίγας; жіночого — за зразком іменників I відміни з основами на ᾰ.

Парадигма:

πᾶς, πᾶσα, πᾶν *весь, кожен*

	Singularis			*Pluralis*		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	πᾶς	πᾶσα	πᾶν	πάντ-ες	πᾶσαι	πάντ-α
gen.	παντ-ός	πάσης	παντ-ός	πάντ-ων	πασῶν	πάντ-ων
dat.	παντ-ί	πάσῃ	παντ-ί	πᾶσι(ν)	πάσαις	πᾶσι(ν)
acc.	πάντ-α	πᾶσαν	πᾶν	πάντ-ας	πάσας	πάντ-α

Σ Форма πᾶν має наголос за аналогією до πᾶς і πᾶσα. Форми родового і давального відмінків множини чоловічого і жіночого родів не є періспоменами під впливом називного відмінка множини.

Σ У значенні *весь, цілий* прикметник πᾶς ставиться в формально предикативному положенні: πᾶσα ἡ πόλις *усе місто*. У значенні *всякий, кожен* — вживається з іменником без артикля: πᾶς ἀνήρ *кожен чоловік*.

§ 88.3. Прикметники з основами на -εντ

Прикметники з основами на -εντ утворюють форми nominativus singularis:

- чоловічого роду — сигматично: χαρίεις < **χαριεντς* (№ 41);
- жіночого роду — асигматично: χαρίεσσα < *χαριεντja (№ 49);
- середнього роду — асигматично: χαρίεν < *χαριεντ (№ 68).

Прикметники з основами на εντ відмінюються: чоловічого і середнього родів — за зразком іменників III відміни на -ντ; жіночого — за зразком іменників I відміни з основами на -ᾱ.

Парадигма:

χαρίεις, χαρίεσσα, χαρίεν *приємний, милий*

	Singularis			*Pluralis*		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	χαρίεις	χαρίεσσα	χαρίεν	χαρίεντ-ες	χαρίεσσαι	χαρίεντ-α
gen.	χαρίεντ-ος	χαριεσσης	χαρίεντ-ος	χαριέντ-ων	χαριέσσῶν	χαριέντ-ων
dat.	χαρίεντ-ι	χαριέσσῃ	χαριέντ-ι	χαρίεσιν	χαριέσσαις	χαρίεσιν
acc.	χαρίεντ-α	χαρίεσσαν	χαρίεν	χαρίεντ-ας	χαριέσσας	χαρίεντ-α
voc.	χαρίεν	χαρίεσσα	χαρίεν	χαρίεντ-ες	χαρίεσσαι	χαρίεντ-α

Σ У формі давального відмінка множини чоловічого і середнього родів χαρίεσι < **χαριεντσι* не відбулось подовження попереднього голосного: ε залишилось під впливом форм решти відмінків.

Σ Форма родового відмінка множини жіночого роду не є періспоменом аналогічно прикметникам першої відміни (пор.: δικαίων).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πασῶν τῶν τεχνῶν ἀρχὴ χαλεπή. Усякий початок є важким (лат.: omne initium difficile est).

Πάντα κινῆσαι πέτρα. Привести в рух усі камені (засоби).

Πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἐστί ὁ ἄνθρωπος (*Πρωταγόρας*). Людина — мірило усіх речей.

Πάντες οἱ κόλακες θητικοὶ καὶ οἱ ταπεινοὶ κόλακες (*Ἀριστοτέλης*). Усі підлабузники — найманці, а всі низькі люди — підлабузники.

Ματαιότης ματαιοτήτων καὶ πᾶσα ἡ ματαιότης (*Βίβλια*). Марнота марнот, і все — марнота.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων παρὰ πάντα τὸν βίον εὐδαιμονήσει. 2) Ἑκόντων μὲν ἄρχειν ῥᾴδιον, ἀκόντων δὲ χαλεπόν. 3) Γῆ πάντα κομίζει καὶ πάλιν κομίζεται. 4) Ἅπαντα τὰ διωκόμενα εὑρίσκεται. 5) Τὰ μὲν μέλαινα ἱερεῖα πᾶσι τοῖς καταγείοις δαίμοσιν ἦν χαρίεντα, τὰ δὲ λευκὰ τοῖς οὐρανίοις. 6) Ἀθηνᾶς ἐν Ἀθήναις λαμπρὸν νεὼν ἐχούσης πάμπολλοι Ἕλληνες Ἀθήναζε ἐκ πάσης Ἑλλάδος συνήρχοντο. 7) Πᾶσι μὲν τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος κοινός ἐστιν, ὁ δὲ τοῦ θανάτου χρόνος ἄδηλος. 8) Οὐ πάντα τὰ ἱερεῖα τοῖς θεοῖς χαρίεντα ἦν. 9) Καὶ ἑκόντας καί τε ἄκοντας τοὺς μὲν στρατιώτας χρὴ τοῖς ἡγεμόσι πείθεσθαι, τοὺς δὲ πολίτας τοῖς ἄρχουσιν. 10) Ἅπασι ἀνθρώποις γῆ ἐστι μήτηρ καὶ τροφὸς κοινή. 11) Τοῦτο ἔχει ὁ τελειότης τοῦ ἔθους· τὸ πᾶσαν ἡμέραν ὡς τελευταίαν διεξάγειν. 12) Στιγμὴ χρόνου πᾶς ἐστιν ὁ βίος. 13) Νύξ μέλαινα οὐρανὸν ἐπισκιάζει· χαρίεντες ποιμένες οὔκετι ὀρχοῦνται ἐπὶ τερείνης πόας καὶ πάντες οἱ θῆρες εἰς τοὺς φωλεοὺς φεύγουσιν.

Τὰ περὶ τὸ σῶμα γυμνασία

Παντὸς νεανίου ἐστὶ τὸ σῶμα γυμνάζεσθαι. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος τὸ σῶμα γυμναζόμενος ὑγιαίνει. Καὶ πολλοὶ μὲν τὰ σώματα εὖ ἔχοντες διὰ τοῦτο ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀγώνων σῴζονται καὶ τὰ δεινὰ πάντα τοῦ πολέμου διαφεύγουσιν· πολλοὶ δ᾽ ἐν πάσῃ ἀπορίᾳ τῇ πατρίδι βοηθῆσαι. Καὶ ἔχουσι τῆς ἀνδρείας δόξαν, ἧς πάντων τῶν ἀγαθῶν μάλιστα ὀρεγόμεθα. Πᾶν δὲ τοὐναντίον συμβαίνει τοῖς κακῶς ἔχουσι τὰ σώματα.

Вправа 2. *Порівняйте значення слів, етимологічно пов'язаних із прикметником* πᾶς *у грецькій і українській мовах:*

діапазон	Пандора	пантеїзм	пандекти
панацея	панегірик	пантеон	панорама
пандемія	панахида	пантера	пантомім

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Платон каже, що все земне багатство не є вартнішим за доброчесність. 2) Беззаконня є причиною всіляких лих. 3) Від усіх турбот виліковує час.

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)

(продовження)

ЛЕКЦІЯ 29

§ 89. Дієприкметники теперішнього і майбутнього часів та аориста першого активного стану (participium praesentis, futuri et aoristi I activi)

§ 89.1. Participium praesentis activi

Participium praesentis activi — дієприкметник теперішнього часу активного стану. Його форми утворюються від презентної основи дієслова за допомогою суфікса -οντ-:

- чоловічого роду — παιδεύων < **παιδευωντ;*
- жіночого роду — παιδεύουσα < **παιδευοντϳα;*
- середнього роду — παιδεῦον < **παιδευοντ*[1].

Participium praesentis activi відмінюється:

- у чоловічому й середньому родах — за зразком третьої відміни іменників типу λέων;
- у жіночому — за зразком першої відміни іменників з основами на ᾰ.

Participium praesentis* дієслова *εἰμί

m	— ὤν,	gen.	ὄντος
f	— οὖσα,	" "	οὔσης
n	— ὄν,	" "	ὄντος

§ 89.2. Participium futuri activi

Participium futuri activi — дієприкметник майбутнього часу активного стану утворюється від футуральної основи дієслова за допомогою суфікса -οντ-:

[1] Пояснення до утворення форм із суфіксом ντ див.у попередньому параграфі.

• чоловічого роду — παιδεύσων;
• жіночого роду — παιδεύσουσα;
• середнього роду — παιδεῦσον.

Форми відмінюються за зразком participium praesentis activi.

§ 89.3. Participium aoristi I activi

Participium aoristi I activi — дієприкметник минулого часу доконаного виду активного стану утворюється від аористної основи за допомогою суфікса ντ:

• чоловічого роду — παιδεύσας;
• жіночого роду — παιδεύσασα;
• середнього роду — παιδεῦσαν.

Participium aoristi I activi відмінюється:

• чоловічого і середнього роду — за зразком третьої відміни іменників типу γίγας;

• жіночого роду — за зразком іменників першої відміни з основами на -ᾰ.

§ 90. Знахідний <називний> відмінок з дієприкметником (accusativus <nominativus> cum participio)

Синтаксична конструкція accusativus cum participio складається із логічного підмета в знахідному відмінку і логічного присудка, вираженого дієприкметником в акузативі та узгодженого в роді і числі з логічним підметом конструкції. Зворот accusativus cum participio вживається після дієслів із значенням *бачити, чути, знати, виявляти, радіти, сумувати, соромитись* тощо[1].

Українською мовою зворот accusativus cum participio перекладається підрядним додатковим реченням або дієприслівниковим зворотом.

Ἤκουσε Κῦρον ἐν Κιλικίᾳ ὄντα. Він почув, що Кір перебуває в Кілікії.

Після цих же керуючих дієслів, вжитих у пасивному стані, виступає конструкція nominativus cum infinitivo, причому керуюче дієслово узгоджується з іменною формою та дієприкметником звороту в числі та особі, а перекладається безособовою формою.

Ὁ Κῦρος ἐν Κιλικίᾳ ὢν ἠκούσατο. Була чутка, що Кір у Кілікії.

[1] Після таких дієслів (verba sentiendi, declarandi, affectuum) у латинській мові вживається зворот accusativus cum infinitivo.

У грецькій мові застосування конструкцій accusativus та nominativus cum participio вважається необов'язковим, і замість цих зворотів можна вжити підрядне додаткове речення із ὅτι.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Οὐχ ὁ τυφλὸς μηνυτικὸς γίνεται τῷ βλέποντι χρωμάτων. Сліпий не розказує зрячому про кольори.

Ὄνος λύρας ἀκούων κινεῖ τὰ ὦτα. Осел, слухаючи ліру, (також) поводить вухами.

Ὁ γραμμάτων ἄπειρος οὐ βλέπει βλέπων. Неписьменний не бачить дивлячись.

Ἀμφότεροί εἰσι κλέπται· καὶ ὁ κλέψας καὶ ὁ δεξάμενος. Обидва — злодії: і той, хто краде, і той, хто користується (краденим).

Φεύγων καπνὸν εἰς πῦρ ἐμπίπτειν. Уникаючи диму, потрапити у вогонь.

Οὐδεὶς ἐπλούτησεν ταχέως δίκαιος ὤν. Ніхто, будучи справедливим, швидко не розбагатів.

Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες (*Біблія*). Не здоровим потрібен лікар, а хворим.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οὐ χρὴ ἀποβλέπειν εἰς τοὺς λέγοντας, ἀλλ' εἰς τὰ λεγόμενα. 2) Τῶν γερόντων λεγόντων οἱ νεανίαι ἀκουόντων. 3) Κῦρος τοὺς Πέρσας ἐλευθερώσας τοὺς δεσπότας Μήδους ἐδουλώσατο καὶ τῆς ἄλλης Ἀσίας μέχρι τῆς Αἰγύπτου ἐκράτησεν. 4) Νέστωρ ἤδη γέρων ὢν σὺν τοῖς Ἕλλησιν ἐπὶ Τροίαν ἐστράτευσεν. 5) Εὐθὺς παῖδες ὄντες ἐμανθάνοντο οἱ Πέρσαι ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι. 6) Βιᾶς παρούσης οὐδὲν ἰσχύει νόμος. 7) Καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους χρὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις. 8) Ἥδομαι λέξαντα αὐτὸν φρονίμους λόγους. 9) Οἱ στρατιῶται στρατεύσονται ἐκλύσοντες τοὺς συμμάχους τοῦ κινδύνου. 10) Θνητοὶ ὄντες, μὴ ἔστε ὑπερήφανοι. 11) Τοῦ μὲν ἀλεκτρυόνος ᾄδοντος πολλάκις ἠκούσαμεν, τῆς δ' ἀηδόνος ᾀδούσης οὐδέποτε.

Πάρις Ἑλένην ἐκ Σπάρτης ἁρπάζει

Πάρις, ὁ Πριάμου, Ἀφροδίτης συμβουλευσάσης ἦκεν εἰς Σπάρτην, ἧς Μενέλεως ἦρχεν. Ἑλένη δ' αὐτὸν δεξαμένη εὐξένισεν· ὁ γὰρ βασιλεὺς τότε διέτριβεν ἐν Κρήτῃ τῇ νήσῳ. Ὁ δὲ Πάρις οὐ σεβόμενος τοὺς θεοὺς Ἑλένην μετὰ πλείστων χρημάτων ἥρπασε καὶ εἰς Τροίαν ἐκόμισεν. Μενέλεως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι τῶν Ἀχαιῶν ἄρχοντες ταῦτα ἀκούσαντες μάλα ἠγανάκτησαν καὶ ἐβουλεύσατο στρατεῦσαι ἐπὶ Τροίαν, ὡς τιμωρησόμενοι

τὸν ἁρπάσαντα καὶ κατάξοντες τὴν Ἑλένην καὶ τὰ χρήματα. Ἀγαμέμνων οὖν, ὁ τῶν Μυκηνῶν ἄρχων καὶ Μενέλεω ἀδελφός, πάντας ἐκέλευσε στρατιώτας παρασκευάσαντας συλλέξαι εἰς Αὐλίδα, τῆς Βοιωτίας λιμένα.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Гелон, перемігши карфагенян при Гімері, заволодів усією Сицилією. 2) За царювання Александра вся Греція була підкорена македонцями. 3) Коли друзі намовляли Александра напасти на ворогів уночі, він відповів: "Я не краду перемоги".

ІМЕННИКИ І ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ
(продовження)

ЛЕКЦІЯ 30

§ 91. Іменники середнього роду з основами на -εσ

В іменників середнього роду з основами на -εσ відбувається якісне чергування голосних звуків основи: в nominativus singularis виступає основа на -οσ, у решті відмінків — на -εσ. Це явище характерне не лише для грецької відміни і дієвідміни: ἄνθρωπος і ἄνθρωπε, пор. tego і toga, небо і небеса тощо.

При приєднанні відмінкових закінчень до основи εσ- інтервокальна σ зникає, і голосний ε та початкові голосні відмінкових закінчень зазнають контракції (№ 14, 15).

Наголос перебуває на тому ж складі, що й у nominativus singularis, за винятком форми genetivus pluralis, яка стає періспоменом.

Парадигма:

τὸ γένος, ους[1] *рід*

	Singularis		***Pluralis***	
nom., acc., voc	τὸ (ᾰ̃)	γένος	τὰ (ᾰ̃) (*γενεσ-α)	γένη
gen.	τοῦ (*γενεσ-ος)	γένους	τῶν (*γενεσ-ων)	γενῶν
dat.	τῷ (*γενεσ-ι)	γένει	τοῖς (*γενεσ-σιν)	γένεσι(ν)

[1] У словниках часто наводиться неконтрагована форма γένεος, щоб легше визначити кінцевий звук основи.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

—Τὸ κύκνειον μέλος. Лебедина пісня.

Ἔπεα πτερόεντα (*Ὅμηρος*). Крилаті вислови.

—Χρύσεον γένος ἀνθρώπων (*Ἡσίοδος*). Золотий вік людства.

Εἰς πόλλα ἔτη. Многая літа (церковнослов'янське "ісполать" із злиття трьох грецьких слів у візантійській вимові; лат.: ad multos annos).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Τῷ μὲν ξίφει ἀποκτείνετε τὸ σῶμα, τῷ δε πάθει διαφθείρετε τὴν ψυχήν. 2) Διαφορά ἐστι τὰ τῶν ἐθνῶν ἤθη. 3) Παρὰ τοῖς Αἰθίοψιν αἱ ἡμέραι καὶ αἱ νύκτες ἑκάστη ἔτους ὥρᾳ ἴσαι ἦσαν. 4) Θέρους καλὰ καὶ ποικίλα ἄνθη θάλλουσιν. 5) Ὦ γένος ἀνθρώπων πολυδάκρυτον, ὀδυρόμενον κατὰ γῆς καὶ διαλυόμενον. 6) Μασσαγέται κατοικίζουσιν οἱ μὲν ὄρη, οἱ δὲ πεδία, οἱ δὲ ἕλη. 7) Ἦθος ποτερὸν φεῦγε καὶ κέρδος κακόν. 8) Οἱ Ἕλληνες εἶχον κνημῖδας καὶ κράνη χαλκᾶ καὶ χιτῶνας φοινίκους. 9) Οὐ τῷ τῶν στρατιωτῶν πλήθει οὐδὲ τῶν τειχῶν ὕψει, ἀλλὰ τῇ ἀνδρείᾳ τὴν πατρίδα σώσουσιν. 10) Χρὴ ἐν πᾶσι πράγμασιν εἰς τὸ τέλος βλέπειν. 11) Ἐν τοῖς ὄρεσί τε καὶ ἕλεσι διάγει πολλὰ θηρία. 12) Κάτοπτρον τοῦ εἴδους ὁ χαλκός ἐστιν, ὁ δ' οἶνος τοῦ νοῦ.

Ὁ Παρθενών

Ὁ Παρθενών, τὸ τῆς Ἀθηνᾶς παρθένου ἱερόν, ὑπερεῖχε πάντων τῶν ἐν ταῖς Ἀθήναις ἱερῶν μεγέθει τε καὶ κάλλει. Πάντα οὖν τὰ τῶν Ἑλλήνων γένη ἐθαύμαζε τὸν νεὼν τοῦ τε κάλλους ἕνεκα καὶ τοῦ μεγέθους.

Ἔνδον δ' ἦν τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἔργον Φειδίου. Ἐν τοῖς Παναθηναίοις, ἀνὰ τέτταρα ἔτη γιγνομένοις, πολλὰ δῶρα ὑπὸ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἐθνῶν τῇ θεᾷ ἐφέρετο.

Вправа 2. *Визначте етимони та поясніть їх семантичні зміни:*

антипатія	генетика	етика	генеалогія
антологія	демократія	етнографія	патологія
барометр	епос	ореади	симпатія

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Стіни Мікен і Тірінфа дивують висотою, величиною і міццю. 2) Багато тварин перевершують людину величиною тіла, швидкістю бігу, красою рухів. 3) Рід Сократа не був відомим; негарним був і зовнішній вигляд знаменитого філософа.

ЛЕКЦІЯ 31

§ 92. Прикметники з основами на -εσ

За зразком іменників з основами на -εσ відмінюються прикметники двох родових закінчень: nom. sing. чоловічого і жіночого родів закінчується на -ης, утворене шляхом розтягнення кінцевого ε основи в η; nom. sing. середнього роду закінчується на ες і являє собою чисту основу.

Σ Баритони на -ης затримують наголос на передостанньому складі також і в gen. plur., а в nom. sing. середнього роду наголос падає якнайдалі від кінця:
εὐήθης, εὔηθες *добродушний;* gen. plur. εὐήθων,
πλήρης, πλῆρες *багатий на щось*; gen. plur. πλήρων.
Але εὐώδης, εὐῶδες *запашний*; ποδήρης, ποδῆρες *спадаючий до ніг.*

За зразком спільних форм чоловічого і жіночого родів відмінюється іменник ἡ τριήρης, ους *трієра (судно з трьома рядами гребців).*

Парадигма:

εὐτυχής, εὐτυχές *щасливий*

	Singularis		***Pluralis***	
	m, f	***n***	***m, f***	***n***
nom.	εὐτυχής	εὐτυχές	εὐτυχεῖς	εὐτυχῆ
gen.	εὐτυχοῦς		εὐτυχῶν	
dat.	εὐτυχεῖ		εὐτυχέσι(ν)	
acc.	εὐτυχῆ	εὐτυχές	εὐτυχεῖς	εὐτυχῆ
voc.	εὐτυχές		εὐτυχεῖς	εὐτυχῆ

Σ Форма acc. sing. masculina і feminina та nom.(acc.,voc.) plur. neutra εὐτυχῆ виникає < **ευτυχεσα.* Accusativus pluralis чоловічого і жіночого родів, що постає з форми **ευτυχεσας* звучить не εὐτυχῆς (як мало бути після закономірних фонетичних змін), а εὐτυχεῖς за аналогією до форми nominativus pluralis.

Σ Прикметники, які мають голосний ε перед закінченям ης, стягають звичайно ε + α > α : ἐνδεής, ἐνδεές *потребуючий*; acc. sing. m, f та nom. plur. n — ἐνδεᾶ; аналогічно — εὐκλεής, εὐκλεές *славний* — εὐκλεᾶ. У прикметників на -ιης, -υης закінчення εα зливається то в ᾶ, то в ῆ: ὑγιής, ὑγιές *здоровий*; acc. sing. m,f та nom. plur. n — ὑγιᾶ і ὑγιῆ.

§ 93. Власні імена на -ης, -κλῆς

До іменників з основами на -εσ належать чоловічі власні імена на -γένης, -σθένης, -κράτης, -κλῆς. Вони відмінюються за зразком прикметників на -ης.

Парадигми:

Σωκράτης, ους	*Сократ*
Ἡρακλῆς, έους	*Геракл*

nom.	Σωκράτης	*(* Ἡρακλε-ες)*	Ἡρακλῆς
gen.	Σωκράτους	*(* Ἡρακλε-εσος)*	Ἡρακλέους
dat.	Σωκράτει	*(* Ἡρακλε-εσι)*	Ἡρακλεῖ
acc.	Σωκράτη(ν)	*(* Ἡρακλε-εσα)*	Ἡρακλέα
voc.	Σώκρατες	*(* Ἡρακλε-ες)*	Ἡράκλεις

Σ Імена на -ης мають паралельну форму в знахідному відмінку на -ην за аналогією до іменників чоловічого роду першої відміни (пор. πολίτην).

Σ Імена на -κλῆς, яке походить від слова τὸ κλέος (осн. **κλεϝεσ-*) слава, зберігають перший звук ε основи в genetivus і accusativus, а в dativus він поглинається контрагованим складом εῖ. У vocativus відбувається контракція двох ε у ει, тоді як в nominativus вони розтягаються в η.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Μέχρι τοῦ τρίτου τὸ ἀληθές. За третім разом — істина (пор. лат. omne tritum perfectum усе досконале — за третім разом).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Περὶ τὸν Σωκράτη ἀεὶ πολλοὶ ἦσαν νεανίαι καὶ γέροντες. 2) Λέγουσι τοὺς Συβαρίτας πολυτέλεσι χρῆσθαι τραπέζαις. 3) Δημοσθένης ἔλεγον τὸ μέλλον ἄδηλον εἶναι πᾶσιν ἀνθρώποις. 4) Ἐν ὑγιεῖ σώματι ὑγιὴς ψυχή. 5) Περικλῆς λοιμῷ ἐτελεύτησεν ἐν δευτέρῳ θέρει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. 6) Ὁ θάνατος τοῖς ὑγιέσι καὶ τοῖς ἀσθενέσι κοινός ἐστιν. 7) Τοῦ μὲν Δημοσθένους θαυμάζομεν τοὺς λόγους, τοῦ δ' Θεμισθοκλέους τὰ ἔργα. 8) Σωκράτης διὰ παντὸς τοῦ βίου τοὺς πολίτας εἰς ἀρετὴν προὔτρεπεν· οἱ δ' Ἀθηναῖοι οὐ μόνον οὐκ ἐπείθοντο Σωκράτει, ἀλλὰ καὶ θάνατον αὐτοῦ κατεψηφίσαντο.

Περὶ τῆς Σφιγγός

Ἀτυχὲς ἦν τὸ τῶν Θεβαίων ἔθνος. Ἥρα γὰρ ἐγκρατὴς θεὰ τιμωρίαν λαμβάνουσα παρὰ τῶν ἀτυχῶν ἀνθρώπων ἔπεμψεν αὐτοῖς Σφίγγα, κεφαλὴν μὲν ἔχουσαν παρθένου, σῶμα δὲ λέοντος, πτερὰ δ' ὄρνιθος. Ἡ Σφίγξ, ἐπὶ ὄρει πρηνεῖ πρὸ τῶν πυλῶν καθεζομένη, προὔτεινεν μὲν αἴνιγμα τοῖς ἀτυχέσι πολίταις· τοὺς δὲ τὸ αἴνιγμα μὴ λύοντας ἀπὸ τοῦ ὄρους κατέῤῥιπτεν. Οὕτως δὲ πολλοὺς Θηβαίους ἐφόνευσεν. Τέλος δ' Οἰδίπους ἦκε καὶ λύσας τὸ αἴνιγμα τοὺς ἀτυχεῖς Θηβαίους ἔσωσεν.

Σοφοκλῆς καὶ Ἀριστοφάνης

Πλησίον τοῦ Παρθενῶνος τοῦ ἐν Ἀθήναις τὸ θέατρον τὸ τοῦ Διονύσου ἦν. Ἐκεῖ ἐδίδασκεν ὁ μὲν Σοφοκλῆς τραγῳδίας, ὁ δ' Ἀριστοφάνης κωμῳδίας. Πάντες οἱ Ἕλληνες ἐθαύμαζον τὸν Σοφοκλέα καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, τοὺς ἐνδόξους ποιητάς. Μεγάλα οὖν καὶ κλυτὰ λέγεται τὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ὀνόματα. Τῷ Σοφοκλεῖ χρόνοις ὕστερον οἱ Ἀθηναῖοι ἔθυον ὡς θεῷ καὶ εἰκόνας αὐτῷ πολλὰς ἱδρύοντο. Τῶν δὲ τοῦ Σοφοκλέους τραγῳδιῶν ὑπερέχει μάλιστα Οἰδίπους Τύραννος.

Вправа 2. *Поясніть семантику грецьких власних імен:*

Ἀντισθένης	Ἐρατοσθένης	Πατροκλῆς
Ἀριστοτέλης	Ἱπποκράτης	Περικλῆς
Ἀριστοφάνης	Ἰσοκράτης	Πολυκράτης
Διογένης	Κλεισθένης	Σοφοκλῆς

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Фемістокл наказав збудувати багато трієр. 2) Вважається, що Ератосфен першим виміряв довжину окружності землі. 3) За правління Перікла Афіни були прикрашені багатьма храмами.

ЛЕКЦІЯ 32

§ 94. Іменники середнього роду з основами на -ασ

Іменники середнього роду з основами на -ασ при відмінюванні втрачають інтервокальну σ і мають контраговані закінчення.

Парадигма:

τὸ κρέας, ως *м'ясо*[1]

[1] У словниках часто наводиться неконтрагована форма родового відмінка κρέάος.

	Singularis		*Pluralis*	
nom., acc., voc.	τὸ (ὦ)	κρέας	τὰ (ὦ)	(**κρεασα*) κρέα
gen.	τοῦ (**κρεασος*)	κρέως	τῶν	(**κρεασων*) κρεῶν
dat.	τῷ (**κρεασι*)	κρέᾳ	τοῖς	(**κρεασσιν*) κρέασι(ν)

За цим зразком відмінюються іменники τὸ κέρας *ріг*, τὸ γέρας *священний дар*, τὸ γῆρας *старість* та ще небагато інших.

Σ Існують паралельні відмінкові форми в іменників:
κέρας, ***gen.*** κέρατος і т.д. за аналогією до τὸ σῶμα, ατος.
τέρας, ***gen.*** τέρατος і т.д.

§ 95. Іменники з основами на -οσ

Невелика кількість іменників чоловічого і жіночого родів, уживаних лише в однині, в nominativus singularis мають подовжений голосний основи і закінчуються на -ως. При відмінюванні інтервокальна σ зникає, а кінцевий голосний основи ο контрагується із початковими голосними звуками закінчень.

Парадигма:

ἡ αἰδώς, οῦς *сором*

Singularis

nom., voc.	ἡ (ὦ) αἰδώς	***dat.***	τῇ (**αιδοσι*) αἰδοῖ
gen.	τῆς (**αιδοσος*) αἰδοῦς	***acc.***	τὴν (**αιδοσα*) αἰδῶ

§ 96. Іменники жіночого роду з основами на -ο

Жіночі імена на -ώ (Σαπφώ, Ἠχώ, Καλυψώ, Λητώ тощо) та іменник ἡ πειθώ *намова* мають основи, які первісно закінчувалися на -οj, де після випадіння j відбулася контракція ο із початковими голосними закінчень. У вокативі знаходимо чисту основу на -οι.

Парадигма:

ἡ Λητώ, οῦς *Лето, Латона*

Singularis

nom.	ἡ Λητώ	***acc.***	τὴν (**Λητοjα*) Λητῶ
gen.	τῆς (**Λητοjος*) Λητοῦς	***voc.***	ὦ Λητοῖ
dat.	τῇ (**Λητοjι*) Λητοῖ		

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸ χρύσειον κῶας. Золоте руно.
Κέρας Ἀμαλθείας. Ріг Амалтеї (достатку; лат.: cornu copiae).
Γῆρας λέοντος κρεῖττον ἀκμαίων νεβρῶν. Старий лев сильніший за молодих оленів.
Κέρας σωτηρίας (*Біблія*). Ріг спасіння.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Κερατίνη· εἴ τι οὐκ ἀπέβαλλες, τοῦτο ἔχεις· κέρατα δὲ οὐκ ἀπέβαλλες, κέρατα ἄρα ἔχεις. 2) Οἱ δὲ λεῲ ἐθεράπευον τοὺς ἄρχοντας δῶρα καὶ γέρα. 3) Τὸ τῶν νομάδων γένος γάλακτι καὶ τυρῷ καὶ κρέᾳ ἐτρέφετο. 4) Ἡ σοφία καὶ σωφροσύνη καὶ ἐμπειρία τιμὴν καὶ κόσμον παρέχουσι τῷ γήρᾳ. 5) Οἱ Θρᾷκες ἐκ τῶν κερῶν οἶνον ἔπιον. 6) Θάνατος ἐν τῷ γήρᾳ κακῶν φάρμακόν ἐστιν. 7) Ἥσυχον καὶ εὔδαιμον γῆρας καλοῦ καὶ σώφρονος βίου γέρας ἐστίν. 8) Πλάτων παρεκαλεύετο τοῖς νέοις τρία ἀγαθὰ ἔχειν· ἐπὶ μὲν γνωμῶν σωφροσύνη, ἐπὶ δὲ τῆς γλώττης σιγήν, ἐπὶ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αἰδῶ. 9) Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις ἦσαν Λητοῦς παῖδες. 10) Λυσίαν ἐπὶ τῇ πειθοῖ θαυμάζομεν. 11) Τὴν ποιήτριαν Σαπφώ, τὴν Σακμανδρωνύμου θυγατέρα, καὶ Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος σοφὴν ἀναγράφει. 12) Ἀπὸ Κύρνου τῆς νήσου εἰς Σαρδὼ τὴν νῆσον πλοῦς ἐστιν ἡμέρας ἡμισείας, ἀπὸ Σαρδοῦς δὲ εἰς Λιβύην πλοῦς ἡμέρας καὶ νυκτός. 13) Ἐπὶ πᾶσι ἀνθρώποις οἱ ἀοιδοὶ τιμῆς ἔμμοροί εἰσι καὶ αἰδοῦς. 14) Εὔφημος παραμείβου τὴν λάλον ἠχώ.

Περὶ τῆς Νιόβης

Νιόβῃ, τῇ τῶν Θηβαίων βασιλείᾳ, τέτταρας καὶ δέκα ἦσαν παῖδας· ὑπερήφανος δ᾽ ἦν διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ κάλλος τῶν τέκνων. Ὅτ᾽ οὖν αἱ Θηβαῖαι Λητοῖ ἔθυον, ἐκώλυσεν αὐτὰς Νιόβη θεραπεύειν τὴν θεάν, δυοῖν μόνον παίδοιν ἔχουσαν. Ἀλλ᾽ οὐ φεύγει δίκην· ἡ γὰρ Λητὼ τῇ Νιόβῃ ἀχθομένη ἐκέλευσε τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτέμιδα τὰ τῆς Νιόβης τέκνα κατατοξεῦσαι. Τότε δὲ Νιόβη δακρύουσα·" Ὡς δεινῶς", ἔφη,"ὦ Λητοῖ, ἐκόλασας τὴν ἐμὴν ὑπερηφανίαν". Οἱ δὲ θεοὶ κατοικτείροντες τὸ τῆς Νιόβης πάθος μεταβάλλουσιν αὐτὴν εἰς λίθον.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Зевс послав Гермеса до Каліпсо, щоб повернути Одіссея на Ітаку. 2) Старість порівнюють із зимою, а молодість — з весною. 3) Вважають, що Зевс на Кріті був вигодований з рога Амалтеї.

ЛЕКЦІЯ 33

§ 97. Іменники з основами на -υ

Іменники з основами на -υ бувають тільки чоловічого і жіночого родів. При відмінюванні υ та початкові голосні закінчень не зазнають контракції, за винятком форми accusativus pluralis; перед голосним звуком υ скорочується в ŭ, а в dativus pluralis це відбувається за аналогією (практичне правило: у двоскладових формах — ῡ, у трискладових — ŭ).

Парадигми:

окситони: ὁ ἰχθύς, ύος *риба*
періспомени: ὁ δρῦς, υός *дуб*
парокситони: ἡ πίτυς, υος *сосна*

	Singularis			***Pluralis***		
nom.	ἰχθύς	δρῦς	πίτυς	ἰχθύ-ες	δρῦ-ες	πίτυ-ες
gen.	ἰχθύ-ος	δρυ-ός	πίτυ-ος	ἰχθύ-ων	δρυ-ῶν	πιτύ-ων
dat.	ἰχθύ-ι	δρυ-ί	πίτυ-ι	ἰχθύ-σι(ν)	δρυ-σί(ν)	πίτυ-σι(ν)
acc.	ἰχθύ-ν	δρῦν	πίτυν	ἰχθῦς	δρῦς	πίτυς
voc.	ἰχθύ	δρῦ	πίτυ	ἰχθύ-ες	δρῦ-ες	πίτυ-ες

Σ Баритони типу ἡ πίτυς, υος *сосна* мають ŭ у всіх відмінках, за винятком acc. sing. πίτυ-ς < **πιτυνς*. У acc. plur. звук υ поглинає α закінчення, тому контрагований наголошений склад отримує circumflexus.

§ 98. Іменники з основами на ου/ο, αυ/α

Іменники з основами на ου/ο, αυ/α мали первісно основи -ο*F*, -α*F*, які виступали перед голосними звуками, тому інтервокальна *F* згодом зникла без сліду (№55), а перед приголосними звуками звокалізувалась в υ, і виникли дифтонги ου, αυ.

Парадигми:

ὁ, ἡ βοῦς, βοός *бик, корова*
ἡ γραῦς, γραός *стара жінка*

	Singularis		*Pluralis*	
nom.	βοῦς	γραῦς	βό-ες	γρά-ες
gen.	βο-ός	γρα-ός	βο-ῶν	γρα-ῶν
dat.	βο-ί	γρα-ί	βου-σί(ν)	γραυ-σί(ν)
acc.	βοῦν	γραῦν	βοῦς	γραῦς
voc.	βοῦ	γραῦ	βό-ες	γρά-ες

§ 99. Іменники з основами на -ω

У іменників з основами на -ω не відбувається контракція ω та голосних звуків відмінкових закінчень, оскільки історично їх основи закінчувалися на *F*, випадіння якої в інтервокальній позиції не викликало подальшої контракції голосних.

Парадигма:

ὁ ἥρως, ωος *герой*

	Singularis		*Pluralis*	
nom., voc.	ὁ (ὦ)	ἥρως	οἱ (ὦ)	ἥρω-ες
gen.	τοῦ	ἥρω-ος	τῶν	ἡρώ-ων
dat.	τῷ	ἥρω-ι	τοῖς	ἥρω-σι (ν)
acc.	τὸν	ἥρω-α	τοὺς	ἥρω-ας

Іменників цього типу дуже незначна кількість: Τρώς *троянець*, Μίνως *Мінос*, які можуть також відмінюватись за аттічною відміною.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐλέφας μῦς οὐκ ἁλίσκει. Слон не ловить мух (пор. лат.: aquila non captat muscas — орел не ловить мух).

Κωφὸς ὡς ἰχθύς. Німий як риба.

Ἰχθὺν νήχεσθαι διδάσκεις. Ти навчаєш рибу плавати (пор. лат.: aquilam volare doces — ти навчаєш орла літати).

Δρῦς καὶ πέτρα. Дерева й каміння (безладна мішанина, усяка всячина).

Δρῦς προσήγορος (πολύγλωττος). Віщий дуб (у святилищі Зевса в Додоні, за рухом і шелестом листя якого гадали; переносно: воля чи знак бога).

Ἡ ἅμαξα τὸν βοῦν ἐκφέρει (*Λουκιανός*). Віз тягне бика (все шкереберть).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Ἐν Ὀλυμπίᾳ τὰ τοῖς ἥρωσιν ἀγάλματα ἦσαν. 2) Οἱ παλαιοὶ ἐνόμιζον τὰς Ἐρινῦς τοὺς ὑβριστὰς διώκειν. 3) Τὸ μὲν τοῦ ἀνθρώπου αἷμα θερμόν ἐστιν, τὸ δὲ τοῦ ἰχθύος ψυχρόν. 4) Σεμνὸς νόμος ἐστὶ τοὺς ἥρωας δημοσίᾳ θάπτειν. 5) Οἱ Ἕλληνες ἔθυον τοῖς καταγείοις θεοῖς τὸν μέλανα βοῦν. 6) Τὰς βοῦς γάλακτος ἕνεκα τρέφουσιν. 7) Ἐν ὕλαις φύει παντοῖα δένδρα· ὑψηλαὶ πίτυες, ἰσχυροὶ δρῦες, ἀείφυλλοι φοίνικες. 8) Αἱ νόσοι τὴν τοῦ σώματος ἰσχὺν φθείρουσιν. 9) Ὁ μῦθος περὶ τῆς τῶν βατράχων καὶ μυῶν μάχης ἔγραψε Πίγρης, ὁ τῆς Ἀρτεμισίας ἀδελφός. 10) Οἱ μὲν τῶν βοῶν ἔχουσιν κέρα, οἱ δ' οὐ· ἡ δ' ἰσχύς ἐστι ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ ἐν τοῖς κέρασιν. 11) Ἱεραὶ ἦσαν αἱ βόες παρ' Αἰγυπτίοις Ἴσιδος τῆς θεάς, παρὰ δὲ Ἕλλησιν Ἥρας. 12) Οἱ Κρῆτες διαφερόντως σέβονται τοὺς ἥρωας· Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα.

Вправа 2. *Визначте етимони слів, складених із словом* ὁ βοῦς *бик; поясніть, якого значення воно може надавати складеному слову:*

буколіки	букраній	бустрофедон
булімія	буфтальм	Буцефал

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) На давніх афінських монетах було зображення бика. 2) Знак риби у ранніх християн читався: Ісус Христос, Божий Син, Спаситель. 3) Сицилійці приносили в жертву Персефоні свиней.

ЛЕКЦІЯ 34

§ 100. Іменники з основами на ι/ε, υ/ε

У nominativus singularis іменники з основами на -ι, які виключно — баритони і майже всі — жіночого роду, закінчуються на -ις; середнього — на -ι.

Іменники з основами на -υ — в nominativus singularis закінчуються: чоловічого і жіночого родів — на -υς, середнього — на -υ.

Існує декілька прикметників двох та одного закінчень, які відмінюються за зразком іменників на -ι: ἴδρις, ἴδρι *досвідчений*, τρόφις,

τρόφι *відкормлений, великий,* νῆστις (gen. νήστιος) *голодний,* εὔβοτρυς, εὔβοτρυ *багатий виноградом.*

Парадигми:

парокситони:	ἡ πόλις, εως	*місто*
	τὸ ἄστυ, εως	*столиця*
properіспомени:	ὁ πῆχυς, εως	*лікоть*
пропарокситони:	ἡ ἀκρόπολις, εως	*акрополь*
	ὁ πέλεκυς, εως	*сокира*

Singularis

nom.	πόλις	ἄστυ	πῆχυς	ἀκρόπολις	πέλεκυς
gen.	πόλε-ως	ἄστε-ως	πήχε-ως	ἀκροπόλε-ως	πελέκε-ως
dat.	πόλει	ἄστει	πήχει	ἀκροπόλει	πέλεκει
acc.	πόλι-ν	ἄστυ	πῆχυ-ν	ἀκρόπολι-ν	πέλεκυ-ν
voc.	πόλι	ἄστυ	πῆχυ	ἀκρόπολι	πέλεκυ

Pluralis

nom., acc., voc.	πόλεις	ἄστη	πήχεις	ἀκροπόλεις	πελέκεις
gen.	πόλε-ων	ἄστε-ων	πήχε-ων	ἀκροπόλε-ων	πελέκε-ων
dat.	πόλε-σι(ν)	ἄστε-σι(ν)	πήχε-σι(ν)	ἀκροπόλε-σι(ν)	πελέκε-σι(ν)

Σ Наголос у формі gen. plur. перебуває на третьому складі від кінця під впливом пропарокситонічних форм gen. sing.

Σ Форма gen. sing. на -εως виникла із форми на -ηος внаслідок перестановки кількості голосних (№ 4): πόλεως < **ποληος*, πήχεως < **πηχηος* тощо. Наголос же залишається без змін на третьому складі від кінця слова. Це так званий genetivus atticus.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐν τῇ τῶν τυφλῶν πόλει ὁ ἑτερόφθαλμος βασιλεύει. У державі сліпих і одноокий — цар (лат. inter caecos luscus rex).

Ἄπαυσίς ἐστι τῶν κακῶν πάντων ὕπνος. Сон — відпочинок від усіх лих.

Οὐδεὶς μάντις τῶν μελλόντων (*Σοφοκλῆς*). Ніхто не може передбачити майбутнє.

Ἐκδεχόμενοι τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν (*Біблія*). Очікуючі руху води (у бездіяльності марно на щось сподіватися).

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*

ясний погляд:	*кожен троянець:*	*зелений перець:*
ἡ ὄψις, εως *погляд*	ὁ Τρώς, ώός *троянець*	τὸ πέπερι, εως *перець*
φανερός, 3 *ясний*	πᾶς, πᾶσα, πᾶν *кожен*	χλωρός, 3 *зелений*

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Ἡ τύραννις πάλαι ἦν οὐ μόνον ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων πόλεσιν. 2) Φύσεως κακῆς σημεῖόν ἐστιν ὁ φθόνος. 3) Ἡ δύναμις πολλάκις ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ὕβρεώς ἐστιν. 4) Ξενοφῶν τὴν Κύρου ἀνάβασιν καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων κατάβασιν ἀνέγραψεν. 5) Ὁ ἄνθρωπος συνέσει ὑπερέχει τῶν ἄλλων ζῴων. 6) Περικλῆς πολλοὺς καὶ εὐκλεεῖς τεχνίτας μεταπεμψάμενος ἐκέλευσε τὴν ἀκρόπολιν ἐπιφανέσιν ἱεροῖς τε καὶ ἔργοις κοσμῆσαι. 7) Οἱ Ἀθηναῖοι τὰς Ἀθήνας μόνας ὠνόμαζον ἄστυ. 8) Οἱ ἀνδρεῖοι στρατιῶται οὐ λείψουσιν ἐν τῇ μάχῃ τὴν τάξιν, ἀλλ' ἢ νικήσουσιν ἢ τελευτήσουσιν μένοντες ἐν τῇ τάξει. 9) Οὐ ῥώμῃ οὐδὲ ταχυτῆτι σωμάτων πράξεις λαμπραὶ πράττονται, ἀλλὰ φρονήσει. 10) Καλὴν ὄψιν παρέχουσιν αἱ τῶν ὁπλιτῶν τάξεις. 11) Ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων ἀκροπόλει ἐστὶν ὁ Παρθενών, Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους ἔργον. 12) Οἱ Ῥωμαῖοι τὴν Σικελίαν τοῦ ἄστεως ταμιεῖον ὠνόμαζον. 13) Αἴακος τὰς Ἅιδου κλεῖς ἐφύλαττεν. 14) Ἀθηναίοις καὶ ἔξω τῆς πόλεως ἐν τοῖς δήμοις καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς θεῶν ἐστιν ἱερά, καὶ ἡρώων καὶ ἄλλων τάφοι. 15) Οἱ ὄφεις ἐσθίουσιν ὄρνιθας καὶ θηρία καὶ καταπίνουσι τὰ ᾠά. 16) Τὰ χρήματα ἐν ταῖς πόλεσι στάσεις καὶ φιλονεικίας ἐγείρει.

Περὶ Κορίνθου

Ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ Κόρινθος ἦν, πόλις ἀρχαία τῆς Ἑλλάδος. Γείτονες μὲν ἦσαν οἱ Κορίνθιοι τῆς θαλάττης καὶ εἶχον ἀγαθοὺς λιμένας· ἡ δὲ θάλαττα μεστὴ ἦν παντοίων ἰχθύων. Ἡ δ' ἀκρόπολις ἦν ἐπὶ πέτρᾳ ὑψηλῇ· ἀπὸ δὲ τῆς ἀκροπόλεως τὴν θάλατταν βλέπομεν καὶ ἄλλας πόλεις καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀττικήν. Ἐν δὲ τῇ πόλει ἦσαν λαμπροὶ νεῷ καὶ εἰκόνες Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος καὶ Ποσειδῶνος· ἡ γὰρ Κόρινθος ἐπρώτευε τῶν ἄλλων πόλεων οὐ μόνον ἐμπορίᾳ, ἀλλὰ καὶ παντοίαις τέχναις. Θαυμάσιοι ἦσαν αἱ τῆς πόλεως στῆλαι καὶ οἱ χαλκοὶ κρατῆρες. Οἱ δὲ Κορίνθιοι τὴν πόλιν ἔλεγον ἱερὰν εἶναι Ποσειδῶνος· ὁ γὰρ θεὸς τὴν τῆς θαλάττης ἀρχὴν εἶχεν. Οἱ ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ ἀγῶνες ἱεροὶ ἦσαν Ποσειδῶνος καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἆθλον ἦν πίτυος στέφανος.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Платон каже, що закони є душею міста. 2) У Сардах, місті Кіра, був сад, повен диких звірів. 3) Маючи намір іти походом на Грецію, Ксеркс послав у грецькі міста посольства з вимогою землі і води.

ЛЕКЦІЯ 35

§ 101. Прикметники з основами на υ/ε

Прикметники трьох родових закінчень на -υς, -εια, -υ у формах чоловічого і середнього родів відмінюються за зразком іменників з основами на -υ (πῆχυς, ἄστυ), за винятком genetivus singularis, що закінчується на εος (γλυκέος < *γλυκεϝος) та nom., acc., voc. sing. середнього роду, де зберігається неконтрагована форма: γλυκέα (пор. ἄστη < *αστεα).

Форми жіночого роду в nominativus singularis закінчуються на εῖα: γλυκεῖα з *γλυκεϝja і відмінюються як іменники першої відміни з основами на -α типу βασιλεῖα.

Майже всі прикметники у nom. sing. чоловічого і середнього родів — окситони, жіночого — періспомени. Винятки: ἥμισυς, ἡμίσεια, ἥμισυ *половинний;* θῆλυς, θήλεια, θῆλυ *жіночий.*

Деякі прикметники можуть мати два родових закінчення: (ἄδακρυς, ἄδακρυ *безслізний,* σύνοφρυς, σύνοφρυ *хмурний*) або одне закінчення (δίπηχυς, εος *розміром у два лікті*).

Парадигма:

γλυκύς, γλυκεῖα, γλυκύ *солодкий*

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	γλυκύς	γλυκεῖα	γλυκύ	γλυκεῖς	γλυκεῖαι	γλυκέα
gen.	γλυκέος	γλυκείας	γλυκέος	γλυκέων	γλυκειῶν	γλυκέων
dat.	γλυκεῖ	γλυκείᾳ	γλυκεῖ	γλυκέσι(ν)	γλυκείαις	γλυκέσι(ν)
acc.	γλυκύν	γλυκεῖαν	γλυκύ	γλυκεῖς	γλυκείας	γλυκέ-α
voc.	γλυκύ	γλυκεῖα	γλυκύ	γλυκεῖς	γλυκεῖαι	γλυκέ-α

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἀρχὴ ἥμισυ παντός. Початок — половина справи (лат.: initium dimidium facti est).

Γαστὴρ παχεῖα λεπτὸν οὐ τίκτει νοῦν. Повний живіт не породжує тонкого розуму (лат.: plenus venter non studet libenter — повний живіт не вчиться охоче).

Βραχὺς μὲν ὁ βίος, ἡ δὲ τέχνη μακρά (*Ἱπποκράτης*). Життя коротке, а мистецтво довговічне.
Καιρὸς βραχὺ μέτρον ἔχει (*Πίνδαρος*). У зручної нагоди — коротка міра (пор. лат.: carpe diem лови день).
Συντέμνειν πολλοὺς ἐν βραχεῖ λόγους (*Ἀριστοφάνης*). Стисло висловлювати багато думок (пор. лат.: non multum, sed multa не багато <сказаного>, але багато <сказано>).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Πολλάκις βραχεῖα ἡδονὴ μακρὰν λύπην τίκτει. 2) Ὅμηρος τὸν Νέστορα γλυκὺν Πυλίων ἀγορητὴν προσαγορεύει. 3) Οὐκ ἀεὶ πείθει ὁ μακρὰ λέγων· πολλάκις δὲ καὶ βραχέος λόγου δεινή ἐστιν ἡ δύναμις. 4) Ταχὺς νοῦς πολλάκις ἐστὶν ἐν σώματι βραδεῖ. 5) Αἱ τῶν εὐρέων καὶ βαθέων ποταμῶν διαβάσεις οὐ ῥᾴδιαί ἐστιν. 6) Ἡ τῶν γυπῶν ὄψις ὀξεῖά ἐστιν. 7) Βαρεῖα καὶ εὐρεῖα φωνὴ ὀνομάζουσιν βαρύτονος. 8) Οἱ Ἄραβες τοὺς ταχεῖς καὶ ἰσχυροὺς ἵππους εἶχον. 9) Ἡ τῶν λεόντων ἰσχύς ἐστι οὐ μόνον ἐν ὀξέσιν ὄνυξι καὶ ὀδοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταχεῖ δρόμῳ καὶ βαρείᾳ φωνῇ. 10) Βαθεῖς εἰσι πολλάκις οὐ ταχεῖς ποταμοί, ἀλλὰ βραδεῖς.

Σόλων

Σόλων Ἀθηναῖος διὰ τὴν σοφίαν ἔνδοξος ἦν ἐν τοῖς Ἀθηναίοις. Δύναμιν δ' ἐν τῇ πόλει κτησάμενος τὸν δῆμον ἠλευθέρωσεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ· ἐκώλυσε γὰρ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασι ἀποκοπὰς ἐποίησεν, ἃ σεισάχθειαν οἱ Ἀθηναῖοι ὠνόμαζον, ὡς ἀποσεισάμενοι τὸ βαρύ. Τὰς δ' ἀρχὰς ἐποίησε κληρωτὰς ἐκ προκρίτων. Διατάξας δὲ τὰ τῆς πόλεως βαθύδοξος ἐκ τῆς πατρίδος ἀπεχώρησεν.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Ім'я Платон походить від слова "широкий"; справжнє ім'я філософа — Арістокл. 2) Арістотель каже, що корені навчання гіркі, а плоди солодкі. 3) Римські сенатори носили туніку з широкою пурпурною смугою.

ЛЕКЦІЯ 36

§ 102. Іменники з основами на ευ/ε

Іменники з основами на ευ/ε, яких у грецькій мові значна кількість, називають діючу особу, професію чи соціальний статус. Усі во-

ни — чоловічого роду й окситони: ἱππεύς *вершник*, γραμματεύς *писар*, ἱερεύς *жрець*.

Основи на -ευ виступають перед приголосними звуками: перед сигматичним закінченням nominativus singularis та початковою σ закінчення dativus pluralis, а також у vocativus singularis; перед голосними звуками залишається лише ε.

Первісно основи таких іменників закінчувались на ηF, де після випадіння F відбулась часокількісна метатеза (№4): βασιλέως < **βασιληος*; перед початковими приголосними звуками закінчень ηF змінилось на ευ: βασιλεύς < **βασιληFς*.

Парадигма:

ὁ βασιλεύς, έως *цар*

		Singularis			***Pluralis***	
nom.	ὁ	(**βασιληFς*)	βασιλεύς	οἱ	(**βασιληες*)	βασιλεῖς
gen.	τοῦ	(**βασιληος*)	βασιλέως	τῶν	(**βασιληων*)	βασιλέων
dat.	τῷ	(**βασιληι*)	βασιλεῖ	τοῖς	(**βασιλησιν*)	βασιλεῦσι(ν)
acc.	τὸν	(**βασιληα*)	βασιλέα	τοὺς	(**βασιληας*)	βασιλέας
voc.	ὦ		βασιλεῦ	ὦ		βασιλεῖς

Σ У деяких аттічних авторів (Фукідід, Ксенофонт) зустрічаються форми nominativus pluralis на -ης: ἱππῆς, μαντινῆς тощо.

Σ Деякі іменники на -εύς із попереднім голосним у gen. sing. і acc. sing. та plur. зазнають контракції εω > ῶ, εα > ᾶ:

nom. sing.	***gen. sing.***	***acc. sing.***	***acc. plur.***
ὁ Πειραιεύς *Піреї*	Πειραιῶς	Πειραιᾶ	—
ὁ Πλαταεύς *платеєць*	Πλαταιῶς	Πλαταιᾶ	Πλαταιᾶς
nom. plur.	***gen. plur.***	***dat. plur.***	***acc. plur.***
οἱ Ἐρετρεῖς, Ἐρετριῆς *еретрійці*	Ἐρετριῶν	Ἐρετριεῖσι(ν)	Ἐρετριᾶς

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸ μεταβουλεύεσθαι Ἐπιμηθέως ἔργον, οὐ Προμηθέως. Змінювати рішення — справа Епіметея, а не Прометея. (Вислів побудований на протиставленні значень імен: Προμηθεύς *повернений розумом вперед, тобто передбачливий;* Ἐπιμηθεύς *повернений розумом назад*).

Κεραμεύς κεραμεῖ κοτέει (*Ὅμηρος*). Гончар ставиться до гончара недоброзичливо (як до суперника).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Τὸ δὲ βασιλέων γένος εἶναι ἐνομίζετο θεῖον· ἀνέφερον γὰρ τὸ γένος οὐ μόνον εἰς τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θεούς. 2) Μὴ ἔριζε, ὦ παῖ, τοῖς γονεῦσιν. 3) Ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τάξεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἕξ· τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν μαχίμων καὶ τῶν νομέων καὶ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν. 4) Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως ἔρις τοῖς Ἀχαίοις δεινῶν κακῶν αἰτία ἦν. 5) Μετὰ τοῦ βασιλέως ἦσαν θεράποντες καὶ κήρυκες καὶ ἱερεῖς καὶ μάντεις. 6) Ὅμηρος τοὺς βασιλέας λέγει ποιμένας τῶν λεών. 7) Τὸν μὲν λέοντα λέγομεν βασιλέα τῶν θηρῶν, τὸν δ' ἀετὸν βασιλέα τῶν ὀρνίθων. 8) Εὐτυχεῖς εἰσιν οἱ τῶν εὐτυχῶν παίδων γονεῖς. 9) Τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ ἱερεῦσιν οὐ νόμιμον ἦν ἐσθίειν ἰχθῦς. 10) Κροίσῳ τῷ Λυδῶν βασιλεῖ θησαυροὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν Σαρδεσιν. 11) Κοινὸς χῶρος ἅπασι· πένησί τε καὶ βασιλεῦσιν. 12) Προμηθέως παῖς ἦν Δευκαλίων.

Ἀχιλλεὺς καὶ Ὀδυσσεύς

Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἥρωες ἐλέγοντο οἱ ἡμίθεοι καὶ οἱ ἐπιφανεῖς ἄνθρωποι. Ἐνδόξους δ' ἥρωας εἶναι Ἀχιλλέα καὶ Ὀδυσσέα, τοὺς τῶν Ἑλλήνων βασιλέας, λέγουσιν. Τῷ μὲν Ὀδυσσεῖ, τῷ τῆς Ἰθάκης ἥρωι, γονεῖς ἦσαν Λαέρτης καὶ Ἀντίκλεια, τῶν δ' Ἀχιλλεῖ Πηλεύς καὶ Θέτις. Ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἐν μονομαχίᾳ ἐφόνευσεν Ἕκτορα Τρῶα, τὸν τοῦ βασιλέως υἱόν, καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν Τρώων· ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἀεὶ τοῖς Ἕλλησιν ὠφέλιμα συνεβούλευσεν.

Περσεὺς φονεύει τὴν Μέδουσαν

Περσεῖ ἐφήβῳ ὄντι ἐπέταξε Πολυδέκτης, ὁ τροφεὺς αὐτοῦ, τὴν τῆς Μεδούσης κεφαλὴν κομίσαι. Ἦν δ' ἡ Μέδουσα μόνη τῶν Γοργόνων θνητή. Εἶχεν δ' αἱ Γοργόνες ὄφεις ἀντὶ τριχῶν, ὀδόντας δ' ὡς συῶν, χεῖρας δὲ χαλκᾶς, πτέρυγας δὲ χρυσᾶς. Ἡ δὲ τῶν Γοργόνων ὄψις τὸν προσβλέποντα εἰς λίθον μετέβαλλεν. Οὐ ῥᾴδιον οὖν ἦν τὸ τοῦ Περσέως ἔργον· ὅμως δὲ τὴν Μέδουσαν ἐφόνευσεν. Ἡ μὲν γὰρ Ἀθηνᾶ παρεῖχεν θείαν ἀσπίδα, ὁ δ' Ἑρμῆς κράνος, ὃ αὐτὸν ἠφάνιζεν. Ἐκόμισεν οὖν τῷ Πολιδέκτῃ τὴν τῆς Μεδούσης κεφαλήν· αὕτη Ἀθηνᾶ τῇ ἀσπίδι προσάψαι ἐλέγετο.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) У давнину в Афінах правили царі. 2) У Спарті було два царі; разом з царями державою управляла герусія. 3) Дружба Ахіла і Патрокла була уславлена Гомером.

ЛЕКЦІЯ 37

§ 103. Іменники πατήρ, μήτηρ, θυγάτηρ, γαστήρ, Δημήτηρ

У іменників типу ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ відбувається кількісне чергування трьох основ:

- на подовженому ступені із η, яка виступає лише у nom sing;
- на повному ступені з ε у acc. і voc. sing. та nom., gen., acc. plur.;
- на нульовому ступені в gen. і dat. sing. та dat. plur.

У vocativus singularis усі вони мають наголос на першому складі.

Парадигми:

ὁ πατήρ, πατρός	*батько*
ἡ μήτηρ, μητρός	*мати*
ἡθυγάτηρ, θυγατρός	*донька*

	Singularis			***Pluralis***		
nom.	πατήρ	μήτηρ	θυγάτηρ	πατέρ-ες	μητέρ-ες	θυγατέρ-ες
gen.	πατρ-ός	μητρ-ός	θυγατρ-ός	πατέρ-ων	μητέρ-ων	θυγατέρ-ων
dat.	πατρ-ί	μητρ-ί	θυγατρ-ί	πατράσι(ν)	μητράσι(ν)	θυγατράσι(ν)
acc.	πατέρ-α	μητέρ-α	θυγατέρ-α	πατέρ-ας	μητέρ-ας	θυγατέρ-ας
voc.	πάτερ	μῆτερ	θύγατερ	πατέρ-ες	μητέρ-ες	θυγατέρ-ες

За зразком іменника ὁ πατήρ відмінюється ἡ γαστήρ, γαστρός *шлунок*. Ім'я ἡ Δημήτηρ *Деметра* має такі відмінкові форми:

gen.	Δήμητρος	***acc.***	Δήμητρα
dat.	Δήμητρι	***voc.***	Δήμητερ

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Εἰσὶ μητρὶ παῖδες ἄγκυραι βίου (*Σοφοκλῆς*). Діти для матері — якір у житті.

Ὁ πόλεμος πατὴρ ἁπάντων (*Ἡράκλειτος*). Війна (боротьба) — батько всього.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте граматичні форми, перекладіть:*

1) Περσεφόνη, Δήμητρος θυγάτηρ, χειμῶνος ὑπὸ χθόνι διατρίβει. 2) Ὦ εὔδαιμον νεανία, ἐσθλὸν ἔχεις πατέρα καὶ ἀγαθὴν μητέρα. 3) Μὴ δούλευε τῇ γαστρί. 4) Οἱ Λακεδαιμονίων παῖδες οὐκ ὕβριν, ἀλλ' αἰδῶ τῶν γερόντων καὶ τῶν πατέρων εἶχον. 5) Περσεφόνην, τῆς Δήμητρος θυγα-

τέρα, Πλούτων λέγεται ἐκ τῆς γῆς ἁρπάσαι καὶ εἰς Ἅιδου κομίσασθαι. 6) Οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες πάντα τὰ ἀγαθὰ παρέχουσι τοῖς υἱοῖς καὶ τοῖς θυγατράσιν. 7) Ὡς ἀγαθοὶ παῖδες κόσμος εἰσὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός, οὕτως οἱ κακοὶ αἰσχύνην φέρουσι τοῖς τε πατράσι καὶ ταῖς μητράσιν. 8) Οἰδίπους ἄκων Λαΐου, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἐφόνευσεν. 9) Ἡ πατρίς ἐστι κοινὴ μήτηρ ἡμῶν ἁπάντων. 10) Ἄρχων ἀγαθὸς οὐδὲν διαφέρει πατρὸς ἀγαθοῦ. 11) Προσήκει τοῖς παισὶ πείθεσθαι τοῖς πατράσι καὶ ταῖς μητράσιν. 12) Σώφρων μὲν υἱὸς εὐφραίνει τὸν πατέρα, ἄφρων δὲ λυπεῖ τὴν μητέρα. 13) Οἱ νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν ἀριθμοῦσι χρόνος. 14) Ἡρακλῆς ἦν πατὴρ Ὕλλου.

Φρίξος καὶ Ἕλλη

Ἀθάμας, ὁ τῆς Βοιωτίας βασιλεύς, πατὴρ ἦν Φρίξου καὶ Ἕλλης, μήτηρ δὲ τῶν παίδων ἦν Νεφέλη. Μετὰ τὸν τῆς μητρὸς θάνατον ἡ δευτέρα γυνή, τοῖς τῆς Νεφέλης τέκνοις ἐπιβουλεύουσα, τῷ βασιλεῖ συνεβούλευε τὸν υἱὸν καὶ τὴν θυγατέρα φονεῦσαι. Ὁ δ' Ἀθάμας ἐπείθετο, ἀλλ' Ἑρμῆς τὰ τέκνα σῴζειν βουλόμενος ἐπὶ χρυσομάλλου κριοῦ φερόμενα ὑπερεβίβασεν. Πορευομένων δὲ τῶν παίδων ἡ Ἕλλη καταπίπτει εἰς τὴν θάλατταν, ἡ ἀπ' αὐτῆς Ἑλλήσποντος ὀνομάζεται.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Греки вважали, що батьками героїв були боги. 2) Поети називають землю спільною для всіх матір'ю. 3) Батьком Тезея був афінський цар Егей, який з розпачу кинувся в море, назване пізніше тому Егейським.

ЛЕКЦІЯ 38

§ 104. Іменники ἀνήρ, γυνή, υἱός

Відмінювання іменника ὁ ἀνήρ, ἀνδρός *чоловік* нагадує відміну ὁ πατήρ, лише у непрямих відмінках та називному відмінку множини з'являється звук δ поміж сонорними ν і ρ (анаптикса, див. § 22).

Іменник ἡ γυνή, γυναικός *жінка* має основу γυναικ-; у кличному відмінку однини відпадає кінцева κ. Наголос у родовому і давальному відмінках однини і множини падає на останній склад за аналогією до відповідних форм іменника ὁ ἀνήρ.

Іменник ὁ υἱός, οῦ або έος *син* має дві парадигми: за зразком іменників другої відміни або за третьою відміною прикметників з основою на -υ.

	Singularis			*Pluralis*		
nom.	ἀνήρ	γυνή	υἱός	ἄνδρ-ες	γυναῖκ-ες	υἱοί, υἱεῖς
gen.	ἀνδρ-ός	γυναικ-ός	υἱοῦ, υἱέος	ἀνδρ-ῶν	γυναικ-ῶν	υἱῶν, υἱέων
dat.	ἀνδρ-ί	γυναικ-ί	υἱῷ, υἱεῖ	ἀνδράσι(ν)	γυναιξί(ν)	υἱοῖς, υἱέσι
acc.	ἄνδρ-α	γυναῖκ-α	υἱόν	ἄνδρ-ας	γυναῖκ-ας	υἱούς, υἱεῖς
voc.	ἄνερ	γύναι	υἱέ	ἄνδρ-ες	γυναῖκ-ες	υἱοί, υἱεῖς

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Κακοῦ ἀνδρὸς δῶρ' ὄνησιν οὐκ ἔχει. Дарунки лихої людини користі не приносять.

Ἀνδρὸς κακῶς πράττοντας ἐκποδὼν φίλοι. Коли у людини нещастя — друзі відвертаються від неї.

Ἀνδρῶν ἀπίστων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε. Клятви нечесних людей пиши на воді.

Γυνὴ χρυστὴ πηδάλιόν ἐστ' οἰκίας (*Μένανδρος*). Жінка — окраса дому.

Ἔνιοι δὲ πολίων μὲν δεσπόζουσι, γυναιξὶ δὲ δουλεύουσιν (*Δημοκρίτης*) Деякі, хоч і державами керують, перебувають у рабстві в жінок.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте граматичні форми, перекладіть:*

1) Γυναικὸς ἐσθλῆς ἐστι σῴζειν οἰκίαν. 2) Πρῶτον μὲν ἀκούετε τοῦ ἀνδρός, ἔπειτα δὲ ἀκούσαντες βουλεύετε. 3) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ὁ μὲν ἀνὴρ ἔπραττε τὰ τῆς πόλεως, ἡ δὲ γυνὴ ἐφρόντιζε τοῦ οἴκου καὶ τῶν τέκνων. 4) Ἡ τῶν ἀνδρῶν ἀνδρεία ἀγαθὸν ἄστεως τεῖχος εἶναι λέγεται. 5) Οἱ βάρβαροι πόλιν ἐκπολιορκήσαντες τοὺς μὲν ἄνδρας ἀπέκτεινον, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας εἰς δουλείαν ἦγον. 6) Εὐπειθεῖς υἱεῖς ἡδονή εἰσι τῶν γονέων. 7) Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν οὐκ ὁ ἀδικῶν, ἀλλ' ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται.

Αἱ Δαναΐδες

Δαναῷ μὲν, τῷ τῆς Λιβύης δεσπότῃ, πεντήκοντα θυγατέρας ἦσαν, Αἰγύπτῳ δὲ, τῷ τοῦ Δαναοῦ ἀδελφῷ, πεντήκοντα υἱοί. Στασιαζόντων δ' αὐτῶν περὶ τῆς ἀρχῆς ὁ Δαναὸς μετὰ τῶν θυγατέρων φεύγει εἰς Ἑλλάδα. Ἐκεῖ καὶ οἱ τοῦ Αἰγύπτου παῖδες ἦκον, τὰς τοῦ Δαναοῦ θυγατέρας γυμφεύεσθαι βουλόμενοι. Ὁ δὲ Δαναὸς συνεχώρησε τὰς θυγατέρας γυναῖκας αὐτῶν εἶναι, ἀλλὰ τῆς ἔχθρας οὐ παυσάμενος· ἐπέταξε ταῖς θυγατράσι τοὺς ἄνδρας φονεῦσαι. Αἱ οὖν γυναῖκες, πειθόμενοι τῷ πατρί, ἐφόνευσαν τοὺς ἄνδρας νυκτός. Τοῦ δὲ τῶν ἀνδρῶν φόνου δίκην ἐν Ἅιδου τίνουσιν· ὕδωρ ἀεὶ ἐν κοσκίνῳ φέρουσαι.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Кожен спартанський чоловік був воїном. 2) Хоча амазонки були жінками — відвагу мали чоловіків. 3) У Ніоби було семеро синів і семеро дочок, яка цим дуже запишалася і зневажила Латону.

ЛЕКЦІЯ 39

§ 105. Іменники Ζεύς, Ἄρης, Πνύξ

У іменника ὁ Ζεύς *Зевс* чергуються дві основи: Ζευ < *Ζηυ у nom. і voc. та — в решти відмінків — Δι < *Διϝ. Обидві форми походять від спільної *Διηϝ, в якій ηϝ перед σ перейшло в ευ (під впливом βασιλεύς), а δj дало ζ (№ 50).

Іменник ὁ Ἄρης *Арес* відмінюється за зразком іменників із чергуванням кінцевих голосних звуків основи (πόλις, βασιλεύς).

У слові ἡ Πνύξ *Пнікс* (пагорб у Афінах, де відбувались народні збори) в непрямих відмінках виступає основа Πυκν-.

nom.	Ζεύς	Ἄρης	Πνύξ
gen.	Δι-ός	Ἄρε-ως	Πυκν-ός
dat.	Δι-ί	Ἄρει	Πυκν-ί
acc.	Δί-α	Ἄρη(ν)	Πύκν-α
voc.	Ζεῦ	Ἄρες	

§ 106. Іменник ναῦς

Іменник ἡ ναῦς *корабель* мав первісно основу *ναϝ. При відмінюванні інтервокальна ϝ зникла, а α перейшла в η. У genetivus singularis *ναϝος > *ναος > *νηος і, нарешті, внаслідок часокількісної метатези постала форма νεώς.

Перед приголосними звуками αϝ перейшло в αυ. Nominativus singularis вплинув на форми знахідного відмінка обох чисел.

	Singularis			***Pluralis***		
nom.	ἡ	(*ναϝς)	ναῦς	αἱ	(*ναϝες)	νῆ-ες
gen.	τῆς	(*ναϝος)	νε-ώς	τῶν	(*ναϝων)	νε-ῶν
dat.	τῇ	(*ναϝι)	νη-ί	ταῖς	(*ναϝσι)	ναυ-σί(ν)
acc.	τὴν	ναῦν		τὰς	ναῦς	

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐλεύθερος οὐδείς ἐστι πλὴν Διός. Ніхто не вільний, окрім Зевса.
Ὃ ἔξεστι Διί, οὐκ ἔξεστι βοΐ. Що дозволяється Зевсові, того не можна бикові (лат. quod licet Jovi, non licet bovi).
Τῷ Διὶ πλούτου περὶ ἐρίζειν. Змагатись у багатстві з Зевсом.
Ἀεὶ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι (*Σοφοκλῆς*). Гральні кості Зевса завжди випадають правильно (долі не уникнути).
Ἄρης οὐδὲν τῶν κακῶν λωτίζεται (*Σοφοκλῆς*). Арес не вибирає собі жертв з нікчемних людей.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте граматичні форми, перекладіть:*

1) Χρὴ τοὺς ἐμπείρους κυβερνήτας ἄρξασθαι τὴν ναῦν. 2) Τὴν Ἀττικὴν καὶ Εὔβοιαν καὶ Σαλαμῖνα νῆες ἐφύλαξαν ἑκατόν. 3) Οἱ τῶν Ῥωμαίων ποιηταὶ Ἄρεως υἱὸν λέγουσιν εἶναι τὸν Ῥωμύλον, ὁ δ' Ἄρης παῖς ἦν Διός. 4) Εἴ τις καλὸν μὲν ἔχει σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν κακήν, καλὴν μὲν ἔχει ναῦν, τὸν δὲ κυβερνήτην κακόν. 5) Οἱ ναῦται τῆς νεὼς ἐν κινδύνοις οὔσης τοῖς Διοσκούροις εὔχονται. 6) Οἱ τῶν Ἀθηνῶν λιμένες μεστοὶ ἦσαν τριήρων καὶ ἄλλων νεῶν. 7) Τὸν Δία προσηγόρευε Ὅμηρος θεῶν καὶ ἀνδρῶν πατέρα. 8) Εὖ λέγεις, νὴ τὸν Δία καὶ Ἀπόλλω. 9) Ἐν τῷ Πειραιεῖ πολλαὶ νῆες πλήρεις σίτου ἦσαν. 10) Ναῦς οἱ Κορίνθιοι ἔστελλον ναυμαχίας ἀποπειρασόμεναι πρὸς τὴν ἐν Ναυπάκτῳ φυλακήν.

Ζεὺς καὶ μέλιτται

Μέλιτται ἔπεμψαν δώρῳ τῷ Διὶ πλῆθος γλυκέος μέλιτος καὶ ἔλεξαν· "Ὦ Ζεῦ, οἱ θρασεῖς ἄνθρωποι ἁρπάζουσι τὸ ἡμέτερον μέλι. Ὅτε δ' ἡ τοῦ χειμῶνος τραχεῖα ὥρα ἥκει, τροφὴν οὐκ ἔχομεν. Πάρεχε οὖν ταῖς μελίτταις ὀξέα κέντρα. Ὀξέσι γὰρ κέντροις ἀποδιώξομεν τοὺς θρασεῖς ἀνθρώπους". Ὁ δὲ θεὸς ἡδόμενος μὲν δώρῳ καὶ στέργων τοὺς ἀνθρώπους τε καὶ μελίττας ἔλεξεν· "Ὦ μέλιτται, ἐπειδὴ βούλεσθε ὀξὺ κέντρον ἔχειν, ἔχετε τὸ κέντρον· ἀλλὰ λύπην τῷ ἀνθρώπῳ φερούσας τὰς μελίττας χρὴ τελευτῆσαι".

(Αἴσωπος)

Ἁ Κύπρις Μούσαισι· "κοράσια, τὰν Ἀφροδίταν
τιμᾶτ', ἢ ποτ' τὸν Ἔρωτ' ὕμμιν ἐφοπλίσομαι."
αἱ Μοῦσαι ποτὶ Κύπριν· " Ἄρει τὰ στωμύλα ταῦτα·
ἡμῖν οὐ πέτεται τοῦτο τὸ παιδάριον".

(Πλάτ. 31)

Περὶ Ἀρτεμισίας

Ἀρτεμισία, ἡ τῆς Ἁλικαρνασσοῦ βασίλεια, ἐστρατεύσατο μετὰ Ξέρξου ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας· ἐν δὲ τῇ περὶ Σαλαμῖνα ναυμαχίᾳ καλὰ τῆς ἀνδρείας παρείχετο τεκμήρια. Ἐπεὶ δ' αἱ τῶν Ἑλλήνων νῆες τὰς τῶν Περσῶν ναῦς εἰς φυγὴν ἔτρεψαν καὶ ἐδίωκον, καὶ ἡ Ἀρτεμισία ἐν κινδύνῳ ἦν ὑπ' Ἀττικῆς νεὼς διωκομένη· τῆς γὰρ φυγῆς ἐκώλυον αὐτὴν ἄλλαι φίλιαι νῆες ἔμπροσθεν οὖσαι. Τότε δ' ἐμπίπτει ἡ βασίλεια φιλίᾳ νηὶ καὶ καταδύει αὐτήν· ὁ δὲ τριηράρχης τῆς Ἀττικῆς νεὼς νομίσας Ἑλληνίδα εἶναι τὴν τῆς Ἀρτεμισίας ναῦν ἐπαύσατο διώκων. Οὕτως ἔσωσεν Ἀρτεμισία τὸν βίον.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Поети називають Геракла сином Зевса. 2) Греки дуже шанували святилище Зевса в Додоні. 3) У Афінах народні збори відбувалися на Пніксі, суд — на пагорбі Ареса.

ЛЕКЦІЯ 40

§ 107. Іменники πρεσβευτής μάρτυς, κυών

Іменник ὁ πρεσβευτής *посол* в однині відмінюється за першою відміною, а в множині використовують субстантивовані форми прикметника третьої відміни πρέσβυς *старий*.

У іменників ὁ μάρτυς *свідок* та ὁ або ἡ κύων *собака* чергуються дві основи: одна — в nominativus singularis, інша — в решті відмінкових форм.

	Singularis			***Pluralis***		
nom.	πρεσβευτής	μάρτυς	κύων	πρέσβεις	μάρτυρ-ες	κύν-ες
gen.	πρεσβευτοῦ	μάρτυρ-ος	κυν-ός	πρέσβε-ων	μαρτύρ-ων	κυν-ῶν
dat.	πρεσβευτῇ	μάρτυρ-ι	κυν-ί	πρέσβε-σι(ν)	μάρτυ-σι(ν)	κυσί(ν)
acc.	πρεσβευτήν	μάρτυρ-α	κύν-α	πρέσβεις	μάρτυρ-ας	κύν-ας
voc.	πρεσβευτά	μάρτυς	κύον	πρέσβεις	μάρτυρ-ες	κύν-ες

§ 108. Іменники δόρυ, γόνυ, οὖς, ὕδωρ, ὄναρ, φρέαρ, ἦπαρ, ἦμαρ

У відміні цих іменників чергуються різні основи: в усіх відмінках, окрім називного однини, виступають основи на -τ; відмінюються вони за зразком іменників третьої відміни на -τ (тип σῶμα).

Парадигми:

τὸ δόρυ, δόρατος	*спис*	τὸ ὄναρ, ὀνείρατος	*сон*
τὸ γόνυ, γόνατος	*коліно*	τὸ φρέαρ, φρέατος	*колодязь*
τὸ οὖς, ὠτός	*вухо*	τὸ ἦπαρ, ἥπατος	*печінка*
τὸ ὕδωρ, ὕδατος	*вода*	τὸ ἦμαρ, ἥματος	*день*

Singularis

nom., acc., voc.,	δόρυ	γόνυ	οὖς	ὕδωρ	ὄναρ
gen.	δόρατος	γόνατος	ὠτός	ὕδατος	ὀνείρατος
dat.	δόρατι	γόνατι	ὠτί	ὕδατι	ὀνείρατι

Pluralis

nom., acc., voc.,	δόρατα	γόνατα	ὦτα	ὕδατα	ὀνείρατα
gen.	δοράτων	γονάτων	ὤτων	ὑδάτων	ὀνειράτων
dat.	δόρασι	γόνασι	ὠσί	ὕδασι	ὀνείρασι

§ 109. Морфологічне освоєння українською мовою запозичених грецьких іменників III відміни

Запозичені іменники третьої відміни часто змінюють категорію роду: переважно стають чоловічого роду, рідше — жіночого, і зовсім не зберігають категорію середнього роду.

Грецькі іменники з основами на сонорні (ν, ρ) реципіюються в формі називного відмінка однини, тому в українській мові належать до чоловічого роду другої відміни: Ἕλλην *еллін*, ἡγεμών *гегемон*, ῥήτωρ *ритор*, αἰθήρ *ефір*, νέκταρ *нектар*.

Іменники з основами на губні, передньоязикові і задньоязикові приголосні звуки можуть зберігатись у формі nominativus singularis: Χέωψ *Хеопс*, ἔρως *ерос*, φλόξ *флокс*, Σφίγξ *сфінкс*. Частіше від грецької основи утворюються форми за зразком іменників жіночого роду першої відміни (це — переважно жіночого роду, які в genetivus singularis закінчуються на -δος): Ἰλιάς *Іліада*, Ἑλλάς *Еллада*, χλαμύς *хламида*, λαμπάς *лампада*, але й φάλαγξ *фаланга*, чи за зразком іменників чоловічого роду другої відміни (це — переважно грецькі чоловічі імена чи етноніми): Ἄραψ *араб*, Αἰθίοψ *ефіоп*, Κύκλοψ *циклоп*.

Грецькі іменники з основами на ντ входять у морфологічну систему української мови у формі їх чистої основи: γίγας *гігант*, ἄρχων *архонт*, Ἄτλας *Атлант*.

У слів на -ις (gen. -ιδος) здебільшого втрачається закінчення nominativus singularis, і вони стають чоловічого роду: ἀνάμνησις *анамнез*, ἀνάλυσις *аналіз*. Якщо ж після втрати -ις додається закінчення -а, тоді вони переходять до розряду іменників жіночого роду:

ὑπόθεσις *гіпотеза*, περίφρασις *перифраза*. Інколи вони зберігають форму nominativus singularis: πόλις *поліс*, ἀποκάλυψις *апокаліпсис*.

Іменники на -εύς майже завжди залишаються і в українській мові чоловічого роду, із закінченням -ей: βασιλεύς *басилей*,'Ορφεύς *Орфей*, але 'Αχιλλεύς *Ахіл;* ἀμφορεύς *амфора*.

Грецькі іменники середнього роду отримують інший граматичний рід. Слова з основами на -τ або відкидають α і стають чоловічого роду: δίπλωμα *диплом*, σύμπτωμα *симптом*, або зберігають форму nominativus singularis без змін і стають жіночого роду: δόγμα *догма*, πρῖσμα *призма*. Іменники типу γένος переходять у розряд українських іменників чоловічого роду, або залишаючись у формі nominativus singularis: ἔπος *епос*, μέλος *мелос*, або відкидаючи -ος: γένος *ген.*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐν ὕδατι γφάφειν. Писати на воді.

Πυρὸς καὶ ὕδατος εἴργεσθαι. Позбавляти вогню і води, тобто громадянських прав (лат. aqua ignique interdici).

Γῆν καὶ ὕδωρ αἰτεῖν. Вимагати землі і води (капітуляції; aquam terramque petere).

Ὕδατι νίζειν θολερὰν διαειδεῖ πλίνθον. Прозорою водою мити непрозору цеглу (лат. lavare laterem — мити цеглу).

Ἐπὶ κυνί або ὑπὸ κύνα. Під час канікул, на дозвіллі. (Час появи сузір'я Великого Пса, схід найяскравішої зірки якого Canicula припадає на середину липня).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми, перекладіть:*

1) Οἱ παλαιοὶ ἐνόμιζον τὰ ὀνείρατα ἐκ Διὸς εἶναι. 2) Τῆς μὲν ἡμέρας οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ὠτων ὑπερέχουσιν, τῆς δὲ νυκτὸς τὰ ὦτα τῶν ὀφθαλμῶν. 3) Οἱ στρατιῶται τὰ μὲν δόρατα ἐν ταῖς δεξιαῖς, τὰς δὲ ἀσπίδας ἐν ταῖς ἀριστεραῖς εἶχον. 4)Ὅμηρος λέγει, ὅτι τὰ μέλλοντα ἐν τοῖς τοῦ Διὸς γόνασι κεῖται. 5) Ὥσπερ λύκος ὅμοιός ἐστι κυνί, οὕτω κόλαξ ὅμοιος φίλῳ. 6) Τοῦ μὲν ἵππου τὰ ὦτα βραχέα ἐστί, τοῦ δ' ὄνου μακρά. 7) Τὰ ἀπὸ χιόνος καὶ κρυστάλλου ὕδατα φαῦλά ἐστιν. 8)Ἦν Κύρῳ τὸ σημεῖον· τὸ ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ. 9) Φρέατα μὲν διὰ τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν ἐστιν, πηγὴ δὲ μόνη. 10) Πρὸς τὸν λαγώ, ὅτι ἐν σκότει νέμεται, κύνας τρέφομεν.

Περὶ τῆς τῶν κυνῶν πίστεως

Ἄνδρα πλούσιον κυνὶ συμπορευόμενον ἐφόνευσαν οἱ Πύῤῥου τοῦ βασιλέως στρατιῶται μαρτύρων οὐ παρόντων. Ἐπεὶ δ' οἱ φονεῖς

ἀπεχώρησαν, ἐφύλαττεν ὁ κύων τὸν τοῦ δεσπότου νεκρόν. Ὀλίγαις δ' ἥμασιν ὕστερον ἐντυγχάνει τῷ νεκρῷ ὁ Πύῤῥος καὶ τὸν νεκρὸν κελεύει θάψαι, ὁ δὲ κύων ἕπεται τῷ βασιλεῖ εἰς τὸ στρατόπεδον. Μετὰ δ' ὀλίγον χρόνον ἐξέτασις γίγνεται τῶν στρατιωτῶν· πάρεστι καὶ ὁ κύων. Νοήσας δὲ τοὺς τοῦ δεσπότου φονέας εὐθὺς μετ' ὀργῆς ἐκτρέχει ἐπ' αὐτούς, πολλάκις δ' εἰς τὸν βασιλέα μεταστρεφόμενος κατήγορος γίγνεται τοῦ φόνου. Συλλαμβάνονται οὖν οἱ φονεῖς κελεύοντος τοῦ βασιλέως καὶ θανάτῳ κολάζονται.

Κυὼν κρέας φέρουσα

Κύων κρέας ἐν τῷ στόματι ἔχουσα ποταμὸν διέβαινεν. Ἡλίου δὲ λάμποντος βλέπει ἐν τῷ ὕδατι τὴν ἑαυτῆς σκιάν. Νομίζουσα οὖν ἑτέραν εἶναι κύνα, μεῖζον κρέας φέρουσαν, ἐκπίπτει ἐκ τοῦ στόματος τὸ κρέας, ὅτε πρὸς τοῦτο χάσκειν σπουδάζει. Οὕτως ἀμφότερα ἀποβάλλει, τὸ μὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων φερόμενον, τὸ δ' οὐδ' ὑπάρχων.

Πρὸς ἄνδρα πλεονέκτην ὁ λόγος εὔκαιρος.

(Αἴσωπος)

Вправа 2. *На підставі значень розглянутих іменників поясніть слова та медичні терміни:*

мартиролог	кінологія	гоніт	гепатит
пресвітер	онірологія	отит	гідроз

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Серед послів, відправлених афінянами до Філіппа, був і Демосфен. 2) Перських послів, що вимагали землі й води, спартанці вбили й вкинули у колодязь. 3) Орел, насланий Зевсом, викльовував Прометеєві печінку, що постійно відростала.

ПРИКМЕТНИК. ПРИСЛІВНИК. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ

ЛЕКЦІЯ 41

§ 110. Звичайний ступінь усіх прикметників

У грецькій мові, як і в латинській та українській, якісні прикметники мають три ступені порівняння:

- звичайний, gradus positivus, ὁ θετικὸς βαθμός;
- вищий, gradus comparativus, ὁ συγκριτικὸς βαθμός;
- найвищий, gradus surerlativus, ὁ ὑπερθετικὸς βαθμός.

У звичайному ступені (позитиві) прикметники класифікуються за кількістю родових закінчень і приналежністю до певних відмін, а для третьої відміни — і за основами.

§ 110.1. Прикметники трьох родових закінчень

I—II відміна

καλός, ή, όν *гарний*
δίκαιος, α, ον *справедливий*

контраговані

χρυσοῦς, ῆ, οῦν *золотий*
ἀργυροῦς, ᾶ, οῦν *срібний*

аттічні

πλέως, πλέα, πλέων *повний*

I—III відміна

з основами на -ν

μέλας, μέλαινα, μέλαν *чорний*

з основами на -ντ

ἑκών, ἑκοῦσα, ἑκόν *охочий*
πᾶς, πᾶσα, πᾶν *весь, кожен*

з основами на -υ

γλυκύς, γλυκεῖα, γλυκύ *солодкий*

§ 110.2. Прикметники двох родових закінчень

II відміна

ἀθάνατος, η, ον *безсмертний*
βάρβαρος, α, ον *варварський*

контраговані

ὕνους, εὔνουν *розважливий*

аттічні

ἵλεως, ἵλεων *милосердний*

III відміна

з основами на -ν

εὐδαίμων, εὔδαιμον *щасливий*

з основами на -σ

εὐτυχής, εὐτυχές *щасливий*

з основами на -τ

εὔχαρις, εὔχαρι *приємний*

з основами на -ι

ἵδρις, ἵδρι *досвідчений*

з основами на -υ

ἄδακρυς, ἄδακρυ *безсльозний*

§ 110.3. Прикметники одного родового закінчення

III відміна

з основами на ρ: μάκαρ, ρος *щасливий*
з основами на γ, κ, χ: ἅρπαξ, γος *хижий*
з основами на δ, τ: πένης, τος *бідний*

§ 111. Прикметники μέγας, πολύς

Прикметники μέγας, μεγάλη, μέγα *великий* та πολύς, πολλή, πολύ *численний* утворюють відмінкові форми від різних основ:

• у називному і знахідному відмінках однини чоловічого і середнього родів мають основи μεγα- , πολυ- і форми за третьою відміною;

• у решті всіх родових форм виступають основи μεγαλο/α, πολλο/α з утворенням форм за першою та другою відмінами.

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	μέγας	μεγάλη	μέγα	μεγάλοι	μεγάλαι	μεγάλα
gen.	μεγάλου	μεγάλης	μεγάλου		μεγάλων	
dat.	μεγάλῳ	μεγάλῃ	μεγάλῳ	μεγάλοις	μεγάλαις	μεγάλοις
acc.	μέγαν	μεγάλην	μέγα	μεγάλους	μεγάλας	μεγάλα
nom.	πολύς	πολλή	πολύ	πολλοί	πολλαί	πολλά
gen.	πολλοῦ	πολλῆς	πολλοῦ		πολλῶν	
dat.	πολλῷ	πολλῇ	πολλῷ	πολλοῖς	πολλαῖς	πολλοῖς
acc.	πολύν	πολλήν	πολύ	πολλούς	πολλάς	πολλά

Σ Прикметник πολλοί у значенні *багато, численні* вживається з іменником без артикля: πολλοί ἄνθρωποι *багато людей.* У формально предикативному положенні означає *більша частина, більшість*: πολλοὶ οἱ ἄνθρωποι *більшість людей.*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ψήχει καὶ πέτραν ὁ πολὺς χρόνος. Час стирає і скалу.

Πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος. Голод для багатьох стає (добрим) учителем.

Μὴ ἐν πολλοῖς ὀλίγα λέγε, ἀλλ' ἐν ὀλίγοις πολλά (*Πυθαγόρας*). Не у багатьох (словах) виражай мало (думок), а у малій кількості (слів) — багато (думок).

Οὐδὲν εὐπετὲς τῶν μεγάλων (*Πλάτων*). Ніщо велике не є легким.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть; визначте типи прикметників:*

1) Ὁ θάνατος πολλοῖς σώφροσι τελευτή ἐστι πασῶν τῶν λυπῶν καὶ πόνων. 2) Ὅμηρος προσαγορεύει Ἀχιλλέα μέγα κῦδος Ἀχαιῶν. 3) Πολλάκις ἀναλίσκουσιν οἱ ἄνθρωποι πολὺν χρόνον καὶ πολλὴν ἐπιμέ-

λειαν εἰς τὰ μικρὰ καὶ ὀλίγου ἄξια. 4) Πολὺς ὕπνος οὐκ ὠφέλειαν, ἀλλὰ βλάβην φέρει τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι. 5) Μεγάλη λύπη ἦν ἐν τῇ τῶν Λακεδαιμονίων χώρᾳ διὰ τὸν Λεωνίδου θάνατον. 6) Πολὺν χρόνον οἱ Μεσσήνοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος ἐμάχοντο. 7) Τῶν μαθητῶν οἱ μὲν ταχέως τὰ δέοντα μανθάνουσιν, οἱ δὲ μετὰ πολλοῦ πόνου. 8) Ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. 9) Ὀδυσσέα προσαγορεύει Ὅμηρος πολύφρονα, πολύτροπον, πολύαινον, πολυμήχανον, πολύμητιν, πολύτλαντα. 10) Ξύλα πολλὰ μεγάλην ἐγείρει φλόγα. 11) Εὔκλειαν λαμβάνεις οὐκ ἄνευ πολλῶν πόνων.

Περὶ Κροίσου

Κροῖσος πολὺν χρόνον ἐβασίλευεν τῶν Λυδῶν. Ἦν δὲ θαυμαστὸς καὶ ἔνδοξος ἐπὶ τῷ πολλῷ πλούτῳ καὶ τῇ τῆς χώρας μεγάλης οὔσης εὐδαιμονίᾳ. Πολλοὶ τοίνυν καὶ μεγάλοι βασιλεῖς ἐκολάκευον τὸν Κροῖσον. Ἐπειδὴ Κῦρος, ὁ μέγας τῶν Περσῶν βασιλεύς, Ἀστυάγη, τὸν τῶν Μήδων βασιλέα, ἔπαυσε τῆς ἀρχῆς, ὁ Κροῖσος ἐβουλεύετο τὴν τοῦ Κύρου μεγάλην βασιλείαν καταλύειν. Συλλέξας οὖν μέγα στράτευμα ἐπὶ τοὺς Πέρσας ἐστρατεύσατο. Ὁ δὲ Κῦρος ἐν μάχῃ νικήσας αὐτὸν ἐζώγρησεν.

Вправа 2. *Встановіть етимони та визначте семантику грецизмів, складених із прикметниками* μέγας, πολύς*:*

мегаліт	поліглот	поліп
мегаломанія	полігон	політеїзм
мегаподи	поліграфія	політехніка
мегаскоп	поліклініка	поліфагія
мегатерій	полікратія	поліфонія

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Перського царя греки називали "великим". 2) Багато грецьких імен мають корені від прикметників πολύς і μέγας: Полігнот, Полідор, Полікрат, Полінік, Поліфем, Мегакл, Мегасфен. 3) Мала іскра спричиняє велике багаття.

ЛЕКЦІЯ 42

§ 112. Ступені порівняння прикметників з суфіксами -τερ-, -τατ-

Вищий ступінь (компаратив) утворюється за допомогою суфікса -τερ-, найвищий (суперлатив) має суфікс -τατ-; суфікси приєднуються

до основи прикметника у формі чоловічого роду. Родові форми отримують закінчення і відмінюються, як прикметники першої та другої відмін.

Positivus	***Comparativus***	***Superlativus***
неконтраговані прикметники I—II відмін		
δίκαιος, α, ον *справедливий*	δικαιό-τερ-ος, α, ον	δικαιό-τατ ος, η, ον
θερμός, η, ον *теплий*	θερμό-τερ-ος, α, ον	θερμό-ταῐ̯-ος, η, ον
прикметники II відміни		
ἔνδοξος, η, ον *славний*	ἐνδοξό-τερ-ος, α, ον	ἐνδοξό-τατ-ος, η, ον
прикметники III відміни з основами на -υ		
γλυκύς, εῖα, ύ *солодкий*	γλυκύ-τερ-ος, α, ον	γλυκύ-τατ-ος, η, ον
прикметники III відміни з основами на -εσ		
εὐτυχής, ές *щасливий*	εὐτυχέσ-τερ-ος, α, ον	εὐτυχέσ-τατ-ος, η, ον
прикметники III відміни з основами на -ν		
μέλας, αινα, αν *чорний*	μελάν-τερ-ος, α, ον	μελάν-τατ-ος, η, ον

Якщо в прикметників з основами на -ο передостанній склад довгий за природою чи за положенням, то кінцеве ο основи залишається без змін; якщо ж передостанній склад короткий, тоді перед компаративними суфіксами ο подовжується в ω: πλούσιος — πλουσιώτερος — πλουσιώτατος, νέος — νεώτερος — νεώτατος.

Σ Винятки: κένος *порожній* (κενότερος — κενότατος), στενός *вузький* (στενότερος — στενότατος).

Передостанній склад із голосними α, ι, υ є коротким, якщо за цими звуками йде один приголосний звук чи безпосередньо закінчення: πίθανος, ἄξιος.

Σ Винятки: ἀνιαρός *неприємний*, ἰσχυρός *сильний*; складені з -τιμος, -θυμος, -κινδυνος, -νῖκός, -κυρος, -χυμος, -υλος, -ψυχος, -λυπος: ἔντιμος *цінний*, πρόθυμος *старанний*, ἐπικίνδυνος *небезпечний* тощо.

Деякі прикметники I-II відмін втрачають ο перед суфіксами:

φίλος	*милий*	φίλ-τερ-ος	φίλ-τατ-ος
γεραιός	*старий*	γεραί-τερ-ος	γεραί-τατ-ος
παλαιός	*стародавній*	παλαί-τερ-ος	παλαί-τατ-ος
σχολαῖος	*повільний*	σχολαί-τερ-ος	σχολαί-τατ-ος

Прикметники, які означають негативні риси, можуть мати суфікси -ιστερ-, -ιστατ-. Часто у них відсутня форма звичайного ступеня; в цій якості виступають іменники, що називають власника ознак:

ὁ κλέπτης *злодій*	—	κλεπτίστατος
λάλος *балакучий*	λαλίστερος	λαλίστατος
ὁ γάστρις *ненажера*	γαστρίστερος	—

Деякі прикметники отримують суфікси -αιτερ-, -αιτατ-:

ἥσυχος *спокійний*	ἡσυχαίτερος	ἡσυχαίτατος
μέσος *середній*	μεσαίτερος	μεσαίτατος

§ 113. Ступені порівняння із суфіксами -εστερ-, -εστατ-

Ступені порівняння із суфіксами -εστερ-, -εστατ- утворюються аналогічно до ступенів порівняння на -τερ-, -τατ-.

Positivus	***Comparativus***	***Superlativus***
контраговані прикметники I—II відмін		
ἁπλοῦς, ῆ, οῦν *простий*	ἁπλού-στερ-ος, α, ον < **ἁπλου-εστερ-ος*	ἁπλού-στατ-ος, η, ον < **ἁπλου-εστατ-ος*
прикметники III відміни з основами на -ον		
εὐδαίμων, ον *щасливий*	εὐδαιμον-έστερ-ος, α, ον	εὐδαιμον-έστατ-ος, η, ον
прикметники III відміни з основами на -εντ		
χαριέις, εσσα, εν *милий*	χαρι-έστερ-ος, α, ον	χαρι-έστατ-ος, η, ον
прикметники III відміни з основами на зубні		
πένης, ητος *бідний*	πεν-έστερ-ος, α, ον	πεν-έστατ-ος, η, ον

Прикметник I—II відмін ἐῤῥωμένος *сильний* має ступені порівняння: ἐῤῥωμεν-έστερ-ος і ἐῤῥωμεν-έστατ-ος.

При прикметниках у вищому ступені та словах із компаративним значенням назва об'єкта, з яким проводиться порівняння, ставиться:

- у родовому відмінку порівняння (genetivus comparationis): χιόνος λευκότερος *біліший від снігу*;
- у називному відмінку із сполучником ἤ *ніж*: λευκότερος ἢ χίων *біліший, ніж сніг.*

Родовий відмінок розділовий (genetivus partitivus) завжди стоїть у предикативному положенні і вживається після:

• прикметників у найвищому ступені: ὁ πρεσβύτατος τῶν παίδων *найстарший з дітей;*

• іменників та прикметників, що означають кількість чи міру: πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων *велика маса людей;*

• займенників, числівників для виділення одного чи групи з решти схожих: τίς ἡμῶν *хто з нас*, δέκα τῶν στρατιωτῶν *десять із воїнів*;

• субстантивованих прикметників середнього роду: τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς *більша частина війська.*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Νόσων χαλεπώτατος φθόνος. Заздрість є найважчою із хвороб.
Τὰ ἑπτὰ ἐπιφανέστατα (ἔργα). Сім чудес світу.
Ἀφωνότερος τῶν ἰχθύων. Мовчазніший за риб.
Φίλος μὲν Πλάτων, φιλτέρα δ' ἀλήθεια (*Ἀριστοτέλης*). Платон мені друг, але істина є дорожчою (лат.: amicus Plato, sed magis amica veritas).

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть; визначте ступені порівняння прикметників*:

1) Τοὺς πένητας λέγουσι πολλάκις εὐδαιμονεστέρους εἶναι. 2) Σπουδὴ καὶ πόνος βεβαιότατος θησαυρός ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ. 3) Ὑπὸ τῇ τοῦ Ἄτλαντος ῥίζῃ νομαί τέ εἰσι θαυμασταὶ καὶ ὕλαι βαθύταται, ἔτι καὶ πηγαὶ καθαροῦ ὕδατος. 4) Παλαίτατον ἔθος ἦν τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῇ τῶν Διονυσίων ἑορτῇ τράγους τῷ θεῷ θύειν. 5) Ἐν τοῖς παλαιτέροις χρόνοις Μίλητος καὶ Κόρινθος πλουσιώτεροι καὶ ἐνδοξώτεροι ἦσαν ἢ Ἀθῆναι. 6) Πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν χαριεστάτη μὲν ἦν Ἀφροδίτη, σοφωτάτη δ' Ἀθηνᾶ. 7) Ἐν ταῖς ἀτυχίαις πολλάκις οἱ ἄνθρωποι σωφρονέστεροί εἰσιν ἢ ἐν ταῖς εὐτυχίαις. 8) Οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν πολεμικώτατοι καὶ ἀνδρειότατοι τῶν Ἑλλήνων. 9) Κῦρος ὁ νεώτερος παῖς ὢν σωφρονέστατος καὶ ἀνδρειότατος τῶν ἄλλων ἡλίκων ἦν. 10) Οἱ πλουσιώτατοι τῶν ἀνθρώπων οὐκ εὐδαιμονέστατοί εἰσιν. 11) Πυρὸς καὶ ὕδατος ὁ φίλος ἀναγκαιότερος. 12) Μέλητος, νεανίας ἀδικώτατος καὶ ἀμαθέστατος Σωκράτη ἀσέβειας ἐγράψατο.

Περὶ τοῖν Κύρου τοῦ ἀρχαίου παίδοιν

Κύρου τοῦ ἀρχαίου ἦσαν παῖδες δύο· πρεσβύτερος μὲν Καμβύσης, νεώτερος δὲ Σμέρδις. Σμέρδις μὲν τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς πλείστοις Πέρσαις φίλτερος ἦν Καμβύσου τοῦ πρεσβυτέρου· λέγουσι γὰρ εἶναι ἐκπρεπέστατον τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος· ἦν δικαιότατος καὶ σωφρονέστατος καὶ θρασύτατος

καὶ ἀνδρειότατος. Καμβύσην δὲ λέγει Ἡρόδοτος ἀφρονέστατον καὶ ἀδικότατον καὶ τραχύτατον τὸ ἦθος εἶναι.

Σόλων καὶ Κροῖσος (I)

Κροίσου ἔτι τῶν Λυδῶν βασιλεύοντος ἦκεν εἰς Σάρδεις, τὴν πλουσιώτατον τῆς Λυδίας πόλιν, Σόλων σωφρονέστατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν τότε Ἀθηναίων ὤν. Οἱ δὲ θεράποντες τοῦ βασιλέως κελεύσαντος τὸν Σόλωνα περιῆγον κατὰ τοὺς θησαυροὺς λαμπροτέρους ὄντας τῶν τοῦ Περσῶν βασιλέως. Θεασάμενον δ' αὐτὸν πάντα ἠρώτησεν ὁ Κροῖσος·"Ὦ ξένε Ἀθηναῖε, ἤκουσα, ὅτι πάντων τῶν Ἑλλήνων σοφώτατον εἶναι νομίζῃ. Νῦν οὖν βούλομαι ἀκοῦσαι, τίνα οἴει ἐμοῦ γ' εὐτυχέστερον εἶναι". Ὁ δὲ Σόλων λέγει·"Ὦ βασιλεῦ, Τέλλον Ἀθηναῖον σοῦ ὀλβιώτερον εἶναι νομίζω".

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Відомим був оракул Аполлона: "Мудрий Софокл, мудріший Евріпід, але наймудрішим з поміж людей є Сократ". 2) Спарта була дуже стародавнім містом Пелопонесу, старішим навіть за Трою. 3) Арістид, найсправедливіший з усіх афінян, був дуже бідним.

ЛЕКЦІЯ 43

§ 114. Ступені порівняння з суфіксами -ιον-, -ιστ-

Невелика кількість, але часто вживаних прикметників утворюють компаратив за допомогою суфікса -ιον- та суперлатив — за допомогою суфікса -ιστ-, які приєднуються до первісної основи слова. У вищому ступені прикметники чоловічого і жіночого родів у називному відмінку однини мають спільну форму на -ιων, середнього роду — на -ιον. У найвищому ступені до основи із суфіксом -ιστ- додаються родові закінчення I-II відмін прикметників.

Positivus		***Comparativus***	***Superlativus***
αἰσχρός,ά,όν	*ганебний*	αἰσχ-ίων, αἴσχ-ιον	αἴσχ-ιστ-ος,η,ον
ἐχθρός,ά,όν	*ворожий*	ἐχθ-ίων, ἔχθ-ιον	ἔχθ-ιστ-ος,η,ον
ἡδύς,εῖα,ύ	*приємний*	ἡδ-ίων, ἥδ-ιον	ἥδ-ιστ-ος,η,ον
κακός,ή,όν	*поганий*	κακ-ίων, κάκ-ιον	κάκ-ιστ-ος,η,ον
καλός,ή,όν	*гарний*	καλλ ίων, κάλλ ιον	κάλλ-ιστ-ος,η,ον
μέγας,άλη,αν	*великий*	μείζ-ων, μεῖζ-ον	μέγ-ιστ-ος,η,ον

Positivus		***Comparativus***	***Superlativus***
ῥᾴδιος,α,ον	*легкий*	ῥᾴ-ων, ῥᾷ-ον	ῥᾴ-στ-ος,η,ον
ταχύς,εῖα,ύ	*швидкий*	θάττ-ων, θᾶττ-ον	τάχ-ιστ-ος,η,ον

Σ При додаванні суфікса -ιον- до основ, які закінчуються на задньоязикові та сонорні звуки, відбуваються певні фонетичні зміни: καλλίον < **καλλjον* (№ 47), θᾶττον < **ταχjον* (№ 51; початкове τ переходить у θ за правилом дисиміляції придихових, див. № 27).

Прикметники в компаративі відмінюються за зразком прикметників третьої відміни з основами на -ον (тип εὐδαίμων,ον), лише у деяких відмінках існують паралельні форми без ν та з контрагованими ο та голосними закінчень.

	Singularis		***Pluralis***	
	m, f	***n***	***m, f***	***n***
nom	καλλ-ίων	κάλλ-ιον	καλλ-ίον-ες, καλλίους	καλλ-ίον-α καλλίω
gen.	καλλ-ίον-ος		καλλ-ιόν- ων	
dat.	καλλ-ίον-ι		καλλίοσι(ν)	
acc.	καλλ-ίον-α, καλλίω	κάλλ-ιον	καλλ-ίον- ας, καλλίους	καλλ-ίον-α καλλίω

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Κάλλιστόν ἐστι κτῆμα παιδεία βροτοῖς. Найкращим здобутком людей є виховання.

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη (*Ἡσίοδος*). Погана порада є найгіршою для порадника.

Ὁ φθόνος μέγιστον κακὸν τοῖς ἔχουσίν ἐστιν (*Ἰσοκράτης*). Заздрість є найбільшим лихом для тих, у кого вона є.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть; визначте ступені порівняння прикметників*:

1) Οὐκ ἔστι οὐδὲν κτῆμα κάλλιον φίλου. 2) Οἱ ἵπποι Λαομέδοντος, τοῦ τῶν Τρώων βασιλέως, θάττους ἦσαν πάντων τῶν λοιπῶν ἵππων. 3) Οἱ Ἰνδικοὶ ἐλέφαντες μείζονές εἰσι καὶ ἰσχυρότεροι τῶν Λιβυκῶν. 4) Τῶν πρὸ Ἰλίου Ἀχαιῶν Ἀχιλλεὺς κάλλιστος ἦν, Θερσίτης δὲ τὸ εἶδος αἴσχιστος καὶ κάκιστος τὸ ἦθος ἦν. 5) Ὁ βαθύτατος ὕπνος ἥδιστός ἐστι καὶ ὁμοιότατος τῷ θανάτῳ. 6) Φαύλου ἀνδρός, ὥσπερ κυνὸς κακίστου, μᾶλλον δεῖ τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι. 7) Ὁ ἐσθλὸς ῥήτωρ οὐ

τὰ ἥδιστα, ἀλλὰ τὰ χρησιμώτατα συμβουλεύει. 8) Ἡδὺς μὲν τῷ παιδὶ ὁ παρὰ τοῦ ἑταίρου ἔπαινος, ἡδίων δ' ὁ παρὰ τοῦ διδασκάλου, ἥδιστος δ' ὁ παρὰ τῶν γονέων. 9) Ταχεῖα μὲν ἡ φωνή, θᾶττον δὲ τὸ φῶς, τάχιστος δ' ὁ νοῦς. 10) Πάντων αἴσχιστός ἐστιν ὁ τῆς πατρίδος προδότης. 11) Ῥᾴον ἐστιν ἄρχειν ἑκόντων ἢ ἀκόντων. 12) Ἡ βραχυτάτη ὁδὸς οὐκ ἀεὶ ῥᾴστη ἐστίν.

Σόλων καὶ Κροῖσος (II)

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κροῖσος ἐπηρώτησεν· "Τί δὴ τῷ Τέλλῳ τύχην καλλίονα καὶ ἡδίονα εἶναι νομίζεις;" Ὁ δὲ Σόλων· "Τῷ Τέλλῳ παῖδες ἦσαν κάλλιστοι καὶ ἥδιστοι. Τελευτὴ δὲ τοῦ βίου λαμπροτάτη ἦν· ῥᾷον δή ἐστι μέγιστον πλοῦτον κτήσασθαι ἢ καλῶς τελευτῆσαι. Ὁ δὲ Τέλλος τοὺς πολεμίους νικήσας ἐτελεύτησεν". "Τίνα δέ", ἠρώτησεν ὁ Κροῖσος, "δεύτερον μετ' ἐκεῖνον νομίζεις εὐδαιμονέστατον". Ὁ δ' ἔλεξεν· "Τὰ δὲ δευτερεῖα φέρουσι Κλέοβίς τε καὶ Βίτων, οἳ ἐν ἱερῷ ῥᾷστον θάνατον ἐτελεύτησαν τὴν μητέρα τιμήσαντες. Τί γάρ ἐστι μεῖζον δῶρον τῶν θεῶν ἢ καλὸς θάνατος;"

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Паріс вважав, що Афродіта — краща за Афіну й Геру. 2) Цицерон казав, що немає нічого приємнішого за перемогу. 3) З усіх героїв Троянської війни Ахілл був найпрудкішим.

ЛЕКЦІЯ 44

§ 115. Суплетивні ступені порівняння

Ступені порівняння, форми яких утворюються від різних основ, називаються суплетивними. Суплетивізм форм від прикметників із значенням *хороший, поганий, великий* та їх антонімів характерний для індоєвропейських мов (пор. лат.: bonus — melior — optimus, укр.: хороший — кращий, нім.: gut — besser, англ.: good — better, фр.: bon — meilleur тощо).

Positivus	***Comparativus***	***Superlativus***
ἀγαθός,ή,όν	*ἀμείνων, ἄμεινον*	*ἄριστος,η,ον*
хороший	(у значенні суспільно-політичному)	
	βελτίων, βέλτιον	βέλτιστος,η,ον
	(у значенні морально-етичному)	

Positivus	***Comparativus***	***Superlativus***
	κρείττων, κρεῖττον	κράτιστος,η,ον
	(у відношенні сили)	
	λῷστος,η,ον ⟷ λώων, λῳ	
	(у відношенні користі)	
κακός,ή,όν *поганий*	κακίων, κάκιον	κάκιστος,η,ον
	(у широкому розумінні)	
	χείρων, χεῖρον	χείριστος,η,ον
	(у суспільному та моральному аспектах)	
	ἧττων,ἦττον	ἥκιστος,η,ον
	(у значенні слабості)	
μικρός,ά,όν *малий*	μικρότερος,α,ον	μικρότατος,η,ον
	ἐλάττων, ἔλαττον	ἐλάχιστος,η,ον
ὀλίγος,η,ον *невеликий*	ὀλίζων, ὄλιζον	ὀλίγιστος,η,ον
	μείων, μεῖον	
πολύς,πολλή,πολύ *численний*	πλείων, πλέον	πλεῖστος,η,ον

Σ Форма κρείττων виникла з **κρετjων* (№ 49), аналогічно ἧττων < **ητjων*, ἐλάττων < **ελαχjων* (№ 51).

Σ Прикметник πολύς має також основу πλη- (пор. πλῆθος), від якої утворено форми πλεῖστος < **πληιστος* (№ 4), πλείων < **πληjων*. У πλέον основа скорочується до πλε-. При відмюванні перед довгим голосним виступає πλει- (πλείω, πλείους і т.д.); у genetivus singularis існують дві форми πλείονος і πλέονος.

§ 116. Недостатні ступені порівняння

Деякі прикметникові форми у компаративі і суперлативі утворені від коренів інших частин мови (дієслова, числівника, прислівника), тому не мають форм позитива і звуться недостатніми.

(Positivus)	***Comparativus***	***Superlativus***
(ἄγχι)	ἄττων, ἆττον *ближчий*	ἄγχιστος,η,ον *найближчий*
—	δεύτερος,α,ον *наступний*	δεύτατος,η,ον *останній*
(ἐξ)	—	ἔσχατος,η,ον *крайній*
(ἠρέμα)	ἡρεμέστερος,α,ον *спокійніший*	—
(πλησίον)	πλησιαίτερος,α,ον *ближчий*	πλησιαίτατος,η,ον
(πρό)	πρότερος,α,ον *раніший*	πρῶτος,η,ον *перший*
(προυργίου)	προυργιαίτερος,α,ον *доцільніший*	προυργιαίτατος,η,ον
(φερ)	φέρτερος,α,ον *кращий*	φέρτατος,η,ον *відмінний*
(ὑπέρ)	ὑπέρτερος,α,ον *вищий*	ὑπέρτατος,η,ον *найвищий*

(Positivus)	***Comparativus***	***Superlativus***
(ὑπό)	—	ὕπατος,η,ον *кращий*
—	ὕστερος,α,ον *пізніший*	ὕστατος,η,ον *найпізніший*

Від основ іменників, які означають властивості або характерні риси і можуть вживатись метафорично, утворюються компаративні форми.

(Positivus)	***Comparativus***	***Superlativus***
ὁ βασιλεύς	βασιλεύτερος,α,ον	βασιλεύτατος,η,ον
цар	*величніший*	*найвеличніший*
τὸ κέρδος	κερδίων, κέρδιον	κέρδιστος,η,ον
зиск	*вигідніший*	*найвигідніший*
τὸ κῆδος	—	κήδιστος,η,ον
рідня		*найріднішій*
τὸ κύων	κύντερος,α,ον	κύντατος,η,ον
в знач."страховисько"	*жахливий*	*страшенний*
τὸ ῥῖγος	ῥιγίων, ῥίγιον	ῥίγιστος,η,ον
холод, лихо	*холодніший, гірший*	*найхолодніший*
τὸ ὕψος	—	ὕψιστος,η,ον
висота		*найвищий*

§ 117. Аналітичні ступені порівняння

Окрім синтетичних форм ступенів порівняння, утворюваних за допомогою суфіксів, існує також аналітичний — описовий — спосіб компарації прикметників:

- для компаратива за допомогою прислівників μᾶλλον, πλέον *більше, дужче*: μᾶλλον χαλεπός *важчий, більш важкий;*
- для суперлатива за допомогою прислівників μάλιστα, πλεῖστα *найбільше, надзвичайно*: μάλιστα χαλεπός *найважчий.*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐν πᾶσι μέτρον ἄριστος. У всьому найкраще — міра.

Καιρὸς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστος (*Ἡσίοδος*). Для всіх справ найкращою є своєчасність.

Ὁ θάνατος κοινὸς καὶ τοῖς χειρίστοις καὶ τοῖς βελτίστοις (*Ἰσοκράτης*). Смерть однаково (чекає) і найгірших і найкращих.

Μουσῶν ὁ ἔσχατος (*Πλάτων*). Останній з людей (досл.: останній у музах, тобто в науках і мистецтвах).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Τῶν τῆς Ἑλλάδος ποταμῶν οἱ μὲν πλείονες μικροί εἰσιν, οἱ δ' ἐλάττονες μεγάλοι, ὀλίγιστοι δὲ πλοῖα φέρουσιν. 2) Ὀλίγοι ἐσθλοὶ κρείττους πολλῶν κακῶν. 3) Οὐδὲν ἄλλο ἀνθρώποις ἐστὶ τῆς φιλίας κτῆμα ἄμεινον ἢ κάλλιον. 4) Ἐλάττω κακὰ πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τῶν φίλων. 5) Οὐκ ἐσθ' ὑγιείας κρεῖττον οὐδὲν ἐν βίῳ. 6) Οἱ τῶν ἀρίστων Περσῶν παῖδες ἐπὶ ταῖς τοῦ βασιλέως θύραις ἐπαιδεύοντο. 7) Κρείττων τοῦ πλούτου ἡ σοφία, κρατίστη δ' ἡ ἀρετή. 8) Πολλῶν χρημάτων κρείττων ὁ παρὰ τοῦ δήμου ἔπαινος. 9) Οἱ Ἀθηναῖοι, καίπερ πλήθει ἐλάττονες ὄντες, ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας. 10) Καὶ ἐν ἐσχάτοις κινδύνοις καὶ ἐν μεγίσταις συμφοραῖς χρὴ βοήθειαν φέρειν τοῖς ἀνθρώποις. 11) Οἱ πλεῖστοι καὶ ὕπατοι τῶν Λυκούργου νόμων ἐκ τῆς νήσου Κρήτης ἦσαν. 12) Οὐδὲν χαλεπώτερον ἢ ἄρχεσθαι ὑπὸ τῶν χειρόνων. 13) Ὁ πόλεμος φέρει τοῖς ἀνθρώποις μέγιστά τε καὶ κύντατα κακά, ἡ δ' εἰρήνη πλεῖστά τε καὶ κέρδιστα ἀγαθά. 14) Οἱ Λακεδαιμονίοι τοὺς γέροντας οὐδὲν ἧττον ἢ πατέρας αἰσχύνονται. 15) Προνοίας οὐδὲν ἄμεινον οὐδὲ νοῦ σοφοῦ. 16) Ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις ἀρχαιοτάτη ἦν καὶ ὀνομαστοτάτη. 17) Ἀγησίλαος φίλοις μὲν πρᾳότατος, ἐχθροῖς δὲ φοβερώτατος. 18) Κριτίας μὲν τῶν ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ κλεπτίστατός τε καὶ βιαιότατος καὶ φονικώτατος ἦν, Ἀλκιβιάδης δὲ τῶν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ πάντων ἀκρατέστατός τε καὶ ὑβριστότατος καὶ βιαιότατος.

Σόλων καὶ Κροῖσος (III)

Ὁ δὲ Κροῖσος ἤδη χαλεπαίνων·"Ὦ ξένε Ἀθηναῖε", ἔφη,"τί τὸν καλὸν θάνατον ὀνομάζεις μέγιστον δῶρον;" Ὁ δ' ἔλεξεν·"Ὦ βασιλεῦ, οὔτε σε, εἰ καὶ πλοῦτον πλείω ἔχεις καὶ δύναμιν μείζω τῶν ἄλλων βασιλέων, οὔτε ἄλλον ἄνθρωπον πρὸ τῆς τοῦ βίου τελευτῆς προσαγορεύω ὄλβιον. Ἐλαχίστους γὰρ εὐδαίμονας εἶναι ἐν τῷ βίῳ νομίζω."Ετι δ' ἐλάττους εὐτυχῆ θάνατον ἐτελεύτησαν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι καὶ ἐχθίων τῶν ἀνθρώπων ὁ τῶν θεῶν φθόνος τοῖς ἀρίστοις καὶ κρατίστοις αἰσχίστην καὶ κακίστην τὴν τοῦ βίου τελευτὴν ἐμηχανήσατο".

Вправа 2. *Визначте етимони слів із складотворчо продуктивними суплетивними основами прикметників:*

аристократія	мікроб	мікроскоп
есхатологія	мікрокосм	олігархія

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Астіаг був останнім царем мідійців, Кір Старший — першим царем персів. 2) Гомер називає з-поміж усіх ахейців Агамемнона найвеличнішим, Одіссея — найхитрішим, Нестора — найдосвідченішим.

ЛЕКЦІЯ 45

§ 118. Прислівник (adverbium, ἐπίῤῥημα)

Прислівники за походженням бувають:

- суфіксальними утвореннями від якісних прикметників;
- застиглими відмінковими формами іменників, прикметників, займенників;
- утворюваними за допомогою відповідних суфіксів для позначення місця чи напрямку.

У ряді випадків встановити походження прислівника неможливо: νῦν *тепер*, ἀεί *завжди*, αὐτίκα *одразу* тощо.

§ 118.1. Прислівники, утворені від прикметників

Прислівники, як і якісні прикметники, від яких вони походять, мають ступені порівняння.

Звичайний ступінь прислівників закінчується на -ως і утворюється практично шляхом заміни закінчення родового відмінка множини -ων на -ως.

Прикметник		***Прислівник***
nom. sing.	***gen. plur.***	
σοφός	σοφῶν	σοφῶς
δίκαιος	δικαίων	δικαίως
ἁπλοῦς	ἁπλῶν	ἁπλῶς
εὐτυχής	εὐτυχῶν	εὐτυχῶς
εὐδαίμων	εὐδαιμόνων	εὐδαιμόνως
ἡδύς	ἡδέων	ἡδέως
πᾶς	πάντων	πάντως

Вищий ступінь збігається із формою знахідного відмінка однини, а найвищий — знахідного відмінка множини середнього роду відповідного прикметника.

Positivus		***Comparativus***	***Superlativus***
σοφῶς	*мудро*	σοφώτερον	σοφώτατα
ταχέως	*швидко*	θᾶττον	τάχιστα
εὖ	*добре*	ἄμεινον, βέλτιον	ἄριστα, βέλτιστα
μάλα	*дуже*	μᾶλλον	μάλιστα

Σ Компаративні форми можуть підсилюватися словами: πολύ *дуже*, πάντα *зовсім, цілком*; частками: ὡς, ὅτι, ἤ *як, якомога*.

§ 118.2. Прислівники, утворені не від прикметників

Прислівники, що походять від прийменників, можуть мати омонімічну із ними форму або закінчуватися на -ω. Прислівники місця на -ω (ἄνω *високо*, κάτω *низько*, πόῤῥω *далеко* тощо), а також ἐγγύς *близько* мають ступені порівняння на -τέρω, -τάτω (πορῥώτερω — πορῥώττω, ἐγγυτέρω — ἐγγυτάτω). У ролі прислівників виступають іменники, прикметники і займенники в знахідному відмінку однини (рідше — множини): πολύ *значно*, πρῶτον *спершу*, πρόφασιν *під приводом* тощо.

Іменники у давальному відмінку, які означають обставину чи спосіб дії, по суті, адвербіалізуються: σπουδῇ *старанно*, δημοσίᾳ *принародно*.

Прислівники місця утворюються від іменників, прикметників, займенників та інших прислівників за допомогою суфіксів:

- на запитання *де?*:
  - -ι οἴκοι *вдома*
  - -σι Ἀθήνησι *в Афінах*
  - -θι ἄλλοθι *в іншому місці*
  - -ου παντᾳχοῦ *скрізь*
- на запитання *куди?*:
  - -σε ἄλλοσε *в інше місце*
  - -δε Ἀθήναζε < * *Ἀθηνασδε в Афіни*
- на запитання *звідки?*:
  - -θεν οἴκοθεν *з дому*,
  - Ἀθήνηθεν *з Афін*.

§ 119. Співвідносні прислівники

Прислівники, які в реченні перебувають у певному логічному і синтаксичному зв'язку (один із них містить запитання, інший, частково, — відповідь), називаються співвідносними.

За лексичним значенням співвідносні прислівники бувають: питальні, неозначені, вказівні, відносні, неозначено-відносні, заперечні.

Здебільшого початковий звук слова вказує на вид прислівника:

- π- для питальних;
- ὁπ- для неозначених;
- τ- для вказівних;
- οὐδ- для заперечних;
- голосний з важким придихом — для відносних.

Питальні	***Неозначені***	***Вказівні***	***Відносні***	***Неозн.-відносні***	***Заперечні***
ποῦ	πού	ἐνταῦθα,	οὗ,ἔνθα	ὅπου	οὐδαμοῦ
де	*десь*	ἐκεῖ *там*	*де*	*де б не*	*ніде*
(ubi)	(alicubi)	(illic, ibi)	(ubi)	(ubicunque)	(nusquam)
πῇ	πή	τῇδε, ταύτῃ	ᾗ	ὅπῃ	οὐδαμῇ
де, куди	*якось*	*сюди, тут*	*де, куди*	*де, куди б не*	*ніде*
(qua)	(aliqua)	(hac, istac)	(qua)	(quacunque)	
ποῖ	ποί	ἐκεῖσε, ἐνθάδε	οἷ	ὅποι	οὐδαμοῖ
куди	*кудись*	*туди, сюди*	*куди*	*куди б не*	*нікуди*
(quo)	(aliquo)	(illic, huc)	(quo)	(quocunque)	
πότε	ποτέ	τότε	ὅτε	ὁπότε	οὐδέποτε
коли	*коли-небудь*	*тоді*	*коли*	*коли б не*	*ніколи*
(quando)	(aliquando)	(tum)	(cum,quando)	(numquam)	
πόθεν	ποθέν	ἐκεῖθεν,	ὅθεν *звідки*	ὁπόθεν	οὐδαμόθεν
звідки	*звідки*	ἐντεῦθεν *звідси*	ἔνθεν *звідки*	*звідки*	*нізвідки*
(unde)	(alicunde)	(illinc, inde)	(unde)	(undecumque)	
πῶς	πώς	ὧδε	ὡς	ὅπως	οὐδαμῶς
як	*як-небудь*	*так як*	*як би не*	*як*	*ніяк*
(quomodo)	(quodammodo)	(sic, ita)	(quomodo, ut)	(utcumque)	
πηνίκα		τηνικάδε	ἡνίκα	ὁπηνίκα	
у котрій	*годині*	*в цей час*	*коли*	*коли б не*	

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Χάρις γηράσκει ταχέως. Вдячність старіється швидко.

Σπεῦδε βραδέως. Поспішай повільно (лат.: festina lente).

Κέρδιστον εὖ φρονοῦντα μὴ φρονεῖν δοκεῖν (*Αἰσχύλος*). Для розумного найзручніше не видаватись розумним.

Τὰ σκλήρ' ἄγαν φρονήματα πίπτει μάλιστα (*Σοφοκλῆς*). Занадто непоступливі душі швидко надламуються.

Ἡ μωρία μάλιστ' ἀδελφὴ τῆς πονηρίας (*Σοφοκλῆς*). Глупота часто є сестрою пороку.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Τάχιστα ὁ καιρὸς μεταφέρει τὰ πράγματα. 2) Μάλα μὲν θαυμάζομεν τὴν Αἴαντος ἀνδρείαν, μᾶλλον δὲ τὴν Διομήδου, μάλιστα δὲ τὴν Ἀχιλλέως. 3) Οἱ φιλόσοφοι γιγνώσκουσι τὰ μαθήματα ἄμεινον καὶ ἀκριβέστερον ἢ οἱ λοιποὶ ἄνδρες. 4) Πολλάκις οἱ βραδύτερον βαδίζοντες, ὅτι μεῖον ἀπαγορεύουσιν, θᾶττον τυγχάνουσι τοῦ τῆς ὁδοῦ τέλους ἢ σφόδρα σπεύδοντες. 5) Φεῦγε ἡδονὴν φέρουσαν ὕστερον βλάβην. 6) Μέγιστόν ἐστι ἐν ἐλαχίστῳ νοῦς ἀγαθὸς ἐν τῷ τοῦ ἀνθρώπου σώματι. 7) Ἐπὶ τὰ δείπνα τῶν φίλων βραδέως πορεύου, ἐπὶ δὲ τὰς ἀτυχίας ταχέως. 8) Ἡ ἀρετὴ πανταχοῦ πάρεστι διὰ τὸ εἶναι ἀθάνατος. 9) Οὐδαμοῦ τοῦ

ἄλσους ἥδιον ὄζει νάρκισσος καὶ κρόκος, ἐνθάδε καὶ ἀηδόνες ἥδιστα ᾄδουσιν.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Артаксеркс гостинно прийняв вигнаного із Афін Фемістокла. 2) У дельфійському храмі було більше дарунків, ніж у інших храмах Греції.

ЧИСЛІВНИК (NUMERALE, ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΟΝ)

ЛЕКЦІЯ 46

Грецькі числівники поділяютъся на три розряди:

- кількісні (cardinalia, ἀπόλυτα);
- порядкові (ordinalia, τακτικά);
- числівникові прислівники (adverbia numeralia, ἀριθμητικὰ ἐπιρρήματα).

У стародавніх греків не було цифрових позначень для чисел, тому за числові знакі використовувалися букви алфавіту з позначками: риска вгорі праворуч означала величини від 1 до 900, риска внизу ліворуч — тисячі.

Для трьох чисел використовувалися букви, які вже в V ст.до н.е. в аттічному діалекті вийшли з ужитку: ϛ′(стігма) = 6, ϟ′(коппа) = 90, ϡ′(сампі) = 900.

Число	***Позначення***	***Кількісні числівники***	***Порядкові числівники***	***Числівникові прислівники***
1	α′	εἷς, μία, ἕν	πρῶτος, η, ον	ἅπαξ
2	β′	δύο	δεύτερος, α, ον	δίς
3	γ′	τρεῖς, τρία	τρίτος, η, ον	τρίς
4	δ′	τέτταρες, τέτταρα	τέταρτος, η, ον	τετράκις
5	ε′	πέντε	πέμπτος, "	πεντάκις
6	ϛ′	ἕξ	ἕκτος, "	ἑξάκις
7	ζ′	ἑπτά	ἕβδομος "	ἑπτάκις
8	η′	ὀκτώ	ὄγδοος "	ὀκτάκις
9	θ	ἐννέα	ἔνατος "	ἐνάκις
10	ι′	δέκα	δέκατος "	δεκάκις
11	ια′	ἕνδεκα	ἑνδέκατος "	ἑνδεκάκις
12	ιβ′	δώδεκα	δωδέκατος "	δωδεκάκις

Число	Позначення	Кількісні	Порядкові	Числівникові прислівники
13	ιγ΄	τρεῖς (τρία) καὶ δέκα	τρίτος καὶ δέκατος	τρισκαιδεκάκις
14	ιδ΄	τέτταρες (τέτταρα) καὶ δέκα	τέταρτος καὶ δέκατος	τετρακαιδεκάκις
15	ιε΄	πέντε καὶ δέκα	πέμπτος καὶ δέκατος	πεντεκαιδεκάκις
16	ις΄	ἑκκαίδεκα	ἕκτος καὶ δέκατος	ἑκκαιδεκάκις
17	ιζ΄	ἑπτὰ καὶ δέκα	ἕβδομος καὶ δέκατος	ἑπτακαιδεκάκις
18	ιη΄	ὀκτὼ καὶ δέκα	ὄγδοος καὶ δέκατος	ὀκτωκαιδεκάκις
19	ιθ΄	ἐννέα καὶ δέκα	ἔνατος καὶ δέκατος	ἐννεακαιδεκάκις
20	κ΄	εἴκοσι	εἰκοστός, ή, όν	εἰκοσάκις
30	λ΄	τριάκοντα	τριακοστός, "	τριακοντάκις
40	μ΄	τετταράκοντα	τετταρακοστός "	τετταρακοντάκις
50	ν΄	πεντήκοντα	πεντηκοστός "	πεντεκοντάκις
60	ξ΄	ἑξήκοντα	ἑξηκοστός "	ἑξηκοντάκις
70	ο΄	ἑβδομήκοντα	ἑβδομηκοστός "	ἑβδομηκοντάκις
80	π΄	ὀγδοήκοντα	ὀγδοηκοστός "	ὀγδοηκοντάκις
90	ϟ΄	ἐνενήκοντα	ἐνενηκοστός "	ἐνενηκοντάκις
100	ρ΄	ἑκατόν	ἑκατοστός "	ἑκατοντάκις
200	σ΄	διακόσιοι, αι, α	διακοσιοστός "	διακοσιάκις
300	τ΄	τριακόσιοι "	τριακοσιοστός "	τριακοσιάκις
400	υ΄	τετρακόσιοι "	τετρακοσιοστός "	τετρακοσιάκις
500	φ΄	πεντακόσιοι "	πεντακοσιοστός "	πεντακοσιάκις
600	χ΄	ἑξακόσιοι "	ἑξακοσιοστός "	ἑξακοσιάκις
700	ψ΄	ἑπτακόσιοι "	ἑπτακοσιοστός "	ἑπτακοσιάκις
800	ω΄	ὀκτακόσιοι "	ὀκτακοσιοστός "	ὀκτακοσιάκις
900	ϡ΄	ἐνακόσιοι "	ἐνακοσιοστός "	ἐνακοσιάκις
1000	,α	χίλιοι, αι, α	χιλιοστός "	χιλιάκις
2000	,β	δισχίλιοι "	δισχιλιοστός "	δισχιλιάκις
3000	,γ	τρισχίλιοι	τρισχιλιοστός "	τρισχιλιάκις
10000	,ι	μύριοι	μυριοστός "	μυριάκις
11000	,ια	μύριοι καὶ χίλιοι		δισμυριάκις
20000[1]	,κ	δυσμύριοι, αι, α	δισμυριοστός "	
100000	,ρ	δεκακισμυριοστός		

Σ Форми числівників від 1 до 10 зберігають у дещо зміненому вигляді індоєвропейські корені. Ця спільність добре помітна при зіставленні грецьких і відповідних латинських основ числівників.

[1] Від 10000 рахунок ведеться також на міріади (див. § 120): α — 10000, β — 20000 і т.д.

§ 120. Кількісні числівники (cardinalia, ἀπόλυτα)

З кількісних числівників одиниці від 1 до 4 відмінюються за зразками першої та третьої відмін.

	m	*f*	*n*	*m, f, n*
nom.	εἷς	μία	ἕν	δύο
gen.	ἑνός	μιᾶς	ἑνός	δυοῖν
dat.	ἑνί	μιᾷ	ἑνί	δυοῖν
acc.	ἑνά	μίαν	ἕν	δύο

	m, f	*n*	*m,f*	*n*
nom.	τρεῖς	τρία	τέτταρες	τέτταρα
gen.	τριῶν		τεττάρων	
dat.	τρισί(ν)		τέτταρσι(ν)	
acc.	τρεῖς	τρία	τέτταρας	τέτταρα

За зразком числівника εἷς, μία, ἕν відмінюються заперечні займенники:

οὐδείς, οὐδεμία, οὐδέν
> *ніякий, ніхто*
μηδείς, μηδεμία, μηδέν

Як числівник δύο відмінюється ἄμφω *обидва* (лат. ambo). Сотні від 200 до 900 мають відміну прикметників I-II відмін у множині: так само відмінюється ἀμφότεροι,αι,α *обидва*.

Числа, складені з 8 і 9, можуть позначатись шляхом віднімання відповідно 2 і 1 від наступного десятка фразою, яка складається із дієприкметника від дієслова δέω (*не вистачати*) та gen. δυοῖν чи ἑνός (μιᾶς): 19 днів — ἡμέραι μιᾶς δέουσαι εἴκοσι (досл.: 20 днів, яким не вистачає одного: пор. у латинській мові — dies undeviginti).

У складених кількісних числівниках між числами ставиться сполучник καί, якщо менше число стоїть попереду більшого: 25 — πέντε καὶ εἴκοσι. Якщо більше число стоїть перед меншим, то καί може вживатись або не вживатись: 25 — εἴκοσι (καὶ) πέντε.

Σ Від основ кількісних числівників утворено деякі іменники, що позначають абстрактну кількість:

ἡ μονάς,άδος	*одиниця, монада*	ἡ δεκάς,άδος	*десятка, декада*
ἡ τριάς,άδος	*трійка, тріада*	ἡ χιλιάς,άδος	*тисяча*
ἡ τετράς,άδος	*четвірка*	ἡ μυριάς,άδος	*міріада, незліченна кількість*
ἡ ἐννεάς,άδος	*дев'ятка*		

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Μιᾷ ψηφῷ. Одноголосно (лат. omnium consensu).
Πάντα ἡμῖν μία κόνις. Все це той самий пісок (пор. лат.: semper idem — завжди те ж саме).
Δέκα μέτρα καὶ ἓν τέμνε. Десять разів відміряй і один відріж.
Παραπέμπειν ἐφ' ἑνδεκα κώπαις. Проводжати одинадцятьма веслами (з усіма почестями).
Μηδὲν ἄγαν. Нічого понад міру. (Напис на храмі Аполлона у Дельфах).
Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργία δὲ τ' ὄνειδος (*Ἡσίοδος*). Жодна праця не є осудною, ганебним є лише неробство.
Μηδὲν ἁμαρτάνειν ἐστὶ θεῶν (*Σιμονίδης*). Ні в чому не помилятись можуть лише боги.
Εἷς ὑπὲρ πάντων (*Біблія*). Один за всіх.
Οὐ ἰότα ἓν ἢ μία κεραία. (*Біблія*). Ні йота, ані жодна рисочка (абсолютно нічого).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Πάσα ἡ Ἀλεξάνδρου στρατιὰ εἶχεν ἑπτακισχιλίους ἱππέας, πέζους δὲ εἰς τέτταρας μυριάδας. 2) Τῶν ἑπτὰ σοφωτάτων εἶναι ἐλέγετο Σόλων. 3) Φιλήμων καὶ Βαυκὶς ἄμφω ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀποθνῄσκειν ἐβούλοντο. 4) Ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ ἦν ὁ τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸς εἰς δέκα μυριάδας, τῶν δὲ βαρβάρων εἰς πεντήκοντα. 5) Κρεῖττόν ἐστιν ἕνα φίλον ἔχειν πολλοῦ ἄξιον ἢ ἑκατὸν φίλους οὐδενὸς ἀξίους. 6) Σοφοκλῆς ἦν Αἰσχύλου μὲν νεώτερος ἔτεσιν ἑκκαίδεκα, Εὐριπίδου δὲ παλαίτερος εἴκοσι τέτταρσιν. 7) Ἀγαθῷ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε γίγνεται φθόνος. 8) Λέαινα ὀνειδιζομένη ὑπ' ἀλώπεκος, ὅτι διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ἕνα τίκτει·"ἕνα" ἔφη,"ἀλλὰ λέοντα". 9) Ἐν Σαλαμῖνι εἶχον οἱ Ἕλληνες ὀκτὼ καὶ ἑβδομήκοντα καὶ τριακοσίας ναῦς, οἱ δὲ Πέρσαι εἰς χιλίας. 10) Ἀπέχουσι αἱ Πλαταιαὶ τῶν Θηβῶν σταδίους ἑβδομήκοντα. 11) Τὸ πλέθρον ἐστὶ ἑκατὸν ποδῶν, τὸ δὲ στάδιον ἓξ πλέθρον, ὁ δὲ παρασάγγης τριάκοντα σταδίων, ὁ δὲ σταθμὸς πέντε παρασαγγῶν. 12) Τρεῖς ἦσαν Χάριτες καὶ Μοῖραι, ἑπτὰ δ' οἱ ἐπὶ Θήβας, ἐννέα δ' αἱ Μοῦσαι, δώδεκα δ' οἱ Ὀλύμπιοι.

Τὰ τῶν Ἀθηναίων νομίσματα

Παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἦν ἐν χρήσει ἀργυρᾶ νομίσματα, οὐδαμῶς δὲ χρυσᾶ, οὐδὲ χαλκᾶ. Τὸ τάλαντον οὐκ ἦν νόμισμα, ἀλλὰ βάρος ἀργυρίου· ἓν τάλαντον εἶχεν ἑξήκοντα μνᾶς· ἡ δὲ μνᾶ καὶ αὐτὴ βάρος ἐσήμαινεν· μία δὲ μνᾶ εἶχε δραχμὰς ἑκατόν. Ἡ δὲ δραχμὴ ἤδη νόμισμα ἦν. Εἶχον δ' οἱ Ἀθηναῖοι χρῆσιν διδράχμων καὶ τετραδράχμων καὶ δεκαδράχμων· εἶχε

δὲ τὸ δίδραχμον δύο δραχμάς. Ἡ δὲ δραχμὴ ὀβολοὺς εἶχεν ἕξ· πρὸς δ' ἦν ἐν χρήσει διώβολα καὶ τριώβολα.

Φέρεται αὐτοῦ (Κλεοβούλου) αἴνιγμα τοῦτο·
εἷς ὁ πατήρ, παῖδες δὲ δώδεκα· τῶν δ' ἑκάστων
κοῦραι ἑξήκοντα διάνδιχα εἶδος ἔχουσαι·
αἱ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, αἱ δ' αὖτε μέλαιναι,
ἀθάνατοι δὲ τ' ἐοῦσαι ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Есхіл написав близько 70 драм, Софокл — 96, Евріпід — 92. 2) Легіон спершу мав 3000 піших і 300 вершників, а згодом — 6000 піших і 600 вершників. 3) Діонісій Старший процарював 38 років.

ЛЕКЦІЯ 47

§ 121. Порядкові числівники (ordinalia, τακτικά)

Порядкові числівники відмінюються за зразком прикметників першої — другої відмін.

У складених порядкових числівниках кожен компонент виражається порядковим числівником і кожен відмінюється (подібно до латинської мови і на відміну від української): 1997 рік — ἕβδομον καὶ ἐνενηκοστὸν καὶ ἐνακοσιοστὸν καὶ χιλιοστὸν ἔτος.

Послідовність числових елементів може бути від менших до більших або від більших до менших: в обох випадках обов'язково ставиться між словами сполучник καί: 25-й рік — πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος або εἰκοστὸν καὶ πέμπτον ἔτος.

Σ Порядкові числівники в сполученні з "перший" вживаються з кількісним числівником εἷς, μία, ἕν (а не πρῶτος,η,ον): 21-й день — μία καὶ εἰκοστὴ ἡμέρα (аналогічно і в латинській мові: unus et vicesimus, а не primus et vicesimus).

§ 122. Числівникові прислівники (ἀριθμητικὰ ἐπιῤῥήματα)

Числівникові форми, які позначають, скільки разів щось відбувається, мають значення прислівників.

Числівникові прислівники в перших трьох формах зберігають давні основи: ἅπαξ *один раз,* δίς *двічі,* τρίς *тричі.* Решта числівникових

прислівників утворюють форми за допомогою суфікса άκις, який додається до основи кількісних числівників: πεντ-άκις *п'ять разів*, δεκ-άκις *десять разів*, χιλι-άκις *тисячу разів* і т.п.

ΠΑΡΟΙΜΙΑ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸ τρίτον τῷ σωτῆρι (σπένδειν). Третю чашу — в честь спасителя (Зевса).

Ἡ ἄμπελος τρεῖς φέρει βότρυς· τὸν πρῶτον ἡδονής, τὸν δεύτερον μέθης, τὸν δὲ τρίτον ἀηδίας *(Ἀνάχαρσις).* — Виноград приносить три грона: перше — насолоди, друге — оп'яніння, третє — огиди.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Δαρεῖος ἦρχεν ἐξ καὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἀποθνῄσκει τετάρτῳ τῆς τρίτης καὶ ἑβδομηκοστῆς ὀλυμπιάδος ἔτει. 2) Ξέρξης, ὁ τέταρτος βασιλεὺς τῶν Περσῶν, εἴκοσι ἔτη ἐβασίλευσεν. 3) Ῥωμύλος πρῶτος τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἦν. 4) Ὁ παρασάγγης τριάκοντα σταδίων ἦν· τὸ οὖν στάδιον τριακοστὸν μέρος ἦν τοῦ παρασάγγου. 5) Καὶ ἅπαξ ψεῦδος λέξαι αἰσχρόν. 6) Ἐν τῷ ἑξακοσιοστῷ καὶ ἐνενηκοστῷ καὶ τετάρτῳ μετὰ Τροίας ἅλωσιν ἔτει ἦν ἐν Μαραθῶνι μάχη. 7) Οἱ μὲν παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἔτος δέκα μηνῶν εἶχον· Νουμὰς δέ, ὁ δεύτερος βασιλεύς, τὸ ἔτος εἰς δώδεκα καὶ τριακοσίας πεντήκοντα τέτταρας ἡμέρας διέταττεν. 8) Τρὶς καὶ τετράκις εὐδαίμονες, οἷς τῶν κακῶν ἐλεύθερος βίος. 9) Τὴν παιδείαν τοῖς ἀνθρώποις δεύτερον ἥλιον εἶναι λέγουσιν. 10) Ἀριστοτέλης λέγει φίλους εἶναι μίαν ψυχὴν ἐν δυοῖν σώμασιν.

Ἡ τῶν Περσῶν βασιλέα

Κῦρος, ὁ πρῶτος τῶν Περσῶν βασιλεύς, ἐκράτησε μὲν τῶν Μήδων ἔτει τρίτῳ τῆς ἑβδόμης καὶ πεντηκοστῆς ὀλυμπιάδος κατεστρέψατο δὲ Κροῖσον, τὸν Λυδῶν βασιλέα, καὶ ἐδούλευσεν Ἴωνας τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Δεύτερος δὲ τῶν Περσῶν βασιλεὺς Καμβύσης Αἴγυπτον κατεστρέψατο. Τρίτος ἦν Δαρεῖος, ὃς τοῖς Ἀθηναίοις σφωδρῶς ἐχαλέπαινεν, ὅτι τοῖς ἐν Ἀσίᾳ αὐτῶν ἀδελφοῖς οὖσιν Ἴωσιν ἐβοήθησαν. Τρὶς οἱ Πέρσαι ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἐστρατεύσαντο, ὡς τὴν Ἑλλάδα καταστρεψόμενοι, δὶς μὲν Δαρείου βασιλεύοντος, τὸ τελευταῖον δὲ Ξέρξου, τοῦ τετάρτου τῶν Περσῶν βασιλέως.

Вправа 2. *Визначте числові елементи складених слів:*

гекзаметр	декада	діалог	монолог	протон
гекатомба	диплом	діод	монополія	прототип
гемісфера	дипломатія	диґамма	пентагон	тетрархія

гептагон	диплопія	монографія	пентатлон	трієра
декагон	дифтонг	моноліт	протокол	хіліазм

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Поети називають перший вік золотим, другий — срібним, третій — мідним, четвертий — залізним. 2) Александр Великий народився у 1-й рік 105-ї олімпіади, а помер — у 2-му році 114-ї олімпіади. 3) 13-й і останній цар персів, Дарій III, був переможений Александром.

ЗАЙМЕННИК (PRONOMEN, ΑΝΤΩΝΥΜΙΑ)

ЛЕКЦІЯ 48

Індоєвропейський займенник об'єднував особові займенники і вказівні слова, які згодом диференціювалися на різні види займенників.

У грецькій мові займенники поділяються на:

- особові (personalia, προσωπικαί),
- зворотні (reflexiva, αὐτοπαθητικαί),
- присвійні (possessiva, κτητικαί),
- взаємний (reciprocum, ἀλληλοπαθητική),
- вказівні (demonstrativa, δεικτικαί),
- відносні (relativa, ἀναφορικαί),
- питальні (interrogativa, ἐρωτηματικαί),
- неозначені (indefinita, ἀόρισται),
- співвідносні (correlativa, συσχετικαί).

Відмінювання займенників у грецькій мові, як і в інших мовах, має певні складності внаслідок збереження в них архаїчних форм. Первісно займенникова відміна була відособленою від іменної (іменникової та прикметникової) і не розрізняла категорії роду. Взаємовплив займенникової та іменної відмін спричинив те, що займенники прийняли закінчення I—III відмін, а іменні флексії також відчули на собі вплив займенникових.

§ 123. Особові займенники (personalia, προσωπικαί)

Особові займенники не мають категорії роду (як і в латинській та українській мовах).

Форми 1-ї ос. однини утворюються від різних основ. Цей суплети-

візм характерний для усіх індоєвропейських мов (пор. у лат.: ego — mei, нім.: ich — meiner, укр.: я — мене).

У 2-й ос. одн. спільноєвропейське tu дало на грецькому ґрунті в різних діалектах форми: в дорійському — τύ, у беотійському — τοῦ, в іонійсько-аттічному — σύ (пор. у лат. tu, нім. du, укр. ти).

Займенники на 3-ю ос. одн. і множ. зустрічаються переважно у іонійському діалекті (sing.: gen. οὗ, dat. οἱ, acc. ἕ і відповідні енклітичні форми, plur.: nom. σφεῖς, gen. σφῶν, dat. σφῖσι, acc. σφᾶς).

В аттічному діалекті його функції виконує займенник αὐτός (інколи також інші вказівні займенники) в непрямих відмінках.

	Singularis		***Pluralis***	
	1 ос.	**2 ос.**	**1 ос.**	**2 ос.**
nom.	ἐγώ	σύ	ἡμεῖς	ὑμεῖς
gen.	ἐμοῦ, μοῦ	σοῦ	ἡμῶν	ὑμῶν
dat.	ἐμοί, μοί	σοί	ἡμῖν	ὑμῖν
acc.	ἐμέ, μέ	σέ	ἡμᾶς	ὑμᾶς

Підмет, виражений особовим займенником звичайно, як і у латинській мові, не ставиться; вживається він, якщо має певний логічний чи стилістичний наголос. Для 3-ї особи в такому випадку використовують вказівні займенники ἐκεῖνος, οὗτος, ὅδε.

Σ Форми непрямих відмінків займенника 1-ї ос. sing. μοῦ, μοί, μέ завжди є енклітиками; форми ἐμοῦ, ἐμοί, ἐμέ, навпаки, ніколи не бувають енклітичними.

Σ Форми непрямих відмінків займенника 2-ї ос. sing. σοῦ, σοί, σέ можуть бути або не бути енклітиками.

Σ Для більшої виразності до займенників 1-ї та 2-ї ос. sing. може приєднуватися енклітична частка γε. У цьому випадку займенник ἐγώ в nom. і dat. переносить наголос на початок слова: ἔγωγε, ἔμοιγε, але ἐμοῦγε, ἐμέγε, σύγε тощо. Частка γε може сполучатись і з іншими займенниками та будь-якими словами, але не утворює при цьому з ними одного цілого.

§ 124. Присвійні займенники (possessiva, κτητικαί)

Від основ особових займенників утворені присвійні займенники для усіх родів.

	Singularis	***Pluralis***
1 ос.	ἐμός, ἐμή, ἐμόν	ἡμέτερος, ἡμετέρα, ἡμέτερον
2 ос.	σός, σή, σόν	ὑμέτερος, ὑμετέρα, ὑμέτερον
3 ос.	(ἑός, ἑή, ἑόν)	(σφέτερος, σφετέρα, σφέτερον)

Присвійні займенники відмінюються за зразком першої та другої відмін прикметників; вони вживаються в ролі означення і ставляться в атрибутивному положенні: ὁ ἐμὸς πατήρ і ὁ πατὴρ ὁ ἐμός *мій батько.*

У значенні присвійних займенників 1-ї і 2-ї особи вживається також genetivus singularis і pluralis особових займенників: ὁ φίλος μου, *мій друг*, ὁ φίλος σου *твій друг.*

У ролі присвійного займенника на 3-тю ос. частіше вживається genetivus singularis і pluralis від займенника αὐτός: ὁ φίλος αὐτοῦ *його друг*, ὁ φίλος αὐτῆς *її друг*, ὁ φίλος αὐτῶν *їх друг* і т.д. Посесивну функцію також можуть виконувати genetivus singularis і pluralis вказівних займенників ἐκεῖνος, οὗτος, ὅδε: ὁ φίλος ἐκείνου (τούτου, τοῦδε) *його друг.*

Присвійні займенники чітко відповідають особі й числу підмета. Таке узгодження характерне для латинської мови та сучасних європейських мов; в українській мові вживається займенник *свій* незалежно від особи підмета:

στέργω τὴν ἐμὴν μητέρα (τὴν μητέρα μου)	*я люблю свою матір*
στέργεις τὴν σὴν μητέρα (τὴν μητέρα σου)	*ти любиш* " "
στέργει τὴν σφετέραν μητέρα (τὴν μητέρα αὐτοῦ)	*він любить* " "
στέργομεν τὴν ἡμετέραν μητέρα (τὴν μητέρα ἡμῶν)	*ми любимо* " "
στέργετε τὴν ὑμετέραν μητέρα (τὴν μητέρα ὑμῶν)	*ви любите* " "
στέργουσι τὴν σφετέραν μητέρα (τὴν μητέρα αὐτῶν)	*вони люблять* " "

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πλουτοῦντα καὶ γάρ σε καὶ οἱ θεοὶ φιλήσουσιν. Багатого тебе і боги полюблять.

Φίλος ἐστὶν ἄλλος ἐγώ (*Πυθαγόρας*). Друг — це друге "я" (лат.: alter ego).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἀνδρείως ἐμάχοντο τοῖς πολεμίοις κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἡμῶν. 2) Κῦρος ἔλεξε πρὸς Ὑρκανίους·" Ἡμῶν ἤδη ὑμῖν ἱκανῶς πιστευόντων καὶ ὑμᾶς χρὴ ἡμῖν πιστεύειν." 3) Οὐδὲν ἡμῖν, ὦ ἄνθρωποι, ἥδιόν ἐστιν ἢ χάριν ἔχειν τοῖς ἡμετέροις εὐεργέταις. 4) Ὥσπερ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπιμέλονται, οὕτως καὶ σὺ τῶν σφετέρων ἐπιμέλου. 5) Σωκράτης ἔλεξε·" Ἐγὼ μὲν οὐδένα οὐδὲν διδάσκω. Εἴ τις ἐμοῦ διαλεγομένου ἀκούειν ἐθέλει, οὐδὲν αὐτῷ ἀντιλέγω." 6) Ξένους ξενίζετε καὶ ὑμεῖς γὰρ ξένοι ἔσετε.

7) Σωκράτης λέγει·" Ὁ θεὸς λέγει ἐμὲ σοφώτερον εἶναι τῶν ἄλλων, ὅτι ἐγὼ μὲν γιγνώσκω, ὅτι ἡ σοφία μου οὐδενὸς ἀξία ἐστιν, οἱ δ' ἄλλοι νομίζουσι τὴν σοφίαν αὐτῶν πολλοῦ ἀξίαν εἶναι." 8) Οὐδὲν οὕτως ἡμέτερόν ἐστιν, ὡς ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς.

ὦ Ζεῦ, πάτερ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος,
σὺ δ' ἔργ' ἐπ' ἀνθρώπων ὁρᾷς
λεωργὰ καὶ θεμιστά, σοὶ δὲ θηρίων
ὕβρις τε καὶ δίκη μέλει.

(*Ἀρχ. 94*)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Евріпід каже, що важкою є ворожнеча братів, але найважчою вона є для їхніх батьків. 2) Анахарсіс, якому якийсь афінянин дорікав, що той є скіфом, сказав: "Якщо для мене є зневагою моя батьківщина, то ти є ганьбою для своєї."

ЛЕКЦІЯ 49

§ 125. Займенник αὐτός, αὐτή, αὐτό

Займенник αὐτός, αὐτή, αὐτό може мати такі значення:

• у формально предикативному положенні — "сам", що відповідає латинському ipse: αὐτὸς ὁ πατήρ *сам батько*:

• особового займенника на 3-ю ос. одн. і множ. у непрямих відмінках і відповідає латинському is, ea, id у тій же функції: ἀκούω αὐτοῦ *слухаю його*. У родовому відмінку має значення присвійного займенника для вираження приналежності особі, яка не є підметом[1].

• у атрибутивному положенні — "цей самий","той самий", якщо він вжитий із артиклем; у цьому випадку відповідає латинському idem: ὁ αὐτὸς τρόπος *той самий шлях*.

Відмінюються за зразком окситонів першої та другої відмін з тією лише особливістю, що форми nom. і acc. sing. neutra закінчуються на -ο.

Σ В аттічному діалекті форми артикля із кінцевим голосним звуком можуть зливатись із формами займенника αὐτός; відбувається явище красиса — і над контрагованим складом ставиться короніс.

[1] У койне αὐτός міг виражати присвійність для підмета.

Наприклад:

ὁ αὐτός	= αὐτός	τῷ αὐτῷ	= ταὐτῷ
ἡ αὐτή	= αὐτή	τῇ αὐτῇ	= ταὐτῇ
τὸ αὐτό	= ταὐτό(ν)	τὰ αὐτά	= ταὐτά

§ 126. Займенник ἄλλος, ἄλλη, ἄλλο

Займенник ἄλλος, ἄλλη, ἄλλο, що має значення латинського alius *інший*, відмінюється за зразком αὐτός, αὐτή, αὐτό.

Ἄλλος з іменником без артикля перекладається "інший": ἄλλος ἀνήρ *інший чоловік*. Ἄλλος у атрибутивному положенні означає "решта": οἱ ἄλλοι ἄνδρες *решта чоловіків*.

Часто ἄλλος вживається без означуваного слова, зберігаючи ті ж самі значення залежно від наявності чи відсутності при ньому артикля: ἄλλοι *інші*, οἱ ἄλλοι *решта*.

§ 127. Взаємний займенник (reciprocum, ἀλληλοπαθητική)

Взаємний займенник *один одного* (пор. лат. alius aliud, нім. einander) утворений шлях подвоєння основи займенника ἄλλος: з *ἀλλ-αλλο- після подовження α в η та спрощення двох останніх λλ до λ виникла основа ἀλληλο-. Від цієї основи утворюються форми взаємного займенника для трьох родів за першою та другою відмінами лише в непрямих відмінках множини.

	m	*f*	*n*
gen.		ἀλλήλ-ων	
dat.	ἀλλήλ-οις	ἀλλήλ-αις	ἀλλήλ-οις
acc.	ἀλλήλ-ους	ἀλλήλ-ας	ἄλληλ-α

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Σοφοῖς ὁμιλῶν καὐτὸς ἐκβήσῃ σοφός. Перебуваючи серед розумних і сам станеш розумним.

Οἱ ἀκόναι αὐταὶ τεμεῖν οὐ δύναται. Гострильні камені самі не можуть різати. (Теорія не може замінити практику).

Ἡ κύκλῳ καὶ ἐξ ἀλλήλων ἀπόδειξις (*Ἀριστοτέλης*). Порочне (зачароване) коло (лат.: circulus vitiosus).

Ἄλλων ἰατρός, αὐτὸς ἕλκεσι βρύων (*Біблія*). Інших лікує, а сам весь у виразках.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Οἱ τῶν αὐτῶν γονέων παῖδες οὐ τοὺς αὐτοὺς τρόπους ἔχουσιν. 2) Τὸ αὐτό, ὃ ἐμοὶ καὶ ὑμῖν ῥᾷστόν ἐστιν, ἄλλοις πολλάκις χαλεπώτατόν ἐστιν. 3) Πολλοὶ δ' οὐχ αὑτοῖς, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσιν. 4) Αἰσχρόν ἐστιν ἄλλα μὲν πράττειν, ἄλλα δὲ λέγειν. 5) Τῶν δὲ Καρχηδονίων Ἀννίβας οὐ μόνον ἔχει τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ πολλῷ μείζω. 5) Ὁ τοῖς ἄλλοις μωρίαν ὀνειδίζων πολλάκις αὐτὸς οὐκ ἔχει νοῦν. 6) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίοτε τῆς αὐτῆς ἡμέρας περὶ τῶν αὐτῶν οὐ ταὐτὰ ἐψηφίσαντο. 7) Οἱ πονηροὶ ἀλλήλοις ἐχθροὶ μᾶλλον ἢ φίλοι εἰσίν. 8) Συμβουλεύω ὑμῖν πρὸς ἀλλήλοις εἰρήνην ἄγοντας στρατεύειν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους. 9) Εὐκλείδης λέγει·" Τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα". 10) Ὀλίγοι τῶν ἀνθρώπων οἱ αὐτοί εἰσιν ἐν εὐτυχίᾳ καὶ ἀτυχίᾳ. 11) Παρὰ τὰ ἄλλα ζῷα οἱ ἄνθρωποι ὥσπερ θεοὶ βιοτεύουσιν. 12) Εἰ δύο τὸ αὐτὸ πράττουσιν, οὔκ ἐστι ταὐτόν. 13) Ὅτε οἱ Κύρου στρατιῶται ἐλῄστευον τὴν Σάρδεων πόλιν, ὁ Κροῖσος ἐκείνῳ· "Οὔτε τὴν ἐμὴν", ἔφη," πόλιν οὔτε χρήματα τὰ ἐμὰ διαρπάζουσιν, οὐδὲ γὰρ ἐγὼ μετέχω, ἀλλὰ φέρουσί τε καὶ ἄγουσι τὰ σά. 14) Ταὐτὸν ἐξ ἀσθενοῦς ἀγκυρίου σκάφος ὁρμίζειν καὶ ἐκ φαύλης γνώμης ἐλπίδας. 15) Τὰ μέλλοντα προγιγνώσκειν οὐ τῆς ἡμετέρας φύσεώς ἐστιν. 16) Τῷ ἡμετέρῳ βίῳ οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ σχῆμα διαμένει. 17) Κἀγώ, εἰ ὑμεῖς τὰ δίκαια ποιεῖν ἐθέλετε, ἕπεσθαι ὑμῖν βούλομαι. 18) Ὁ λέων καὶ ὁ θὼς πολέμιοι ἀλλήλοις εἰσίν.

Κύνες καὶ λύκοι

Λύκοι κυσὶν ἔλεξαν·"Διὰ τί, τὰ πάντα ὅμοιοι ὄντες ἡμῖν, οὐ στέργετε ἡμᾶς ὡς ἀδελφοί, οὐδὲν γὰρ ὑμῶν διαλλάττομεν, πλὴν τῇ γνώμῃ; Καὶ ἡμεῖς μέν ἐσμεν ἐλεύθεροι, ὑμεῖς δέ, τῶν ἀνθρώπων δοῦλοι ὄντες, πληγὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνετε καὶ φυλάττετε τὰ τῶν ὑμετέρων δεσπότων πρόβατα. Τί οὐ στέργομεν ἀλλήλους; Ἀλλ' ἡμέτεροι γίγνεσθε ἑταῖροι, πάντα κοινὰ μεθ' ἡμῶν ἐσθίοντες".

Ὑπήκουσαν οἱ κύνες, οἱ δὲ λύκοι εἰς τὸ σπήλαιον εἰσέρχονται καὶ τοὺς κύνας διαφθείρουσιν.

(Αἰσωπος)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Зевс панував над небом, а з його братів — Посейдон був володарем моря, Плутон — Аїду. 2) Саме ім'я Ахілла наводило на троянців жах. 3) Фемістокл і Аристід були ворожими один до одного.

ЛЕКЦІЯ 50

§ 128. Зворотні займенники (reflexiva, αὐτοπαθητικαί)

Уже саме значення зворотнього займенника свідчить про можливість у нього мати лише форми непрямих відмінків.

На відміну від латинської мови, де існують зворотні займенники тільки для 3-ї особи, в грецькій мові для кожної особи вживається відповідний зворотний займенник.

		1 особа		2 особа		3 особа		
		m	f	m	f	m	f	n
S.	gen.	ἐμαυτοῦ, ἧς		σεαυτοῦ, ἧς		ἑαυτοῦ, ἧς		
	dat.	ἐμαυτῷ, ᾗ		σεαυτῷ, ᾗ		ἑαυτῷ, ᾗ		
	acc.	ἐμαυτόν, ήν		σεαυτόν, ήν		ἑαυτόν, ήν, ό		
P.	gen.	ἡμῶν αὐτῶν		ὑμῶν αὐτῶν		σφῶν αὐτῶν або ἑαυτῶν		
	dat.	ἡμῖν αὐτοῖς, αῖς		ὑμῖν αὐτοῖς, αῖς		σφίσιν αὐτοῖς, αῖς або ἑαυτοῖς, αῖς		
	acc.	ἡμᾶς αὐτούς, άς		ὑμᾶς αὐτούς, άς		σφᾶς αὐτούς, άς або ἑαυτούς, άς, ά		

Σ Зворотні займенники виникли шляхом злиття основ особових займенників і займенника αὐτος: ἐμαυτοῦ < **ἐμε-αυτου*, σεαυτοῦ < **σε-αυτου*, ἑαυτοῦ < **ἑ-αυτου* тощо.

Σ Форми на 2-у і 3-ю ос. однини і множини можуть бути в красисі: σεαυτοῦ — σαὐτοῦ, ἑαυτοῦ — αὑτοῦ, ἑαυτῶν — αὑτῶν тощо.

Для кожної особи підмета вживається свій зворотний займенник:

λούω ἐμαυτόν[1]	*я мию себе*	λούομεν ἡμᾶς αὐτούς	*ми миємо себе*
λούεις σεαυτόν	*ти миєш* "	λούετε ὑμᾶς αὐτούς	*ви миєте* "
λούει ἑαυτόν	*він миє* "	λούουσι σφᾶς αὐτούς	*вони миють* "

Зворотний займенник у формі родового відмінка має значення присвійного займенника, якщо підмет означає власника. У цьому випадку зворотний займенник, як і присвійний, займає атрибутивне положення:

στέργω τὴν ἐμαυτοῦ μητέρα	*я люблю свою матір*
στέργεις τὴν σεαυτοῦ μητέρα	*ти любиш свою матір*
στέργει τὴν ἑαυτοῦ μητέρα	*він любить свою матір*
στέργουσι τὴν ἑαυτῶν μητέρα	*вони люблять свою матір*

[1] Замість фрази, яка складається з перехідного дієслова та асс. зворотного займенника, можна вжити це дієслово в медіальному стані: λούομαι, λούῃ і т.д.

Для 1-ї та 2-ї осіб множини вживається присвійний займенник із формою αὐτῶν:

στέργομεν τὴν ἡμετέραν αὐτῶν μητέρα — *ми любимо свою матір*
στέργετε τὴν ὑμετέραν αὐτῶν μητέρα — *ви любите свою матір*

Якщо підмету фрази не належить предмет, про який мовиться, то присвійність виражається родовим відмінком особового займенника на особу власника (для 3-ї ос. — від αὐτός):

στέργεις τὴν μητέρα μου — *ти любиш мою матір*
στέργεις τὴν μητέρα αὐτοῦ — *ти любиш його матір*
στέργεις τὴν μητέρα ἡμῶν — *ти любиш нашу матір*
στέργεις τὴν μητέρα αὐτῶν — *ти любиш їх матір*

У латинській мові тоді ставиться присвійний займенник:

στέργω τὴν ἐμαυτοῦ μητέρα — amo matrem meam
στέργεις τὴν μητέρα μου — amas matrem meam

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὰ ἐμαυτοῦ ἐν ἐμαυτῷ ἀεὶ περιφέρω (*Βίας*). Усе своє ношу з собою (лат.: omnia mea mecum porto).

Γνῶθι σεαυτόν. Пізнай себе самого. (Напис на храмі Аполлона в Дельфах; лат.: cognosce te ipsum).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Τὰς εὐνοίας ἀληθινὰς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἔχομεν. 2) Ὁ σοφὸς ἐν αὐτῷ ἔχει τὴν οὐσίαν. 3) Οἱ πατέρες ἡμῶν κοινῇ στρατεύοντες τὰ μέγιστα ἐκινδύνευον ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας. 4) Πολλοὶ ἄνθρωποι οὔτε ἑαυτοῖς οὔτε ἄλλοις ὠφέλιμοί εἰσιν. 5) Σωκράτης τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διελέγετο. 6) Πρῶτον μὲν ὑμᾶς αὐτοὺς παιδεύετε, ἔπειτα δ᾽ ἄλλους. 7) Πάντες Πέρσαι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστος δῶρα ἔφερον βασιλεῖ. 8) Δεῖ ἕκαστον πράττειν ἀκριβῶς τὰ ἑαυτοῦ. 9) Τὴν σεαυτὸν πόλιν πλουτίζων καὶ σαὐτὸν πλουτίζεις. 10) Σχολαστικὸς δέων ἀργυρίου τὰ ἑαυτοῦ βιβλία ἐπώλησεν καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἔγραψεν· "Σύγχαιρε ἡμῖν, ἤδη γὰρ ἡμᾶς τὰ βιβλία τρέφει". 11) Ἡρακλῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπ᾽ Οἴτης τοῦ ὄρους κατέκαυσεν.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Найменше ми знаємо самих себе. 2) Філософ Сенека з наказу Нерона сам полишив себе життя. 3) Більше довіряй своєму розуму, аніж чужим порадам.

ЛЕКЦІЯ 51

§ 129. Вказівні займенники (demonstrativa, δεικτικαί)

Вказівні займенники в непрямих відмінках можуть виконувати функцію займенника 3-ї особи (подібно, як αὐτός). Якщо вказівний займенник є означенням до іменника, то він ставиться у формально предикативному положенні: οὗτος ὁ ἀνήρ або ὁ ἀνὴρ οὗτος *цей чоловік*.

Σ Для підсилення вказівного значення до вказівних займенників і прислівників приєднується частка ι (так зване ι δεικτικόν): οὑτοσί *ось той*, ὁσί *ось цей*, τοιουτοσί *ось такий*, ἐκεινοσί *ось він* тощо. Частка ι завжди має acutus, і слово стає окситоном. Із попередніми довгими голосними ι δεικτικόν не зливається в дифтонг, але поглинає всякий попередній короткий голосний звук: αὐτηῖ, οὑτοί, αὑταί, але τουτί, ταυτί, ἡδί, τοδί.

§ 129.1. Займенник ὅδε, ἥδε, τόδέ

Займенник ὅδε *цей* (відповідає латинському hic) відмінюється, як артикль із приєднаною вказівною часткою δε. Оскільки δε є енклітикою, то форми-проклітики отримують acutus, решта форм артикля зберігають свій звичний наголос.

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	ὅδε	ἥδε	τόδε	οἵδε	αἵδε	τάδε
gen.	τοῦδε	τῆσδε	τοῦδε		τῶνδε	
dat.	τῷδε	τῇδε	τῷδε	τοῖσδε	ταῖσδε	τοῖσδε
acc.	τόνδε	τήνδε	τόδε	τούσδε	τάσδε	τάδε

Σ Схоже відмінюються вказівно-співвідносні займенники із закінченнями прикметників першої та другої відмін та приростеною енклітичною часткою δε:

τοιόσδε,	τοιάδε,	τοιόνδε	*такий*
τοσόσδε,	τοσήδε,	τοσόνδε	*такий великий*
τηλικόσδε,	τηλικήδε,	τηλικόνδε	*у такому віці*

§ 129.2. Займенник οὗτος, αὕτη, τοῦτο

Займенник οὗτος *цей, той* відповідає латинському iste.

У формах непрямих відмінків однини і множини чоловічого і жіночого родів та усіх відмінків середнього роду перший склад цього займенника отримує початкове τ. Другий склад є архаїчним вказів-

ним займенником τός, τή, τόν, з якого згодом розвинувся артикль.

Для визначення, який із дифтонгів (αυ чи ου) присутній у першому складі, існує практичне правило:

- ου, якщо в другому складі знаходяться ο, ω, ου, οι;
- αυ, якщо в другому складі знаходяться α, αι, η.

	Singularis			*Pluralis*		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	οὗτος	αὕτη	τοῦτο	οὗτοι	αὗται	ταῦτα
gen.	τούτου	ταύτης	τούτου	τούτων		
dat.	τούτῳ	ταύτῃ	τούτῳ	τούτοις	ταύταις	τούτοις
acc.	τοῦτον	ταύτην	τοῦτο	τούτους	ταύτας	ταῦτα

За зразком парадигми οὗτος відмінюються такі вказівні займенники із співвідносним значенням:

τοιοῦτος,	τοιαύτη,	τοιοῦτο(ν)	*такий*
τοσοῦτος,	τοσαύτη,	τοσοῦτο(ν)	*такий великий*
τηλικοῦτος,	τηλικαύτη,	τηλικοῦτο(ν)	*у такому віці*

§ 129.3. Займенник ἐκεῖνος, ἐκείνη, ἐκεῖνο

Вказівний займенник ἐκεῖνος *він, той* (лат. ille) може вживатись із іменником з артиклем або без артикля; відмінюється аналогічно αὐτός (наголос має за зразком прикметника κοῦφος).

§ 130. Відносні займенники (relativa, ἀναφορικαί)

§ 130.1. Займенник ὅς, ἥ, ὅ

Відносний займенник ὅς, ἥ, ὅ *який, яка, яке; хто, що* має у всіх відмінках важкий придих, який виник після втрати початкового первісного індоєвропейського j: ὅς < *jos, ἥ < *ja, ὅ < *jod.

Відмінюється практично як артикль, але замість початкового τ усі відмінкові форми мають spiritus asper.

	Singularis			*Pluralis*		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	ὅς	ἥ	ὅ	οἵ	αἵ	ἅ
gen.	οὗ	ἧς	οὗ		ὧν	
dat.	ᾧ	ᾗ	ᾧ	οἷς	αἷς	οἷς
acc.	ὅν	ἥν	ὅ	οὕς	ἅς	ἅ

§ 130.2. Займенник ὅσπερ, ἥπερ, ὅπερ та інші

Займенник ὅσπερ *який саме, хто саме* складається із відносного займенника ὅς та енклітичної частки περ, тому відмінюється, зберігаючи наголоси парадигми ὅς.

До відносно-питальних займенників належать:
οἷος, οἵα, οἷον або ὁποῖος, ὁποία, ὁποῖον *який* (лат. qualis);
ὅσος, ὅση, ὅσον або ὁπόσος, ὁπόση, ὁπόσον *який великий* (quantus);
ἡλίκος, η, ον або ὁπηλίκος, η, ον *якого віку;*
πότερος, α, ον або ὁπότερος, α, ον *який з двох* (uter).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ὧι μήτε χλαῖνα σισύρα τε συμφέρει. Якому не підходять ні плащ, ні кожух (нічим не догодиш).
Οἷα ἐκ τριόδου. Тривіальні вирази (лат.: verba trivialia).
Ὅσα δένδρων ὑπείκει, κλῶνας ἐκσῴζεται (*Σοφοκλῆς*). Ті дерева, які гнуться, зберігають своє гілля.

Вправа 1. *Утворіть і провідміняйте словосполучення:*
ось цей (οὑτοσί) свідок; такий (τοιόσδε) скарб; такий великий (τοσόσδε) корабель; якого віку (ἡλίκος) дерево?

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Οἱ ἐνδόξων ἀνδρῶν υἱεῖς πολλάκις οὐ τοιοῦτοί εἰσιν, οἷοι ἦσαν οἱ πατέρες αὐτῶν. 2) Ἐν τῇ μάχῃ τὸ τῶν Ἑλλήνων σύνθημα ἦν τόδε· Ζεὺς σωτὴρ καὶ νίκη. 3) Ὃν γὰρ θεοὶ στέργουσιν, ἀποθνῄσκει νέος. 4) Ἐκεῖνο τὸ δένδρον παντὶ τῷ χωρίῳ καλὴν σκιὰν παρέχει. 5) Οὐχ οὗτος πλούσιός ἐστιν, ὃς πολλὰ ἔχει, ἀλλ' ἐκεῖνος, ᾧ τὰ αὑτοῦ ἀρέσκει. 6) Γοργώ, Λάκαινα γυνή, τῷ υἱῷ ἐπὶ στρατείαν πορευομένῳ τὴν ἀσπίδα ἐγχειρίζουσα ἔλεξεν·" "Ἢ ταύτην ἢ ἐπὶ ταύτης." 7) Περὶ ὧν ἕκαστος μάλιστα σπουδάζει, ταῦτ' αὐτῷ κάλλιστα ἔχει. 8) Αὕτη ἡ πόλις ἀρίστη ἐστίν, ἐν ᾗ οἱ μὲν πολῖται τοῖς ἄρχουσι πείθονται, οἱ δὲ ἄρχοντες τοῖς νόμοις. 9) Κῦρος εἰς χώραν ἦκεν, ἐν ᾗ οὔτε χόρτος ἦν, οὔτε οὐδὲν δένδρον. 10) Μέγιστος ἦν Ἀθήνησιν ὁ τῶν γλαυκῶν ἀριθμός, ὥστε "γλαῦκα Ἀθήναζε" ἐλέγετο πρὸς τούτους, οἱ περιττὸν ἔπραξαν.

Μηδὲν ἄγαν σπεύδειν· πάντων μέσ' ἄριστα· καὶ οὕτως,
Κύρν', ἔξεις ἀρετήν, ἥντε λαβεῖν χαλεπόν.
(Θέογ. 335-336)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Арістотель каже, що Софокл зображує людей, якими їм слід бути, а Еврипід — якими вони є. 2) Ніколи не помиляється той, хто нічого не робить. 3) Ми маємо таку велику надію на вас.

ЛЕКЦІЯ 52

§ 131. Питальні займенники (interrogativa, ἐρωτηματικαί)

Питальний займенник τίς, τί зберігає прадавнє протиставлення роду живих істот (чоловічого і жіночого): τίς *хто? який? яка?* родові неживих предметів: τί *що? яке?*

Займенник τίς, τί відмінюється за третьою відміною, зберігаючи завжди на першому складі acutus, який в односкладових формах ніколи не переходить у gravis.

	Singularis		***Pluralis***	
	m, f	***n***	***m, f***	***n***
nom.	τίς	τί	τίνες	τίνα
gen.	τίνος, τοῦ		τίνων	
dat.	τίνι, τῷ		τίσι(ν)	
acc.	τίνα	τί	τίνας	τίνα

§ 132. Неозначені займенники (indefinita, ἀόρισται)

§ 132.1. Займенник τις, τι

Неозначений займенник τίς, τί є омографом до питального займенника τίς, τί, лише відрізняється наголосом.

Τίς *хто-небудь, який-, яка-небудь*, τί *що-небудь, яке-небудь* завжди є енклітикою, окрім форми ἄττα. У двоскладових формах наголос стоїть на другому складі, в наголошених односкладових — завжди gravis.

	Singularis		***Pluralis***	
	m, f	***n***	***m, f***	***n***
nom.	τίς	τί	τινές	τινά, ἄττα
gen.	τινός, τοῦ		τινῶν	
dat.	τινί, τῷ		τισί(ν)	
acc.	τινά	τί	τινάς	τινά, ἄττα

§ 132.2. Займенник ὅστις, ἥτις, ὅ τι

Неозначено-відносний займенник ὅστις, ἥτις, ὅ τι *кожен, хто; хто б не* складається з відносного ὅς, ἥ, ὅ та неозначеного τίς, τί.

Відмінюються обидва елементи слова, причому енклітика τις не впливає на наголос першої основи слова.

	Singularis			***Pluralis***		
	m	***f***	***n***	***m***	***f***	***n***
nom.	ὅστις	ἥτις	ὅ τι	οἵτινες	αἵτινες	ἅτινα, ἄττα
gen.	οὑτινος, ὅτου	ἧστινος	οὑτινος, ὅτου		ὧντινων, ὅτων	
dat.	ὧτινι, ὅτῳ	ἧτινι	ὧτινι, ὅτῳ	οἷστισι(ν), αἷστισι(ν), οἷστισι(ν)		
acc.	ὅντινα	ἥντινα	ὅ τι	οὕστινας	ἅστινας	ἅτινα, ἄττα

Σ До відносних займенників, складених з питальними та неозначеними, і до ὅπος можуть приєднуватись частки δή, частіше δήποτε і οὖν, для того, щоб відносність займенника розширити на все, що позначається ним: ὁστισδή, ὁστισδήποτε, ὁστισοῦν *хто б не, який би не* (лат. quicunque); ὁποσοσδή, ὁποσδήποτε, ὁποσοσοῦν *який би великий не* (лат. quantuscunque).

§ 132.3. Займенник ὁ (ἡ, τὸ) δεῖνα

Займенник δεῖνα *дехто, якийсь собі* відмінюється за третьою відміною (можливі й недекліновані форми) і вживається з відповідними родовими артиклями.

	Singularis	***Pluralis***
nom.	δεῖνα	δεῖνες
gen.	δεῖνος	δείνων
dat.	δεῖνι	—
acc.	δεῖνα	δεῖνας

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Τίς ὄρνις εὐφωνοτέρα ἐστὶν ἀηδόνος; 2) Ὅστις ἄλλον τινὰ ἀποκτείνει, τούτῳ θάνατός ἐστι ζημία. 3) Οὗτινος ἡ ψυχὴ ἐλευθέρα ἐστὶ κακῶν, οὗτος ἐσθλὸς ἀνήρ. 4) Τί ἐστι πολεμιώτατον ἀνθρώποις; Αὐτοὶ ἑαυτοῖς. 5) Τίνες τῶν στρατηγῶν τὴν ἐλπίδα νίκης οὐκ ἔχουσιν; 6) Ζῷά τινα μικρὰ μίαν μόνον ἡμέραν βιοτεύει. 7) Οὕστινας οὗτος ὁ ἄνθρωπος στέργει, τούτους διὰ τοὺς πονηροὺς τρόπους αὐτῶν φεῦγε. 8) Τίς μείζων, τίς κρείττων τοῦ Ἡρακλέους; 9) Σχολαστικός τις ἔλεξεν·" Ἐγὼ ἀεὶ λέγω καὶ γράφω ἀκριβῶς." 10) Οἱ Ἕλληνες παρὰ Φοινίκων ἐδέξαντο τέχνας

τινάς, ὥσπερ σημεῖα γράφειν. 11) Ζηλωτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες μὴ ἐπισήμοις συμφοραῖς ἐν τῷ βίῳ περιπίπτουσιν. 12) Τοῦ Κροίσου οἱ θησαυροὶ τοιοῦτοι ἦσαν, ὅσοι οὐδενὸς τῶν τότε ἀνθρώπων.

Σωκράτης τὴν Ἀλκιβιάδου ὕβριν παύει

Ἀλκιβιάδης ἐπήρετό ποτε τοῖς ἑαυτοῦ χρήμασι καὶ ἀγροῖς. Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Σωκράτης αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς ἄλλους, οἵτινες παρῆσαν, πρὸς πίνακά τινα ἄγει, ἐν ᾧ ἦν περίοδος τῆς γῆς. Ἐκεῖ δ' ὁ Σωκράτης λέγει·"Τίς ὑμῶν ἀναγνωρίζει τι τούτων, ἃ φανερά ἐστιν ἐν τούτῳ τῷ πίνακι;" Καὶ ὁ μέν·"Ἥδε ἡ χώρα ἐστὶν ἡ Ἑλλάς". Ὁ δέ·"Τοῦτο μὲν τὸ πέλαγός ἐστι τὸ Ἰωνικόν, ἐκεῖνο δὲ τὸ Αἰγαῖον". Ἄλλος δέ τις·"Αὗται μὲν αἱ νῆσοί εἰσιν αἱ Κυκλάδες, ἐκεῖναι δ' αἱ Σποράδες". Τότε δὲ Σωκράτης πρός τινα λέγει·"Ποῦ δ' ἐστιν ἡ Ἀττική;" "Ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ". "Τίνας ποταμοὺς βλέπετε; Λέγετε ὀνόματά τινων". "Οὗτος μὲν ὁ ποταμός ἐστιν ὁ Ἰλισός, ἐκεῖνος δ' ὁ Κηφισός". "Σὺ δέ, ὦ Ἀλκιβιάδη, λέγε, ποῦ εἰσὶν οἱ σοὶ ἀγροί;" Τότε δ' Ἀλκιβιάδης οὐδὲν εἶχε λέξαι· ὁ δὲ Σωκράτης·"Εἰ οἱ σοὶ ἀγροὶ μηδέν εἰσι μέρος τῆς Ἀττικῆς, τί ὑβρίζεις;"

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Софокл каже: "Гордощі породжують тирана, а боги карають усіляку зарозумілість". 2) Чиї закони видаються людині найкращими? — Її самої. 3) Що для полководця приємніше за перемогу?

ЛЕКЦІЯ 53

§ 133. Співвідносні займенники (correlativa, συσχετικαί)

Співвідносними називаються займенники головного і підрядного речень, які перебувають між собою в певному відношенні за змістом й за формою: один з них містить питання, інший — частково відповідь. У ролі співвідносних займенників можуть виступати відносні, неозначені та вказівні займенники. Вказівний займенник у ролі корелята часто пропускається, а у формі його відмінка ставиться відносний займенник (явище атракції, див. § 238).

Питальні	***Неозначені***	***Вказівні***	***Відносні***	***Неозначено-відносні***
τίς *хто?* (quis)	τίς *хто-небудь* (aliquis)	ὅδε, οὗτος *цей* (hic,iste) ἐκεῖνος *той* (ille)	ὅς *який, хто* ὅσπερ *саме який*	ὅστις *хто б не* (quisquis)

Питальні	***Неозначені***	***Вказівні***	***Відносні***	***Неозначено-відносні***
πότερος *який з двох* (uter)		ἕτερος *один* (alter)		ὁπότερος *хто б не з двох* (utercumque)
πόσος (quantus)	πόσος (aliquantus)	τοσόσδε, τοσοῦτος (tantus)	ὅσος, ὁσοσπερ (quantus)	ὁπόσος *який великий б не,* (quantuscumque)
(qualis)		(talis)	(qualis)	(quliscumque)
πηλίκος *якого віку*		τηλικόσδε, τηλικοῦτος *такого віку*	ἡλίκος *якого віку*	ὁπηλίκος *такого віку*

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Οἷα ἡ δέσποινα,τοιαύτη καὶ ἡ κύων. Яка хазяйка, така й собака.
Ὅσοι ἄνθρωποι, τοσαῦται γνῶμαι. Скільки людей, стільки й думок.
Οἷος ὁ ἄρχων, τοιοῦτοι οἱ ἀρχόμενοι. Який правитель, такі й піддані. (Пор. лат.: qualis rex, talis grex — який пастух, таке й стадо).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть аналіз і перекладіть:*

1) Οἷος ὁ βίος, τοιοῦτος καὶ ὁ λόγος, οἷος ὁ λόγος, τοιαῦται καὶ αἱ τράξεις. 2) Ὅσῳ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα γιγνώσκουσιν, τοσούτῳ μεῖον τὰ τῶν ἄλλων ψέγουσιν. 3) Ὅση ἡ τέχνη, τοσαύτη ἡ δόξα. 4) Τοιοῦτος ῥήτωρ βέλτιστός ἐστιν, ὅστις ἐν ὀλίγοις ἔπεσι τὰ πλεῖστα λέγει. 5) Ἆγις ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν, ὅτι τοῖς Λακεδαιμονίοις οὐ τοῦτο μέλει, ὁπόσοι εἰσὶν οἱ πολέμιοι, ἀλλ' ὅπου εἰσίν. 6) Οὐκ ἀεὶ τελευτή ἐστι τοιαύτη, οἵα ἦν ἡ ἀρχή. 7) Μιλτιάδης καὶ Θεμιστοκλῆς τοσαῦτα ὠφέλησαν τὴν πατρίδα, οὐδὲ ῥᾴδιον λέξαι, ὁπότερος αὐτῶν μείζονος δόξης ἄξιός ἐστιν. 8) Ὅσος ὁ πόνος, τοσοῦτος ὁ μισθός. 9) Ὅσους δακτύλους ἔχομεν ἐν ταῖς χερσί, τοσούτους ἔχομεν ἐν τοῖς ποσίν.

...ἀλλ' εἰ χεῖρας ἔχον βόες ἠὲ λέοντες,
(ὡς) γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
καί κε θεῶν ἰδεὰς ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίευν
τοιαῦθ', οἷόν περ καὐτοὶ δέμας εἶχον (ἕκαστοι),
ἵπποι μὲν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖα.
(Ξεν. 13)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У той самий день, в який відбулася битва при Платеях, була битва і при Мікале. 2) Важливо не скільки часу хто прожив, а скіль-

ки добра він зробив іншим за своє життя. 3) У тому самому році, в якому була битва при Саламіні, народився Евріпід.

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ)
(продовження)

ЛЕКЦІЯ 54

§ 134. Умовний спосіб (coniunctivus, ὑποτακτική)

У грецькій мові збереглись обидва індоєвропейських способи: умовний (coniunctivus) і бажальний (optativus).

Синтаксичні функції грецького кон'юнктива порівняно вужчі, аніж латинського, який за формою і значенням об'єднав індоєвропейські умовний і бажальний способи.

§ 134.1. Кон'юнктив у незалежних реченнях

Кон'юнктив у незалежних реченнях називається coniunctivus voluntatis і виражає непрямий наказ чи заборону; вживається лише у формах 1-ї особи однини і множини. Інколи для підсилення заклику стоять слова ἄγε (δή), φέρε (δή). Заперечення — μή.

Λέγωμεν. Скажімо. Давайте скажемо.

Φέρε δὴ ἄρχωμαι. Ну ж бо я почну.

Μὴ ἀκούωμεν. Не слухаймо.

Σ Наказ для 2-ї і 3-ї осіб завжди передається через імператив, на відміну від латинської мови, в якій coniunctivus може виражати наказ для усіх 3-х осіб.

У незалежному реченні кон'юнктив може означати сумнів, непевність чи вагання. Такий умовний спосіб називають coniunctivus dubitativus; він вживається в питальних реченнях у формах 1-ї особи.

Εἴπωμεν ἢ σιγῶμεν; Сказати чи помовчати?

§ 134.2. Кон'юнктив у підрядних реченнях

У підрядних реченнях кон'юнктив вживається з часткою ἄν, означає майбутню дію або узагальнення і називається coniunctivus prospectivus. На відміну від латинської мови, де в більшості типів

підрядних речень виступає coniunctivus, причому в часових формах за чіткими правилами consecutio temporum (послідовність часів), у грецьких складнопідрядних реченнях спостерігається consecutio modorum (послідовність способів).

Consecutio modorum зумовлює вживання coniunctivus у певному типові підрядного речення, яке залежить від головного (керуючого) речення з присудком у головному часі або імперативі. Але дотримання правил consecutio modorum не є обов'язковим, тому замість кон'юнктива можна поставити індикатив відповідного часу (окрім підрядних речень мети та додаткових після дієслів страху).

Оскільки кон'юнктив найчастіше зустрічається саме в підрядних реченнях, у курсі морфології (дещо випереджаючи грунтовний розгляд складнопідрядних речень у матеріалі синтаксису[1]) подаємо практичну таблицю вживання coniunctivus у підрядних реченнях.

мети із ἵνα, ὅπως	praesens coniunctivi	βουλεύω, ἵνα ἀληθεύητε	*раджу, щоб ви говорили правду* (минулим часом недоконаного виду)
	aoristus coniunctivi	βουλεύω, ἵνα ἀληθεύσητε	*раджу, щоб ви сказали правду* (минулим часом доконаного виду)
додаткове після дієслів страху	praesens coniunctivi	φοβοῦμαι, μὴ ἀληθεύητε	*боюсь, що ви не кажете правди* (минулим часом недоконаного виду)
	aoristus coniunctivi	φοβοῦμαι, μὴ ἀληθεύσητε	*боюсь, що ви не скажете правду* (минулим часом доконаного виду)
умовне з ἐάν	praesens coniunctivi	...ἐὰν βουλεύω	*якщо я раджу* (майбутнім часом недоконаного виду)
	aoristus coniunctivi	...ἐὰν βουλεύσω	*якщо я пораджу* (майбутнім часом доконаного виду)
часу із ἕως ἄν, πρὶν ἄν, ὅταν, ἐπειδάν	praesens coniunctivi	ἕως ἂν (πρὶν ἂν, ὅταν, ἐπειδὰν) βουλεύω	*поки (перш,ніж; коли) я раджу* (майбутнім часом недоконаного виду)
	aoristus conjuctivi	ἕως ἂν (πρὶν ἂν,ὅταν, ἐπειδὰν) βουλεύσω	*поки (перш, ніж; коли) я пораджу* (майбутнім часом доконаного виду)

[1] Докладно див. § 268-278.

відносне з відтінком умови	praesens coniuncivi	ὃς (ὅστις) ἂν βουλεύῃ	*який (кожен, хто) радитиме* (майбутнім часом недоконаного виду)
	aoristus coniunctivi	ὃς (ὅστις) ἂν βουλεύσῃ	*який (кожен, хто) порадить* (майутнім часом доконаного виду)

Σ При теперішній ітеративній (повторюваній) дії в часових, умовних, допустових та відносних підрядних реченнях кон'юнктив з ἄν перекладається теперішнім часом: coniunctivus praesentis — недоконаного виду, coniunctivus aoristi — доконаного виду.

§ 135. Теперішній час умовного способу (praesens coniunctivi)

Форми кон'юнктива мають закінчення головних часів, лише з'єднувальні голосні в них є довгими: η і ω.

Activum

S.	1. παιδεύ-ω	P.	1. παιδεύ-ω-μεν
	2. παιδεύ-ῃς		2. παιδεύ-η-τε
	3. παιδεύ-ῃ		3. παιδεύ-ω-σι(ν)

Medium et passivum

S.	1. παιδεύ-ω-μαι	P.	1. παιδεύ-ω-μεθα
	2. παιδεύ-ῃ		2. παιδεύ-η-σθε
	3. παιδεύ-η-ται		3. παιδεύ-ω-νται

§ 136. Кон'юнктив дієслова εἰμί

Форми виникли за загальним правилом утворення coniunctivus; випадіння кінцевого звука основи σ у інтервокальній позиції призвело до контракції звука -ε основи та довгих з'єднувальних голосних, які поглинули попередній короткий звук ε: ὦ < *ἐσω, ᾖς < *ἐσῃς і т.д.

S.	1. ὦ	P.	1. ὦμεν
	2. ᾖς		2. ἦτε
	3. ᾖ		3. ὦσι(ν)

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Λύκος ἐν αἰτίᾳ γίνεται· κἂν φέρῃ κἂν μὴ φέρῃ. Вовка завжди звинувачують: чи несе, чи не несе.

Χρεία διδάσκει, κἂν βραδύς τις τὸν σοφόν (*Εὐριπίδης*). Нужда і тугодума змусить стати розумним.

Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τι δεῖ ἐπιπίνειν; (*Ἀριστοτέλης*). Якщо вода душить, то що ж пити?

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Σιγῶμεν τῶν γερόντων λεγόντων. 2) Οὐδεὶς πιστεύσει τῷ ψεύστῃ, κἂν ἀληθεύῃ. 3) Οἱ φιλάργυροι, οὐδ' ἐὰν πλεῖστα ἔχωσιν, ἱκανὰ ἔχειν νομίζουσιν. 4) Οὐ πάντα ἔξεστιν ἡμῖν πράττειν, ἃ ἂν βουλώμεθα. 5) Διὰ τοῦτο δύο μὲν ἔχομεν ὦτα, στόμα δ' ἕν, ἵνα πλέω μὲν ἀκούωμεν, ἧττω δὲ λέγωμεν. 6) Τοὺς ὄντας ἄνδρας ἀγαθούς, τοὺς καθ' ἑαυτῶν ἐπαίνους ἐὰν λέγωσιν, οὐ φέρομεν. 7) Ἀστιάγης ἔλεξε πρὸς Κῦρον παῖδα ὄντα·" Ἐὰν γὰρ ἐμοὶ μένῃς, καὶ ἵπποις τοῖς ἐμοῖς χρήσῃ καὶ ἄλλοις, ὁπόσοις ἂν βούλῃ". 8) Βραδέως μὲν βουλευώμεθα, ταχέως δὲ πράττωμεν. 9) Ἐὰν ἐμβάλλωσιν οἱ πολέμιοι εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, τότε καὶ πορευώμεθα ὡς τάχιστα εἰς τὴν πολεμίαν. 10) Καταφυγή τίς ἐστιν ἡμῖν ἡ φιλία, ὅταν ἐν δεινοῖς ὦμεν, ὥσπερ τοῖς πλέουσι λιμήν, ὅταν ἄνεμοι χαλεποὶ πνέωσιν.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Якщо будеш розсудливим, то добре тобі житиметься. 2) Як достоїн правити той, хто сам не підкоряється законам. 3) Радіймо життю.

ЛЕКЦІЯ 55

§ 137. Бажальний спосіб (optativus, εὐκτική)

Через форми оптатива у грецькій мові висловлюється можливість здійснення або бажаність якоїсь дії. В підрядних реченнях оптатив виступає як зграматизована категорія.

Заперечення при оптативі — οὐ і μή.

§ 137.1. Оптатив у незалежних реченнях

У незалежних реченнях оптатив може виражати побажання, яке мовець вважає здійсненним. Бажання може відноситися до теперішнього або майбутнього часу, але ніколи — до минулого. Перед формами оптатива стоять, як правило, слова εἴθε, εἰ γάρ, які відповідають латинському utinam *о, якщо б*.

Εἴθε Κῦρος βασιλεύοι. О, якщо б Кір царював (тепер).

Εἴθε Κῦρος μὴ βασιλεύσειεν. О, якщо б Кір не був (тоді) царем.

Σ Нездійсненне бажання виражається: для теперішнього часу через імперфект з εἴθε, εἰ γάρ або за допомогою особових форм аориста другого дієслова ὠφείλω та презентного інфінітива; для минулого часу — через аорист з εἴθε, εἰ γάρ або за допомогою особових форм аориста другого дієслова ὠφείλω та інфінітива аориста[1].

Εἴθε Κῦρος ἐβασίλευον. Ὤφελε Κῦρος βασιλεύειν. О, якщо б Кір (тепер) царював (= але він не царює).

Εἴθε Κῦρος ἐβασίλευσεν. Ὤφελε Κῦρος βασιλεῦσαι. О, якщо б Кір (тоді) царював (= але він не царював).

Оптатив з часткою ἄν означає теперішню або майбутню можливість і називається optativus potentialis; за значенням відповідає латинському coniunctivus optativus. Заперечення οὐ.

Κῦρος ἂν βασιλεύοι. Кір міг би (зараз) царювати.

Σ Можливість у минулому означає індикатив імперфекта чи аориста з ἄν (indicativus irrealis).

Κῦρος ἂν ἐβασίλευσεν. Кір міг би (тоді) царювати.

§ 137.2. Оптатив у підрядних реченнях

Вживання оптатива у підрядних реченнях підпорядковане правилу consecutio modorum, згідно з яким після історичних часів присудка головного речення присудок підрядного замість індикатива чи кон'юнктив певного часу ставиться в оптативі того ж часу (за винятком імперфекта та плюсквамперфекта, що не утворюють оптативних форм).

додаткове з ὅτι, ὡς	praes.opt.	ἔλεγον, ὅτι γράφοι	*я говорив, що він пише*
	aor. opt.	ἔλεγον, ὅτι γράψειε	" " " *написав*
	fut. opt.	ἔλεγον, ὅτι γράψοι	" " " *напише*
непрямо-питальне	praes.opt.	ἠρώτων, ὅτι γράφοι	*я запитував, що він пише*
	aor. opt.	ἠρώτων, ὅτι γράψειε	" " " *написав*
	fut.opt.	ἠρώτων, ὅτι γράψοι	" " " *напише*

[1] Див. § 247.

мети	praes.opt.	ὠνήσατο, ἵνα ἔχοιμι	*він купив, щоб я мав*
	aor. opt.	ὠνήσατο, ἵνα ἕξαιμι	" " " "
додаткове після дієслів страху	praes. opt.	ἐφοβούμην, μὴ γράφοις	*я боявся, що ти не пишеш;*
	aor. opt.	ἐφοβούμην, μὴ γράψαις	*я боявся, що ти не напишеш*
умовне з εἰ	в аподосисі — praes., aor. opt. з ἄν; у протасисі — praes., aor. opt.	εἰ λέγοιμι, ἁμαρτάνοις ἄν	*якщо б я казав, помилявся б (міг помилятись)*
		εἰ λέξαιμι, ἁμαρτήσαιμι ἄν	*якщо б я сказав, помилився б (міг помилитись)*

Σ При ітеративній дії в минулому вживаються оптатив теперішнього часу або аориста без ἄν.

Σ Якщо підрядні речення часу, мети та відносні залежать від головного речення із присудком у оптативі, то присудок цих підрядних речень теж ставиться в оптативі. Це явище називається асиміляцією способів (attractio modorum). Однак, якщо вказані типи підрядних речень залежать від оптатива, який виражає нездійснене бажання чи нереальність, то в них присудок, звичайно, вживається в індикативі історичних часів.

§ 138. Теперішній час бажального способу (praesens optativi)

Ознакою бажального способу головних часів виступає суфікс οι. Оптатив має закінчення історичних часів.

Activum

S.	1. παιδεύ-οι-μι	P.	1. παιδεύ-οι-μεν
	2. παιδεύ-οι-ς		2. παιδεύ-οι-τε
	3. παιδεύ-οι		3. παιδεύ-οι-εν

Σ Закінчення 1-ї ос. одн. -μι походить з другої дієвідміни.

Medium et passivum

S.	1. παιδευ-οί-μην	P.	1. παιδευ-οί-μεθα
	2. παδεύ-οι-ο		2. παδεύ-οι-σθε
	3. παδεύ-οι-το		3. παδεύ-οι-ντο

§ 139. Оптатив дієслова εἰμί

Ознакою оптатива дієслова εἰμί був суфікс -ιη- в однині та -ι- або -ιη- у множині. Кінцевий приголосний основи σ, опинившись у інтервокальній позиції, випав, а ε основи та наступна ι злилися в дифтонг ει: εἴην < *ἐσ-ιη-ν і т.п.

S.	1. εἴ-ην	P.	1. εἶμεν або εἴ-ημεν
	2. εἴ-ης		2. εἶτε " εἴ-ητε
	3. εἴ-η		3. εἶεν " εἴ-ησαν

§ 140. Майбутній час перший бажального способу (futurum I optativi)

Форми futurum optativi утворюються від футуральної основи (основа дієслова із суфіксом -σ-) за допомогою суфікса -οι- та особових закінчень таких, як у praesens optativi.

Activum

S.	1. παιδεύσ-οι-μι	P.	1. παιδεύσ-οι-μεν
	2. παιδεύσ-οι-ς		2. παιδεύσ-οι-τε
	3. παιδεύσ-οι		3. παιδεύσ-οι-εν

Medium

S.	1. παιδευσ-οί-μην	P.	1. παιδευσ-οί-μεθα
	2. παιδεύσ-οι-ο		2. παιδεύσ-οι-σθε
	3. παιδεύσ-οι-το		3. παιδεύσ-οι-ντο

Вправа 1. *Прочитайте, визначте типи оптатива і перекладіть:*
1) Κατὰ Πλάτωνα φιλόσοφον νόμους ὀρθῶς ἂν ὀνομάζοιμεν τῆς πόλεως ψυχήν· τῆς δὲ ψυχῆς κακῶς πραττούσης τὸ σῶμα οὐκ ἂν εὖ ἔχοι. 2) Θαυμάσαντός τινος, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται οὕτως ὀλίγον οἶνον πίνοιεν, Λεωτιχίδης· "Οὕτως ὀλίγον", ἔφη,"πίνομεν, ἵνα μὴ ἄλλοι ὑπὲρ ἡμῶν βουλεύωνται, ἀλλ'ἡμεῖς ὑπὲρ ἄλλων". 3) Δημάρατος ἔλεξε πρὸς Ξέρξην ἐν ταῖς Θερμοπύλαις· "Νῦν ἂν πρὸς τοὺς ἀνδρειοτάτους ἄνδρας μάχοιο". 4) Πῶς ἄν τις ἐρίζοι ὑμῖν; 5) Εἴθε ἀεὶ τὰ δίκαια ἰσχύοι. 6) Εἰθ' ἄξιοι φαίνοισθε, ὦ νέοι, τῶν ὑμετέρων προγόνων.

Περὶ ὀστρακισμοῦ

Θεμιστοκλῆς διεβάλλετο πρὸς τὸν δῆμον, ὡς τυραννίδος ὀρέγοιτο. Ὁ δὲ δῆμος τοῖς ὄνομα καὶ δόξαν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἔχουσιν ἤχθετο. Ἧκον οὖν

εἰς ἄστυ οἱ πολῖται, ἵνα ὀστρακίζοιεν τὸν Θεμιστοκλέα. Ἦν δ' ὁ ὀστρακισμὸς τοιόνδε τι· ὅτε τινὰ ἀποδιῶξαι βούλοιτο, συνελέγοντο εἰς ἄστυ. Ὄστρακον ἐλάμβανεν ἕκαστος καὶ ἐγγράψας, ὃν ἐβούλετο ἀποδιῶξαι, ἔφερεν εἰς τὴν ἀγοράν. Τῶν δ' ἐν τέλει ἦν πρῶτον ἀριθμῆσαι τὸ πλῆθος τῶν ὀστράκων· εἰ γὰρ ἑξακισχιλίων ἐλάττους οἱ γράψαντες ἦσαν, ἄκυρος ἦν ὁ ὀστρακισμός· τὸν δ' Ἀθηναῖον, ὃς ὑπὸ τῶν πλείστων ὠνομάζετο, ἐξεκήρυττον εἰς ἔτη δέκα. Οὕτως ἐξεκήρυξαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Θεμιστοκλέα.

Θέλω λέγειν Ἀτρείδας,
θέλω δὲ Κάδμον ᾄδειν·
ὁ βάρβιτος δὲ χορδαῖς
Ἔρωτα μοῦνον ἠχεῖ,
ἥμειψα νεῦρα πρώην
καὶ τὴν λύρην ἅπασαν,
κἀγὼ μὲν ᾖδον ἄθλους
Ἡρακλέους· λύρη δὲ
Ἔρωτας ἀντεφώνει.
χαίροιτε λοιπὸν ἡμῖν,
ἥρωες· ἡ λύρη γὰρ
μόνους Ἔρωτας ᾄδει.
(Ἀνακρ. 23)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) О, якщо б воїни захищали місто. 2) Вороги, маючи довгі товсті списи, які кожен ледве міг нести, намагалися ними захищатись. 3) Кожен може помилятись.

КОНТРАГОВАНІ ДІЄСЛОВА (VERBA CONTRAKTA, ΡΗΜΑΤΑ ΣΥΝΗΙΡΗΜΕΝΑ)

ЛЕКЦІЯ 56

Значну групу дієслів з основами на голосні звуки (verba pura) складають дієслова з кінцевими короткими голосними звуками основи — -ε, -α, -ο. При дієвідмінюванні ці голосні зазнають контракції із з'єднувальними голосними ε/η, ο/ω, формантою оптатива οι, деякими закінченнями, тому такі дієслова називаються контрагованими (verba contracta, ῥήματα συνῃρημένα).

У словниках грецької мови для контрагованих дієслів (яких особливо багато було в аттічному діалекті) подається нестягнута форма для полегшення визначення основи: ποιέω *робити*, τιμάω *шанувати*, δουλόω *поневолювати* тощо. Якщо кінцевий голосний звук основи був наголошеним, то контрагований склад отримує circumflexus. Якщо ж наголос стояв на другому із голосних, які зазнали контракції, то контрагований склад має acutus (№ 18,19).

§ 141. Контраговані дієслова на -έω
Praesens et imperfectum activi

Можливі випадки контракції для дієслів на -έω:

• довгий голосний або дифтонг поглинає попередній ε (№ 13,15):

ε + ω > ω ε + η > η ε + ει > ει
ε + η > η ε + ου > ου ε + οι > οι

•

ε + ο > ου ε + ε > ει (№ 15)

Дієслово ποιέω *робити*

Praesens activi

Indicativus

S.	1. *(*ποιε-ω)*	ποιῶ	P.	1. *(*ποιε-ο-μεν)*	ποιοῦμεν
	2. *(*ποιε-εις)*	ποιεῖς		2. *(*ποιε-ε-τε)*	ποιεῖτε
	3. *(*ποιε-ει)*	ποιεῖ		3. *(*ποιε-ουσιν)*	ποιοῦσι(ν)

Coniunctivus

S.	1. *(*ποιε-ω)*	ποιῶ	P.	1. *(*ποιε-ω-μεν)*	ποιῶμεν
	2. *(*ποιε-ῃς)*	ποιῇς		2. *(*ποιε-η-τε)*	ποιῆτε
	3. *(*ποιε-ῃ)*	ποιῇ		3. *(*ποιέ-ωσιν)*	ποιῶσι(ν)

Optativus

S.	1. *(*ποιε-οι-μι)*	ποιοῖμι або ποιοίην	P.	1. *(*ποιε-οι-μεν)*	ποιοῖμεν
	2. *(*ποιε-οι-ς)*	ποιοῖς " ποιοίης		2. *(*ποιε-οι-τε)*	ποιοῖτε
	3. *(*ποιε-οι)*	ποιοῖ " ποιοίη		3. *(*ποιε-οι-εν)*	ποιοῖεν

Σ Форми однини ποιοίην, ποιοίης, ποιοίη утворені за зразком оптатива для дієслів другої дієвідміни.

Imperativus

S.	2. *(*ποιε-ε)*	ποίει	P.	2. *(*ποιε-ε-τε)*	ποιεῖτε
	3. *(*ποιε-ε-τω)*	ποιείτω		3. *(*ποιε-ο-ντων)*	ποιούντων

Infinitivus

(*ποιε-ειν) ποιεῖν

Participium

m — *(*ποιε-ων)* ποιῶν, gen. ποιοῦντος
f — *(*ποιε-ουσα)* ποιοῦσα, " ποιούσης
n — *(*ποιε-ον)* ποιοῦν, " ποιοῦντος

Imperfectum activi

S.	1. *(*ἐ-ποιε-ο-ν)*	ἐποίουν	P.	1. *(*ἐ-ποιε-ο-μεν)*	ἐποιοῦμεν
	2. *(*ἐ-ποιε-ε-ς)*	ἐποίεις		2. *(*ἐ-ποιε-ε-τε)*	ἐποιεῖτε
	3. *(*ἐ-ποιε-ε)*	ἐποίει		3. *(*ἐ-ποιε-ο-ν)*	ἐποίουν

Σ Омонімічні форми:

	1 p. sg. praesentis indicativi act.
ποῖω <	1 p. sg. praesentis coniunctivi act.
	2 p. pl. praesentis indicativi act.
ποιεῖτε <	2 p. pl. praesentis coniunctivi act.
	2 p. pl. praesentis imperativi act.
ποιοῦσι(ν) <	dat. pl. participii praesentis act. m et n
	3 p. pl. praesentis indicativi act.
ποιούντων <	3 p. pl. praesentis imperativi act.
	gen. pl. participii praesentis act. m et n

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Εὐτύχει. Εὐτυχοίης. Щасти тобі. (Формула прощання).
Ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖς. Ти робиш з мухи слона.
Βατράχοις οἰνοχεῖς. Ти наливаєш вина жабам.
Μία χελιδὼν οὐ ποιεῖ ἔαρ. Одна ластівка не робить весни (лат.: una hirundo ver non facit).
Ὀργὴ φιλοῦντος μικρὸν ἰσχύει χρόνον. Гнів закоханого триває недовго.
Ἀδικεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ὁ φειδόμενος τῶν κακῶν. Хто щадить лихих, шкодить хорошим (лат.:qui malis parcet, bonis nocet).
Πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει (*Ἡράκλειτος*). Все тече, і ніщо не залишається незмінним.
Κρατεῖ ἐν μέρει ἡ φιλία καὶ τὸ νεῖκος (*Ἐμπεδοκλῆς*). Однаково сильними є і любов, і ненависть.
Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθ' οἱ θεοί (*Ἐπίχαρμος*). Усі блага нам боги продають за працю.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* ἐνόσουν, ὁμολογῇ, αἰτῶν, φοβούντων, φιλοῦσιν.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи увагу на контраговані дієслова, і перекладіть:*

1) Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. 2) Οἱ ἀγαθοὶ μετὰ τὸν θάνατον τὰς μακάρων νήσους κατοικοῦσιν, ὡς οἱ παλαιοὶ λέγουσιν. 3) Χαλεπὸν τὸ ποιεῖν, τὸ δὲ κελεῦσαι ῥᾴδιον. 4) Οἱ Σπαρτιᾶται φοβούμενοι, μὴ οἱ πολῖται ὑπὸ ξένων διαφθείροιντο, ξενηλασίας ἐποίουν. 5) Κλέαρχος ἐπολέμει τοῖς Θρᾳξὶ τοῖς ὑπὲρ Ἑλλήσποντον οἰκοῦσι καὶ ὠφέλει τοῖς Ἕλλησιν. 6) Ὀρφεὺς ᾅδων ἐκίνει λίθους τε καὶ δένδρα. 7) Οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν ἄνδρα σοφόν. 8) Τῶν εὐτυχούντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς, τῶν δυστυχούνων εὐτυχὴς οὐδεὶς φίλος. 9) Μὴ φθόνει τοῖς εὐτυχοῦσιν, μὴ δοκῇς εἶναι κακός. 10) Ἄρχοντα εὖνουν ὄντα τοῖς ἀρχομένοις ὁμοιοῦμεν πατρὶ φιλοῦντι τοὺς παῖδας. 11) Μὴ ποιεῖτε ταῦτα, ἃ ἂν ἄλλοις ποιοῦσιν ἐγκαλοῖτε. 12) Τίς ἂν ἐπαινοίη παῖδας, οἳ ἂν μὴ φιλῶσι τοὺς γονέας; 13) Ἀνὴρ πονηρὸς δυστυχεῖ, κἂν εὐτυχεῖ.

Τέττιξ καὶ μύρμηκες

Χειμῶνος ὥρᾳ τέττιξ ἀπορῶν πρὸς τοὺς μύρμηκας ἦκε καὶ ᾔτει αὐτοὺς τροφήν. Οἱ δὲ μύρμηκες ἀγανακτοῦντες· "Διὰ τί θέρους οὐ συνῆγες τροφήν;" Ὁ δὲ τέττιξ· "Τότε ᾖδον μουσικῶς". Οἱ μύρμηκες ἔλεξαν· "Ἀλλ' εἰ θέρους ᾖλεις, χειμῶνος ὀρχοῦ".

Οὕτω νεότης πονεῖν οὐκ ἐθέλουσα παρὰ γῆρας κακοπραγεῖ.

(Αἴσωπος)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Зенон казав, що міста потрібно прикрашати не пам'ятниками, а доблестю громадян. 2) Ми часто хвалимо те, що згодом осуджуємо. 3) Філософ Деметрій сказав Нерону: "Ти мені погрожуєш смертю, а тобі — природа".

ЛЕКЦІЯ 57

§ 142. Контраговані дієслова на -έω
Praesens et imperfectum medii et passivi

Praesens medii et passivi

Indicativus

S.	1. (*ποιε-ο-μαι)	ποιοῦμαι	P.	1. (*ποιε-ο-μεθα)	ποιούμεθα
	2. (*ποιε-ῃ)	ποιῇ		2. (*ποιε-ε-σθε)	ποιεῖσθε
	3. (*ποιε-ε-ται)	ποιεῖται		3. (*ποιε-ο-νται)	ποιοῦνται

Coniunctivus

S.	1. *(*ποιε-ω-μαι)*	ποιῶμαι	P.	1. *(*ποιε-ω-μεθα)*	ποιώμεθα
	2. *(*ποιε-ῃ)*	ποιῇ		2. *(*ποιε-η-σθε)*	ποιῆσθε
	3. *(*ποιε-η-ται)*	ποιῆται		3. *(*ποιε-ω-νται)*	ποιῶνται

Optativus

S.	1. *(*ποιε-οι-μην)*	ποιοίμην	P.	1. *(*ποιε-οι-μεθα)*	ποιοίμεθα
	2. *(*ποιε-οι-ο)*	ποιοῖο		2. *(*ποιε-οι-σθε)*	ποιοῖσθε
	3. *(*ποιε-οι-το)*	ποιοῖτο		3. *(*ποιε-οι-ντο)*	ποιοῖντο

Imperativus

2. *(*ποιε-ου)*	ποιοῦ	2. *(*ποιε-ε-σθε)*	ποιεῖσθε
3. *(*ποιε-ε-σθω)*	ποιείσθω	3. *(*ποιε-ε-σθων)*	ποιείσθων

Infinitivus		***Participium***	
		m — *(*ποιε-ο-μενος)*	ποιούμενος
*(*ποιε-ε-σθαι)*	ποιεῖσθαι	***f*** — *(*ποιε-ο-μενη)*	ποιουμένη
		n — *(*ποιε-ο-μενον)*	ποιούμενον

Imperfectum medii et passivi

S.	1. *(*ἐ-ποιε-ο-ν)*	ἐποιούμην	P.	1. *(*ἐ-ποιε-ο-μεθα)*	ἐποιούμεθα
	2. *(*ἐ-ποιε-ου)*	ἐποιοῦ		2. *(*ἐ-ποιε-ε-σθε)*	ἐποιεῖσθε
	3. *(*ἐ-ποιε-ε-το)*	ἐποιεῖτο		3. *(*ἐ-ποιε-ο-ντο)*	ἐποιοῦντο

Σ Омонімічні форми:

ποιῇ	<	3 p. sg. praesentis coniunctivi act. 2 p. sg. praesentis indicativi med. et pass. 2 p. sg. praesentis coniunct. med. et pass.
ποιεῖσθε	<	2 p. pl. praesentis indicativi med. et pass. 2 p. pl. praesentis imperativi med. et pass.

§ 143. Особливості дієслів на -έω

У дієслів на -εω, які первісно закінчувалися на -ε*F*ω, контракція відбувається лише у випадках ε + ε та ε + ει, а ось із звуком [o] ε не стягається взагалі.

Для прикладу, парадигма дієслова θέω *бігти* у praesens indicativi activi:

S.	1. θέω	2. θεῖς	3. θεῖ
P.	1. θέομεν	2. θεῖτε	3. θέουσι(ν)

Аналогічно відмінюються такі дієслова:

δέω	*потребувати*	πλέω	*плавати*	ῥέω	*текти*
νέω	*пливти*	πνέω	*дути*	χέω	*лити*

Σ Дієслово δέω (<*δεσjω) *зв'язувати* має регулярну відміну контрагованих дієслів.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὰ ἐλάχιστα δεῖ αἱρεῖσθαι τῶν κακῶν. З лих потрібно вибирати найменше.

Ἀεὶ ὑμνούμενα. Стара пісня (досл.: вічно співане; пор. лат. cantilenam eandem canere — співати одну й ту ж саму пісню).

Θεοῦ θέλοντος κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοις. Якщо бог захоче, то й на циновці зможеш плисти.

Ἄνω ποταμῶν ῥεῖν. Текти до витоків (пор.: догори дном).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ὠχθοῦ, κινεῖσθε, ἐκόσμου, παρακαλείσθω, ὡμολογεῖτο.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи особливу увагу на контраговані дієслова, і перекладіть:*

1) Σικελία ἡ νῆσος πρότερον Τρινακρία ἐκαλεῖτο. 2) Πολλοί σε μισήσουσιν, ἐὰν σαὐτὸν φιλῇς. 3) Κίμων ἐμιμεῖτο τοὺς δικαίους τρόπους τοῦ αὐτοῦ πατρός. 4) Τῶν πόλεων αἱ μὲν τυραννοῦνται, αἱ δὲ δημοκρατοῦνται, αἱ δὲ ἀριστοκρατοῦνται. 5) Τέχναι τὴν φύσιν μιμοῦνται. 6) Ἀνταγόρας, ἐπεὶ ἀνεγίγνωσκε παρὰ Βοιωτοῖς τὸ τῆς Θεβαΐδος σύγγραμμα καὶ οὐδεὶς ἐκρότει, κλείσας τὸ βιβλίον·"Δικαίως", ἔφη,"καλεῖσθε Βοιωτοί· βοῶν γὰρ ὦτα ἔχετε". 7) Δέομαι ὑμῶν τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν, εἰ δίκαια λέγω ἢ μή. 8) Ἅπαντα τὰ ζητούμενα εὑρίσκεται. 9) Διογένης πάντι τόπῳ ἐχρῆτο εἰς πάντα ἀριστῶν τε καὶ καθεύδων καὶ διαλεγόμενος. 10) Ὁ μηδὲν ἀδικῶν οὐδενὸς δεῖται νόμου. 11) Διὰ τῆς Θεσπρωτίδος ὁ Ἀχέρων ῥέων εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀχερουσίαν λίμνην. 12) Φιλοῦντες μὲν φιλούμεθα, μισοῦντες δὲ μισούμεθα.

Περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων

Οἱ Ἕλληνες τὰς τῶν θεῶν ἑορτὰς ἄγοντες τοὺς θεοὺς μουσικοῖς τε καὶ γυμνικοῖς ἀγῶσιν ἔτερπον. Οὕτως ἐν μὲν τοῖς Δελφοῖς τὸν Ἀπόλλωνα ἐθεράπευον, ἐν δὲ τῷ Κορινθίῳ ἰσθμῷ τὸν Ποσειδῶνα. Ἐνδοξοι δ' ἐν πασῇ τῇ γῇ ἦσαν οἱ ἀγῶνες οἱ ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ τῷ Διὶ ἀγόμενοι. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσιν, διὰ τεττάρων ἐτῶν γιγνομένοις, ἠγωνίζοντο οἱ ἐλεύθεροι νεανίαι δρόμῳ καὶ πάλῃ καὶ πυγμῇ καὶ ἅρμασι καὶ ἵπποις καὶ τῷ πεντάθλῳ. Οἱ δὲ

νικήσαντες ἆθλον μὲν οὐδὲν πλὴν στέφανον ἐλάας, πολλὰς δὲ τιμὰς ἐδέχοντο. Οἱ Ἕλληνες ἐν πολλῇ τιμῇ ἐποιοῦντο τοὺς νικηφόρους· ἡ ἑαυτῶν πόλις ἐκοσμεῖτο τοῖς ἀγάλμασιν αὐτῶν.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Платон каже, що хороші люди потребують не довгого, а славного життя. 2) Агесілай вважав, що гірше, якщо бракує друзів, аніж грошей. 3) Платон називав послідовників Геракліта "текучими".

ЛЕКЦІЯ 58

§ 144. Контраговані дієслова на -άω
Praesens et imperfectum acivi

Можливі випадки контракції у дієслів на -άω:

- при зустрічі звуків [a] та [e] перемагає [a] (№ 14):

  α + ε > α α + ει > ᾳ

  α + η > α α + ῃ > ᾳ

- при збігові [a] та [o] перемагає звук [o] (№ 15):

  α + ο > ω α + ω > ω

  α + ου > ω α + οι > ῳ

Дієслово τιμάω *шанувати*

Praesens activi

Indicativus

S.	1. *(*τιμα-ω)*	τιμῶ	P.	1. *(*τιμα-ο-μεν)*	τιμῶμεν
	2. *(*τιμα-εις)*	τιμᾷς		2. *(*τιμα-ε-τε)*	τιμᾶτε
	3. *(*τιμα-ει)*	τιμᾷ		3. *(*τιμα-ουσιν)*	τιμῶσι(ν)

Coniunctivus

S.	1. *(*τιμα-ω)*	τιμῶ	P.	1. *(*τιμα-ω-μεν)*	τιμῶμεν
	2. *(*τιμα-ῃς)*	τιμᾷς		2. *(*τιμα-η-τε)*	τιμᾶτε
	3. *(*τιμα-ῃ)*	τιμᾷ		3. *(*τιμα-ωσιν)*	τιμῶσι(ν)

Optativus

S.	1. *(*τιμα-οι-μι)*	τιμῷμι або τιμῴην	P.	1. *(*τιμα-οι-μεν)*	τιμῷμεν
	2. *(*τιμα-οι-ς)*	τιμῷς τιμῴης		2. *(*τιμα-οι-τε)*	τιμῷτε
	3. *(*τιμα-οι)*	τιμῷ τιμῴη		3. *(*τιμα-οι-εν)*	τιμῷεν

Imperativus

S. 2. *(*τιμα-ε)*	τίμα	P. 2. *(*τιμα-ε-τε)*	τιμᾶτε
3. *(*τιμα-ε-τω)*	τιμάτω	3. *(*τιμα-ο-ντων)*	τιμώντων

Infinitivus

*(*τιμα-ειν)* τιμᾶν

Participium

m —	*(*τιμα-ων)*	τιμῶν, gen. τιμῶντος
f —	*(*τιμα-ουσα)*	τιμῶσα, " τιμώσης
n —	*(*τιμα-ον)*	τιμῶν, " τιμῶντος

Σ У контрагованій формі інфінітива τιμᾶν відсутня ι, оскільки закінчення -ειν не містить в собі первісного дифтонга ει, а ε результатом злиття ε + εν.

Σ Омонімічні форми:

praesens indicativi act. = praesens coniunctivi act.

	2 p. pl. praesentis indicativi act.
τιμᾶτε <	2 p. pl. praesentis coniunctivi act.
	2 p. pl. praesentis imperativi act.
	3 p. pl. praesentis indicativi act.
τιμῶσι(ν) <	3 p. pl. praesentis coniunctivi act.
	dat. plur. participii praesentis act. m et n
τιμώντων <	3 p. pl. praesentis imperativi act.
	gen. plur. participii praesentis act. m et n
τιμῶν <	nom. sing. participii praesentis act. m et n
	gen. plur. іменника ἡ τιμή *пошана*
ἐτίμων <	1 p. sg. imperfecti activi
	3 p. pl. imperfecti activi

Π Α Ρ Ο Ι Μ Ι Α Ι Κ Α Ι Γ Ν Ω Μ Α Ι

Γελᾷ δ' ὁ μῶρος, κἄν τι μὴ γέλοιον ᾖ. Дурень сміється, навіть якщо немає нічого смішного (пор. лат.: per risum multum cognoscimus stultum — дурня ми пізнаємо по частому сміху).

Εἰ οἱ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρόν, οὔκ ἐστι θεοί (*Εὐριπίδης*). Якщо боги роблять щось ганебне, то вони — не боги.

Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ (*Біблія*). Голос волаючого в пустелі.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
νικῶν, γελώσῃ, θηρᾷς, ὥρμων, σιγώντων, ἐρώτα.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи увагу на контраговані дієслова, і перекладіть:*

1) Οἱ Σύριοι ἐτίμων τοὺς ἰχθῦς ὡς θεούς. 2) Ζεὺς ἐφορᾷ, οἵτινες τοὺς γονέας φιλοῦσι καὶ οἵτινες οὔ. 3) Νίκα λογισμῷ τὴν παροῦσαν συμφοράν. 4) Εἴθε μήποτε σιγῷτε τὴν ἀλήθειαν· τὴν γὰρ ἀλήθειαν σιγᾶν χρυσόν ἐστι θάπτειν. 5) Τὸ νικᾶν αὐτὸν αὑτὸν πασῶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη, τὸ δὲ ἡττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ πάντων αἴσχιστόν τε καὶ κάκιστον. 6) Κέρδος μή σε νικᾴη. 7) Οἱ Σπαρτιᾶται ἐτίμων μάλιστα τοὺς νικῶντας καὶ τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἐν μάχῃ τελευτῶντας. 8) Αἱ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεις μάλιστα τῶν θεῶν ἐτίμων τὸν Ποσειδῶ. 9) Οἱ Μαραθώνιοι τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας ἐτίμων ἥρωας ἀποκαλοῦντες. 10) Οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ παίδων ἐπαιδεύοντο οὐ μόνον τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς γονέας τιμᾶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς γεραιτέρους. 11) Οἱ Ἀθηναῖοι διαφερόντως τιμῶσιν Ἀθηνᾶν καὶ Ποσειδῶνα. 12) Εἴθε πάντες οἱ παῖδες τοὺς γονέας τοσοῦτον ἀγαπῷεν ὅσον Κλέοβις καὶ Βίτων τὼ Ἀργείω τὴν μητέρα τὴν πάτην. 13) Τοὺς ἐν τῷ Χάλῳ ποταμῷ ἰχθῦς οἱ Σύριοι θεοὺς ἐνόμιζον καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἴων. 14) Σωκράτης ἔλεγε τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν, ἵνα ἐσθίοιεν, αὐτὸς δὲ ἐσθίειν, ἵνα ζῴη. 15) Κρεῖττον σιωπᾶν ἢ λαλεῖν μάτην. 16) Ἃ μὴ προσήκει, μήτ' ἄκουε μήθ' ὅρα.

Ἀνθρώπων ἕκαστος δύο πήρας φέρει, τὴν μὲν ἔμπροσθεν, τὴν δὲ ὄπισθεν· γέμει δὲ κακῶν ἑκατέρα· ἀλλ' ἡ μὲν ἔμπροσθεν ἀλλοτρίων γέμει, ἡ δὲ ὄπισθεν τῶν αὐτοῦ τοῦ φέροντος. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι τὰ μὲν ἑαυτῶν κακὰ οὐχ ὁρῶσι, τὰ δὲ ἀλλότρια πάνυ ἀκριβῶς.

(Αἴσωπος)

Διονύσιος καὶ κόλαξ

Διονυσίου κόλαξ τις βλέπων τὸν τύραννον μετά τινων φίλων γελῶντα (ἀπεῖχε δ' ἀπ' αὐτῶν τοσοῦτον, ὥστε μὴ ἀκούειν) καὶ αὐτὸς ἐγέλα. Ἐρωτῶντος δὲ τοῦ Διονυσίου διὰ τί οὐκ ἀκούων τῶν λεγομένων γελᾷ, ἔλεγεν· "Ὑμῖν πιστεύω τὰ λεγόμενα γέλοια εἶναι".

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Спартанські матері наказували своїм синам, які вирушали на війну, або перемогти, або померти. 2) Фемістокл, ще будучи юнаком, казав, що пам'ятник Мільтіаду — переможцю при Марафоні — не дозволяє йому спокійно спати. 3) Греки вшановували богів дарами і жертвоприношеннями.

ЛЕКЦІЯ 59

§ 145. Контраговані дієслова на -άω
Praesens et imperfectum medii et passivi

Praesens medii et passivi

Indicativus

S. 1.	*(*τιμα-ο-μαι)*	τιμῶμαι	P. 1.	*(*τιμα-ο-μεθα)*	τιμώμεθα
2.	*(*τιμα-ῃ)*	τιμᾷ	2.	*(*τιμα-ε-σθε)*	τιμᾶσθε
3.	*(*τιμα-ε-ται)*	τιμᾶται	3.	*(*τιμα-ο-νται)*	τιμῶνται

Coniunctivus

S. 1.	*(*τιμα-ω-μαι)*	τιμῶμαι	P. 1.	*(*τιμα-ω-μεθα)*	τιμώμεθα
2.	*(*τιμα-ῃ)*	τιμᾷ	2.	*(*τιμα-η-σθε)*	τιμᾶσθε
3.	*(*τιμα-η-ται)*	τιμᾶται	3.	*(*τιμα-ω-νται)*	τιμῶνται

Optativus

S. 1.	*(*τιμα-οι-μην)*	τιμῴμην	P. 1.	*(*τιμα-οι-μεθα)*	τιμῴμεθα
2.	*(*τιμα-οι-ο)*	τιμῷο	2.	*(*τιμα-οι-σθε)*	τιμῷσθε
3.	*(*τιμα-οι-το)*	τιμῷτο	3.	*(*τιμα-οι-ντο)*	τιμῷντο

Imperativus

S. 2.	*(*τιμα-ου)*	τιμῶ	P. 2.	*(*τιμα-ε-σθε)*	τιμᾶσθε
3.	*(*τιμα-ε-σθω)*	τιμάσθω	3.	*(*τιμα-ε-σθων)*	τιμάσθων

Infinitivus

*(*τιμα-ε-σθαι)* τιμᾶσθαι

Participium

m —	*(*τιμα-ο-μενος)*	τιμώμενος
f —	*(*τιμα-ο-μενη)*	τιμωμένη
n —	*(*τιμα-ο-μενον)*	τιμώμενον

Imperfectum medii et passivi

S. 1.	*(*ἐ-τιμα-ο-μην)*	ἐτιμώμην	P. 1.	*(*ἐ-τιμα-ο-μεθα)*	ἐτιμώμεθα
2.	*(*ἐ-τιμα-ου)*	ἐτίμω	2.	*(*ἐ-τιμα-ε-σθε)*	ἐτιμᾶσθε
3.	*(*ἐ-τιμα-ε-το)*	ἐτιμᾶτο	3.	*(*ε-τιμα-ο-ντο)*	ἐτιμῶντο

Σ Омонімічні форми:

τιμῶ < praesens indicat. med.et pass. = praesens coniunct. med.et pass.
1 p. sg. praesentis indicativi act.
1 p. sg. praesentis coniunctivi act.
1 p. sg. praesentis imperativi med. et pass.

τιμᾷ <	3 p. sg. praesentis indicativi act. 3 p. sg. praesentis coniunctivi act. 2 p. sg. praesentis indicativi med. et pass. 2 p. sg. praesentis coniunctivi med. et pass.
τιμᾶσθε <	2 p. pl. praesentis indicativi med. et pass. 2 p. pl. praesentis coniunctivi med. et pass. 2 p. pl. praesentis imperativi med. et pass.

§ 146. Особливості дієслів на -άω

Певна група дієслів на -αω утворюють свої, особливі, контрагованні форми за правилами:

- при збігові [а] та [о] перемагає звук [о] (№ 15)
- зустріч α з будь-яким іншим звуком дає η.

Для прикладу, парадигми дієслова ζάω *жити:*

Praes. ind. act.:	S. 1. ζῶ	2. ζῇς	3. ζῇ
	P. 1. ζῶμεν	2. ζῆτε	3. ζῶσι(ν)
Imperfectum act.:	ἔζων, ἔζης, ἔζη, ἔζωμεν, ἔζητε, ἔζων.		
Infinitivus :	ζῆν.		

Для прикладу, парадигми дієслова χράομαι *користуватись:*

Praes. ind. med. et pass.:	S. 1. χρῶμαι	2. χρῇ	3. χρῆται
	P. 1. χρώμεθα	2. χρῆσθε	3. χρῶνται
Imperfectum med. et pass.:	ἐχρώμην, ἐχρῶ, ἐχρῆτο і т.д.		
Infinitivus:	χρῆσθαι.		

За цими зразками відмінюються дієслова:

διψάω *мати спрагу,* πεινάω *голодати,* χράω *віщувати.*

Дієслова κάω *палити,* κλάω *плакати* не стягаються в жодній формі. Дієслово κλάω (<**κλαϝjω*) *ламати* має регулярну контраговану відміну.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Κακὸν ἀγγεῖον οὐ κλᾶται. Поганий посуд не б'ється.

῞Ονος κιθαρίζειν πειρώμενος. Осел, який намагається грати на кіфарі (лат.: asinus ad lyram).

Οἱ μὲν λοιποὶ ζῶσιν, ἵνα ἐσθίωσιν, ἐγὼ δ' ἐσθίω, ἵνα ζῶ (*Σωκράτης*). Інші живуть, щоб їсти, я ж їм, щоб жити (пор. лат.: edo,ut vivam, non vivo, ut edam).

Μὴ τῷ κακῷ τὸ κακὸν ἰῶ. Не виправляй біду бідою.

Ὁπόσα φάρμακα οὐκ ἰᾶται, σίδηρος ἰᾶται, ὁπόσα σίδηρος οὐκ ἰᾶται, πῦρ ἰᾶται· ὁπόσα πῦρ οὐκ ἰᾶται, ταῦτα χρὴ νομίζειν ἀνίατα (*Ἱπποκράτης*). Те, що не лікують ліки, лікує залізо; те, що не лікується залізом, лікує вогонь; те ж, що не виліковує вогонь, слід вважати невиліковним.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
θεῷσθε, ὥρω, σπᾷ, δράσθων, προσεφοιτᾶσθε.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи увагу на контраговані дієслова, і перекладіть:*

1) Οἱ τῆς πόλεως εὐεργέται ἀεὶ ὑπὸ τῶν πολιτῶν τιμάσθων. 2)Ἥρα διαφερόντως ἐν Σαμῷ τῇ νήσῳ ἐτιμᾶτο. 3) Οἱ σοφισταὶ ᾐτιῶντο Σωκράτη, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων καταγελῴη, πάντας ἐρωτῶν καὶ ἐλέγχων, αὐτὸς δὲ οὐδενὶ οὐδενὸς λόγος ὑπέχοι. 4) Οὔκ ἐστι ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδέν, οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. 5) Οἱ μὲν ἰατροὶ ἰῶντο ἂν τὰς τοῦ σώματος νόσους, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς πάθη ἰᾶται τοῖς τοῦ φίλου λόγοις. 6) Τὰ τῶν ἡττωμένων χρήματά ἐστι τῶν νικώντων. 7) Πολλοὶ ἄνθρωποι σπουδαίως μὲν κτῶνται τὰ χρήματα, κτησάμενοι δ' οὐ χρῶνται αὐτοῖς καλῶς. 8) Ἆγις, ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλεύς, διερχόμενός ποτε τὰ τῶν Κορινθίων τείχη καὶ θεασάμενος αὐτὰ ὑψηλά τε καὶ ἰσχυρὰ ὄντα·"Τίνες," ἔφη,"γυναῖκες, αἳ τὸν τόπον κατοικοῦσιν". 9) Σωκράτης ἔλεγε τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν, ἵνα ἐσθίοιεν, αὐτὸν δὲ ἐσθίειν, ἵνα ζῴη. 10) Θεμιστοκλῆς ἐρωτώμενος, πότερον μᾶλλον ἂν Ἀχιλλεὺς ἢ Ὅμηρος βούλοιτο εἶναι·"Σὺ δ' αὐτὸς", ἔφη,"πότερον μᾶλλον ἂν βούλοιτο· ὁ νικῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἢ ὁ κηρύττων τοὺς νικῶντας εἶναι;" 11) Ὁ τοῖς χρήμασι μὴ χρώμενος οὐδὲν διαφέρει τοῦ μηδὲν ἔχοντος. 12) Εἴθε πάντες οἱ διδάσκαλοι ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατ' ἀξίαν τιμῷντο. 13) Λύσανδρος ἔλεγεν ἐν οὐδεμιᾷ πόλει τὸ γῆρας μᾶλλον τιμᾶσθαι ἢ ἐν Σπάρτῃ. 14) Μηδέποτε πειρῶ δύο φίλων εἶναι κριτής. 15) Πάλαι, ὡς λέγουσιν, καὶ ἄνθρωποι συνειστιῶντο καὶ συνέπιον τοῖς θεοῖς. 16) Δημοσθένης λοιδορουμένου τινὸς αὐτῷ οὐ συγκαταβαίνω εἶπεν, εἰς ἀγῶνα, ἐν ᾧ ὁ ἡττώμενος τοῦ νικῶντός ἐστι κρείττων. 17) Οἱ Συβαρῖται ἐπὶ φύλλοις ῥόδων καὶ ἄλλων ἀνθῶν ἐκοιμῶντο.

Λέων, ἀλώπηξ καὶ ἔλαφος

Λέων νοσῶν καλεῖ τὴν ἀλώπεκα καὶ λέγει·"Εἰ ἐθέλεις με ζῆν, τὴν ἔλαφον τὴν ἐν τῇ ὕλῃ οἰκοῦσαν, γλυκέσι λόγοις ἐξαπατήσασα, ἄγε εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας· ἀποθνήσκω γὰρ λιμοῦ." Ἡ οὖν ἀλώπηξ ἀναζητήσασα τὴν

ἔλαφον· "Χαῖρε", ἔφη, "ὁ βασιλεὺς ἡμῶν νοσεῖ καὶ ἐγγύς ἐστι θανάτου. Βουλεύετο οὖν, ποῖον τῶν θερίων μετ' αὐτὸν βασιλεύσει, ἠγεῖτο δὲ σὲ πάντων ἀξιωτάτην εἶναι καὶ τὸ εἶδος ὑψηλὴν οὖσαν καὶ πολλὰ ἔτη ζῶσαν καὶ κέρα ἔχουσαν μεγαλοπρεπῆ. Οὖν ὡς τάχιστα σπεῦδε προσφοιτᾶσθαι τὸν τελευτῶντα". Καὶ ἡ ἔλαφος ἐπίστευε τῷ κόλακι· ὁ δὲ λέων αὐτῇ τολμωμένῃ ἐφορμήσας ἡδὺ δεῖπνον ἑαυτῷ παρεσκευάσατο.

Πρὸς ἄνδρα ταῖς τιμαῖς ἐφορμώμενον καὶ τοὺς προκειμένους κινδύνους ὑπερορῶντα τὸ μῦθος εὔκαιρον.

(Αἴσωπος)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Храм Аполлона в Дельфах дуже шанувався греками. 2) Діоскурів особливо шанували в Спарті. 3) Боги вирішили, щоб Тантал вічно страждав від спраги і голоду.

ЛЕКЦІЯ 60

§ 147. Контраговані дієслова на -όω
Praesens et imperfectum acivi

Можливі випадки контракції в дієслів на -οω (№ 13, 15):

ο + ε	ο + η		ο + ει
ο + ο > ου		> ω	ο + ῃ > οι
ο + ου	ο + ω		ο + οι

Дієслово δουλόω *поневолювати*

Praesens activi

Indicativus

S.	1. *(*δουλο-ω)*	δουλῶ	P. 1. *(*δουλο-ομεν)*	δουλοῦμεν
	2. *(*δουλο-εις)*	δουλοῖς	2. *(*δουλο-ε-τε)*	δουλοῦτε
	3. *(*δουλο-ει)*	δουλοῖ	3. *(*δουλο-ουσιν)*	δουλοῦσι(ν)

Coniunctivus

S.	1. *(*δουλο-ω)*	δουλῶ	P. 1. *(*δουλο-ω-μεν)*	δουλῶμεν
	2. *(*δουλο-ῃς)*	δουλοῖς	2. *(*δουλο-η-τε)*	δουλῶτε
	3. *(*δουλο-ῃ)*	δουλοῖ	3. *(*δουλο-ωσιν)*	δουλῶσι(ν)

Optativus

S. 1.	*(*δουλο-οι-μι)*	δουλοῖμι, δουλοίην	P. 1.	*(*δουλο-οι-μεν)*	δουλοῖμεν
2.	*(*δουλο-οι-ς)*	δουλοῖς, δουλοίης	2.	*(*δουλο-οι-τε)*	δουλοῖτε
3.	*(*δουλο-οι)*	δουλοῖ, δουλοίη	3.	*(*δουλο-οι-εν)*	δουλοῖεν

Imperativus

S. 2.	*(*δουλο-ε)*	δούλου	P. 2.	*(*δουλο-ε-τε)*	δουλοῦτε
3.	*(*δουλο-ε-τω)*	δουλούτω	3.	*(*δουλο-ο-ντων)*	δουλούντων

Infinitivus

*(*δουλο-ειν)* δουλοῦν

Participium

m	*—(*δουλο-ων)*	δουλῶν, gen. δουλοῦντος
f	*— (*δουλο-ουσα)*	δουλοῦσα, " δουλούσης
n	*— (*δουλο-ον)*	δουλοῦν, " δουλοῦντος

Imperfectum activi

S. 1.	*(*ἐ-δολου-ο-ν)*	ἐδούλουν	P. 1.	*(*ἐ-δουλο-ο-μεν)*	ἐδουλοῦμεν
2.	*(*ἐ-δουλου-ε-ς)*	ἐδούλους	2.	*(*ἐ-δουλο-ε-τε)*	ἐδουλοῦτε
3.	*(*ἐ-δουλο-ε)*	ἐδούλου	3.	*(*ἐ-δουλο-ο-ν)*	ἐδούλουν

Σ Омонімічні форми:

δουλοῦσιν < 3 p. pl. praesentis indicativi act.
dat. plur. participii praesentis act. m et n

δουλούντων < 3 p. pl. praesentis imperativi act.
~~dat.~~ plur. participii praesentis act. m et n

δουλοῦν < infinitivus praesentis act.
nom. sing. participii praesentis act. n

δουλῶν < nom. sing. participii praesentis act. m
gen. plur. іменника ἡ δούλη, ης *рабиня*

ἐδούλουν < 1 p. sg. imperfecti activi
3 p. pl. imperfecti activi

Π Α Ρ Ο Ι Μ Ι Α Ι Κ Α Ι Γ Ν Ω Μ Α Ι

Φοίνικος ἔτη βιοῦν. Жити феніксів вік. (За легендами, фенікс жив 500 років).

Λύκος οἶν ὑμεναιοῖ. Вовк хоче одружитися з вівцею.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἐπεθύμουν, βιού, ζηλοῦσιν, στεφανοῦν, ἠξίους.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи увагу на контраговані дієслова, і перекладіть:*

1) Τοῖς ἐν Σπάρτῃ ἐφόροις ἐξῆν τοὺς βασιλέας ζημιοῦν παράνομόν τι ποιοῦντας. 2) Οἱ Στωικοὶ τοὺς μὲν φιλισόφους ὁμοιοῦσι τοῖς ἰατροῖς, τὴν δὲ φιλοσοφίαν τῇ ἰατρικῇ. 3) Παρὰ τοῖς Ἕλλησι θέμις ἦν δούλους μαστιγοῦν. 4) Ὀδυσσεὺς ῥόπαλον ἀποξύνει καὶ πυροῖ, σὺν ᾧ τὸν Κύκλωπα κοιμώμενον ἐκτυφλοῖ. 5) Ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς, μιμοῦ τὰς πράξεις. 6) Τοὺς ἀγαθοὺς ζηλῶν μάλιστα ἂν δηλοίης τὴν σαυτοῦ σωφροσύνην. 7) Οἱ νόμοι οὐ μόνον ζημιούντων τοὺς ἀγαθούς, ἀλλὰ καὶ ὠφελούντων τοὺς δικαίους. 8) Σαπφὼ μάλιστα τοῦ ῥόδου ἐρᾷ καὶ ἀεὶ στεφανοῖ αὐτὸ ἐγκωμίῳ καλὴν παρθένον ἐκείνῳ ὁμοιοῦσα. 9) Μιλτιάδης νικήσας τοὺς Πέρσας νεανίαν Ἀθήναζε ἔπεμψεν, ἵνα τοὺς ἐκεῖ φόβου ἐλευθεροῖ. 10) Ζηλοῦτε τοὺς κρείττους, ἀλλὰ μὴ φθονεῖτε αὐτοῖς.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Важливо, не скільки часу хто прожив, а скільки він живучи зробив добра іншим. 2) Якийсь Герострат, прагнучи прославитись, спалив храм Артеміди в Ефесі. 3) Діоген уподібнював скупих келиху.

ЛЕКЦІЯ 61

§ 148. Контраговані дієслова на -όω
Praesens et imperfectum medii et passivi

Praesens medii et passivi

Indicativus

S.	1. *(*δουλο-ο-μαι)*	δουλοῦμαι	P.	1. *(*δουλο-ο-μεθα)*	δουλούμεθα
	2. *(*δουλο-η)*	δουλοῖ		2. *(*δουλο-ε-σθε)*	δουλοῦσθε
	3. *(*δουλο-ε-ται)*	δουλοῦται		3. *(*δουλο-ο-νται)*	δουλοῦνται

Coniunctivus

S.	1. *(*δουλο-ω-μαι)*	δουλῶμαι	P.	1. *(*δουλο-ω-μεθα)*	δουλώμεθα
	2. *(*δουλο-η)*	δουλοῖ		2. *(*δουλο-η-σθε)*	δουλῶσθε
	3. *(*δουλο-η-ται)*	δουλῶται		3. *(*δουλο-ω-νται)*	δουλῶνται

Optativus

S.	1. *(*δουλο-οι-μην)*	δουλοίμην	P.	1. *(*δουλο-οι-μεθα)*	δουλοίμεθα
	2. *(*δουλο-οι-ο)*	δουλοῖο		2. *(*δουλο-οι-σθε)*	δουλοῖσθε
	3. *(*δουλο-οι-το)*	δουλοῖτο		3. *(*δουλο-οι-ντο)*	δουλοῖντο

Imperativus

S.	2. *(*δουλο-ου)*	δούλου	P.	2. *(*δουλο-ε-σθε)*	δούλουσθε
	3. *(*δουλο-ε-σθω)*	δουλούσθω		3. *(*δουλο-ε-σθων)*	δουλούσθων

Infinitivus

*(*δουλο-ε-σθαι)* δουλοῦσθαι

Participium

m — *(*δουλο-ο-μενος)* δουλούμενος
f — *(*δουλο-ο-μενη)* δουλουμένη
n — *(*δουλο-ο-μενον)* δουλούμενον

Imperfectum medii et passivi

S.	1. *(*ἐ-δουλο-ο-ν)*	ἐδουλούμην	P.	1. *(*ἐ-δουλο-ο-μεθα)*	ἐδουλούμεθα
	2. *(*ἐ-δουλο-ου)*	ἐδούλου		2. *(*ἐ-δουλο-ε-σθε)*	ἐδουλοῦσθε
	3. *(*ἐ-δουλο-ε-το)*	ἐδουλοῦτο		3. *(*ἐ-δουλο-ο-ντο)*	ἐδουλοῦντο

Σ Дієслово οἴομαι *вважати* має контраговані форми лише в 1-й ос. одн. презенса οἶμαι та 1-й ос. одн. імперфекта ᾠμην.

Σ Омонімічні форми:

δουλοῦσθε <
- 2 p. pl. praesentis indicativi med. et pass.
- 2 p. pl. praesentis imperativi med. et pass.

δουλοῖ <
- 3 p. sg. praesentis indicativi act.
- 3 p. sg. praesentis coniunctivi act.
- 3 p. sg. praesentis optativi act.
- 2 p. sg. praesentis indicativi med. et pass.
- 2 p. sg. praesentis coniunctivi med. et pass.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* δηλοῦ, ὠμοιοῦντο, ζημιοῖ, ἠλευθεροῦσθε, πληρῶσθε.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ὑπὸ τῶν σοφῶν ὁ μὲν λόγος ὁμοιοῦται ἀργύρῳ, ἡ δὲ σιγὴ χρυσῷ. 2) Οἱ ἐν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀγῶσι νικήσαντες ἐστεφανοῦντο. 3) Οἱ μὲν ταχεῖς ἵπποι χαλινοῖς, οἱ δ' ὀξεῖς θυμοὶ λόγοις χαλινοῦνται. 4) Οἱ Ἀθηναῖοι μάλα ἐφοβοῦντο, μὴ καὶ αὐτοὶ ὁμοίως ὑπὸ τῶν Περσῶν δουλοῖντο καὶ ἡ πόλις πυροῖτο. 5) Ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πάντα δουλοῦνται ταχύ. 6) Οἱ τῶν Σπαρτιατῶν παῖδες ἅπαξ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν περὶ τὸν

τῆς Ἀρτέμιδος βωμὸν ἐμαστιγοῦντο. 7) Τυφλοῦνται γὰρ περὶ φιλούμενον ὁ φίλων. 8) Πῶς μὲν ἄν τις ἧττον ὑπὸ πόλεως ζημιοῖτο, πῶς δ' ἂν μᾶλλον τιμῷτο ἢ εἰ τοῖς νόμοις πείθοιτο; 9) Ὧν τὰς δόξας ζηλοῦμεν, τούτων μιμῶμεθα καὶ τὰς πράξεις. 10) Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ἐπληροῦτο τῆς τῶν Ἀθηναίων δόξης. 11) Κόλαζε κρίνων, ἀλλὰ μὴ θυμούμενος. 12) Πειρῶ πειθοῖ καὶ λόγῳ μᾶλλον ἢ ὀργῇ τὰ ἁμαρτήματα διορθοῦσθαι.

Περὶ τοῦ Δημοσθένους

Ὁ Δημοσθένης κατάγειον μελετητήριον οἰκήσας οὐ μόνον ἑκάστης ἡμέρας τὴν ὑπόκρισιν ἐνταῦθα ἔπλαττε καὶ τὴν φωνὴν διεπόνει, ἀλλὰ καὶ πολλάκις μῆνας ἑξῆς δύο καὶ τρεῖς ἐκεῖ διῆγεν ἀσκήσεως ἕνεκα, ξυρώμενος τῆς κεφαλῆς θάτερον μέρος, ἵνα μὴ προέρχηται δι' αἰσχύνην. Τὴν δὲ ἀσάφειαν καὶ τραυλότητα τῆς γλώττης διαρθροῦν βουλόμενος ψήφους εἰς τὸ στόμα ἐλάμβανε καὶ ῥήσεις ἅμα ἔλεγε. Ἦν δὲ σπουδαῖος οὕτως, ὥστε πολλάκις τὸ πλεῖστον τῆς νυκτὸς ἀγρυπνεῖν καὶ τοὺς λόγους μελετᾶν· διότι καὶ Πυθέας ἐπισκώπτων ἔλεγεν, ἐλλυχνίων ὀξύτερα αὐτοῦ τὰ ἐνθυμήματα.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Переможці на Олімпійських та Немейських іграх увінчувались вінком з оливи, на Піфійських — з лавру, на Істмійських — із сосни. 2) Греки вірили, що данаїди покарані богами вічно наповнювати діряву бочку.

ЛЕКЦІЯ 62

§ 149. Аорист перший умовного та бажального способів активного стану (coniunctivus et optativus aoristi I activi)

Форми кон'юнктива утворюються від основи аориста першого за допомогою довгих з'єднувальних голосних, закінчень головних часів.

Різниця між кон'юнктивом презенса і аориста не часова, а видова:

- praesens coniunctivi означає недоконану дію: λέγωμεν *кажімо*,
- aoristus coniunctivi означає доконану дію: λέξωμεν *скажім*.

Coniunctivus

S. 1. παιδεύσ-ω	P. 1. παιδεύσ-ω-μεν	
2. παιδεύσ-ῃς	2. παιδεύσ-η-τε	
3. παιδεύσ-ῃ	3. παιδεύσ-ω-σι(ν)	

Оптатив має ознаку способу -αι-, яка при наголошенні вважається довгою.

Різниця між оптативом презенса й аориста видова або часова:

• praesens optativi виражає недоконану дію в теперішньому часі або позачасово: λέγοιμι ἄν *я міг би (тепер) казати*;

• aoristus optativi означає недоконану дію в минулому або позачасово: λέξαιμι ἄν *я міг би (тоді) сказати*.

Optativus

S.	1. παιδεύσ-αι-μι	P. 1. παιδεύσ-αι-μεν
	2. παιδεύσ-αι-ς, παιδεύσειας	2. παιδεύσ-αιτε
	3. παιδεύσ-αι, παιδευσειε(ν)	3. παιδεύσ-αι-εν, παιδεύσειαν

Σ У 2-й та 3-й ос. однини і множини існують паралельні форми, — так званий, еолійський оптатив.

Imperativus

S.	2. παίδευσ-ον	P. 2. παιδεύσα-τε
	3. παιδευσά-τω	3. παιδευσά-ντων

Імператив аориста означає дію доконаного виду: λέξον *скажи*.

Σ Омонімічні форми:

παιδεύσω <	1 p. sg. aoristi I coniunctivi act. 1 p. sg. futuri I indicativi act.
παιδεύσατε <	2 p. pl. aoristi I indicativi act. 2 p. pl. aoristi I imperativi act.
παιδευσάντων <	3 oc. plur. aoristi I imperativi activi dat. plur. participii aoristi I act. m et n

Π Α Ρ Ο Ι Μ Ι Α Ι Κ Α Ι Γ Ν Ω Μ Α Ι

Ποίησον ἀγαθὸν καὶ ῥῖψον αὐτὸ εἰς θάλατταν. Зроби добро і вкинь його в море.

Παραχάραξον τὸ νόμισμα. Перечекань монету. (Оракул Аполлона, який тлумачили як переоцінку звичних цінностей).

Ἀπὸ κλέπτου κλέψον καὶ ἁμαρτίαν οὐχ ἕξεις. Вкради в злодія, і не матимеш гріха.

Ἰατρέ, θεράπευσον σεαυτόν (*Біблія*). Лікарю, вилікуй себе сам.

Σταύρωσον αὐτόν (*Біблія*). Розіпни його. (Вигуки натовпу з вимогою стратити Ісуса Христа).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
πράξητε, αἰτήσατε, κλεψάντων, πείσαι, πλεύσω.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οἱ μὲν ἰατροὶ τὰ σώματα τῶν πολιτῶν θεραπευσάντων, οἱ δὲ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ τὰς ψυχὰς παιδευσάντων. 2) Τίς ἂν τῶν ἀνθρώπων πλούσιον Κροῖσον νομίσαι εὐδαίμονα; 3) Κικέρων ἔλεγεν, ὅτι ἡδέως καταλύσοι τὸν βίον, εἰ παύσειεν Ἀντόνιον τῆς ὕβρεως. 4) Διαλύσατε τὰς ἐχθράς, ἀλλὰ μὴ διαλύσητε τὰς φιλίας. 5) Τιμᾶτε τὸν πολίτην, ὃν ἂν τιμήσῃ ἡ πόλις. 6) Τὸν ἄφρονα οὐκ ἂν πείσαις. 7) Ἐὰν τιμήσωμεν τοὺς γονέας, καὶ ἡμᾶς ποτ' ἂν οἱ παῖδες τιμήσαιεν. 8) Οἱ νεανίαι πεισάντων τῶν γερόντων λεξάντων. 9) Πρᾶξον τὰ σαυτοῦ καὶ βοήθησον τοῖς φίλοις. 10) Βροῦτος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Καίσαρα, ἵνα τὴν τυραννίδα παύσειαν· μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον κακίονι τυράννῳ ἐδούλευσαν. 11) Μηδέποτε φρονήσῃς ἐπὶ σαυτῷ μέγα, ἀλλὰ μηδὲ καταφρονήσῃς σαυτοῦ. 12) Ἄνευ ἐγκρατείας οὐδεὶς ἂν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καλῶς διοικήσειε καὶ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον καλῶς οἰκοδομήσειε καὶ τοὺς φίλους καὶ πόλεις ὠφεσήσειε καὶ τοὺς ἐχθροὺς κρατήσειεν. 13) Εὐρυβιάδης Θεμιστοκλέα παίειν ἤθελεν· ὁ δὲ αὐτῷ εἶπε "Παῖσον μέν, ἄκουσον δε", καὶ Εὐρυβιάδης οὐ παίσας αὐτὸν ἤκουσεν.

Βάτραχοι αἰτοῦντες βασιλέα

Βάτραχοι λυπούμενος ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἀναρχίᾳ ἱκέτευον τὸν Δία, ὅπως αὐτοῖς βασιλέα πέμψειεν. Ὁ δὲ χαρισάμενος αὐτοῖς ξύλον εἰς τὴν λίμνην ἔῤῥιψεν. Καὶ οἱ βάτραχοι τὸ μὲν πρῶτον δεινῷ φόβῳ κατεχόμενοι οὐκ ἐτόλμησαν τῷ βασιλεῖ πλησιάσαι· ὕστερον δὲ, ὡς ἀκίνητον ὁρῶσι τὸ ξύλον, τοσοῦτον κατεφρόνησαν αὐτοῦ, ὥστε ἐπέβαινον καὶ ἐπεκαθέζοντο αὐτῷ. Εἷς δέ τις αὐτῶν σύλλογον ποιησάμενος ἔλεξεν τάδε· "Ἔγωγε, ὦ φίλοι, τὸν τοιοῦτον ἀνάξιον ἂν νομίσαιμι ἡμῶν ἄρχειν· εἰ γὰρ τῷ τοιούτῳ δουλεύσαιμεν, μεγάλην αἰσχύνην περιάψαιμεν ἂν τῇ πόλει. Πέμψωμεν οὖν πρέσβεις παρὰ τὸν Δία, ἵνα ἡμῖν τὸν ἄρχοντα μεταλλάξῃ." Καὶ οὕτως ἐποίησαν. Τότε δὲ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῶν ὕδραν αὐτοῖς ἔπεμψεν, ὑφ' ἧς συλλαμβανόμενοι κατησθίοντο.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Креонт наказав слугам охороняти тіло Поліника, щоб ніхто його не поховав. 2) Фрасибул переміг 30 тиранів, щоб звільнити батьківщину. 3) Коли Філіпп вів війни, він часто порушував угоди.

ЛЕКЦІЯ 63

§ 150. Аорист перший умовного, бажального, наказового способів медіального стану (coniunctivus, optativus, imperativus aoristi I medii)

Coniunctivus

S.	1. παιδεύσ-ω-μαι	P. 1. παιδευσ-ώ-μεθα
	2. παιδεύσ-ῃ	2. παιδεύσ-η-σθε
	3. παιδεύσ-η-ται	3. παιδεύσ-ω-νται

Optativus

S.	1. παιδευσ-αί-μην	P. 1. παιδευσ-αί-μεθα
	2. παιδεύσ-αι-ο	2. παιδεύσ-αι-σθε
	3. παιδεύσ-αι-το	3. παιδεύσ-αι-ντο

Imperativus

S.	2. παίδευσ-αι	P. 2. παιδεύσα- σθε
	3. παιδευσά-σθω	3. παιδευσάσθων

Σ Запам'ятайте quasi-омоніми:
παιδεῦσαι — infinitivus aoristi I activi
παιδεύσαι — 2 p.sg. aoristi I optativi activi
παίδευσαι — 2 p.sg. aoristi I imperativi medii

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Μίνως, ὁ τῆς Κρήτης βασιλεύς, ἐκτήσατο ναυτικὴν μεγάλην, ἵνα τῶν νήσων τὰς πλείστας διαστρέψαιτο. 2) Φίλους κτῆσαι· κτησάμενος χρῆσαι αὐτοῖς καλῶς. 3) Εὐκλείδης ἀκούσας τοῦ ἀδελφοῦ λέγοντος· "'Αποθνῄσκοιμι ἄν, εἰ μή σε τιμωρησαίμην", "'Εγὼ δέ", ἔφη,"εἰ μή σε φιλεῖν ἐμὲ πείσαιμι". 4) Εἴθε μήποτε, ὦ νεανίαι, κακοῦ ἔργου ἅψαισθε. 5) Ἐὰν μὴ ἔργον διαπράξασθαι βουλόμενοι βουλεύσησθε, ὑμᾶς βλάψετε αὐτούς. 6) Λόγισαι, πρὶν λέξαι. 7) Οἱ τοῦ Κλεάρχου στρατιῶται πολλὰ χρήματα κτήσεσθαι ἤλπιζον, εἰ στρατεύσαιντο ἐπὶ τὴν 'Ασίαν. 8) Τοῖς χρήμασι τοῖς κτησαμένοις ταχὺ γὰρ ἂν κακῶς χρήσαιο. 9) Πῶς ἂν μεθύων ἀνὴρ χρηστόν τι βουλεύσαιτο;

Λέων καὶ μῦς

Λέοντος κοιμωμένου μῦς τῷ στόματι ἐμπίπτει· ὁ δὲ θεασάμενος, ἐβούλετο τὸν μῦν φονεῦσαι. Ὁ δὲ μῦς ἱκέτευε·"Φεῖσαί μου, κράτιστε βασιλεῦ". Ἐπειδὴ δ' ὁ λέων αὐτὸν ἀπέλυσεν, ὁ μῦς·"Εἴθε ποτέ σοι", ἔφη,

"Ἐγὼ μικρὸς ὢν, ἀντιχαρισαίμην". Οὐ πολὺ ὕστερον ἐμπίπτει ὁ λέων τῷ δικτύῳ. Τότε δ' ὁ μῦς, ἀκούσας αὐτοῦ στένοντος, προτρέχει καὶ τὸ δίκτυον περιτρώγει. Τὸν δὲ λέοντα λύσας·"Νῦν οὖν ὁρᾷς", ἔφη, "ὅτι ἔστι καὶ παρὰ τοῖς μικροῖς μυσὶ χάρις".

(Αἴσωπος)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Александр заснував місто в Єгипті і назвав його Александрією. 2) Першими стали карбувати монети жителі острова Егіни.

ЛЕКЦІЯ 64

§ 151. Поділ дієслів на класи I—IV класи першої дієвідміни

Залежно від співвідношення дієслівної та презентної основ усі дієслова першої дієвідміни умовно поділяють на вісім класів. Перші чотири класи (I—IV) включають переважну більшість дієслів — це так звані правильні дієслова.

До **I** класу належать дієслова, в яких презентна основа якісно збігається з дієслівною. Переважно, це дієслова із основами на голосні звуки (verba pura): παιδεύ-ω, ποιέ-ω, τιμά-ω, δουλό-ω тощо та порівняно незначна кількість дієслів з основами на поодинокі, приголосні звуки (verba muta): ἄγω, γράφω, ἄρχω.

II-й клас становлять дієслова, в яких дієслівна основа закінчується на один із губних приголосних (β, π, φ). Основа презенса утворюється за допомогою звука τ, який додається до дієслівної основи, і внаслідок переходу будь-якого губного перед глухим зубним τ у π (№65) вона закінчується на сполучення πτ.

Praesens	***Дієслівна основа***
βλάπτω < **βλαβ-τω*	βλαβ- (пор. βλάβη, βλαβερός)
τύπτω < **τυπ-τω*	τυπ- (пор. τύπος)
κρύπτω < **κρυφ-τω*	κρυφ- (пор. ἀπόκρυφος)

До **III** класу входять дієслова, в яких дієслівна основа закінчується на передньоязикові (δ, τ, θ), гортанні (γ, κ, χ) приголосні звуки (verba muta) та — на сонорні (λ, μ, ν, ρ) звуки (verba liquida). Презентна основа утворена шляхом приєднання j до кінцевого приголос-

ного звука дієслівної основи, причому відбуваються такі фонетичні явища:

• сполучення передньоязикових δ, τ, θ із j дає ζ:

Praesens	***Дієслівна основа***
γυμνάζω < **γυμναδjω*	γυμναδ- (пор. γυμνάς, άδος)
ὁπλίζω < **οπλιτjω*	οπλιτ- (пор. ὁπλίτης)

Деякі звуконаслідувальні дієслова, у яких основа praesentis закінчується на -ζ, мають у дієслівній основі кінцевий гортанний γ:

Praesens		***Дієслівна основа***	
κράζω	*кричати*	κραγ-	(пор. ἀκραγής)
οἰμώζω	*охати*	οἰμωγ-	(пор. οἰμωγή)
σαλπίζω	*трубити*	σαλπιγγ-	(пор. σάλπιγξ, γγος)

• поєднання задньоязикових приголосних γ, κ, χ з j дає ττ (у іонійському діалекті та койне — σσ):

Praesens	***Дієслівна основа***
πράττω (πράσσω) < **πραγjω*	πραγ- (пор. πρᾶγμα)
φυλάττω (φυλάσσω) < **φυλακjω*	φυλακ- (пор. φύλαξ, ακος)
ταράττω (ταράσσω) < **ταραχjω*	ταραχ- (пор. ταραχή)

Деякі дієслова, презентна основа яких закінчується на ττ, мають дієслівну основу на передньоязиковий τ: πλάττω (πλάσσω), дієслівна основа: πλατ- .

• плавний λ із j дає λλ (№ 47):

Praesens	***Дієслівна основа***
ἀγγέλλω < **αγγελjω*	αγγελ- (пор. ἄγγελος)
σφάλλω <**σφαλjω*	σφαλ- (пор. σφάλμα)

При приєднанні j до ρ та ν відбувається епентеза (№ 46) або подовження кореневого голосного:

Praesens	***Дієслівна основа***
φαίνω < **φανjω*	φαν- (пор. φανερός)
φθείρω < **φθερjω*	φθερ- (пор. φθερσιγένης)
κρίνω < **κρινjω*	κρῑν-
ἀμύνω < **αμυνjω*	ἀμῡν-

До нечисленного **IV** класу належать дієслова, в яких основа praesentis утворюється шляхом подовження голосного звука дієслівної основи. Всі дієслова IV класу належать до verba muta.

Praesens	***Дієслівна основа***
πείθω	πιθ- (пор. πιθανότης)
φεύγω	φυγ- (пор. φυγή)
τήκω	τακ- (пор. τάκερος)

Практична таблиця для визначення дієслівної основи у дієслів I-III класів

Клас	*Основа praesentis закінчується на:*	*Дієслівна основа закінчується на:*
I	основи якісно збігаються	
II	-πτ	-β, -π, -φ
III	-ζ	-δ, -τ, -θ
	-λλ	-λ
	-αιρ, -ειρ	-αρ, -ερ
	-αιν, -ειν, -ιν, -υν	-αν, -εν, -ιν, -υν

§ 152. Майбутній час перший активного стану дієслів з основами на сонанти

При утворенні футуральних форм у дієслів з основами на -λ, -ν, -ρ виступає суфікс -εσ-; інтервокальна σ в цьому випадку зникає, а ε контрагується з наступним з'єднувальним голосним за правилами, аналогічними для контрагованих дієслів на -έω.

Практично verba liquida у майбутньому часі відмінюються за зразком контрагованих дієслів на -έω.

Praesens		*Дієслівна основа*	*Futurum*	
βάλλω	*кидати*	βαλ-	(*βαλ-εσ-ω)	βαλῶ, βαλοῦμαι
φαίνω	*показувати*	φαν-	(*φαν-εσ-ω)	φανῶ, φανοῦμαι
κτείνω	*убивати*	κτεν-	(*κτεν-εσ-ω)	κτενῶ
κρίνω	*судити*	κριν-	(*κριν-εσ-ω)	κρινῶ
ἀμύνω	*відганяти*	ἀμυν-	(*ἀμυν-εσ-ω)	ἀμυνῶ, ἀμυνοῦμαι
αἴρω	*підіймати*	ἀρ-	(*ἀρ-εσ-ω)	ἀρῶ
φθείρω	*нищити*	φθερ-	(*φθερ-εσ-ω)	φθερῶ

§ 153. Аттічний майбутній час (futurum atticum)

Трискладові або більше дієслова на -ίζω утворюють futurum за допомогою суфікса -σε-: кінцевий звук дієслівної основи δ випадає перед σ, яка, опинившись у інтервокальній позиції, зникає, а ε контрагується з наступними з'єднувальними голосними, як у дієслів на -έω. Це — так званий futurum atticum, який має відміну за зразком майбутнього часу для дієслів з основами на сонорні або ж контрагованих дієслів типу ποιέω.

Praesens		*Дієслівна основа*	*Futurum*	
κομίζω	*приносити*	κομιδ-	(**κομιδ-σε-ω*)	κομιῶ, κομιοῦμαι
νομίζω	*вважати*	νομιδ-	(**νομιδ-σε-ω*)	νομιῶ, νομιοῦμαι

§ 154. Дорійський майбутній час (futurum doricum)

Деякі дієслова утворюють так званий дорійський майбутній час (futurum doricum), який є поєднанням сигматичного та аттічного майбутніх часів і завжди має лише медіальні форми.

Praesens		*Дієслівна основа*	*Futurum*
πλέω	*плисти*	πλεϝ-	πλευσοῦμαι (або πλεύσομαι)
πνέω	*дути*	πνεϝ-	πνευσοῦμαι (" πνεύσομαι)
πίπτω	*падати*	πεσ-, πετ-	πεσοῦμαι
φεύγω	*утікати*	φευγ-, φυγ-	φευξοῦμαι (" φεύξομαι)

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* κιθαριοῖτε, φθεροῦσιν, ἀποκτενεῖ, στελεῖν, φανοῦ.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Λέγοντός τινος, ὅτι πολλοί εἰσιν οἱ πολέμιοι, Σπαρτιάτης τις ἔλεγεν·"Καλόν γε, πλείονας γὰρ ἀποκτενοῦμεν". 2) Πολλοὶ ἐν Ἀθήναις νέοι ἐφοίτων πρὸς τοὺς σοφιστὰς ἀργύριον αὐτοῖς τελοῦντες καὶ τῆς σοφίας αὐτῶν ἀπολαυσόμενοι. 3) Τὴν πόλιν τειχοῦμεν καὶ ἐπιτήδεια εἰς αὐτὴν κομιοῦμεν, ἐὰν οἱ πολέμιοι πλησιάσωσιν. 4) Πλουτίζετε τοὺς φίλους· τοὺς γὰρ φίλους πλουτίζοντες ὑμᾶς αὐτοὺς πλουτιεῖτε. 5) Δημοσθένους λέξαντος πρὸς Φωκίωνα·"Ἀποκτενοῦσι σε οἱ Ἀθηναῖοι, μὲ δέ, ἐὰν μανῶσι", "ναί", ἔλεξεν,"ἐμὲ μέν, ἐὰν μανῶσι, σὲ δέ, ἐὰν σωφρονῶσιν". 6) Καὶ πλεῖστα χρήματα τῶν ἔτι πλειόνων ἐπιθυμοῦντα οὐκ εὐφρανεῖ. 7) Εἰ τὸν ἱκέτην ἀποκτενεῖς, τὸν νεὼν καὶ τοὺς βωμοὺς μολυνεῖς. 8) Μετὰ τὴν νίκην Λύσανδρος εἰς Λακεδαίμονα τοὺς νίκην ἀγγελοῦντας ἔπεμψεν ἐπὶ τῆς κρατίστης νεώς. 9)Ὅδε ἐστὶν ὁ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφήβων ὅρκος·"Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὅπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ἀμυνοῦμαι δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς πείσομαι". 10) "Ανευ ὁμονοίας μὴ ἐλπίζετε ἀμυνεῖσθαι τοὺς πολεμίους. 11) Οἱ Ἕλληνες τῷ Κύρῳ συστρατευόμενοι μεγάλην λείαν κομιεῖσθαι ἤλπιζον. 12) Τὸν ψηφιοῦντα χρὴ οὐ ὀργιεῖσθαι. 13) Μακαριοῦμεν τὸν γέροντα, καθ' ὅσον ἐπιθυμιῶν ἐλεύθερός ἐστιν. 14) Εἰ μὲν πολέμου φροντιεῖς, τὸν σαυτοῦ βίον καὶ τῶν ἄλλων ταράξεις.

Περὶ Ψευδοσμέρδεως (I)

Τελευτήσαντος Καμβύσου Σμέρδις, ὁ Μάγος, τῶν Περσῶν ἐβασίλευεν, πάντας εὐεργετῶν, ἤλπιζε γὰρ οὕτω μάλιστα τοὺς Πέρσας τῇ πίστει ἐμμενεῖν. Ὀτάνης, ἀνὴρ ἐν τοῖς Πέρσαις ἐνδοξότατος, ὑποπτεύων υἱὸν Κύρου τὸν Σμέρδιν οὐκ εἶναι, Φαιδύμην, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἣ τοῦ Σμέρδεως ἦν γυνή, προσέφη τοῖσδε·"Εἰ ἀποκτενοῦμεν τὸν Μάγον, σύ τε μὲν οὐκ αἰσχυνῇ, τῷ ἀγεννεῖ συνοικοῦσα, καὶ οἱ Πέρσαι δ' εὐφραινοῦνται. Σὺ δὲ πάντα κρινεῖς. Εὔδοντος αὐτοῦ τῶν ὤτων ἅψαι· εἰ φανεῖται μὴ ἔχων τὰ ὦτα, Μάγῳ νόμιζε, οὐ βασιλεῖ συνοικεῖν".Ὁ δὲ Μάγος ὦτα οὐκ ἔχει Κύρου ποτ' αὐτὸν οὕτως τραυματίσαντος.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Коли філософа Демонакса запитали, як, на його думку, в Аїді, він відповів: "Коли сам побачу, одразу вам повідомлю". 2) Я казатиму тобі правду, щоб не бути колись обманутим тобою.

ЛЕКЦІЯ 65

§ 155. Аорист перший активного та медіального станів дієслів з основами на сонанти

У дієслів з кінцевими приголонними λ, ν, ρ при зіткненні цих сонант із ознакою сигматичного аориста -σ(ᾰ)- відбувається асиміляція σ до попереднього плавного приголосного і замінне подовження кінцевого голосного основи (№ 38) за правилами:

α > η, але після ρ, ε, ι > ᾱ

ε > ει

ῐ > ῑ

ῠ > ῡ

Praesens		***Дієслівна основа***	***Aoristus I***	
φαίνω	*показувати*	φαν-	*(*ἐφανσα)*	ἔφηνα
περαίνω	*виконувати*	περαν-	*(*ἐπερανσα)*	ἐπέρανα
στέλλω	*посилати*	στελ-	*(*ἐστελσα)*	ἔστειλα
φθείρω	*нищити*	φθερ-	*(*ἐφθερσα)*	ἔφθειρα
κρίνω	*судити*	κριν-	*(*ἐκρινσα)*	ἔκρῑνα
ἀμύνω	*відбивати*	ἀμυν-	*(*ἠμυνσα)*	ἤμῡνα

Система закінчень і сполучних голосних при утворенні форм аориста для verba liquida така ж сама, як і для verba pura і muta.

Σ Двоскладові дієслова мають омонімічні форми в індикативі аориста першого активного та 2-ї ос. одн. імператива аориста першого медіального: φῆναι, στεῖλαι, κρῖναι (а ось 3-я ос. одн. оптатива аориста першого активного є парокситоном: φήναι, στείλαι, κρίναι).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ὃ ἂν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει (*Біблія*). Що посіє людина, те й пожне (пор. лат.: ut sementem feceris, ita metes).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* φήνῃ, στεῖλον, ἀπέκτεινε, ἐγκλίναι, θῆλαι, ἦρω.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ μάχην ἔστειλε παρὰ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα Δαρείου Λεόννατον ἐντειλάμενος ἀγγεῖλαι, ὅτι ζῇ Δαρεῖος. 2) Οὐ ῥᾴδιόν ἐστι διακρῖναι καὶ ἀποφῆναι τὸν κόλακα καὶ τὸν φίλον. 3) Τὸ ἔργον, ὃ οὕτως ἐπεράναμεν, ὡς τάχιστα περανοῦμεν. 4) Πολλάκις κακοὶ ἑταῖροι ἔσφηλαν καὶ διέφθειραν ἀγαθοὺς νέους. 5) Ἡ τύχη τοὺς ὑπερηφάνους ἔσφηλε καὶ ἔτι σφαλεῖ. 6) Ἀπόλλων λέγεται ἐκδεῖραι Μαρσύαν νικήσας ἐρίζοντα αὐτῷ περὶ μουσικήν. 7) Ἀννίβας πάντων τῶν στρατηγῶν ἀπέφηνε μὲν πρῶτον Πύῤῥον, Σκιπίωνα δὲ δεύτερον, ἑαυτὸν δὲ τρίτον. 8) Οἱ τριάκοντα τῶν ἰδίων κερδῶν ἕνεκα πλείους ἀπέκτειναν. 9) Κάδμος ὁ Ἀγήνορος διέφθειρε τὸν δράκοντα μέγαν, τοὺς δ' ὀδόντας Ἀθηνᾶς παραγγειλάσης ἔσπειρεν. 10) Τοὺς Τρῶας, δέκα ἔτη ἀνδρείως ἀμυναμένους οὐ βίᾳ, ἀλλὰ δόλος ἔσφηλεν. 11) Κῦρος παρήγγειλε τοῖς φρουράρχοις λαμβάνειν ἄνδρας Πελοποννησίους ὅτι πλείστους, ὡς ἐπιβουλεύοντος Τισσαφέρνους ταῖς πόλεσιν. 12) Ἡνίκα ἐβούλοντο οἱ Λακεδαιμονίοι τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν ἀφανίσαι, ἠρώτησαν τὸν θεὸν καὶ ἀπεκρίνατο τὴν κοινὴν ἑστίαν Ἑλλάδος μὴ κινεῖν.

Περὶ Ψευδοσμέρδεως (II)

Ἡ δ' οὖν Φαιδύμη ῥᾳδίως κρίνασα οὐκ ἔχοντα τὸν Σμέρδιν τὰ ὦτα, πρὸς τὸν Ὀτάνην ἀπέστειλε πιστόν τινα, ἀγγελοῦντα τὸ πρᾶγμα. Ὁ δ' Ὀτάνης συναγείρας πρώτους τῶν Περσῶν ἐσήμηνε τοῦτο. Ἐδόκει οὖν τοῖς Πέρσαις ἀποκτεῖναι τὸν Μάγον, περὶ τοῦδε διεφέροντο, πότερον αὐτίκα δέοι περᾶναι τὸ ἔργον ἢ πρότερον πλείους προσκτήσασθαι ἑταίρους. Τέλος δὲ Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου γνῶμην ἀπεφάνετο, ὅτι χρὴ τῶν Μάγων τυραννίδα ἀμύνασθαι καὶ τὸν Σμέρδιν αὐτίκα ἀποκτεῖναι. Καὶ οὐ περιέμειναν οἱ Πέρσαι, ἀλλ' ἐπέραναν τὸ ἔργον.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Александр, помираючи, не оголосив, кому він залишає царство, тому його полководці поділили царство між собою. 2) Тридцять тиранів так знищували громадян, що більше половина жителів залишили Афіни.

ЛЕКЦІЯ 66

§ 156. Аорист перший дійсного способу пасивного стану (aoristus I indicativi passivi)

Форми аориста першого пасивного стану утворюються шляхом додавання до дієслівної основи суфікса -θη- (перед наступним голосним і сполученням ντ — у формі -θε-).

• У verba pura перед суфіксом -θη- кінцевий голосний дієслівної основи подовжується, дифтонг — залишається без змін.

Praesens	***Aoristus I passivi***
παιδεύω *виховувати*	ἐ-παιδεύ-θη-ν
ποιέω *робити*	ἐ-ποιή-θη-ν
τιμάω *шанувати*	ἐ-τιμή-θη-ν
δουλόω *поневолювати*	ἐ-δουλώ-θη-ν

Σ Кінцевий голосний основи не подовжується у дієсловах, основа яких первісно закінчувалася на -σ (див. § 78).

• У verba muta кінцевий приголосний основи при зіткненні з θ переходить:

	Praesens	***Дієслівна основа***	***Aoristus I passivi***
γ, κ > χ:	λέγω	λεγ-	ἐ-λέχ-θη-ν
	πράττω	πραγ-	ἐ-πράχ-θη-ν
	φυλάττω	φυλακ-	ἐ-φυλάχ-θη-ν
β, π > φ:	βλάπτω	βλαβ-	ἐ-βλάφ-θη-ν
	πέμπω	πεμπ-	ἔ πέμφ-θη-ν
δ, τ, θ > σ:	ἅδω	ἀδ-	ᾅσ-θη-ν
	ἀνύτω	ἀνυτ-	ἠνύσ-θη-ν
	πείθω	πειθ-	ἐ-πείσ-θη-ν

• У verba liquida суфікс -θη- приєднується безпосередньо до дієслівної основи.

Praesens	***Дієслівна основа***	***Aoristus I passivi***
φαίνω	φαν-	ἐ-φάν-θη-ν
ἀγγέλλω	ἀγγελ-	ἠγγέλ-θη-ν
αἴρω	ἀρ-	ἤρ-θη-ν

У деяких verba pura перед -θη- поновлюється первісна σ:

Praesens	***Aoristus I passivi***	***Praesens***	***Aoristus I passivi***
ἀκούω *слухати*	ἠκούσθην	παύω *припиняти*	ἐπαύ(σ)θην
βύω *наповнювати*	ἐβύσθην	πλέω *плисти*	ἐπλεύσθην
γεύω *куштувати*	ἐγεύσθην	πνέω *дути*	ἐπνεύσθην
δράω *здійснювати*	ἐδράσθην	πρίω *пиляти*	ἐπρίσθην
θραύω *ламати*	ἐθραύσθην	πταίω *перекидати*	ἐπταίσθην
κελεύω *наказувати*	ἐκελεύσθην	ῥαίω *ламати*	ἐραίσθην
κλαίω *плакати*	ἐκλαύσθην	σείω *трясти*	ἐσείσθην
κλείω *закривати*	ἐκλείσθην	ὕω *дощити*	ὕσθην
κναίω *шкребти*	ἐκναίσθην	χόω *насипати*	ἐχώσθην
κολούω *обрізати*	ἐκολού(σ)θην	χράω *віщувати*	ἐχρήσθην
κρούω *стукати*	ἐκρούσθην	χράομαι *користуватись*	ἐχρήσθην
παίω *бити*	ἐπαίσθην	χρίω *змазувати*	ἐχρίσθην
παλαίω *оротись*	ἐπαλαίσθην	ψαύω *торкатись*	ἐψαύσθην

Σ Багато перехідних дієслів у аористі першому пасивному мають неперехідне або медіальне значення (Додаток 3. 1-3).

Форми дійсного способу аориста першого пасивного утворюються за допомогою авґмента, суфікса -θη-, активних закінчень історичних часів.

Indicativus

S.	1. ἐ-παιδεύ-θη-ν	P. 1. ἐ-παιδεύ-θη-μεν
	2. ἐ-παιδεύ-θη-ς	2. ἐ-παιδεύ-θη-τε
	3. ἐ-παιδεύ-θη	3. ἐ-παιδεύ-θη-σαν

Σ Форма 3-ї ос. одн. має закінчення -σαν (замість **ἐπαιδεύθεν < *ἐπαιδεύθηντ)* під впливом ἦσαν.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ὁ στρατηγὸς νικήσας ἐστεφανώθη καὶ ἐχρίσθη. 2) Τοῖς τῶν Συρακουσίων στρατηγοῖς ἠγγέλθη, ὅτι φεύγοιεν ὑπὸ τοῦ δήμου. 3) Χάριν ἔχωμεν τοῖς φίλοις· ἐκ μεγάλων γὰρ κινδύνων ἐσώθημεν ὑπ' αὐτῶν.

4) Παυσανίας ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις μέγα φρονῶν ἠσχύνθη ἐπὶ τῇ ἐν Σπάρτῃ εὐτελείᾳ καὶ τῶν Περσῶν τρυφὴν μιμεῖσθαι ἐπειράθη. 5) Ἡ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονία ὑπὸ τῶν Θηβαίων κατελύθη. 6) Λακεδαιμόνιός τις Ἀθηναίου τινὸς λέγοντος;" Ὑμεῖς ἀπὸ τοῦ Κηφίσου πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ἐδιώχθητε", "ὑμεῖς δέ", ἔφη, "οὔποτε ἀπὸ τοῦ Εὐρώτου". 7) Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων δὶς ἐπορτήθησαν. 8) Ἐπειθόμην ὑπὸ σοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐπείσθην. 9) Ὑπὸ Τιμολέοντος οἱ Καρχηδόνιοι ἐνικήθησαν καὶ πᾶσα ἡ Σικελία ἠλευθερώθη, ἣ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπορτήθη. 10) Ἡ τοῦ Πεισιστράτου τυραννὶς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐλύθη. 11) Κόρινθος ἡ πόλις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεφλέχθη. 12) Ἐπὶ μηδενὶ ἐπαρθῇς ἀλλοτρίῳ προτερήματι. 13) Μήποτε ὑπ' εὐπραγίας εἰς ἄλογον ὑπερηφανίαν. 14) Ὑπὸ Διονυσίου ἐξ ἁπάντων τῶν ἐν Συρακούσαις ἱερῶν ἐσυλήσθησαν τὰ χρήματα. 15) Διονυσίου ἐπὶ τοὺς Θουρίους πλεύσαντος τριακοσίαις ναυσὶ βορρᾶς ἀντιπνεύσας τὰ σκάφη συνέτριψε καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὴν ναυτικὴν ἠφάνισεν. 16) Ἰβήρων αἱ γυναῖκες κατ' ἔτος, ὅ τι ἂν ἐξυφήνωσιν, ἐν κοινῷ δεικνύουσιν· ἄνδρες δὲ χειροτατοὶ κρίναντες τὴν πλεῖστα ἐργασαμένην προτιμῶσιν.

Περὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν

Μετὰ τὸν τοῦ Πεισιστράτου θάνατον ἦρχον ἐν Ἀθήναις οἱ υἱεῖς αὐτοῦ Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος. Ἐπεὶ δ' ὁ Ἵππαρχος ὑπὸ τῶν πολιτῶν διὰ ὕβριν τινὰ ἐφονεύθη, ὁ Ἱππίας τοὺς μὲν τῶν πολιτῶν ἀπεστέρησε τὸν βίον, τοὺς δ' ἐξέβαλεν. Οὕτως ἡ τυραννὶς ἔτι μᾶλλον ἐμισήθη. Ἀπορούντων δὲ τῶν Ἀθηναίων, ᾧτινι τρόπῳ ἐλευθερώσαιεν ἂν τοῦ τυράννου τὴν πόλιν, ἐκέλευσεν ἡ Πιθία τοὺς Λακεδαιμονίους βοηθῆσαι τοῖς Ἀθηναίοις· ἀνεπείσθη δὲ μεγάλοις καὶ τιμίοις δώροις τῶν Ἀλκμαιονιδῶν, οἵ ποτε ὑπὸ Πεισιστράτου ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἐξεβλήθησαν. Οἱ οὖν Λακαδαιμόνιοι, καίπερ ξένοι ὄντες τῶν Πεισιστρατιδῶν, πρῶτον μὲν Ἀγχιμόλιον μετὰ στρατοῦ πολλοῦ ἔπεμψαν. Ἐπεὶ δ' οὗτος ὑπὸ τῶν Θετταλῶν ἐνικήθη, οἱ τῷ τυράννῳ ἐβοήθησαν, Κλεομένης ὁ βασιλεὺς μετὰ μείζονος στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπέμφθη, ὑφ' οὗ οἱ μὲν Θετταλοὶ ἐνικήθησαν, ὁ δ' Ἱππίας ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐπολιορκήθη. Φοβούμενος οὖν ὁ τύραννος περὶ τῶν ἑαυτῶν παίδων κρύφα ἐξέπεμψεν αὐτοὺς ἔξω τῆς χώρας· οὗτοι δ' ἁλίσκονται ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Τότε δ' ὁ τύραννος σπονδὰς ἐποιήσατο πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας· ἐκ δὲ τῶν σπονδῶν ἠναγκάσθη τῆς Ἀττικῆς ἀποχωρῆσαι. Οὕτως ἠλευθερώθησαν τῆς τυραννίδος οἱ Ἀθηναῖοι.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Циклопи були скинуті Ураном у Тартар, а згодом визволені Зевсом. 2) Переможений був змушений підкорятись переможцю. 3) Аттіка Ксерксом була спустошена, а храми спалені.

ЛЕКЦІЯ 67

§ 157. Аорист перший пасивний умовного, бажального, наказового способів та дієприкметник (aoristus I passivi coniunctivi, optativi, imperativi, participii)

У кон'юнктиві суфікс слабкого аориста мав форму -θє-, де є поглинуте наступним довгим з'єднувальним голосним, тому відміна аналогічна відмінюванню контрагованих дієслів на -έω у кон'юнктиві.

Coniunctivus

S.	1. παιδευ-θῶ	P.	1. παιδευ-θῶ-μεν
	2. παιδευ-θῇς		2. παιδευ-θῆ-τε
	3. παιδευ-θῇ		3. παιδευ-θῶ-σι(ν)

Ознакою оптатива в однині -ιη-, у множині — ι або під впливом форм однини також -ιη-.

Optativus

S.	1. παιδευ-θε-ίη-ν	P.	1. παιδευ-θε-ῖ-μεν або παιδευ-θε-ίη-μεν
	2. παιδευ-θε-ίη-ς		2. παιδευ-θε-ῖ-τε " παιδευ-θε-ίη-τε
	3. παιδευ-θε-ίη		3. παιδευ-θε-ῖ-εν " παιδευ-θε-ίη-σαν

Imperativus

S.	2. παιδεύ-θη-τι	P.	2. παιδεύ-θη-τε
	3. παιδευ-θή-τω		3. παιδευ-θέ-ντων

Σ Форма παιδεύθητι виникла з **παιδευθηθι* внаслідок дисиміляції придихових (№ 27), але у цьому випадку втратив придиховість не перший із приголосних, а другий, щоб залишилась незмінною ознака -θη- і відповідно — цілісною уся система пасивного слабкого аориста.

Infinitivus

παιδευ-θῆ-ναι

Participium

m — παιδευθείς (< **παιδευθεντς*), gen. παιδευθέντος
f — παιδευθεῖσα (< **παιδευθεντjα*), " παιδευθείσης
n — παιδευθέν (< **παιδευθεντ*), " παιδευθέντος

Σ Омонімічні форми:

παιδευθέντων < 3 p. pl. aoristi I imperativi pass.
gen. plur. participi aoristi I pass. m. et n

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸ λεχθὲν συνγαρπάζεται. Сказане — щезає (лат.: vox audita latet).
Πόνου μεταλλαχθέντος οἱ πόνοι γλυκεῖς (*Ὅμηρος*). Завершені справи — приємні (лат.: jucundi acti labores).
Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε (*Біблія*). Не судіть, щоб не бути судимими.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ῥιφθῆναι, ἀσθείη, ἐλευθερώθητε, φιληθέντων, πραχθῆτε.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Μὴ ψευσθῇς καλαῖς ἐλπίσιν, ἀλλὰ πειράθητι, ἃ δυνατά ἐστιν. 2) Οἱ Ἕλληνες οἱ ὑπὸ Κύρου εἰς τὴν Ἀσίαν ἀναχθέντες, ὑπὸ Ξενοφῶντος ἐπὶ τὴν θάλατταν κατήχθησαν. 3) Ὀρέστης ἀπολυθεὶς ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ἐκαθάρθη τοῦ φόνου ἐν Δελφοῖς. 4) Ἀκταίων λέγεται ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν κυνῶν διασπασθῆναι. 5) Ἐὰν μὲν δίκαια πράττῃς, μηδὲν φοβηθῇς. 6) Τὰ Θεμιστοκλέους ὀστᾶ λέγεται κομισθῆναι ἐκ τῆς Ἀσίας κρύφα εἰς Ἀθήνας. 7) Καῖσαρ ἀκούσας, ὅτι Πομπήιος φονευθείη, ἐδάκρυσε καὶ βαρέως ἔφερε τὸ πρᾶγμα. 8) Ἀγγελθείσης τῆς ἐν Σικελίᾳ συμφορᾶς πάντες οἱ Ἀθηναῖοι ὠδύραντο δακρύοντες τὴν ἑαυτῶν τύχην. 9) Εὐριπίδης ἔλεξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους·"Εἰ τῶν πολιτῶν τούτοις χρησαίμεθα, οἷς οὐ χρώμεθα, σωθεῖμεν ἄν". 10) Ὑπὸ Παυσανίου ἐν Πλαταιαῖς ἐνικήθη ἡ τῶν Περσῶν στρατιά, ἣ ὑπὸ Ξέρξου ἐν τῇ Ἑλλάδι καταλειφθείη. 11) Χρὴ μητ' ἡδονῆς ἡττηθῆναι, μηθ' ὑπὸ κέρδους ἐπαρθῆναι. 12) Ὅστις τῶν Ἀθηναίων φανθείη ἐλαίαν ἐξορύξας διακοσίαις μναῖς ἐζημιοῦντο.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου,
ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου,
γενηθήτω τὸ θέλημά σου,
ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.
Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον·
καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν,
ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν·
καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,
ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

(Κατὰ Μαθ. 6, 9-13)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Коли Анахарсиса запитали, що є найдужче ворожим для лю-

дей, він відповів: "Самі для себе". 2) Кажуть, що Рим був заснований Ромулом і Ремом. 3) Той, хто залишив друга в біді, не може називатися вірним другом.

ЛЕКЦІЯ 68

§ 158. Майбутній час перший пасивного стану (futurum I passivi)

У грецькій мові футур розвинувся з кон'юнктива сигматичного аориста, тому для futurum I passivi характерними ознаками є -θη- та -σ-

Форми у futurum I passivi утворюються через приєднання до дієслівної основи часових ознак -θη- і -σ- та медіальних закінчень: у індикативі — головних часів, у оптативі — історичних часів.

Форми оптатива та інфінітива вживаються лише в підрядних реченнях.

Indicativus

S. 1.	παιδευ-θή-σ-ο-μαι	P 1. παιδευ-θη-σ-ό-μεθα
2.	παιδευ-θή-σ-ῃ	2. παιδευ-θή-σ-ε-σθε
3.	παιδευ-θή-σ-ε-ται	3. παιδευ-θή-σ-ο-νται

Optativus

S. 1.	παιδευ-θη-σ-οί-μην	P. 1. παιδευ-θη-σ-οί-μεθα
2.	παιδευ-θή-σ-οι-ο	2. παιδευ-θή-σ-οι-σθε
3.	παιδευ-θή-σ-οι-το	3. παιδευ-θή-σ-οι-ντο

Infinitivus

παιδευ-θή-σ-ε-σθαι

Participium

παιδευ-θη-σ-ό-μενος, παιδευ-θη-σ-ο-μένη, παιδευ-θη-σ-ό-μενον

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Λυπῶν καὶ φροντίδων οἱ ἄνθρωποι οὐποτ' ἀπαλλαχθήσονται. 2) Ἐὰν ὑπὸ πολεμίων νικηθῶμεν, οἱ σύμμαχοι ταχέως ὁρμήσονται ὡς βοηθήσοντες. 3) Πύῤῥος ἤλπιζε τοὺς Ῥωμαίους ἀπείρους ὄντας τῶν ἐλεφάντων φοβηθήσεσθαι καὶ ταραχθήσεσθαι ἐν τῇ μάχῃ. 4) Ἀκρισίῳ, τῷ τῶν Ἀργείων βασιλεῖ, ὁ θεὸς ἐμαντεύσατο, ὅτι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Δανάης τῆς

θυγατρὸς φονευθήσεται. 5) Οἱ ἀνδρειότατοι τῶν στρατιωτῶν τοὺς πολεμίους νικήσαντες στεφανωθήσονται. 6) Σπαρτιάτης τις ἐρωτηθείς, τί παιδευθήσοιτο ξένος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπαιδεύτων ὄντων· "Παιδευθήσεται", ἔφη, "βραχέως λέγειν". 7) Κακοῖς ὁμιλῶν αὐτὸς κακὸς νομισθήσῃ. 8) Αἰδοῦ σεαυτὸν καὶ ἄλλον αἰσχυνθήσῃ. 9) Θεμιστοκλῆς ἐνόμισεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς μετ' ὀλίγον χρόνον ἐλευθερωθήσοιτο. 10) Ἀγησίλαος περὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης ἐρωτηθείς, ποτέρα βελτίων εἴη· "οὐδὲν ἀνδρείας", ἔφη,"δεησόμεθα, ἐὰν πάντες δίκαιοι ὦμεν".

Τὰ τῶν Λακεδαιμονίων γυμνάσια

Γυμνάσια τοῖς Λακεδαιμονίοις ὥσπερ νεανιῶν ἦν, οὕτω καὶ παρθένων. Διὰ τοῦτο αἱ Λάκαιναι, τῶν ἄλλων κρείττονες οὖσαι, ἐπὶ τῇ τῶν τρόπων βεβαιότητί τε καὶ τῇ ἀνδρείᾳ ἀεὶ θαυμασθήσονται. Ἀεὶ ὑμνηθήσεται ἐκείνη ἡ Λάκαινα γυνή, ἡ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐν μάχῃ χωλευθέντος καὶ δυσφοροῦντος ἐπὶ τούτῳ ἔφη·"Εὐφράνθητι, τέκνον, μηδ' αἰσχυνθῇς τὴν πήρωσιν, καθ' ἕκαστον γάρ σου τὸ βῆμα τῆς ἰδίας ἀρετῆς μνημονεύσεις".

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Ксеркс надіявся, що невдовзі Греція буде підкорена. 2) Віщун Тіресій передбачив, що Одіссей буде врятований із потопаючого корабля.

ЛЕКЦІЯ 69

§ 159. Сильні часи

Окрім перших (I), або так званих слабких часів, існують ще другі (II), або так звані сильні часи, в яких дієслівні форми утворюються переважно без суфіксів.

Сильні часи мають форми aoristus activi, medii et passivi, futurum passivi, perfectum і plusqumperfectum activi.

Сильні часи утворюються лише для незначної кількості verba muta і значно рідше — для verba liquida та всіх verba anomala. Verba pura не мають форм других часів.

У більшості випадків дієслово слабких часів не має форм відповідних сильних часів і, навпаки, але інколи утворює форми і перших, і других. Часто сильні часи перехідних дієслів набувають неперехідного або медіального значення, тоді як слабкі часи цих дієслів зберігають перехідність (див. Додаток 2.1.).

§ 160. Аорист другий активного стану (aoristus II activi)

Аорист другий утворює форми без ознаки сигматичного першого аориста σ(α). Другий, або асигматичний аорист мають дієслова переважно IV-VIII класів.

Дійсний спосіб аориста другого активного утворює форми і відмінюється як імперфект активного стану, тобто перед закінченнями історичних часів виступають з'єднувальні голосні ε/ο та наявний авґмент. Решта форм утворюються і відмінюються як відповідні форми в презенсі активного стану, лише форми інфінітива та дієприкметника затримують первісний наголос на з'єднувальних голосних.

Парадигми дієслова λείπω *залишати* (осн. λιπ-)

Indicativus

S.	1. ἔ-λιπ-ο-ν	P.	1. ἐ-λίπ-ο-μεν
	2. ἔ-λιπ-ε-ς		2. ἐ-λίπ-ε-τε
	3. ἔ-λιπ-ε(ν)		3. ἔ-λιπ-ο-ν

Coniuctivus

S.	1. λίπ-ω	P.	1. λίπ-ω-μεν
	2. λίπ-ῃς		2. λίπ-η-τε
	3. λίπ-ῃ		3. λίπ-ω-σι(ν)

Optativus

S.	1. λίπ-οι-μι	P.	1. λίπ-οι-μεν
	2. λίπ-οι-ς		2. λίπ-οι-τε
	3. λίπ-οι		3. λίπ-οι-εν

Imperativus

S.	2. λίπ-ε	P.	2. λίπ-ε-τε
	3. λιπ-έ-τω		3. λιπ-ό-ντων

Infinitivus

λιπ-εῖν

Participium

m — λιπών, gen. λιπόντος
f — λιποῦσα, " λιπούσης
n — λιπόν, " λιπόντος

Σ У 2-й ос. одн. наказового способу аориста другого активного лише п'ять дієслів зберегли давній наголос на з'єднувальному голосному (пор. λίπε замість **λιπέ*):

εἰπέ	<	λέγω	*говорити*	ἰδέ	<	ὁράω	*дивитися*
ἐλθέ	<	ἔρχομαι	*прибувати*	λαβέ	<	λαμβάνω	*брати*
εὑρέ	<	εὑρίσκω	*знаходити*				

Проте в складених із префіксами формах від цих дієслів наголос намагається, за загальними правилами, бути якнайдалі від кінця слова: ἐΐσ-ιδε, ὑπό-λαβε, ἔξ-ελθε.

Дієслово ἄγω вести має аттічну редуплікацію (подвоєння, див. § 165) основи, а в індикативі й авґмент:

indicativus	ἦγαγον	***imperativus***	ἄγαγε
coniunctivus	ἀγάγω	***infinitivus***	ἀγαγεῖν
optativus	ἀγάγοιμι	***participium***	ἀγαγών

Найбільш вживані в аттічній прозі правильні дієслова, які утворюють форми аориста другого активного:

Praesens		***Дієслівна основа***	***Aoristus II activi***
βάλλω	*кидати*	βαλ-	ἔβαλον
κράζω	*кричати*	κραγ-	ἔκραγον
λείπω	*залишати*	λιπ-	ἔλιπον
τίκτω	*народжувати*	τεκ-	ἔτεκον
φεύγω	*утікати*	φυγ-	ἔφυγον

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τρὶς ἓξ βαλεῖν. Тричі викинути шестірку (в грі в кості, тобто досягти небувалого щастя).

Εὐκοπότερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν (*Біблія*). Легше верблюдові пройти крізь голчане вушко.

Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων (*Біблія*). Не кидайте перли свої перед свинями.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Φυλάττου, μὴ τῶν μεγάλων ὀρεγόμενος καὶ τὰ μικρὰ ἀποβάλῃς. 2) Γάϊος Καῖσαρ Φαρνάκην νικήσας τὸν Ποντικὸν ἐξ ἐφόδου τοὺς φίλους ἔγραψεν·"Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα". 3) Τοῖς Λακεδαιμονίοις οὐδὲν αἴσχιον ἦν ἢ τὴν ἀσπίδα ἀποβαλεῖν καὶ τὴν τάξιν ἀπολιπεῖν καὶ ἐκ μάχης φυγεῖν. 4) Οὐδεὶς ἄλυπον τὸν βίον διήγαγεν. 5) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέβαλον Θεμιστοκλέα ἐκ τῆς πατρίδος, ὁ δ' ἔφυγε πρὸς βασιλέα. 6) Τὰ μὲν ἄλλα κακὰ ἐκφύγοις ἄν, τὸν δὲ θάνατον οὐκ ἔστιν ἐκφυγεῖν. 7) Οἱ τριάκοντα οὕτω διέφθειραν τὴν πόλιν, ὥστε φυγεῖν Ἀθηναίους πλείους τῶν ἡμίσεως. 8) Λέγουσι Σοφοκλέα ἀκούσαντα, ὅτι ἐτελεύτησεν Εὐριπίδης, αὐτὸν μὲν ἱματίῳ φαιῷ προελθεῖν, τὸν δὲ χορὸν καὶ τοὺς ὑποκριτὰς ἀστεφανώτους εἰσαγαγεῖν καὶ δακρῦσαι τὸν δῆμον. 9) Ἐν τῇ Θρᾴκῃ Ξέρξης μέγαν ἀριθμὸν ἐποίησεν, ἵνα ἴδῃ, πόσοι στρατιῶται αὐτῷ εἶεν. 10) Ἀναχάρσις ὁ Σκύθης ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ ἤθη καὶ τὴν πολιτείαν τῶν Ἑλλήνων ὀψόμενος. 11) Ἀπόλλων ἔβαλεν εἰς τὸ τῶν Ἀχαίων στρατόπεδον τὰ βέλη, τὰ θάνατον καὶ ὄλεθρον φέροντα. 12) Σχολαστικὸς ἀπαντήσας τινὶ φίλῳ εἶπεν·"Ἤκουσα, ὅτι ἀπέθανες". Ὃδε ἀπεκρίνατο·"Ἀλλ' ὁρᾷς με ζῶντα".

Καὶ ὁ σχολαστικός· "Καὶ μὴν ὁ εἰπών μοι πολλῷ σου ἀξιοπιστότερος ἦν". 13) Θουκυδίδης ἱστορεῖ τὸν Θεμιστοκλέα φυγεῖν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. 14) Ὅτε Ξέρξης ἐκ τῶν Θερμοπυλῶν ἐπὶ τὴν Φωκέων χώραν προῆγεν, οἱ Φωκεῖς τὰς μὲν πόλεις ἁπάσας ἐξέλιπον πανδημεί, πρὸς δὲ τὰς δυσχωρίας τὰς ἐν τῷ Παρνασσῷ κατέφυγον.

Ἰδοὺ Ῥόδος, ἔνθα πήδησον

Ἄνθρωπός τις ἀποδημήσας ἦκε πάλιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἐκαυχᾶτο δὲ μεγάλως, ὡς ἀνδραγαθήσας ἐν πολλαῖς χώραις. Ἐν δὲ τῇ Ῥόδῳ ἔφασκε πήδημα μέγα, ὅπερ οὐδεὶς ἂν τῶν ἀνθρώπων δύναιτο, πηδῆσαι καὶ μάρτυρας ἔφασκεν ἔχειν εἰς τοῦτο. Τῶν δὲ παρόντων τις ὑπολαβὼν ἔφη αὐτῷ· "Ὦ οὗτος, εἰ τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ἰδοὺ Ῥόδος, ἔνθα πήδησον".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι, ἐὰν μὴ πρόχειρος ᾖ ἡ τοῦ πράγματος ἀπόδειξις, πᾶς λόγος περιττός ἐστιν.

(Αἴσωπος)

Λέγουσι αἱ γυναῖκες·
" Ἀνακρέων, γέρων εἶ,
λαβὼν ἔσοπτρον ἄθρει
κομὰς μὲν οὐκέτ' οὔσας,
ψιλὸν δέ σευ μέτωπον".
ἐγὼ δὲ τὰς κομὰς μέν,
εἴτ' εἰσιν εἴτ' ἀπῆλθον,
οὐκ οἶδα· τοῦτο δ' οἶδα,
ὡς τῷ γέροντι μᾶλλον
πρέπει τὸ τερπνὰ παίζειν,
ὅσῳ πέλας τὰ Μοίρης.

(Ἀνακρ. 7)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Леонід відповів Ксерксу, який вимагав скласти зброю: "Прийди і візьми". 2) Дедал після того, як утік з Афін, поселився на Кріті. 3) Переконані порадою Фемістокла, афіняни покинули місто.

ЛЕКЦІЯ 70

§ 161. Аорист другий медіального стану (aoristus II medii)

Форми аориста другого медіального утворюються і відмінюються: в індикативі — за зразком імперфекта медіального, в решті форм — як у презенсі медіально-пасивному, лише форми 2-ї особи однини та інфінітив мають первісний наголос на з'єднувальних голосних (λιποῦ < *λιπεσο, λιπέσθαι).

Indicativus

S.	1. ἐ-λιπ-ό-μην	P. 1. ἐ-λιπ-ό-μεθα
	2. ἐ-λίπ-ου	2. ἐ-λίπ-ε-σθε
	3. ἐ-λίπ-ε-το	3. ἐ-λίπ-ο-ντο

Coniunctivus

S.	1. λίπ-ω-μαι	P. 1. λιπ-ώ-μεθα
	2. λίπ-ῃ	2. λίπ-η-σθε
	3. λίπ-η-ται	3. λίπ-ω-νται

Optativus

S.	1. λιπ-οί-μην	P. 1. λιπ-οί-μεθα
	2. λίπ-οι-ο	2. λίπ-οι-σθε
	3. λίπ-οι-το	3. λίπ-οι-ντο

Imperativus

S.	2. λιπ-οῦ	P. 2. λίπ-ε-σθε
	3. λιπ-έ-σθω	3. λιπ-έ-σθων

Infinitivus λιπ-έ-σθαι

Participium λιπ-ό-μενος, -μένη, -μενον

Форми дієслова ἄγω *вести* в аористі другому медіального стану:

indicativus	ἠγαγόμην	***imperativus***	ἀγαγοῦ
coniuntivus	ἀγάγωμαι	***infinitivus***	ἀγαγέσθαι
optativus	ἀγαγοίμην	***participium***	ἀγαγόμενος

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
εἰπόν, βαλοῦ, ἔπτεσθε, ἰδοῦ, τράπῃ, φύγησθε.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Μιλτιάδης μόνος τῶν ἐνδόξων Ἀθηναίων κατελίπετο υἱὸν ὅμοιον τῷ πατρὶ ἢ μείζω αὐτοῦ. 2) Οἱ Ἕλληνες εἰσηγάγοντο πολλοὺς θεοὺς ἐξ ἀλλοτρίων ἐθνῶν· ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ ἐκώλυσε θεοὺς ξένους εἰσαγαγεῖν. 3) Φαέθων, ὁ Ἡλίου παῖς, τὸ τοῦ πατρὸς ἅρμα ἐλαύνων ἐξετράπετο τῆς ὁδοῦ καὶ ὁ Ζεὺς ἐκεραύνωσεν αὐτόν. 4) Οὐκ ἄν ποτε δίκαιος ἄδικος γένοιτο. 5) Κῦρος ὑπέσχετο τοῖς φυγάσι μὴ πρόσθεν παύσεσθαι, πρὶν αὐτοὺς καταγάγοι οἴκαδε. 6) Εἴθε μήποτε εἰς φυγὴν τράποισθε, ὦ στρατιῶται· πολὺ γὰρ κάλλιον ἐν τῇ μάχῃ τελευτῆσαι ἢ φυγεῖν. 7) Παρὰ τοῖς Πέρσαις ἐν ἐφήβοις ἢ ἐν τελείοις ἀνδράσιν ἐλλίπῃτι τῶν νομίμων οἱ γεραίτεροι ἀκούσαντες ἐκκρίνουσιν· ὁ δ' ἐκκριθεὶς ἄτιμος διατελεῖ τὸν λοιπὸν βίον. 8) Περικλῆς ἀποθνήσκων·"Οὐδείς", ἔφη,"δι' ἐμὲ μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο". 9) Οἱ Ἕλληνες τὸ πάλαι πρὸς λῃστείαν ἐτράποντο. 10) Ἀγγανθώνιος ὁ Ταρτήσου βασιλεὺς ὑπισχνεῖται τοῖς Φωκαιεῦσι χρήματα τείχει περιβαλέσθαι τὴ πόλιν. 11) Ἀποφύγοιτε τὸν φθόνον. 12) Ποῖ τράπωμαι, ὦ παῖ, ποῖ καταφύγω; 13) Σαράπιδα οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ Αἰγύπτου θεὸν εἰσηγάγοντο. 14) Οἱ Λακεδαιμονίοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἀγροὺς καταλιπόντων.

Αἱ τοῦ Ἰβύκου γέρανοι

Ἴβυκος ὁ ποιητὴς ἐν ὁδῷ φονευόμενος ὑπὸ λῃστῶν καὶ οὐδένα οὔτε σύμμαχον οὔτε μάρτυρα τῆς ἐπιβουλῆς ἔχων, θεωρήσας γεράνους· "Ὑμεῖς", ἔφη,"ὦ γέρανοι, τιμωρήσασθέ μου τὸν φόνον". Τῆς δὲ πόλεως ζητούσης τοὺς φονεύσαντας καὶ μὴ δυναμένης εὑρεῖν, ἐπιτελουμένου θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, γέρανοι διέπτοντο. Θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν καί· "Ἰδού", εἶπον, "οἱ τιμωροὶ τοῦ Ἰβύκου". Τῶν δὲ πλησίον καθεζομένων τις ἀκούσας ἀπήγγειλε ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὸν φόνον.

Ὁ ἀνὴρ ὁ τῆς Κυθήρης
παρὰ Λημνίαις καμίνοις
τὰ βέλη τὰ τῶν Ἐρώτων
ἐποίει λαβὼν σίδηρον.
ἀκίδας δ' ἔβαπτε Κύπρις
μέλι τὸ γλυκὺ λαβοῦσα·
ὁ δ' Ἔρως χολὴν ἔμισγεν.
ὁ δ' Ἄρης ποτ' ἐξ αὐτῆς
στιβαρὸν δόρυ κραδαίνων
βέλος ηὐτέλιζ' Ἔρωτος·
ὁ δ' Ἔρως·"τόδ' ἐστίν", εἶπεν
"βαρύ· πειράσας νοήσεις".
ἔλαβεν βέλεμνον Ἄρης·
ὑπεμειδίασε Κύπρις.
ὁ δ' Ἄρης ἀναστενάξας
"βαρύ" φησίν· "ἆρον αὐτό".
ὁ δ' Ἔρως·" ἔχ' αὐτό" φησίν.

(Ἀνακρ. 28)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Для хорошої людини немає більшого щастя, аніж залишити дітей, схожих на себе. 2) Афіняни за короткий час обнесли місто мурами. 3) Коли багато воїнів полягло в битві з персами, лідійці облишили боротьбу і звернулися до втечі.

ЛЕКЦІЯ 71

§ 162. Аорист другий пасивного стану (aoristus II passivi)

Форми аориста другого пасивного утворюються від основи сильного аориста за допомогою суфікса -η- (перед голосними і сполученням ντ — у формі -ε-); відмінюються як відповідні форми аориста першого пасивного. У більшості дієслів кореневий голосний ε переходить в ᾰ.

Деякі дієслова, не маючи форм аориста другого активного та медіального станів, все ж утворюють форми аориста другого пасивного стану, і навпаки.

Парадигми дієслова τρέπω *обертати*

Indicativus

S.	1. ἐ-τράπ-η-ν	P.	1. ἐ-τράπ-η-μεν
	2. ἐ-τράπ-η-ς		2. ἐ-τράπ-η-τε
	3. ἐ-τράπ-η		3. ἐ-τράπ-η-σαν

Coniunctivus

S.	1. τραπ-ῶ	P.	1. τραπ-ῶ-μεν
	2. τραπ-ῇς		2. τραπ-ῆ-τε
	3. τραπ-ῇ		3. τραπ-ῶ-σι(ν)

Optativus

S.	1. τραπ-ε-ίη-ν	P.	1. τραπ-ε-ῖ-μεν
	2. τραπ-ε-ίη-ς		2. τραπ-ε-ῖ-τε
	3. τραπ-ε-ίη		3. τραπ-ε-ῖ-εν

Imperativus

S.	2. τράπ-η-θι	P.	2. τράπ-η-τε
	3. τραπ-ή-τω		3. τραπ-έ-ντων

Infinitivus τραπ-ῆ-ναι

Participium

m — τραπείς, gen. τραπέντος
f — τραπεῖσα, " τραπείσης
n — τραπέν, " τραπέντος

Приклади найбільш уживаних у аттічній прозі дієслів, які утворюють форми аориста другого пасивного стану[1]:

Клас	***Praesens***		***Основа***	***Aoristus passivi***
		без зміни кореневого голосного		
I	γράφω	*писати*	γραφ-	ἐγράφην
	συλλέγω	*збирати*	λεγ-	συνελέγην
	φλέγω	*горіти*	φλεγ-	ἐφλέγην
II	βλάπτω	*шкодити*	βλαβ-	ἐβλάβην, ἐβλάφθην
	θάπτω	*хоронити*	ταφ-	ἐτάφην
	κόπτω	*бити*	κοπ-	ἐκόπην
	κρύπτω	*ховати*	κρυφ-	ἐκρύβην, ἐκρύφθην
	ῥίπτω	*кидати*	ῥιφ-	ἐῤῥίφην, ἐῤῥίφθην
	σκάπτω	*копати*	σκαφ-	ἐσκάφην
	τύπτω	*ударяти*	τυπ-	ἐτύπην
III	ἀλλάττω	*змінювати*	ἀλλαγ-	ἠλλάγην, ἠλλάχθην
	κλίνω	*нахиляти*	κλιν-	ἐκλίνην
	μαίνομαι	*безумствувати*	μαν-	ἐμάνην
	πλήττω	*бити*	πληγ-	ἐπλήγην, ἐπλήχθην
	σφάλλω	*кидати*	σφαλ-	ἐσφάλην

[1] Деякі з них мають також форми аориста першого пасивного стану.

Клас	***Praesens***		***Основа***	***Aoristus passivi***
	φαίνομαι	*з'являтись*	φαν-	ἐφάνην
IV	πνίγω	*душити*	πνιγ-	ἐπνίγην
	σήπομαι	*гнити*	σαπ-	ἐσάπην
	τήκω	*плавити*	τακ-	ἐτάκην
	τρίβω	*терти*	τριβ-	ἐτρίβην
	із зміною кореневого голосного основи ε на ᾰ			
I	βρέχω	мочити	βρεχ-	ἐβράχην
	δέρω	дерти	δερ-	ἐδάρην
	στρέφω	повертати	στρεφ-	ἐστράφην
	τρέπω	обертати	τρεπ-	ἐτράπην
	τρέφω	годувати	τρεφ-	ἐτράφην
II	κλέπτω	красти	κλεπ-	ἐκλάπην
III	σπείρω	сіяти	σπερ-	ἐσπάρην
	στέλλω	посилати	στελ-	ἐστάλην
	φθείρω	нищити	φθερ-	ἐφθάρην

Σ Дієслово πλέκω *плести* має форми аориста другого пасивного з різними голосними основи: ἐπλέκην або ἐπλάκην.

§ 163. Майбутній час другий пасивного стану (futurum II passivi)

Майбутній час другий пасивного стану мають лише ті дієслова, які утворюють аорист другий пасивного стану.

Форми майбутнього часу другого пасивного стану утворюються від основи сильного аориста за допомогою часових ознак -η- та -σ-, з'єднувальних голосних ε/ο і медіальних закінчень; відмінюються, як форми майбутнього часу першого пасивного стану.

Indicativus

S.	1. τραπ-ή-σ-ο-μαι	P. 1. τραπ-η-σ-ό-μεθα
	2. τραπ-ή-σ-η	2. τραπ-ή-σ-ε-σθε
	3. τραπ-ή-σ-ε-ται	3. τραπ-ή-σ-ο-νται

Optativus

S.	1. τραπ-η-σ-οί-μην	P. 1. τραπ-η-σ-οί-μεθα
	2. τραπ-ή-σ-οι-ο	2. τραπ-ή-σ-οι-σθε
	3. τραπ-ή-σ-οι-το	3. τραπ-ή-σ-οι-ντο

Infinitivus
τραπ-ή-σ-ε-σθαι

Participium
τραπ-η-σ-ό-μενος, -μένη, -μενον

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πληγεὶς ἀεὶ πληγῇ τοῦ τραύματος. Побитий завжди тримається за побите місце.

Ὁ μὴ δαρεὶς ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται. Не битий — не виховуваний.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
δαρέντων, ταφεῖτε, πληγήσῃ, ἐσκάφη, κρύβητε.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Προμηθεὺς πυρὸς κλαπέντος δίκην ἔτινεν μέχρις Ἡρακλῆς αὐτὸν ὕστερον ἔλυσεν. 2) Ὀρφεὺς ἀπιθὼν τῷ θεῷ ἐπιστραφῆναι λέγεται θεασάμενος Εὐριδίκην τὴν γυναῖκα, ἣν ἐξῆγεν ἐξ Ἅιδου. 3) Αἰσχυνθείην ἄν, εἰ τῆς ἐμαυτοῦ δόξης μᾶλλον φροντίζων φάνειην ἢ τῆς κοινῆς σωτηρίας. 4) Τῶν Θηβῶν διαρπασθεισῶν καὶ κατασκαφεισῶν ὑπ' Ἀλεξάνδρου οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς φυγόντας τῶν Θηβαίων ἐδέξαντο εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν. 5) Καμβύσης καὶ Ξέρξης, οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς, πολλὰ σφαλέντες τὸ τελευταῖον μανέντες ἐτελεύτησαν. 6) Ὁ τῆς σοφίας καρπὸς οὔποτε φθαρήσεται. 7) Ἀλέξανδρος κἂν ἄριστος φανῇ στρατηγός, οὐκ ἄριστος φανήσεται ἄνθρωπος. 8) Πτολεμαῖος, ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεύς, ὑπὸ Γαλατῶν ἐσφάγη καὶ πᾶσα ἡ Μακεδονικὴ δύναμις κατεκόπη. 9) Ἐπεὶ Ἴκαρος ἐπλησίασε τῷ ἡλίῳ, ὁ κηρὸς ἐτάκη καὶ τὰ πτερὰ συνερρύη.

Ἀλέξανδρος καὶ Ἀπελλῆς

Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ἰδὼν τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα τὴν ὑπ' Ἀπελλοῦ γραφεῖσαν, οὐκ ἐπῄνεσε κατὰ ἀξίαν τῆς γραφῆς. Εἰσαχθέντος δὲ τοῦ ἵππου καὶ χρεμετίσαντος πρὸς τὸν ἵππον τὸν ἐν τῇ εἰκόνι, ὡς πρὸς ἀληθινόν,"ὦ βασιλεῦ", ἔφη ὁ Ἀπελλῆς,"ὁ ἵππος δοκεῖ σου γραφικώτερος εἶναι".

Ὁδοιπόροι καὶ ἄρκτος

Δύο φίλοι τὴν ὁδὸν ἐπορεύοντο. Ἄρκτου δ' αὐτοῖς ἐπιφανείσης ὑπερεξεπλάγησαν· ἐνόμιζον γὰρ αὐτίκα ὑπ' αὐτῆς διαφθαρήσεσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἕτερος ἐπὶ δένδρον ἀνέφυγεν, ὁ δ' ἕτερος μάτην δεηθείς, ἐκείνου βοηθῆσαι αὐτῷ ἔῤῥιψεν ἑαυτὸν χαμᾶζε προσποιούμενος τοῦ βίου ἀπαλλαγῆναι· ἤκουσε γάρ ποτε νεκροῦ μὴ ἅπτεσθαι τοῦτο τὸ ζῷον. Ἡ μὲν οὖν ἄρκτος τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὤτων αὐτοῦ ὠσφραίνετο, ἔπειτα δὲ στραφεῖσα ἀπηλλάγη. Ἀπαλλαγείσης δ' αὐτῆς ὁ ἕτερος ἀπὸ δένδρου καταβαίνων ἠρώτησεν· "Τί δέ σοι πρὸς τὸ οὖς ἔλεγεν ἡ ἄρκτος;" Ὁ δ' ἀπεκρίνατο· "Συνεβούλευσέ μοι μὴ πιστεύειν φίλοις, οἳ τοὺς ἑταίρους ἐν κινδύνοις κατέλιπον".

(Αἴσωπος)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Платон був похований у Академії. 2) Афіняни вирішили, щоб Гармодій і Арістогітон були записані до числа благодійників міста. 3) Кажуть, що острів Родос колись був захований під водою.

ЛЕКЦІЯ 72

§ 164. Минулий час результативного виду (perfectum, παρακείμενος)

Грецький перфект належить до головних часів, на відміну від латинського історичного часу perfectum. У грецькій мові класичної доби перфект означає сучасний стан, який виник у минулому і продовжує існувати дотепер: γέγραφε *він написав* (*і воно існує й зараз*), κέκτημαι *я маю* (*здобув і володію*), ἕστηκα *стою*. Тому перфект називають минулим часом результативного виду або навіть актуальним теперішнім часом.

Перфект, не маючи значення історичного часу, не виступає у розповідях про минулі події; цю функцію у грецькій мові виконує аорист.

Деякі дієслова відносять до претеріто-презентних, тобто морфологічно перфектні форми мають значення теперішнього часу: ἔγνωκα *я знаю*, εἴωθα *я маю звичку* (пор. лат. novi *знаю*, memini *пам'ятаю*; див. Додаток 2.2).

Перфект дієслів, які означають почуття та їх вияв, виражає теперішню дію, але виконувану з більшою інтенсивністю: ἐσπούδακα *дуже стараюсь* (= σπουδάζω), κέκραγα *кричу* (= κράζω).

§ 165. Редуплікація (reduplicatio, ἀναδιπλασιασμός)

Морфологічною ознакою часів перфекта, плюсквамперфекта, футура третього служить редуплікація.

Редуплікація — це подвоєння першого приголосного звука основи із наступним голосними ε (у перфектних основах) або ι (у деяких презентних основах). Первісно подвоєння основи підсилювало її значення, тому експресивну редуплікацію зустрічаємо не тільки із голосними ε, ι й не лише в дієслів: παμφαίνω *сліпуче сяяти*, πάμπαν *цілком увесь*, ὀλολυγή *голосний плач*.

Редуплікація в основах перфекта відбувається за правилами:

• якщо дієслово починається одним простим приголосним звуком (за винятком ρ), то початковий приголосний з наступним ε утворює склад перед основою:

παιδεύω — πε-παίδευκα
λύω — λέ-λυκα

Σ Деякі дієслова із початковою λ замість редуплікації отримують склад ει: συλλέγω — συν-εί-λοχα, συν-εί-λεγμαι.

• початковий придиховий приголосний (φ, χ, θ) виступає у відповідному безпридиховому варіанті (π, κ, τ) за правилом дисиміляції придихових (№ 27):

φονεύω — πε-φόνευκα
χωρέω — κε-χώρηκα
θαυμάζω — τε-θαύμακα

• якщо на початку дієслова є група muta cum liquida (γ, κ, χ, β, π, φ, δ, τ, θ із λ, μ, ν, ρ), то зазнає редуплікації лише перший із приголосних звуків:

φρονέω — πε-φρόνηκα
κλίνω — κέ-κλικα
τρέπω — τέ-τροφα

Σ Винятками є дієслова, що починаються із сполучень βλ, γλ, γν: βλαστάνω — ἐβλάστηκα, γλύφω — ἔγλυφα, γνωρίζω — ἐγνώρισα.

• якщо дієслово починається із декількох приголосних звуків (окрім muta cum liquida) або подвійних приголосних ζ, ξ, ψ чи ρ, то дієслово отримує складовий авґмент:

στρατεύω — ἐ-στράτευκα
ψαύω — ἔ-ψαυκα
ῥίπτω — ἔ-ῤῥιφα

• початковий голосний звук або дифтонг подовжуються в часовий авґмент:

ἄγω — ἦχα
εὔχομαι — ηὗγμαι

Σ Деякі дієслова з початковим голосним звуком мають і авґмент, і редуплікацію:

ἀνοίγω *відчинати* — ἀν-έ-ωγμαι
ὁράω *бачити* — ἑ-ώρακα
ὠθέω *штовхати* — ἔ-ωσμαι

Σ Декілька дієслів, які починаються з α, ε, ο у сполученні з сонантами утворюють так звану аттічну редуплікацію — початковий голосний із наступними приголосними зберігається без змін, а третій або четвертий голосний звук основи подовжується:

ἀκούω	*слухати*	—	ἀκ-ήκοα,
ἐγείρω	*будити*	—	ἐγρ-ήγορα,
ἐξελέγχω	*виявляти*	—	ἐξελ-ήλεγμαι,
ὀρύττω	*рити*	—	ὀρ-ώρυχα,

• складені дієслова отримують редуплікацію безпосередньо перед основою:

εἰσ-πέμπω	—	εἰσ-πέ-πομφα
ἐγ-κατα-λείπω	—	ἐγ-κατα-λέ-λοιπα

Σ У деяких складених дієслів редуплікації зазнають і основа, і префікс:

ἐν-οχλέω	*набридати*	—	ἠν-ώχληκα
ἐπ-αν-ορθόω	*відновлювати*	—	ἐπ-ην-ώρθωκα

• складені дієслова з префіксами, що не виступають самостійно як прийменники, мають редуплікацію на початку дієслова:

δυσ-τυχέω	—	δε-δυστύχηκα
ἀ-θυμέω	—	ἠ-θύμηκα

§ 166. Перфект перший дійсного способу активного стану (perfectum I indicativi activi)

Окрім редуплікації характерною ознакою перфекта першого, або слабкого є суфікс -κ-. При приєднанні κ до дієслівної основи з кінцевими звуками основи відбуваються певні зміни.

• У verba pura кінцевий голосний основи подовжується:

Praesens	***Perfectum***
παιδεύω	πε-παίδευ-κα
ποιέω	πε-ποίη-κα
τιμάω	τε-τίμη-κα
δουλόω	δε-δούλω-κα

Σ Дієслова, основа котрих первісно закінчувалася на σ, при утворенні пефекта, як і інших часових форм, зберігають короткий голосний звук основи, за винятком випадків, де після нього йдуть μ, τ, θ.

Σ Дієслова, які не зазнають подовження голосного основи:

Praesens		***Perfectum***
δέω	*зв'язувати*	δέδεκα, δέδεμαι

Praesens		***Perfectum***
δύω	*занурювати*	δέδυμαι
ἐπαινέω	*хвалити*	ἐπήνεκα
θύω	*приносити в жерву*	τέθυκα, τέτυμαι
παραινέω	*радити*	παρήνεκα

Σ Деякі дієслова, основа яких первісно закінчувалася на *F*, поновлюють її у вигляді υ:

Praesens		***Perfectum***
κάω	*палити*	κέκευκα, κέκαυμαι
κλα(ί)ω	*плакати*	κέκλαυμαι
νέω	*плавати*	νένευκα
πλέω	*плисти*	πέπλευκα
πνέω	*дути*	πέπνευκα

• Дієслова, основа яких закінчується на задньоязикові і губні звуки, форм перфекта першого не утворюють. Лише дієслова з основами на δ- (дієслова III класу) та τ- і дієслово πείθω мають форми слабкого перфекта, причому δ, τ, θ перед κ зникають:

Praesens	***Perfectum***
κομίζω	κε-κόμι-κα
ἀνύτω	ἤνυ-κα
πείθω	πέ-πει-κα

• Дієслова з основами на сонанти рідко утворюють форми перфекта першого активного. Суфікс -κ- приєднується безпосередньо до дієслівної основи, причому кінцеве ν у більшості випадків зникає, а односкладові основи на -ερ, -ελ виступають на ступені редукції з ᾰ:

Praesens	***Perfectum***	***Praesens***	***Perfectum***
ἀγγέλλω	ἤγελ-κα	τείνω	τέ-τακα
στέλλω	ἔ-σταλ-κα	φαίνω	πέ-φαγ-κα
κλίνω	κέ-κλι-κα	φθείρω	ἔ-φθαρ-κα

Σ Односкладові основи на -ιν, -ειν, -υν завжди втрачають ν перед κ: κρίνω — κέκρικα, πλύνω — πέπλυκα. Майже всі дво- і більше складові дієслова на -αιν зберігають ν (напр. σημαίνω, λυμαίνω, περαίνω, ῥαίνω, ὑφαίνω).

Форми дійсного способу перфекта першого активного стану утворюються від основи слабкого перфекта (редуплікація + дієслівна основа + суфікс -κ-) за допомогою таких самих закінчень, що й у дійсному способі аориста першого активного стану, лише 3-я особа множини має закінчення головних часів.

Indicativus

S.	1. πε-παίδευ-κ-α	P.	1. πε-παιδεύ-κ-α-μεν
	2. πε-παίδευ-κ-α-ς		2. πε-παιδεύ-κ-α-τε
	3. πε-παίδευ-κ-ε(ν)		3. πε-παιδεύ-κ-α-σι(ν)

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз, звертаючи увагу в формах перфекта на вид редуплікації та зміни дієслівної основи перед* κ:

1) Οἱ τριάκοντα ἐν Ἀθήναις πολλοὺς πεφονεύκασι καὶ πεφυγαδεύκασι τοὺς δὲ χρημάτων ἕνεκα καὶ πονηροὺς καὶ καλλούς. 2) Ὁ ἀρουραῖος μῦς ἔλεξε πρὸς τὸν μῦν ἀστυκόν·"Ἀκήκοα τὸν ἀστικὸν βίον ἥδιστον ὄντα". 3) Ἀρτάβανος συνεβούλευε Ξέρξῃ μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐ πέπεικεν αὐτόν. 4) Ἐπὶ τοῖς ἔπεσι τεθαυμάκαμεν μάλιστα τὸν Ὅμηρον, ἐπὶ δὲ τῇ τραγῳδίᾳ τὸν Σοφοκλέα. 5) Ἀγησίλαος ἀποθνῄσκων·"Εἰ γὰρ καλόν τι ἔργον πεποίηκα", ἔφη,"τοῦτό μου μνημεῖόν ἐστιν, εἰ δὲ μηδέν, οὐδὲ οἱ πάντες ἀνδριάντες". 6) Κρύψῃς πρὸς ἡμᾶς μηδέν, ὧν ἀκήκοας. 7) Τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἂν πολῖται τοῖς νόμοις μὴ πείθωνται, ἀθλιωτάτην εἶναι κεκρίκαμεν. 8) Φωκίων γέρων ὢν ἔλεγεν· "Πολλὰ συμβεβούλευκα τοῖς Ἀθηναίοις προσήκοντα, ἀλλ' οὐ πεπιστεύκασι τοῖς ἐμοῖς λόγοις". 9) Ἆρα πέπεικά σε τοσαῦτα λέγων; 10) Τῇ πόλει Φίλιππος πολεμεῖ καὶ τὴν εἰρήνην λέλυκεν. 11) Ἡρακλῆς τοὺς δώδεκα ἄθλους ἐπιτετελεκὼς τὴν ἀθανασίαν προσδέξατο. 12) Διογένης τοὺς ῥήτορας τὰ δίκαια ἔφη μὲν ἐσπουδακέναι, πράττειν δὲ οὐδαμῶς. 13) Ἀρταξέρξης καταγωνισάμενος Κῦρον τὸν ἀδελφὸν ἀπεστάλκε Φαρνάβαζον καταστρεψόμενον πάσας τὰς ἐπὶ θαλάττῃ πόλεις.

Περὶ Ὁμήρου

Περὶ Ὁμήρου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ποιητῶν πολλάκις ἀκηκόαμεν. Ὅμηρος γέγραφε ποήματα δύο, Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν. Καλῶς δὲ οἱ παλαιοὶ λέγουσιν, ὅτι οἱ ποιηταὶ πεπαιδεύκασι τὴν Ἑλλάδα. Τίς δὲ μᾶλλον πεπαίδευκε τοὺς Ἕλληνας Ὁμήρου; ἢ τίνα μᾶλλον τεθαυμάκασι καὶ ἐζηλώκασι πάντες οἱ Ἕλληνες; Οὐ μόνον οἱ ποιηταί, ὡς Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, οἳ πεποιήκασι τὰ δράματα, ἐμιμήσαντο τὰ Ὁμήρου ποιήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ τεχνῖται, ὡς Φειδίας πεποίηκε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, Ὁμήρου ἔπη τινὰ μιμούμενος. Πεισίστρατος δ' ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὰ Ὁμήρου ἔπη εἰς Ἀθήνας κεκόμικε καὶ διεσκεύακεν. Λέγουσι, ὅτι καὶ Λυκοῦργον αὐτὰ ἐκ τῆς Κρήτης εἰς Σπάρτην κεκόμικεν. Πτολεμαῖος, ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεύς, Ὁμήρῳ νεὼν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἵδρυκεν.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Геракл убив орла, який викльовував печінку Прометея. 2) Цезар, перейшовши Рубікон, розпочав громадянську війну. 3) Александр заснував місто в Єгипті і назвав його Александрією.

ЛЕКЦІЯ 73

§ 167. Перфект перший активного стану умовного, бажального способів, інфінітив та дієприкметник (perfectum I coniunctivi, optativi, infinitivi, participii activi)

У кон'юнктиві перфекта вживаються переважно аналітичні (описові) форми, які складаються з дієприкметника перфекта активного та кон'юнктива допоміжного дієслова εἰμί *бути*; існують також рідше вживані синтетичні форми, які мають звичні ознаки кон'юнктива — довгі з'єднувальні голосні та закінчення головних часів.

Coniunctivus

S.	1. πεπαιδευκώς, -υῖα, -ός ὦ	або	πε-παιδεύ-κ-ω
	2. " " " ᾖς	"	πε-παιδεύ-κ-ῃς
	3. " " " ᾖ	"	πε-παιδεύ-κ-ῃ
P.	1. πεπαιδευκότες, -υῖαι, -ότα ὦμεν	"	πε-παιδεύ-κ-ω-μεν
	2. " " " ἦτε	"	πε-παιδεύ-κ-η-τε
	3. " " " ὦσι(ν)	"	πε-παιδεύ-κ-ω-σιν

Оптатив перфекта першого активного має описові форми, що складаються з дієприкметника перфекта активного та допоміжного дієслова εἰμί *бути* в оптативі, або синтетичні форми.

Optativus

S.	1. πεπαιδευκώς, -υῖα, -ός εἴην	або	πε-παιδεύ-κ-οι-μι
	2. " " " εἴης	"	πε-παιδεύ-κ-οι-ς
	3. " " " εἴη	"	πε-παιδεύ-κ-οι
P.	1. πεπαιδευκότες, -υῖαι, -ότα εἶμεν	"	πε-παιδεύ-κ-οι-μεν
	2. " " " εἶτε	"	πε-παιδεύ-κ-οι-τε
	3. " " " εἶεν	"	πε-παιδεύ-κ-οι-εν

Infinitivus

πε-παιδευ-κ-έ-ναι

Participium

m — πε-παιδευ-κ-ώς, gen. πεπαιδευκότος
f — πε-παιδευ-κ-υῖα, " πεπαιδευκυίας
n — πεπαιδευ-κ-ός, " πεπαιδευκότος

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πρὶν νενικηκέναι ᾄδειν. Співати до здобуття перемоги.
Πεφύκασιν ἅπαντες ἁμαρτάνειν (*Θουκυδίδης*). Усім (людям) властиво помилятися (лат. errare humanum est).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἐφθαρκόσιν, πεφάγκῃ, ᾔτήκοι, ἑστάλκω, πέπεικεν.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Ἀρταξέρξης καταγωνισάμενος Κῦρον τὸν ἀδελφὸν ἀπέσταλκε Φαρναβάζον διοικησόμενον πάσας τὰς ἐπὶ θαλάττῃ πόλεις. 2) Οἱ τῇ τύχῃ καὶ ταῖς ἐλπίσι ἄγαν πεπιστευκότες ταχ' ἂν σφαλεῖεν. 3) Καθεύδοντός ποτε Φιλίππου πλείω χρόνον ἢ τὸν εἰωθότα καὶ τῶν συνελεγέντων Παρμενίων· "Μὴ θαυμάσητε", ἔφη, "εἰ καθεύδει νῦν Φίλιππος, ὅτε γὰρ ἐκαθεύδετε ὑμεῖς, οὗτος ἐγρηγόρει". 4) Ἡρόδοτος ἀπομνημονεύει τοὺς Πέρσας πεφονευκέναι τοὺς γέροντας τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει. 5) Οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ νενικηκότες ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων μάλα ἐτιμῶντο. 6) Μήδεια τὰ τοῦ Ἰάσονος τέκνα πεφονευκυῖα ἔφυγεν εἰς Ἀθήνας. 7) Οἷς τοὺς νεανίας πρὸς ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην πεπαιδευκόσι χάριν ἔχειν δεῖ. 8) Ἡ Σφίγξ ἀπέκτεινεν ἕκαστον, ὃς μὴ λελύκοι τὸ αἴνιγμα. 9) Νόμος Σόλωνός ἐστι μὴ κακολογεῖν τοὺς τετελευτηκότας. 10) Διογένης τοὺς ῥήτορας τὰ δίκαια ἔφη μὲν ἐσπουδακέναι, πράττειν δὲ οὐδαμῶς.

Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γενέσεως

Ἐγεννήθη ὁ Ἀλέξανδρος ἱσταμένου μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος, ὃν Μακεδόνες Λῶον καλοῦσιν, ἕκτῃ, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἐνεπρήσθη νεώς· ᾧ γ' Ἡγησίας ὁ Μάγνης ἐπιπεφώνηκεν ἐπιφώνημα κατασβέσαι τὴν πυρκαὶαν ἐκείνην ὑπὸ ψυχρίας δυνάμενον· εἰκότως γὰρ ἔφη καταφλεχθῆναι τὸν νεὼν τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν. Ὅσοι δὲ τῶν μάγων ἐν Ἐφέσῳ διατρίβοντες ἔτυχον, τὸ περὶ τὸν νεὼν πάθος ἡγούμενοι πάθους ἑτέρου σημεῖον εἶναι, διέθεον τὰ πρόσωπα τυπτόμενοι καὶ βοῶντες ἄτην ἅμα καὶ συμφορὰν μεγάλην τῇ Ἀσίᾳ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τετοκέναι. Φιλίππῳ δὲ ἄρτι Ποτίδαιαν ᾑρηκότι τρεῖς ἦκον ἀγγελίαι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν Ἰλλυριοὺς ἡττᾶσθαι μάχῃ μεγάλῃ διὰ Παρμενίωνος, ἡ δὲ Ὀλυμπίασιν ἵππῳ κέλητι νενικηκέναι, τρίτη δὲ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γεγέσεως. Ἐφ' οἷς ἡδόμενον, ὡς εἰκός, ἔτι μᾶλλον οἱ μάντεις ἐπῆραν ἀποφαινόμενοι τὸν παῖδα τρισὶ νίκαις συγγεγεννημένον ἀνίκητον ἔσεσθαι.

(Πλουτ. Ἀλεξ. 3, 5-9)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Александр, перемігши Дарія, наказав вважати себе за бога. 2) Паріс викрав Єлену з Спарти і привіз із собою в Трою. 3) Вважають, що Гомер своїми поемами виховав Грецію.

ЛЕКЦІЯ 74

§ 168. Перфект дійсного способу медіального та пасивного станів (perfectum indicativi medii et passivi)

При утворенні медіальних та пасивних перфектних форм особові закінчення приєднуються безпосередньо до перфектної основи без допомоги з'єднувальних голосних.

У індикативі виступають медіальні закінчення головних часів; при їх приєднанні кінцеві звуки редуплікованої основи зазнають певних змін.

• У verba pura кінцевий голосний основи подовжується.

S.	1. πε-παίδευ-μαι	P. 1. πε-παιδεύ-μεθα
	2. πε-παίδευ-σαι	2. πε-παίδευ-σθε
	3. πε-παίδευ-ται	3. πε-παίδευ-νται

• У verba muta при зустрічі кінцевого приголосного основи із початковими приголосними закінчень відбуваються закономірні фонетичні зміни, які полягають у повній або частковій асиміляції чи у випадінні деяких звуків. Для усіх verba muta описово утворюється форма 3-ї особи множини, яка складається з дієприкметника перфекта медіального та пасивного станів та 3-ї особи множини теперішнього часу від дієслова εἰμί *бути*.

Дієслова з основами на губні приголосні:

β, π, φ	з μ утворюють сполучення	μμ (№ 63),
"	з σ " "	ψ (№ 34),
"	з τ " "	πτ (№ 65),
"	з σθ " "	φθ (№ 68).

Дієслова з односкладовими основами із кореневим голосним ε утворюють перфект від редукованої основи з ᾰ:

Praesens		***Основа***	***Perfectum med. et. pass.***
στρέφω	*повертати*	στρεφ-	ἔστραμμαι
τρέπω	*повертати*	τρεπ-	τέτραμμαι
τρέφω	*годувати*	τραφ-	τέθραμμαι

S.	1. γέ-γραμ-μαι	P. 1. γε-γράμ-μεθα
	2. γέ-γραψαι	2. γέ-γραφ-θε
	3. γέ-γραπ-ται	3. γε-γραμ-μένοι εἰσί(ν)

У дієслів з основами на задньоязикові приголосні:
γ, κ, χ з μ утворює сполучення γμ (№ 63),
" з σ " " ξ (№ 34),
" з τ " " κτ (№ 65),
" з σθ " " χθ (№ 68).

S.	1. πέ-πραγ-μαι	P. 1. πε-πράγ-μεθα
	2. πέ-πραξαι	2. πέ-πραχ-θε
	3. πέ-πρακ-ται	3. πε-πραγ-μένοι εἰσί(ν)

У verba muta з основами на передньоязикові приголосні:
δ, τ, θ з μ утворюють сполучення σμ (№ 63),
" з τ " " στ (№ 67),
" з σθ " " σθ (№ 68).

S.	1. ἔ-ψευσ-μαι	P. 1. ἐ-ψεύσ-μεθα
	2. ἔ-ψευ-σαι	2. ἔ-ψευσ-θε
	3. ἔ-ψευσ-ται	3. ἐ-ψευσ-μένοι εἰσί(ν)

• Для verba liquida характерні такі фонетичні явища:
λ, μ, ν, ρ перед σ, τ, θ не зазнають змін;
ν перед μ переходить в σ за аналогією до випадків за правилом № 63;
у дієслів із односкладовими основами виступає редукована основа: στέλλω — ἔσταλμαι, τείνω — τέταμαι, δέρω — δεδαρμαι, φθείρω — ἔφθαρμαι.

S.	1. πέ-φασ-μαι	P.	1. πε-φάσ-μεθα	S.	1. ἤγγελ-μαι	P.	1. ἠγγέλ-μεθα
	2. πέ-φαν-σαι		2. πέ-φαν-θε		2. ἤγγελ-σαι		2. ἤγγελ-θε
	3. πέ-φαν-ται		3. πεφασμένοι εἰσί(ν)		3. ἤγγελ-ται		3. ἠγγελμένοι εἰσί(ν)

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἔστραφθε, σεσήμανσαι, τετάρακται, ἔστραψαι, τέτασαι.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Οἱ ἐν Ἀσίᾳ ἐποικοῦντες εἰθισμένοι εἰσὶ τῶν Περσῶν βασιλέα μέγαν προσαγορεύειν. 2) Ἐν Πασαργάδος τάφος ἦν Κύρου, τοῦ πρώτου τῶν Περσῶν βασιλέως, ἐν ᾧ τάδε ἐπιγέγραπται· ὦ ἄνθρωπε, ἐγὼ Κῦρός εἰμι ὁ Καμβύσου· κέκτημαι τὴν ἀρχὴν Πέρσαις· βεβασίλευκα τῆς Ἀσίας· μὴ οὖν φθονήσῃς μοι τοῦ μνήματος. 3) Τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν ἕθεσι κρείττοσιν, οἱ δὲ ἐν χείροσι τεθραμμένοι εἰσίν. 4) Πάντα γεγράψεται ἐν

τῇ μνήμῃ τοῦ λαώ, ὅσ' οἱ ὑπερήφανοι ὑβρισταὶ τοὺς πένητας ἠδίκουν. 5) Εὐριπίδης ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τέθαπται. 6) Ὁ ἱστὸς ὥρθωται καὶ τὸ ἱστίον ἐκτέταται· κωλύει οὖν ἡμᾶς σῴσετε. 7) Ὁ Κάδμος ὁ Ἀγήνορος ἀπέσταλται ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ ζήτησιν τῆς Εὐρώπης. 8) Ἀεὶ ἡ ἐλευθερία ἄριστον κτῆμα κέκριται καὶ κριθήσεται. 9) Ποῦ κέκρυφθε; 10) Μαχώμεθα ὑπὲρ τῆς χώρας, ἐν ᾗ τεθράμμεθα.

Περὶ ὄνου σκιᾶς

Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ, λέγειν ποτὲ κωλυόμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἔφη, βούλεσθαι ὀλίγα αὐτοῖς διηγεῖσθαι. Τῶν δὲ σιωπησάντων, "νεανίας τις", ἔφη, "θέρους ἐμισθώσατο ἐξ Ἀθηνῶν ὄνον εἰς Μέγαρα. Μεσούσης δὲ τῆς ἡμέρας καὶ σφόδρα φλέγοντος τοῦ ἡλίου, ἑκάτερος αὐτῶν ἐβούλετο ὑποδύεσθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ὄνου· εἶργον δὲ ἀλλήλους, ὁ μὲν λέγων, μεμισθωκέναι τὸν ὄνον, οὐ τὴν σκιὰν αὐτοῦ, ὁ δὲ μεμισθωμένος, ὅτι ἔχει πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν". Καὶ ταῦτα διηγησάμενος, ἐσιώπησεν. Τῶν δὲ Ἀθηναίων δεωμένων τέλος ποιήσασθαι τοῦ λόγου, "εἶτα περὶ ὄνου σκιᾶς", ἔφη, "βούλεσθε ἀκούειν, λέγοντος δέ μου περὶ σπουδαίων πραγμάτων οὐ βούλεσθε;"

Δῆμος δ' ὧδ' ἂν ἄριστα σὺν ἡγεμόνεσσιν ἕποιτο,
μήτε λίην ἀνεθεὶς μήτε βιαζόμενος.
Τίκτει γὰρ κόρος ὕβριν, ὅταν πολὺς ὄλβος ἕπηται
ἀνθρώποισι ὅσοις μὴ νόος ἄρτιος ᾖ.
(Σολ. 5, 7—10)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Сини Ксенофонта були вихована в Спарті. 2) Крітський лабіринт був збудований Дедалом. 3) Ніневія, столиця Асирії, була заснована царем Ніном і названа на його честь.

ЛЕКЦІЯ 75

§ 169. Перфект умовного, бажального, наказового способів, інфінітив та дієприкметник медіального та пасивного станів (perfectum coniunctivi, optativi, imperativi, infinitivi, participii medii et passivi)

У кон'юнктиві медіально-пасивний перфект утворює описові форми, що складаються з дієприкметника перфекта медіально-пасивного стану та дієслова εἰμί *бути* в кон'юнктиві.

Coniunctivus

S.	1.	πεπαιδευμένος, -η, -ον	ὦ	P.	1.	πεπαιδευμένοι, -αι, -α	ὦμεν
	2.	" " "	ᾖς		2.	" " "	ἦτε
	3.	" " "	ᾖ		3.	" " "	ὦσι(ν)

Оптатив медіально-пасивного перфекта також являє собою описову форму, складену з відповідного дієприкметника та форм оптатива від дієслова εἰμί *бути*.

Optativus

S.	1.	πεπαιδευμένος, -η, -ον	εἴ-ην	P.	1.	πεπαιδευμένοι, -αι, -α	εἶ-ημεν
	2.	"	εἴ-ης		2.	"	εἶ-τε
	3.	"	εἴ-η		3.	"	εἴ-ησαν

Imperativus

S.	2.	πε-παίδευ-σο	P.	2. πε-παίδευ-σθε
	3.	πε-παιδεύ-σθω		3. πε-παιδεύ-σθων

Infinitivus	***Participium***
πε-παιδεῦ-σθαι	πε-παιδευ-μένος, -μένη, -μένον

У дієслів з основами на приголосні звуки (verba muta et liquida) утворення партиціпіальних форм і відповідно — кон'юнктива та оптатива, а також імператива й інфінітива відбувається за певними фонетичними правилами (див. § 168).

Imperativus

S.	2.	*(*γε-γραφ-σο)*	γέγραψω	P.	2.	*(*γε-γραφ-σθε)*	γεγράφθε
	3.	*(*γε-γραφ-σθω)*	γεγράφθω		3.	*(*γε-γραφ-σθων)*	γεγράφθων

Infinitivus	***Participium***
*(*γε-γραφ-σθαι)* γεγράφθαι	γε-γραμ-μένος, -μένη, -μένον

Imperativus

S.	2.	*(*πε-πραγ-σο)*	πέπραξω	P.	2.	*(*πε-πραγ-σθε)*	πέπραχθε
	3.	*(*πε-πραγ-σθω)*	πεπράχθω		3.	*(*πε-πραγ-σθων)*	πεπράχθων

Infinitivus	***Participium***
*(*πε-πραγ-σθαι)* πεπρᾶχθαι	πε-πραγ-μένος, μένη, μένον

Imperativus

S.	2.	*(*ἐ-ψευδ-σο)*	ἔψευσο	P.	2.	*(*ἐ-ψευδ-σθε)*	ἔψευσθε
	3.	*(*ἐ-ψευδ-σθω)*	ἐψεύσθω		3.	*(*ἐ-ψευδ-σθων)*	ἐψεύσθων

Infinitivus	***Participium***
*(*ἐ-ψευδ-σθαι)* ἐψεῦσθαι	ἐ-ψευσ-μένος, -μένη, -μένον

Imperativus

S.	2. πέ-φαν-σο	P.	2. *(*πε-φαν-σθε)* πέφανθε
	3. *(*πε-φαν-σθω)* πεφάνθω		3. *(*πε-φαν-σθων)* πεφάνθωῦ
S.	2. ἤγγελ-σο	P.	2. *(*ἠγγελ-σθε)* ἤγγελθε
	3. *(*ἠγγελ-σθω)* ἠγγέλθω		3. *(*ἠγγελ-σθων)* ἠγγέλθων

Infinitivus	***Participium***
*(*πε-φαν-σθαι)* πεφάνθαι	πε-φασ-μένος, -μένη, -μένον
*(*ηγγελ-σθαι)* ἠγγέλθαι	ἠγγελ-μένος, -μένη, -μένον

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Κύνα δέρειν δεδαρμένην. Обдирати обдерту собаку.

Εἰς τὸν τετρυπημένον πίθον ἀντλεῖν. Наповнювати діряву бочку.

Τοῖς νενικημένοις ὀδύνη. Горе переможеним. (Так Плутарх передає вигук гальського вождя Бренна після захоплення ним Рима в 290 р. до н.е.; лат.: vae victis).

Βιβλίον κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά (*Біблія*). Книга за сімома печатями.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
πέπεισο, ἔσταλθε, τεταρᾶχθαι, ἠλλάχθων, ἐσκαμμένοι ἦτε.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми, перекладіть:*
1) Ἀρίστιππος ἔλεγε τοὺς πεπαιδευμένους διαφέρειν τῶν μὴ πεπαιδευμένων τῷ αὐτῷ, ᾧπερ οἱ ἥμεροι ἵπποι τῶν ἀγρίων. 2) Ξενοφῶν ἐνόμιζον Κύρου οὐδένα ὑπὸ πλειόνων πεφιλῆσθαι οὔτε Ἑλλήνων οὔτε βαρβάρων. 3) Τῶν ἀνέμων πεπαυμένων τὰ τῆς θαλάττης κύματα οὐκ αὐτίκα παύεται. 4) Ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρῶτον ὡς θεὸς τετιμῆσθαι λέγεται Ἡρακλῆς. 5) Ἔργον τι ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν ἐν τῇ πόλει προστετάχθω. 6) Τὸ εὖ τεταγμένον στράτευμα ῥᾳδίως νικήσει τὸ τεταραγμένον. 7) Οἱ ἐσφαλμένοι καὶ βεβλαμμένοι ἀκριβῶς φυλάττονται. 8) Ἰξίονα ἐν Ἅιδου τροχῷ προσέδησαν· προσδεδεμένος δ' ἀεὶ μετ' αὐτοῦ περιεφέρετο. 9) Ἀριστοτέλης ἐρωτηθείς, τί τῶν ζῴων κάλλιστόν ἐστι· ""Ἄνθρωπος", ἔφη, "τὴν ψυχὴν παιδείᾳ κεκοσμημένος". 10) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον πάντα ὑπὸ Ἀλκιβιάδου ἐπὶ τῇ τυραννίδι πεπρᾶχθαι. 11) Ἀντισθένης ἐπαινούμενός ποτε ὑπὸ πονηρῶν·"Φοβοῦμαι", ἔφη, "μὴ κακὰ ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμένα ὦσιν".

Ζεὺς ὁ Ὀλύμπιος

Τὸ δὲ ἄλσος τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς παραποιήσαντες τὸ ὄνομα Ἄλτιν ἐκ παλαιοῦ καλοῦσι· καὶ δὴ καὶ Πινδάρῳ ποιήσαντι ἐς ἄνδρα ὀλυμπιονίκην ᾆσμα Ἄλτις ἐπωνομάσθαι τὸ χωρίον· ἐποιήθη δὲ ὁ ναὸς καὶ τὸ ἄγαλμα

τῷ Διὶ ἀπὸ λαφύρων, ἡνίκα Πίσαν οἱ Ἠλεῖοι καὶ ὅσον τῶν περιοίκων ἄλλο συναπέστη Πισαίοις πολέμῳ καθεῖλθον Φειδίαν δὲ τὴν ἐργασάμενον τὸ ἄγαλμα εἶναι καὶ ἐπίγραμμά ἐστιν ἐς μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ Διὸς γεγραμμένον τοῖς ποσίν· Φειδίας Χαρμίδου υἱὸς Ἀθηναῖός μ' ἐποίησε.

Θεότοκε Παρθένε, χαῖρε κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶν καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

(Κατὰ Λουκ.,1,42)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Найдавніші римські закони були написані на дванадцяти таблицях, тому згодом дістали назву законів дванадцяти таблиць. 3) Грецькі воїни йшли у наступ, вишикувані по четверо, й несли націлені списи.

ЛЕКЦІЯ 76

§ 170. Давноминулий час результативного виду (plusquamperfectum, ὑπερσυντελικός)

Плюсквамперфект означає минулу дію чи стан, результат яких тривав у минулому. Саме тому плюсквамперфект співвідноситься з перфектом, як імперфект з презенсом: ἐγνώκειν (plusquamperf.) *я знав* — ἔγνωκα (perf.) *я знаю*.

Форми плюсквамперфекта для докладнішого відтворення часового значення доречно перекладати дієсловами минулого часу недоконаного виду із зазначенням результативності дії за допомогою слів "тоді", "вже" тощо: ἐκεκτήμην *я тоді володів* (*здобувши раніше*), προαφῖκτο *він уже був посланий* (*і там перебував*), ἐτέτρωτο *він був пораненим* (*у той час*).

§ 170.1. Плюсквамперфект перший активного стану (plusquamperfectum I activi)

Форми plusquamperfectum I activi утворюються від основи слабкого перфекта за допомогою часових ознак: у однині -ει-, у множині -ε-. Як історичний час плюсквамперфект має закінчення історичних часів та авґмент, який виступає лише перед початковим приголосним перфектної основи (основа результативного виду, що мала редуплікацію у вигляді ε, не отримує авґмента).

S.	1. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ει-ν	P.	1. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ε-μεν
	2. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ει-ς		2. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ε-τε
	3. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ει		3. ἐ-πε-παιδεύ-κ-ε-σαν

Σ У 1-й і 2-й ос. одн. виступають пізніші форми; давніші форми мали ознаку ε і закінчення відповідно -α, -ας: ἐπεπαιδεύκη < **ἐπεπαιδευκεα*, ἐπεπαιδεύκης <**ἐπεπαιδευκεας*. У 1-й і 2-й ос. множ., навпаки, вживаються архаїчні форми; пізніші утворюються за допомогою -ει-, за аналогією до форм однини: ἐπεπαιδεύκειμεν, ἐπεπαιδεύκειτε.

§ 170.2. Плюсквамперфект медіального та пасивного станів (plusquamperfectum medii et passivi)

Форми plusquamperfectum medii et passivi утворюються від основи слабкого перфекта і через приєднання медіальних закінчень історичних часів без допомоги з'єднувальних голосних; основа із початковим приголосним звуком отримує авґмент.

Дієслова з основами на приголосні звуки (muta, liquida) описово утворюють форму 3-ї особи множини, яка складається з дієприкметника медіально-пасивного перфекта відповідного дієслова та 3-ї особи множини імперфекта дієслова εἰμί *бути*: γεγραμμένοι ἦσαν.

S.	1. ἐ-πε-παιδεύ-μην	P.	1. ἐ-πε-παιδεύ-μεθα
	2. ἐ-πε-παίδευ-σο		2. ἐ-πε-παίδευ-σθε
	3. ἐ-πε-παίδευ-το		3. ἐ-πε-παίδευ-ντο

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* ἐπέπεισο, ᾔτήκει, ἐκέκριτο, ἤνυσο, ἤλλαχθε.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми, перекладіть:*

1) Σωκράτης πένης ἦν· ἐκέκτητο γὰρ οὐ πλέον ἢ μνᾶν ἀργυρίου. 2) Ἐν τοῖς Δράκοντος νόμοις μία ἅπασιν ὥριστο τοῖς ἁμαρτάνουσι ζημία· θάνατος, ὥστε δι' αἵματος γεγράφθαι λέγονται. 3) Φίλιππος καὶ πλοῦτον καὶ δύναμιν ἐκέκτητο, ὅσην οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων. 4) Ὑπὸ τῇ τῶν Ἀθηναίων ἀκροπόλει ἱερὸν ἦν Πανός· ἵδρυτο δὲ τοῦτο τὸ ἱερὸν μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν. 5) Τῶν ἐννέα Μουσῶν ἡγεῖτο ὁ Ἀπόλλων, ἀφ' οὗ καὶ Μουσαγέτης ὠνόμαστο. 6) Ἐν Ποτιδαίᾳ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων ἐκπεπληγμένοι καὶ τεταραγμένοι ἦσαν· Σωκράτης δὲ βραδέως ἀπεχώρει καὶ ἐνίοτε ἐστράφη ὡς ἐναντιωσόμενος, εἴ τις μάχεσθαι βούλοιτο. 7) Αἱ Σποράδες νῆσοι ἐκ τοῦ διεσπάρθαι ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἦσαν ὠνομασμέναι. 8) Οἱ Ἀθηναῖοι μέγα στράτευμα ἔχοντες ὡρμήθησαν εἰς Σικελίαν, ἡγεμὼν δὲ τοῦ στρατεύματος ἀπέσταλτο Ἀλκιβιάδης ὁ τοῦ

Κλεινίου. 9) Προμηθεὺς τὸ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κλέψας, ὅ ποτε Ζεὺς τοὺς ἀνθρώπους ἀφῄρητο ὀργισθείς, αὐτοῖς πάλιν ἐκόμισεν.

Ἁρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων

Ἐπεὶ Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος, οἱ Πεισιστράτου παῖδες, χαλεπῶς ἐτυράννευον, Ἀριστογείτων, Ἀθηναῖός τις, ἔφη τάδε πρὸς Ἁρμόδιον, ὃς ἠδίκητο ὑφ' Ἱππάρχου· "Ὦ Ἁρμόδιε, πρότερον μὲν ἐτετίμησο, νῦν δ' ὑπὸ τυράννου ὕβρισαι καὶ βέβλαψαι, ὥσπερ πολλοὶ ἄλλοι πολῖται ὑβρισμένοι εἰσὶ καὶ βεβλαμμένοι. Εἰς δὲ τὸ δουλεύειν οὐ πεπαιδεύμεθα. Προτρέψωμεν οὖν ἄλλους, ὑπὸ τῶν τυράννων δεδιωγμένους, καὶ ἐλευθερώσωμεν, ὥσπερ τοῖς νόμοις τέτακται, τὴν πατρίδα, ἥπερ πλεῖστον χρόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἐτέθραπτο". Ἄλλους δὲ φίλους παρώρμησεν ὁ Ἀριστογείτων, λέγων τάδε· "Ὑπὸ μὲν Θησέως, ὃς μέγιστος τῆς πόλεως εὐεργέτης ἀναγέγραπται, ἡ πατρὶς πολλῶν κακῶν ἀπαλλαχθῆναι λέγεται. Ἥ τε πόλις ᾠκίσται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία ἵδρυτο. Κόδρου δὲ τελευτήσαντος οὐδεὶς ἐτυράνευσε πλὴν τοῦ Πεισιστράτου καὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν. Νῦν δὴ ἡ ἐλευθερία διέφθαρται. Πότε λελύσεται ἡ πόλις τῶν τυράννων;" Καὶ ἠλευθερώσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι· τὸν Ἵππαρχον ἀποκτείναντες, τὸν Ἱππίαν ἀποδιώξαντες.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У часи Перікла Афіни були прикрашені численними пам'ятниками і статуями. 2) Александр і Гефестіон дуже любили один одного, бо виховувались разом. 3) Карфагенці наказали Ганнібалу повернутись на батьківщину, що й знищило наслідки його перемог.

ЛЕКЦІЯ 77

§ 171. Минулий час результативного виду другий активного стану (perfectum II activi)

Перфект другий, або сильний мають небагато дієслів з основами на губні і задньоязикові приголосні звуки та декілька дієслів з основами на передньоязикові і плавні.

Perfectum II activi утворюється без допомоги часової ознаки κ, але із редуплікацією та закінченнями perfectum I activi. Голосний звук основи часто змінюється: ε переходить у ο, ει — у οι.

Кінцевий приголосний звук основи у переважній більшості випадків зазнає аспірування, тобто замінюється відповідним придиховим: β, π — на φ; γ, κ — на χ. Лише в односкладових основах, які в пер-

Перфекті мають довгий голосний або дифтонг, кінцевий приголосний основи не змінюється.

Форми перфекта другого від деяких перехідних дієслів мають неперехідне або пасивне значення, у той час як форми перфекта першого зберігають активне або медіальне значення (див. Додаток 2.1.).

Indicativus

S.	1. γέ-γραφ-α	P. 1. γε-γράφ-α-μεν
	2. γέ-γραφ-α-ς	2. γε-γράφ-α-τε
	3. γέ-γραφ-ε(ν)	3. γε-γράφ-α-σι(ν)

Coniunctivus

S.	1.γε-γράφ-ω	P. 1.γε-γράφ-ω-μεν
	2.γε-γράφ-ῃς	2.γε-γράφ-η-τε
	3.γε-γράφ-ῃ	3.γε-γράφ-ω-σι(ν)

Optativus

S.	1.γε-γράφ-οι-μι	P. 1.γε-γράφ-οι-μεν
	2.γε-γράφ-οι-ς	2.γε-γράφ-οι-τε
	3.γε-γράφ-οι	3.γε-γράφ-οι-εν

Infinitivus

γε-γραφ-έ-ναι

Participium

m — γε-γραφ-ώς, gen. γεγραφότος
f — γε-γραφ-υῖα, " γεγραφυίας
n — γε-γραφ-ός, " γεγραφότος

З огляду на фонетичні зміни в основах дієслів під час утворення перфекта другого найбільш вживані в аттічній прозі дієслова можна згрупувати за певними ознаками.

Форми perfectum II із зміною голосного основи:

α) з аспірацією

Клас	***Praesens***		***Основа***	***Perfectum II activi***
I	πέμπω	*посилати*	πεμπ-	πέ-πομφ-α
	τρέπω	*обертати*	τρεπ-	τέ-τροφ-α
II	κλέπτω	*красти*	κλεπ-	κέ-κλοφ-α

β) без аспірації

I	στρέφω	*обертати*	στρεφ-	ἔ-στροφ-α
	τρέφω	*годувати*	τρεφ-	τέ-τροφ-α
III	κτείνω	*убивати*	κτεν-	ἔ-κτον-α
	μαίνομαι	*безумствувати*	μαν-	μέ-μην-α
	φαίνομαι	*з'являтись*	φαν-	πέ-φην-α
IV	λείπω	*залишати*	λιπ-	λέ-λοιπ-α
	πείθω	*переконувати*	πιθ-	πέ-ποιθ-α
IV	σήπομαι	*гнити*	σαπ-	σέ-σηπ-α
	φεύγω	*утікати*	φυγ-	πέ-φευγ-α

Форми perfectum II без зміни голосного основи:

α) з аспірацією

Клас	*Praesens*		*Основа*	*Perfectum II activi*
I	ἄγω	*вести*	ἀγ-	ἦχ-α
	διώκω	*переслідувати*	διωκ-	δε-δίωχ-α
	τρίβω	*терти*	τριβ-	τέ-τριφ-α
II	βλάπτω	*шкодити*	βλαβ-	βέ-βλαφ-α
	κόπτω	*бити*	κοπ-	κέ-κοφ-α
III	ἀλλάττω	*змінювати*	ἀλλαγ-	ἤλλαχ-α
	κηρύττω	*сповіщати*	κηρυκ-	κε-κήρυχ-α
	τάττω	*упорядковувати*	ταγ-	τέ-ταχ-α
	φυλάττω	*захищати*	φυλακ-	πε-φύλαχ-α

β) без аспірації

Клас	*Praesens*		*Основа*	*Perfectum II activi*
I	γράφω	*писати*	γραφ-	γέ-γραφ-α
II	ῥίπτω	*кидати*	ῥιφ-	ἔ-ῤῥιφ-α
	σκάπτω	*копати*	σκαφ-	ἔ-σκαφ-α
III	κράζω	*кричати*	κραγ-	κέ-κραγ-α
	πράττω	*робити*	πραγ-	πέ-πραγ-α

§ 172. Давноминулий час результативного виду другий активного стану (plusquamperfectum II activi)

Plusquamperfectum II activi мають лише ті дієслова, які утворюють форми perfectum II activi.

Форми плюсквамперфекта другого, що має лише форми дійсного способу активного стану, утворюються від перфектної основи за допомогою часових ознак ει та ε, активних закінчень історичних часів; авґмент ставиться перед початковими приголосними звуками основи.

S.	1. ἐ-γε-γράφ-ει-ν	P. 1. ἐ-γε-γράφ-ε-μεν
	2. ἐ-γε-γράφ-ει-ς	2. ἐ-γε-γράφ-ε-τε
	3. ἐ-γε-γράφ-ει	3. ἐ-γε-γράφ-ε-σαν

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* ἐκτόνει, ἠλλάχειν, δεδιώχωσιν, ἦχει, ἐῤῥιφόσιν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Τυρταῖος ὁ ποιητής, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπεπόμφεσαν ἡγεμόνα, διὰ τῆς τῶν ποιημάτων δυνάμεως τῇ Σπάρτῃ αἴτιος ἦν τῆς νίκης. 2) Ὡς ἡδὺ δάκρυον τοῖς κακῶς πεπραγόσιν. 3) Ἀγα-

Σικελέους ἐκλελοιπότος πάντα ἐν τῇ Σικελίᾳ μεστὰ ἦν στάσεως καὶ ταραχίας. 4) Αἴξ τὸν Δία ἐν Κρήτῃ τετροφέναι λέγεται. 5) Τῶν δ' ἄλλων βασιλέων οἰομένων Ἀλέξανδρον τελευτήσειν Φίλιππος μόνος τῇ ἑαυτοῦ τέχνῃ πεποιθὼς ἔφη αὐτὸν ἰάσεσθαι. 6) Πλούτῳ πεποιθὼς ἄδικα μὴ πειρῶ πράττειν. 7) Πεισίστρατος Σόλωνα τετίμηκε καὶ τοὺς πλείστους νόμους αὐτοῦ πεφύλαχεν. 8) Οἱ τὴν ἀσπίδα ἐν τῇ μάχῃ ἐρριφότες πολὺ ἄτιμοι ἦσαν. 9) Τῶν μὲν Περσῶν Δαρεῖος πρῶτος στατῆρας χρυσοῦς κέκοφε τοὺς δαρεικοὺς ὠνομασμένους. 10) Τὴν Κύρου περὶ βασιλείας μάχην πολλοὶ μὲν ἀπηγγέλκασιν, Ξενοφῶν δὲ ἐναργέστατα συγγέγραφεν. 11) Θεμιστοκλῆς ἠτιμάσθη ὡς βεβλαφὼς τὸ ἄστυ. 12) Χαβρίας εἰώθει λέγειν, ὅτι σοβερώτερόν ἐστιν ἐλάφων στρατόπεδον ἡγουμένου λέοντος ἢ λεόντων ἐλάφου.

Περὶ τῶν νομισμάτων

Οἱ παλαιοὶ νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ κεκόφασιν, ὧν πολλὰ ἔτι καὶ νῦν σέσωσται. Τῶν μὲν Περσῶν Δαρεῖος πρῶτος στατῆρας χρυσοῦς ἔκοψε, οὓς δαρεικοὺς ὠνομασμένους ἦσαν. Τοῖς μὲν ὑπὸ Δαρείου κεκομμένοις στατῆρσιν ἐγγεγραμμένη ἦν τοξότου εἰκών, ἐν δὲ τοῖς Πρωίσου ἐκέκοπτο ἡ τοῦ βασιλέως εἰκών· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον, τῇ μὲν ἑτέρᾳ χειρὶ τόξον, τῇ δ' ἑτέρᾳ δόρυ εἶχεν. Τῶν δ' Ἑλλήνων Φείδων, ὁ τῶν Ἀργείων κατὰ τὴν εἰκοστὴν καὶ ὀγδοὴν ὀλυμπιάδα ἐτυράννευσεν, νομίσματα χρυσᾶ ἔκοπτον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι στατῆρας χρυσοῦς, εἴκοσι δραχμῶν ἀργυρῶν ἀξίους, ἐκεκόφεσαν· οἱ δ' ὀβολοὶ ἐκ χαλκοῦ κεκομμένοι ἦσαν. Μάλιστα δ' ἐχρῶντο τετραδράχμοις ἀργυροῖς, ταῖς γλαυξὶν ὀνομασμέναις· γέγραπτο γὰρ αὐτοῖς γλαυκὸς εἰκών.

Μίλων ὁ Κροτωνιάτης

Μίλων, ὁ τῶν ἀθλητῶν ἐπιφανέστατος, ταῦρον ἀράμενος διὰ τοῦ σταδίου μέσου ἔφερε. Φασὶ δὲ καὶ ἐν συσσιτίῳ ποτὲ τῶν φιλοσόφων ποιήσαντος στύλου τὸν Μίλωνα ὑποδύντα σῶσαι ἅπαντας, ὑποσπάσαι δὲ καὶ ἑαυτόν. Τῇ δὲ αὐτῇ ῥώμῃ πεποιθὼς καὶ τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν εὗρεν. Λέγεται γὰρ ὁδοιπορῶν ποτε δι' ὕλης βαθείας βλέψαι ξύλον μέγα ἐσφηνωμένον· ἐμβαλὼν δὲ χεῖρας ἅμα καὶ πόδας εἰς τὴν διάστασιν διάζεσθαι πρὸς τὸ διασχίσαι τέλεως· τοσοῦτον δ' ἴσχυσε μόνον, ὥστ' ἐκπεπηδηκέναι τοὺς σφῆνας, εἶτ' εὐθὺς συμπεπιέσθαι τὰ μέρη τοῦ ξύλου, συναφθέντα δ' αὐτὸν ἐν τῇ τοιαύτῃ πάγῃ θηρόβρωτον γενέσθαι.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Паріс викрав Єлену з Спарти і привіз у Трою. 2) Крез, маючи намір вирушити в похід, послав у Дельфи послів і, повіривши у віщування Аполлона, виступив проти Кіра. 3) Кажуть, що егінці першими стали чеканити монети.

ЛЕКЦІЯ 78

§ 173. Майбутній час третій (futurum III)

Від перфектної основи утворюється дуже рідко вживана форма футура третього, що означає майбутній стан, який виникне внаслідок попередньої майбутньої дії.

Futurum III activi має описові форми, які складаються з participium perfecti activi і допоміжного дієслова εἰμί *бути* у futurum: πεπαιδευκὼς ἔσομαι *я буду таким, що виховав* і т.д.

Futurum III passivi утворюється від перфектної основи за допомогою ознаки майбутнього часу -σ-, з'єднувальних голосних ε/ο та медіальних закінчень головних часів.

S.	1. πε-παιδεύ-σ-ο-μαι	P. 1. πε-παιδευ-σ-ό-μεθα
	2. πε-παιδεύ-σ-η	2. πε-παιδεύ-σ-ε-σθε
	3. πε-παιδεύ-σ-ε-ται	3. πε-παιδεύ-σ-ο-νται

§ 174. Віддієслівні прикметники (adiectiva verbalia, ῥηματικὰ ἐπίθετα)

Окрім дієприкметників, у грецькій мові є форми двох дієслівних прикметників пасивного стану, які не мають ні часів, ні видів.

Дієслівний прикметник на -τός, -τή, -τόν має значення:

- дієприкметника перфекта пасивного стану (participium perfecti passivi): λυτός *він є розв'язаним*;
- можливості у пасивному стані[1]: λυτός *той, якого можна розв'язати.*

Дієслівний прикметник на -τέος, -τέα, -τέον означає необхідність у пасивному стані й відповідає латинському герундиву: λυτέος *той, якого слід розв'язати* (лат. solvendus). Логічний підмет на позначення суб'єкта дії ставиться, як і в латинській мові, в давальному відмінку виконавця (dativus auctoris).

Ὁ πατήρ σοι τιμητέος ἐστίν. Τὸν πατέρα σοι τιμητέον ἐστίν. Треба, щоб ти шанував батька. (Лат. Pater tibi venerandus est.)

Дієслівні прикметники утворюються за допомогою суфіксів -το-, -τε- та трьох родових закінчень; відмінюються як прикметники пер-

[1] Дієслівні прикметники, що цілком ад'єктивувались, можуть мати активне значення: δυνατός *спроможний.*

шої та другої відмін.

У дієслів з кінцевими приголосними звуками I і III класів суфікси приєднуються до презентної основи; у дієслів з кінцевими голосними основи та та дієслів II і IV класів ці суфікси сполучаються з дієслівною основою.

• У verba pura кінцевий голосний основи подовжується:

παιδεύω	παιδευ-τός,	-τή,	-τόν	παιδευ-τέος,	-τέα,	-τέον
ποιέω	ποιη-τός,	"	"	ποιη-τέος,	"	"
τιμάω	τιμη-τός,	"	"	τιμη-τέος,	"	"
δουλόω	δουλω-τός,	"	"	δουλω-τέος,	"	"

• У verba muta при приєднанні суфіксів між кінцевим приголосним основи і початковим τ суфікса відбуваються закономірні фонетичні явища:

α) β, π, φ із τ утворюють сполучення πτ:

πέμπω	πεμπ-τός,	-τή,	-τόν	πεμπ-τέος,	-τέα,	-τέον
βλάπτω	βλαπ-τός,	"	"	βλαπ-τέος,	"	"
κρύπτω	κρυπ-τός,	"	"	κρυπ-τέος,	"	"

β) δ, τ, θ із τ дають сполучення στ:

ᾄδω	ᾀσ-τός,	-τή,	-τόν	ᾀσ-τέος,	-τέα,	-τέον
ἀνύτω	ἀνυσ-τός,	"	"	ανυσ-τεος,	"	"
πείθω	πεισ-τός,	"	"	πεισ-τεος,	"	"

γ) γ, κ, χ із τ утворюють сполучення κτ:

λέγω	λεκ-τός,	-τή,	-τόν	λεκ-τέος,	-τέα,	-τέον
φυλάττω	φυλακ-τός,	"	"	φυλακ-τέος,	"	"
ἄρχω	ἀρκ-τός,	"	"	αρκ-τέος,	"	"

• У verba liquida кінцеві звуки основи λ, ν, ρ перед τ залишаються без змін; односкладові основи на -ελ, -ερ змінюють ε на ᾰ.

ἀγγέλλω	ἀγγελ-τός,	-τή,	-τόν	ἀγγελ-τέος,	-τέα,	-τέον
σημαίνω	σημαν-τός,	"	"	σημαν-τέος,	"	"
φθείρω	φθαρ-τός,	"	"	φθαρ-τέος,	"	"

У verba composita прикметник на -τός має два родових закінчення і наголос на 3-му від кінця слова складі: διά-λυτος, διά-λυτον; прикметник на -τεος має три закінчення і звичний наголос: δια-λυτέος, δια-λυτέα, δια-λυτέον.

Σ Деякі дієслівні прикметники утворені від футуральної основи: ἀκουστός < ἀκούω, οἰστέος < φέρω, πευστέος < πάσχω.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Οἱ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνήρ (*Πλάτων*). Не слід шанувати людину більше за істину.

Τὸ δεθὲν πᾶν λυτόν (*Πλάτων*). Усе складне можна розкласти (звести до простого).

Πολλοί εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δ' ἐκλεκτοί (*Біблія*). Багато скликаних, та мало вибраних.

Ἀρκητὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αυτῆς (*Біблія*). Для кожного дня доволі своєї турботи.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οὐκ ἀπειρίᾳ, ἀλλ' ἐμπειρίᾳ πεπαιδεύσῃ τοὺς βίου κινδύνους φεύγειν. 2) Κοσμητέον τὴν ψυχὴν μαθήμασιν. 3) Χρόνος τὰ κρυπτὰ πάντ' ἂν εἰς τὸ φῶς ἄγοι. 4) Ἡρακλεῖ θαυμαστὴ τοῦ σώματος ῥώμη ἦν. 5) Μετ' ὀργῆς πρακτέον τοῖς φρονίμοις οὐδέν. 6) Ἀεὶ σαφῶς ἄρξαι τοῦ ἔργου· καλῶς δέ σοι πάντα πεπράξεται. 7) Εἰ βούλει εὐδαίμων εἶναι, σωφροσύνη μέν σοι διωκτέα καὶ ἀσκητέα, ἀκολασία δὲ φευκτέα. 8) Πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων χρήματα φθαρτά, ἡ δ' ἀρετὴ ἀθάνατος. 9) Θεραπευτέοι εἰσὶν οἱ γέροντες. 10) Αἱ πόλεις τοῖς πολίταις ὠφελητέαι. 11) Οὐδὲν ἄλλο χρὴ τοῖς νέοις μᾶλλον παραινεῖν ἢ τὸ πειστέον τοῖς νόμοις.

Περὶ τοῦ Φαλάριδος βοός

Τῶν Ἀκραγαντίων ἐτυράννευε Φάλαρις ὠμότητι πάντων διαφέρων. Τούτῳ οὖν τῷ Φαλάριδι Περίλαός τις, χαλκεὺς μὲν ἀγαθός, πονηρὸς δ' ἄνθρωπος, ἤλπισε χαριεῖσθαι, εἰ καινήν τινα κόλασιν ἐπινοήσειεν. Καὶ δὴ τελέσας βοῦν χαλκοῦν ἐπορεύθη κομιῶν τῷ τυράννῳ κάλλιστα καὶ ἀκριβέστατα πεποιημένον· ὀλίγου γὰρ ἐδόκει ἔμψυχὸς εἶναι. Θεασάμενος δὲ ὁ Φάλαρις μάλα ἐθαύμασε καὶ τό τ' ἔργον ἐπῄνεσε καὶ τὸν τεχνίτην· ἔλεξε δ' ἄξιον εἶναι κτῆμα Ἀπόλλωνος καὶ πεμπτέον τῷ θεῷ.

Ὁ δὲ Περίλαος·"Ἐάν τινα κολάσαι ἐθέλῃς, κέλευσον κολαστέον ἐμβῆναι εἰς τόδε τὸ μηχάνημα καὶ κατάκλεισον τὴν θύραν· κατακλεσθείσης δὲ τῆς θύρας τούσδε τοὺς αὐλοὺς πρὸς τὰς ῥῖνας τοῦ βοὸς προσάρμοσον, πῦρ δ' ὑπόκαυσον· ἡ δὲ βοὴ διὰ τῶν αὐλῶν φωνάς σοι ἀποτελεῖ ὡς λιγυρωτάτας· τοῦτον τὸν τρόπον κολάζων τὸν ἐχθρὸν παντοίοις μέλεσι τὸν θυμὸν τέρψεις".

Ὁ δὲ Φάλαρις·"Καὶ δὴ καλῶς", ἔφη,"ὦ Περίλαε, τοῦτο ἐποίησας· ἄγε δή, εἰ αὕτη μὴ κενὴ ὑπόσχεσίς ἐστι, δήλωσον ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν τῆς τέχνης σου". Καὶ ὁ Περίλαος κελευτὸς αὐτὸς ἐμβῆναι εἰς τὸν ταῦρον καὶ μιμήσασθαι τοὺς βοῶντας, ὅπως τὰ διὰ τῶν αὐλῶν μέλη πᾶσιν ἀκουστὰ

ποιήσῃ, καίπερ ἄκων τοῦτο τελέσαι ὠμολόγησαν.

Κατακλεισθείσης δὲ θύρας ὁ τύραννος πῦρ ὑποκαῦσαι ἐκέλευσε καὶ γελάσας·"οἴμωξον", ἔφη,"καὶ βόησον, ὦ φίλε, καὶ ἀπολαμβάνων τὸν ἄξιον μισθὸν τῆς θαυμαστῆς τέχνης σου πρῶτος αὔλησον".

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Ім'я того, кого належало відправити у вигнання, писали на глиняних черепках. 2) Закони Солона були написані на мідних стовпах. 3) Якщо місто буде розграбовано, то будуть утрачені або й знищені витвори мистецтва.

НЕПРАВИЛЬНІ ДІЄСЛОВА ПЕРШОЇ ДІЄВІДМІНИ

ЛЕКЦІЯ 79

Окрім перших чотирьох (I—IV) класів так званих правильних дієслів, що розглядалися в попередніх параграфах, виділяють ще чотири класи (V—VIII) дієслів, яких називають неправильними. Неправильність їх полягає в особливому типові утворення презентної основи, який відрізняється від способу її утворення у дієслів I—IV класів. Для багатьох дієслів V—VIII класів характерна наявність декількох дієслівних основ або їх суплетивізм; основи без певних правил (то одна, то інша) використовуються для утворення часових форм.

Відмінювання дієслів V—VIII класів відбувається за зразком відповідних часових парадигм правильних дієслів I—IV класів.

§ 175. П'ятий клас дієслів

§ 175.1. Дієслова, що приймають інфікс -ν-

Дієслова п'ятого класу мають презентну основу, поширену за допомогою інфіксів ν або αν, νε, νj, υν.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
δάκνω *кусати*	δᾰ/δηκ	δήξομαι	ἔδακον, ἐδήχθην	δέδηγμαι
κάμνω *втомлюватись*	κᾰμ/κμη	καμοῦμαι	ἔκαμον	κέκμηκα

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
τέμνω *різати*	τεμ / τμη	τεμῶ	ἔτεμον, ἐτμήθην	τέτμηκα
τίνω *покутувати*	τῐ / τῑ	τίσω	ἔτῑσα	
τίνομαι *мстити*	τῐ / τῑ	τίσομαι	ἐτῑσάμην	
φθάνω *випереджати*	φθᾰ / φθη	φθήσομαι	ἔφθασα, ἔφθην	ἔφθακα
φθίνω *зникати*	φθῐ / φθῑ	φθίσω	ἔφθῑσα, ἔφθῐον	ἔφθῐκα ἔφθῖμαι

§ 175.2. Дієслова з інфіксами -νε-, -υν-

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ἀφ-ικνέομαι *прибувати*	ἰκ	ἀφίξομαι	ἀφικόμην	ἀφῖγμαι
ἐλαύνω *гнати*	ἐλᾰ	ἐλῶ, ἐλᾷς...	ἤλασα ἠλάθην	ἐλήλακα ἐλήλαμαι
ὑπισχνέομαι *обіцяти*	σχ(η)	ὑποσχήσομαι	ὑπεσχόμην	ὑπέσχηκα ὑπέσχημαι

§ 175.3. Дієслова з інфіксом -νj-[1]

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
κερδαίνω *мати зиск*	κερδᾰν / κερδην	κερδάνω	ἐκέρδηνα	κεκέρδηκα, κεκέρδαγμαι
βαίνω *іти*	βᾰ / βη	βήσομαι	ἔβην	βέβηκα

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Σοφοῖς ὁμιλῶν καὐτὸς ἐκβήσῃ σοφός. Перебуваючи серед розумних, і сам станеш розумним.

Δέκα μέτρα καὶ ἓν τέμνε. Десять разів відміряй і один раз відріж.

Εἰς ὄνυχα ἀφικνεῖσθαι. Дійти до нігтя. (Завершеність скульптурних робіт перевірялась за допомогою нігтя; переносно: старанне викінчення; пор. лат.: lege artis — за законом мистецтва).

[1] Пояснення фонетичних змін див. №46.

Βοῦς ἐπὶ γλώττης μέγας βέβηκεν. Великий бик наступив на язика. (Має значення: добре заплачено за мовчання. Походження вислов у пов'язане із зображенням бика на монетах ранніх Афін).
Ἀλώπεκος ἴχνεσι βαίνειν. Іти слідами лисиці (хитрувати).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
κεκμηκόσιν, δάκῃ, δέδηξαι, ἑλῶμεν, φθιοῦσιν.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*
1) Προμηθεὺς τοῦ πυρὸς κλαπέντος ποινὰς ἔτισεν. 2) Τόμυρις, ἡ τῶν Μασσαγετῶν βασιλεία, τὴν κεφαλὴν ἀποτεμοῦσα τοῦ Κύρου, εἰς ἀσκὸν ἐνέβαλε πλήρη αἵματος. 3) Μὴ κάμῃς φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν. 4) Οὐδέποτε καμούμεθα τοῖς εὐεργέταις χάριν ἀποτεμόντες. 5) Τῇ ὕδρᾳ μιᾶς ἀποτμηθείσης κεφαλῆς δύο ἀναφῦναι λέγονται. 6) Ἀλκιβιάδης, ἔτι παῖς ὤν, ἐπεὶ ἐπαλαίσθη, ἔδακε τὴν χεῖρα τοῦ παλαίσαντος· ὁ δὲ δηχθεὶς ἔλεξε· "Δάκνεις ὡς αἱ γυναῖκες". "Οὐκ", ἔφη,"ἀλλ' ὡς λέοντες". 7) Βίων ὁ σοφὸς ὁρῶν φθονερὸν σφόδρα κεκυφότα ἔφη· ἢ τούτῳ μέγα κακὸν συμβέβηκεν ἢ ἄλλῳ μέγα ἀγαθόν. 8) Πλεύσωμεν ἐν καιρῷ ἀφιξόμενοι. 9) Ὁ ἐσθλὸς ἀνὴρ οὐκ ἀδικῶν, ἀλλ' εὐεργετῶν φθήσεται ἄλλους. 10) Οἱ πολέμιοι ἀποτεμόντες τὰς κεφαλὰς τῶν στρατηγῶν, οὓς δόλῳ ἀπέκτειναν, ἐτίσαντο τοῖς Ἕλλησιν. 11) Οἱ Θηβαῖοι ἐξ ὄφεως ὀδόντων ἄνδρας ἀναβεβλαστηκέναι λέγουσιν. 12) Οὐκ ἂν κάμοιμι εὐεργετῶν τοὺς εὐεργετήσαντας.

Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου

Ἀρχομένου τοῦ θέρους οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τῶν σύμμαχων ἔφθασαν εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἐπεὶ δ' οὗτοι τὴν Ἀττικὴν ἔτεμον καὶ ἔκαιον, Περικλῆς χιλίους δ' ὁπλίτας τεμοῦντες τὴν Πελοπόννησον ἔστειλε καὶ αὐτὸς εἰσβαλὼν εἰς τὴν τῶν Μεγαρέων χώραν ἔτεμε πᾶσαν τὴν γῆν.

Ηὔξηθη τοίνυν δ' ἡ διαβολή, ἐπεὶ ταῦτα οὐ κατὰ γνώμην ἐξέβαινε καὶ ἡ πόλις ἔκαμε τὴν νόσον. Ἤρξατο δ' ἡ νόσος τὸ μὲν πρῶτον ἐξ Αἰθιοπίας, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην κατεβεβήκει καὶ εἰς τὴν βασιλέως γήν. Εἰς δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἐξαπιναίως ἡ νόσος ἔβη· τὸ πρῶτον ἔκαμνον οἱ ἐν τῷ Πειραιεῖ. Ἔλεγον γὰρ πολλοί, ὡς οἱ Πελοποννήσιοι φάρμακα εἰσβεβλήκοιεν εἰς τὰ φρέατα. Ὕστερον δὲ καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἡ νόσος ἀφίκετο, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἤδη ἀπέθνησκον οἱ τῇ νόσῳ κεκμηκότες.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Еврідіка, дружина Орфея, померла, вкушена змією. 2) Гермес, укравши биків Аполлона, загнав їх у печеру. 3) Александр простромив Кліта списом.

ЛЕКЦІЯ 80

§ 176. Дієслова п'ятого класу з інфіксом -αν-

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
αἰσθάνομαι *спостерігати*	αἰσθ(η)	αἰσθήσομαι	ἠσθόμην	ἴσθημαι
ἁμαρτάνω *помилятись*	ἁμαρτ(η)	ἁμαρτήσομαι	ἥμαρτον, ἡμαρτήθην	ἡμάρτηκα, ἡμάρτημαι
αὐξάνω *збільшувати*	αὐξ(η)	αὐξήσω, αὐξήσομαι	ηὔξησα, ηὐξήθην	ηὔξηκα, ηὔξημαι
ἀπ-εχθάνομαι *ставати ненависним*	ἐχθ(η)	ἀπεχθήσομαι	ἀπηχθόμην	ἀπήχθημαι
βλαστάνω *рости*	βλαστ(η)	βλαστήσω	ἔβλαστον	βεβλάστηκα, (ἐβλάστηκα)
δαρθάνω *спати*	δαρθ(η)		ἔδαρθον	δεδάρθηκα
θιγγάνω *торкатись*	θιγ	θίξομαι	ἔθιγον	
ὀλισθάνω *ковзати*	ὀλισθ(η)	ὀλισθήσω	ὤλισθον	ὠλίσθηκα
ὀφλισκάνω *бути винним*	ὀφλ(η)	ὀφλήσω	ὦφλον	ὤφληκα

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ηὔξησαι, ὀφλοῦσιν, ἡμαρτηκέναι, ἴσθησαι, ἀπήχθετο.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*
1) Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἀπεφαίνετο διὰ χρυσοῦ πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων ηὐξηκέναι τὴν ἰδίαν βασιλείαν. 2) Μιλτιάδης, ὅτι μικρὸν ὤφλε τῷ δημοσίῳ, γέρων ὤν, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἀπέθανεν. 3) Ἐμοὶ δοκοῦσιν οἱ ἄνθρωποι παντάπασι τὴν τοῦ ἔρωτος δύναμιν οὐκ ἠσθῆσθαι. 4) Σωκράτης ἀπήχθετο πᾶσιν, οἵτινες ᾤοντο μὲν σοφοὶ εἶναι, ἦσαν δ' οὐ. 5) Οἱ εἰς τοὺς γονέας ἁμαρτόντες μεγάλην δίκην καὶ πρὸς θεῶν καὶ πρὸς ἀνθρώπων ὠφλήκασιν. 6) Ὁ Πιττακοῦ νόμος ἦν· τῷ μεθύοντι, ἐὰν ἁμάρτῃ, διπλῆν εἶναι τὴν ζημίαν. 7) Δράκοντος ἦν ὅδε ὁ νόμος· "Ὁ ἁρπαγῆς ἢ κλοπῆς δίκην ὀφλὼν θανάτῳ ζημιούσθω". 8) Ὁ στρατιώτης ὁ τοῦ στρατηγοῦ παραγγέλματι μὴ πειθόμενος μεγάλην ζημίαν ὀφλήσει. 9) Δὶς ἐξαμαρτεῖν ταὐτὸν οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ. 10) Εὔνοιαν μὲν ἔμφαινε ἅπασιν, χρῶ δὲ τοῖς βελτίστοις· οὕτω γὰρ τοῖς μὲν οὐκ ἀπεχθήσῃ, τοῖς δὲ οὐκ ὀφλήσεις. 11) Τελέμαχος εἰς τὴν θάλατταν ὀλισθὼν ἐσώθη ὑπὸ δελφῖνος. 12) Ἀνδρομάχη εἶπε δακρύουσα πρὸς Ἕκτορα· Δαιμόνιε, φθίσει

σε τὸ σὸν μένος. 13) Ὡς ὤσφροντο τάχιστα τῶν καμήλων οἱ ἵπποι, ὀπίσω ἀνέστρεφον. 14) Οὐκ ἂν κάμοιμι εὐεργετῶν τοὺς γονεῖς τε καὶ εὐεργετήσαντας. 15) Οἱ Θηβαῖοι ἐξ ὄφεως ὀδόντων ἄνδρας ἀναβεβλαστηκέναι λέγουσιν.

Ταὼς καὶ κολοιός

Τῶν ὀρνέων βουλομένων ποιῆσαι βασιλέα ταὼς ἑαυτὸν ἠξίου διὰ τὸ κάλλος χειροτονεῖν. Αἱρουμένων δὲ τοῦτον πάντων κολοιὸς αἰσθόμενος· "Ἀλλ' εἴ σου βασιλεύοντος ἀετὸς ἡμᾶς ἐλᾷ, πῶς ἡμῖν ἐπαρκήσεις; Τί ἀπὸ κάλλους σου κερδανοῦσιν; Ἁμάρτοιμεν ἄν, εἴ σε βασιλέα χειροτονήσειαν".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι τοὺς δυνάστας μὴ κάλλει, ἀλλὰ φρονήσει καὶ δυνάμει δεῖ κοσμεῖσθαι.

(Αἴσωπος)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Усе, до чого торкався Мідас, перетворювалося в золото. 2) Погана трава швидко виростає. 3) Людині властиво помилятись.

ЛЕКЦІЯ 81

§ 177. Дієслова з інфіксом -αν-
(продовження)

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ἀνδάνω *подобатися*	ἀδ(η)	ἀδήσω	ἔαδον	ἔαδα
κιχάνω *зустрічати*	κιχ(η)	κιχήσομαι	ἐκίχησα, ἔκιχον	
λαγχάνω *отримувати за жеребом*	λαχ/ληχ	λήξομαι	ἔλαχον	εἴληχα
λαμβάνω *брати*	λαβ/ληβ	λήψομαι, ληφθήσομαι	ἔλαβον, ἐλήφθην	εἴληφα, εἴλημαι
λανθάνω *ховатися*	λαθ/ληθ	λήσω	ἔλαθον	λέληθα
ἐπι-λανθάνομαι *забувати*		ἐπιλήσομαι	ἐπιλαθόμην	ἐπιλέλησμαι
μανθάνω *вчитися*	μαθ(η)	μαθήσομαι	ἔμαθον	μεμάθηκα
πυνθάνομαι *довідуватися*	πυθ/πευθ	πεύσομαι	ἐπυθόμην	πέπυσμαι

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
τυγχάνω *зустрічати, траплятися*	τυχ(η)/τευχ	τεύξομαι	ἔτυχον	τέτυχηκα

Σ Дієслова τυγχάνω, λανθάνω, φθάνω, αἰσθάνομαι, πυνθάνομαι та деякі інші поєднуються з предикативними дієприкметниками таким чином, що керуюче дієслово перекладається обставиною, а дієприкметник — особовою формою дієслова. Τοῦτο οὕτω τρεφόμενον ἐλάνθανεν αὐτῷ τὸ στράτευμα. Таким чином у нього таємно утримувалось військо.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἀφ' ὧν ἡμεῖς ἐπάθομεν, ἐμάθομεν ἀρκούντως. На чому натерпілися — добре навчилися (пор. лат.: quod nocet, docet).
Ἐσθλὸς ὢν ἄλλου κρείττονος ἀντέτυχεν (*Πολύβιος*). Трапляється і хороброму зустрітися з хоробрішим за себе.
Λάθε βιώσας. Живи непоказно (гасло стоїків).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
μάθῃ, λαχόν, εἱλήχει, λελήθασιν, τύχοι, κιχοῦσα.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*
1) Ἃ μὴ ἔμαθες νέος ὤν, οὐ μαθήσῃ γέρων. 2) Ἐπεὶ ληφθέντα τὸν Πῶρον ὁ Ἀλέξανδρος ἠρώτα πῶς αὐτῷ χρήσεται, "βαιλικῶς" ἔφη. 3) Ἄρχε πρῶτον μαθὼν ἄρχεσθαι. 4) Κάτων ἔφη αὐτὸς πλείους εἱληφέναι πόλεις ὧν διήγαγεν ἡμέρων ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ. 5) Μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν· καὶ γὰρ ἐὰν τοὺς ἀνθρώπους λάθῃς, ἀλλ' οὐ θεούς. 6) Ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὖσα. 7) Πάνθ' ἕνεκα ἑαυτοῦ ποιῶν Φίλιππος ἐπιλέληκται. 8) Ἐάν τις τῶν εὐεργετῶν ἐπιλάθηται, ἐπιλέλησται πάσης ἀρετῆς. 9) Οὐ γὰρ τὸ μὴ λαβεῖν τἀγαθὰ οὕτω χαλεπόν, ὥσπερ τὸ λαβόντα στερηθῆναι ἀνιαρόν. 10) Σχολαστικός πυθών, ὅτι ὁ κόραξ ὑπὲρ τὰ διακόσια ἔτη ζῇ, ἀγοράσας κόρακα εἰς πεῖραν ἔτρεφεν. 11) Δαρείου μέλλοντος τελευτήσειν τῶν υἱέων ὁ μὲν πρεσβύτερος ἔτυχε παρών, ὁ δὲ νεώτερος μετεπέμφθη. 12) Ξέρξης ὡς ἐπύθετο τὸν Ἑλλήσποντον ἐζεῦχθαι καὶ τὸν Ἄθω διεσκάφθαι, ἐξήλασεν ἐκ τῶν Σάρδεων. 13) Ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τριακοσίοι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὖ καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι τέλους ἔτυχον εὐκλεοῦς. 14) Ἀρχῆς τετευχὼς ἴσθι ταύτης ἄξιος.

Θεμιστοκλῆς παρὰ τοῖς Πέρσαις

Ὁ Θεμιστοκλῆς, διαβληθεὶς πρὸς τὴν πόλιν, ἔγραψε τῷ δήμῳ ἔτυχε γὰρ ἐξωστρακισμένος ὡς οἱ διαβαλόντες αὐτὸν τοῖς Λακεδαιμονίοις χαρίζοιντο οὐδ' ἀληθῆ λέγοιεν, ἀλλ' οὐκ συνέπεισε τὸν δῆμον. Ἐκπυθόμενος δὲ παρὰ τῶν φίλων, ὅτι ἐπέμφθησάν τινες, ἀπάξοντες αὐτόν, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν· ἤλπιζε γὰρ συγγνώμης παρὰ βασιλέως τεύξεσθαι.

Ὁ δ' Ἀρταξέρξης, ἐπεὶ δυστυχοῦντα ἤσθετο τὸν ἔνδοξον Ἀθηναῖον, ἐπελάθετο τῶν κακῶν, ὧν ἐκεῖνος αἴτιος ἦν. Μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς γίγνεται μέγας καὶ ὅσος οὐδείς πω τῶν Ἑλλήνων. Ἔλαβε δὲ τρεῖς πόλεις παρὰ βασιλέως, ὡς ἀπὸ τούτων προσόδους ληψόμενος. Οἱ δ' ἄλλοι Πέρσαι ταῦτα ᾐσθημένοι, ἐμίσουν αὐτόν. Οὔκουν ἔλαθε Θεμιστοκλέα, ὅτι οἱ Πέρσαι πάντα ποιοῦσιν, ὅπως ἐξελῶσιν αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς· ἑκὼν οὖν ὑπέχωρησεν εἰς Μαγνησίαν.

Γάμος κράτιστός ἐστιν ἀνδρὶ σώφρονι,
τρόπον γυναικὸς χρηστὸν ἔνδον λαμβάνειν.
αὕτη γὰρ ἡ προὶξ οἰκίαν σῴζει μόνη.
ὅστις δὲ τρυφερῶς τὴν γυναῖκ' ἄγει λαβὼν
συνεργὸν οὗτος ἀντὶ δεσποίνης ἔχει
εὔνουν, βεβαίαν εἰς ἅπαντα τὸν βίον.
(Ἱππ. 81)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Фемістокл таємно послав до Ксеркса раба, щоб переконати його напасти на греків. 2) Спартанці схопили звинуваченого в зраді Павсанія, коли він намагався сховатись у храмі.

ЛЕКЦІЯ 82

§ 178. Дієслова шостого класу з інфіксом -σκ-

До шостого класу належать дієслова, які мають багатоаспектну семантичну характеристику і можуть означати початок або розгортання дії чи процесу (інхоативні), їх тривання й повторюваність (ітеративні); серед них є поетичні експресивні утворення.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἀν-αλίσκω *витрачати*	ἁλω	ἀναλώσω	ἀνήλωσα, ἀνηλώθην	ἀνήλωκα, ἀνήλωμαι
ἀπο-θνῄσκω *гинути*	θαν/θνη	ἀποθανοῦμαι	ἀπέθανον	τέθνηκα

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ἀρέσκω *подобатись*	ἀρε	ἀρέσω	ἤρεσα	ἀρήρεκα
γηράσκω *старіти*	γηρα	γηράσομαι	ἐγήρασα	γεγήρακα
διδάσκω *навчати*	διδᾰχ	διδάξω	ἐδίδαξα, ἐδιδάχθην	δεδίδαχα, δεδίδαγμαι
εὑρίσκω *знаходити*	εὑρ(η)	εὑρήσω	εὗρον, ηὑρέθην	εὕρηκα (ηὕρηκα)
ἡβάσκω *досягати юнацького віку*	ἡβα/η	ἡβήσκω	ἥβησα	ἥβηκα
ἱλάσκομαι *умилостивляти*	ἱλᾰ	ἱλάσομαι	ἱλασάμην	
χάσκω *роззявляти*	χαν/χην	χανοῦμαι	ἔχανον	κέχηνα

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ὃν γὰρ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνῄσκει νέος. Кого боги люблять, той помирає замолоду.

Ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε (*Біблія*). Шукайте і знайдете.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* ηὑρηκόσιν, θανεῖν, ἐδεδιδάχεσαν, ἀναλωθέν, εὑρόν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Εὗρες με εὖ συμβουλεύσαντά σοι. 2) Αἰδοῦ τοὺς γέροντας· καὶ γὰρ σὺ γηράσῃ. 3) Αἰσχυνθείην ἄν, εἴ ποτε εὕροιτε ἐμὲ σφαλερὸν φίλον ὄντα. 4) Φροντιστέον, ὅπως ἀποθανούμεθα καλῶς καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενοι. 5) Οἱ γονεῖς εἰλήφασι μὲν οὐδὲν παρ' ἡμῶν, πολλὰ δ' εἰς ἡμᾶς ἀνηλώκασιν. 6) Οἱ πολλοὺς ἐχθροὺς ἐν βίῳ ἔχοντες οὐδένα φίλον ἐν ἀνάγκῃ εὑρήσουσιν. 7) Διόνυσος λέγεται τὸν οἶνον εὑρεῖν καὶ τὴν τῆς ἀμπέλου φυτείαν διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους. 8) Ἰλάσθητί μοι. 9) Τὸ μὲν κάλλος ἡ χρόνος ἀνήλωσεν, ἡ νόσος ἐμάρανεν, ἡ δὲ τῆς ἀρετῆς κτῆσις συγγηράσκει. 10) Ἂν ἀναγκασθῇς κινδυνεύειν, αἱροῦ τεθνάναι καλῶς μᾶλλον, ἢ ζῆν αἰσχρῶς. 11) Φασὶ τοὺς ἰχνεύμονας, ἡνίκ' ἂν ἡλιάζωνται οἱ κροκόδειλοι κεχηνότης, ἐμπίπτειν εἰς τὰ χάσματα.

Σωκράτης καὶ Ἀλκιβιάδης

Ὁρῶν ὁ Σωκράτης τὸν Ἀλκιβιάδην τετυφωμένον ἐπὶ τῷ πλούτῳ καὶ μέγα φρονοῦντα ἐπὶ τῇ περιουσίᾳ καὶ ἔτι πλέον ἐπὶ τοῖς ἀγροῖς, ἤγαγεν αὐτὸν εἴς τινα πινάκιον ἔχον γῆς περίοδον, καὶ προσέταξε τῷ Ἀλκιβιάδῃ

τὴν Ἀττικὴν ἐνθαῦθ' ἀναζητεῖν, ὡς δ' εὗρε, προσέταξεν αὐτῷ τοὺς ἀγροὺς τοὺς ἰδίους διαθρῆσαι. Τοῦ δὲ εἰπόντος "ἀλλ' οὐδαμοῦ γεγραμμένοι εἰ- σίν", "ἐπι τούτοις οὖν", εἶπε,"μέγα φρονεῖς, οἵπερ οὐδὲν μέρος τῆς γῆς εἰσιν;"
(Αἰλ. 32)

πολλῶν ταμίας Ζεὺς ἐν Ὀλύμπῳ,
πολλὰ δ' ἀέλπτως κραίνουσι θεοί·
καὶ τὰ δοκηθέντ' οὐκ ἐτελέσθη,
τῶν δ' ἀδοκήτων πόρον ηὗρε θεός.
(Εὐρ. Μ., 1415-1418)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Коли Фалеса запитали, що є наймудрішим, він відповів: "Час: одне він уже відкрив, інше ще винайде". 2) Уже філософ Анаксагор учив, що сонце є розпеченою кулею. 3) Хілон повчав, що негоже обмовляти померлих.

ЛЕКЦІЯ 83

§ 179. Дієслова шостого класу з редуплікацією

Група дієслів VI класу при утворенні презентної основи, окрім інфікса -σκ- (-ισκ-), має ще редуплікацію з ι.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἀπο-δι-δράσκω *утікати*	δρα	ἀποδράσομαι	ἀπέδραν	ἀποδέδρακα
βι-βρώσκω *їсти*	βρω	βρωθήσομαι βέβρωμαι	ἔβρωξα	βέβρωκα,
γι-γνώσκω *пізнавати*	γνω	γνώσομαι, γνωσθήσομαι	ἔγνων, ἐγνώσθην	ἔγνωκα, ἔγνωσμαι
μι-μνήσκω *нагадувати*	μνη	μνήσω	ἔμνησα	—
μι-μνήσκομαι *пригадувати собі*		μνησθήσομαι	ἐμνήσθην	μέμνημαι
τι-τρώσκω *ранити*	τρω	τρώσω ἐτρώθην	ἔτρωσα, τέτρωμαι	

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* μνῆσον, τρωθέντων, ἀπεδεδράκετε, βέβρωσαι, γνωσθῇ.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἀλέξανδρος ἐν τῇ ἐν Ἰσσοῖς μάχῃ ἐτρώθη. 2) Πᾶς ἑαυτῷ συγγνώσεται κακῷ ὄντι. 3) Δημοσθένης οὐκ ἐπαύσατο τοὺς Ἕλληνας ἀναμιμνήσκων τῆς ἐλευθερίας. 4) Ἐν ταῖς συμφοραῖς φίλος ἀληθινὸς γνωσθήσεται. 5) Μέμνησο νέος ὤν, ὡς γέρων ἔσῃ ποτέ. 6) Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν μάχῃ τετρωμένων ἀπέθανον. 7) Πράττων καλῶς μέμνησο τῆς δυσπραξίας. 8) Χάριν λαβὼν μέμνησο καὶ εὐεργετῶν ἐπιλαθοῦ. 9) Τὸ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ὑπομιμνήσκειν καὶ λέγειν μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν. 10) Ὁ δοῦλος ἔλαθε τὸν δεσπότην ἀποδεδρακώς. 11) Ἀλέξανδρος ὁ μέγας μακρὰν νοσήσας νόσον·" Ὑπέμνησεν ἡμᾶς", ἔφη,"ἡ νόσος μὴ μέγα φρονεῖν". 12) Οἱ Αἰγύπτοι τὸν νέκυν ταριχεύουσιν, ἵνα μὴ κείμενος ὑπ' εὐλῶν καταβρωθῇ.

Πρώτη Ἐντολή

Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Δευτέρα Ἐντολή

Οὐ ποιήσεις σεαυτοῦ εἴδωλον, οὐδὲ πάντος ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς.

Τρίτη Ἐντολή

Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Τετάρτη Ἐντολή

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν.Ἓξ ἡμέρας ἐργᾷ καὶ ποιήσεις ἐν αὐταῖς πάντα τὰ ἔργα σου,τὴν δὲ ἡμέραν τὴν ἑβδόμην Σαββάτα Κυρίῳ Θεῷ σου.

Πέμπτη Ἐντολή

Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἕκτη Ἐντολή

Οὐχ φονεύσεις.

Ἑβδόμη Ἐντολή

Οὐ μοιχεύσεις.

Ὀγδόη Ἐντολή

Οὐ κλέψεις.

Ἐνάτη Ἐντολή

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Δεκάτη Ἐντολή

Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου. Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον οὐδὲ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ, οὔτε τοῦ βοὸς αὐτοῦ,οὔτε τοῦ ὑποζυγίου αὐτοῦ, οὔτε πάντος κτήνους αὐτοῦ, οὔτε ὅσα τῷ πλησίον σοῦ ἐστιν.

(Ἑβδομήκοντα, Δευτερονομίων 5, 7-21)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У битві при Потідеї Сократ врятував пораненого Алківіада. 2) Володар нехай пам'ятає три правила: що він панує над людьми, що він — під владою законів, що він не завжди пануватиме.

ЛЕКЦІЯ 84

§ 180. Аорист другий без з'єднувального голосного

Деякі дієслова утворюють архаїчний аорист другий активний без з'єднувального голосного.

Клас	*Praesens*		*Основи*	*Aoristus II*
		І дієвідміна		
I	βιόω	*жити*	βιω	ἐβίων
	δύω	*занурювати*	δῠ / δῡ	ἔδυν
	πρίαμαι	*купувати*	πρια	ἐπριάμην
	ῥέω	*текти*	ῥυ / ῥευ	ἐῤῥύην
	τλάω	*терпіти*	τλᾰ / τλη	ἔτλην
	φύω	*породжувати*	φῠ / φυ	ἔφυν
V	βαίνω	*йти*	βᾰ / βη	ἔβην
	φθάνω	*випереджати*	φθᾰ / φθη	ἔφθην
VI	ἁλίσκομαι	*мене ловлять*	ἁλω	ἑάλων
	ἀποδιδράσκω	*утікати*	δρα	ἀπέδραν
	γιγνώσκω	*пізнавати*	γνω	ἔγνων
VII	χαίρω	*радіти*	χαρ(η)	ἐχάρην
		ІІ дієвідміна		
II	σβέννυμι	*гасити*	σβε(σ)	ἔσβην

Зразок відмінювання ἔβην *я пішов*

	Indicativus			***Coniunctivus***	
S.	1. ἔ-βη-ν	P.	1. ἔ-βη-μεν	S. 1. βῶ	P. 1. βῶμεν
	2. ἔ-βη-ς		2. ἔ-βη-τε	2. βῇς	2. βῆτε
	3. ἔ-βη		3. ἔ-βη- σαν	3. βῇ	3. βῶσι(ν)

	Optativus			***Imperativus***	
S.	1. βα-ίη-ν	P.	1. βα-ῖ-μεν		
	2. βα-ίη- ς		2. βα-ῖ-τε	S. 2. βῆ-θι	P. 2. βῆ-τε
	3. βα-ίη		3. βα-ῖ-εν	3. βή-τω	3. βά-ντων

Infinitivus	***Participium***
βῆ-ναι	βάς, βᾶσα, βάν gen. βάντος, βάσης, βάντος

Зразок відмінювання ἔγνων *я дізнався*

Indicativus				***Coniunctivus***			
S.	1. ἔ-γνω-ν	P.	1. ἔ-γνω-μεν	S.	1. γνῶ	P.	1. γνῶμεν
	2. ἔ-γνω-ς		2. ἔ-γνω-τε		2. γνῷς		2. γνῶτε
	3. ἔ-γνω		3. ἔ-γνω-σαν		3. γνῷ		3. γνῶσι(ν)

Optativus				***Imperativus***			
S.	1. γνο-ίη-ν	P.	1. γνο-ῖ-μεν				
	2. γνο-ίη-ς		2. γνο-ῖ-τε	S.	2. γνῶ-θι	P.	2. γνω-τε
	3. γνο-ίη		3. γνο-ῖ-εν		3. γνώ-τω		3. γνώ-ντων

Infinitivus	***Participium***
γνῶ-ναι	γνούς γνοῦσα, γνόν gen. γνόντος, γνούσης, γνόντος

Зразок відмінювання ἔδυν *я занурився*

Indicativus				***Coniunctivus***				***Imperativus***			
S.	1. ἔδυν	P.	1. ἔδυμεν	S.	1. δύω	P.	1. δύωμεν				
	2. ἔδυς		2. ἔδυτε		2. δύῃς		2. δύητε	S.	2. δῦθι	P.	2. δῦτε
	3. ἔδυ		3. ἔδυσαν		3. δύῃ		3. δύωσι(ν)		3. δύτω		3. δύντων

Infinitivus	***Participium***
δῦναι	δύς, δῦσα, δύν, gen. δύντος, δύσης, δύντος

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Παθὼν ἔγνω. Біда навчила.

Ἔγνω δὲ φὼρ φῶρα καὶ λύκος λύκον. Знає злодій злодія, а вовк вовка.

Δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης (*Ἡράκλειτος*). Двічі в ту саму ріку не ввійдеш.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* φύντων, ἔφθη, γνῶτε, ἀποδραίη, ἅλωθι, τλῆναι, βιῶσιν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἄνθρωπος ὀργιζόμενος οὐδὲν ἂν εὖ γνοίη. 2) Ἐν τῇ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίᾳ πολλαὶ τῶν Περσῶν νῆες κατέδυσαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀπέδρασαν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. 3) Χρησμὸς ἦν, ὅτι Τροία οὐχ ἂν ἁλοίη, εἰ μὴ οἱ Ἕλληνες τὰ Ηρακλέους βέλη, ἃ εἶχε Φιλοκτήτης, προλάβοιεν. 4) Σιμωνίδης ἐρωτηθείς, πόσον χρόνον βιῴη·"Χρόνον", ἔφη,"ὀλίγον, ἔτη δὲ πολλά". 5) Καῖσαρ ὑπὸ πειρατῶν ἁλοὺς σὺν γέλωτι πολλάκις ἠπείλησε κρεμᾶν αὐτούς. 6) Ἔφθης ἄν με, εἰ θᾶττον ἔδραμες. 7) Ἐπεὶ Κροῖσος ὑπὸ Κύρου ἑάλω, ἐπὶ πύραν ἀνήχθη, ἵνα κατακαυθείη. 8) Οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται ἔφθασαν τοὺς πολεμίους τὸν ποταμὸν διαβάντες. 9) Ἑαυτὸν γνῶναι χαλεπώτατόν ἐστιν· ὀλίγοι δ' εἰσὶν οἱ ἑαυτοὺς γνόντες. 10) Τῷ δεκάτῳ τῆς πολιορκίας ἔτει Ἴλιον ἁλῶναι λέγεται. 11) Ὁ τῶν φιλαργύρων πλοῦτος, ὥσπερ ὁ ἥλιος καταδύς, οὐδένα τῶν ζώντων ἂν χάρῃ. 12) Ἀφροδίτη ἀναδῦναι λέγεται ἐκ τῆς θαλάττης ἀφροῦ. 13) Οἱ Ἀργεῖοι προεῖπον τοῖς ἀγγέλοις τῶν Σπαρτιατῶν πρὸ δύντος ἡλίου ἀπαλλάττεσθαι ἐκ τῆς χώρας.

Κλεῖτος Ἀλέξανδρον σῴζει ἐκ τοῦ θανάτου

Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάς, ἵνα βασιλεῖ πολεμοίη, ἦκεν μετ' ὀλίγας ἡμέρας πρὸς τὸν Γρανικὸν ποταμόν. Πυθόμενος δέ, ὅτι οἱ Πέρσαι συντεταγμένοι ἐν τῇ ἑτέρᾳ ὄχθῃ ἀναμένουσι τοὺς Μακεδόνας εἰσβῆναι εἰς τὸν πόρον ὡς ἀπελῶντες ἐκβαίνοντας, καὶ αὐτὸς τὴν στρατιὰν συνέταξε, καὶ πρῶτον μὲν τοὺς ἱππέας, ἔπειτα δὲ τοὺς πέζους εἰσβῆναι ἐκέλευσεν. Αὐτὸς δ' ἄγων τὸ δεξιὸν κέρας ὑπὸ σαλπίγγων ἐνέβη εἰς τὸν πόρον φυλαττόμενος, μὴ ἐκβαίνοντι αὐτῷ οἱ Πέρσαι κατὰ κέρας ἐπιχειρήσαιεν. Ἐπεὶ δὲ διέβη τὸν ποταμόν, μάχη ἐποιήσατο τῶν μὲν Μακεδόνων ἐξελάσαι βουλομένων τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς ὄχθης, τῶν δὲ Περσῶν κωλῦσαι αὐτοὺς ἐπιχειρούντων ἐκβῆναι.

Αἰσθόμενος δ' ἐν τῇ μάχῃ ὁ Ἀλέξανδρος Μιθριδάτην, τὸν Δαρείου γαμβρόν, ἐξήλασε. Καὶ τὸν μὲν Μιθριδάτην κατέβαλε παίσας εἰς τὸ πρόσωπον· αὐτὸς δ' οὖν ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ ἦν· Πέρσης γάρ τις ἐπέλασας ἔμελλεν αὐτὸν τῇ κοπίδι ὄπισθεν παίσειν. Ἐν καιρῷ δ' ἔτυχε ἀφικόμενος Κλεῖτος· οὗτος ἐπεὶ πρῶτον ᾔσθετο τὸν βασιλέα κινδυνεύοντα, προσελάσας παίει τὸν Πέρσην καὶ ἀποκόπτει τὸν ὦμον σὺν τῇ κοπίδι. Καὶ οὕτω Κλεῖτος ἔσωσε τὸν βασιλέα· οἱ δὲ Πέρσαι πιεζόμενοι πανταχόθεν μετ' ὀλίγον χρόνον εἰς φυγὴν ἐτράποντο.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Карфаген і Корінф були захоплені римлянами одного й того ж року. 2) Крезові, який звернувся за віщуванням до Аполлона, бог відповів: "Крез, перейшовши Галіс, зруйнує велике царство". 3) Геракл спускався до Аїду, щоб вивести звідти Кербера.

ЛЕКЦІЯ 85

§ 181. Дієслова сьомого класу

У дієслів VII класу чергуються дві основи: без кінцевого звука [е] та з [е]. Деякі із них приймають ε у презенсі, а решту часів утворюють від скороченої основи; в інших, навпаки, в презентній основі ε, зате звук [е] присутній у формах інших часів.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἀλέξω *відбивати,*	ἀλεξ(η) *нищити*	ἀλέξησομαι	ἠλεξάμην	—
γαμέω *женитись*	γαμ(η)	γαμῶ	ἔγημα	γεγάμηκα
γαμέομαι *виходити заміж*		γαμοῦμαι	ἐγημάμην	γεγάμημαι
γηθέω *радіти*	γηθ	—	—	γέγηθα
δοκέω *здаватись*	δοκ(η)	δόξω	ἔδοξα	δεδόκηκα δέδογμαι
(ἐ)θέλω *хотіти*	ἐθελ(η)	ἐθελήσω	ἠθέλησα	ἠθέληκα
ἕψω *варити*	ἑψ(η)	ἑψήσω	ἥψησα	ἥψημαι
ὠθέω *штовхати*	ὠθ	ὤσω	ἔωσα, ἐώσθην	ἔωσμαι

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πρὸς τὴν πληγὴν ὠθεῖσθαι. Лізти на рожен.
Λίθον ἕψειν. Варити камінь (важка і марна праця).
Ἡ σιωπὴ μαρτυρεῖ τὸ θέλειν. Мовчання свідчить про згоду.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* γῆμαι, ἥψησαι, ὦσαι, δέδοξαι, θελήσαι, γεγάμησαι.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δεδογμένα. 2) Καὶ γὰρ τὸ γῆμαι καὶ τὸ μὴ γῆμαι κακόν. 3) Ἴνω ἐγήματο Τηλεγόνῳ τῷ βασιλεύοντι τῶν Αἰγυπτίων. 4) Ὅποτε οἱ Ἕλληνες οἱ μετὰ Κλεάρχου

γέφυραν διαβαῖεν ἢ ἄλλην τινὰ διάβασιν, ἔσπευδεν ἕκαστος καὶ ἔωσαν βουλόμενος φθάσαι πρῶτος. 5) Παρὰ τοῖς Σαυρομάταις ταῖς παρθένοις οὐκ ἐξῆν γήμασθαι, εἰ μὴ ἄνδρα πολέμιον ἀποκτείνειαν. 6) Ταῦτα ἔδοξε τῇ φύσει ἀποθνῄσκων ἅπαντας. 7) Ὁ Πάρις τὴν Ἑλένην ἐθέλων τὴν ἐθέλουσαν ἀνήγαγεν. 8) Οὕτω δέδοκται τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. 9) Οἱ Ῥωμαῖοι τοῖς ἀπὸ τῶν Καπιτωλίου πετρῶν ὠσθεῖσι ζῆν, εἰ περιείη, ἐπέτρεπον. 10) Μήδεια τὰς θυγατέρας Πελίου ἔπεισε τὸν πατέρα κρεουργῆσαι καὶ καθεψῆσαι διὰ φαρμάκων αὐτὸν ἐπαγγελομένη ποιήσειν νέον.

Περὶ Πηλέως καὶ Θέτιδος

Ζεὺς ἔθελε Θέτιν τὴν Νηρέως γαμεῖν. Θέμιδος δὲ θεσπισάσης τὸν παῖδα ταύτης κρείττω τοῦ πατρὸς ἔσεσθαι, ἠνάγκασε Θέτιν θνητῷ ἀνδρὶ γήμασθαι· ἔγημε δ' αὐτὴν Πηλεύς, τῶν Θεττάλων βασιλεύς. Τούτων δ' υἱὸς ἦν Ἀχιλλεύς, ὃν ἀθάνατον ποιῆσαι τῇ μητρὶ ἔδοξεν. Ἡμέρας μὲν οὖν ἔχριεν αὐτὸν ἀμβροσίᾳ, νυκτὸς δὲ κρύφα Πηλέως εἰς τὸ πῦρ ἐμβαλοῦσα διέφθειρεν, ὃ ἦν αὐτῷ θνητόν. Πηλεὺς δ' ὡς ταῦτα ᾔσθετο, φοβούμενος, μὴ τὸ πῦρ τὸν παῖδα βλάψῃ, τὴν μὲν γυναῖκα ἀπέωσε, τὸν δὲ παῖδα παρέδωκε (*віддав*) Χείρωνι τῷ Κενταύρῳ τραφησόμενον· ἡ δ' ἀπεωσμένη πρὸς Νηρηίδας ᾤχετο.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) За звичаєм багатьох стародавніх народів старший син одружувався першим. 2) Спартанці вирішили ілотів, які боролись разом з Брасідом, звільнити і дозволили їм поселятися, де ті захочуть.

ЛЕКЦІЯ 86

§ 182. Дієслова сьомого класу
(продовження)

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἄχθομαι *гніватись*	ἀχθ(ε)	ἀχθέσομαι	ἠχθέσθην	—
βούλομαι *хотіти*	βουλ(η)	βουλήσομαι	ἐβουλήθην, (ἠβουλήθην)	βεβούληκα
γίγνομαι *народжуватись*	γεν(η)	γενήσομαι	ἐγενόμην	γέγονα, γεγένημαι
δέομαι *потребувати*	δε(η)	δεήσομαι	ἐδεήθην	δεδέημαι

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
δεῖ *треба*		δεήσει	ἐδέησε	
μάχομαι *боротись*	μαχ(ε/η)	μαχοῦμαι	ἐμαχεσάμην	μεμάχημαι
οἴχομαι *йти геть*	οἰχ(η)	οἰχήσομαι	—	οἴχωκα

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Δεῖσθαι οὐκ ὀλίγων χελιδόνων. Потребувати чимало ластівок. (Бути легко вбраним у холодну пору; вислів пов'язано з байкою Езопа). Δειναὶ γὰρ κοῖται ἀποιχομένου λέοντος. Страшним є навіть покинуте лігво лева.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
δεηθῆναι, γενοῖεν, δεηθεῖσιν, οἰχήσῃ, δεδέησαι, μάχῃ.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Ἀγησίλαος περὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης ἐρωτηθείς, ποτέρα ἂν κρείττων εἴη· "Οὐδὲν ἀνδρείας δεησόμεθα", ἔφη, "ἐὰν δίκαιοι πάντες γίγνωνται". 2) Τίς οὐκ ἂν ἀχθεσθείη καταγελασθεὶς καὶ διαβληθείς; 3) Βραδέως μὲν φίλος γίγνου, γενόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν. 4) Οἱ φιλόσοφοι διδάσκουσι πάντα ἐξ ἐναντίων γενέσθαι εἰς ἐναντία. 5) Οὐδένα μένει καὶ τὰ γεγονότα τε καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα. 6) Βουλοίμην ἂν ἡμᾶς ἐρωτῆσαι, ὦ φίλοι, πότε τὰ δέοντα ποιεῖν ἐθελήσετε; 7) Οἱ Ἀθηναῖοι μάτην ἐδεήθησαν τῶν Λακεδαιμονίων αὐτοῖς βοηθῆσαι. 8) Οὐ δεῖ μᾶλλον τῶν χρημάτων καὶ ἀρχῶν ἐπιμελεῖσθαι ἢ τῆς ἀρετῆς· ἅπαντα γὰρ ἐκεῖνα καταλιπόντας δεήσει οἰχήσειν εἰς Ἅιδου, ἡ δ' ἀρετὴ μόνη ἀκολουθήσει ἡμῖν. 9) Λέξαντός τινος τοὺς βαρβάρους τὸν ἥλιον τῷ πλήθει τῶν ὀϊστῶν ἀποκρύπτειν οἱ Ἕλληνες ἀπέκριναν· "Καλῶς, ὑπὸ σκιᾷ μαχοῦμεθα".

Ἡ γῆ μέλαινα πίνει,
πίνει δὲ δένδρε' αὖ γῆν·
πίνει θάλασσα δ' αὖρας,
ὁ δ' ἥλιος θάλασσαν,
τὸν δ' ἥλιον σελήνη.
Τί μοι μάχεσθ', ἑταῖροι,
καὐτῷ θέλοντι πίνειν;

(Ἀνακρ. 21)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Ми народжені не лише для батька й матері, а й для батьківщи-

ни. 2) При Платеях фіванці боролись на стороні персів. 3) Александр захотів, щоб його вважали богом.

ЛЕКЦІЯ 87

§ 183. Дієслова сьомого класу
(продовження)

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἐρωτάω *запитувати*	ἐρ(η)	ἐρήσομαι	ἠρόμην,	ἠρώτηκα ἠρωτήθην
καλέω *називати*	καλε/κλη	καλῶ	ἐκάλεσα, ἐκλήθην	κέκληκα κέκλημαι
μέλλω *задумувати*	μελλ(η)	μελλήσω	ἐμέλλησα, (ἠμέλλησα)	—
μέλει μοί τινος *мені на чомусь залежить*	μελ(η)	μελήσει	ἐμέλησε	μεμέληκε
ἐπιμέλομαι, ἐπιμελοῦμαι *турбуватись*		ἐπιμελήσομαι	ἐπιμελήθην	—
μένω *залишатись*	μεν(ε/η)	μενῶ	ἔμεινα	μεμένηκα
νέμω *ділити*	νεμ(ε/η)	νεμῶ	ἔνειμα, ἐνεμήθην	νενέμηκα, νενέμημαι
οἴομαι, οἶμαι *думати,*	οἰ(η)	οἰήσομαι	ᾠήθην	—
ὀφείλω *бути винним*	οφελ	ὀφειλήσω	ὤφελον	ὠφείληκα
χαίρω *радіти*	χαρ(η)	χαρήσω	ἐχάρην	κεχάρηκα

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἔρεσθαι, νεῖμαι, χαρῆναι, ὀφελόν, μείναι, κληθεῖσιν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Μὴ ὤφελε Φαέθων δεηθῆναι ἐλαύνειν τὸ τοῦ πατρὸς ἅρμα. 2) Ὤφελες ζῆν, ὦ φίλε. 3) Ὡς μήποτ' ὤφελε. 4) Ὁ Κροῖσος ἀγγέλους

πέμψας εἰς Δελφοὺς ἤρετο τὸν θεόν, εἰ στρατεύσαιτο πρὸς τοὺς Πέρσας. 5) Ἡ Ἀττικὴ κατὰ δέκα φύλας διανενέμηται. 6) Ξέρξης ἀκούσας, ἃ παρηγγείλατο Ἐφιάλτης, μέγα ἐχάρη. 7) Σωκράτης ᾠήθη δεῖν ζῆν ἐξετάζοντα ἀεὶ ἑαυτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους. 8) Μέγα κεχάρηκα, ὅτι σοι ἔπαινου ἄξιος εἶναι φαίνομαι· τίς γὰρ οὐ χαρήσει ὑπὸ χρηστοῦ ἀνδρὸς ἐπαινούμενος. 9) Ἀρίστιππος ἐρομένου τινός, τίνα δεῖ τοὺς παῖδας μανθάνειν·"Οἷς", ἔφη,"ἄνδρες ὄντες χρήσονται". 10) Οἱ Λίβυες τῶν θυγατέρων ἀρίστας κρίνουσι τὰς πλεῖστον χρόνον μεμενηκυίας ἀγάμους. 11) Δημάρατος ἀνθρώπου τινὸς πονηροῦ κόπτοντος αὐτὸν ἀκαίροις ἐρωτήμασιν καὶ τόδε πολλάκις ἐρωτῶντος, τίς ἄριστος εἴη Σπαρτιατῶν, ἔλεγεν·" Ὅς σοι ἀνομοιότατος". 12) Ἐπεὶ Ζεὺς ἀφανίσαι τὸ χαλκοῦν γένος ἠθέλησε, δεινῷ ὑετῷ τὰ πλεῖστα μέρη Ἑλλάδος κατέκλυσεν.

Οὔ μοι μέλει τὰ Γύγεω,
τοῦ Σαρδίων ἄνακτος·
οὐδ' εἶλέ πώ με ζῆλος,
οὐδὲ φθονῷ τυράννοις.
Ἐμοὶ μέλει μύροισιν
καταβρέχειν ὑπήνην·
ἐμοὶ μέλει ῥόδοισιν
καταστρέφειν κάρηνα.
Τὸ σήμερον μέλει μοι,
τὸ δ' αὔριον τίς οἶεεν;
(Ἀνακρ. 32)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Стародавній Єгипет був поділений на дванадцять номів. 2) Розумний ані не запитає, ані не відповість нерозумне. 3) Турбуйся про сьогодення і не запитуй про майбутнє.

ЛЕКЦІЯ 88

§ 184. Дієслова восьмого класу

Дієслова VIII класу утворюють часові форми суплетивно.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἕπομαι *йти слідом*	ἑπ/σ(ε)π	ἕψομαι	ἑσπόμην	—
ἔχω *мати*	ἐχ/(ἑ)χ/σχη	ἕξω, σχήσω, ἕξομαι, σχήσομαι	ἔσχον, ἐσχόμην	ἔσχηκα, ἔσχημαι
ὁράω *дивитись*	ὁρα/ὀπ/ἰδ	ὄψομαι, ὀφθήσομαι	εἶδον, ὤφθην	ἑώρακα, ὄπωπα ἑώραμαι, ὦμμαι
ὠνέομαι *купувати*	ὠνη/πρια	ὠνήσομαι	ἐπριάμην, ἐωνήθην	ἐώνημαι

Σ У дієслова ὁράω форми аориста, за винятком дійсного способу, мають початкову ι (в індикативі до основи ἰδ- додано авґмент, тому маємо εἰδ-): coniunct. ἴδω, opt. ἴδοιμι, imperat. ἰδέ, inf. ἰδεῖν, particip. ἰδών.

Σ Форма наказового способу медіального стану ἰδού означає *ось*.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἔχειν. Бути на вістрі леза.

Τὸ γεῦμα τὴν ὠνὴν καλεῖ. Проба спричиняє купівлю.

Μηδὲ πάτταλον ἔχειν. Не мати ані гвіздка (тобто, нічого).

Δυοῖν κινδύνοιν ὑπερκειμένοιν ἀναγκαῖόν ἐστι ἐλάττω μετασχεῖν. З двох небезпек, які нависли, слід скористатись меншою.

Λύκον ἰδεῖν. Побачити вовка (заніміти від страху чи подиву).

Ὁ τῆς πατρίδος καπνὸς λαμπρότερος ὀφθήσεται τοῦ παρ᾽ ἄλλοις πυρός (*Λουκιανός*). Навіть дим рідної домівки видасться яскравішим від чужого вогню.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἀπέσχετο, σπέσθαι, σχεῖν, σπόμενος, ὑπεσχόμενος, ὀφθέν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Δόξα χρημάτων οὐκ ὠνητή. 2) Διονύσιος κατέσχε μὲν Συρακούσας ἁπάσας δὲ τὰς ἐν Σικελίᾳ πόλεις, ὅσαιπερ ἦσαν Ἑλληνίδες. 3) Οἱ Ἕλληνες εἵποντο Κύρῳ εἰς Ταρσούς· ἐκεῖ δ᾽ ἀφικόμενοι οὐκ ἔφασαν ἕψεσθαι, ὑποπτεύοντες ἐπὶ βασιλέα εἶναι τὴν στρατείαν· ἐπεὶ δὲ Κῦρος ὑπέσχετο αὐτοῖς πολλὰ χρήματα, συνέσποντο. 4) Γράφω, ἃ εἶδον, οὐχ ἃ ἤκουσα. 5) Ψαμμήτιχος πρῶτος τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων ἀνέῳξε τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰ κατὰ τὴν χώραν ἐμπορίας καὶ πολλὴν ἀσφαλείαν τοῖς καταπλέουσι ξένοις παρείχετο. 6) Εἰ οἱ πολέμιοι τὴν ἡμετέραν πόλιν σχοῖεν, ῥᾳδίως ἂν καὶ τὰ ἄλλα σχεῖν. 7) Εὔβοια, ἡ νῆσος, ἀπὸ τοῦ τῶν βοῶν πλήθους, ὃ ἐκεῖ ἐτρέφετο, τὸ ὄνομα ἔσχηκεν. 8) Ἀναξαγόραν λέγουσι γελῶτα οὔποτε ὀφθῆναι. 9) Οἱ Ἕλληνες ὑπέσχοντο τῷ Ἀριαίῳ τὸν βασίλειον θρόνον καθιεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ταῦτα ἀπεώσατο λέγων πολλοὺς εἶναι Πέρσας ἑαυτοῦ βελτίους, οἳ οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο αὐτοῦ βασιλεύοντος. 10) Ἀνάχαρσις ἀφίκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ ἤθη καὶ τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων ὀψόμενος. 11) Λίαν φιλῶ σεαυτόν, οὐχ ἕξεις φίλους.

Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς λέγων·

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι,
ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.
Μακάριοι οἱ πενθῶντες,
ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.
Μακάριοι οἱ πραεῖς,
ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν.
Μακάριοι οἱ πεινοῦντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην,
ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.
Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες,
ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.
Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,
ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.
Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί,
ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται.
Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης,
ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

(Κατὰ Μαθθ., 5,3-10)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Александр вважав щасливим Ахілла, що мав за життя вірного друга, а після смерті — оспівувача своїх подвигів. 2) Фокіона ніхто не бачив ані веселим, ані сумним. 3) Стримуй гнів.

ЛЕКЦІЯ 89

§ 185. Дієслова восьмого класу
(продовження)

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἐσθίω *їсти*	ἐσθι/ἐδ(η)/φαγ	ἔδομαι	ἔφαγον	ἐδήδοκα, ἐδήδεσμαι
πάσχω *терпіти, страждати*	παθ/πενθ	πείσομαι	ἔπαθον	πέπονθα
πίνω *пити*	πι/πο(ω)	πίομαι	ἔπιον, ἐπόθην	πέπωκα, πέπομαι
πίπτω *падати, гинути*	πετ/πεσ/πτω	πεσοῦμαι	ἔπεσον	πέπτωκα
φέρω *нести*	φερ/οἰ/ἐνε(γ)κ	οἴσω	ἤνεγκον, ἠνέχθην	ἐνήνοχα, ἐνήνεγμαι

Форми аориста другого дієслова φέρω вживаються до деякої міри з закінченнями сильного аориста, частково — слабкого. Наприклад, парадигма індикатива: ἤνεγκον, ἤνεγκας, ἤνεγκε(ν), ἠνέγκομεν, ἠνέγκατε, ἤνεγκον.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἄμεινόν ἐστιν εἰς κόρακας ἐμπεσεῖν ἢ εἰς κόλακας. Краще потрапити до воронів, аніж до підлабузників.

Δρυὸς πεσούντος πᾶς ἀνὴρ ξυλεύεται. Коли дерево впало, кожен його рубає.

Ὀστράκου μεταπεσόντος. З поворотом грального черепка (із зміною обставин, долі).

Κοῦφα σοι χθὼν ἐπάνωθε πέσοι. Нехай буде тобі земля пухом. (Формула прощання з померлим; лат.: sit tibi terra levis).

Ἀπ' ὄνου πεσεῖν. Впасти з осла (пор.: сісти в калюжу).

Γλυκὺν τὸ φαγεῖν, πικρὸν δὲ χέσειν. Солодко куштувати та гірко споживати.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἔδῃ, ποθῆναι, παθόν, πεπονθός, πέσωσι(ν), πέποσαι, φαγόντων.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Πολλοὶ πολλοὺς ηὔξησαν καὶ ἰδιώτας καὶ πόλεις, ὑφ' ὧν αὐξηθέντων τὰ μέγιστα κακὰ ἔπαθον. 2) Μίλων ὁ Κροτωνιάτης ἤσθιε μνᾶς κρεῶν εἴκοσι καὶ τοσαύτας ἄρτων, οἴνου τε τρεῖς χοᾶς ἔπινεν, ἐν δὲ Ὀλυμπίᾳ ταῦρον περιενεγκὼν τὸ στάδιον· μετὰ ταῦτα μόνος αὐτὸν κατέφαγεν ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ. 3) Ἐπεὶ Ἀριστείδης μὲν ἐτεθνήκει καὶ Θεμιστοκλῆς ἐξεπεπτώκει Κίμωνα δ' αἱ στρατεῖαι τὰ πολλὰ ἔξω τῆς Ἑλλάδος κατεῖχον, ὁ Περικλῆς ἤρξατο πολιτευόμενος. 4) Οἱ ἐν ἄστει κεκυκλωμένοι ἀλλήλους ἤροντο, τί ἔδοιντο καὶ πίοιντο. 5) Οἱ φίλοι τὸν Σωκράτη ὁρῶντες τὸ φάρμακον πίνοντα καὶ πεπωκότα οὐχ οἷοι τ' ἦσαν κατέχειν τὰ δάκρυα. 6) Νικίας ἦν οὕτω φιλόπονος, ὥστε πολλάκις τὸν οἰκέτην ἠρώτα·"Ἆρ' ἤδη ἐδήδοκα; ἆρα πέπωκα;" 7) Φίλιππος ἀγανακτούντων τῶν φίλων, ὅτι συρίζουσιν αὐτὸν Ὀλυμπίοις οἱ Πελοποννήσιοι καίπερ εὖ πεπονθότες ὑπ' αὐτοῦ·"Τί οὖν", ἔφη,"ἐὰν κακῶς πάθωσιν;" 8) Τούτου ἐχόμενος ἡγοῦμαι οὐκ ἄν ποτε πεσεῖν. 9) Κλαύδιος, ὁ τῶν Ῥωμαίμων αὐτοκράτωρ, μύκητας πεφαρμακευμένους φαγὼν ἀπεβίω. 10) Οἵτινες παρὰ τοῖς Λωτοφαγοῖς τοῦ λώτου φάγοιεν, τὴν πατρίδα ἐπελάθοντο.

Τόλμα, θυμέ, κακοῖσιν ὅμως ἄτλητα πεπονθὼς
δειλῶν τοι κραδίη γίνεται ὀξυτέρη·
μηδέ σί γ' ἀπρήκτοισιν ἐπ' ἔργμασιν ἄλγος ἀέξων
ἔχθει μηδ' ἄχθου, μηδὲ φίλους ἀνία
μηδ' ἐχθροὺς εὔφραινε. Θεῶν δ' εἰμαρμένα δῶρα
οὐκ ἂν ῥηιδίως θνητὸς ἀνὴρ προφύγοι,
οὔτ' ἂν πορφυρέης καταδὺς εἰς πυθμένα λίμνης,
οὔθ' ὁτὰν αὐτὸν ἔχῃ Τάρταρος ἠερόεις.
(Θεογ., 1029—1036)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Сціпіон казав, що Рим не впаде, допоки житиме Сціпіон, ані Сціпіон не житиме, якщо впаде Рим. 2) Сократ врятував у битві Ксенофонта, який упав з коня.

ЛЕКЦІЯ 90

§ 186. Дієслова восьмого класу
(продовження)

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἀγορεύω,	ἀγορευ/ἐρ(η)	ἐρῶ, ἐρεῖς,	εἶπον, εἶπα,	εἴρηκα
λέγω *говорити*	φημί *F*επ/*F*ερ λεγ/φα	λήξω, φήσω, ῥηθήσομαι, λεχθήσομαι	ἔλεξα, ἐῤῥήθην, ἐλέχθην	
αἱρέω *брати*	αἱρ(η)/ἑλ	αἱρήσω, αἱρήσομαι, αἱρηθήσομαι	εἷλον, εἱλόμην, ἡρήθην	ᾕρηκα, ᾕρημαι
ἔρχομαι *іти*	ἐρχ/ἐλ(υ)θ/ἐλευσ	εἶμι, ἐλεύσομαι	ἦλθον	ἐλήλυθα
τρέχω *бігти*	τρεχ/δραμ(η)	δραμοῦμαι	ἔδραμον	δεδράμηκα

Σ У формах аориста другого εἶπον виступають ознаки сильного та слабкого аористів: indicat. εἶπον, εἶπας, εἶπε(ν), εἶπατε, εἶπον; imperat. εἰπέ, εἰπάτω, εἴπατε, εἰπόντων; inf. εἰπεῖν, particip. εἰπών.

Σ Дієслово ἔρχομαι вживається в дійсному способі теперішнього часу, решта презентних форм утворюються від дієслова εἶμι. Синонімом до ἔρχομαι у значенні *приходити, прибувати* виступає дієслово ἥκω, яке в презенсі має значення перфекта: ἥκω *я (вже)*

прийшов, а його імперфект відповідає аористові: ἦξα *я прийшов*. З футуральних форм до ἔρχομαι в значенні *піду* використовується εἶμι, а із значенням *прийду* — ἥξω, ἀφίξομαι.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Διὰ τῶν μαχαιρῶν καὶ τοῦ πυρὸς ἐλήλυθεν. Він пройшов залізо і вогонь (усі випробування і небезпеки).

Χάρις ἀντὶ χάριτος ἐλθέτω. За послугу нехай буде послуга (пор. лат.: do, ut des — даю, щоб ти дав).

Ὁ Ἑρμῆς ἐπεισελήλυθεν. Увійшов Гермес. (Якщо серед розмови раптом запанує мовчанка, то кажуть, що це увійшов Гермес).

Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος (*Біблія*). Це не під силу ані бажаючому, ані уникаючому.

Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο (*Біблія*). Нехай помине мене чаша ця.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієлівних форм:*
ἐλθέ, εἴρηκας, ῥηθέντων, ἔρου, ᾕρεσαι, δράμῃ, ἐλεῖν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Μᾶλλον αἱροῦμαι ὧδε τεθνάναι ἢ ἐκείνως ζῆν. 2) Ἀλέξανδρος αἰτήσαντος Διογένους δραχμὴν "οὐ βασιλικόν", ἔφη,"τὸ δῶρον" εἶπον· "ἀλλ' οὐ κυνικόν· τὸ αἴτημα". 3) Εὐκοπώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ γῆν παρελθεῖν ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν. 4) Ἐκ τῶν παρεληλυθότων ἔξεστι τεκμαίρεσθαι τὰ μέλλοντα. 5) Οἱ ποιηταὶ τοιούτους λόγους περὶ τῶν θεῶν ᾑρήκασιν, οἵους οὐδεὶς ἂν περὶ τῶν ἐχθρῶν εἰπεῖν τολμήσειν. 6) Διογένης ἐλθὼν εἰς Μύνδον καὶ ἰδὼν μεγάλας μὲν τὰς πύλας, μικρὰν δὲ τὴν πόλιν·" Ὦ ἄνδρες Μύνδοι", ἔφη,"κλείσατε τὰς πύλας, ἵνα μὴ ἡ πόλις ὑμῶν ἐξέλθῃ". 7) Γαῖος Καῖσαρ νικήσας Φάρνακον τὸν Ποντικὸν πρὸς φίλους ἔγραψεν·" Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα". 8) Ἐπεὶ ἐμέλλησεν ὁ Ἀλκιβιάδης σὺν τῷ ναυτικῷ πλεύσεσθαι εἰς τὴν Σικελίαν, πολλοὺς πολίτας εἶλε λύπη καὶ φόβος. 9) Τὸ καλῶς ῥηθὲν καὶ δὶς καὶ τρὶς καλῶς ἂν ῥηθείη. 10) Ἡδὺ μνησθῆναι τῶν παρεληλυθότων πόνων. 11) Θεῖον ποῖον εἰπέ μοι νοητέον· τὸν πάνθ' ὁρῶντα καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον. 12) Οὐκ ἔστιν ἄκουσμα ἥδιον ἢ ῥηθεὶς λόγος πατρὸς πρὸς υἱὸν περιέχων ἐγκώμιον.

Ἦλθον μὲν γὰρ ἔγωγε καὶ ἐς Σικελήν ποτε γαῖαν,
ἦλθον δ' Εὐβοίης ἀμπελόεν πεδίον
Σπάρτην τ', Εὐρώτα δονακοτρόφου ἀγλαὸν ἄστυ·
καὶ μ' ἐφίλουν προφρόνως πάντες ἐπερχόμενον·

ἀλλ᾽ οὔτις μοι τέρψις ἐπὶ φρένας ἦλθεν ἐκείνων.
Οὕτως οὐδὲν ἄρ᾽ ἦν φίλτερον ἄλλο πάτρης.
(Θεογ. 783—788)

Ἡ Παφίη Κυθέρεια δι᾽ οἴδματος ἐς Κνίδον ἦλθεν
βουλομένη κατιδεῖν εἰκόνα τὴν ἰδίην.
Πάντῃ δ᾽ ἀθρήσασα περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ
φθέγξατο·"ποῦ γυμνὴν εἶδέ με Πραξιτέλης;"
(Πλατ. 23)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Александр, побачивши Діогена, сказав:"Як приємно було б народитися Діогеном, якби я не народився Александром". 2) Римляни взяли Афіни приступом.

ДІЄСЛОВА II ДІЄВІДМІНИ

ЛЕКЦІЯ 91

До другої дієвідміни, порівняно малочисельної, належать дієслова, які в 1-й ос. одн. теперішнього часу дійсного способу активного стану закінчуються на -μι. Від дієслів першої дієвідміни вони відрізняються відмінюванням лише в трьох часах: презенсі, імперфекті, аористі.

Між першою та другою дієвідмінами чимало спільного, проте є низка значних відмінностей. Дієслова другої дієвідміни мають такі особливості:

• в активному стані в них особливі, архаїчні, особові закінчення, які почасти інші, аніж у дієслів першої дієвідміни.

Особові закінчення дієслів II дієвідміни:

	Головні часи	***Історичні часи***	
S. 1. -μι	P. 1. -μεν	P. 1. -ν	P. 1. -μεν
2. -ς	2. -τε	2. -ς	2. -τε
3. -σι(ν)	3. -ασι(ν) > *αντσι	3. —	3. -σαν

у формах індикатива презенса та імперфекта відсутні з'єднувальні голосні, тому другу дієвідміну ще називають атематичною;

в однині дійсного способу презенса, імперфекта та аориста основи виступають на ступені подовження, де α подовжується в η, ε — в η

або ει, ο — в ω або ου; у множині основа має повний ступінь з коротким кінцевим голосним звуком;

• у всіх формах медіально-пасивного презенса та імперфекта основи виступають на повному ступені;

• у кон'юнктиві з'єднувальні голосні контрагуються з кінцевими голосними звуками дієслівних основ на ступені подовження після часо-кількісної метатези так само, як і в дієслів першої дієвідміни, за винятком випадків: α + η = η, α + ῃ = ῃ, ο + ῃ = ῳ;

• в оптативі в однині ознакою є -ιη- , а в множині — частіше -ι, ніж -ιη-, які зливаються з кінцевими голосними основ у дифтонги ειη, αιη, οιη, ει, αι, οι;

• активні дієприкметники чоловічого роду утворюються сигматично і завжди є окситонами. Односкладові дієприкметники, всупереч правилу, в родовому і давальному відмінках обох чисел зберігають наголос на голосному основи;

• в імперативі аориста активного стану в 2-й ос. одн. частіше має закінчення -ς, ніж -θι;

• інфінітив презенса закінчується на -ναι з наголошенням складу, який передує цій характеристиці;

• первинна флексія -σαι затримує σ, а вторинне закінчення -σο протиставляє форми презентного індикатива та імператива із збереженою σ (δίδοσο, τίθεσο тощо) відповідним аористним формам з випадінням σ аналогічно тематичному типові першої дієвідміни (δοῦ < **δοσο,* θοῦ < **θεσο* тощо);

• 2-а ос. одн. презентного імператива використовує з'єднувальний голосний (τίθει < **τιθεε*).

Дієслова другої дієвідміни поділяються на два класи.

До І класу належать дієслова, які в презенсі та імперфекті приєднують особові закінчення безпосередньо до основи. Майже всі вони мають у презентній основі редуплікацію з ι:

δί-δω-μι *давати* (осн. δω/δο)
τί-θη-μι *класти* (" θη/θε)
ἵ-η-μι *посилати* (" η/ε)
ἵ-στη-μι *ставити* (" στη/στα).

Лише ці дієслова мають повну дієвідміну презенсі, імперфекті та аористі; решта дієслів І класу — неповної дієвідміни — так звані verba defectiva — недостатні дієслова.

До ІІ класу належать дієслова, які до презентної основи приєднують інфікси: після приголосних -νυ-, після голосних — -ννυ-: наприклад δείκ-νυ-μι *показувати*, κερά-ννυ-μι *змішувати*.

Σ У післякласичний період існувала стійка тенденція усунути особливості атематичного типу порівняно з тематичним, тому в койне часто трапляються контраговані й тематичні форми дієслів другої дієвідміни.

§ 187. Презенс та імперфект активного стану дієслова δίδωμι

Praesens activi

Indicativus

S.	1. δί-δω-μι	P.	1. δί-δο-μεν		
	2. δί-δω-ς		2. δί-δο-τε		
	3. δί-δω-σι(ν)		3. δι-δό-ασι(ν)		

Coniunctivus

S.	1. δι-δῶ	P.	1. δι-δῶ-μεν
	2. δι-δῷ-ς		2. δι-δῶ-τε
	3. δι-δῷ		3. δι-δῶ-σι(ν)

Optativus

S.	1. δι-δοίη-ν	P.	1. δι-δοῖ-μεν
	2. δι-δοίη-ς		2. δι-δοῖ-τε
	3. δι-δοίη		3. δι-δοῖ-εν

Imperativus

S.	2. δί-δου	P.	2. δί-δο-τε
	3. δι-δό-τω		3. δι-δό-ντων

Infinitivus

δι-δό-ναι

Participium

m — δι-δούς (< *διδοντς), gen. διδόντος,
f — δι-δοῦσα (< *διδοντjα), " διδούσης,
n — δι-δόν (< *διδοντ), " διδόντος

Imperfectum activi

S.	1. ἐ-δί-δου-ν	P.	1. ἐ-δί-δο-μεν
	2. ἐ-δί-δου-ς		2. ἐ-δί-δο-τε
	3. ἐ-δί-δου		3. ἐ-δί-δο-σαν

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Δὶς δίδως, ἐὰν ταχέως διδῷς. Двічі даєш, якщо швидко даєш (лат.: bis dat, qui cito dat).

Θεοῦ διδόντος οὐδὲν ἰσχύει φθόνος, καὶ μὴ διδόντος οὐδὲν ἰσχύει πόνος. Коли бог сприяє — нічого не заподіє заздрість, коли бог не допомагає — нічого не варті жодні зусилля.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Πάντες ὀργίζονται τοῖς χάριν μὴ ἀποδιδοῦσιν. 2) Αἱ Μοῦσαι τῶν ἑαυτῶν δωρεῶν, οἷς ἐθέλοιεν, μετεδίδοσαν. 3) Οἱ σοφισταὶ τοῖς μὴ ἔχουσι

χρήματα διδόναι οὐκ ἔθελον διαλέγεσθαι. 4) Χάριν ἀποδίδου τοῖς εὐεργέταις· τοὺς γὰρ χάριν μὴ ἀποδιδόντας οἱ ἄνθρωποι μισοῦσιν. 5) Κῦρος δῶρα τοῖς φίλοις διεδίδου πρὸς τὸν τρόπον ἑκάστου σκοπῶν καὶ ὅτου μάλιστα ὀρῷη ἕκαστον δεόμενον. 6) Ἥδιόν ἐστι διδόναι ἢ λαμβάνειν. 7) Δίκην διδοίη ὁ τὴν πατρίδα προδιδούς. 8) Ἀργυροῦ οὐκ ἦν ποτε οὐδὲ χρυσοῦ νόμισμα, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἀντεδίδοσαν βοῦς καὶ ἀνδράποδα καὶ ἀγρόν.

Παρὰ τῶν Περσῶν παιδεία

Ἃ δὲ ἑκάστῃ ἡλικίᾳ προστέτακται ποιεῖν, διηγησόμεθα, ὡς μᾶλλον δῆλον γένηται, ᾗ ἐπιμέλονται, ὡς ἂν βέλτιστοι εἶεν οἱ πολῖται. Οἱ μὲν δὴ παῖδες εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες διάγουσι μανθάνοντες δικαιοσύνην· καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐπὶ τοῦτο ἔρχονται ὥσπερ παρ' ἡμῖν οἱ τὰ γράμματα μαθησόμενοι. Οἱ δὲ ἄρχοντες αὐτῶν διατελοῦσι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας δικάζοντες αὐτοῖς, γίγνεται γὰρ δὴ καὶ παισὶ πρὸς ἀλλήλους ὥσπερ ἀνδράσιν ἐγκλήματα καὶ κλοπῆς καὶ ἁρπαγῆς καὶ βίας καὶ ἀπάτης καὶ κακολογίας καὶ ἄλλων, οἷων δὴ εἰκός. Οὓς δ' ἂν γνῶσι τούτων τι ἀδικοῦντας, τιμωροῦνται. Κολάζουσι δὲ καὶ, ὃν ἂν ἀδικῶς ἐγκαλοῦντα εὑρίσκωσιν. Δικάζουσι δὲ καὶ ἐγκλήματος, οὗ ἕνεκα ἄνθρωποι μισοῦσι μὲν ἀλλήλους μάλιστα, δικάζονται δὲ ἥκιστα, ἀχαριστίας, καὶ ὃν ἂν γνῶσι δυνάμενον μὲν χάριν ἀποδιδόναι, μὴ ἀποδιδόντα δέ, κολάζουσι καὶ τοῦτον ἰσχυρῶς, οἴονται γὰρ τοὺς ἀχαρίστους καὶ περὶ θεοὺς ἂν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν καὶ περὶ γονέας καὶ πατρίδα καὶ φίλους.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Закон вимагає, щоб суддя виносив вирок, вислухавши обидві сторони. 2) Нехай закони карають винних і захищають невинних. 3) Що людині кращого можуть дати боги, ніж щасливо скінчити життя?

ЛЕКЦІЯ 92

§ 188. Презенс та імперфект активного стану дієслова τίθημι

Praesens activi

	Indicativus		***Coniunctivus***	
S.	1. τί-θη-μι	P. 1. τί-θε-μεν	S. 1. τι-θῶ	P. 1. τι-θῶ-μεν
	2. τί-θη-ς	2. τί-θε-τε	2. τι-θῇ-ς	2. τι-θῆ-τε
	3. τί-θη-σι(ν)	3. τι-θέ-ασι(ν)	3. τι-θῇ	3. τι-θῶ-σι(ν)

Optativus

S.	1. τι-θείη-ν	P.	1. τι-θεῖ-μεν
	2. τι-θείη-ς		2. τι-θεῖ-τε
	3. τι-θείη		3. τι-θεῖ-εν

Imperativus

S.	2. τί-θει	P.	2. τί-θε-τε
	3. τι-θέ-τω		3. τι-θέ-ντων

Infinitivus

τι-θέ-ναι

Participium

m — τι-θείς (< **τιθεντς*), gen. τιθέντος,
f — τι-θεῖσα (< *τιθεντjα), " τιθείσης,
n — τι-θέν (< *τιθεντ), " τιθέντος

Imperfectum activi

S.	1. ἐ-τί-θη-ν	P.	1. ἐ-τί-θε-μεν
	2. ἐ-τί-θει-ς		2. ἐ-τί-θε-τε
	3. ἐ-τί-θει		3. ἐ-τί-θε-σαν

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Τοῖς νομοθέταις ὄνομά ἐστιν ἀπὸ τοῦ νόμους τιθέναι. 2) Οἱ παλαιοὶ τοῖς τελευτήσασιν ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα κατετίθεσαν, ναῦλον τῷ Χάρωνι. 3) Οἱ δικασταὶ ἐπιτιθέασι δίκην τοῖς κακούργοις. 4) Ἤδη Ἀναξαγόρας ὁ φιλίσοφος ἐδίδασκε τὸν ἥλιον τῇ σελήνῃ ἐντιθέναι τὸ φῶς. 5) Παῖς πατέρα τιμῶσι μάλιστ' ἂν εὐδαίμονα τιθείη. 6) Οἱ τοὺς νόμους τιθέντες τοῖς τὴν πατρίδα προδιδοῦσι δίκην χαλεπωτάτην ἐπιτιθέασιν. 7) Ἐντιθῶμεν τοῖς νέοις τῆς σοφίας ἔρωτα. 8) Ἐκοσμήθη ἡ Ὀλυμπία ἐκ τοῦ πλήθους ἀναθημάτων, ἅπερ οἱ Ἕλληνες ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος ἐνετίθεσαν. 9) Ἡ ἀρετὴ μόνη εὐδαίμονας τίθησι τοὺς ἀνθρώπους. 10) Οἱ νόμοι τοιοῦτοι, οἷοι οἱ τιθέντες. 11) Εἰ οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ τῶν πολεμίων ἡγεμόνας ἐν τῇ μάχῃ ἀπεκτείνειαν, καλὸν κόσμον τῷ Διὸς νεῷ περιετίθεσαν τὰ ὅπλα αὐτῶν ἀνατιθέντες τῷ θεῷ. 12) Φυλάττου, μὴ βουλόμενος σαυτὸν εὐτυχῆ τιθέναι ἄλλους ἀτυχεῖς τιθῇς.

Γέρων καὶ θάνατος

Γέρων τις ἐν τῇ ὕλῃ ξύλα τεμὼν ἐπὶ τοῖς ὤμοις ἐτίθει. Ἀπειρηκὼς δὲ τῷ ἄχθει ἀποτίθησι τὰ ξύλα καὶ τὸν θάνατον ἐλθεῖν ἐπικαλεῖται· "Εἰθ', ὦ θάνατε, τῷ ἐμῷ πονηρῷ βίῳ τέλος ἐπιτιθείης". Ὁ δὲ θάνατος αὐτίκα φαίνεται καὶ τὴν αἰτίαν πυνθανόμενος, δι' ἣν αὐτὸν καλοίη. Ὁ δὲ γέρων ἐκπλαγείς·"'Αλλ' εὔχομαί σε ἐλθεῖν, ἵνα τὸν φόρτον τοῦτον ἐπιτιθῇς μοι".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος φιλόζωος ὤν, κἂν μυρίοις κινδύνοις περιπεσὼν δοκῇ θανάτου ἐπιθυμεῖν, ὅμως τὸ ζῆν πρὸ θανάτου αἱρεῖται.

(Αἴσωπος)

Ἥσυχος, ὥπερ ἐγώ, μέσσην ὁδὸν ἔρχεο ποσσίν,
μηδ' ἑτέροισι δίδους, Κύρνε, τὰ τῶν ἑτέρων.

(Θεογ. 331—332)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Скіфи померлим царям клали в домовину все те, що було їм за життя наймилішим. 2) В Аїді Радамант накладав на кожного належне покарання. 3) Переможцю на Істмійських іграх накладали сосновий вінок.

ЛЕКЦІЯ 93

§ 189. Презенс та імперфект активного стану дієслова ἵημι

Praesens activi

Indicativus

S.	1. ἵ-η-μι	P.	1. ἵ-ε-μεν		
	2. ἵ-η-ς		2. ἵ-ε-τε		
	3. ἵ-η-σι(ν)		3. ἱ-ᾶ-σι (< **ἱεασι*)		

Coniunctivus

S.	1. ἱ-ῶ	P.	1. ἱ-ῶ- μεν		
	2. ἱ-ῇς		2. ἱ-ῆ-τε		
	3. ἱ-ῇ		3. ἱ-ῶ σι(ν)		

Optativus

S.	1. ἱ-είη-ν	P.	1. ἱ-εῖ-μεν		
	2. ἱ-είη-ς		2. ἱ-εῖ-τε		
	3. ἱ-είη		3. ἱ-εῖ-εν		

Imperativus

S.	2. ἵ-ει (< **ἱεε*)	P.	2. ἵ-ε-τε		
	3. ἱ-έ-τω		3. ἱ-έ-ντων		

Infinitivus

ἱ-έ-ναι

Participium

m — ἱ-είς (< **ἱεντς*), gen. ἱέντος,
f — ἱ-εῖσα (< **ἱεντϳα*), " ἱείσης,
n — ἱ-έν (< **ἱεντ*), " ἱέντος

Imperfectum activi

S.	1. ἵ-ει-ν	P.	1. ἵ-ε-μεν		
	2. ἵ-ει-ς		2. ἵ-ε-τε		
	3. ἵ-ει		3. ἵ-ε-σαν		

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πάντα κάλων ἐξιέναι. Відпускати всі снасті (пускати в хід усі засоби).

Ακούετε καὶ συνίετε (*Біблія*). Слухайте і розумійте.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Ἄριστος κριτὴς νομιζέσθω ὁ ταχέως μὲν συνιείς, βραδέως δὲ κρίνων. 2) Ὥσπερ τὰ τόξα, οὕτω καὶ ψυχὰς χρὴ τότε μὲν ἐντείνειν, τότε δὲ ἀνιέναι. 3) Μηδέποτε ἀφιῶμεν τοὺς φίλους ἐπὶ τῷ κέρδει. 4) Ἐν τῇ Κορίνθου ἀγορᾷ ᾠκοδόμηται κρήνη καὶ Ποσειδῶν καὶ δελφὶς ὑπὸ τοῖς ποσίν ἐστι τοῦ Ποσειδῶνος ἀφιεὶς ὕδωρ. 5) Οἱ τοὺς ἀδελφοὺς παριέντες καὶ ἄλλους φίλους ζητοῦντες παραπλήσιοί εἰσι τοῖς τὴν ἑαυτῶν γῆν ἑῶσι, τὴν δ᾽ ἀλλοτρίαν γεωργοῦσιν. 6) Οὐ πάντες ἐξίασιν εἰς πόντον ῥόοι. 7) Εἴθε τὰ ζῷα ἀνθρωπίνην φωνὴν ἂν ἀφιείη. 8) Τὰ καλὰ τῶν Ἑλλήνων ποιήματα πῶς ἂν βούλοιτό τις ἀναγιγνώσκειν μὴ σινιεὶς Ἑλληνιστί; 9) Μὴ ἀφίετε, ὦ νεανίαι, μηδένα καιρὸν τοῦ ἀεί τι προσμανθάνειν. 10) Κάτων γέροντι πονηρῷ ἔφη· "Τί, ἄνθρωπε, τῷ γήρᾳ πολλὰ κακὰ ἔχοντι τὴν ἐκ πονηρίας αἰσχύνην προστίθης;" 11) Παρ᾽ Ἑρμιονεῦσι τεθρύληται τὴν εἰς Ἅιδου κατάβασιν σύντομον εἶναι· διόπερ οὐκ ἐντιθέασιν ἐνταῦθα τοῖς νεκροῖς ναῦλον.

Κόραξ καὶ ἀλώπηξ

Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε πάντα τὰ ζῷα ἀνθρωπίνην φωνήν τ᾽ ἀφιέναι δυνατὰ ἦν καὶ ἀλλήλων συνίει. Τότε δ᾽ ἀλώπηξ ἰδοῦσα κόρακα, ὃς ἔχων τυρὸν ἐπὶ δένδρου τινὸς ἐκάθισεν, ἔφη· "Οὐ συνίημι, διὰ τί πάντες σου ὀλιγωροῦσιν. Τὸ μὲν σχῆμά σου βασιλικόν ἐστιν· εἰ δὲ καὶ φωνὴν ἀφιείης ὁμοίαν τῇ μορφῇ, προσαγορεύσαιμι ἄν σε πάντων τῶν ὀρνίθων βασιλέα". Ὁ δὲ κόραξ τὴν τῆς ἀλώπεκος μηχανὴν οὐ συνιείς, μεγάλως ἐκεκράγει καὶ ὁ τυρὸς ἐκπίπτει· ἐκείνη δὲ τὸν τυρὸν ἁρπάσασα ἔφυγεν.

Πρὸς ἄνδρα ἀνόητον ὁ λόγος εὔκαιρος.

(Αἴσωπος)

Περὶ τοῦ Νείλου ποταμοῦ

Ὁ Νεῖλος ποταμὸς ἐκ Αἰθιοπίας ῥέων ἐξίησιν εἰς τὴν θάλατταν δυοῖν στομάτοιν, τὸ δὲ πάλαι ἑπτὰ στόμασιν ἐξίει· ἄλλοι δὲ ποταμοὶ διὰ τῆς Αἰγύπτου οὐ ῥέουσιν. Κατ᾽ ἔτος οὖν ὁ Νεῖλος ὕδωρ ἐπὶ γῆς ἰὲις καὶ πηλὸν καταλείπων τοὺς ἀγροὺς παμφορωτάτους τίθησιν. Λέγουσι δὲ καὶ τὸ ὕδωρ, ὁ τὰ φρέατα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ ἀνίησιν, ἐκ τοῦ Νείλου ποταμοῦ ῥεῖν· ὅπου δ᾽ ἂν πηγαὶ ὕδωρ ἀνιῶσιν, ἡ γῆ πολλὰ δένδρα καὶ καρποὺς φέρει.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Греки вважали, що дощі посилає Зевс. 2) Одне й те саме слухати не означає так само сприймати і розуміти. 3) Не дозволяй собі того, чого не дозволив би іншому.

ЛЕКЦІЯ 94

§ 190. Презенс та імперфект активного способу дієслова ἵστημι

Praesens activi

Indicativus		***Coniunctivus***	
S. 1. ἵ-στη-μι	P. 1. ἵ-στα-μεν	S. 1. ἱ-στῶ	P. 1. ἱ-στῶ-μεν
2. ἵ-στη-ς	2. ἵ-στα-τε	2. ἱ-στῇς	2. ἱ-στῆ-τε
3. ἵ-στη-σι(ν)	3. ἵ-στα-σι(ν)	3. ἱ-στῇ	3. ἱ-στῶ-σι(ν)

Optativus		***Imperativus***	
S. 1. ἱ-σταίη-ν	P. 1. ἱ-σταῖ-μεν		
2. ἱ-σταίη-ς	2. ἱ-σταῖ-τε	S. 2. ἵ-στη(<**ἵστα-ε*)	P. 2. ἵ-στα-τε
3. ἱ-σταί-η	3. ἱ-σταῖ-εν	3. ἱ-στά-τω	3. ἱ-στά-ντων

Infinitivus	***Participium***
ἱ-στά-ναι	***m*** — ἱ-στα-ς (< **ἱστανς*), gen. ἱστάντος, ***f*** — ἱ-στᾶσ-α (< **ἱσταντ-ja*), " ἱστάσης, ***n*** — ἱ-στάν (< **ἱσταντ*), " ἱστάντος

Imperfectum activi

S.	1. ἵ-στη-ν	P. 1. ἵ-στα-μεν
	2. ἵ-στη-ς	2. ἵ-στα-τε
	3. ἵ-στη	3. ἵ-στα-σαν

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Οἱ Θηβαῖοι ἀνῄρουν τὰς ἐν τῇ Σικελίᾳ πολιτείας καὶ τυράννους καθίστασαν. 2) Ἀσκληπιὸς ἔτυχε παρὰ θεῶν ἀνιστάναι μὲν τεθνηκότας νοσοῦντας δὲ ἰᾶσθαι. 3) Θεμιστοκλῆς λέγεται εἰπεῖν, ὡς τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕπνου ἀνισταίη. 4) Μὴ διίστη φίλους ἀγαθούς. 5) Λάκων τις ταχθεὶς ἔσχατος τοῦ χρονου ἐπείθετο· πρὸς δὲ τὸν ἱστάντα τὸν χορόν·"Εὖ ἔχει, ὅτι οὐχ τόποι τοὺς ἄνδρας, ἀλλ᾽ οἱ ἄνδρες τοὺς τόπους ἐντίμους καθίστασιν". 6) Μαρδόνιος δημοκρατίας εἰς τὰς τῶν Ἰώνων πόλεις καθίστη. 7) Ἡ πενία τοὺς ἀνθρόπους πρὸς τὰς τέχνας δεινοτέρους καθίστησιν. 8) Οἱ ἰατροὶ τοὺς μὲν ἀσθενοῦντας ἀνίστασιν ἐκ τῶν νόσων, τοὺς δὲ τελευτήσαντας οὐκ ἂν ἀνισταῖεν. 9) Οἱ Ἕλληνες τοὺς πολεμίους νικήσαντες τρόπαια ἵστασαν. 10) Λύσανδρος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐμισεῖτο, ὅτι πασῶν τῶν πόλεων ὢντινων κρατῆσαι, ἁρμοστὰς προϊστη καταλύσας τὰς δημοκρατίας. 11) Εἰ βούλει ἄλλους παιδεύειν, τὴν σαυτοῦ σωφροσύνην παράδειγμα τοῖς ἄλλοις καθίστη. 12) Ὅταν νομεὺς ἀγαθὸν

κύνα ἔχῃ. καὶ οἱ ἄλλοι νομεῖς βούλονται πλησίον αὐτοῦ τὰς ἀγέλας ἱστάναι, ἵνα τοῦ κυνὸς λαμβάνειν.

Κύων καὶ οἶς

Ὅτε τὰ ζῷα ἀνθρωπίνην φωνὴν ἀφίει, ἡ οἶς τῷ κυνὶ ἀμείνονος τροφῆς φθονοῦσα πρὸς τὸν δεσπότην· "Οὐ συνίημι", ἔφη, "δια τί τὸν κύνα τῶν οἰῶν προτιμᾷς. Ἡμῖν μὲν γὰρ ταῖς καὶ ἔριά σοι καὶ τυρὸν καὶ κρέας παρεχούσαις οὐδὲν δίδως, ὅτι ἂν μὴ ἡ γῆ ἡμῖν διδῷ· τῷ δὲ κυνί, ὃς οὐδὲν τοιοῦτόν σοι παρέχει, μεταδίδως σίτου, ὅνπερ αὐτὸς ἔχεις, καὶ φύλακα ἡμῶν καθίστης". Ὁ δὲ κύων ἀκούσας· "Ναὶ μὰ Δία", ἔφη, "δικαίως προτιμᾷ με καὶ φύλακα ὑμῶν καθίστησιν ὁ δεσπότης· ἐπεὶ ὑμεῖς γε, εἰ μὴ ἐγὼ προφυλάττοιμι ὑμᾶς, τοῖς λύκοις φόβον ἐντιθείς, οὐδ' ἂν νέμεσθαι τολμῷτε φοβούμεναι, μὴ ὑπὸ λύκων ἁρπάσθητε". Οὕτω δὲ καὶ ἡ οἶς συνεχώρησε τὸν κύνα προτιμᾶσθαι.

(Αἴσωπος)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Переможцю на Олімпійських іграх громадяни встановлювали пам'ятник. 2) Кір переконував іонійців відділитися від Креза.

ЛЕКЦІЯ 95

§ 191. Аорист активного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι

Дієвідмінювання δίδωμι, τίθημι, ἵημι в минулому часі доконаного виду зберігає певні риси архаїзму та змішання ознак сильного і слабкого аористів:

в однині дійсного способу до основи на ступені подовження приєднується суфікс -κ- та закінчення сигматичного аориста;

у множині дійсного способу основа має повний ступінь із коротким кінцевим голосним, безпосередньо до якої приєднуються особові закінчення.

Основа на повному ступені виступає також у кон'юнктиві, оптативі, імперативі та дієприкметнику.

Σ У 2-й ос. одн. наказового способу дієслова δίδωμι, τίθημι, ἵημι мають закінчення -ς, яке в першій дієвідміні зустрічаємо в імперативній формі σχές від дієслова ἔχω. Імперативні форми складених дієслів завжди парокситони: πρό-δος, σύν-ες, περί-θες.

Indicativus

S.	1.	ἔ-δω-κ-α	ἔ-θη-κ-α	ἧ-κ-α
	2.	ἔ-δω-κ-ας	ἔ-θη-κ-ας	ἧ-κ-ας
	3.	ἔ-δω-κ-ε(ν)	ἔ-θη-κ-ε(ν)	ἧ-κ-ε(ν)
P.	1.	ἔ-δο-μεν	ἔ-θε-μεν	εἶ-μεν
	2.	ἔ-δο-τε	ἔ-θε-τε	εἶ-τε
	3.	ἔ-δο-σαν	ἔ-θε-σαν	εἶ-σαν

Coniunctivus

S.	1.	δῶ	θῶ	ὦ	P. 1.	δῶμεν	θῶμεν	ὦμεν
	2.	δῷς	θῇς	ᾖς	2.	δῶτε	θῆτε	ἦτε
	3.	δῷ	θῇ	ᾖ	3.	δῶσι(ν)	θῶσι(ν)	ὦσι(ν)

Optativus

S.	1.	δο-ίη-ν	θε-ίη-ν	ε-ἵη-ν	P. 1.	δο-ῖ-μεν	θε-ῖ-μεν	ε-ῖ-μεν
	2.	δο-ίη-ς	θε-ίη-ς	ε-ἵη-ς	2.	δο-ῖ-τε	θε-ῖ-τε	ε-ῖ-τε
	3.	δο-ίη	θε-ίη	ε-ἵη	3.	δο-ῖ-εν	θε-ῖ-εν	ε-ῖ-εν

Imperativus

S.	2.	δό-ς	θέ-ς	ἔ-ς	P.	2. δό-τε	θέ-τε	ἔ-τε
	3.	δό-τω	θέ-τω	ἔ-τω		3. δό-ντων	θέ-ντων	ἔ-ντων

Infinitivus

δοῦ-ναι	θεῖ-ναι	εἶ-ναι

Participium

m	—	δούς (< *δοντς), gen. δόντος;	θείς (< *θεντς), θέντος;	εἵς (< *ἑντς), ἕντος;
f	—	δοῦσα (< *δοντjα),	θεῖσα (< *θεντjα),	εἶσα (< *ἑντjα),
n	—	δόν (< *δοντ),	θέν (< *θεντ),	ἕν (< *ἑντ).

Σ Форми дієслова ἵημι в багатьох випадках виявляються омонімічними, і не лише до дієслівних форм. Складені з префіксами форми дієслова ἵημι можуть виявлятись омонімічними до префіксальних форм дієслова εἶναι. Наприклад, усі особові форми кон'юнктива активного аориста від παρίημι *дозволяти* та кон'юнктива презенса дієслова πάρειμι *бути присутнім*: παρῶ, παρῇς, παρῇ і т.д. Омонімічними є форми оптативів: аориста від παρίημι та презенса від πάρειμι: παρείην, παρείης, παρείη і т.д. Омонімічні інфінітиви: аориста від παρίημι та презенса від πάρειμι — παρεῖναι.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Εἰ μὴ ἔχεις γέροντα, δὸς καὶ ἀγόρασον. Якщо не маєш старика, дай гроші і купи.

Τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπαροίθεν ἔθηκαν (*Ἡσίοδος*). Попереду доброчесності боги помістили важку працю.

Ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας ἡ φύσις, οὐδένα δὲ δοῦλον πεποίηκε (*Ἀλκιδάμας*). Природа всіх створила вільними, нікого не зробила рабом.

Ἐν Λυκείῳ τὸν φορμὸν δοῦναι (*Ἀριστοτέλης*). Дати циновку в Ліцеї. (Дати потрібне у момент справжньої необхідності).

Δός μοι, ποῦ στῶ, καὶ κινῶ τὴν γῆν (*Ἀρχιμέδης*). Дайте мені точку опори, і я зрушу землю.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії слів, звертаючи увагу на омонімію форм:*

ἀφῶσιν, προεῖναι, ἧκας, ᾗ, ἐφέντων, ἀφιείη, ἕν.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ὁμοίως ἐπισφαλές ἐστιν μαινομένῳ δοῦναι μάχαιραν καὶ πονηρῷ δύναμιν. 2) Νόμος ἦν τοῖς Ἀθηναίοις, ἐάν τις τὴν πόλιν προδῷ, τοῦτον μὴ ταφῆναι ἐν τῇ Ἀττικῇ. 3) Ἡ δοῦσα πάντα καὶ κομίζεται φύσις. 4) Ὅστις δυνατὸς ὢν χάριν ἀποδοῦναι μὴ ἀποδοίη, δικαίως ἂν ἀχάριστος κληθείη. 5) Λάκαινα πρὸς τὸν υἱὸν λέγοντα μικρὸν ἔχειν ξίφος ἔλεγεν· "Βῆμα πρόσθες". 6) Λυσίας ἔλεγεν, ὅτι Δράκων μὲν τὸν νόμον γραφείη, Σόλων δὲ θείη. 7) Κάδμον λέγουσι δράκοντος ὀδόντας σπεῖραι, ἄνδρας δὲ ἀπὸ τῶν ὀδόντων ἀνεῖναι τὴν γῆν. 8) Ἡ γεωργία ἂν πόλυ ἐπιδοίη, εἴ τις ἄθλα προτιθείη τοῖς κάλλιστα τὴν γῆν ἐξεργαζομένοις. 9) Ἀθηναῖοι Σωκράτην χαλκῇ εἰκόνι ἐτίμησαν, ἣν ἔθεσαν ἐν τῷ πομπείῳ. 10) Χάριν λαβὼν μέμνησο καὶ δοὺς ἐπιλαθοῦ. 11) Κῦρος ἀποθνῄσκων πρὸς τοὺς παῖδας ἔλεξεν·"Τὸ ἐμὸν σῶμα, ὅταν τελευτήσω, μὴ ἐν χρυσῷ θῆτε μητ' ἐν ἀργυρῷ, ἀλλὰ τῇ γῇ ἀπόδοτε". 12) Λυκοῦργον, τὸν θέντα Λακεδαιμονίοις νόμους, μάλιστα θαυμάζομεν. 13) Πιττακός, ὁ Μυτιληναίων τύραννος, ἀδικηθεὶς ὑπό τινος, ἔχων δύναμιν αὐτὸν κολάσαι, ἀφῆκε λέγων· "Συγγνώμη τιμωρίας ἀμείνων".

Πάντα θεοῖσ' ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδός τε,
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστίν,
κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν,
(καὶ) πλεῖστ' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα.

(Ξεν. 10)

Φύσις κέρατα ταύροις,
ὁπλὰς δ' ἔδωκεν ἵπποις,
ποδωκίην λαγωοῖς,
λέουσι χάσμ' ὀδόντων,
τοῖς ἰχθύσιν τὸ νηκτόν,
τοῖς ὀρνέοις πέτασθαι,
τοῖς ἀνδράσιν φρόνημα·
γυναιξὶν οὐκ ἔτ' εἶχεν.
τί οὖν; δίδωσι κάλλος
ἀντ' ἀσπίδων ἁπασῶν,
ἀντ' ἐγχέων ἁπάντων.
νικᾷ δὲ καὶ σίδηρον
καὶ πῦρ καλή τις οὖσα.

('Ανακρ. 24)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Геракл одягнув отруєний плащ, який йому прислала Деяніра. 2) Горгона, дружина Леоніда, відправляючи сина в похід, подавши щит, сказала: "Або з ним, або на ньому". 3) Етеокл і Полінік, повставши один проти одного за владу, обидва загинули.

ЛЕКЦІЯ 96

§ 192. Аорист активного стану дієслова ἵστημι

Дієслово ἵστημι має у всіх способах активного аориста паралельні парадигми, форми яких різняться за значенням:

• форми сигматичного аориста мають перехідне значення: ἔστησα *я поставив*, στῆσαι *поставити*;

• форми безсполучникового аориста другого отримують неперехідне значення: ἔστην *я став*, στῆναι *стати*.

Дієвідмінювання в аористі другому відбувається за зразком інших дієслів, які утворюють аорист без з'єднувального голосного (див. § 180).

	Aoristus I activi		**Aoristus II activi**
	Indicativus		
S. 1.	ἔ-στη-σα	S. 1.	ἔ-στη-ν
2.	ἔ-στη-σα-ς	2.	ἔ-στη-ς
3.	ἔ-στη-σε(ν)	3.	ἔ-στη
P. 1.	ἐ-στή-σα-μεν	P. 1.	ἔ-στη-μεν
2.	ἐ-στή-σα-τε	2.	ἔ-στη-τε
3.	ἔ-στη-σαν	3.	ἔ-στη-σαν
	Coniunctivus		
S. 1.	στή-σ-ω	S. 1.	στῶ
2.	στή-σ-ῃς	2.	στῇς
3.	στή-σ-ῃ	3.	στῇ
P. 1.	στή-σ-ω-μεν	P. 1.	στῶ-μεν
2.	στή-σ-η-τε	2.	στῆ-τε
3.	στή-σ-ω-σι(ν)	3.	στῶ-σι(ν)

Optativus

S.	1. στή-σ-αι-μι	P.	1. στή-σ-αι-μεν	S.	1. στα-ίη-ν	P.	1. στα-ῖ-μεν
	2. στή-σ-αι-ς		2. στή-σ-αι-τε		2. στα-ίη-ς		2. στα-ῖ-τε
	3. στή-σ-αι		3. στή-σ-αι-εν		3. στα-ίη		3. στα-ῖ-εν

Imperativus

S.	2. στῆ-σον	P.	2. στή-σα-τε	S.	2. στῆ-θι	P.	2. στῆ-τε
	3. στη-σά-τω		3. στη-σά-ντων		3. στή-τω		3. στά-ντων

Infinitivus

στῆ-σαι στῆ-ναι

Paricipium

στήσας, στήσασα, στῆσαν στάς, στᾶσα, στάν

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Τοῦ τῶν πολεμίων στρατηγοῦ τοὺς στρατιώτας περιστήσαντος περὶ τὴν πόλιν οἱ πολῖται ἐφοβοῦντο, μὴ ἀποκλεισθεῖεν τῆς τοῦ σίτου ἐπαγωγῆς. 2) Ἀναστὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Θηραμένης ἐκέλευσε τοὺς Ἀθηναίους τριάκοντα ἄνδρασιν ἐπιτρέπειν τὴν πόλιν. 3) Κλεισθένης τοὺς τυράννους ἐξέβαλε καὶ τὴν δημοκρατίαν κατέστησεν. 4) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐφοβοῦντο, μὴ οἱ Ποτειδεᾶται ἀποστῶσι καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους συναποστήσωσιν. 5) Τὸν τετελευτηκότα οὐκ ἂν ἀναστήσειας. 6) Διογένης φιλοσόφου τινὸς λέγοντος, ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις, ἀναστὰς περιεπάτει. 7) Τὸ πρῶτον μὲν Δῆλος ἡ νῆσος ἦν πλανωμένη· Ποσειδῶνος δὲ εἴποντος· "Στῆθι, ὦ νῆσε", αὐτίκα ὑπέστη. 8) Πομπηΐου καὶ Καίσαρος διαστάντων ὁ Κικέρων ἔφη·"Γιγνώσκω, ὃν φύγω, οὐ γιγνώσκων, πρὸς ὃν φύγω". 9) Οἱ Λακεδαιμονίοι ἐνδοξοτάτους τῶν πολιτῶν φύλακας τῶν βασιλέων καθίστασαν. 10) Ὡς Ἀλέξανδρος ἠρώτησε Διογένην, εἴ τινος δέοιτο· "Μικρόν", ἀπεκρίνατο,"ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετάστηθι".

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα, Παντοκράτορα, Ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν Θεοῦ τον μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατέλθοντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατ' τὰς γραφάς. Καὶ ἀνέλθοντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον

μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς Βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν Προφητῶν. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον γέρας, ὅσσον ἀπαρκεῖ,
τιμῆς οὔτ' ἀφελὼν οὔτ' ἐπορεξάμενος·
οἳ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀνητοί,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν.
Ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικᾶν δ' εἴασ' οὐδετέρους ἀδίκως.

(Σολ. 5, 1—6)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Арістид, досягши влади й могутності, залишився найбіднішим громадянином. 2) Афіняни першими встановили демократичний устрій.

ЛЕКЦІЯ 97

§ 193. Майбутній час, перфект та плюсквамперфект активного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι

Дієвідмінювання у вказаних часах не різниться від утворення відповідних форм у дієслів першої дієвідміни. Дієслівна основа виступає на ступені подовження.

Для самостійного утворення парадигм достатньо вказати лише форми перших двох осіб дійсного способу.

Futurum

S.	1.	δώ-σ-ω	θή-σ-ω	ἥ-σ-ω	στή-σ-ω
	2.	δώ-σ-εις ...	θή-σ-εις ...	ἥ-σ-εις ...	στή-σ-εις...

Perfectum

S.	1.	δέ-δω-κ-α	τέ-θη-κ-α	εἶ-κ-α	ἕ-στη-κ-α
	2.	δέ-δω-κ-ας ...	τέ-θη-κ-ας ...	εἶ-κ-ας ...	ἕ-στη-κ-ας...

Plusquamperfectum

S.	1.	ἐ-δε-δώ-κ-ει-ν	ἐ-τε-θεί-κ-ει-ν	εἵ-κ-ει-ν	εἰ-στή-κ-ει-ν
	2.	ἐ-δε-δώ-κ-εις ...	ἐ-τε-θεί-κ-ει-ς ...	εἵ-κ-ει-ς ...	εἰ-στή-κ-ει-ς

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:* δῶσον, στησόντων, εἰκόσιν, θήσουσα, ἧσειν, εἵκεσαν.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Ἀρχίδαμος ἐρωτήσαντός τινος αὐτόν, τίνες προεστήκασι τῆς Σπάρτης, ἔλεγεν·"Οἱ νόμοι". 2) Αἰτοῦμεν τοὺς θεούς, ἃ μὴ διδόασι πολλῶν ὄντων ἄγε ἡμῖν δεδώκασιν. 3) Φίλιππος λέγει· τοὺς μέλλοντος προδώσειν μάλιστα φιλῶ, τοὺς δ' ἤδη προδεδωκότας μάλιστα μισῶ. 4) Ἐν τοῖς Δελφινοῖς ἀναθήμασιν ἦν σκελετός, ὃν ἀνετεθείκει Ἱπποκράτης ὁ ἰατρός. 5) Οὐ μόνον γεγραμμένοι νόμοι εἰσίν, ἀλλὰ καί τινες ἄγραφοι, οὓς οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις τεθήκασιν. 6) Τοῖς μὲν Σπαρτιάταις Λυκοῦργος νόμον ἔθηκε τῶν παίδων τοὺς ἀσθενεῖς ἐκτιθέναι, οἱ δὲ Θεβαῖοι δίκην ἐπετίθεσαν τῷ ἐκτιθηκότι τὸν παῖδα. 7) Οἱ νομοθέται τοῖς τὴν πατρίδα προδεδωκόσι θανάτου δίκην ἐπιτεθείκεσαν. 8) Οὐδὲν ἕστηκεν οὐτ' ἑστήξει· πάντα κινεῖται καὶ μεθίσταται. 9) Πεισίστρατος φόρους μὲν ἐπιθεῖναι τοὺς Ἀθηναίους λεγέται, τοὺς δὲ νόμους, οὓς τέθηκε Σόλων, οὐ μετατεθηκέναι. 10) Ξέρξης ἐπηγγείλατο τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ συστρατεύσαιντο ἑαυτῷ, ἀναστήσειν τὰ ἱερὰ τὰ κεκαυμένα καὶ χρήματα δώσειν πολλὰ καὶ κυρίους καταστήσειν αὐτοὺς τῆς Ἑλλάδος.

Δάμων καὶ Φιντίας

Διονυσίῳ, τῷ τῶν Συρακουσίων τυράννῳ, Φιντίας τις ἐπεβεβουλεύκει. Μέλλων δὲ δίκην δώσειν τοῦ ἀδικήματος, ἱκέτευε τὸν Διονύσιον μεθεῖναι πρὸς ὀλίγας ἡμέρας αὐτόν, ἕως ἄν, εἰς τὴν πατρίδα πορευθείς, διαθῇ τὰ αὐτοῦ. "Ἐάν", ἔφη,"μὴ ἀνέλθω εἰς ὡρισμένον χρόνον, δίκην ἐπίθες τῷ φίλῳ, ὃς ἑαυτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον παραδώσει ἀντ' ἐμοῦ". Τοῦ τυράννου συγχωρήσαντος ὁ Φιντίας Δάμωνα τῶν ἑταίρων τινὰ ἐκέλευσεν ἐγγυήσασθαι. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δάμων αὐτὸν παρέδωκεν, ὁ Διονύσιος ἀφῆκε τὸν Φιντίαν.

Τῇ τεταγμένῃ δ' ἡμέρᾳ ἅπας ὁ δῆμος συνείλεκτο παραδοκῶν, πότερον ὁ Φιντίας ποιήσει, ὁ συντέθηκεν, ἢ τὸν φίλον φανήσεται. Ὄντος δ' ἤδη τοῦ ἡλίου περὶ δυσμὰς πάντες ᾤοντο, ὅτι Φιντίας τὸν φίλον προὔδωκε. Τοῦ Δάμωνος ἤδη πρὸς τὸν θάνατον ἀπαγομένου ἀνελπίστως ἧκε Φιντίας. Θαυμάσας δ' ὁ Διονίσιος ἀμφοτέρων τὴν ἀρετήν, τὸν ἐπιβουλεύσαντα ἀφῆκε καὶ ἠτήσατο αὐτοὺς τρίτον αὐτὸν εἰς τὴν φιλίαν προσέσθαι.

Οὐδείς, Κύρν', ἄτης καὶ κέρδεος αἴτιος αὐτός,
ἀλλὰ θεοὶ τούτων δώτορες ἀμφοτέρων·
οὐδέ τις ἀνθρώπων ἐργάζεται ἐν φρεσὶν εἰδώς,
ἐς τέλος εἴτ' ἀγαθὸν γίνεται εἴτε κακόν·
πολλάκις γὰρ δοκέων θήσειν κακόν, ἐσθλὸν ἔθηκεν·
καί τε δοκῶν θήσειν ἐσθλόν, ἔθηκε κακόν.
Οὐδέ τῳ ἀνθρώπων παραγίγνεται ὅσσ' ἐθέλῃσιν·
ἴσχει γὰρ χαλεπῆς πείρατ' ἀμηχανίης.

(Θεογ. 133—142)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Піфагор казав, що боги дали людям два блага: говорити правду і робити добро. 2) Ассирійський цар Нін, дозволивши своїй жінці поцарювати один день, був нею вбитий.

ЛЕКЦІЯ 98

§ 194. Презенс та імперфект медіального і пасивного станів дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι

Основи у всіх формах медіально-пасивного презенса та імперфекта мають редуплікацію та короткий кінцевий голосний звук. При утворенні форм цих станів особливо чітко видно атематичність другої дієвідміни. Відсутність сполучних голосних впливає на форми 2-ї ос. одн. із закінченнями σαι, σο без випадіння інтервокальної σ, як це мало місце у відповідних формах дієслів першої дієвідміни.

Praesens medii et passivi

Indicativus

S.	1.	δί-δο-μαι	τί-θε-μαι	ἵ-ε-μαι	ἵ-στα-μαι
	2.	δί-δο-σαι	τί-θε-σαι	ἵ-ε-σαι	ἵ-στα-σαι
	3.	δί-δο-ται	τί-θε-ται	ἵ-ε-ται	ἵ-στα-ται
P.	1.	δι-δό-μεθα	τι-θέ-μεθα	ἱ-έ-μεθα	ἱ-στά-μεθα
	2.	δί-δο-σθε	τί-θε-σθε	ἵ-ε-σθε	ἵ-στα-σθε
	3.	δί-δο-νται	τί-θε-νται	ἵ-ε-νται	ἵ-στα-νται

Coniunctivus

S.	1.	δι-δῶ-μαι	τι-θῶ-μαι	ἱ-ῶ-μαι	ἱ-στῶ-μαι
	2.	δι-δῷ	τι-θῇ	ἱ-ῇ	ἱ-στῇ
	3.	δι-δῶ-ται	τι-θῆ-ται	ἱ-ῆ-ται	ἱ-στῆ-ται
P.	1.	δι-δώ-μεθα	τι-θώ-μεθα	ἱ-ώ-μεθα	ἱ-στῶ-μεθα
	2.	δι-δῶ-σθε	τι-θῆ-σθε	ἱ-ῆ-σθε	ἱ-στῆ-σθε
	3.	δι-δῶ-νται	τι-θῶ-νται	ἱ-ῶ-νται	ἱ-στῶ-νται

Optativus

S.	1.	δι-δοί-μην	τι-θεί-μην	ἱ-εί-μην	ἱ-σταί-μην
	2.	δι-δοῖ-ο	τι-θεῖ-ο	ἱ-εῖ-ο	ἱ-σταῖ-ο
	3.	δι-δοῖ-το	τι-θεῖ-το	ἱ-εῖ-το	ἱ-σταῖ-το

P.	1. δι-δοί-μεθα	τι-θεί-μεθα	ἱ-εί-μεθα	ἱ-σταί-μεθα
	2. δι-δοῖ-σθε	τι-θεῖ-σθε	ἱ-εῖ-σθε	ἱ-σταῖ-σθε
	3. δι-δοῖ-ντο	τι-θεῖ-ντο	ἱ-εῖ-ντο	ἱ-σταῖ-ντο

Infinitivus

δί-δο-σθαι	τί-θε-σθαι	ἵ-ε-σθαι	ἵ-στα-σθαι

Imperativus

S.	2. δί-δο-σο	τί-θε-σο	ἵ-ε-σο	ἵ-στα-σο
	3. δι-δό-σθω	τι-θέ-σθω	ἱ-έ-σθω	ἱ-στά-σθω
P.	2. δί-δο-σθε	τί-θε-σθε	ἵ-ε-σθε	ἵ-στα-σθε
	3. δι-δό-σθων	τι-θέ-σθων	ἱ-έ-σθων	ἱ-στά-σθων

Participium

δι-δό-μενος, -η, -ον	τι-θέ-μενος, -η, -ον	ἱ-έ-μενος, -η, -ον	ἱ-στά-μενος, -η, -ον

Imperfectum medii et passivi

S.	1. ἐ-δι-δό-μην	ἐ-τι-θέ-μην	ἱ-έ-μην	ἱ-στά-μην
	2. ἐ-δί-δο-σο	ἐ-τί-θε-σο	ἵ-ε-σο	ἵ-στα-σο
	3. ἐ-δί-δο-το	ἐ-τί-θε-το	ἵ-ε-το	ἵ-στα-το
P.	1. ἐ-δι-δό-μεθα	ἐ-τι-θέ-μεθα	ἱ-έ-μεθα	ἱ-στά-μεθα
	2. ἐ-δί-δο-σθε	ἐ-τί-θε-σθε	ἵ-ε-σθε	ἵ-στα-σθε
	3. ἐ-δί-δο-ντο	ἐ-τί-θε-ντο	ἵ-ε-ντο	ἵ-στα-ντο

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πρὸς τὴν ἀνάγκην οὐδ' Ἄρης ἀντίσταται (*Σοφοκλῆς*). Проти долі навіть Арес не повстає.

Πρὸς στάθμῃ πέτρον τίθεσθαι, μή τι πρὸς πέτρῳ στάθμην (*Πλούταρχος*). Прикладати слід камінь до правила, а не правило до каменя. (Потрібно практику пристосовувати до теорії, а не навпаки).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Δίκην ἄλλοις ἐπιτιθέναι ῥᾷόν ἐστι ἢ ἐπιτίθεσθαι. 2) Καῖσαρ ἐφαίνετο τῆς τυραννίδος ἐφιέμενος. 3) Καταλυθέντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὀλγαρχίαι ἐν ταῖς πλείσταις τῆς Ἑλλάδος πόλεσι καθίσταντο. 4) Χαλεπόν ἐστι μακρὰν συνήθειαν ἐν βραχεῖ ἀποτίθεσθαι. 5) Παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις οἱ νεώτεροι ἀνίσταντο τῶν πρεσβυτέρων πλησιαζόντων καὶ θάκων καὶ ὁδῶν ἐξίσταντο. 6) Νόμος ἦν τῶν Ἀθηναίων τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ νικήσαντι δραχμαὶ πεντακοσίαι διδόσθων. 7) Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες, ὅτι Παυσανίας κρύφα συντιθεῖτο τοῖς

Πέρσαις εὐθὺς μεταπεμψάμενοι αὐτὸν ἐζημίωσαν. 8) Ἐφόδιον εἰς τὸ γῆρας ἀεὶ κατατίθεσο. 9) Τίθεται τοὺς νόμους ἑκάστη ἡ ἀρχὴ πρὸς τὸ αὐτῇ σύμφερον. 10) Τῷ Μίδᾳ ἐκείνῳ πάντα τὰ παρατιθέμενα ἐγίγνετο χρυσᾶ. 11) Οὗτοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἱ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν, ἐπὶ ἂν ἔργον τράπωνται. 12) Οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς μὲν Λακεδαιμονίοις ἑκόντες τὴν κατὰ γῆν ἡγεμονίαν ἄφεισαν, αὐτοὶ δὲ τῆς θαλαττοκρατίας ἐφίεντο.

Περὶ τῶν Αὐγέου βοσκημάτων

Πέμπτον ἐπέταξεν αὐτῷ ἆθλον τῶν Αὐγέου βοσκημάτων ἐν ἡμέρᾳ μίᾳ μόνον ἐκφορῆσαι τὴν ὄνθον· ἦν δὲ Αὐγέας βασιλεὺς Ἤλιδος, πολλὰς εἶχε βοσκημάτων ποίμνας. Τούτῳ προσελθὼν Ἡρακλῆς, οὐ δηλώσας τὴν Εὐρυσθέως ἐπιταγήν, ἔφασκε μίᾳ ἡμέρᾳ τὴν ὄνθον ἐκφορήσειν, εἰ δώσει τὴν δεκάτην αὐτῷ τῶν βοσκημάτων. Αὐγέας δὲ ἀπιστῶν ὑπισχνεῖται· μάρτυρα δὲ ποιούμενος Ἡρακλῆς τὸν Ἀλφειὸν ποταμὸν καὶ τὸν Πηνειὸν σύνεγγυς ῥέοντας παροχετεύσας ἐπήγαγεν, ἔκρουν δι' ἄλλης ἐξόδου ποιήσας. Μαθὼν δὲ Αὐγέας, ὅτι κατ' ἐπιταγὴν Εὐρυσθέως τοῦτο ἐπιτετέλεσται, τὸν μισθὸν οὐκ ἀπεδίδοτο, προσέτι ἠρνεῖτο καὶ μισθὸν ὑποσχέσθαι δώσειν.

(Ἀπολ. Βιβλ. μυθ., 42)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Спартанці всі життєві блага ставили нижче за славу. 2) Піфагор учив, що душа переселяється в інші тіла. 3) Солон встановив закон, який накладав велике покарання на того, хто віддав свою дитину.

ЛЕКЦІЯ 99

§ 195. Аорист медіального стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι

Форми медіального аориста утворюються безсполучниково від основи на повному ступені.

Особливістю форм дійсного способу дієслів δίδωμι, τίθημι є випадіння σ у закінченні 2-ї ос. одн. -σο та злиття голосних в ου: ἔδου < **ἐδοσο*, ἔθου < **ἐθεσο*.

Це ж явище має місце у 2-й ос. одн. наказового способу дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι: δοῦ < **δοσο*, θοῦ < **θεσο*, οὗ < **εσο*. У цих імперативних формах від дієслів, складених із префіксами, наголос падає на корінь, якщо префікс односкладовий, і — на префікс, якщо він двоскладовий: συνθοῦ, ἀπόδου.

Σ Дієслово ἵστημι утворює форми за зразком аориста першого дієслів першої дієвідміни.

Indicativus

S.	1.	ἐ-δό-μην	ἐ-θέ-μην	εἵ-μην	ἐ-στη-σά-μην
	2.	ἔ-δου	ἔ-θου	εἶ-σο	ἐ-στή-σω
	3.	ἔ-δο-το	ἔ-θε-το	εἶ-το	ἐ-στή-σα-το
P.	1.	ἐ-δό-μεθα	ἐ-θέ-μεθα	εἵ-μεθα	ἐ-στη-σά-μεθα
	2.	ἔ-δο-σθε	ἔ-θε-σθε	εἶ-σθε	ἐ-στή-σα-σθε
	3.	ἔ-δο-ντο	ἔ-θε-ντο	εἶ-ντο	ἐ-στή-σα-ντο

Coniunctivus

S.	1.	δῶ-μαι	θῶ-μαι	ὦ-μαι	στή-σω-μαι
	2.	δῷ	θῇ	ᾖ	στή-σῃ
	3.	δῶ-ται	θῆ-ται	ἧ-ται	στή-σῃ-ται
P.	1.	δώ-μεθα	θώ-μεθα	ὦ-μεθα-στη	σώ-μεθα
	2.	δῶ-σθε	θῆ-σθε	ἦ-σθε	στή-σῃ-σθε
	3.	δῶ-νται	θῶ-νται	ὦ-νται	στή-σω-νται

Optativus

S.	1.	δοί-μην	θεί-μην	εἵ-μην	στη-σαί-μην
	2.	δοῖ-ο	θεῖ-ο	εἶ-ο	στή-σαι-ο
	3.	δοῖ-το	θεῖ-το	εἶ-το	στή-σαι-το
P.	1.	δοί-μεθα	θεί-μεθα	εἵ-μεθα	στη-σαί-μεθα
	2.	δοῖ-σθε	θεῖ-σθε	εἶ-σθε	στή-σαι-σθε
	3.	δοῖ-ντο	θεῖ-ντο	εἶ-ντο	στή-σαι-ντο

Imperativus

S.	2.	δοῦ	θοῦ	οὗ	στῆ-σαι
	3.	δό-σθω	θέ-σθω	ἔ-σθω	στη-σά-σθω
P.	2.	δό-σθε	θέ-σθε	ἔ-σθε	στή-σα-σθε
	3.	δό-σθων	θέ-σθων	ἔ-σθων	στη-σά-σθων

Infinitivus

δό-σθαι θέ-σθαι ἔ-σθαι στή-σα-σθαι

Participium

δό-μενος,-η,-ον θέ-μενος,-η,-ον ἔ-μενος,-η,-ον στη-σά-μενος,-η,-ον

§ 196. Аорист пасивного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι

Дієвідмінювання в пасивному аористі відбувається за зразком дієслів першої дієвідміни, тому достатньо навести лише форми двох перших осіб у дійсному способі.

S.	1.	ἐ-δό-θη-ν	ἐ-τέ-θη-ν	εἵ-θη-ν	ἐ-στά-θη-ν
	2.	ἐ-δό-θη-ς...	ἐ-τέ-θη-ς...	εἵ-θη-ς...	ἐ-στά-θη-ς...

Σ У дієслова τίθημι кореневий приголосний θ внаслідок дисиміляції придихових переходить у τ; аналогічне явище збереження ознаки слабкого пасивного аориста має місце і в першій дієвідміні (див. § 133).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ὡς μέγα τὸ μικρόν ἐστιν ἐν καιρῷ δοθέν. Яким значним є (нехай навіть) мале, але дане в потрібний момент.

Ὧι παρέθεντο πολύ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν (*Біблія*). Кому багато дано, з того й більше вимагатимуть.

Вправа 1. *Визначте омонімію форм:*

δίδοσθε, ᾖ, εἶμεθα, οὗ, τίθεσθε, στῆσαι, εἶσθε, εἶτο.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἐριχθόνιος λέγεται τὴν τῶν Παναθηναίων ἑορτὴν συστήσασθαι. 2) Πινδάρῳ ἐκ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐκτεθέντι μέλιτται τροφοὶ ἦσαν ἀντὶ τοῦ γάλακτος παρατιθεῖσαι μέλι. 3) Οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τοῖς πολέμοις τοὺς μὲν ἀντισταμένους ἀπέκτεινον, τῶν δ' εἰκόντων ἀφιεῖντο. 4) Ἡρακλῆς τὸ τοῦ Νεμείου λέοντος σῶμα ἐπὶ τοὺς ὤμους ἐπίθεσθαι λέγεται κομιῶν εἰς Μυκήνας. 5) Εἰ διὰ τὴν ἐλπίδα τῶν μειζόνων τὰ ἐν χερσὶν ὄντα παρὰ μηδὲν ἔθου καὶ προεῖσο, δικαίως ἂν μῶρος ἐλέγου. 6) Πέρσαι θύουσιν ἐν καθαρῷ τούτῳ παραστησάμενοι ἱερὸν ἐστεμμένον. 7) Ζεὺς ὑπὸ τῆς μητρὸς κλαπεὶς καὶ εἰς τὴν Κρήτην ἐκτεθεὶς ὑπ' αἰγὸς ἀνατραφῆναι λέγεται. 8) Αἰσχρόν ἐστιν ἐν ταῖς συμφοραῖς τοὺς φίλους προέσθαι. 9) Δαρεῖος συνιείς, ὅτι Ἰστιαῖος μείζονος δυνάμεως, μετεστήσατο ἀφεῖτο αὐτὸν εἰς Σοῦσα καὶ οὐκέτι ἀφῆκεν φοβούμενος, μὴ αὐτὸς κινδυνεύσῃ, εἰ ἐκεῖνον ἀφείη. 10) Κλεομένης σπονδάς ποτε ἑπτὰ ἡμερῶν συνθέμενος, τοῖς πολεμίοις ἐπέθετο τῇ τρίτῃ νυκτὶ εἰπών·"Οὐ γὰρ συνεθέμην σπονδὰς ἑπτὰ νυκτῶν, ἀλλ' ἡμερῶν".

Θυμέ, θημ', ἀμηχάνοισι κήδεσιν κυκώμενε,
ἄναδυ, δυσμενῶν δ' ἀλέξευ προσβαλὼν ἐναντίον
στέρνον, ἐν δοκοῖσιν ἐχθρῶν πλησίον κατασταθεὶς
ἀσφαλέως· καὶ μήτε νικῶν ἀμφάδην ἀγάλλεο
μήτε νικηθεὶς ἐν οἴκῳ καταπεσὼν ὀδύρεο·
ἀλλὰ χαρτοῖσίν τε χαῖρε καὶ κακοῖσιν ἀσχάλα
μὴ λίην· γίγνωσκε γ' οἷος ἄνθρωπος ἔχει.
(Ἀρχ. 67)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Тиранія тридцяти в Афінах була встановлна Лісандром. 2) Коли Сократа запитали, якої думки він про твори Геракліта, він відповів: "Те, що я зрозумів, — розумне; думаю, що й те, що я не зрозумів, — також".

ЛЕКЦІЯ 100

§ 197. Майбутній час, перфект і плюсквамперфект медіального та пасивного станів дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι

Усі форми зазначених часів утворюються за зразками відповідних парадигм дієслів першої дієвідміни.

Futurum medii

S.	1. δώ-σ-ο-μαι	θή-σ-ο-μαι	ἥ-σ-ο-μαι
	2. δώ-σ-ῃ ...	θή-σ-ῃ ...	ἥ-σ-ῃ ...

Futurum passivi

S.	1. δο-θή-σ-ο-μαι	τε-θή-σ-ο-μαι	ἐ-θή-σ-ο-μαι
	2. δο-θή-σ-ῃ ...	τε-θή-σ-ῃ ...	ἐ-θη-σ-ῃ ...

Σ Футуральні форми дієслова τίθημι дістають початковий кореневий звук τ внаслідок дисиміляції придихових.

Perfectum medi et passivi

S.	1. δέ-δο-μαι	τέ-θη-μαι	або	τέ-θει-μαι	εἶ-μαι
	2. δέ-δο-σαι ...	τέ-θη-σαι	"	τέ-θει σαι ...	εἶ-σαι ...

Plusquamperfectum medii et passivi

S.	1. ἐ-δε-δό-μην	ἐ-τε-θεί-μην	εἴ-μην
	2. ἐ-δέ-δο-σο ...	ἐ-τέ-θει-σο ...	εἶ-σο ...

Σ Форми пасивного перфекта та плюсквамперфекта від дієслова τίθημι маловживані і замінюються рівнозначними формами дієслова κεῖμαι *лежати* (див. § 208).

§ 198. Дієслівні прикметники дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι

δο-τός, ή, όν	θε-τός, ή, όν	ἑ-τός, ή, όν	—
δο-τέος, έα, έον	θε-τέος, έα, έον	ἑ-τέος, έα, όν	στα-τέος, έα, έον

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Δίδοτε καὶ δοθήσεται ἡμῖν (*Βίβλία*). Давайте, і вам буде дане.
Εὔχεσθε καὶ δοθήσεται ἡμῖν (*Βίβλία*). Просіть, і вам буде дане.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть, звертаючи увагу на омонімію форм:*

1) Ἐμπεδοκλῆς ὁ φιλόσοφος τὴν αὐτῷ παραδεδομένην βασιλείαν παρῃτήσατο τὴν λιτότητα πλέον ἀγαπήσας. 2) Τῷ μὲν τὸ σῶμα διατεθειμένῳ κακῶς χρεία ἐστ' ἰατροῦ, τῷ δὲ τὴν ψυχὴν φίλου. 3) Γέλως μὴ πολὺς ἔστω, μηδ' ἐπὶ πολλοῖς, μηδ' ἀνειμένος. 4) Παρ' Αἰγυπτίοις τὸ τρίτον μέρος τῆς χώρας ἐδέδοτο τοῖς ἱερεῦσι πρὸς τὰς θεῶν θεραπείαν. 5) Παρμενίων Ἀλεξάνδρου παρῄνει νύκτωρ ἐπίθεσθαι τοῖς Πέρσαις· ἀπαρασκεύοις γὰρ καὶ τεταραγμένοις ἐπιθήσεσθαι. Ὁ δ' ἀπεκρίνατο αἰσχρὸν εἶναι κλέψαι τὴν νίκην. 6) Δημοσθένης τάδε ἔλεγεν·"Εἰ προησόμεθα, ὥσπερ πολλὰ ἤδη προείμεθα, καὶ τοὺς Ὀλυνθίους, τί Φίλιππον κωλύσει ἐπιβῆναι ὅποι βούλεται;" 7) Οὐδαμῶς ἡμῖν μετεθετέον τοὺς σπουδαίους τρόπους οὐδὲ τοῦ πρέποντος ἀφεκτέον. 8) Ὑπ' ἀδίκου ἀνδρὸς οὔποτε δίκαιοι νόμοι τεθήσονται. 9) Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολὺν χρόνον ἐφύλαττον τοὺς ὑπὸ Λυκούργου τεθειμένους νόμους. 10) Λακεδαιμονίοις τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ σείσαντος οἱ Εἵλωτες εἰς Ἰθώμην ἀπέστησαν. 11) Οὐχ οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις τοὺς τῶν πόλεων νόμους τεθείκασιν. 12) Μίνως καὶ Ῥαδάμανθυς τοὺς πονηροὺς καταδικασθέντες ταῖς Ἐρινύσι παραδόντες εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν χώραν ἐκπέμπουσιν.

Περὶ τοῦ Γορδίου δεσμοῦ

Ἀλέξανδρος ὡς ἐς Γόρδιον παρῆλθε, πόθος λαμβάνει αὐτὸν ἀνελθόντα ἐς τὴν ἄκραν, ἵνα καὶ τὰ βασίλεια ἦν τὰ Γορδίου καὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Μίδου, τὴν ἅμαξαν ἰδεῖν τοῦ Γορδίου καὶ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἁμάξης τὸν δεσμόν. Λόγος δὲ περὶ τῆς ἁμάξης ἐκείνης παρὰ τοῖς προσχώροις πολὺς κατεῖχε, Γόρδιον εἶναι τῶν πάλαι Φρυγῶν ἄνδρα πένητα καὶ ὀλίγην εἶναι αὐτῷ γῆν ἐργάζεσθαι καὶ ζεύγη βοῶν δύο· καὶ τῷ μὲν ἀροτριᾶν, τῷ δὲ ἁμαξεύειν τὸν Γόρδιον. Καί ποτε ἀροῦντος αὐτοῦ ἐπιπτῆναι ἐπὶ τὸν ζυγὸν ἀετὸν καὶ ἐπιμεῖναι ἕστε ἐπὶ βουλυτὸν καθήμενον· τὸν δὲ ἐκπλαγέντα τῇ ὄψει ἰέναι κοινώσοντα ὑπὲρ τοῦ θείου παρὰ τοὺς Τελμισσέας τοὺς μάντεις· εἶναι γὰρ τοὺς Τελμισσέας σοφοὺς τὰ θεῖα ἐξηγεῖσθαι καὶ σφίσιν ἀπὸ γένους δεδόσθαι αὐτοῖς καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶ τὴν μαντείαν. Προσάγοντα δὲ κώμῃ τινὶ τῶν Τελμισσέων ἐντυχεῖν παρθενῷ ὑδρευομένῃ καὶ πρὸς ταύτην εἰπεῖν, ὅπως οἱ τὸ τοὺ ἀετοῦ ἔσχε· τὴν δὲ, εἶναι γὰρ καὶ αὐτὴν τοῦ μαντικοῦ γένους, θύειν κελεῦσαι τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ, ἐπανελθόντα εἰς τὸν τόπον αὐτὸν καί, δεηθῆναι γὰρ αὐτῆς Γόρδιον τὴν θυσίαν συνεπισπωμένην, οἱ αὐτὴν ἐξηγήσασθαι, θῦσαι τε, ὅπως ἐκείνη ὑπετίθετο, τὸν Γόρδιον καὶ συγγενέσθαι ἐπὶ γάμῳ τῇ παιδὶ καὶ γενέσθαι αὐτοῖν παῖδα Μίδαν ὄνομα.

Ἔτι δὲ περὶ αὐτῶν τούτων βουλευομένοις ἐλθεῖν τὸν Μίδαν ὁμοῦ τῷ πατρὶ καὶ μητρὶ καὶ ἐπιστῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῇ ἁμάξῃ· τοὺς δὲ συμβαλόντας τὸ μαντεῖον τοῦτον ἐκεῖνον γνῶμαι ὄντα, ὅντινα ὁ θεὸς αὐτοῖς ἔφραζεν, ὅτι ἄξει ἡ ἅμαξα· καὶ καταστῆσαι μὲν αὐτοὺς βασιλέα τὸν Μίδαν, Μίδαν δὲ αὐτοῖς τὴν στάσιν καταπαῦσαι καὶ τὴν ἅμαξαν τοῦ πατρὸς ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀναθεῖναι χαριστήρια τῷ Διὶ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τοῦ ἀετοῦ τῇ πομπῇ. Πρὸς δὲ δὴ τούτοις καὶ τόδε περὶ τῆς ἁμάξης ἐμυθεύετο, ὅστις λύσειε τοῦ ζυγοῦ τῆς ἁμάξης τὸν δεσμόν, τούτου χρῆναι ἄρξαι τῆς Ἀσίας. Ἦν δὲ ὁ δεσμὸς ἐκ φλοιοῦ κρανείας καὶ τούτου οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ ἐφαίνετο. Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἀπόρως μὲν ἔχειν ἐξευρεῖν λύσιν τοῦ δεσμοῦ, ἄλυτον δὲ περιιδεῖν οὐκ ἤθελε, μή τινα καὶ τοῦτο ἐς τοὺς πολλοὺς κίνησιν ἐργάσηται, οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι παίσας τῷ ξίφει διέκοψε τὸν δέσμον καὶ λελύσθαι ἔφη...

Καὶ γὰρ καὶ τῆς νυκτὸς ἐκείνης βρονταί τε καὶ σέλας ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσήνηναν· καὶ ἐπὶ τούτοις ἔθυε τῇ ὑστεραίᾳ Ἀλέξανδρος τοῖς φήνασι θεοῖς τά τε σήμεια καὶ τοῦ δεσμοῦ τὴν λύσιν.

(Ἀρρ. Ἀν. 2, 1—7)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Пісістрат зберіг без змін більшість встановлених Солоном законів. 2) Ахіллес, знаючи, що загине під Троєю, віддав все ж перевагу тому, щоб померти молодим, але прославившись, аніж старим і безславним.

ЛЕКЦІЯ 101

§ 199. Перфект і плюсквамперфект активного стану дієслова ἵστημι

Перфектні та плюсквамперфектні форми дієслова ἵστημι мають неперехідне значення, тому вони є лише в активному стані. Поруч з формами за зразком слабкого перфекта існують форми сильного перфекта, в яких закінчення приєднуються безпосередньо до основи на повному ступені.

Perfectum activi

Indicativus

S.	1. ἕ-στη-κ-α	P.	1. ἑ-στή-κ-α-μεν	або	ἕ-στα-μεν
	2. ἕ-στη-κ-ας		2. ἑ-στή-κ-α-τε	"	ἕ-στα-τε
	3. ἕ-στη-κ-ε(ν)		3. ἑ-στή-κ-α-σι(ν)	"	ἑ-στᾶ-σι(ν)

Coniunctivus

S.	1. ἑ-στή-κ ω	P.	1. ἑ-στή-κ-ω-μεν	або	ἑ-στῶ-μεν
	2. ἑ-στή-κ-ῃς				
	3. ἑ-στή-κ-ῃ		3. ἑ-στή-κ-ω-σι(ν)	"	ἑ-στῶ-σι(ν)

Optativus

S.	1. ἑ-στή-κ-οι-μι	S.	2. ἕ-στη-κε	або	ἕ-στα-θι
	2. ἑ-στή-κ-οι-ς ...		3. ἑ-στη-κ-έ-τω	"	ἑ-στά-τω

Imperativus

Infinitivus

ἑ-στη-κ-έ-ναι або ἑ-στά-ναι

Participium

ἑ-στη-κ-ώς, -υῖα, -ός або ἑ-στώς, -ῶσα,-ός

Plusquamperfectum

P. 3. εἱ-στή-κ-ε-σαν або ἕ-στα-σαν

§ 200. Значення форм дієслова ἵστημι

Дієслово ἵστημι має особливості як в утворенні часових форм, так і їх значенні, що можна систематизувати у вигляді таблиці:

	Перехідне значення		Неперехідне значення			
Час / Стан	Activum	Medium	Passivum	Activum	Medium	Passivum
Praesens	ἵστημι *ставлю*	ἵσταμαι *ставлю для себе*	ἵσταμαι *мене ставлять*	—	ἵσταμαι *стаю*	—
Futurum	στήσω *поставлю*	στήσομαι *поставлю*	σταθήσομαι *мене поставлять*	—	στήσομαι *стану*	—
Aoristus	ἔστησα *я поставив*	ἐστήσαμην *поставив собі*	ἐστάθην *мене поставили*	ἔστην *я став*	—	—
Perfectum	—		—	ἕστηκα *я стою*	—	—
Plusquamperfectum	—			εἱστήκειν *я стояв*		

§ 201. Перфектні форми дієслів τέθνηκα, δέδοικα

У перфектних парадигмах для τέθνηκα *я вмер, я мертвий* від дієслова (ἀπο)θνῄσκω *помирати* та для δέδοικα *я боюсь* від неуживаного у praesens дієслова δείδω *боятись* спостерігається такий самий паралелізм форм першого та другого перфектів, як і при дієвідмінюванні дієслова ἵστημι.

Perfectum

Indicativus

S.	1. τέ-θνη-κ-α	P.	1. τέ-θνα-μεν
	2. τέ-θνη-κ-ας		2. τέ-θνα-τε
	3. τέ-θνη-κ-ε(ν)		3. τε-θνή-κ-α-σι(ν) або τε-θνᾶ-σι(ν)

Coniunctivus

S. 1. τε-θνή-κ-ω
2. τε-θνή-κ-ῃς ...

Optativus

S. 1. τε-θνα-ίη-ν
2. τε-θνα-ίη-ς ...

Imperativus

S. 2. τέ-θνα-θι
3. τε-θνά-τω

Infinitivus

τε-θνη-κ-έ-ναι або τε-θνά-ναι

Participium

τε-θνη-κ-ώς, -υῖα, -ός або τε-θνε-ώς, -ῶσα, -ός

Plusquamperfectum

S. 3. ἐ-τε-θνή-κ-ει P. 3. ἐ-τέ-θνα-σαν

У дієслова δέδοικα чергуються дві основи: δεδοι/δεδι.

Perfectum indicativi

S.	1. δέ-δοι-κ-α	або	δέ-δι-α	P.	1. δέ-δι-μεν
	2. δέ-δοι-κ-ας	"	δέ-δι-ας		2. δέ-δι-τε
	3. δέ-δοι-κ-ε(ν)	"	δέ-δι-ε(ν)		3. δε-δί-ασι(ν)

Plusquamperfectum

S. 1. ἐ-δε-δοί-κ-ει-ν P. 3. ἐ-δέ-δι-σαν
2. ἐ-δε-δοί-κ-ει-ς ...

Coniunctivus	***Optativus***	***Imperativus***
S. 1. δε-δί-ω	S. 1. δε-δι-είη-ν	S. 2. δέ-δι-θι
2. δε-δί-ῃς ...	2. δε-δι-είη-ς ...	3. δε-δί-τω

Infinitivus	***Participium***
δε-δι-έ-ναι	δε-δι-ώς, -υῖα, -ός

Π Α Ρ Ο Ι Μ Ι Α Ι Κ Α Ι Γ Ν Ω Μ Α Ι

Ἐκ τοῦ μηδὲ ὄντος μηδὲ ὑφεστῶτος γεννᾶσθαι. З нічого нічого не виникає (пор. лат.: ex nihilo nihil).

Τὴν αὑτοῦ σκιὰν δέδοικεν. Він боїться власної тіні (лат.: umbram suam metuit).

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії і значення форм:*
ἕστασαν, ἔστασαν, δεδίωσιν, ἑστόσιν, ἑστηκόσιν, ἐδεδίει.

Вправа 2. *Прочитайте і перекладіть; підберіть, при можливості, відповідні паралельні особові форми до дієслів ἕστηκα, τέθνηκα, δέδοικα:*

1) Εἰ βούλει ἄλλους παιδεύειν, τὴν σαυτοῦ σωφροσύνην παράδειγμα τοῖς ἄλλοις καθίστη. 2) Ὁ Διογένης ὁρῶν Μεγαρέας τὰ μακρὰ τείχη ἱστάνας·" Ὦ μοχθηροί", ἔφη,"μὴ τοῦ μεγέθους προνοεῖτε τῶν τειχῶν, ἀλλὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν στησομένων". 3) Πολλοὶ δεδιότες μὴ ἀπέχθωνται κρύπτουσι τὴν ἀλήθειαν καὶ κολακεύουσιν. 4) Τάνταλος, ὡς λέγουσιν, ἀεὶ διψῶν ἐν τῇ τοῦ Ἅιδου λίμνῃ ἕστηκεν. 5)Ὅστις ἂν πόλεως προεστάναι βούληται, πρότερον τῆς ἰδίας οἰκίας εὖ προεστάτω. 6) Οὐ τεθνᾶσιν οἱ ὑπὲρ τῆς πατρίδος τελευτήσαντες, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν μακάρων νήσοις διάγειν λέγονται. 7) Διογένει ἐν ἀγορᾷ ἀριστῶντι οἱ περιστῶτες συνεχὲς ἔλεγον·"Κύον, κύον". Ὁ δέ· "Ὑμεῖς", ἔφη,"κύνες ἐστέ, οἱ μ' ἀριστῶντα

τεριέστατε". 8) Μιλτιάδης τοῦ στρατοῦ προεστὼς καλλίστην νίκην ἐνίκησεν. 9) Δημοκρίτος ὑποτίθεται τάς τε ἀτόμους καὶ τὸ κενόν· αὐτὰ δὲ δίνῃ φερόμεναι συνίστανται καὶ διίστανται. 10) Κούφως φέρειν δεῖ τὰς παρεστώσας τύχας. 11) Οἱ δειλοὶ τὴν ἑαυτῶν σκιὰν δεδίασιν.

Τίς δὲ βίος, τί δὲ τερπνὸν ἄτερ χρυσῆς Ἀφροδίτης;
τεθναίην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλοι,
κρυπταδίη φιλότης καὶ μείλιχα δῶρα καὶ εὐνή,
οἷ' ἥβης ἄνθεα γίγνεται ἁρπαλέα
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναυξίν. Ἐπεὶ δ' ὀδυνηρὸν ἐπέλθῃ
γῆρας, ὅ τ' αἰσχρὸν ὁμῶς καὶ καλὸν ἄνδρα τιθεῖ,
αἰεὶ μὲν φρένας αμφὶ κακαὶ τείρουσι μέριμναι,
οὐδ' αὐγὰς προσορῶν τέρπεται ἠελίου,
ἀλλ' ἐχθρὸς μὲν παισίν, ἀτιμαστὸς δὲ γυναιξίν·
οὕτως ἀργαλέον γῆρας ἔθηκε θεός.
(Μιμν. 1)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*
1) Ерінії доставляли померлих до Міноса, судді в Аїді. 2) Не того боюсь, що не маю що дати кожному із друзів, а того боюсь, що не маю їх достатньо.

ЛЕКЦІЯ 102

§ 202. Дієслова I класу ὀνίνημι, πίμπλημι, πίμπρημι, φημί

До дієслів I класу другої дієвідміни, окрім розлянутих δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι, належить ще вісім дієслів з основою на -α, які відмінюються за зразком дієслова ἵστημι. Дієслова ὀνίνημι, πίμπλημι та πίμπρημι в презентній основі мають редуплікацію.

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ὀ-νί-νη-μι *приносити користь*	ὀνα/η	ὀνήσω	ὤνησα, ὠνήμην, ὠνήθην	
πί-μ-πλη-μι *наповнювати*	πλα/η, πληθ	πλήσω, πλησθήσομαι	ἔπλησα, ἐπλήσθην	πέπληκα, πέπλησμαι
πί-μ-πρη-μι *палити*	πρα/η, πρηθ	πρήσω	ἔπρησα, ἐπρήσθην	πέπρησμαι

Дієслово φημί *говорити* має дещо своєрідну парадигму, фонетичні та семантичні особливості деяких форм:

- двоскладові форми в індикативі презенса є енклітиками;
- футуральні та аористні форми мають значення *я підтвержу, я підтвердив*;
- форми імперфекта та інфінітива мають також значення аориста.

Парадигми дієслова φημί (осн. φᾰ/η)

Praesens

Indicativus

S.	1. φη-μί	P.	1. φα-μέν	S.	1. φῶ	P.	1. φω-μεν
	2. φή-ς або φῃς		2. φα-τέ		2. φῇς		2. φῆ-τε
	3. φη-σί(ν)		3. φα-σί(ν)		3. φῃ		3. φῶ-σι(ν)

Coniunctivus

Optativus

S.	1. φα-ίη-ν	P.	1. φα-ῖ-μεν				
	2. φα-ίη-ς		2. φα-ι-τε	S.	2. φά-θι		2. φά-τε
	3. φα-ίη		3. φα-ῖ-εν		3. φά-τω		3. φά-ντων

Imperativus

Infinitivus

φά-ναι

Participium

φάς, φᾶσα, φάν або φάσκων, φάσκουσα, φάσκον

Imperfectum

S.	1. ἔ-φη-ν	P.	1. ἔ-φα-μεν	S.	1. φή-σ-ω	S.	1. ἔ-φη-σα
	2. ἔ-φη-ς, ἔ-φη-σθα		2. ἔ-φα-τε		2. φή-σ-εις...		2. ἔ-φη-σας...
	3. ἔ-φη		3. ἔ-φα-σαν				

Futurum ***Aoristus***

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Πτωχοῦ πήρα οὐ πίμπλαται. Торба жебрака не наповнюється.

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Εἴθε ὄναιο τοὺς δυστυχοῦντας. 2) Τῇ αὐτῇ νυκτί, ἣπερ ἐγένετο Ἀλέξανδρος, Ἡρόστρατός τις τὸν νεὼν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἐνέπρησεν. 3) Πλάτων ἔφησε σφαιροειδῆ τὸν κόσμον εἶναι. 4) Θεμιστοκλῆς οὐδὲν ὤνητο οὔτε ἐκ τῆς ναυμαχίας τῆς περὶ Σαλαμῖνα οὔτε ἐκ πρεσβείας τῆς εἰς Σπάρτην. 5) Οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοχθόνες ἔφασαν εἶναι καὶ τὴν ἑαυτῶν πόλιν πρότερον οἰκισθῆναι τῶν ἄλλων. 6) Διογένης

λύχνον μεθ' ἡμέρας πρήσας ἔφη·""Ανθρωπον ζητῶ". 7) Τόμυρις, ἡ τῶν Μασσαγετῶν βασιλεῖα, λέγεται τὴν Κύρου κεφαλὴν ἐνθέματος ἐμπεπλησμένον λέγουσα τάδε·"Νῦν δὴ ἄπλησταε ἐμπίμπλασο". 8) Τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ καλῶς τεθνεῶτας οὐδεὶς ἂν ἡττηθῆναι φήσειε δικαίως· εὐκλεῆ θάνατον εἵλοντο. 9) Ἀλέξανδρος παραλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων συνάγειν χρήματα εἶπεν·"Οὐδὲν ὤνησεν οὐδὲ Κροῖσος". 10) Τὸ δίκαιον μέγα ὀνίνησι τοὺς ἀνθρώπους. 11) Ἀτέας ἔγραψε πρὸς τὸν Φίλιππον· "Σὺ μὲν ἄρχεις Μακεδόνων ἀνθρώποις πολεμεῖν ἐπισταμένων· ἐγὼ δὲ Σκυθῶν, οἳ λιμῷ τε καὶ δίψει μάχεσθαι δύνανται. 12) Οἱ Πέρσαι ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολέμῳ πολλοὺς τῶν θεῶν νεὼς ἐνέπρησαν. 13) Οἱ Αἰγινῆταί ποτε ἐδυνήθησαν τὰ μέγιστα ἐν τοῖς Ἕλλησι· δύναμιν ναυτικὴν γὰρ μεγίστην εἶχον ἐν τῇ Ἑλλάδι. 14) Κῦρος Κλεάρχῳ συγγενόμενος ἠγάσθη αὐτὸν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ μυρίους δαρεικούς.

Περὶ Ἀλεξάνδρου

Ἐπεὶ Ἀλέξανδρος, ὁ Φιλίππου καὶ Ὀλυμπιάδος υἱός, εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων ἀρχὴν κατέστη, οἱ Ἕλληνες, εἰς Ἰσθμὸν συλλεγέντες, αὐτὸν ἡγεμόνα ἀνηγόρευσαν ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Ὁ δέ, τοῖς Πέρσαις μαχόμενος, ἀγαστὰ ἔργα ἔπραξε καὶ βίον βιοὺς βραχύν, ὅμως πλείστων καὶ μεγίστων πράξεων αὐτὸν ἐνέπλησεν. Ἀλλὰ μήν, τῆς ὕβρεως πλησθεὶς οὐδ' ἑαυτοῦκρατῶν, πολλὰ ἐποίησεν, ἀφ' ὧν οὐδὲν ὤνητο, οὐδ' ὤνησεν οὐδένα.

Καταδιώκων δὲ τὸν Δαρεῖον Κοδομάννον, εἰς Πέρσας ἦλθε καὶ τὰ βασίλεια ἐμπιμπράναι ἐβούλετο. Ἀπὸ ταύτης τῆς γνώμης ἀφίστη τὸν βασιλέα Παρμενίων καί· "Οὐ καλόν", ἔφη,"ὦ βασιλεῦ, τὰ σαυτοῦ γ' ὄντα ἤδη κτήματα διαφθείρειν καὶ δὴ καὶ φαίη ἄν τις, ὡς οὐδ' ἔγνως τῆς Ἀσίας ἀρχὴν κατέχειν, ἀλλ' ἐπῆλθες μόνον διαφθερῶν". Τοιαῦτα δὲ καὶ ἄλλοι οἱ φίλοι ἔφασαν, ἀλλ' οὐκ ἐπείσαντο τὸν βασιλέα. Τῷ δὲ Παρμενίωνι ἀπεκρίνατο ὁ Ἀλέξανδρος·"Ὦ Παρμενίων, μάταια ἔφησθα, τὰ γὰρ ἐμπρήσω, βούλομαι δὲ τιμωρήσασθαι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἱερά τε καὶ πόλεις ἐνεπρήσθησάν ποτε ὑπὸ τῶν Περσῶν".

"Ανθρωπος ἐὼν μήποτε φάσῃς ὅ τι γίνεται αὔριον,
μηδ' ἄνδρα ἰδὼν ὄλβιον, ὅσσον χρόνον ἔσσεται·
ὠκεῖα γὰρ οὐδὲ τανυπτερύγου μυίας
οὕτως ἀ μετάστασις.

(Σιμ. 6)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою*:

1) Данаїди були покарані вічно наповнювати бездонну бочку. 2) Анталкід сказав афінянину, який називав спартанців неосвіченими: "Ти маєш рацію, але наша неосвіченість виявилась корисною, бо ми єдині з греків не навчились нічому ганебному від вас".

ЛЕКЦІЯ 103

§ 203. Дієслова I класу
ἄγαμαι, δύναμαι, ἐπίσταμαι, κρέμαμαι

До I класу другої дієвідміни належать також відкладні дієслова без редуплікації в презентній основі:

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἄγαμαι *захоплюватись*	ἀγᾰ	ἀγάσομαι	ἠγάσθην	—
δύναμαι *могти*	δυνᾰ/η	δυνήσομαι	ἐδυνήθην, ἐδυνάσθην	δεδύνημαι
ἐπίσταμαι *знати*	ἐπιστᾰ/η	ἐπιστήσομαι	ἠπιστήθην	—
κρέμαμαι *висіти*	κρεμᾰ/η	κρεμήσομαι	ἐκρεμασάμην	—

Σ Дієвідміна цих дієслів та медіальних форм дієслова ὀνίνημι має особливості:

1) у кон'юнктиві й оптативі наголос відсувається до початку слова: наприклад, δύνωμαι, ἐπίστωμαι, δύναιτο, ἐπίσταιτο;

2) у 2-й ос. одн. презентного імператива та імперфекта закінчення -σο втрачає σ: ἐπίστω < **ἐπίστασο*, ἠπίστω < **ἠπίστασο*.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Αἱ ἀκόναι αὐταὶ τεμεῖν οὐ δύναται. Точильні камені самі різати не можуть (теорія не може замінити практику).

Πολλ' ἐπίστατο ἔργα, κακῶς δ' ἐπίστατο πάντα (*Πλάτων*). Багато справ знати — погано знати всі.

Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω (*Біблія*). Хто може вмістити — нехай вмістить.

Вправа 1. *Прочитайте і перекладіть:*

1) Ὅς ἂν κτᾶσθαί τε πλεῖστα δύνηται σὺν τῷ δικαίῳ χρῆσθαί τε πλείστοις σὺν τῷ καλῷ, τοῦτον ἐγὼ εὐδαιμονέστατον νομίζω. 2) Εὔνους φίλος πᾶσαν λύπην ἂν ἐπίσταιτο θεραπεύειν. 3) Πρὸς δύσκολον ἥκων ἰατρὸς ὀψόμενος αὐτοῦ καὶ ἔλεγεν·"Κακῶς πυρέττεις". Ὁ δὲ δυσχεραίνων ἔλεγεν· "Εἰ σὺ δύνασαι πυρέττειν βέλτιον, ἰδοὺ κλίνη, κατακλιθεὶς

πύρεττε". 4) Τὸ χρυσόμαλλον ἐν Κόλχοις ἐκρέματο ἐκ δρυὸς ἐν τῷ Ἄρεως ἄλσει. 5) Πᾶς τις ἂν ἄλλους ὠφελεῖν δύναιτο, εἰ βούλοιτο. 6) Διονυσίου κελεύσαντος ὑπὲρ τῆς Δαμοκλέους κεφαλῆς ξίφος ἐκ τριχὸς ἐκρεμάσθη. 7) Οἱ Κύρῳ ὁμιλοῦντες πάντες ἀγασθῆναι αὐτοῦ τὸν τρόπον λέγονται. 8) Ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. 9) Οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο Αἰγινήτων ἑκάστῳ τὸν μέγαν ἀποκόψαι τῆς χειρὸς δάκτυλον τῆς δεξιᾶς, ἵνα δόρυ μὲν βαστάζειν μὴ δύναιντο, κώπην δὲ ἐλαύνειν δύναιντο. 10) Οὐδεὶς τὸ μέλλον ἀσφαλῶς ἐπίσταται.

Εἰμὶ δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίοιο ἄνακτος,
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.
(Ἀρχιλ. 1)

Αὐτίκα μοι κατὰ μὲν χροιὴν ῥέει ἄσπετος ἱδρώς,
πτοιῶμαι δ' ἐσορῶν ἄνθος ὁμηλικίης
τερπνὸν ὁμῶς καὶ καλόν, ἐπεὶ πλέον ὤφελεν εἶναι·
ἀλλ' ὀλιγοχρόνιον γίγνεται ὥσπερ ὄναρ
ἥβη τιμήεσσα· τὸ δ' ἀγραλέον καὶ ἄμορφον
γῆρας ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτίχ' ὑπερκρέμαται,
ἐχθρὸν ὁμῶς καὶ ἄτιμον, ὅ τ' ἄγνωστον τιθεῖ ἄνδρα,
βλάπτει δ' ὀφθαλμοὺς καὶ νόον ἀμφιχυθέν.
(Μιμν. 5)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Коли Піндара запитали, чому, пишучи пісні, він сам не вміє співати, він відповів:"І кораблебудівники, виготовляючи кермо, не знають кораблеводіння". 2) Потрібно, щоб кожен громадянин міг і підкорятись, і керувати.

ЛЕКЦІЯ 104

§ 204. Дієслово οἶδα

Дієслово οἶδα за походженням є перфектною формою із значенням теперішнього часу (порівняйте в лат. мові perfectum novi *я знаю, тобто я довідався і тепер знаю*). Його форми утворюються від різних основ: *F*οιδ, *F*ειδ, *F*ιδ, причому корінь ἰδ < *F*ιδ є омонімічним і близьким семантично до основи аориста ἰδ (εἶδον) від ὁράω *бачити* (пор. лат. vidi).

Перед τ, θ, μ та α кінцевий δ основи переходить у σ (№ 28, 63).

Perfectum

Indicativus			***Coniunctivus***		
S. 1. οἶδ-α	P. 1. ἴσ-μεν		S. 1. εἰδ-ῶ	P. 1. εἰδ-ῶ-μεν	
2. οἶσ-θα	2. ἴσ-τε		2. εἰδ-ῇς	2. εἰδ-ῆ-τε	
3. εἰδ-ῇ	3. εἰδ-ῶ-σι(ν)		3. οἶδ-εν	3. ἴσ-α-σι(ν)	

Optativus			***Imperativus***	
S. 1. εἰδ-είη-ν	P. 1. εἰδ-εῖ-μεν	(εἰδείημεν)		
2. εἰδ-είη ς	2.εἰδ-εῖ-τε	(εἰδείητε)	S. 2. ἴσ-θι	P. 2. ἴσ-τε
3. εἰδ-είη	3.εἰδ-εῖ-εν	(εἰδείησαν)	3. ἴσ-τω	3. ἴσ-των

Infinitivus

εἰδέναι

Participium

m εἰδ-ώς, ότος; ***f*** εἰδ-υῖα, υίας; ***n*** εἰδ-ός, ότος

Plusquamperfectum

S. 1. ᾔδ-η	або	ᾔδ-ει-ν	P. 1. ᾖσ-μεν	або	ᾔδ-ε-μεν
2. ᾔδ-η-σθα	"	ᾔδ-ει-ς	2. ᾖσ-τε	"	ᾔδ-ε-τε
3. ᾔδ-ει(ν)	"	ᾔδ-ει	3. ᾖσαν	"	ᾔδ-ε-σαν

Futurum

S. 1. εἴ-σ-ο-μαι або εἰδή-σ-ο-μαι ...

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Οὔκ ἐστιν εἰδῆναι ἀλλήλους πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι. Не можна пізнати один одного раніше, аніж з'ївши разом пуд солі.

Τὸ λευκὸν εἰδέναι. Знати біле (вміти відрізняти правильне від хибного).

Ὁ χρησιμ' εἰδώς, οὐχ ὁ πολλ' εἰδώς, σοφός (*Αἰσχύλος*). Розумний — не той, хто знає багато, а той, хто знає потрібне.

Οἶδα μ' οὐδὲν εἰδότα (*Σωκράτης*). Знаю, що нічого не знаю (лат. scio me nihil scire).

Вправа 1. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть*:

1) Εἰδότες ἁμαρτάνοντες μείζονος ζημίας ἄξιοί εἰσιν ἢ μὴ εἰδότες. 2) Ὁ μὲν τὸ ὅλον εἰδὼς εἰδείη ἂν καὶ τὸ μέρος, οἱ δὲ μόνον τὸ μέρος

εἰδότες οὐκέτι ἴσασι τὸ ὅλον. 3) Σωκράτης πάντα μὲν ἡγεῖτο θεοὺς εἰδέναι· τά τε λεγόμενα καὶ τὰ πραττόμενα καὶ τὰ σιγῇ βουλευόμενα. 4) Ἴσθι, ὅτι ὅστις μᾶλλον εἰδέναι ζητεῖ τὰ τῶν θεῶν, τοσούτῳ ἧττον εἴσεσται. 5) Οὐδὲν γλυκύτερόν ἐστιν ἢ παντ' εἰδέναι. 6) Δημοσθένης πρὸς κλέπτην εἰπόντα· "Οὐκ ᾔδειν, ὅτι σόν ἐστιν". Ὅτι δέ ἔφη,"σὸν οὐκ ἐστιν, ᾔδεις". 7) Ὁ μηδὲν εἰδὼς οὐδὲν ἐξαμαρτάνει. 8) Σωκράτης τοὺς ἑταίρους ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου αὐτὸν ἐκκλέψαι βουλομένους ἠρώτησεν, εἴ που εἰδεῖέν τι χωρίον ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα οὐ προσβατὸν θανάτῳ. 9) Σπαρτιάτης τις πωλούμενος ἐρωτήσαντός τινος, τί εἰδείη, ἀπεκρίνατο· "Ἐλευθερὸς εἶναι". 10) Καίπερ πολλὰ εἰδότες οὐκ ἴστε πάντα. 11) Κύρῳ τῷ ἀρχαίῳ ἐθελήσαντες ἐπείθοντο οἱ μὲν οὐδ' ἑορακότες πωποτ' αὐτόν, οἱ δὲ καὶ εὖ εἰδότες, ὅτι οὐδ' ἂν ἴδοιεν.

Περὶ τοῦ εἰδέναι τοῦ ἀνθρωπίνου

Πολλάκις οἱ ἄνθρωποι, καίπερ πολλὰ εἰδότες, οὐ σοφοί εἰσιν. Ἴσθι γάρ, ὦ παῖ, ὅτι ἄμεινόν ἐστιν ὀλίγα εὖ εἰδέναι ἢ πολλὰ μηδ' ὀρθῶς. Ἆρ' οὐκ οἶσθα, ὅτι πάντα εἰδέναι τῷ ἀνθρώπῳ ἀδύνατόν ἐστιν, μόνοι γὰρ οἱ θεοὶ πάντα ἴσασιν. Εἰ δὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντα ᾔδεσαν, δυστυχεῖς ἂν ἦσαν. Καὶ τοῦτο ἴσθι, ὅτι ὅσῳ τις μᾶλλον εἰδέναι σπεύδει τὰ τῶν θεῶν , τοσούτῳ περ ἧττον εἴσεται. Ἡ που δικαίως Σωκράτης ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ πάντων ἀνθρώπων σοφώτατος ἐκρίθη, διότι ἔλεγεν αὐτὸ τοῦτ' εἰδέναι, ὅτι οὐδὲν εἰδείη.

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Арістотель сказав, що всі люди від природи прагнуть до знань. 2) Ніхто не знає майбутнього. 3) На запитання, чому оракул Аполлона назвав Сократа наймудрішим з людей, філософ відповів: "Бо я знаю, що нічого не знаю, інші ж вважають, що знають".

ЛЕКЦІЯ 105

§ 205. Дієслова εἰμί[1] та χρή

Χρή, за походженням невідмінюваний іменник *потреба*, розглядається як безособове дієслово 3-ї особи однини теперішнього часу, оскільки при цьому мається на думці форма ἐστί (χρή ἐστι є *потреба, потрібно*), яка пропускається.

Χρή може з'єднуватися з іншими формами дієслова εἰμί, утворюючи такі часові форми:

[1] Парадигми дієслова εἰμί див. § 36, 62, 80, 136, 139.

coniunctivus praesentis	— χρῇ	(< χρή та ᾖ)
optativus praesentis	— χρείη	(< χρή та εἴη)
infinitivus	— χρῆναι	(< χρή та εἶναι)
participium	— χρεών	(< χρή та ὤν)
imperfectum	— χρῆν або ἐχρήν	(< χρή та ἦν)
futurum	— χρέσται	(< χρή та ἔσται)

Σ Після χρή завжди вживається зворот accusativus cum infinitivo.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Βίας παρούσης ουδὲν ἰσχύει νόμος. Там, де панує насильство, закон — безсилий.

Ἅμα μῦθος ἔην (= ἦν), τετέλεστο δὲ ἔργον (*Ὅμηρος*). Сказано — зроблено (лат. dictum — factum).

Οὔκ ἐστι μοίρας τοῦ χρεών τ' ἀπαλλαγή (*Εὐριπίδης*). Від долі й необхідності — не втекти.

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний аналіз і перекладіть:*

1) Μὴ λέγε, τίς ἦσθα πρότερον, ἀλλὰ νῦν τίς εἶ. 2) Πάντες οἱ παρόντες καὶ οἱ ἀπόντες φίλοι, χαίρετε. 3) Οὐδενὸς χρὴ πράγματος τὸν εὖ ποιοῦντα ἀπογνῶναί ποτε. 4) Παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις τρεῖς χοροὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἦδον ὁ μὲν τῶν γερόντων· "ἡμεῖς ἦμεν", ὁ δὲ τῶν ἀνδρῶν· "ἡμεῖς γ' ἐσμέν", ὁ δὲ τῶν παίδων· "ἡμεῖς γ' ἐσόμεθα". 5) Ἐὰν ᾖς φιλομαθής, ἔσει πολυμαθής. 6) Σύνεστε τοῖς ἀγαθοῖς, μήποτε δὲ συνείητε τοῖς κακοῖς. 7) Σπαρτιάτης τις ἀκούσας, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῷ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ, ἔλεγεν· "Πάλαι ᾔδειν, ὅτι τελευτῆσαι αὐτὸν χρείη". 8) Πύρρου κατακαλοῦντος Γάϊον Φαβρίκιον μεῖναι παρ' αὐτῷ καὶ μετέχειν τῆς ἡγεμονίας, οὕτως ἀπεκρίνατο·"Οὐ λυσιτελές σοι ἔσται τοῦτο καὶ ἐν ὀλίγῳ μεταμελήσει· οἱ γὰρ Ἠπερῶται, ἐὰν ἀμφοτέρους γνῶσιν ἡμᾶς, ὑπ' ἐμοῦ βασιλεύεσθαι ἢ ὑπὸ σοῦ ἐθελήσουσιν;"

Ἀλώπηξ καὶ βάτραχος

Βάτραχος πᾶσιν, ὅσα συνῆν αὐτῷ ζῷα, ἔλεγεν· "Οὐκ ἦσαν ἐν τῇ γῇ τοιοῦτοι ἰατροί, οἷοι ἐγώ εἰμι. Νὴ Δία, ἔγωγε δεύτερος ἂν εἴη μετὰ τὸν Ἀσκληπιόν. Πάντες δήπου ἂν ἦτε ἀνάπηροι, εἰ μὴ συνῆν ὑμῖν ὡς ἰατρός. Χρὴ τοίνυν τιμᾶσθαί με". Παροῦσα δ' ἀλώπηξ ἐνόμισε χρῆναι τὴν τοῦ βατράχου ἀλαζονείαν ἐξελέγχειν καί· "Τί", ἔφη,"ἀλλοτρίων νόσων ἰατρὸς

εἶ; Πρῶτον τοῦ σοῦ ποδὸς ἰατρὸς ἴσθι. Ἔχρην οὖν σε πρῶτον ἰᾶσθαι σεαυτόν, χωλὸν ὄντα".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι, ἐὰν μὴ πρόχειρος ᾖ ἡ πεῖρα, πᾶς λόγος ἀργὸς ἔσται.

(Αἴσωπος)

Вправа 2. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Лакедемонці ухвалили: "Якщо Александр хоче вважатися богом, нехай буде богом". 2) Коли Клеанта запитали, як стати багатим, він відповів, що потрібно бути бідним на пристрасті.

ЛЕКЦІЯ 106

§ 206. Дієслово εἶμι

В аттічному діалекті форми теперішнього часу дійсного способу дієслова εἶμι мають футуральне значення *я піду* і вживаються як майбутній час до дієслова ἔρχομαι, тоді як в іонійському діалекті та койне існує окрема форма ἐλεύσομαι, а аттічний імперфект ᾔα замінено формою ἠρχόμην. У кон'юнктиві, оптативі та дієприкметнику теперішнього часу означають як теперішню, так і майбутню дію.

Σ В індикативі та імперативі теперішнього часу форм εἶμι з префіксами наголос зміщується на префікс: ἄπειμι, ἄπεισι, ἄπιθι, але в імперфекті його рецесія обмежена авґментом: ἀπῆα, ἀπῆμεν.

Indicativus

S.	1. εἶ-μι	P.	1. ἴ-μεν
	2. εἶ		2. ἴ-τε
	3. εἶ-σι(ν)		3. ἴ-ασι(ν)

Coniunctivus

S.	1. ἴ-ω	P.	1. ἴ-ω-μεν
	2. ἴ-ῃς		2. ἴ-η-τε
	3. ἴ-ῃ		3. ἴ-ω-σι(ν)

Optativus

S.	1. ἴ-οι-μι	P.	1. ἴ-οι-μεν
	2. ἴ-οι-ς		2. ἴ-οι-τε
	3. ἴ-οι		3. ἴ-οι-εν

Imperativus

S.	2. ἴ-θι	P.	2. ἴ-τε
	3. ἴ-τω		3. ἰ-ό-ντων

Infinitivus	***Participium***	***Adiectivum verbale***
ἰ-έ-ναι	ἰών, ἰοῦσα, ἰόν gen. ἰόντος, ἰούσης, ἰόντος	ἰ-τέον або ἰτητέον

Imperfectum

S.	1. ῆ-α,	або	ᾖ-ειν	P.	1. ῆ-μεν
	2. ᾖ-εισθα	"	ᾖ-εις		2. ῆ-τε
	3. ᾖ-ει-ν,	"	ᾖ-ει		3. ῆ-σαν або ᾖεσαν

О Омонімічними є багато форм дієслів з префіксами: πάρ-ειμι (παρά + εἰμί) *бути присутнім*, πάρ-ειμι (παρά + εἶμι) *проходити мимо* та παρίημι *відпускати, дозволяти*.

Вправа 1. *Визначте значення омонімічних форм:*
εἶ, ἴτε, εἴην, ἦτε, ὄντων, ἰόντων.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*
1) Οὐ μάντεις λέγονται ἄλλοις μὲν προαγορεύειν τὸ μέλλον, ἑαυτοῖς δὲ οὐ προορᾶν τὸ ἐπιόν. 2) Μοχθηροῦ τινος ἐπιγράψαντος ἐπὶ τὴν οἰκίαν μηδὲν εἰσίτω κακόν, Διογένης·" Ὁ οὖν κύριος τῆς οἰκίας", ἔφη,"ποῦ εἴσεισιν". 3) Ὁ Κέρβερος ἥμερος ἦν, εἴ τις Ἅιδου εἰσίοι, ἐξιέναι δ' οὐδένα εἴα. 4)Ὅταν τις ἐξίῃ ἐκ τῆς οἰκίας, ζητείτω πρότερον, τί μέλει πράττειν .καὶ ὅταν εἰσέλθῃ πάλιν, ζητείτω, τί ἔπραξεν. 5) Οἱ πολέμιοι ἤδη ἐπῆσαν, ὁ δ' ἡμέτεροι σύμμαχοι οὐκέτι παρῆσαν. 6) Λυκοῦργον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν εἰσίοντα προσειπεῖν λέγεται ὁ θεὸς· φροντίζω, πότερα θεόν σε εἴπω ἢ ἄνθρωπον. 7) Δημήτηρ μετὰ λαμπάδων νυκτός τε καὶ ἡμέρας κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν περιῄει ζητοῦσα Περσεφόνην τὴν θυγατέρα.

Φιλόξενος καὶ Διονύσιος

Ἐπεὶ Φιλόξενος τῶν τοῦ Διονυσίου ποιημάτων κατεγέλασεν, οὗτος ὀργισθείς·"Εἰς τὰς λιθοτομίας", ἔφη,"ἄπιθι". Ὁ δ' ἀπῄει ῥᾳδίως φέρων, μετὰ γὰρ ὀλίγον χρόνον ἀνιέναι ἐπίστευεν. Ἐπεὶ δὲ τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ πάλιν εἰς ἀκρόασιν τῶν ποιημάτων ἐκλήθη, ὀλίγον μείνας ἀνέστη ὡς ἀπιών. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Διονυσίου·"Ποῖ δὴ νῦν εἶ", οὗτος·"Εἰς τὰς λιθοτομίας".

ЛЕКЦІЯ 107

§ 207. Дієслово κάθημαι

Складене дієслово κάθημαι (< κατά і ἧμαι — форми, вживаної лише в поезії) за походженням perfectum medii з презентним значенням. Основа його ἡσ- бере витоки з індоєвропейського кореня *sed (пор. лат. sedeo).

Perfectum-praesens

Indicativus

S.	1. κάθ-η-μαι	P.	1. καθ-ή-μεθα
	2. κάθ-η-σαι		2. κάθ-η-σθε
	3. κάθ-η-ται		3. κάθ-η-νται

Imperativus

S.	2. κάθ-η-σο	P.	2. κάθ-η-σθε
	3. καθ-ή-σθω		3. καθ-ή-σθων

Infinitivus

καθ-ῆ-σθαι

Participium

καθ-ή-μενος, -μένη, -μενον

Plusquamperfectum-imperfectum

S.	1. ἐ-καθ-ή-μην	або	καθ-ή-μην	P.	1. ἐ-καθ-ή-μεθα	або	καθ-ή-μεθα
	2. ἐ-κάθ-η-σο	"	καθ-ῆ-σο		2. ἐ-κάθ-η-σθε	"	καθ-ῆ-σθε
	3. ἐ-κάθ-η-το	"	καθ-ῆ-το, καθ-ῆσ-το		3. ἐ-κάθ-η-ντο	"	καθ-ῆ-ντο

§ 208. Дієслово κεῖμαι

Дієслово κεῖμαι (осн. κει-) має перфектну форму із значенням теперішнього часу і замінює форми perfectum passivi дієслова τίθημι. При наявності префікса в дійсному та наказовому способах теперішнього часу наголос ставиться на ньому: παρά-κειμαι, παρά-κεισο, але παρακεῖσθαι).

Perfectum-praesens

Indicativus

S.	1. κεῖ-μαι	P.	1. κεί-μεθα
	2. κεῖ-σαι		2. κεῖ-σθε
	3. κεῖ-ται		3. κεῖ-νται

Imperativus

S.	2. κεῖ-σο	P.	2. κεῖ-σθε
	3. κεί-σθω		3. κεί-σθων

Coniunctivus

S.	3. κέ-η-ται	P.	3. κέ-ω-νται

Optativus

S.	3. κέ-οι-το		

Σ У формах кон'юнктива та оптатива інтервокальна ι перейшла в j, яка згодом зникла: κέηται < * *κειηται*, κέοιτο < **κειοιτο*.

Plusquamperfectum-imperfectum

S.	1. ἐ-κεί-μην	P.	1. ἐ-κεί-μεθα
	2. ἔ-κει-σο		2. ἔ-κει-σθε
	3. ἔ-κει-το		3. ἔ-κει-ντο

Futurum

S.	1. κεί-σ-ο-μαι	P.	1. κει-σ-ό-μεθα
	2. κεί-σ-η		2. κεί-σ-ε-σθε
	3. κεί-σ-ε-ται		3. κεί-σ-ο-νται

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Τὸ μηδὲν ἁμαρτάνειν ἔξω τῆς φύσεως κεῖται τῆς ἀνθρωπίνης (*Θουκυδίδης*). Ні в чому не помилятися — понад людську природу (пор. лат.: errare humanum est — людині властиво помилятись).

Ἡ κύων ἐν φάντῃ κατακειμένη (*Λουκιανός*). Собака, яка лежить в яслах (собака на сіні).

Ἀλλ' ἐπ' ἄλλῃ φάρμακον κεῖται νόσῳ (*Εὐριπίδης*). Для кожної хвороби — свої ліки.

Μὴ κινεῖν εὖ κείμενον (*Πλάτων*). Не зачіпати ризикованих питань.

Ἐπὶ χοίνικος καθῆσθαι (*Πλούταρχος*). Сидіти на хеніку (їсти дармовий хліб).

Ἤδη καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τῶν δένδρων κεῖται (*Βίβλία*). Сокира вже лежить біля коріння (вирішальний момент настав).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть граматичний розбір і перекладіть:*

1) Περσεὺς Ἀνδρομέδαν τῷ κήτει, ὃ Ποσειδῶν ἔπεμψεν, ἐκκειμένην ἀπέλυσαν. 2) Ξέρξης ὑπὸ τῷ ὄρει τῷ ἀντίον Σαλαμῖνος καθῆστο ἐν χρυσῷ δίφρῳ θεασόμενος τὴν ναυμαχίαν. 3) Ἐν τῷ παρὰ Σεύθῃ δείπνῳ καθῆντο οἱ Θρᾷκές τε καὶ οἱ Ἕλληνες κύκλῳ καὶ τρίποδες παρετέθησαν πᾶσι κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων. 4) Ἀπελλῆς, ὁ ζωγραφός, ἐρωτηθείς, διὰ τί τὴν τύχην καθημένη ἔγραψεν·"Οὐχ ἕστηκε γάρ", ἔφη. 5) Ἡ κύων ἡ ἐν φάντῃ κατακειμένη οὔτε αὐτὴ τῶν κριθῶν ἐσθίει, οὔτε τῷ ἵππῳ δυναμένῳ φαγεῖν ἐπιτρέπει. 6) Ἡ Μεσοποταμία ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ὠνόμασται. 7) Στέφανος ἐλαίας ἐπέκειτο τῇ τοῦ Ὀλυμπιονίκου κεφαλῇ. 8) Κῦρος μεταπεμψάμενος τοὺς τῶν Ἑλλήμων στρατηγοὺς ἔλεξεν, ὅτι ἡ ὁδὸς πρὸς βασιλέα μέγαν εἰς Βαβυλῶνα κέοιτο. 9) Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δέ. 10) Πλάτων λέγει ἅμα ἡμῖν παρακεῖσθαι λύπας τε καὶ ἡδονάς.

Αἱ Λακεδαιμονίων μητέρες

Αἱ Λακεδαιμονίων μητέρες , ὅσαι ἐπυνθάνοντο τοὺς παῖδας αὐτῶν ἐν τῇ μάχῃ κεῖσθαι, ἀφικόμεναι τὰ τραύματα αὐτῶν ἐπεσκόπουν τά τε ἔμπροσθεν καὶ τὰ ὄπισθεν καὶ εἰ ἦν πλείω τὰ ἐναντία, γαυρούμεναι καὶ σεμνὸν ἅμα καὶ βλοσυρὸν ὁρῶσαι τοὺς παῖδες εἰς τὰς πατρῴας ἔφερον ταφάς· εἰ δὲ ἑτέρως εἶχον τῶν τραυμάτων, ἐνταῦθα αἰδούμεναι καὶ θρηνοῦσαι καὶ ὡς ἔτι μάλιστα λαθεῖν σπεύδουσαι ἀπηλλάττοντο, καταλιποῦσαι τοὺς νεκροὺς ἐν τῷ πολυανδρίῳ θάψαι ἢ λάθρᾳ εἰς οἰκεῖα ἐκόμιζον αὐτούς.

(Αἰλ. 57)

Ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα, τοῖς κεινῶν ῥήμασι πειθόμενοι.
(Сім. 92)

Μέχρις τεῦ κατάκεισθε; κὀτ' ἄλκιμον ἔξετε θυμόν,
ὦ νέοι; οὐδ' αἰδείσθ' ἀμφιπερικτίονας
ὧδε λίην μεθιέντες; ἐν εἰρήνῃ δὲ δοκεῖτε
ἧσθαι, ἀτὰρ πόλεμος γαῖαν ἅπασαν ἔχει.
(Καλλ. 1)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У греків був звичай їсти не сидячи, а лежачи. 2) Якщо тебе переслідує ворог — біжи, якщо бог — сиди.

ЛЕКЦІЯ 108

§ 209. Другий клас дієслів другої дієвідміни

До II класу належать дієслова, в яких у презентній основі з'являється інфікс -νῦ-, коли дієслівна основа закінчується на приголосний звук, або інфікс -ννυ-, якщо вона має кінцевий голосний звук.

Дієслова II класу залежно від кінцевого звука дієслівної основи поділяються на дієслова:

- з основами на голосні α, ε, ω;
- з основами на задньоязикові γ, κ;
- з основами на сонанти λ, μ та ν, що виникло в результаті асиміляції первісної кінцевої σ.

В активних формах індикатива презенса та імперфекта дієслова II класу відмінюються за зразком другої дієвідміни, в решті форм цих часів виступає основа на повному ступені з коротким кінцевим голосним — νυ (пор. δίδωμι і δίδομεν); у всіх медіально-пасивних формах основа закінчується на νῦ. Форми інших часів утворюються, як і в дієслів першої дієвідміни, з відповідними кінцевими звуками дієслівної основи.

§ 210. Дієслово δείκνυμι

Парадигма дієслова δείκνυμι (осн. δεικ-) слугуватимуть за взірець відмінювання дієслів II класу в презенсі та імперфекті.

Форми інших часів утворюються за зразками дієслів I дієвідміни:
futurum — δείξω, δείξομαι, δειχθήσομαι;
aoristus — ἔδειξα, ἐδειξάμην, ἐδείχθην;
perfectum — δέδειχα, δέδειγμαι;
plusquamperfectum — ἐδεδείχειν, ἐδεδείγμην і т.п.

Praesens activi

	Indicativus			***Coniunctivus***		
S.	1. δείκνυμι	P.	1. δείκνυμεν	S.	1. δεικνύω	P.	1. δεικ-νύ-ω-μεν
	2. δείκνυς		2. δείκνυτε		2. δεικνύῃς		2. δεικ-νύ-η-τε
	3. δείκνυσι(ν)		3. δεικνύασι(ν)		3. δεικνύῃ		3. δεικ-νύ-ω-σιν

	Optativus			***Imperativus***			
S.	1. δεικ-νύ-οι-μι	P.	1. δεικ-νύ-οι-μεν				
	2. δεικ-νύ-οι-ς		2. δεικ-νύ-οι-τε	S.	2. δείκ-νυ	P.	2. δείκ-νυ-τε
	3. δεικ-νύ-οι		3. δεικ-νύ-οι-εν		3. δεικ-νύ-τω		3. δεικ-νύ-ντων

Infinitivus	***Participium***
δεικ-νύ-ναι	δεικ-νύ-ς, δεικ-νῦ-σα, δεικ-νύ-ν, gen. δεικνύντος, δεικνύσης, δεικνύντος

Σ Інколи зустрічаються форми δεικνύουσιν, δεικνύων, утворені під впливом I дієвідміни; в койне поруч із δείκνυμι існувала парадигма δεικνύω.

Praesens medii et passivi

	Indicativus			***Coniunctivus***		
S.	1. δείκνυμαι	P.	1. δεικνύμεθα	S.	1. δεικνύωμαι	P.	1. δεικνυώμεθα
	2. δείκνυσαι		2. δείκνυτε		2. δεικνύῃ		2. δεικνύησθε
	3. δείκνυται		3. δείκνυνται		3. δεικνύηται		3. δεικνύωνται

	Optativus			***Imperativus***			
S.	1. δεικνυοίμην	P.	1. δεικνυοίμεθα				
	2. δεικνύοιο		2. δεικνύοισθε	S.	2. δείκνυσο	P.	2. δείκνυσθε
	3. δεικνύοιτο		3. δεικνύοιντο		3. δεικνύσθω		3. δεικνύσθων

Infinitivus	***Participium***
δείκνυσθαι	δεικνύμενος, μένη, μενον

	Imperfectum activi			***Imperfectum medii et passivi***			
S.	1. ἐδείκνυν	P.	1. ἐδείκνυμεν	S.	1. ἐδεικνύμην	P.	1. ἐδεικνύμεθα
	2. ἐδείκνυς		2. ἐδείκνυτε		2. ἐδείκνυσο		2. ἐδείκνυσθε
	3. ἐδείκνυ		3. ἐδείκνυσαν		3. ἐδείκνυτο		3. ἐδείκνυντο

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἀνδρὸς νοῦν οἶνος ἔδειξεν. Вино виявляє розум людини.

Οὐχ οἱ τόποι ἄνδρας ἐντίμους, ἀλλ' οἱ ἄνδρες τοὺς τόπους ἐπιδεικνύασιν. Не місце виявляє людину шанованою, а людина — місце (пор. лат.: homo locum ornat, non hominem locus — людина прикрашає місце, а не місце людину).

Вправа 1. *Прочитайте, зробіть морфологічний розбір і перекладіть:*

1) Τῷ τοὺς πλείστους παῖδας ἀποδείκνυντι τῶν Περσῶν δῶρα ἐκπέμπει βασιλεὺς ἀνὰ πᾶν ἔτος. 2) Σωκράτης περὶ τοῦ δικαίου οὐκ ἀπεκρύπτετο ἣν εἶχε γνώμην, ἀλλ' καὶ ἔργῳ ἀπεδείκνυτο. 3) Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Σόλωνα τῆς πολιτείας διορθωτὴν καὶ νομοθετὴν ἀπέδειξαν. 4) Λάκαινά τις πρός τινα Ἰωνικὴν δείξασαν αὐτῇ τὸν κόσμον ἀντεπέδειξε τὰ τέκνα εἰποῦσα·" Ὁ δὲ ἐμὸς κόσμος τοιοῦτος". 5) Χρόνος δίκαιον ἄνδρα δείκνυσι μόνος, κακὸν δὲ κἂν ἐν ἡμέρᾳ γνοίης μίᾳ. 6)"Ος δ' ἂν ἀντιβαίνειν πειρᾶται, δεικνύσθω ἐνταῦθα ὢν πολέμιος. 7) Ἀλέξανδρος ἐρωτηθείς, ἔν τινι ἔχει τοὺς θησαυροὺς, δείξας τοὺς φίλους ἔλεξεν·" Ἐν τούτοις". 8) Κῦρος ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς σατράπης τῆς Λυδίας. 9) Ραδάμανθυς διὰ τὴν δικαιοσύνην δικαστὴς ἀποδέδεικται καθ' Ἅιδου. 10) Οἱ ἐν Σπάρτῃ τῶν φειδιτίων ἐπιμελούμενοι δὺο ἢ τρεῖς εἵλωτας μεθύοντας εἰσάγοντας εἰς κοινόν, ἐπιδείκνυνται τοῖς νέοις, ὁποῖόν ἐστι τὸ μεθύειν. 11) Τὴν εὔνοιαν ἐνδείκνυτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μᾶλλον τοῖς ἔργοις ἢ τοῖς λόγοις.

Περσεὺς φονεύει τὴν Μέδουσαν

Οἱ ποιηταὶ ἐπιδεικνύασι τὰ Περσέως θαυμαστὰ ἔργα."Ον Πολυδέκτης, τῆς Σερίφου βασιλεύς, ἐκέλευσε κομίσαι τὴν Μεδούσης κεφαλήν. Εἶχε δ' ἡ Μέδουσα δράκοντας μὲν ἐν ταῖς κόμαις, ὀδόντας δ' ὡς συός· δεικνῦσα δ' ἑαυτήν, τὸν βλέποντα εἰς λίθον μετέβαλλεν. Ο Περσεὺς τῷ Ἑρμῇ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ τοῖσδε εὔχεται·"Εἴθε μοι, ὦ θεοί, τὴν εὔνοιαν ἐνδεικνύοισθε, οἵαν ἀεὶ ἐνδείκνυσθε. Ὑμῖν δὲ πᾶσαν τὴν λείαν ἀναθήσω". Τῶν θεῶν βοηθούντων ὁ Περσεὺς ἐπὶ τῇ Μεδούσῃ κοιμωμένη ἐπέστη καὶ ἀπεστραμμένος καὶ βλέπων εἰς τὴν ἀσπίδα ὡς εἰς κάτοπτρον αὐτῆς τὴν κεφαλὴν ἀπέκοψεν.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Біант казав, що найкраще виявляє людину влада. 2) У Трої жрець запропонував показати Александру ліру Паріса, на що той заперечив: "Спочатку покажи, якщо маєш, спис Ахіла".

ЛЕКЦІЯ 109

§ 211. Дієслова з основами на -γ

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ἄγ-νυ-μι *ламати*	ἀγ	ἄξω	ἔαξα, ἐάγην	ἔαγα
ἀν-οίγ-νυ-μι *відкривати*	οἰγ		ἀνέῳξα, ἀνεῴχθην, ἠνοίγην	ἀνέῳχα, ἀνέῳγμαι
ζεύγ-νυ-μι *з'єднувати*	ζευγ/ζῦγ	ζεύξω	ἔζευξα, ἐξεύχθην, ἐζεύγην	ἔζευγμαι
μίγ-νυ-μι *змішувати*	μῖγ/μειγ	μείξω	ἔμειξα, ἐμείχθην, ἐμίγην	μέμιχα, μέμειγμαι
πήγ-νυ-μι *укріплювати*	πηγ/πᾰγ	πήξω	ἔπηξα, ἐπάγην	πέπηγα, πέπηγμαι
ῥήγ-νυ-μι *рвати*	ῥηγ/ῥαγ	ῥήξω ῥαγήσομαι	ἔῤῥηξα, ἐῤῥάγην	ἔῤῥωγα

Σ Ці дієслова в койне засвідчені тільки в формах тематичного типу: ζευγνύω, μιγνύω, ἀνοιγνύω тощо.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ὄρος ὄρει οὐ μίγνυται, ἄνθρωπος δ' ἀνθρώπῳ. Гора з горою не сходяться, лише людина з людиною.

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί. Після моєї смерті нехай земля змішається з вогнем. (Слова з античної трагедії, які Нерон перефразував: ἐμοῦ ζῶντος... — за мого життя...).

Κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν (*Біблія*). Стукайте, і вам відчинять.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ῥηγνύς, ἐάγω, ῥαγέν, μέμειξαι, ζυγῆναι, παγῇ, μιγήσῃ.

Вправа 2. *Прочитайте, зробіть граматичний розбір і перекладіть:*

1) Λύκων ἔλεγε δεῖν παρεζεῦχθαι τοῖς παισὶ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν φιλοτιμίαν ὥσπερ τοῖς ἵπποις μύωπα καὶ χαλινόν. 2) Ἐπεὶ αἱ γέφυραι, αἷς ἔζευκτο ὁ Ἑλλήσποντος χειμῶνι διερῥάγησαν, Ξέρξης τοὺς μὲν ζεύξαντας τὰς γεφύρας ἀπέκτεινεν, τὴν δὲ θάλατταν ἐμαστίγωσεν. 3) Οὔποθ' ὕδωρ

καὶ πῦρ συμμιχθήσεται. 4) Πολύφημος ὁ Κύκλοψ πέτραν ἀπὸ τοῦ ὄρους ἀπορρήξας ἔρριψεν ἐπὶ τὴν Ὀδυσσέως ναῦν. 5) Ῥῆξον καὶ βόησον. 6) Χειμῶνι ἡ χίων ἐπέχει τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐ πέπηγεν ὑπὸ τοῦ κρύους. 7) Τὸν Μινώταυρον ταύρου μεμίχθαι λέγουσι καὶ βροτοῦ διπλῇ φύσει. 8) Ἐπεὶ τοῖς Σπαρτιάταις ἐν Θερμοπύλαις μαχόμενοις τὰ δόρατα ἐτύγχανε κατεαγότα τοῖς ξίφεσι κατέσφαττον τοὺς Πέρσας. 9) Οἱ Ἕλληνες τὸν οἶνον ἐμείγνυσαν· ἄμικτος μὲν γὰρ ὀξὺς ἐφαίνετο εἶναι, μειχθεὶς δὲ ἡδύς. 10) Ἵππους ἔζευξε πρῶτος Ἐριχθόνιος.

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Завжди з приємним поєднується неприємне. 2) Керманич наказав укріпити снасті, щоб вітер не порвав парус.

ЛЕКЦІЯ 110

§ 212. Дієслова з основами на -λ, -μ, -ρ

Praesens	***Основи***	***Futurum***	***Aoristus***	***Perfectum***
ἀπ-όλ-λυ-μι *нищити*	ὀλ(ε)	ἀπολῶ	ἀπώλεσα	ἀπολώλεκα, ἀπόλωλα
ἀπ-όλ-λυ-μαι *гинути*		ἀπολοῦμαι	ἀπωλόμην	
ὄμ-νυ-μι *клястись*	ὀμ(ο)	ὀμοῦμαι	ὤμοσα	ὀμώμοκα
στόρ-νυ-μι *стелити*	στορ(ε)	στορῶ	ἐστόρεσα	
ὄρ-νυ-μι *спонукувати*	ὀρ(ο)	ὄρσω ὀροῦμαι	ὦρσα ὤρορον	ὄρωρα

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
ἀπολεῖ, ἀπολωλός, ἀπόλεσαι, ἀπώλω, ἀπολώλω, ὄμοσον.

Вправа 2. *Прочитайте, проаналізуйте форми і перекладіть:*

1) Ἀντισθένης ἔφη τὰς πόλεις ἀπόλλυσθαι, ὅταν μὴ δύνωνται τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν σπουδαίων διακρίνειν. 2) Πυθαγόρας παρήγγειλε τοὺς μαθητὰς σπανίως μὲν ὀμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις ἐμμένειν. 4) Νέος δ' ἀπόλλυθ' ὅντιν ἂν φιλῇ θεός. 5) Εἰ μὴ φυλάττεις μικρά, ἀπολεῖς τὰ μείζονα. 6) Οἱ Φρύγες ὅρκοις οὐ χρῶνται, οὐτ' ὀμνύντες οὐτὲ ἄλλους ἐξορκοῦντες. 7) Οὐδὲν κακὸν γὰρ ῥᾳδίως ἀπόλλυται. 8) Ἡ μὲν

εὐταξία σῴζει, ἡ δὲ ἀταξία πολλοὺς ἤδη ἀπολώλεκεν. 9) Πύῤῥος, ἐπεὶ δὶς ἐνίκησε πολλοὺς τῶν φίλων καὶ ἡγεμόνων ἀπωλέσας·" Ἐὰν ἔτι μίαν", ἔφη,"μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολώλαμεν". 10) Ἀντισθένης γνωρίμου ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἀποδυρομένου, ὡς εἴη τὰ ὑπομνήματα ἀπολωλεκώς·""Εδει", ἔφη,"ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ καὶ μὴ ἐν τοῖς χαρτίοις καταγράφειν". 11) Οἱ Πέρσαι ἐδίωξαν τοὺς ὑπὸ Κύρου νενικημένους Ἀσσυρίους κατὰ τὰς εἰσόδους τῶν ἐρυμνάτων καὶ πολλοὺς κατεστόρεσαν. 12) Πανταχοῦ ἐν τῇ Ἑλλάδι κεῖται ὁ νόμος τοὺς πολίτας ὀμνύναι ὁμονοήσειν καὶ πανταχοῦ ὀμνύασι τὸν ὅρκον. 13) Ὅστις ὀμνύντι μηδὲν πείθεται, αὐτὸς ἐπιορκεῖν ῥᾳδίως ἐπίσταται. 14) Αἱ μέλιτται τύπτουσαι ἀπόλλυνται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸ κέντρον ἄνευ τοῦ ἐντέρου ἐξαιρεῖσθαι.

Ξυλεκόπος καὶ Ἑρμῆς

Ξυλευόμενός τις παρὰ τῷ ποταμῷ τὸν πέλεκυν ἀπέβαλεν· ἀμηχανῶν τοίνυν παρὰ τὴν ὄχθην καθίσας ὠδύρετο. Ἑρμῆς δὲ μαθὼν τὴν αἰτίαν καὶ οἰκτείρας τὸν ἄνθρωπον, καταδὺς εἰς τὸν ποταμόν, ἀργυροῦν ἀνήνεγκε πέλεκυν καί, εἰ οὗτός ἐστιν, ὃν ἀπώλεσεν, ἤρετο. Τοῦ δέ, μὴ τοῦτον εἶναι, φαμένου, αὖθις καταβὰς χρυσοῦν ἀνεκόμισε· τοῦ δὲ μηδὲ τοῦτον τὸν οἰκεῖον εἰπόντος, ἐκ τρίτου καταβὰς ἐκεῖνον τὸν οἰκεῖον ἀνήνεγκε. Τοῦ δέ, τοῦτον ἀληθῶς εἶναι τὸν ἀπολωλότα, φαμένου, Ἑρμῆς ἀποδειξάμενος αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην ἅπαντας αὐτῷ ἐδωρήσατο. Ὁ δὲ παραγενόμενος πρὸς τοὺς ἑταίρους πάντα τὰ συμβάντα αὐτοῖς διεξῆλθεν· ὧν εἷς τις τὰ ἴσα διαπράξασθαι ἐβουλεύσατο, καὶ παρὰ τὸν ποταμὸν ἐλθὼν καὶ τὴν ἀξίνην ἐξεπίτηδες ἀφεὶς εἰς τὸ ῥεῦμα κλαίων ἐκάθητο. Ἐπιφανεὶς οὖν ὁ Ἑρμῆς κἀκείνῳ καὶ τὴν αἰτίαν μαθὼν τοῦ θρήνου, καταβὰς ὁμοίως χρυσῆν ἀξίνην ἐξήνεγκε καὶ ἤρετο, εἰ ταύτην ἀπέβαλε· τοῦ δὲ σὺν ἡδονῇ "Ναὶ ἀληθῶς ἥδ' ἐστί" φήσαντος, μισήσας ὁ θεὸς τὴν τοσαύτην ἀναίδειαν, οὐ μόνον ἐκείνην κατέσχεν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἀπέδωκεν.

(Αἴσωπος)

Ὦ νέοι, ἀλλὰ μάχεσθε παρ' ἀλλήλοισι μένοντες,
μηδὲ φυγῆς αἰσχρᾶς ἄρχετε μηδὲ φόβου,
ἀλλὰ μέγαν ποεῖσθε καὶ ἄλκιμον ἐν φρεσὶ θυμόν,
μηδὲ φιλοψυχεῖτ' ἀνδράσι μαρνάμενοι.
Ὅντιν' ἀριστεύοντα μένοντά τε μαρνάμενόν τε
γῆς περὶ καὶ παίδων θοῦρος Ἄρης ὀλέσῃ,
οὐδέ ποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται οὐδ' ὄνομ' αὐτοῦ,
ἀλλ' ὑπὸ γῆς περ ἐὼν γίγνεται ἀθάνατος.

(Τυρτ. 7)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) У битві при Платеях загинув Мардоній, і цілком була знищена військова сила персів. 2) Ганнібал, ще будучи юнаком, поклявся знищити римську державу.

ЛЕКЦІЯ 111

§ 213. Дієслова з основами на голосні звуки

§ 213.1. Дієслова з основами на -α

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
κρεμά-ννυ-μι *вішати*	κρεμᾰ	κρεμῶ, ᾷς...	ἐκρέμασα, ἐκρεμάσθην	
κερά-ννυ-μι *змішувати*	κερᾰ/κρα	κεράσω	ἐκέρασα, ἐκεράσθην	κέκραμαι
πετά-ννυ-μι *розповсюджувати*	πετᾰ/πτᾰ	πετάσω	ἐπέτασα, ἐπετάσθην	πέπταμαι
σκεδά-ννυ-μι *розсіювати*	σκεδᾰ(σ)	σκεδῶ,	ἐσκέδασα, ἐσκεδάσθην	ἐσκέδασμαι

§ 213.2. Дієслова з основами на -ε

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ἀμφι-έ-ννυ-μι *одягати*	ἑ/ἑσ	ἀμφιῶ, εἷς...	ἠμφίεσα	(ἠμφί)εσμαι ἠμφίεσμαι
σβέ-ννυ-μι *гасити*	σβε(σ)	σβέσω	ἔσβεσα, ἔσβην, ἐσβέσθην	ἔσβεσμαι

§ 213.3. Дієслова з основами на -ω

Praesens	*Основи*	*Futurum*	*Aoristus*	*Perfectum*
ζώ-ννυ-μι *опоясувати*	ζω(σ)	ζώσω	ἔζωσα, ἐζώσθην	ἔζω(σ)μαι
ῥώ-ννυ-μι *зміцнювати*	ῥω(σ)	—	ἔῤῥωσα, ἐῤῥώσθην	ἔῤῥωμαι
στρώ-ννυ-μι *стелити*	στρω	στρώσω	ἔστρωσα, ἐστρώθην	ἔστρωμαι

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Ἔῤῥωσο. Будь здоров! (Епістолярна формула прощання).
Πυρὶ οὐ σβέννυται πῦρ. Вогонь не гаситься вогнем.

Вправа 1. *Визначте граматичні категорії дієслівних форм:*
σβέσαι, εἶσαι, κέκρασαι, ἔζωσαι, πετάσαι, ἔῤῥωσαι.

Вправа 2. *Прочитайте, визначте граматичні форми і перекладіть:*

1) Ἡρακλῆς χειρωσάμενος τὸν ἐν Κιθαιρῶνι λέοντα τὴν μὲν δορὰν ἠμφιέσατο, τῷ δὲ χάσματι ἐχρήσατο κόρυθι. 2) Οἱ παλαιοὶ τῷ Ὠκεάνῳ ζώννυσθαι ἔλεγον ἡ γῆ. 3) Οὐ ῥᾴδιόν ἐστι ἀθυμούντων φόβον κατασβέσαι τοῖς λόγοις. 4) Οἱ Ἕλληνες τὸν οἶνον ἐκεράννυσαν· κραθεὶς γὰρ ἡδίων ἐφαίνετο εἶναι. 5) Δυσκόλῳ ἰατρῷ προσιών τις λέγει·"Ὀλωλα· κεῖσθαι οὐ δύναμαι, οὐθ' ἑστάναι, οὐτὲ καθῆσθαι". Ὁ δ' ἰατρός· "Οὐδὲν λέλειπται", ἔφη, "ἢ κρεμασθῆναι". 6) Οἱ προδόται τὰς πύλας ἀναπετάσαντες εἰσεῖσαν τοὺς πολεμίους εἰς τὴν πόλιν. 7) Ὡς ἐν Μυκάλῃ ἤγγειλέ τις, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐν Πλαταιαῖς Μαρδόνιος μὲν ἀπόλωλεν, ἡ δὲ βαρβάρων στρατία διεσκέδασθαι, ἔτι μᾶλλον οἱ Ἕλληνες ἐπερῥώσθησαν. 8) Διονύσιος ὑπὲρ τῆς Δαμοκλέους κεφαλῆς ξίφος ἐκ τριχὸς κρέμασαι ἐκέλευσεν. 9) Ἔνεγκε λύπην καὶ βλάβην ἐῤῥωμένως. 10) Σύλλας νυκτὸς τὸ στράτευμα εἰσαγαγὼν Ἀθηνᾶς ἐπιπέτασε φόνον, ὥστε τὸν Κεραμεικὸν αἵματι ῥυῆναι. 11) Οἱ πολέμιοι τῶν Ἑλλήνων κατέκοψάν τινας τῶν ἐσκεδασμένων ἐν τῷ πεδίῳ καθ' ἁρπαγήν. 12) Εὖ φερομένης τῆς γεωργίας ἔῤῥωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι. 13) Πυθαγόρας ὁ Σάμιος λευκὴν ἐσθῆτα ἠμφίεστο καὶ ἐφόρει στεφάνον χρυσοῦν. 14) Ὁμώμοκεν ὁ δικαστὴς δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους.

Θεμιστοκλῆς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν

Οἱ Πέρσαι ἐν Σαλαμῖνι ἡττηθέντες νυκτὸς πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἔφευγον. Θεμιστοκλῆς οὖν πρῶτον μὲν ὑπετίθετο τοὺς ἐσκεδασμένους βαρβάρους διώκειν καὶ πλεῖν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὡς λύσαντας τὰς γέφυρας· ἔπειτα δέ, ὅτ' Εὐριβιάδης καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τὴν ἐναντίαν ταύτῃ γνώμην ἀπεδείξαντο, τῇ τοῦ Εὐριβιάδου γνώμῃ προσέθετο. Εἰδὼς δέ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπερῥώννυσαν ἀλλήλους τοὺς Πέρσας διῶξαι καὶ τὰς γεφύρας λῦσαι, παραστὰς ἔλεγε τάδε·"Ἐγωγε ὑμᾶς οὐκ ἂν ἐπιῤῥωννύοιμι πλεῦσαι ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον· εὖ γὰρ ἴστε, ὅτι ἀνὴρ τοσαύτης δυναμέως κύριος εἰς ἀνάγκην κατασταθεὶς ἀναμάχεται καὶ σπουδάζει τὰ προειμένα ἐπανορθώσασθαι. Οὐδὲ τοῦτο ὑμᾶς ἀγνοεῖν δεῖ, ὅτι οὐχ ἡμεῖς, ἀλλὰ θεοί τε καὶ ἥρωες τὸ τοῦ Ξέρξου φρόνημα κατέσβεσαν".

Τούτῳ τῷ λόγῳ ὁ τῶν Ἀθηναίων θυμὸς κατεσβέθη. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς βασιλέα ἔπεμψεν ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν οἰκέτην τάδε φράσοντα·" Ἐκ μίας τριχὸς ὁ σὸς βίος κρέμαται, μέλλουσιν γὰρ οἱ Ἕλληνες οἱ δ' ἐῤῥωμένοι πλεύσαντες ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ῥήξειν τὰς γεφύρας, ἃς ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἔπηξας". Ξέρξης δέ, νομίσας τῷ ὄντι ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἐκσεσῶσθαι τοῦ μὴ ἀπολέσθαι, σπουδῇ ἀνέζευξεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἔρως ποτ' ἐν ῥόδοισιν
κοιμωμένην μέλιτταν
οὐκ εἶδεν, ἀλλ' ἐτρώθη
τὸν δάκτυλον· παταχθεὶς
τὰς χεῖρας ὠλόλυξεν.
δραμὼν δὲ καὶ πετασθεὶς
πρὸς τὴν καλὴν Κυθήρην
"ὄλωλα, μᾶτερ", εἶπεν,
"ὄλωλα κἀποθνῄσκω·
ὄφις μ' ἔτυψε μικρὸς
πτερωτός, ὃν καλοῦσιν
μέλιτταν οἱ γεωργοί ".
Ἃ δ' εἶπεν·"εἰ τὸ κέντρον
πονεῖς τὸ τᾶς μελίττας,
πόσον δοκεῖς πονοῦσιν,
Ἔρως, ὅσους σὺ βάλλεις;"

('Ανακρ. 35)

Вправа 3. *Перекладіть грецькою мовою:*

1) Харонд установив закон, за яким воїни, що покинули битву, зодягнутими в жіночі плаття, сидітимуть протягом трьох днів на агорі. 2) Зопір, прийнятий з довір'ям у Вавилоні, вночі відчинив персам ворота.

Додатки

Додаток 1.

ДВОЇНА (DUALIS, ΔΥΙΚΟΣ)

Додаток 1.1.

Двоїна іменників та прикметників

Відмінок	*Артикль усіх родів*	*I відміна*	*II відміна*	*III відміна*
nom.	τώ	-α	-ω	-ϵ
gen.	τοῖν	-αιν	-οιν	-οιν
dat.	τοῖν	-αιν	-οιν	-οιν
acc.	τώ	-α	-ω	-ϵ
voc.	τώ	-α	-ω	-ϵ

Приклади іменників у nominativus dualis:

I відміна	*II відміна*	*III відміна*	
τὼ νίκα	τὼ ἀνθρώπω	τὼ῎Ελληνε	τὼ ἄνδρε
τὼ χώρα	τὼ θεώ	τὼ σάλπιγγε	τὼ γυναῖκε
τὼ πολίτα	τὼ νήσω	τὼ παῖδε	τὼ γένεε або γένει
	τὼ δώρω	τὼ λέοντε	τὼ πόλεε " πόλη
		τὼ ἄνδρε	τὼ βασιλῆ

Додаток 1.2.

Двоїна дієслів

Особа	*Головні часи*		*Історичні часи*			*Imperativus*	
	act.	*med. et pass.*	*act.*	*med.*	*aor. pass.*	*act.*	*med. et pass.*
1	форми завжди збігаються з формами 1-ї особи множини						
2	τον	σθον	τον	σθον	τον	τον	σθον
3	τον	σθον	τον	σθην	την	των	σθων

Додаток 2.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

Додаток 2.1.

Відхилення в значенні дієслівних форм

У деяких дієслів, від яких утворюються форми слабких і сильних часів:

• aoristus I зберігає перехідне значення, aoristus II набуває неперехідного значення:

Praesens		***Aoristus I***	***Aoristus II***	***Perfectum***
ἀαγιγνώσκω	*знати*	ἀνέγνωσα	ἀνέγνων	ἀνέγνωκα
ἀραρίσκω	*ущільнювати*	ἦρσα	ἄραρα	
βαίνω	*йти*	ἔβησα	ἔβην	βέβηκα
δύω	*занурити*	ἔδυσα	ἔδυν	δέδυκα
ἐρείκω	*роздирати*	ἤρειξα	ἤρικον	—
ἐρείπω	*руйнувати*	ἤρειχα	ἤριπον	ἐρήριπα
ἵστημι	*ставити*	ἔστησα	ἔστην	ἕστηκα
ὄρνυμι	*приводити в рух*	ὦρσα	ὤρορον	ὄρωρα
πιπίσκω	*поїти*	ἔπισα	ἔπιον	πέπωκα
σβέννυμι	*гасити*	ἔσβεσα	ἔσβην	ἔσβηκα
σκέλλω	*висушувати*	ἔσκειλα	ἔσκλην	ἔσκληκα
στυγέω	*наводити жах*	ἐστυγησα	ἔστυγον	—
τρέφω	*ущільнювати; кормити*	ἔθρεψα	ἔτραφον	τέτροφα
φύω	*створювати, народжувати*	ἔφυσα	ἔφυν	πέφυκα

Σ У цих дієслів перфект (як перший, так і другий) має неперехідне значення.

• perfectum I має значення дії над об'єктом (перехідне значення), perfectum II позначає дію самого суб'єкта (неперехідне або медіальне значення):

Praesens		***Perfectum I***	***Perfectum II***	
ἄγνυμι	*ламати*		ἔαγα	*я був розбитий*
δαίω	*запалювати*		δέδηα	*я згорів*
ἐγείρω	*будити*	ἐγρήγερκα	ἐγρήγορα	*я прокинувся*
ἔλπω	*подавати надію*		ἔολπα	*я надіюсь*

Praesens		***Perfectum I***	***Perfectum II***	
κήδω	*турбувати*		κέκηδα	*я турбуюсь*
οἴγω	*відкривати*	ἔῳχα	ἔῳγα	*я є відкритим*
ὄλλυμι	*нищити*	ὀλώλεκα	ὄλωλα	*я загинув*
πείθω	*переконувати*	πέπεικα	πέποιθα	*я повірив*
πήγνυμι	*встромляти*	πέπηχα	πέπηγα	*я затверд*
ῥήγνυμι	*роздирати*		ἔῤῥωγα	*я роздертий*
σέπω	*гноїти*		σέσηπα	*я згнив*
τήκω	*плавити*		τέτηκα	*я розтанув*
φαίνω	*показувати*	πέθακα	πέφηνα	*я з'явився*

Σ Два дієслова у формі перфекта другого можуть мати обидва значення:

πλήττω	*бити*	πέπληχα	πέπληκα	*я був (був битий)*
φθείρω	*нищити*	ἔφθαρκα	ἔφθορα	*я нищив (я знищений)*

Додаток 2.2.

Деякі форми, перфектні за походженням, отримали значення теперішнього часу, зумовлене результативним характером самого перфекта: форми плюсквамперфекта набувають відповідно значення імперфекта:

• perfectum має значення praesens:

ἄγωγα	(ἀγώγω)	*наказую*	μέμηκα	(μηκάομαι)	*реву*
βέβρυχα	(βρύχω)	*поспішаю*	μέμηνα	(μαίνομαι)	*безумствую*
δέδορκα	(δέρκομαι)	*скрегочу*	μέμονα	(μάομαι)	*замишляю*
ἔσευμαι	(σεύομαι)	*дивлюсь*	μέμυκα	(μυκάομαι)	*гуду*
κέκλαγγα	(κλάγγω)	*гавкаю*	πεφόβημαι	(φοβέομαι)	*боюсь*
κέκλημαι	(καλέω)	*називаюсь*	τεταύμακα	(θαυμάζω)	*дивуюсь*
κέκραγα	(κράζω)	*кричу*	τέτριγα	(τρίζω)	*скриплю*
λέλακα	(λάσκω)	*шумлю*			

• praesens цих дієслів має інше значення:

ἔγνωκα	*я знаю*	πέπληθα	*я є винним*
κέκτημαι	*володію*	πέποιθα	*довіряю*
μέμηλα	*задумую*	πέφυκα	*я за природою*
μέμνημαι	*пам'ятаю*	τέτνηκα	*я мертвий*

• форми praesens не вживані:

δέδοικα	*боюсь*	ἔοικα	*я подібний*
εἴωθα	*звик*	οἶδα	*знаю*

Додаток 3.

ВІДКЛАДНІ ДІЄСЛОВА (VERBA DEPONENTIA, ΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟΘΕΤΙΚΑ)

Відкладні дієслова утворюють лише медіальні чи пасивні часові форми, маючи при цьому активне значення.

Залежно від стану (медіального чи пасивного) аориста розрізняють умовно (оскільки інші часи не обов'язково мають лише форми цього стану) такі групи депонентних дієслів: медіально відкладні (deponentia medii, μέσα ἀποθετικά), депонентно пасивні (deponentia passivi, παθητικὰ ἀποθετικά), медіально-пасивні відкладні (deponentia medii-passivi, μεικτὰ ἀποθετικά).

Додаток 3.1.

Медіально відкладні дієслова, які при aoristus medii з активним значеннямають ще aoristus passivi і futurum passivi з пасивним значенням; perfectum у них може бути як активного, так і пасивного значення, або мати обидва їх одночасно.

Praesens	***Aoristus medii***	***Aoristus passivi***	***Perfectum med. et pass.***
αἰτιάομαι *звинувачувати*	ἠιασάμην *я звинуватив*	ἠτιάθην *я був винувачений*	ἠτιάμαι (2= обидва значення)
βιάζομαι *змушувати*	ἐβιασάμην	ἐβιάσθην	βεβίασμαι (2)
δέχομαι *приймати*	ἐδεξάμην	ἐδέγμην	δέδεγμαι (2)
δωρέομαι *дарувати*	ἐδωρησάμην	ἐδωρήθην	δεδώρημαι (2)
ἐργάζομαι *робити*	εἰργασάμην	εἰργάσθην	εἴργασμαι (2)
ἰάομαι *лікувати*	ἰασάμην	ἰάθην	—
κτάομαι *здобувати*	ἐκτησάμην	ἐκτήθην	ἔκτημαι *я маю*
λογίζομαι *вважати*	ἐλογισάμην	ἐλογίσθην	λελόγισμαι (2)
λωβάομαι *ображати*	ἐλωβησάμην	ἐλωβησάμην	λελώβημαι *я був ображений*
λοφίρομαι *сумувати*	ὠλοφυράμην	ὠλοφύρθην	—
ψηφίζομαι *вирішувати*	ἐψηφισάμην	ἐψηφίσθην	ἐψήφισμαι (2)

Додаток 3.2.

Пасивно відкладні дієслова мають aoristus з активним значенням; futurum у них має переважно медіальну форму.

Praesens		***Aoristus passivi***	***Futurum medii et passivi***
ἀλάομαι	*блукати*	ἠλήθην *я заблукав*	
ἀμιλλάομαι	*суперничати*	ἠμιλλήθην	ἀμιλλήσομαι
ἀρνέομαι	*заперечувати*	ἠρνήθην	ἀρνήσομαι
ἀσάομαι	*бути пригніченим*	ἠσήθην	ἀσήσομαι
ἄχθομαι	*сумувати*	ἠχθέσθην	ἀχθέσομαι, ἀχθεσθήσομαι
βούλομαι	*хотіти*	ἐβουλήθην	βουλήσομαι
δέρκομαι	*дивитись*	ἐδέρχθην	
δύναμαι	*могти*	ἐδυνήθην	δυνήσομαι
ἐναντιόομαι	*чинити опір*	ἠναντιώθην	ἐναντιώσομαι
ἐνθυμέομαι	*обдумувати*	ἐνεθυμήθην	ἐνθυμήσομαι
ἐπιμέλομαι	*турбуватись*	ἐπιμελήθην	ἐπιμελήσομαι, ἐπιμεληθήσομαι
ἐπίσταμαι	*знати*	ἠπιστήθην	ἐπιστήσομαι
εὐλαβέομαι	*остерігатись*	ηὐλαβήθην	εὐλαβήσομαι
ἡττάομαι	*уступати*	ἡττήθην	ἡττήσομαι, ἡττηθήσομαι
ἥδομαι	*радіти*	ἥσθην	ἡσθήσομαι
λιάζομαι	*віддалятись*	ἐλιάσθην	λιασθήσομαι
μέμφομαι	*сварити*	ἐμέμφθην	
οἴομαι	*вважати*	ᾠήθην	οἰήσομαι
προθυμέομαι	*домагатися*	προεθυμήθην	προθυμήσομαι, προθυμηθησομαι
σέβομαι	*шанувати*	ἐσέφθην	
φαντάζομαι	*уявляти*	ἐφαντάσθην	

Додаток 3.3.

Медіально-пасивні відкладні дієслова мають форми як aoristus medii, так і aoristus pasivi.

Praesens	***Aoristus med. et pass.***	***Futurum med. et pass.***
ἄγαμαι *захоплюватись*	ἠγασάμην, ἠγάσθην	ἀγάσομαι
αἰδέομαι *соромитись*	ᾐδεσάμην, ᾐδέσθην	αἰδέσομαι
διαλέγομαι *розмовляти*	διελεξάμην, διελέχθην	διαλέξομαι, διαλεχθήσομαι

Praesens	***Aoristus med. et pass.***	***Futurum med. et pass.***
ἔραμαι *любити*	ἠρασάμην, ἠράσθην	ἐρασθήσομαι
μαίνομαι *шалiти*	ἐμηνάμήν, ἐμάνην	μανοῦμαι, μανήσομαι
ὄνομαι *засуджувати*	ὠνοσάμήν, ὠνόσθην	ὀνόσομαι
σεβάζομαι *шанувати*	ἐσεβασάμην, ἐσεβάσθην	
φιλοφρονέομαι *бути дружнім*	ἐφιλοφρονησάμην,	ἐφιλοφρονήθην

Додаток 4.

ДЕПОНЕНТНЕ ЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ЧАСОВИХ ФОРМ

Додаток 4.1.

Значна група дієслів має форму futurum medii з активним значенням.

Praesens		***Futurum medii***
ἀγνοέω	*не знати*	ἀγνοήσομαι *не знатиму, не дізнаюсь*
ᾄδω	*співати*	ᾄσομαι *співатиму, заспіваю*
ἀκούω	*чути*	ἀκούσομαι *чутиму, почую* і т.д.
ἀλαλάζω	*кричати*	ἀλαλάξομαι
ἁμαρτάνω	*помилятись*	ἁμαρτήσομαι
ἀπαντάω	*зустрічати*	ἀπαντήσομαι
ἀπολαύω	*куштувати*	ἀπολαύσομαι
ἁρπάζω	*хапати*	ἁρπάσομαι
βαδίζω	*йти*	βαδιοῦμαι
βαίνω	*йти*	βήσομαι
βιόω	*жити*	βιώσομαι
βλέπω	*дивитися*	βλέψομαι
βλώσκω	*йти*	μολοῦμαι
βοάω	*кричати*	βοήσομαι
γελάω	*сміятися*	γελάσομαι
γηράσκω	*старіти*	γηράσομαι
γιγνώσκω	*дізнаватися*	γνώσομαι
δάκνω	*кусати*	δήξομαι
δείδω	*боятись*	δείσομαι
διδράσκω	*бігти*	δράσομαι
διώκω	*переслідувати*	διώξομαι
ἐγκωμιάζω	*прославляти*	ἐγκωμιάσομαι

Praesens		***Futurum medii***
εἰμί	*бути*	ἔσομαι
ἐπαινέω	*хвалити*	ἐπαινέσομαι
ἕψω	*варити*	ἑψήσομαι
θαυμάζω	*дивуватись*	θαυμάσομαι
θέω	*бігти*	θεύσομαι
θηράω	*полювати*	θηράσομαι
θιγχάνω	*торкатись*	θίξομαι
θνῄσκω	*помирати*	θανοῦμαι
θρώσκω	*стрибати*	θοροῦμαι
κάμνω	*втомлюватись*	καμοῦμαι
κλαίω	*плакати*	κλαύσομαι
κλέπτω	*красти*	κλέψομαι
κολάζω	*карати*	κολάσομαι
λαγχάνω	*діставатись за жеребом*	λήξομαι
λαμβάνω	*брати*	λήψομαι
μανθάνω	*вчитись*	μαθήσομαι
νέω	*плисти*	νεύσομαι
οἶδα	*знати*	εἴσομαι
οἰμώζω	*ридати*	οἰμώξομαι
ὄμνυμι	*клястись*	ὀμοῦμαι
ὁράω	*бачити*	ὄψομαι
παίζω	*гратись*	παίσομαι
πάσχω	*терпіти*	πείσομαι
πηδάω	*стрибати*	πηδήσομαι
πίπτω	*падати*	πεσοῦμαι
πλέω	*плавати*	πλεύσομαι
πνέω	*дути*	πνεύσομαι, πνεύσω
πνίγω	*душити*	πνίξομαι, πνίξω
ῥέω	*текти*	ῥεύσομαι, att.: ῥεήσομαι
ῥοφέω	*всмоктувати*	ῥοφήσομαι, ῥοφήσω
σιγάω	*мовчати*	σιγήσομαι
σιωπάω	*мовчати*	σιωπήσομαι
σκώπτω	*висміювати*	σκώψομαι, σκώψω
σπούδαζω	*поспішати*	σπουδάσομαι
συρίζω	*грати на сірінзі*	συρίξομαι
τίκτω	*народжувати*	τέξομαι, τέξω
τρέχω	*бігти*	δραμοῦμαι
τρώγω	*гризти*	τρώξομαι
τυγχάνω	*потрапляти*	τεύξομαι
τωθάζω	*насміхатись*	τωθάσομαι
φεύγω	*утікати*	φεύξομαι, φευξοῦμαι
φθάνω	*випереджати*	φθήσομαι і φθάσω

Додаток 4.2.

Дієслова, в яких futurum medii вживається з пасивним значенням; деякі з них мають при цьому ще й форми futurum passivi.

Praesens		***Futurum medii***	***Futurum passivi***
ἀδικέω	*кривдити*	ἀδικήσομαι	
ἀμφισβητέω	*сперечатись*	ἀμφισβητήσομαι	
ἀπαλλάττω	*виганяти*	ἀπαλλάξομαι	ἀπαλλαχθήσομαι
ἀποστερέω	*позбавляти*	ἀποστερήσομαι	ἀποστερηθήσομαι
βλάπτω	*шкодити*	βλάψομαι, βλαβήσομαι	
διαφθείρω	*нищити*	διαφθεροῦμαι	διαφθαρήσομαι
ζημιόω	*карати*	ζημιώσομαι	ζημιωθήσομαι
θεραπεύω	*служити*	θεραπεύσομαι	
κωλύω	*перешкоджати*	κωλύσομαι	
λέγω	*говорити*	λέξομαι	λεχθήσομαι
μισέω	*ненавидіти*	μισήσομαι	
οἰκέω	*заселяти*	οἰκήσομαι	
περιέπω	*поводитися*	περιέψομαι	περιεφθήσομαι
ταράττω	*хвилювати*	ταράξομαι	
τιμάω	*шанувати*	τιμήσομαι	τιμηθήσομαι
τρέφω	*годувати*	θρέψομαι	
φυλάττω	*захищати*	φυλάξομαι	
ὠφελέω	*бути корисним*	ὠφελήσομαι	ὠφεληθήσομαι

Додаток 4.3.

Багато перехідних дієслів у aoristus passivi мають неперехідне або медіальне значення. Найчастше вживані з них:

• які утворюють futurum medii і passivi з відносно активним значенням:

Praesens		***Aoristus passivi***	***Futurum medii passivi***
αἰσχύνω	*соромити*	ᾐσχύνθην	αἰσχυνοῦμαι, αἰσχυνθήσομαι
ἀνιάω	*засмучувати*	ἠνιάθην *я засумував*	ἀνίασομαι *засмую*
ἀπαλλάττω	*віддаляти*	ἀπηλλάγην	ἀπαλλάξομαι, ἀπαλλαγήσομαι
διαιτάω	*лікувати дієтою*	διήθην	διαιτήσομαι
ἐθίζω	*привчати*	εἰθίσθην	ἐθιοῦμαι
ἐπείγω	*поспішати*	ἠπείχθην	ἐπείξομαι
ἑστιάω	*пригощати*	εἱστιάθην	ἑστιάσομαι
εὐφραίνω	*радувати*	ηὐφράνθην	εὐφρανοῦμαι, εὐφρανθήσομαι
κινέω	*рухати*	ἐκινήθην	κινήσομαι
κοιμάω	*присипляти*	ἐκοιμήθην	κοιμήσομαι
λυπέω	*засмучувати*	ἐλυπήθην	λυπήσομαι
ὀργίζω	*гнівати*	ὠργίσθην	ὀργοῦμαι, ὀργισθήσομαι

Praesens		***Aoristus passivi***	***Futurum medii passivi***
ὀρέγω	*подавати*	ὠρέχθην	ὀρέξομαι
ὁρμάω	*рухати*	ὡρμήθην	ὁρμήσομαι
περιαιόω	*переправляти*	ἐπεραιώθην	περαιώσομαι, περαιωθήσομαι
πλανάω	*блукати*	ἐπλανήθην	πλανήσομαι
πνίγω	*душити*	ἐπνίγην	πνίξομαι, πνιγήσομαι
πορεύω	*лаштувати в дорогу*	ἐπορεύθην	πορεύσομαι
σφάλλω	*перекидати*	ἐφάλην	σφαλοῦμαι, σφαλήσομαι
φαίνω	*показувати*	ἐφάνην	φανοῦμαι і φανήσομαι
φέρω	*нести*	ἠνέχθην	οἴσομαι, ἐνεχθήσομαι
φοβέω	*лякати*	ἐφοβήθην	φοβήσομαι

• які мають futurum passivi з активним чи медіальним значенням:

Praesens		***Aoristus passivi***	***Futurum passivi***
διαλλάττω	*мирити*	διηλλάγην *я змирився*	διαλλαγήσομαι *я змирюсь*
βρέχω	*мочити*	ἐβράχην *я змок*	βρεχήσομαι *я намокну*
κατακλίνω	*класти*	κατέκλινην *я ліг*	κατασλιήσομαι *я ляжу*
κομίζω	*вирушати*	ἐκομίσθην *я повернувся*	κομίσθησομαι *я повернусь*
μιμνήσκω	*нагадувати*	ἐμνήσθην *я згадав*	μνησθήσομαι *я згадаю*
ῥήγνυμι	*ламати*	ἐρράγην *я зламався*	ῥαγήσομαι *я зламаюсь*
σήπω	*гноїти*	ἐσάπην *я згнив*	σαπήσομαι *я згнию*
στρέφω	*обертати*	ἐστράφην *я повернувся*	στραφήσομαι *я повернусь*

• які мають futurum medii і passivi з пасивним значенням:

Praesens		***Aoristus pass.***	***Futurum med. et pass.***
αὐξάνω	*збільшувати*	ηὐξη(ν)θην	αὐξήσομαι, αὐξηθήσομαι
ἐλαττόω	*зменшувати*	ἠλαττώθην	ἐλαττώσομαι, ἐλαττωθήσομαι
φθείρω	*нищити*	ἐφθάρην	φθεροῦμαι, φθαρήσομαι

• без відхилень у значенні форм futurum:

Praesens		***Aoristus passivi***
ἀπορέω	*потребувати*	ἠπορήθην
δαπανάω	*витрачати*	ἐδαπανήθην
ἐννοέω	*брати до уваги*	ἐνενοήθην
πολιτεύω	*бути громадянином*	ἐπολιθεύθην

Граматична термінологія

Фонетика

Український термін	*Латинський термін*	*Грецький термін*
апокопа	apocopa	ἡ ἀποκοπή
аферeза	aphaeresis	ἡ ἀφαίρεσις
африкати	affricatae	τὰ διπλᾶ
баритони	barytona	τὰ βαρύτονα
вставка, епентеза	epenthesis	ἡ ἐπένθεσις
глухі приголосні звуки	tenues	τὰ ψιλά
голосні звуки	vocales	τὰ φωνήεντα
губні приголосні звуки	labiales	τὰ χειλικά
дзвінкі приголосні звуки	mediae	τὰ μέσα
дифтонги	diphthongi	οἱ δίφθογγοι
діереза	diaeresis	ἡ διαίρεσις
елізія	elisio	ἡ ἔκθλιψις
енклітики	encliticae	τὰ ἐγκλιτικά
задньоязикові приголосні	gutturales	τὰ λαρυγγικά
зіяння, гіат	hiatus	ἡ χασμῳδία
злиття, контракція	contractio	ἡ συναίρεσις
ι підписна	ι subscriptum	ι ὑπογεγραμμένον
ι приписна	ι adscriptum	ι προσγεγραμμένον
красис		ἡ κρᾶσις
монофтонги	monophthongi	οἱ μονόφθογγοι
наголос	accentus	ἡ προσῳδία
- “ - гострий	- “ - acutus	- “ - ὀξεῖα
- “ - огорнений	- “ - circumflexus	- “ - περισπωμένη
- “ - важкий	- “ - gravis	- “ - βαρεῖα
окситони	oxytona	τὰ οξύτονα
парокситони	paroxytona	τὰ παροξύτονα
передньоязикові приголосні	dentales	τὰ ὀδοντικά

Український термін	*Латинський термін*	*Грецький термін*
перестановка, метатеза	metathesis	ἡ μετάθεσις
перестановка часокіль-кості	- "- quantitatis	ἡ ἀντιμεταχώρησις
періспомени	perispomena	τὰ περισπώμενα
плавні приголосні звуки	liquida	τὰ ὑγρά
подовження		ἡ ἔκτασις
- " - замінне		ἡ ἀντέκτασις
приголосні звуки	consonantes	τὰ σύμφωνα
придих	spiritus	τὸ πνεῦμα
- " - щільний, важкий	- " - asper	- " - δασύ
- " - легкий	- " - lenis	- " - ψιλόν
придихові приголосні	aspiratae	τὰ δασέα
проклітики	procliticae	τὰ προκλιτικά
пропарокситони	proparoxytona	τὰ προπαροξύτονα
properіспомени	properispomena	τὰ προπερισπώμενα
проривні приголосні звуки	mutae	τὰ ἄφωνα
розгортання, анаптикса		ἡ ἀνάπτυξις
розподібнення, дисиміляція	dissimilatio	ἡ ἀνομοίωσις
синідзеза	synizesis	ἡ συνίζεσις
синкопа	syncopa	ἡ συγκοπή
склад	syllaba	ἡ συλλαβή
скорочення		ἡ συστολή
сонанти, сонорні	sonantes	τὰ ἡμίφωνα
спрощення		ἡ ἁπλολογία
уподібнення	assimilatio	ἡ ἀφομοίωσις
чергування		ἡ μεταβολή
- " - кількісне		- " - ποσοτική
- " - якісне		- " - ποιοτική

Морфологія

авґмент	augmentum	ἡ αὔξησις
- " - складовий	- " - syllabicum	- " - συλλαβική
- " - часовий	- " - temporale	- " - χρονική
артикль		τὸ ἄρθρον
вигук	interiectio	τὸ ἐπιφώνημα
відміна	declinatio	ἡ ἔγκλισις

Український термін	***Латинський термін***	***Грецький термін***
відмінок	casus	ἡ πτῶσις
- " - називний	- " - nominativus	- " - ὀνομαστική
- " - родовий	- " - genetivus	- " - γενική
- " - давальний	- " - dativus	- " - δοτική
- " - знахідний	- " - assucativus	- " - αἰτιατική
- " - кличний	- " - vocativus	- " - κλητική
дієвідміна	coniugatio	ἡ συζυγία
дієприкметник	participium	ἡ μετοχή
дієслово	verbum	τὸ ῥῆμα
- " - неперехідне	- " - intransitivum	- " - ἀμετάβατον
- " - перехідне	- " - transitivum	- " - μεταβατικόν
займенник	pronomen	ἡ ἀντωνυμία
- " - взаємний	- " - reciprocum	- " - ἀλλοπαθής
займенники відносні	pronomina reletiva	αἱ ἀναφορικαί
- " - вказівні	- " - demonstrativa	αἱ δεικτικαί
- " - зворотні	- " - reflexiva	αἱ αὐτοπαθεῖς
- " - неозначені	- " - indefinita	αἱ ἀόρισται
- " - питальні	- " - interrogativa	αἱ ἐρωτηματικαί
- " - присвійні	- " - possesiva	αἱ κτητικαί
іменник	nomen substantivum	ὄνομα οὐσιαστικόν
інфінітив	infinitivus	ὁ ἀπαρέμφατος
особа	persona	τὸ πρόσωπον
прийменник	praepositio	ἡ πρόθεσις
прикметник	nomen adiectivum	ὄνομα ἐπίθετον
прикметник дієслівний	adiectivum verbale	τὸ ῥηματικὸν ἐπίθετον
прислівник	adverbium	τὸ ἐπίῤῥημα
редуплікація	reduplicatio	ὁ ἀναδιπλασιασμός
рід	genus	τὸ γένος
- " - чоловічий	- " - masculinum	- " - ἀρσενικόν
- " - жіночий	- " - femininum	- " - θηλικόν
- " - середній	- " - neutrum	- " - οὐδέτερον
- " - змішаний	- " - promiscuum	- " - ἐπίκοινον
- " - спільний	- " - commune	- " - κοινόν
сполучник	coniunctio	ὁ σύνδεσμος
спосіб	modus	ἡ ἔγκλισις
- " - бажальний, оптатив	- " - optativus	- " - εὐκτική
- " - дійсний, індикатив	- " - indicativus	- " - ὁριστική
- " - наказовий, імператив	- " - imperativus	- " - προστακτική
- " - умовний, кон'юнктив	- " - coniunctivus	- " - ὑποτακτική

Український термін	*Латинський термін*	*Грецький термін*
стан	genus	ἡ διάθεσις
- “ - активний	- “ - activum	- “ - ἐνεργετική
- “ - медіальний	- “ - medium	- “ - μέση
- “ - пасивний	- “ - passivum	- “ - παθητική
ступінь	gradus	ὁ βαθμός
- “ - звичайний	- “ - positivus	- “ - θετικός
- “ - вищий	- “ - comparativus	- “ - συγκριτικός
- “ - найвищий	- “ - superlativus	- “ - ὑπερθετικός
час	tempus	ὁ χρόνος
- “ - теперішній, презенс	- “ - praesens	- “ - ἐνεστώς
- “ - минулий недоконаного виду, імперфект	- “ - imperfectum	- “ - παρατατικός
- “ - минулий доконаного виду, аорист	- “ - aoristus	- “ - ἀόριστος
- “ - минулий результативного виду, перфект	- “ - perfectum	- “ - παρακείμενος
- “ - давноминулий, плюсквамперфект	-“- plusquamperfectum	- “ - ὑπερσυντελικός
- “ - майбутній, футур	- “ - futurum	- “ - μέλλων
частка	particula	ἡ προσθήκη, τὸ μόριον
числівник	nomen numerale	τὸ ὄνομα ἀριθμητικόν
число	numerus	ὁ ἀριθμός
- “ - однина	- “ - singularis	- “ - ἑνικός
- “ - двоїна	- “ - dualis	- “ - δυϊκός
- “ - множина	- “ - pluralis	- “ - πληθυντικός

СЛОВОТВОРЕННЯ

АФІКСАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ[1]

ЛЕКЦІЯ 112

§ 214. Словотворення в системі іменника
§ 214.1. Віддієслівне утворення

Іменники на позначення дії, стану чи їх результату (nomina actionis, οὐσιαστικὰ ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματος)

Для них характерні форманти:

-μός,-μη, -μή, -μα

Коли дієслівна основа закінчується на приголосний звук, то приєднання цих формант супроводжується фонетичними змінами, аналогічними утворенню від цих дієслів форм медіально-пасивного перфекта з початковим звуком μ дієслівної флексії: πλέκω *плести* (perf. med. et pass. πέπλεγμαι) — πλέγμα *сплетіння*, ἀγγέλλω *сповіщати* — ἄγγελμα *звістка*.

Якщо кінцевий звук дієслівної основи — голосний, то перед -μος у більшості випадків з'являється σ: δέω *зв'язувати* — δεσμός *вузол*, σείω *трясти* — σεισμός *землетрус*. Деякі слова на -μος із попереднім голосним не отримують σ, або замість σ виступає θ: δειμός *страх*, κρυμός *холод*; ὀρχηθμός *танець*, κλαυθμός *плач*, μηνιθμός *гнів*, μυχηθμός *гул*. Іменники на -μος є переважно абстрактними поняттями: πάλλω *розмахувати* — παλμός *коливання*, οἰκτίρω *жаліти* — οἰκτιρμός *співчуття*, χράω *віщувати* — χρησμός *оракул*, ὀδύρομαι — ὀδυρμός *сум*.

Інші форманти (-μη чи -μή,-μα) після кінцевого голосного дієслівної основи можуть приєднуватися як без σ, так і з нею. Ті слова, які не приймають σ, натомість мають довгий кінцевий голосний кореня тоді, коли в perfectum medii et passivi він скорочується: λύω (λελῦμαι) — λύμη *знищення*, πταίω — πταῖσμα *помилка*. У ряді випадків серед етимологічно споріднених іменників спостерігається коливання між

[1] Основні типи значень префіксів розглядались в § 63.

довгим і коротким голосними, причому довгий голосний зустрічається в класичний період, тоді як для пізніших часів характерний короткий голосний у цьому ж слові: τίθημι (τέθειμαι) — θεσμός, θέμα, але ἀνάθημα, пізніше — ἀνάθεμα; аналогічно εἵρημα, πῶμα, κρῖμα — мають форми εἵρεμα, πόμα, κρίμα.

Іменники середнього роду на -μα, як правило, вказують на конкретний об'єкт чи результат дії або є абстрактним поняттям: πρᾶγμα *справа*, μίμημα *зображення*, ποίημα *твір*, але φρόνημα *розуміння*, τόλμα *відвага*.

Іменники на -μη можуть мати як абстрактне, так і конкретне значення: μνήμη *спогад*, ἐπιστήμη *знання*, τιμή *честь*, але στιγμή *крапка*, γραμμή *лінія* (пор.: στίγμα *пляма, тавро*; γράμμα *буква, письмо*.

-σις, -σία

При додаванні цих формантів із кінцевими звуками дієслівної основи відбуваються такі ж фонетичні явища, як і при утворенні майбутнього часу першого: τρίβω (fut. τρίψω) — τρῖψις *тертя*, πράττω (πράξω) — πράξις *справа*; θύω (θύσω) — θυσία *жертва*, σκήπτω (σκήψω) — σκῆψις *привід*; ἁλίσκομαι (ἁλώσομαι) — ἅλωσις *полон*. Відхилення від цих фонетичних правил спостерігаються при утворенні слів: αἵρεσις, γένεσις, θέσις, τίσις, λύσις, φύσις, δύσις, θυσία.

-ή, -ά

Ці іменники майже завжди окситони: εὔχομαι — εὐχή *благання*, σφάττω — σφαγή *жертвоприношення*, διδάσκω — διδαχή *навчання*, χαίρω — χαρά *радість*. Для них характерний кореневий аблаут ε/ο, η/ω та, якщо дієслівна основа закінчується на приголосні, окрім σ, — ει/ο/οι: τέμνω — τομή *розріз*, πλέκω — πλοκή *сплетіння*; σπείρω — σπορά *розсіювання*, φθείρω — θτορά *загибель*, ἀείδω — ἀοιδή *пісня*, ἀλείφω — ἀλοιφή *змащування*, ἀρήγω — ἀρωγή *допомога*. Поодинокі слова мають аттічну редуплікацію, причому завжди виступає в другому від кінця складі ω: ἄγω — ἀγωγή *ведення*, ἔδω — ἐδωδή *їжа*, ἔχω — ἀναγωχή *зупинка*. Деякі з широко відомих парокситонів цієї групи іменників: βλάβη *шкода*, μάχη *битва*, νίκη *перемога*.

-ία, -εία

Іменники на -εία походять від дієслів на -εύω і завжди мають довгий кінцевий α, тому всі вони — парокситони: παιδεύω — παιδεία *виховання*, βασιλεύω — βασιλεία *царювання*, στρατεύω — στρατεία *військо*, λατρεύω — λατρεία *поклоніння*, μαντεύω — μαντεία *віщування*. Іменники на -ία: μανία *безумство*, ἀγγελία *звістка*, μαρτυρία *свідоцтво*, ὁμιλία *бесіда*.

-ος

Іменники чоловічого роду на -ος, як правило, двоскладові і мають кореневий о, іноді внаслідок чергування: κροτέω — κρότος *шум*, φθονέω — φθόνος *заздрість*; λέγω — λόγος *слово*, ῥέω — ῥοῦς (<*ροος) *течія*, σπείρω — σπόρος *засів*, але ἐλέγχω — ἔλεγχος *спростування*, τύπτω — τύπος *удар*, πάλλω — πάλος *жереб*.

До цього типу належать також іменники на -τος: ἀμητός *жнива*, κωκυτός *плач*, ὑετός *дощ*, παγετός *мороз*, які майже виключно окситони, але декілька є баритонів: βίοτος *життя*, πότος *пиття*. Іменники середнього роду, що закінчуються на -ος, ніколи не мають кореневого о: κήδω — κῆδος *турбота*, λαγχάνω — λάχος *доля*, γίγνομαι — γένος *рід* (але ὁ γόνος *народження*).

Іменники, що вказують на суб'єкта дії (nomina agentis, οὐσιαστικὰ τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου)

Ці іменники мають форманти:

-της

Цей формант іменників чоловічого роду першої відміни, які називають професію чи рід занять. Одні з них — окситони, інші — баритони: ἀθλέω — ἀθλητής *борець*, μανθάνω — μαθητής *учень*, θεάομαι — θεατής *глядач*; κυβερνέω — κυβερνήτης *керманич*, πλάττω — πλάστης *скульптор*, δύναμαι — δυνάστης *володар*.

-τήρ, -τωρ

Серед іменників на позначення діючої особи ці форманти зустрічаються рідше: σωτήρ *рятівник*, ῥήτωρ *оратор*, ἑστιάτωρ *господар бенкету*, θυτήρ *жрець*, πράκτωρ *діяч*.

-εύς

Ці форманти характерні винятково для окситонів: βασιλεύς *цар*, γραφεύς *писар*, φθορεύς *губитель*.

Розглянуті форманти мають також деякі слова, що називають предмет, що сприймається як суб'єкт дії: ἀήτης *вітер*, πρηστήρ *буря*, λαμπτήρ *світильник*, σφαγεύς *ніж*, τομεύς *різак*.

-ος

Цей формант зустрічається в складних іменників, але трапляються деякі прості: τροφός *годувальник*, ἀοιδός *співець*, ἀρχός *вождь*.

-ης, -ας

З такими формантами іменники чоловічого роду першої відміни: φεύγω — φυγάς *утікач*, νέμω — νομάς *кочівник*.

Іменники, що позначають знаряддя чи місце дії (nomina instrumenti et loci, οὐσιαστικὰ τοῦ ὀργάνου τε καὶ τοῦ τόπου)

Ця група іменників закінчується на:

-τήριον, -τρον, -τρα, -θρον

Ці форманти приєднуються до дієслівної основи замість форманта суб'єкта дії -τηρ: ἐργαστήριον *майстерня*, ποτήριον *кубок*, λουτήριον *ванна*, ἀκροατήριον *аудиторія*; λοῦτρον *вода для купання*, ἄροτρον *плуг*; ξύστρα *шкребок*, χύτρα *горщик*, ὀρχήστρα *місце для хору*; κλεῖθρον *замок*, βάθρον *лавка*.

-ανον, -άνη, -όνη

Приклади: γλύφανον *ніж*, χοάνη *лійка*, περόνη *застібка*.

Вправа 1. *Встановіть словотвірні моделі девербативних іменників; якщо дієслово є дериватом, проведіть етимологічний аналіз.*

Ἀγερμός, ῥωγμή, φημή, τίμημα, τρῖμμα, πλάσμα, βῆμα, σφάλμα, γνώμη, κάθαρσις, κλίσις, ὑγρασία, ταραχή, πομπή, ἀγορά, τρόμος, κοπετός, λάθος; ἐργάτης, συλλήπτωρ, τοκεύς, πομπός; ἐγερτήριον, σημάντρον, φόβητρον, καυτήριον, ῥεῖθρον, σκαπάνη, ἀγχόνη, ὁρμητήριον, θέατρον.

Вправа 2. *Утворіть іменники на позначення дії, діяча, місця чи знаряддя від наведених дієслів.*

Λαμβάνω, αἴρω, ὁράω, δίδωμι, σημαίνω, κρίνω, τρέπω, τίκτω, πάσχω; καλέω, νέμω; αἰσθάνομαι, πλήττω, νίπτω, δρέπω, λέχομαι, λέγω, ἀκούω.

ЛЕКЦІЯ 113

§ 214.2. Відприкметникові утворення

Іменники, які походять від прикметників, означають абстрактні поняття і вказують на властивість, мають форманти:

-ία

Приклади: σοφός — σοφία *мудрість*, κακός — κακία *зло*, βλάξ — βλαχία *млявість*, εὐδαίμων — εὐδαιμονία *щастя*, πένης — πενία *бідність*, ἀμαθής — ἀμαθία *неуцтво*.

Іменники, утворені від складених прикметників на -τος, змінюють τ на σ: ἀθάνατος — αθανασία *безсмертя*, δύσπεπτος — δυσπεψία *розлад травлення*.

-εια, -οια

Утворені від прикметників на -ης, -ος, іменники на -εια — пропарокситони: ἀληθής — ἀλήθεια *правда*, βοητός — βοήθεια *допомога*. Іменники на -οια також пропарокситони від контрагованих прикметників: ἄνους — ἄνοια *безумство*, εὔνους — εὔνοια *прихильність*.

-η і -α

Ці утворення — абстрактні іменники закінчуються лише на -η чи -α, причому всі вони — баритони і за флексією не відрізняються від форми жіночого роду відповідного прикметника: κακός — κάκη *лихо*, ἐχθρός — ἔχθρα *ворожнеча*. Сюди ж належать іменники, утворені від прикметників на -ιος, тому ι вважається приналежною основі: ὅσιος — ὁσία *священний звичай*, ἄξιος — ἀξία *гідність*, αἴτιος — αἰτία *провина*.

-της

Це формант іменників жіночого роду третьої відміни; переважно вони — парокситони, лише деякі — окситони: ἰσότης *рівність*, παχύτης *товщина*, ταχυτής *швидкість*, δῃϊοτής *двобій*.

-σύνη

Приклади: δικαιοσύνη *справедливість*, δουλοσύνη *рабство*. Слід зауважити, що іменники, в яких четвертий склад від кінця короткий, мають у третьому складі ω: ἱερωσύνη *святість*.

-ος

Іменники середнього роду третьої відміни, які походять від прикметників на -υς: βαθύς — βάθος *глибина*, ταχύς — τάχος *швидкість*.

§ 214.3. Відіменникове утворення

Іменники, що вказують на суб'єкта дії, мають форманти, аналогічні формантам девербативних іменників:

-της, -εύς

Приклади: πόλις — πολίτης *громадянин*, ὅπλον — ὁπλίτης *гопліт*, ἵππος — ἱππότης *вершник*, φυλή — φυλέτης *родич;* ἅλς — ἁλιεύς *рибалка*, γράμμα — γραμματεύς *писар*.

Іменники, що означають збірне поняття або вміст, мають форманти:

-ών, -εών, -ία, -ίον, -εῖον

Приклади: ἀμπελών *виноградник*, λουτρών *лазня*, ῥοδωνία *розарій*, μυρμικία *мурашник*, στρατηγίον *палатка полководця*, χαλκεῖον *кузня*.

§ 214.4. Іменники жіночого роду

Ці іменники називають осіб жіночої статі за родом занять чи етнічною приналежністю і утворюються від відповідних іменників чоловічого роду. Вони мають форманти:

-τειρα, -τρια, -τρίς, -ις, -αινα, -εια, -σσα

Приклади: σώτειρα *рятівниця*, ὀρχήστρια *танцівниця*, πολῖτις *громадянка*, φυλακίς *охоронниця*, θεράπαινα *служниця*, λέαινα *левиця*, βασίλεια *цариця*, ἱέρεια *жриця*, βασίλισσα *цариця*, ἄνασσα *володарка*.

§ 214.5. Етно- та топоніми

На приналежність до народу чи місцепроживання вказують форманти:

• для осіб чоловічої статі:

-ιος, -αῖος, -ηνός, -ανός, -ῖνος, -ίτης, -ήτης, -άτης, -ώτης, -εύς

Приклади: Κορίνθιος *корінфянин*, Βυζάντιος *візантієць*, Ἀθηναῖος *афінянин*, Κυζικηνός *кізікієць*, Ἀσιανός *азієць*, Ταραντῖνος *тарентієць*, Ἀβδηρίτης *абдерит*, Αἰγινήτης *егінець*, Σπαρτιάτης *спартанець*, Σικελιώτης *сицилієць*, Φοκεύς *фокеєць*, Δορεύς *дорієць*.

• для осіб жіночої статі:

-ή, -α, -ις, -άς

Приклади: Ἀσιανή *азійка*, Ἀθηναία *афінянка*, Σκύθις *скіфянка*, Σπαρτιᾶτις *спартанка*, Φωκίς *фокеянка*, Δωρίς *дорійка*, Δηλιάς *делійка*, Ἰάς *іонійка*.

§ 214.6. Патроніми

Іменники, що означають походження чи родовід, мають характерні форманти:

• для осіб чоловічої статі:

-ίδης, -άδης, -ιάδης

Формант -ίδης виступає в утвореннях від іменників різних закінчень: Κέκρωψ — Κεκροπίδης *син чи нащадок Кекропа*, Κρόνος — Κρονίδης, Ἀλκαῖος — Ἀλκαΐδης. На -αδης закінчуються патроніми від іменників чоловічого роду першої відміни: Ἱππότης — Ἱπποτάδης, Βορέας — Βορεάδης. Формант -ιάδης характерний для похідних від іменників на -ιος: Μενοίτιος — Μενοιτιάδης.

Патронімічний формант -ιάδης можна зустріти також в утвореннях від іменників з різними закінченнями, якщо склад перед -ιάδης довгий, і це створює дуже зручне для гекзаметра та й інших поетич-

них розмірів чергування довгих та коротких складів — ⏑ ⏑ —: Τελαμών — Τελαμωνιάδης, Ἀβαντίδας — Ἀβαντιάδης, Φέρης — Φερητιάδης. У діалогічних частинах драми, написаних ямбом, спостерігається перевага форманта -ιδης після довгого попереднього складу: Παλλαντίδης, Ἀλκμαιωνίδης, Ὁμηρίδης.

-ίων

Цей формант частіше вживаний у поезії, причому залежно від метричних потреб перед закіченням родового відмінка однини виступає то ω, то ο: Κρονίων, gen. Κρονίωνος або Κρονίονος.

-εΐδης (-είδης)

Патроніми від імен на -εύς, -κλῆς: Πηλεύς — Πηλεΐδης, Ἡρακλῆς — Ἡρακλείδης. У дорійському діалекті зберігаються недифтонгізовані форми; в іонійському вони виступають як епічні.

Дуже часто власні імена виявляються насправді застиглими патронімічними формами: Μιλτιάδης, Σιμωνίδης, Δευκαλίων. Утворення патронімів від подібних імен часто варіює та залежить від вимог поетичного розміру: Δευκαλιωνίδης, Ἰαπετιωνίδης.

• для осіб жіночої статі:

-ίς, -άς, -ηϊς, -ιώνη, -ίνη

Приклади: Ταναλίς, Θεστιάς, Νηρηΐς, Ἀκρισιώνη, Ἀδραστίνη.

§ 214.7. Зменшувальні або пестливі форми (deminutiva, ὑποκοριστικά)

-ίον

Основний формант демінутивності, приєднання якого перетворює кожного іменника в пропарокситона другої відміни середнього роду: παῖς — παίδιον, σῶμα — σωμάτιον.

-ίδιον, -άριον, -ύλλιον, -ύδριον

Приклади: πίναξ — πινακίδιον *картиночка*, παῖς — παιδάριον *дитиночка*, δένδρον — δενδρύλλιον *деревце*, μέλος — μελύδριον *пісенька*. Формант -ιδιον з більшістю попередніх голосних зливається в дифтонг або ι поглинається довгим голосним: βοίδιον *бичок*, ἀμφορείδιον *амфорка*, γήδιον *земелька*, ζώδιον *тваринка*.

-ίσκος, -ίσκη, -ίς, -υλος, -ιδεύς, -κνη, -χνη

Приклади: στεφανίσκος *віночок*, παιδίσκη *дівчинка*, πινακίς *дощечка*, νησίς *острівець*, ἄρκτυλος *ведмежа*, ἀετιδεύς *орля*, πιθάκνη *бочечка*, πολίχνη *містечко*.

Деякі слова втратили демінутивність: θηρίον *звір*, βιβλίον *книга*.

Вправа 1. *Встановіть словотвірні моделі деад'єктивних іменників; при потребі проведіть етимологічну редукцію прикметника.*

Μορία, εὐτυχία, ἐπιμέλεια, εὖροια; βραδύτης, γλυκύτης, ἀρχαιότης, ποσότης; κερδοσύνη, ἀγαθωσύνη; βάρος, πλάτος; εἰκάς.

Вправа 2. *Використовуючи відомі словотвірні моделі, утворіть іменники від прикметників. Спробуйте встановити семантичні зв'язки твірної основи та деривата.*

Ἀτυχής, φίλος, εὐσεβής, εὔπλυς, ἡδύς, ταχύς, κακός, σώφρων, εὐρύς, ποῖος.

Вправа 3. *Встановіть словотвірні моделі десубстантивних іменників; визначте, до якого семантичного розряду вони належать.*

Ἐμπόριον, γυμνάσιον, καπηλεῖον, ἀνθών, πευκών, νεοττία, Κλαζομένιος, Ἀμαθούσιος, Κεῖος, Μαντινεύς, Ἀβυδηνός, Σταγιρίτης, Ἀσκληπιάδης, Ἀτρείων; ἱππάριον, γεφύριον, ξιφίδιον, πυργίσκος, θηρίς, ψηφίς, λυκιδεύς, εἰδύλλιον, λογύδριον, χείλων, νεφύδριον, θεραπαινίς.

Вправа 4. *Проведіть десубстантивне словотворення.*

Ἰατρός, κουρεύς, ἐλαία, ξένος, περιστερά, σφήξ; Δῆλος, Σελινοῦς, Φώκαια, Πέργαμος, Λαύρειον, Τελαμών, Πέλοψ, Πελεύς; κύων, τόπος, λαγώς, χιτών, πύλη, κρήνη, δάσος, λαβή, λέων.

ЛЕКЦІЯ 114

§ 215. Словотворення в системі прикметника

§ 215.1. Відіменне утворення

Прикметники, що означають відношення, приналежність чи походження

Ці прикметники походять від іменників та прикметників й характеризуються формантами:

-ιος

Приклади: οὐράνιος *небесний*, ποτάμιος *річковий*.

-αιος, -ειος, -οιος, -ῳος

Формант -ιος зливається з попередніми голосними в дифтонги, утворюючи зазначені форми: ἀγορά — ἀγοραῖος *ринковий*, σπονδή —

σπονδεῖος *спондеїчний*, αἰδώς — αἰδοῖος *сором'язливий*, ἠώς — ἠῷος *вранішній*.

Формант -ῳος має певний відтінок: πατρῷος *батьків (той, що стосується безпосередньо батька)*, але πάτριος *батьківський (стосовно батьків, батьківщини)*, аналогічно μητρῷος і μήτριος, παππῷος і πάππιος.

Формант -ειος вживається в прикметникових утвореннях від іменників, що називають живих істот чи є власними іменами: ἀνθρώπειος, λύκειος, ἀνδρεῖος, γυναικεῖος, Ὁμηρεῖος, Εὐριπιδεῖος, Πυθαγόρειος.

За допомогою форманта -ιος від прикметників утворюються нові прикметники з дещо іншим лексичним значенням: ἐλεύθερος *вільний* — ἐλευθέριος *вільнодумний*, καθαρός *чистий* — καθάριος *акуратний*.

Прикметники, що вказують на здатність, властивість

Для них характерні форманти:

-ακός, -ικός, -τικός

Приклади десубстантивних прикметників: πολιτικός *державний*, φυσικός *природний*, παροιμιακός *повчальний*, αἰσθητικός *здатний відчувати*, πρακτικός *діездатний*.

Деад'єктивні прикметники також використовують ці форманти, причому ознака вихідного слова конкретизується: φίλος *дружній* — φιλικός *приязний*, εὐδαίμων *щасливий* — εὐδαιμονικός *той, що приносить щастя*.

Посесивні прикметники, утворені від назв міст, островів, земель, народів

Для цих прикметників характерний формант:

-κός

Ὀλυμπία — Ὀλυμπιακός *олімпійський*, Ἀθῆναι — Ἀθηναϊκός *афінський*, Ἴλιος — Ἰλιακός *іліонський*, Ἀχαιός — Ἀχαϊκός *ахейський*, Εὔβοια — Εὐβοϊκός *евбейський*, Ἕλλην — Ἑλληνικός *грецький*, Σκιθία — Σκιθιακός *скіфський*.

У деяких випадках спостерігаються паралельні форми на -ιος і -κός: Κορίνθιος або Κορινθιακός *корінфський*, Πελοποννήσιος або Πελοποννησιακός *пелопоннеський*, Δαρεῖος або Δαρεικός *Дарія*.

Прикметники, що називають матеріал предмета

-οῦς (< εος), -ινος

Приклади: χρυσοῦς *золотий*, ἀργυροῦς *срібний*, ξύλινος *дерев'яний*, λίθινος *кам'яний*.

Прикметники часу та місця

-ινός, -ήσιος

Приклади: ἡμερινός, ἡμερήσιος *денний*, νυκτερινός *нічний*, πεδινός *рівнинний*, ὀρεινός *гірський*, ἐτήσιος *річний*.

Прикметники, що означають звичку, схильність

-λος, -μων

Приклади: δειλός *боязливий*, ἀπατηλός *брехливий*, ἔκπαγλος *грізний*, ἁμαρτωλός *той, який легко помиляється*, μνήμων *пам'ятливий*, νοήμων *розсудливий*, ἐπιλήσμων *забудькуватий*.

Прикметники для вираження придатності, фізичних властивостей, рис характеру

-ιμος, -μος, -ρος, -ερος, -ηρος, -αλέος

Приклади: πότιμος *питтєвий*, χρήσιμος *корисний*, τρόφιμος *поживний*, θανάσιμος *смертельний*; θερμός *теплий*, ἐχθρός *ворожий*, φθονερός *заздрісний*, νοσερός або νοσηρός *хворобливий*; δειμαλέος *страшний*, ῥωμαλέος *могутній*, θαῤῥαλέος *хоробрий*.

Прикметники, що передають ознаку наповнення

-εις (gen. -εντος), -ώδης (gen. -ώδους)

Приклади: ὑλήεις *лісистий*, πυρόεις *повний вогню*, χαρίεις *сповнений милості*, κητώεις *покраяний ущелинами*, ψαμμώδης *повний піску*, αἱματώδης *наповнений кров'ю*, ἰλυώδης *дуже заболочений*.

На -ώδης закінчуються також прикметники, що означають негативну рису: γαστρώδης *пузатий*, σφηκώδης *подібний до оси*, γυναικώδης *подібний до жінки*.

§ 215.2. Прикметники, утворені від дієслів

Девербативні прикметники мають форманти:

-ος, -νός, -ανός, -ρος, -ερος, -ης, -ας

Приклади: λαλέω — λάλος *балакучий*, λοιδορέω — λοίδορος *сварливий*, τέμνω — τομός *ріжучий*, ἀμείβω — ἀμοιβός *змінний*; δεινός *страшний*, σεμνός *шанований*, στυγνός *похмурий*; λαμπρός *світлий*, θαλερός *квітучий*; ἀφανής *неясний*.

Вправа 1. *Визначте словотвірні моделі десубстантивних прикметників.*

Πάτριος, πλούσιος, ἀναγκαῖος, δίκαιος, χερσαῖος, βασίλειος, ἀστεῖος, ὁμοῖος, καρδιακός, μανικός, πανηγυρικός, ἁλυκός, κεραμεικός, χαλκοῦς,

πῶρινος, καύσιμος, σιωπηλός, σφριγηλός, ἀνεμόεις, ὑλυόεις, ἀκανθώδης, ἐαρινός, νόμιμος, κερδαλέος, ψωραλέος, αἰσχρός, ὀδυνηρός, ἀνθηρός, δροσερός.

Вправа 2. *Залежно від обраної семантики утворіть прикметники від іменників.*

Τιμή, κρήνη, σπουδή, τέλος, δοῦλος, ἥρως, σωτήρ, οἰκία, μάντις, βάρβαρος, ἡγεμών, ἔθνος, κύανος, πορφύρα, οἴκησις, φειδώ, ὕψος, ἄμπελος, ἰχθύς, μανία, ἑσπέρα, θέρος, μάχη, φρίξ, ῥύπος, τόλμη, σκιά, ἅλμη.

Вправа 3. *Визначте словотвірні моделі девербативних прикметників.*

Λοιπός, τερπνός, πιθανός, μιαρός, φανερός, μιγάς, ψευδής, ἀμυντικός, ἁρπακτικός.

Вправа 4. *Утворіть прикметники від наведених дієслів.*

Στίλβω, κύπτω, στέγω, χαλάω, στυγέω, τυγχάνω, ἐρίζω.

ЛЕКЦІЯ 115

§ 216. Словотворення в системі дієслова

§ 216.1. Відіменне утворення

Переважна більшість дієслів походить від іменників та прикметників: у першій особі однини теперішнього часу дійсного способу активного стану вони закінчуються на:

-άω, -έω, -όω, -εύω, -άζω, -ίζω, -αίνω, -ύνω, -λλω, -ττω, -αίρω

Ці форманти виступають на місці закінчень nominativus singularis, якщо основа належить іменнику чи прикметнику першої та другої відмін або на місці закінчення genetivus singularis -ος імен третьої відміни (інколи також замість закінчень nominativus singularis): τιμή — τιμάω, πτερόν — πτερόω; κόλαξ — κολακεύω, χρῆμα — χρηματίζω, але σῆμα — σημαίνω. Дієслівні форманти не приєднуються до основи імен третьої відміни, якщо вона закінчується на один голосний звук, а виступають замість закінчень nominativus singularis: ἡδύς — ἡδύνω, ἀληθής — ἀληθεύω.

-άω

Ці дієслова найчастіше походять від слів першої відміни на α, η і означають:

• певну дію чи стан: τιμή *шана* — τιμάω *шанувати*, τόλμα *відвага* — τολμάω *ризикувати*;

• виняткове володіння властивістю чи річчю: κόμη *волосся* — κομάω *мати довге волосся*, χολή *жовч* — χολάω *мати багато жовчі, бути гнівливим*;

• хворобливий стан: ὀφθαλμιάω *хворіти на очі*, ψωράω *мати захворювання шкіри*.

-έω , -εύω

Ці дієслова утворені від імен з різними закінченнями і означають стан чи дію за семантикою кореня: κοινωνός *учасник* —κοινωνέω *брати участь*, κόλαξ *підлабузник* — κολακεύω *лестити*, ἀληθής *істинний* — ἀλεθεύω *говорити правду*.

-όω

У більшості випадків це — утворення від слів третьої відміни. Такі дієслова означають:

• процес: δῆλος *ясний* — δηλόω *виявляти*;

• цілеспрямовану дію: πῦρ *вогонь* — πυρόω *запалювати*;

• користування об'єктом: στέφανος *вінок* — στεφανόω *увінчувати*.

-άζω, -ίζω

Найчастіше ці дієслова походять від імен на -α, -ης, -ας. Вони мають найрізноманітніші значення, тому важко згрупувати їх за певними семантичними ознаками: χεῖμα *зима* — χειμάζω *зимувати*, θαῦμα *чудо* — θαυμάζω *дивуватись*, ὅρος *межа* — ὁρίζω *обмежувати*, παῖς *дитина* — παίζω *гратися*.

Дієслова, утворені від назв народів, означають наслідування чи запозичання їхніх звичаїв, мови: μηδίζω *наслідувати звичаї мідійців*, ἰουδαΐζω *перейматися звичаї чи віру юдеїв*; дієслова, що походять від власних імен, називають політичні симпатії чи угрупування: φιλιππίζω *бути прихильником партії Філіппа*.

-νω, -αίνω, -ίνω

Ці дієслова переважно прикметникового походження, причому закінчення -ύνω отримали дієслова, котрі утворені від прикметників, що мають ступені порівняння на -ίων, -ίστος: αἰσχρός — αἰσχύνω *соромити*, καλός — καλλύνω *прикрашати*. Дієслова на -αίνω, -ύνω означають процес, тривання дії: λευκαίνω *вибілювати*, μηκύνω *збільшувати*, χαλαπαίνω *гніватись*, θερμαίνω *нагрівати*, βαρύνω *обтяжувати*, ὀξύνω *робити гострим*.

-λλω, -ττω, -αίρω

Ці дієслова утворені від форм nominativus singularis через відкидання закінчень і підсилення приголосного основи за допомогою j, яка у

поєднанні із λ, γ, κ, χ, αρ дала сполучення λλ, ττ, αιρ: ἄγγελος *вісник* — *(*ἀγγελjω)* ἀγγέλλω *сповіщати*, φάρμακον *яд* — *(*φαρμακjω)* φαρμάττω *отруювати*, καθαρός *чистий* — *(*καθαρjω)* καθαίρω *очищати*.

§ 216.2. Віддієслівне утворення

Від дієслівних основ утворюються похідні дієслова на:

-σείω

Вони утворені від футуральної основи і означають бажання, прагнення (verba desiderativa): γελασείω (< γελάω, fut. γελάσω) *хотіти сміятись*, πολεμησείω (< πολεμέω) *бути охочим воювати*.

-ζω

Ці дієслова мають підсилювальне значення, вказують на частішу дію (verba frequentativa): ῥιπτάζω (< ῥίπτω *кидати*) *розкидати*, στενάζω (< στένω *стогнати*) *волати*, ἑρπύζω (< ἕρπω *повзти*) *повільно підповзати*.

-σκω

Такі дієслова означають початок чи розвиток дії (verba inchoativa): μιμνῄσκω *пригадувати*, διδάσκω *навчати*, τιτρώσκω *ранити*, γηράσκω *старіти*.

§ 217. Словотворення прислівників

Утворення прислівників від прикметників, суфікси прислівників місця та адвербіалізовані відмінкові форми іменників розглядались у розділі морфології, § 118, 119.

Інші суфікси прислівників:

-δην

За його допомогою прислівники утворюються від дієслів, означаючи вид чи спосіб дії: κρύβδην *таємно*, σποράδην *розсіяно*, προτροπάδην *поспішно*, συλλήβδην *стисло*.

-δόν, -ηδόν

Прислівники, утворені від імен, вказують на форму чи зовнішній вигляд: ἀγεληδόν *стадом*, βοτρυδόν *у вигляді грона*, πλινθηδόν *схоже на цеглу*. Якщо вони утворені від дієслів, то зберігають значення способу дії: ἀναφανδόν *безпечно*.

-ι чи -ει

Такі прислівники означають стан, положення, обставини. У поезії з метричних міркувань вживаються обидва суфікси, в прозі більше поширені прислівники на -ι.

За походженням можна виділити серед них дві групи:

• віддієслівного походження із суфіксом -τί чи -τεί, приєднання якого супроводжується такими самими фонетичними змінами, що й приєднання суфіксів віддієслівних прикметників -τός, -τέος: ὀνομαστί *на йменння*, ἀγελαστί *без сміху*, ἀμαχητί *без бою*, ἀκηρυκτί *без оголошення*. Прислівники від дієслів на -ίζω означають звичаєвий чи мовний стан, вказують на звичаї, мову народів, осіб чи груп людей: ἑλληνιστί *на грецький лад, по-грецьки*, γυναικιστί *по-жіночому*.

• відіменного походження, які приєднують -ι чи -ει замість флексій: ἑκοντί *охоче*, ἀνακτεί *без жалю*. Більшість з них складені з двох основ чи префікса і кореня: πανδημεί *всенародно*, αὐτονυχί *тієї самої ночі*, ἀμισθί *безкоштовно*, νηποινί *безкарно*.

-ξ

Цю незначну групу складають прислівники, що означають різні типи обставин: ἀναμίξ *упереміж*, παραλλάξ *позмінно*, ὀκλάξ *навприсядки*, ὀδάξ *кусаючи*.

-ίνδα

Прислівники, які називають гру, жарт чи фарс: βασιλίνδα *бути у грі королем*, μυΐνδα *у піжмурки*, ποσίνδα *відгадування чисел*.

-ινδον

Віддієслівні прислівники для вказівки на соціальний статус, походження: ἀριστίνδην *знатного роду*, πλουτίνδην *за багатством*.

Вправа 1. *Визначте словотвірні моделі наведених дієслів.*

Βοάω, ἀριστάω, σφριγάω, ἀπειλέω, εὐδαιμονέω, πονέω, ἱππεύω, ῥιζόω, σκηνόω, λυτρόω, δοξάζω, ἀτιμάζω, ἀθροίζω, ἁρπάζω, μαστίζω, λαμπρύνω, μηκύνω, κοιλαίνω, ὑγιαίνω, ἡδύνω, βασκαίνω, κηρύττω, αἱμάττω, ποικίλλω, γεραίνω, ἐχθαίρω, τυραννησείω, αἰτίζω, ἠβάσκω.

Вправа 2. *Утворіть деномінативні та девербальні дієслова.*

Τόλμη, ἐρυθρός, ἀνία, μάρτυς, οἶκος, φίλος, ἱκετής, πλήρης, δίκη, ἥσυχος, ἔρις, ψεκάς, φαιδρός, θάῤῥος, χαλεπός, δυσχερής, μέλας, φύλαξ, μέγας; δράω, πολεμέω, ῥίπτω, γεράω.

Вправа 3. *Визначте словотвірні моделі прислівників.*

Ἄρδην, βάδην, δεόντως, θαρρούντως, θορυβωδῶς, κυνηδόν, ἀπνευστί, αὐτοχειρί, ἀσπονδεί, νηποινεί, μεγαλωστί, βαρβαριστί, ἐναλλάξ, λάξ, ποσάκις.

Вправа 4. *Проведіть адвербіалізацію слів.*

Μίγνυμι, τρέχω, εἰκώς, σαφής, ταῦρος, ἐθέλων, ἄμισθος, ἄμαχος, νέως.

СЛОВОСКЛАДАННЯ

ЛЕКЦІЯ 116

§ 218. Копулятивне і субординативне словоскладання

Синтетичний характер грецької мови яскраво проявляється в надзвичайно продуктивному способові словотворення — словоскладанні. В системі імені явно переважає створення складених слів із основ самостійних частин мови, в дієслова —домінують афіксальні утворення. Стрижневим семантичним елементом складеного слова виступає, як правило (але не завжди), другий компонент.

Якщо частини складеного слова поєднуються на принципах рівноцінної координації, то це словоскладання називається копулятивним. У цьому випадку немає залежності чи підпорядкованості між частинами слова, і значення похідного слова складається з простої суми лексичних значень його компонентів: νυχθήμερον *доба* < νύξ + ἡμέρα, ἡμικύκλιον *півкуля* < ἡμι + κύκλιος, λευκομέλας *біло-чорний* < λευκός + μέλας.

У переважній більшості випадків виступає субординативне словоскладання, що будується на принципах субординації, тобто підпорядкованості значень його частин. Лексичне значення похідного слова кумулюється або редукується з семантики його частин. У одних випадках один із компонентів сприймається як означуване, другий — як означення до нього: ἀκρόπολις (= ἄκρα πόλις) *акрополь*, ναυμαχία (= μάχη τῶν νεῶν) *морська битва*, δικηφόρος (= δίκην φέρων) *караючий*, χειροποίητος (= ὁ διὰ χειρὸς πεποιημένος) *рукотворний*, θεογονία (= θεῶν γένεσις) *генеалогія богів*.

В інших випадках стрижневе означуване слово відсутнє (воно мається на думці), а частини складеного слова сприймаються щодо нього посесивно: πολύχειρ (= πολλὰς χεῖρας ἔχων) *довгорукий*, γλαυκῶπις (= γλαυκὰ ὦπα ἔχουσα) *совоока*, πολύκαρπος (= ὁ παράγων πολλοὺς καρπούς) *родючий*, δίδραχμόν (= τὸ ἔχον τιμὴν δύο δραχμων) *дидрахма, монета вартістю в дві драхми*.

Також один компонент може бути суб'єктом дії, інший — її об'єктом: μισάνθρωπος (= ὁ μισῶν τοὺς ἀνθρώπους) *людиноненависник*, λογόγραφος (= ὁ γράφων λόγους) *письменник*, λιθοτόμος (= ὁ τέμνων λίθους) *той, хто рубає каміння*.

Від складених слів можна суфіксальним способом утворювати нові похідні слова (παρασύνθετα): наприклад, з νόμος *закон* і τίθημι *класти* виникло νομο-θέτης *законодавець*, яке є вихідним суфіксальних утворень νομοθεσία *законодавство*, νομοτετικός *законодавчий* тощо.

§ 219. Характеристика першого компонента складеного слова

§ 219.1. Перший компонент — іменник або прикметник

Якщо першим компонентом складеного слова виступає іменник чи прикметник, то при словоскладанні:

• їхні флексії замінюються з'єднувальним голосним ο, причому перед початковим голосним другого елемента складеного слова він елідується: λογο-ποιός *прозаїк*, σωματο-φύλαξ *охоронець*; νομ-άρχης *начальник нома*, παιδ-αγωγός *супровідник дітей до школи*, καχ-εξία *хворобливість*. Інтерфікс ο зберігається перед наступним голосним складеного слова в тих словах, які первісно починались з *F*: μηνο-είδης *серповидний*, μενο-είκης *достатній*, ἀγαθο-εργός *благодійний*.

У словах, складених з ἔργον та ἔχω, відбувається красис: κακοῦργος *злочинець*, δημιουργός *майстер*, δᾳδοῦχος *факелоносець*, ῥαβδοῦχος *жезлоносець*.

• зберігається кінцевий голосний основи. Це характерно для слів: аттічної відміни: νεω-κόρος *наглядач за храмом*; третьої відміни з основами на υ, ι: πολυ-φάγος *ненажерливий*, πολι-ορκέω *брати в облогу*; інколи в іменників першої відміни на η: δαφνη-φόρος *лавроносний*, δικη-φόρος *караючий*.

У слів, складених з іменниками βοῦς, ναῦς, виступають основи βου, ναυ: βου-φορβός *пастух*, ναυ-μαχία *морська битва*.

Перший словотвірний елемент у слів, складених із іменником γῆ, також може мати форму γεω: γεω-γραφία, γεω-μέτρης, але γη-γενής, γή-λοφος.

• зберігається кінцевий приголосний основи. Кінцеве ν залишається в словах, складених із прикметниками μέλας та πᾶς (у більшості випадків): μελαγ-χολία *розлиття чорної жовчі, меланхолія*; μελάμ-πεπλος *одягнутий у чорне вбрання*; παμ-φάγος *всеїдний*, παν-οῦργον *підступність*, παγ-κράτης *всемогутній*.

Іменники третьої відміни з основами на -εσ можуть повністю зберігати основу: σακέσ-παλος *потрясаючий щитом*, τελεσ-φόρος *завершений*, ὀρεσ-κῷος *мешканець гір*.

Зберігається форма називного відмінка однини при композиції в слів: φωσ-φόρος *світлоносний*, ἑωσ-φόρος *той, що приносить ранок*.

• у деяких випадках, що більш характерно для поезії, перший компонент може стояти в давальному відмінку однини і множини: πυρί-πνους *вогнедишний*, νυκτι-πόλος *нічний*, γαστρί-μαργος *ненажера*, ὀρει-νόμος *блукаючий горами*, ναυσί-πορος *судноплавний*, ἐγχεσί-μωρος *той, що воює списом*.

• особливі форми першого компонента: μεσαι-πόλιος (< μέσος) *напівсивий*, ὁδοι-πορέω (< ὁδός) *подорожувати*, ἀργί-πους (< ἀργός)

прудкий, ποδα-νιπτήρ (< πούς) *ванна для ніг*, ἀκρά-χολος (< ἄκρος) *дратівливий*, Θηβα-γενής (< Θῆβαι) *родом із Фів*, μοιρη-γενής (< μοῖρα) *народжений для щастя*, ἐλαφη-βόλος (< ἔλαφος) *той, що полює на оленів*, λαμπαδη-φόρος (< λαμπάς) *факелоносець*.

• деякі перші словотвірні компоненти використовують по декілька основ: ὕδωρ > ὑδατ-ο-ειδής, ὑδρ-αγωγός; μελι > μελιτ-ο-ειδής, μελί-γλωσσός; πῦρ > πύρ-φορος, πυρ-ο-ειδής, πυρι-φλεγής.

§ 219.2. Перший компонент — дієслово

Значно рідше на першому місці в складеному слові буває дієслово, основа якого сполучається з наступною частиною слова за допомогою інтерфіксів:

• ε: ἄρχω — ἀρχέ-κακος *призвідник лих*, δάκνω — δακέ-θυμος *такий, що ятрить душу*, μένω — μενε-πτόλεμος *стійкий у бою*;

• σι: λύω — λυσί-πονος *той, що звільняє від праці*, τρέπω — τρεψί-χρως *який міняє колір шкіри*, ἐγείρω — ἐγερσι-γέλως *який викликає сміх*;

• ι: τέρπω — τερπι-κέραυνος *радісно посилаючий блискавки*, ἄρχω — ἀρχι-κέραυνος *керуючий блискавками*;

• ο: φαίνω — φανο-προσωπέω *з'являтись на люди*, μέλλω — μελλό-γαμος *той, що має намір одружитися*; усі складені з λείπω: λιπο-τάξιον *дезертирство*, λιπο-θυμία *втрата свідомості*.

• без інтерфікса, якщо другий компонент має початковий голосний звук: φιλέω — φιλ-άνθρωπος *людинолюбний*, ῥάπτω — ῥαψ-ῳδός *співець*.

§ 219.3. Перший компонент — незмінна частина мови

Якщо в складеному слові перше місце займає невідмінювана частина мови (прислівник, прийменник, кількісний числівник), то вона, в цілому, залишається без змін, окрім явищ фонетичної корекції:

• елізія короткого кінцевого голосного звука перед наступним голосним: πέντε — πέντ-αθλος *п'ятиборець*, ἀνά — ἀν-έρχομαι *підніматись*.

Не зазнають елізії прийменники в ролі префіксів ἀμφί, περί, πρό, натомість πρό часто виступає в красисі з ε, ο: προ-έχω — προΰχω, πρό-οπτος — προΰπτος, προ-έ-φαινε — προΰφαινε тощо.

Не елідуються й інші префікси перед початковим голосним слова, яке первісно мало *F*: δια-είδομαι *з'являтись*, ἐπι-έλτομαι *надіятись*.

• асиміляція кінцевого приголосного префікса: σύν — συμ-βάλλω, ἐν — ἐμ-βάλλω, πάλιν — παλίμ-βολος.

• без змін: ἀει-κίνητος, ἀνω-φερής.

§ 219.4. Перший компонент — невіддільна частка

• ἡμι (лат. semi-) *напів-*: ἡμί-σφαιρον *півкуля*, ἡμί-εφθος *наполовину зварений*;

• δυσ- заперечує позитивне значення слова або підсилює негативне: δυσ-δαιμονία *нещастя*, δυσ-άμμορος *дуже нещасний*;

• ἀ- (полісемічний префікс):

α) α privativum (лат. in-, α στερητικόν) вказує на відсутність ознаки: ἄ-βατος *непрохідний*, ἀ-θάνατος *безсмертний*; перед наступним голосним виступає у формі ἀν-: ἀν-αίτιος *невинний*, ἀν-ώνυμος *безіменний*.

Слова, які первісно починалися з *F*, мають α і перед наступним голосним: ἀ-ήττητος *непереможний*, ἄ-οικος *бездомний*; зате в деяких випадках перед наступним приголосним префікс має форму ἀν-: ἀν-νέφελος *безхмарний*, ἀμ-φασία *безмовність*;

β) α intensivum (α ἐπιτατικόν) для підсилення ознаки: ἄ-βρομος *голосний*, ἄ-ξυλος *багатий деревиною*;

γ) α copulativum (α ἀθροιστικόν) означає спільність, рівнозначність: ἀ-τάλαντος *рівний за вагою*, ἀ-κόλουθος *супутник*;

δ) α protheticum (α προθετικόν) вживається з евфонічних міркувань і не впливає на значення слова: ἄ-βληχρος *слабкий*, ἀ-πταισία *плавність*.

• νη- (перед голосним ν-) це — заперечна частка: νη-κηδής *безтурботний*, ν-ώνυμος *безіменний*; часто поглинає наступне ε: νῆστις (< ἔδω) *голодний*, νήπιος (< εἶπω) *немовля*;

• ἀρι- , ἐρι- , ζα- — підсильні частки: ἀρι-πρεπής *визначний*, ἐρί-βρομος *дуже гучний*, ζα-μενής *дуже гнівний*.

§ 220. Характеристика другого компонента складеного слова

§ 220.1. Другий компонент — іменник або прикметник

Іменники і прикметники в якості другого елемента складеного слова рідко мають домінуюче значення в семантиці новоствореного слова. Це, як правило, буває в сполученні з прийменниками, які стають префіксами і лише уточнюють лексичне значення вихідного слова: σύν-οδος *супутник*, ὑπέρ-φιλος *надзвичайно милий*. У більшості випадків друга частина сприймається не як суб'єкт, а як об'єкт дії: ἐπιχαιρέ-κακος (ἐπιχαίρει τοῖς κακοῖς) *зловтішний*, δεισι-δαίμων (δείσας τοὺς δαίμονας) *забобонний*.

Часто іменник чи прикметник залишаються без змін, особливо коли їх закінчення відповідають родовим флексіям утвореного слова: μακρό-χειρ (μακρὰς χεῖρας ἔχων) *довгорукий*, ἀκρόπολις (ἄκρα πόλις).

Якщо закінчення цих імен не узгоджуються з граматичним родом проектованого слова, то флексії змінюються на сигматичні -ς, -ος, -ως, -ης, -ις, або асигматичні -ων, -ωρ: δάκρυ — ἄ-δακρυς *безслізний*, δεῖπνον — τρεχέ-δειπνος *блюдолиз*, χρήματα — φιλο-χρήματος *грошолюбний*, γῆ — εὔ-γεως *родючий*, ἦθος — κακο-ήθης *невихований*, ἀλκή — ἄν-αλκις *нерішучий*, φρήν — σώ-φρων *розсудливий*, πατήρ — εὐ-πάτωρ *знатний*.

§ 220.2. Другий компонент — дієслово

Якщо другим компонентом виступає дієслово або віддієслівна форма, то сполучення частин у слові може бути:

• вільним, так звана паратеза (παράθεσις), що дозволяє окреме написання кожної частини чи навіть вставляння поміж ними інших слів (τμῆσις). Паратетичними є сполучення дієслів із 18-ма прийменниками, які згодом перетворилися на префікси, та з прислівниками εὖ, καλῶς і їх антонімами в сполученнях типу εὖ πράττω, εὖ ποιῶ.

• стійким, так звана синтеза (σύνθεσις), при якій компоненти з'єднуються в одне неподільне слово, причому основа дієслова може змінюватися часто з переходом його до контрагованих дієслів на -έω: з ἔργον і λαμβάνω виникає ἐργο-λαβέω *брати замовлення*, з δυσ- і ἀρέσκω — δυσαρεστέω *бути незадоволеним*, з εὖ і ἔργω — εὐεργετέω *бути благодійником*, з ἀ- і φείδομαι —ἀφειδέω *не берегти*.

Дієслівні другі компоненти складеного слова завжди мають стрижневе лексичне значення. Для новостворених слів типовими є закінчення: -ος, -ης для прикметників та -ης, -ας, -ωρ для іменників: ἱππο-τρόφος *той, що вигодовує коней*; εὐ-μαθής *той, що добре навчається*; νομο-θετής *законодавець*, ὀρνιθο-θήρας *птахолов*, θαλαττο-κράτωρ *володар моря*.

Характерна фонетична особливість створюваних іменників і прикметників — перехід початкових α чи ε другого компонента в η, о в ω: ἀκούω — ὑπ-ήκοος, ἄγω — στρατ-ηγός, ἐλαύνω — δυσ-ήλατος, ὄμνυμι — ἀν-ώμοτος.

§ 221. Наголос у складених словах

Основна тенденція в акцентуації складених слів полягає у намаганні наголосу віддалитись, наскільки дозволяють правила наголошення, від кінця слова: τέκνον — φιλό-τεκνος, θεός — φιλό-θεος, τιμή — ἄ-τιμος, ἑταῖρος — φιλ-έταιρος, παιδευτός — ἀ-παίδευτος.

У інших випадках можна загалом визначити певні моменти, які впливають на акцентування:

• прикметники третьої відміни на -ης, -ες мають найчастіше наголос на останньому складі: φιλο-μειδής *завжди усміхнений*, ἀ-παθής *нечутливий*, εὐ-γενής *благородний*.

Проте стають парокситонами складені з основами слів ἀρκέω, ἀνδάνω, ἀντάω, μέγεθος, з двоскладовими іменниками середнього роду на -ος з η у передостанньому складі (ἦθος, μῆκος, κῆτος тощо), зі словом ἔτος: εὐ-μεγέθης *значний*, εὐ-ήθης *наївний*, τρι-έτης *трирічний*.

Складені прикметники, які мають η або ω у передостанньому складі, також — парокситони: ποδ-ώκης *прудкий*, τανυ-ήκης *витягнутий*.

• віддієслівні прості окситони на -ή, -ά, -ής, -ήρ, -εύς, -μός зберігають наголос на останньому складі й у складених словах: ἀμαλλο-δετής *в'язальник снопів*.

• якщо першим компонентом виступає іменник, прикметник чи прислівник, а другим — основа перехідного дієслова, то складене слово з активним значенням матиме наголос на другому складі від кінця, якщо він короткий; коли передостанній склад довгий, то наголошеним буде останній склад: λιθο-βόλος *той, що кидає каміння*, ψυχο-πομπός *супровідник душ*, μελο-ποιός *ліричний поет*, παιδ-αγωγός *супровідник дітей*, πρωτο-τόκος *той, що народжує вперше*.

Складене слово з пасивним значенням стає пропарокситоном: λιθό-βολος *той, що впав від удару каменем*, λεπτό-γραφος *дрібно написаний*, πρωτό-τοκος *першонароджений*.

Одначе деякі пропарокситони і properіспомени мають активне значення: ναύ-αρχος *командир флоту*, κακοῦργος *злочинець*.

Слова, складені з другим компонентом від неперехідного дієслова, не підпадають під дію цього правила: αὐτο-κτόνος *самовбивця*, але αὐτό-μολος *перебіжчик*.

• парасинтетичні слова на -ικος, похідні від складених слів, є окситонами: συμ-βουλευτικός *порадний*, προ-τρεπτικός *настановчий* тощо.

Вправа 1. *Визначте словотвірні елементи композит, проаналізуйте акцентуацію деривата.*

А. Ξιφολκός, ἡνίοχος, λογαρός, αὐτάρκης, ἀγγελιαφόρος, λεωφόρος, ἀστυγείτων, ἁμαξοπηγός, ἀκτινοβόλος, θανατηφόρος, λεξιθήρας, πολιοῦχος, ταξίαρχος, αἱμοβόρος, ὑδατοτρεφής, φρεάντλης, μελιτοπόλης, πυρόμαντις, γήπεδον, γεωδαίτης, ἀκρόπολις; φθινόπωρον, λειψανδρία, σεισάχθεια, ἐχέμυθος, ἀρχιτέκτων, μνησίκακος, μισοτύραννος; ἀγχίαλος, ἀειθαλής, παλίῤῥοια, ἡμιθανής, δύσλυτος, ἄϋλος, ἀνίκανος, ἅπας, νηνεμία, ἀρίδηλος.

В. Ὅμαιμος, εὐτελής, εὐμεγέθης, πάγκαλος, ἄνισος; καλλιγράφος, ἀσεβής, κωμάρχης, ἀρχηγέτης, ἀμαθής, ναυπηγός.

Вправа 2. *Проведіть композицію слів.*

А. Κλῆρος — σέχω, αἰχμή — ἁλίσκομαι, ξύλον — κόπτω, σέλας — φέρω, ὕλη — τέμνω, ἀνδρίας — ποιέω, ὕδωρ — πίνω, φρέαρ — ὀρύττω, μέλι — ἡδύς; ἔχω — φρήν, φεύγω — πόνος, στρέφω — δίκη, εὐ — ἐλπίς, δυσ — βαίνω, ἀ — ὁράω, ἀ — χάσκω, νη — ὁδούς, ξα — πλοῦτος.

Β. Ἴσος — βάρος, ἀ — μνήμη, πολύς — ποίκιλος, πᾶς — σοφός; ζωή — γράφω, πᾶς — δαμάζω, ἔργον — δίδωμι, αἷμα — στάζω, νύξ — φύλαξ.

Вправа 3. *Проведіть словотвірний аналіз парасинтетичних слів.*

Ἀσθενής, δενδροτομέω, νυκτοφυλακέω, οἰκοδομέω, δυσχεραίνω, ἀνοηταίνω, ἀμέλεια, προδότης, ἀντίλεψις, προπετής, Ἀρεοπαγίτης, παραποτάμιος, ἐγχειρίζω, καταχωρίζω, ἀποχειροβίοτος, ἀποδοτέος, διαβατός.

СИНТАКСИС

ЛЕКЦІЯ 117

§ 222. Підмет (subiectum, ὑποκείμενον)

Підмет головним чином виражається іменником або особовим займенником. Але підметом може бути й будь-яка інша субстантивована форма:

• прикметник: αἱ μὲν πολλαὶ ἐπεπτώκεσαν, ὀλίγαι δὲ περιῆσαν (Θ. 1,80) — більшість жінок загинуло, мало залишилось живими;

• числівник: οἱ μὲν οὖν τριάκοντα τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν (Ἀριστ. Ἀθ. πολ. 35) — тридцять (тиранів) встановили такий порядок;

• неозначена форма дієслова: τὸ ψεύδεσθαι αἴσχιστον τῶν κακῶν — обманювати — найганебніший з недоліків;

• дієприкметник: αἱ δὲ γιγνώσκουσαι ὅ τι τε ἀγαθὸν καὶ ὅ τι κακόν (Πλ. Γοργ. 500) — (жінки), які пізнали добро і зло;

• прислівник: ἐστίν ἔχθιστα τὰ ἐναντιώτατα· ψυχρὸν θερμῷ, πικρὸν γλυκεῖ, ξηρὸν ὑγρῷ (Πλ. Συμ. 435) — протилежне є найдужче ворожим: холодне — гарячому, гірке — солодкому, сухе — мокрому;

• прийменникова конструкція: ἐξέπεσον οἱ περὶ τὸν Ἰσαγόραν (Ἀριστ. Ἀθ. πολ. 28) — загинули ті, що були при Ісагорові;

• синтаксичний зворот: ἀδύνατον ἦν τοὺς Λοκροὺς ἀμύνεσθαι (Θ. 4,1) — неможливо було завоювати Локри;

• ціле речення: τὰ φρονήματα μεγάλα εἶχον, τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάβασιν ἐπιχειρεῖν ποιεῖν (Πλ. Συμ. 190) — вони мали великі задуми — здійснити сходження на небо.

Основним відмінком підмета є називний (nominativus). Однак суб'єкт може стояти в знахідному відмінку з прийменником:

• εἰς, πρός, περί, αμφί, ὑπέρ, коли приблизно виражає час або кількість: ὑπὲρ τοὺς τετρακισχιλίους ἀπέθανον (Θ. 4,26) — загинуло понад чотири тисячі;

• ἐπί для позначення тривалості чи протяжності;

• κατά з розділовим значенням: καθ' ἑκάστους ἐκαλοῦντο Ἕλληνες (Θ. 1,2) — кожен називався греком.

§ 222.1. Еліпсис підмета

Еліпсис, або пропуск, підмета може відбуватись:

• коли він виражений особовими займенниками ἐγώ, σύ, ἡμεῖς, ὑμεῖς при дієслівному присудку: ἐς τὼ κοθόρνω τὼ ποδ' ἐνθεὶς ἑμην (Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 346) — вставивши ноги в котурни, я рушив; ταῦτά τε οὖν πάντα ἐδίδασκέ με (Πλ. Συμ. 207) — цьому всьому вона мене навчала.

У таких випадках займенник вживається емфатично, коли на нього падає логічний наголос (здебільшого — при протиставленні): οἴδαμεν σαφῶς καὶ ἐγὼ καὶ σύ (Πλ. Γοργ. 595) — ми це добре знаємо — і я, і ти.

• якщо підметом є 3-я особа, що називає діяча, при присудку, вираженому етимологічно-спорідненим або семантично близьким до нього дієсловом: ἐκήρυξε (δηλ. ὁ κήρυξ) (Δημ. 29,27) — (вісник) оповістив; τοὺς νόμους ἀναγνώσεται (δηλ. ὁ γραμματεύς) (Δημ. 29,27) — (секретар) зачитає закони;

• при дієсловах у 3-й особі однини, підметом до яких домислюються слова ὁ θεός або ὁ Ζεύς. Це — дієслова, що означають природні явища і перекладаються безособово: ὕει *йде дощ*, βροντᾷ *гримить*, ἀστράπτει *блискає*, νίφει *йде сніг*, σείει *відбувається землетрус*, χειμάζει *негода* тощо: σπονδῶν τῶν μετὰ δεῖπνον ἤδη γιγνωμένον ἔσεισεν (Ξ. Ἑλλ. 4,7,4) — після пообідніх узливань струсонуло;

• при дієсловах мовлення (verba dicendi) та мислення (verba cogitandi), при яких мається на думці підмет οἱ ἄνθρωποι: πόνος, ὡς λέγουσιν, εὐκλείας πατήρ — труд, як люди кажуть, є батьком слави;

• якщо підмет легко встановлюється з попереднього контексту: Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὡς ἐπιβουλεύοι αὐτῷ (Ξ. Ἀν. 1,1,3) — Тіссаферн обмовляє Кіра перед братом як його зловмисника;

• неозначений займенник τις у ролі підмета пропускається у випадку, коли зберігається означення чи прикладка до нього: ἐν ᾗ τὴν χεῖρα ἔχων οὐδὲν ἂν δύναιτο ποιῆσαι (δηλ. τις) (Ξ.) — де (хтось), маючи змогу, нічого не міг би зробити.

Σ У значенні τις, найчастіше в умовних періодах, може узагальнююче вживатися 2-а особа однини: τῶν μεγάλων ψυχῶν ἰεὶς οὐκ ἂν ἁμάρτοις (Σοф. Αἰ. 101) — прагнучи великодушності, ти не міг би схибити.

Σ Якщо підмет підрядного речення входить у головне речення в ролі додатка, то маємо явище пролепсису (πρόληψις): εἰπέ μοι τὸν υἱὸν εἰ μεμάθηκε τὴν τέχνην (Ἀριστοφ. N. 497) — скажи мені, чи вивчив син ремесло.

§ 223. Присудок (praedicatum, κατηγόρημα)

Присудок — головний член речення, який виражає дію, буття, стан або властивість суб'єкта.

Розрізняють два основних структурно-семантичних типи присудка: простий дієслівний (процесний) предикат та складений іменний (кваліфікативний) предикат.

Процесний предикат виражається дієсловом в особовій формі: λέγεις δὲ δὴ τί; (Πλ. Φαιδρ. 242) — що ти кажеш?

Кваліфікативний предикат складається з дієслова-зв'язки та предикатива (praedicativum, κατηγορούμενον). У ролі дієслова-зв'язки найчастіше виступає дієслово εἰμί *бути*; зустрічаються дієслова γίγνομαι *бути, поставати*, ὑπάρχω *бути, існувати*, πέφυκα *бути за природою*, ἔφυν *з'являтися* та інші. Іменна предикативна частина може виражатись тими ж формами, які здатні виконувати функцію суб'єкта:

• πέφυκεν ἡ πτεροῦ δύναμις τὸ ἐμβριθὲς ἄγειν ἄνω (Πλ. Φαιδρ. 246) — сила крил дана природою, щоб піднятись угору;

• οἱ ληφθέντες ἦσαν ὀγδοήκοντα (Θ. 2,5) — тих, що залишились, було вісімдесят;

• Φίλιππός ἐστιν ὅ, τι ἂν εἴποι τις (Δημ. 3,77) — Філіпп є таким, що про нього можна сказати.

§ 223.1. Еліпсис дієслова-зв'язки

Дієслово-зв'язка εἰμί, як правило, не вживається у формі теперішнього часу (рідше — минулого) дійсного способу, переважно в 3-й особі однини.

Σ Зрідка εἰμί пропускається у формах інших способів: τίς ἂν σοῦ γε ἱκανώτερος πεῖσαι; (δηλ. εἴη) (Ξ. Κυρ. 1,4,12) — хто міг би краще за тебе переконати? τοῖς θεοῖς μεγίστη χάρις (δηλ. ἔστω) (Ξ. Κυρ. 5,7,2) — нехай буде найбільша вдячність богам.

Еліпсис дієслова εἰμί відбувається в таких випадках:

• у прислів'ях та гномах: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα — дарунки ворогів — не дарунки;

• при іменних предикатах-іменниках: ἀνάγκη *необхідно*, χρεών *потрібно*, θέμις *дозволено*, ἀκμή *пора*, καιρός *нагода*, ὥρα *час*: εἰ δὲ μή,

θανεῖν χρεών (Εὐρ. Μ. 243) — якщо ж ні, то потрібно вмерти;

• при прикметниках-предикативах ἕτοιμος *готовий*, πρόθυμος *охочий*, φροῦδος *зниклий*, οἷός (τε) *здатний*: (ἡ ψυχὴ) πάντων καταφρονήσασα δουλεύειν ἑτοίμη (Πλ. Φαιδρ. 252) — душа, зневажаючи всіх, здатна коритись;

• при прикметниках і дієприкметниках у формі середнього роду, які становлять частину безособових зворотів: ῥᾴδιον *легко*, χαλεπόν *важко*, δῆλον *ясно*, δέον *потрібно*, πρέπον *личить*, ἐξόν *можна*, εἰκός *звично:* σκοπεῖσθαι οὖν χρὴ ἡμᾶς εἴτε ταῦτα πρακτέον εἴτε μή (Πλ. Κριτ. 6) — треба нам поглянути, чи слід це робити, чи ні.

§ 223.2. Еліпсис дієслівного присудка

Значно рідше, аніж дієслово-зв'язка, може пропускатись простий дієслівний присудок. Еліпсис особового дієслова буває, якщо воно легко встановлюється з попереднього або наступного контексту: ἐπράξαμεν ἡμεῖς, κἀκεῖνοι πρὸς ἡμᾶς (δηλ. ἔπραξαν) εἰρήνην (Δημ. 3,7) — ми забезпечили, і вони для нас (забезпечили) мир; οὗτος μὲν ὕδωρ, ἐγὼ δὲ οἶνον πίνω (Δημ. 19,46) — він — воду, я ж п'ю вино.

§ 224. Узгодження підмета і дієслівного присудка

§ 224.1. Моносуб'єктні конструкції

Простий дієслівний присудок або дієслово-зв'язка узгоджуються з підметом в числі й особі:

• Ἕκτωρ γὰρ ἡμῖν τοῖς φύλαξι μέμφεται (Εὐρ. Ῥησ. 723) — Гектор дорікає нам, сторожам;

• δύο ἄνδρες τέθνατον (Ξ. Ἀν. 3,1,9) — двоє чоловіків померли;

• τοιαῦτα μὲν οἱ Κορίνθιοι εἶπον (Θ. 1,72) — так сказали корінф'яни.

Σ Відхилення від цього правила:

1) якщо підмет в однині виражає збірне поняття або є топонімом, який метонімічно позначає жителів, то присудок нерідко ставиться в множині. Цей тип називається узгодженням за смислом (σχῆμα κατὰ σύνεσιν): πλήθος, οἵπερ δικάσουσι (Πλ. Φαιδ. 260) — велика кількість, які присудять; ὄχλος περιεχεῖτο πολύς φοβούμενοι (Ξ. Ἑλλ. 3,2,21) — багато народу, налякані, тримались разом; ἡ Ἑλλὰς καὶ τῆς θαλάσσης μᾶλλον ἀντείχοντο (Θ. 1,13) — Греція (= греки) більше приділяла уваги морським справам;

2) підмет у середньому роді множини поєднується з дієслівною формою присудка в однині (σχῆμα Ἀττικόν, оскільки найчастіше зустрічається в аттічних авторів): πάντα τὰ δίκαια καλά ἐστι (Πλ. Ἀλκ. 115) — усе справедливе — прекрасне; κακοῦ ἀνδρὸς δῶρα ὄνησιν οὐκ ἔχει (Εὐρ. Μ. 618) — дарунки лихої людини користі не приносять; τρία ἐστὶν, ἐξ ὧν ἡ πολιτεία συνέστηκεν· ὁ ἄρχων, ὁ δικαστὴς, ὁ ἰδιώτης (Λυσ. 7,9) — є три члени суспільства: правитель, суддя, приватна особа;

3) підмет у двоїні має при собі присудок у множині: σφῶ νῦν διαλάττεσθε καὶ ξυμβαίνετε (Ἀριστοφ.Ὄρ. 1683) — ви обоє сьогодні примиряєтесь і сходитесь;

4) підмет, виражений прикметником πᾶς, ἕκαστος *кожен* та займенниками τις *хтось*, οὐδείς *ніхто* внаслідок свого узагальнюючого значення сполучається з присудком у множині: τῶν ἑαυτοῦ ἕκαστος καὶ παίδων καὶ χρημάτων ἄρχουσι (Ξ. Ἀν. 7,7,6) — кожен керує своїми слугами і статками.

5) при підметі в множині, який має при собі прикладку з розділовим значенням, присудок узгоджується з прикладкою: αἱ τέχναι τὸ ἑαυτῆς ἑκάστη ἐργάζεται (Πλ. Πολ. 340) — мистецтва — кожне: знати свою справу.

§ 224.2. Полісуб'єктні конструкції

При двох і більше підметах узгодження підпорядковується таким правилам:

• якщо підметів більше, аніж один, то дієслівний присудок виступає відповідно в двоїні або множині: Μίνως καὶ Λυκοῦργος νόμους ἐθέτην — Мінос і Лікург уклали закони; Εὐρυμέδων καὶ Σοφοκλῆς εἰς Κέρκυραν ἐστράτευσαν (Θ. 4,46) — Евримедонт і Софокл були стратегами при Керкірі.

Σ Це стосується об'єднання не лише сполучником καί, а й прийменником μετά з gen. (фігура об'єднання — σύμφυρσις): Ἀλκιβιάδης μετὰ Μαντινέου ἀπέδρασαν — Алківіад з Мантінеєм утекли.

• якщо присудок узгоджується в числі з найближчим підметом, маємо фігуру притягнення (ἔλξις): οἱ ἐν τῇ Μιλήτῳ καὶ ὁ Ἀστύοχος ἐθάρσησε (Θ. 8,63) — мілетці й Астіох набрались хоробрості;

• при декількох підметах у формі різних осіб присудок стоїть у множині, причому перша особа має перевагу перед другою і третьою, а друга — перед третьою: οὔκ ἐσμεν ποιηταὶ ἐγώ τε καὶ σύ (Πλ. Πολ. 378) — ми не є поетами, я і ти; ἐγώ τε καὶ Πολύευκτος καὶ οἱ ἄλλοι πρέσβεις περιήλθομεν (Δημ. 9,72) — я й Поліевкт, і інші посли прибули; οὐ σὺ μόνον οὐδὲ οἱ σοὶ φίλοι πρῶτοι ταύτην τὴν δόξαν περὶ θεῶν

ἔσχετε (Πλ. Νομ. 88) — першими мали таку думку про богів не лише ти і твої друзі.

Σ Інколи в таких випадках застосовується фігура притягнення: σύ τε καὶ Ἕλλην εἶ καὶ ἡμεῖς (Ξ. Ἀν. 2,1,16) — ти — грек і ми; καὶ ἐγὼ καὶ ἡ γραφὴ λέγει (Ἀντ. 1,2) — і я, і запис говорить.

§ 225. Узгодження підмета й іменного предиката

§ 225.1. Моносуб'єктні конструкції

Предикатив, виражений прикметником або дієприкметником, узгоджується з підметом у роді, числі й відмінку: τῶ ἄνδρε τούτω ψύσει φιλοτιμωτάτω ἐγενέσθην (Ξ. Ἀπ. 12,14) — цих два мужі за вдачею були дуже честолюбними.

Σ Дуже часто іменна частина присудка стоїть у середньому роді в однині (узгоджено з словами κτῆμα, χρῆμα, πρᾶγμα, які маються на увазі) при підметі іншого роду і числа: πονηρὸν (δηλ. χρῆμα) ὁ συκοφάντης (Δημ. 18,242) — донощик — зло (лиха річ).

Якщо підметом є вказівний або відносний займенник, то він узгоджується з іменним предикатом у роді й числі: αὕτη (= τοῦτο) γὰρ ἀρίστη διδασκαλία (Ξ. Κυρ. 8,7,24) — це є найкращою наукою.

Σ Трапляється дисимілятивне поєднання: ὕβρις τάδε ἐστὶ κρείσσω δαιμόνων εἶναι θελεῖν (Εὐρ. Ἱππ. 474) — зарозумілість — бажати понад мірило долі.

§ 225.2 Полісуб'єктні конструкції

При двох підметах і більше спільний предикатив може виражатись, зважаючи на такі обставини:

• при підметах, що означають живих істот і є спільного роду, іменна частина присудка стоїть у такому ж роді й множині: Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἦσαν σοφοί — Платон і Арістотель були мудрецями;

• якщо підмети на позначення живих істот є різного роду, то присудок вживається в множині, а чоловічому роду надається перевага перед жіночим і середнім, жіночому — перед середнім: καὶ ὁ ἀνήρ καὶ ἡ γυνὴ ἀγαθοί εἰσι (Πλ. Μεν. 73) — і чоловік, і жінка — хороші;

• якщо підмети називають неживі предмети, то присудок ставиться в множині середнього роду, якщо підмети різного роду, або в тому ж роді, що й підмети, коли вони мають спільний граматичний рід: ἡ διαβολή τε καὶ ὁ φθόνος, ἃ δὴ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἤρηκεν (Πλ. Ἀπολ. 28) — наклеп і заздрість, які багатьох хороших людей згубили;

• при поєднанні назв живих предметів з неживими предикатив

стоїть в множині у тому ж роді, що й живі особи, або в середньому роді: ἡ καλλίστη πολιτεία καὶ ὁ κάλλιστος ἀνὴρ λοιπὰ, ἃ ἂν ἡμῖν εἴη διελθεῖν (Πλ. Πολ. 562) — решта, про що нам можна б розказати — це про найкращу державу й найкращу людину.

§ 226. Прикладка (παράθεσις)

Прикладка — це іменник (чи субстантивована форма), який сполучається з іншим іменником або особовим займенником, уточнюючи чи розширюючи його значення: ἡ ἡμετέρα πόλις, κοινὴ καταφυγὴ τῶν Ἑλλήνων (Αἰσχ. 3,184) — наше місто, спільне пристановище греків; Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλεύς (Θ. 1,79) — Архідам, цар.

Коли прикладка відноситься до підмета, вираженого першою або другою особою, то особовий займенник імпліцитно пропускається: ἥκω Θεμιστοκλῆς (= ἐγώ, ὁ Θεμιστοκλῆς) (Θ. 1,187) — прибув я, Фемістокл; ὁ παῖς ἀκολούθει μοι (= συ, ὁ παῖς...) (Ἀριστοφ. Β. 521) — (ти) дитя, йди за мною.

Прикладка узгоджується з означуваним іменником у відмінку, але зберігає свій граматичний рід і число: Ἄγις καὶ Κλεομένης, οἱ βασιλεῖς (Πλουτ. Ἀγ. 2) — Агіс і Клеомен, царі.

Σ Зустрічаються випадки вживання прикладки в родовому відмінку власника, що відноситься до пропущеного слова: Ἀθηναῖος εἶ, πόλεως τῆς μεγίστης (Πλ. Ἀπ. 29) — ти — афінянин, (громадянин) найбільшої держави.

Прикладка може відноситися до цілого речення чи судження і в образній формі повторює або уточнює його зміст: Ἑλένην κτάνωμεν, Μενελάῳ λύπην πικράν (Εὐρ. Ὀρ. 1105) — давайте уб'ємо Єлену, прикрий смуток для Менелая; ὁ θάνατος τυγχάνει ὢν δυοῖν πραγμάτοιν διάλυσις, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος (Πλ. Γοργ. 525) — смерть — роз'єднання двох речей, душі і тіла.

Прикладка, що розкриває зміст судження, може стояти і в препозиції: ὁ τάχιστος τῶν λόγων, τέθνηκε θεῖον Ἰοκάστης ἄρα (Σοφ. Οἰδ. Τ. 1234) — є нагальна звістка — померла Іокаста.

Σ Якщо прикладка передує означуваній фразі, то часто має форму субстантивованого (інколи еліптичного) прикметника середнього роду: τὸ πάντων δεινότατον, ὑμεῖς μὲν τοῦτον οὐ προὔδοτε, οὗτος δ' ὑμᾶς νῦν προδέδοκεν (Αἰσχ. 3,161) — це з усього найстрашніше: ви його не зрадили, а він вас тепер зрадив.

Однаковою мірою тут вживаються займенники середнього роду οὐδέτερον, τοῦτο, θάτερον, іменники σημεῖον δέ, τεκμήριον δέ: τοῦτό

ἐστιν τὸ ἀδικεῖν, τὸ μαθεῖν ἐν ὅπλοις μάχεσθαι (Πλ. Λαχ. 181) — це — несправедливо, навчати боротись зброєю; τεκμήριον δέ, τῶν ὀρνέων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο (Θ. 2,50) — ознака ж — відсутність птахів — стала зрозумілою.

Постпозитивна прикладка може підсумовувати зміст фрази одним словом, визначенням: ὁ κοινὸς ἰατρός σε θεραπεύσει, χρόνος — спільний лікар, час, вилікує тебе.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, 44

Ἔστι δ' ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων εἷς ὁ λαχών. οὗτος δ' ἐπιστατεῖ νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε πλείω χρόνον οὔτε δὶς τὸν αὐτὸν γενέσθαι. τηρεῖ δ' οὗτος τάς τε κλεῖς τὰς τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς τὰ χρήματ' ἐστὶν καὶ τὰ γράμματα τῇ πόλει, καὶ τὴν δημοσίαν σφραγῖδα, καὶ μένειν ἀναγκαῖον ἐν τῇ θόλῳ τοῦτόν ἐστιν καὶ τριττὺν τῶν πρυτάνεων ἣν ἂν οὗτος κελεύῃ. καὶ ἐπειδὰν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος κληροῖ προέδρους ἐννέα, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἑκάστης πλὴν τῆς πρυτανευούσης, καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιστάτην ἕνα, καὶ παραδίδωσι τὸ πρόγραμμα αὐτοῖς· οἱ δὲ παραλαβόντες τῆς τ' εὐκοσμίας ἐπιμελοῦνται, καὶ ὧν δεῖ χρηματίζειν προτιθέασιν, καὶ τὰς χειροτονίας κρίνουσιν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα διοικοῦσιν, καὶ τοῦ ἀφεῖναι κύριοί εἰσιν. καὶ ἐπιστατῆσαι μὲν οὐκ ἔξεστιν πλέον ἢ ἅπαξ ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, προεδρεύειν δ' ἔξεστιν ἅπαξ ἐπὶ τῆς πρυτανείας ἑκάστης.

ΑΝΤΙΣΘΕΝΟΥΣ ΟΔΥΣΣΕΥΣ, 11—13

Σὺ δ' ὅτι φέρων ἐκόμισας τὸν νεκρόν, ἀνδρεῖος οἴει εἶναι; ὃν εἰ μὴ ἠδύνω φέρειν, δύο ἄνδρες ἂν ἐφερέτην. κἄπειτα κἀκεῖνοι περὶ ἀρετῆς ἴσως ἂν ἡμῖν ἠμφισβήτουν. κἀμοὶ μὲν ὁ αὐτὸς ἂν πρὸς αὐτοὺς ἦν λόγος· σὺ δὲ τί ἂν ἔλεγες ἀμφισβητῶν πρὸς αὐτούς;· ἢ δυοῖν μὲν οὐκ ἂν φροντίσαις, ἑνὸς δ' ἂν αἰσχύνοιο ὁμολογῶν δειλότερος εἶναι; οὐκ οἶσθ' ὅτι οὐ τοῦ νεκροῦ τοῖς Τρωσὶν ἀλλὰ τῶν ὅπλων ἔμελεν ὅπως λάβοιεν; τὸν μὲν γὰρ ἀποδώσειν ἔμελλον, τὰ δὲ ὅπλα ἀναθήσειν εἰς τὰ ἱερὰ τοῖς θεοῖς. τοὺς γὰρ νεκροὺς οὐ τοῖς οὐκ ἀναιρουμένοις αἰσχρόν, ἀλλὰ τοῖς μὴ ἀποδιδοῦσι θάπτειν. σὺ μὲν οὖν τὰ ἕτοιμα ἐκόμισας· ἐγὼ δὲ τὰ ὀνειδιζόμενα ἀφειλόμην ἐκείνους. οἶμαι δέ, ἄν ποτε τις ἄρα σοφὸς ποιητὴς περὶ ἀρετῆς γένηται, ἐμὲ μὲν ποιήσει πολύτλαντα καὶ πολύμητιν καὶ πολυμήχανον καὶ πτολίπορθον καὶ μόνον τὴν Τροίαν ἑλόντα, σὲ δέ, ὡς ἐγῷμαι, τὴν φύσιν ἀπεικάζων τοῖς τε νωθέσιν ὄνοις καὶ βουσὶ τοῖς φορβάσιν, ἄλλοις παρέχουσι δεσμεύειν καὶ ζευγνύναι αὐτούς.

ЛЕКЦІЯ 118

§ 227. Артикль (ἄρθρον)

За своїм походженням артикль є вказівним займенником; у значенні вказівного, а також інколи відносного займенників він майже завжди виступає в Гомера та в іонійському діалекті.

В аттічних авторів за артиклем зберігається значення вказівного займенника у таких зворотах :

• μέν — ὁ δέ (в усіх відмінках) *цей — той, той — цей, один — другий;* τὸ μέν — τὸ δέ, τὰ μέν — τὰ δέ часто мають прислівникове значення: *то - то, частково - частково:* ὁ μὲν γὰρ θνητός, ἡ δὲ ἀθάνατος (Ἰσ. 2, 32) — цей — смертний, а та — безсмертна.

Σ Ὁ μὲν — ὁ δέ у всіх формах може мати значення неозначених займенників, при цьому інколи поєднуючись з ними: τῶν πόλεων, αἱ μὲν τυραννοῦνται, αἱ δὲ δημοκρατοῦνται, αἱ δὲ ἀριστοκρατοῦνται (Πλ. Πολ. 338) — серед держав — в одних панує тиранія, інші мають демократичний устрій, ще інші — аристократичне правління.

• ὁ δέ, ἡ δέ, τὸ δέ (у всіх формах) *а цей, а той, а він:* Κῦρος δίδωσι Κλεάρχῳ μυρίους δαρεικούς· ὁ δὲ λαβὼν τὸ χρυσίον στράτευμα συνέλεξε (Ξ. Ἀν. 1,5,9) — Кір дав Клеархові десять тисяч дариків, а той, узявши гроші, збирав військо;

Σ Вираз τὸ δέ може мати прислівникове значення і прирівнюватись до виразів ὅμως δέ, ἀληθῶς δέ *все-таки, насправді*: οἴονταί με σοφὸν εἶναι· τὸ δὲ κινδυνεύει ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι (Πλ. Ἀπ. 23) — вони мене вважають розумним: насправді, припускаю, мудрим є бог.

• καὶ τόν (вихідна форма καὶ ὅς) *і цього, і того* виступає як підмет в абсолютних інфінітивних конструкціях: καὶ τὸν ἀποκρίνασθαι λέγεται (Ξ. Κυρ. 4,2,13) — і цей відповів, кажуть;

• звороти τὸν καὶ τόν *того і цього* τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τά *це і те, те і це, те і інше* вживаються, щоб уникнути повтору назв осіб чи предметів, а також для їх замовчування, апелюючи до власної уяви слухача: ἀφικνοῦμαι ὡς τὸν καὶ τόν (Λυσ. 1,23) — я додумуюсь до цього і до того;

• πρὸ τοῦ *перед цим, раніше*: ᾧ πρὸ τοῦ ὡς ταμείῳ ἐχρῆτο Ἱππόνικος (Πλ. Πρωτ. 315) — яким, як складом, раніше користувався Гіппонік.

§ 227.1. Вживання артикля

Артикль виступає в таких випадках:

• якщо слово називає відомі або уже згадувані особу, предмет або поняття. У такому разі він має індивідуалізуюче значення, яке можна порівняти із значенням означеного артикля в сучасних європейських мовах: λέγεται ὡς ἐπιβουλεύει Φίλιππος ἡμῖν καὶ ὡς φυλάττεσθαι δεῖ τὸν ἄνθρωπον (= τοῦτον τὸν ἄνθρωπον, τὸν Φίλιππον) (Δημ. 8,35) — кажуть, що Філіпп має злі наміри щодо нас, і що слід остерігатись цієї людини;

Σ При індивідуалізуючому артиклі можуть домислюватись слова προσήκων *належний,* νενομισμένος *звичний* або форми присвійних займенників: Κλέαρχος, ἐπεὶ ἐπιορκῶν ἐφάνη, ἔχει τὴν δίκην(= τὴν προσήκουσαν δίκην) (Ξ. Ἀν. 5,7,3) — Клеарх, коли виявився порушником присяги, отримав (належне) покарання.

• коли вказують на рід або вид предметів (артикль має відтінок *весь, цілий, усі*) або на один предмет як на представника всього класу чи ряду цих предметів (артикль означає *кожен, всякий, будь-який*): ὁ ἄνθρωπος (= πᾶς ἄνθρωπος, οἱ ἄνθρωποι, τὸ ἀνθρώπινον γένος) θείας μετέσχε μοίρας (Πλ.) — людина (кожна людина, люди, рід людей) отримує за божественним жеребом долі; ὁ Κῦρος ὑπισχνεῖται δώσειν ἀντὶ δαρεικοῦ τρία ἡμιδαρεικὰ τοῦ μηνὸς (= ἑκάστου μηνός) τῷ στρατιώτῃ (= ἑκάστῳ στρατιώτῃ) (Ξ. Ἀν. 1,3,21) — Кір обіцяє давати (кожному) воїну на місяць (щомісяця), замість одного дарика, по три з половиною.

Σ У багатьох випадках такого значення набувають субстантивовані прикметники і дієприкметники: (πᾶν) τὸ ἐναντιούμενον τῷ δυναστεύοντι δῆμος ὠνόμασται (Θ.) — народ назвав (цілком) протилежне правителеві.

• перед назвами країн, островів, народів, які первісно були означеннями до загальних понять, а втративши їх, субстантивувались: ἡ Ῥόδος (δηλ. νῆσος) — *(острів) Родос,* οἱ Ἀθηναῖοι (δηλ. πολῖται) — *афінські (громадяни);*

• при прикладці, яка відноситься до особового займенника, до власних імен, назв міст та островів, які звичайно стоять без артикля: ἡμεῖς, οἱ ἄνδρες — *ми, мужі;* Κῦρος, ὁ τῶν Περσῶν βασιλεύς — *Кір, перський цар;* Ἀθῆναι, ἡ πόλις — *Афіни, місто;* Ῥόδος, ἡ νῆσος — *Родос, острів;*

Σ Назви річок і озер займають атрибутивне положення: ὁ Κηφισὸς ποταμός — *річка Кефіс.* Назви гір середнього роду виступають означенням: τὸ Πήλιον ὄρος — *гора Пеліон;* назви чоловічого і жіночого роду стоять перед прикладкою: ὁ Ὄλυμπος, τὸ ὄρος — *гора Олімп.*

• перед прикметниками для емфатичного підсилення їх атрибутивного положення: ὀχληρὸν ὁ χρόνος ὁ πολύς (Μεν. 453) — тривалий час — обтяжливе (існування);

Σ Іноді для виділення певної думки після іменника без артикля його означення ставиться з артиклем: ἐν κινδύνῳ ἦσαν τῷ μεγίστῳ (Λυσ. 19,51) — ми були в небезпеці, великій;

• для формальної предикації перед іменниками, до яких відносяться вказівні займенники ὅδε, οὗτος, ἐκεῖνος, ἄμφω, ἀμφότεροι, ἑκάτεροι: αὕτη ἡ πόλις *це місто*, ἡ πόλις ἥδε *це місто*, ἀμφότερα τὰ ὦτα *обидва вуха*, ἑκατέρα ἡ χεὶρ *кожна рука.*

Дуже поширеним у грецькій мові було явище субстантивації. Аналогічні процеси характерні для латинської і української мов, але в грецькій наявність артикля полегшує субстантивацію, і вона можлива в усіх відмінках. Не лише кожна самостійна частина мови, а й вирази чи цілі речення набувають значення іменника.

Залежно від родової форми артикля домислюються пропущені іменники; найчастіше маються на думці такі слова: οἱ — *люди, учні, друзі, оточення*, ὁ — *людина*, ἡ — *особа жіночої статі або жіночого граматичного роду*, τά — *справи, обставини, події, майно.*

Приклади субстантивації:

• прикметника: ἡ δεξία (δηλ. χείρ) *правиця*, τὰ ἀγαθὰ *добро;*

• займенника: οἱ ἐμοί *мої рідні, друзі*, τὰ ἐμά *мої справи, майно;*

• числівника: οἱ ἑπτά (δηλ. σοφοί) *сім мудреців;*

• прислівника: οἱ νῦν *сучасники*, τὰ νῦν *сучасний стан справ;*

• інфінітива: τὸ βούλεσθαι *бажання;*

• дієприкметника: ὁ βουλόμενος *бажаючий*, ὁ ἄρχων *правитель;*

• прийменникових зворотів: τὰ μετὰ Κύρου *союзники Кіра;*

• виразів і речень: τὸ ἁπλῶς οὕτως ἐγκωμιάζειν Ἔρωτα (Πλ. Συμ. 180) — просте прославляння Ерота.

§ 227.2. Відсутність або альтернація артикля

Артикль не вживається або є факультативним:

• при предикативі: πολλῶν ὁ λιμὸς γίγνεται διδάσκαλος — голод для багатьох стає (добрим) учителем; τὸ σῶμα θνητὸν ἔχομεν (= τὸ σῶμα, ὃ ἔχομεν, θνητόν ἐστι) — маємо смертне тіло (= тіло, яке маємо, є смертним).

Σ У цих випадках артикль ставиться:

1) якщо від предикативного іменника чи прикметника залежить підрядне речення: οὗτός ἐστιν ὁ ἀνήρ, ὃν εἶδες — він є (тією) людиною, яку ти бачив;

2) якщо потрібно підкреслити істинність твердження чи виявити високу ступінь ознаки: οὗτός ἐστιν ὁ σώφρων καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἀνδρεῖος (Πλ. Μενεξ. 248) — він є (цим) розумним і сміливим.

• звичайно при власних іменах, головним чином, якщо вони добре знані й загальновідомі: (ὁ) Πλάτων, (ὁ) Σωκράτης;

• артикль не приймають загальні назви, які, внаслідок антономазії, набули значення власних назв: βασιλεύς = ὁ τῶν Περσῶν βασιλεύς *цар = перський цар*, ἄστυ = αἱ Ἀθῆναι *столиця = Афіни.*

Сюди ж належать назви фізичних явищ і стихій (οὐρανός, γῆ, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, ἄνεμος): ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἠδὲ χαλάζης (Σολ. 10) — з хмари йде сніг і град;

• при абстрактних іменниках, поняттях чеснот, вад, мистецтв, речовин: ἀρχὴ φιλίας μὲν ἔπαινος, ἔχθρας δὲ ψόγος (Ἰσ. 1,33) — похвала є початком дружби, докір — ворожнечі;

Σ Якщо назва науки чи мистецтва за походженням субстантивований прикметник, то вона затримує артикль: ἡ ῥητορική (δηλ. τέχνη) *риторика (риторичне мистецтво)*, ἡ φυσική (δηλ. ἐπιστήμη) *фізика (наука фізика).*

• при іменниках, що означають спорідненість (πατήρ, μήτηρ, ἀνήρ, γυνή, υἱός, ἀδελφός і т. п.): εἶδε πατέρα τε καὶ μητέρα καὶ ἀδέλφους καὶ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα αἰχμαλώτους γεγενημένους (Ξ.) — він довідався, що батько, мати, брати і його жінка взяті в полон;

• у алегоричних висловах — прислів'ях, байках, притчах — для надання узагальнюючого і водночас невизначеного значення;

• часто опускається при іменниках у знахідному або давальному відмінках відношення: ὄνομα, ὀνοματι *на ім'я*, γένος, γένει *родом*, μέγεθος, μεγέθει *величиною* тощо;

• при адвербіалізованих відмінкових формах іменників, що позначають обставини часу і місця: ἡμέρας *вдень*, ἅμ' ἡμέρα *на світанку*, νυκτός *вночі*, διὰ νυκτός *протягом ночі*, ἦρος *весною*, χειμῶνος *взимку*, ἐν δεξιᾷ *праворуч;*

• в ідіоматичних виразах: ἐπὶ δόρυ ἀναστρέφειν *повернути праворуч*, παρ' ἀσπίδα ἄγειν *вести з лівого боку*, ἐπ' ἀριτερᾷ *ліворуч*;

• при іменнику, до якого відноситься займенник ἕκαστος *кожен:* καθ' ἑκάστην ἡμέραν або κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην *щодня.*

Σ При кличному відмінкові замість артикля вживається вигук ὦ: ἴθ', ὦ παῖ (Σοф. Φιλ. 750) — йди, дитя.

§ 228. Особливості вживання артикля при деяких прикметниках

Ряд прикметників, залежно від наявності чи відсутності при них артикля, видозмінюють свою семантику.

Прикметники ἄκρος, μέσος, ἔσχατος:

• з артиклем, в атрибутивному положенні, називають ознаку, за якою іменник виділяється з багатьох подібних: ἡ μέση ἀγορά *повна площа;*

• без артикля, у формально предикативному положенні, означають частину від цілісності, вираженої іменником: μέση ἡ ἀγορά *середина площі:* ἡ πρόκλησις γέγονεν ἐν τῇ ἀγορᾷ μέσῃ (Δημ. 29,12) — виклик долинув з центру площі; ἄκρᾳ τῇ οὐρᾷ σείει (Ξ. Κυν. 3,4) — він крутить кінчиком хвоста; Εὐρύλοχος ἔσχατον εἶχε τὸ εὐώνυμον (Θ. 3,104) — Еврилох досяг вершини слави.

Прикметник πᾶς:

• з артиклем, в атрибутивному положенні при іменнику, протиставляє цілісність іменника його частині і означає *цілком увесь, абсолютно весь:* οἱ πάντες σύμμαχοι *усі союзники, спільнота союзників:* τὸν εὖ παθόντα δεῖ μεμνῆσθαι τὸν πάντον χρόνον — потрібно, щоб облагодіяний пам'ятав увесь час (завжди);

• без артикля, у формально предикативному положенні, означає *весь, цілий:* πάντες οἱ ἄνθρωποι *усі люди;*

• без артикля в сполученні з іменником також без артикля означає *кожен, всякий*: ἦλθε πᾶσαν εὔκλειαν φέρων (Σοφ. Αἰ. 436) — він прибув з усілякими чутками.

Прикметник ὅλος:

• з артиклем при іменнику або без артикля в сполученні з іменником без артикля виконує функцію означення *весь, цілий*: ὑπὲρ ἥμισυ τοῦ ὅλου στρατεύματος (Ξ. Ἀν. 3,2,7) — понад половину всього війська; χαλεπὸν τρέφεσθαι οἶκον ὅλον (Ξ. Κυρ. 4,64) — важко утримувати всю сім'ю;

• без артикля, при іменнику з артиклем, виступає в якості предикатива: ἐκέλευσεν ἐπιχωρῆσαι ὅλην τὴν φάλαγγα (Ξ. Ἀν. 1,7,6) — він наказав, щоб виступили всією фалангою.

Прикметник πολύς:

• з артиклем, виступаючи узгодженим означенням при іменнику, значить *більша частина, більшість*: οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι *більшість людей;*

• при відсутності артикля при іменнику і прикметнику він означає *багато, численні*: πολλοὶ οἱ ἄνθρωποι *багато людей.*

Прикметник ἄλλος:

• в атрибутивному положенні набуває значення *решта, інша частина*: οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι *решта людей;*

• якщо іменник, що визначається цим прикметником, не має артикля. то ἄλλος означає *інший*: ἄλλος ἄνθρωπος *інша людина.*

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ 1, 3—4

Αὐτίκα γὰρ περὶ τεκνοποιίας, ἵνα ἐξ ἀρχῆς ἄρξωμαι, οἱ μὲν ἄλλοι τὰς μελλούσας τίκτειν καὶ καλῶς δοκούσας κόρας παιδεύεσθαι καὶ σίτῳ ἢ ἀνυστὸν μετριωτάτῳ τρέφουσι καὶ ὄψῳ ἢ δυνατὸν μικροτάτῳ· οἴνου γε μὴν ἢ πάμπαν ἀπεχομένας ἢ ὑδαρεῖ χρωμένας διάγουσιν. ὥσπερ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν τὰς τέχνας ἐχόντων ἑδραῖοί εἰσιν, οὕτω καὶ τὰς κόρας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἠρεμιζούσας ἐριουργεῖν ἀξιοῦσι. τὰς μὲν οὖν οὕτω τρεφομένας πῶς χρὴ προσδοκῆσαι μεγαλεῖον ἄν τι γεννῆσαι; ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐσθῆτας μὲν καὶ τὰς δούλας παρέχειν ἱκανὰς ἡγήσατο εἶναι, ταῖς δ' ἐλευθέραις μέγιστον νομίσας εἶναι τὴν τεκνοποιίαν πρῶτον μὲν σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος, ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδρασιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐρρωμενέστερα γίγνεσθαι.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΦΑΙΔΡΟΣ, 245

Ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος. τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινοῦν καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς· μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτό, οὔ ποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἑνός· εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. ἐπειδὴ δὲ ἀγενητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. ἀρχῆς γὰρ δὴ ἀπολομένης οὔτε αὐτή ποτε ἔκ του οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται, εἴπερ ἐξ ἀρχῆς δεῖ τὰ πάντα γίγνεσθαι. οὕτω δὴ κινήσεως μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν. τοῦτο δὲ οὔτ' ἀπόλλυσθαι οὔτε γίγνεσθαι δυνατόν, ἢ πάντα τε οὐρανὸν πᾶσάν τε γένεσιν συμπεσοῦσαν στῆναι καὶ μήποτε αὖθις ἔχειν ὅθεν κινηθέντα γενήσεται. ἀθανάτου δὲ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου, ψυχῆς οὐσίαν τε καὶ λόγον τοῦτον αὐτόν τις λέγων οὐκ αἰσχυνεῖται. πᾶν γὰρ σῶμα, ᾧ μὲν ἔξωθεν τὸ κινεῖσθαι, ἄψυχον, ᾧ δὴ ἔνδοθεν αὐτῷ ἐξ αὐτοῦ, ἔμψυχον, ὡς ταύτης οὔσης φύσεως ψυχῆς· εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἢ ψυχήν, ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη.

ЛЕКЦІЯ 119

§ 229. Відмінки (casus, πτώσεις)

В індоєвропейській мові було вісім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, кличний, інструментальний, місцевий, віддільний. Уже з найдавніших часів у системі грецької відміни зникли три відмінки: інструментальний, місцевий, віддільний. Внаслідок флексійного нерозрізнення або подібності та семантичної близькості аблатив злився з ґенетивом, локатив й інструменталь — з дативом.

Таким чином, система грецької відміни знає п'ять відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, кличний. Відмінки поділяються на:

- прямі (casus recti, πτώσεις ὀρθαί): називний, кличний;
- непрямі (casus obliqui, πτώσεις πλάγιαι): родовий, давальний, знахідний.

Непрямі відмінки є синкретичними, тобто, окрім безпосередньо власних синтаксичних функцій, вони мають ще граматичне значення і виконують функції зниклих трьох відмінків.

ПРЯМІ ВІДМІНКИ

§ 230. Називний відмінок (nominativus, ὀνομαστική)

Називний відмінок є відмінком підмета та іменної частини складеного присудка. В українській мові іменний предикатив може вживатися в орудному відмінку, на відміну від грецької і латинської, де він стоїть лише в називному відмінку. Таким чином, називний відмінок підмета, поєднуючись з називним відмінком іменного предиката, утворює конструкцію подвійного називного (nominativus duplex, ὀνομαστικὴ διπλῆ).

В якості дієслівної зв'язки, окрім εἰμί *бути*, виступають у пасивному стані дієслова із значеннями *називатись* (λέγομαι, καλέομαι, ὀνομάζομαι), *вважатись* (νομίζομαι, κρίνομαι, διορίζομαι), *робитись* (ποιέομαι, ἐργάζομαι), *вибиратись*, *призначатись* (αἱρέομαι, ἐκλέγομαι, ἀποδείκνυμαι): ἡ μὲν πατρὶς νομίζεται οἶκος, οἱ δὲ πολῖται ἑταῖροι — батьківщина вважається домівкою, громадяни — друзями.

§ 231. Кличний відмінок (vocativus, κλητική)

Кличний відмінок — це форма звертання, заклику, яка синтаксично не пов'язана з іншими членами речення.

Інколи поруч з кличним відмінком вживається називний у вокативному значенні: ὦ Κῦρε καὶ οἱ ἄλλοι Πέρσαι, ἐγὼ ἄχθομαι (Ξ. Κυρ. 3,3,20) — Кіре й інші перси, я гніваюсь.

Називний також може повністю перебирати на себе функцію кличного: αἰδώς, Ἀργεῖοι (Ὅμ. Ἰλ. Ο, 502) — ганьба, о аргів'яни.

Σ Слово-прикладка при кличному відмінку ставиться в називному відмінку з артиклем: ὦ ἄνδρες, οἱ παρόντες (Πλ. Πρωτ. 337) — о мужі, присутні (тут).

НЕПРЯМІ ВІДМІНКИ

§ 232. Знахідний відмінок (accusativus, αἰτιατική)

Знахідний відмінок — це відмінок прямого додатка, який ставиться при перехідних дієсловах.

§ 232.1. Знахідний відмінок зовнішнього об'єкта (αἰτιατικὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου)

Якщо дія, виражена дієсловом, безпосередньо переходить на об'єкт, змінюючи його стан, то в цьому випадку маємо знахідний відмінок зовнішнього об'єкта. Слід мати на увазі, що дієслівне керування, залежно від категорії перехідності/неперехідності, в грецькій та українській мовах не завжди збігається.

Так, на відміну від української мови, в давньогрецькій вимагають знахідного відмінка зовнішнього об'єкта дієслова:

• ὀνίνημι, ὠφελέω *приносити користь*, θεραπεύω *служити*, βλάπτω *шкодити*, ἀδικέω *кривдити*, κολακεύω, τιμορέομαι *мстити*: Κλέαρχος ὠφέλει τοὺς Ἕλληνας (Ξ. Ἀν. 1,1,9) — Клеарх допомагав грекам.

Σ Дієслова βοηθέω, λυσιτελέω, συμφέρω *приносити користь, допомагати* керують давальним відмінком: δικαιοσύνη λυσιτελεῖ τῷ ἔχοντι (Πλ. Πολ. 392) — справедливість корисна тому, хто (її) має.

• θαυμάζω, ἄγαμαι *дивуватись*, σέβομαι, τιμάω *шанувати*, ἥδομαι, χαίρω *радіти*, ἐλπίζω *надіятись*, ποθέω *сумувати*, κλαίω, δακρύω *плакати*, φοβέομαι, δέδοικα *боятись*, φυλάττομαι, εὐλαβέομαι *остерігатись*, αἰδέομαι, αἰσχύνομαι *соромитись*: Λυκούργον θαυμάζω (Ξ. Λακ. πολ. 2) — я дивуюсь Лікургові; τοὺς αὐτοὺς λόγους σέβομαι καὶ τιμῶ (Πλ. Κρατ. 47) — ці ж самі слова шаную і ціную;

• φεύγω, ἀποφεύγω, ἀποδιδράσκω *уникати, утікати,* ἀμύνομαι *захищатись,* ζηλόω *прагнути:* φεῦγε ἡδονὴν φέρουσαν ὕστερον βλάβην — уникай насолоди, яка згодом зашкодить.

§ 232.2. Знахідний відмінок внутрішнього об'єкта (αἰτιατικὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀντικειμένου)

Якщо знахідний відмінок прямого додатка не є об'єктом дії, вираженої дієсловом, а лише уточнює або розкриває його значення, то він називається знахідним відмінком внутрішнього об'єкта. В цьому відмінку можуть виступати лише абстрактні іменники, здебільшого віддієслівні, утворені як від спільного з дієсловом кореня, так і від семантично спорідненого.

Іменник у знахідному відмінку внутрішнього об'єкта, як правило, має при собі означення: νοσεῖ νόσον ἀγρίαν (Σοφ. Φιλ. 173) — хворіти тяжкою хворобою; διήρηται δε αὕτη ἡ ἀγορὰ τέτταρα μέρη (Ξ. Κυρ. 1,1,2) — ця площа поділена на чотири частини.

Σ Означення відсутнє в таких випадках:

1.) якщо іменник і дієслово мають стійку семасіологічну єдність і, по суті, творять ідіоматичний зворот: οἱ Κοτυωρῖται φόρον τοῖς Συνωπεῦσιν ἔφερον (Ξ. Ἀν. 5,6,7) — котіорити сплачували дань синопцям; ἀπείρηκα ἤδη φυλακάς φυλάττων (Ξ. Ἀν. 5,1,2) — я вже втомився відбувати сторожу; βούλεται ἀρχὴν ἄρξαι (Πλ. Συμ. 183) — він хоче обійняти посаду;

2.) якщо при іменнику є артикль: τοὺς ἐπαίνους ἐπαινοῦσι καὶ ψόγους ψέγουσι (Πλ. Γοργ. 483) — хвалять хвальбами і закидають докорами;

3.) якщо значення кількості чи міри є в іменника основним: ἐτριηράρχησε τριηραρχίας (Δημ. 45,85) — він командував тріємами.

Часто іменник внутрішнього об'єкта пропускається, при цьому залишається лише його означення, яке ставиться в середньому роді, набуваючи значення прислівника: δεήσομαι μέτρια (= μετρίαν δέησιν) ὑμῶν (Δημ. 38,2) — я вас скромно попрошу; οὐδὲν διαφέρει (Πλ. Ἱππ. 287) — він нічим не відрізняється.

Нерідко в ролі знахідного внутрішнього об'єкта використовується знахідний відмінок, який, по суті, є неузгодженим означенням до пропущеного дійсного внутрішнього об'єкта: ἀγονίζομαι δρόμον = ἀγονίζομαι ἀγῶνα δρόμου *змагаюсь у бігові = змагаюсь у змаганнях з бігу;* ἀποκρίνομαι τὸ ἐρωτώμενον = ἀποκρίνομαι ἀπόκρισιν τοῦ ἐρωτωμένου *відповідаю на запитання = відповідаю відповіддю на запитання:* ἐσπένδοντο ἀναῖρεσιν (= σπονδάς ἀναιρέσεως) τοῖς νεκροῖς (Θ.

3,24) — вони здійснили на честь померлих узливання частини.

Знахідний відмінок внутрішнього об'єкта може виступати при дієслові εἰμί з предикативом: ταύτην τὴν σοφίαν εἰμὶ σοφός (Πλ. Ἀπ.56) — я розумний такою мудрістю.

§ 232.3. Подвійний знахідний відмінок (accusativus duplex, αἰτιατικὴ διπλῆ)

Багато перехідних дієслів можуть мати два прямих додатки, один з яких називає особу, другий — річ, один є прямим додатком, другий — іменем предиката, один є знахідним відмінком зовнішнього об'єкта, другий — внутрішнього. Аналогічне явище спостерігається і в латинській мові.

Подвійний знахідний відмінок особи і речі залежить від таких дієслів:

• διδάσκω τινά τι *навчати когось чомусь*, παιδεύω *виховувати*: οἱ Πέρσαι διδάσκουσιν τοὺς παῖδας σωφροσύνην (Ξ. Κυρ. 1,2,8) — перси навчають дітей поміркованості;

• ἀναμιμνήσκω, ὑπομιμνήσκω *нагадувати*: τοὺς Ἀθηναίους καὶ τάδε ὑπομιμνήσκω (Θ. 7,64) — пригадую афінянам і таке;

Σ Дієслова ἀναμιμνήσκω, ὑπομιμνήσκω можуть керувати знахідним відмінком особи і родовим речі: μὴ μ' ἀναμνήσεις κακῶν (Εὐρ. Ἀλκ.1045) — не нагадуй мені про лиха.

• ἐνδύω, ἀμφιέννυμι *одягати*, ἐκδύω, ἀποδύω *роздягати*: ὁ πάππος τὸν Κῦρον καλὴν στολὴν ἐνέδυσε (Ξ. Κυρ.1,3,3) — дід одягнув Кіра в гарний одяг;

• αἰτέω *просити*, ἀπατέω *вимагати*, ἱκετεύω, *благати*, ἐρωτάω *запитувати*: Κῦρον αἰτεῖν πλοῖα (Ξ. Ἀν.1,3,14) — Кір просив човнів;

• ἀποστερέω *позбавляти*, ἀφαιρέομαι *віднімати*, κρύπτω, ἀποκρύπτομαι *приховувати*, πράττομαι, εἰσπράττω *стягати платню*: Διογείτων τὴν θυγατέρα ἔκρυπτε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός (Λυσ.3,27) — Діогітон приховував від доньки смерть чоловіка.

Σ Дієслово ἀποστερέω також часто поєднується із знахідним відмінком особи і родовим — речі. Дієслово ἀφαιρέομαι, навпаки, може вимагати родового відмінка особи і знахідного речі.

Σ Дієслова αἰτέω, αἰτέομαι, πράττομαι, εἰσπράττω замість знахідного відмінка особи часто поєднуються з виразом παρά з genetivus: οὗ -τος παρ' ἑτέρων εἰσπράττει φόρους (Δημ. 56,17) — він вимагав з інших податків.

Подвійний знахідний відмінок прямого додатка та іменного предиката ставляться при дієсловах:

• καλέω, ὀνομάζω *називати*, ἀποκαλέω, ἐπικαλέω, προσαγορεύω *кликати, закликати:* τοὺς φιλοσόφους θείους προσαγορεύω (Πλ. Πρωτ. 298) — філософів я називаю божественними;

• νομίζω, ἡγέομαι, κρίνω *вважати:* μηκέτι με Κῦρον νομίζετε (Ξ. Ἀν. 1, 4, 16) — більше не вважайте мене Кіром;

• ποιέω, καθίστημι, ἀποδείκνυμι, ἀποφαίνω, αἱρέομαι, χειροτονέω *робити, призначати, вибирати*: Ἀντισθένην Ἀθηναῖοι εἵλοντο στρατεγόν (Ξ. Ἀν. 3,4,1) — афіняни вибрали стратегом Антисфена.

Подвійний знахідний відмінок зовнішнього і внутрішнього об'єкта вживається при дієсловах:

• εὐεργετέω, ἀγαθὰ (καλὰ) ποιέω *робити добро,* κακουργέω, (κακὰ) ποιέω *чинити зло:* ἕκαστον εὐεργετῶ τὴν μεγίστην εὐεργεσίαν (Πλ. Ἀπ. 104) — для кожного я роблю найбільше благодіяння;

• τέμνω, διατέμνω, διαιρέω, νέμω, κατανέμω *ділити, наділяти:* διέλωμεν τὴν μετρικὴν δύο μέρη (Πλ. Πολ. 283) — давайте виділимо в метриці дві частини.

Σ При перетворенні речення на пасивну конструкцію знахідний відмінок зовнішнього об'єкта стає підметом, а знахідний внутрішнього об'єкта залишається без змін: ἡ πόλις τὴν μεγίστην ἀδικίαν ἀδικεῖσθαι ὑπό σου (Πλ. Κριτ. 228) — місто найдужче скривджене тобою.

§ 232.4. Знахідний відмінок відношення (accusativus relationis, αἰτιατικὴ τῆς ἀναφορᾶς)

Цей відмінок вживається при дієсловах у пасивному стані й неперехідних та при прикметниках, дія, стан чи властивості, виражені якими, переходять або належать суб'єктові не в повному обсязі, а лише частково, в певному відношенні: ἀλγῶ τὸν δάκτυλον *мене болить палець*, κάμνω τῆν κεφαλήν *мене болить голова*, εὖ ἔχω τὸ σῶμα *добре почуваюсь*, θαυμάσιος τὸ μεγέθος *вражаючої величини*, ἀγαθὸς τὰ πολεμικά *досвідчений у військовому ділі*: ταράσσομαι τὰς φρένας (Σοφ. Ἀντ. 1025) — сум'яття охопило душу; ἐλείποντο δὲ τῶν στρατιωτῶν οἵ τε ἀποσεσηπότες τοὺς δακτύλους (Ξ. Ἀν. 4,5,12) — залишались ті з воїнів, які відморозили пальці.

Найпоширеніші такі знахідні відмінки відношення: (τὸ) ὄνομα *на ім'я*, (τὸ) γένος *родом*, (τὸ) εἶδος *на вигляд*, (τὴν) φύσιν *за природою*, (τὸ) ὕψος *заввишки*, (τὸ) βάθος *завглибшки*, (τὸ) εὖρος *завширшки*, (τὸν) ἀριθμόν *числом* та деякі інші на позначення кількісних характеристик: ἀνὴρ Μυσὸς τὸ γένος (Ξ. Ἀν. 5,2,29) — чоловік, родом місієць.

У латинській мові в аналогічних випадках після дієслів вживається ablativus limitationis, а після прикметників — genetivus або ablativus qualitatis.

§ 232.5. Знахідний відмінок місця (accusativus loci, αἰτιατικὴ τοῦ τόπου)

Цей відмінок відповідає на запитання *як далеко?* і вказує на відстань від одного місця до другого, або на віддаль, пройдену кимось: ἀπέχει ἡ Πλάταια Θηβῶν σταδίους ἑβδομήκοντα (Θ. 2,5,1) — Платеї віддалені від Фів на шістдесят стадій.

У латинській мові в таких випадках також вживається accusativus loci.

Σ Знахідний відмінок місця може сполучатись з прийменником ἐπί: τὸ ὄμμα δύναται ἐπὶ πολλὰ στάδια ἐξικνεῖσθαι (Ξ. Ἀν. 1,7,9) — поглядом може охопити багато стадій.

§ 232.6. Знахідний відмінок часу (accusativus temporis, αἰτιατικὴ τοῦ χρόνου)

Знахідний відмінок часу вказує на темпоральну протяжність, тривалість якоїсь дії і відповідає на запитання *як довго?* (цю синтаксичну функцію у латинській мові виконує теж accusativus temporis): πάντα συντήκουσα δακρύοις χρόνον (Εὐρ. Μ. 25) — вона весь час вмивається слізьми; μῆνας οὖν ἴσως τέτταρας διέμεινεν ἡ τῶν τετρακοσίων πολιτεία (Ἀριστ. Ἀθ. πολ. 33) — рівно чотири місяці тривала влада чотирьохсот.

Для позначення віку цей відмінок вживається при дієприкметнику γεγονὼς *від роду, народжений*: γέγονα ἔτη ἑξήκοντα (Λυσ. 10, 27) — мені шістдесят років від роду.

§ 232.7. Знахідний відмінок прислівниковий (accusativus adverbialis, αἰτιατικὴ ἐπιῤῥηματική)

Знахідний відмінок внутрішнього об'єкта, відношення, місця, часу втратили зв'язок з системою відміни і сприймаються як прислівники:

• обставини просторово-часової послідовності: ἀρχήν *спочатку*, (τὸ) πρότερον *раніше*, (τὸ) πρῶτον *спершу*, (τὸ) τέλος, τελευταῖον *нарешті*, (τὸ) λοιπόν *надалі*, (τὸ) ἀρχαῖον *здавна*, (τὸ) ὄναρ *уві сні*, (τὸ) πάλαι *давно*, μακράν *далеко:* αἱ Ἰονικαὶ πόλεις ἦσαν Τισσαφέρνους τὸ ἀρχαῖον (Ξ. Ἀν. 1,1,6) — іонійські міста здавна

належали Тіссаферну;

• обставини способу дії: τίνα τρόπον *яким чином, як*, τοῦτον τὸν τρόπον *таким чином*, τὴν ταχίστην *якнайшвидше*, τὸ σύμπαν *в цілому*, τὰ ἄλλα *між іншим*, δωρεάν, προῖκα *даремно*, πρόφασιν *під приводом*, δίκην *справедливо:* τὸ δὲ σύμπαν δῆλος ἦν Κῦρος ὡς σπεύδων πᾶσαν τὴν ὁδόν (Ξ. Ἀν. 1,5,9) — в цілому було ясно, що Кір поспішав усю дорогу;

• причини чи мети : τί *що, чому*, ὅτι, τοῦτο, ταῦτα *тому що*, χάριν *заради*: τί τηνικάδε ἀφῖξαι, ὦ Κρίτων; (Πλ. Κριτ. 1) — чому ти прийшов о такій порі, Крітоне?

• міри: πολύ, πολλά *багато, часто, дуже*, ὀλίγον *мало*, τοσοῦτον *так*, οὐδεν *зовсім ні*, ὀξύ *гостро*.

§ 232.8. Знахідний відмінок еліптичний (accusativus exclamationis, αἰτιατικὴ ἐλλειπτική)

Знахідний відмінок може виступати в еліптичних конструкціях для передачі емоцій: μὰ Δία, νὴ Δία — *клянусь Зевсом, так*; ναὶ μὰ Δία, οὐ μὰ Δία — *клянусь Зевсом, ні*: ἄτοπόν τι νὴ Δία ἔμοιγε δοκεῖ (Πλ. Κρατ. 416) — мені, клянусь Зевсом, видається якимось безглуздям; οὐ μὰ τὸν Δί' οὐ παντάπασιν οὕτως (Πλ. Φαιδρ. 261) — ні, клянусь Зевсом, зовсім не так; μὰ τοὺς παρ' Ἅιδῃ νερτέρους ἀλάστορας (Εὐρ. Μ. 1057) — так, клянусь підземними богами Аїду.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Α, 44

Πρῶτον μὲν τοίνυν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι τριήρεις πεντήκοντα παρασκευάσαθαί φημι δεῖν, εἶτ' αὐτοὺς οὕτω τὰς γνώμας ἔχειν, ὡς, ἐάν τι δέῃ, πλευστέον εἰς ταύτας αὐτοῖς ἐμβᾶσιν. πρὸς δὲ τούτοις ἡμίσεσιν τῶν ἱππέων ἱππαγωγοὺς τριήρεις καὶ πλοῖ' ἱκανὰ εὐτρεπίσαι κελεύω. ταῦτα μὲν οἶμαι δεῖν ὑπάρχειν ἐπὶ τὰς ἐξαίφνης ταύτας ἀπὸ τῆς οἰκείας χώρας αὐτοῦ στρατείας εἰς Πύλας καὶ Χερρόνησον καὶ Ὄλυνθον καὶ ὅποι βούλεται· δεῖ γὰρ ἐκείνῳ τοῦτ' ἐν τῇ γνώμῃ παραστῆσαι, ὡς ὑμεῖς ἐκ τῆς ἀμελείας ταύτης τῆς ἄγαν, ὥσπερ εἰς Εὔβοιαν καὶ πρότερόν ποτέ φασι εἰς Ἁλίαρτον καὶ τὰ τελευταῖα πρώην εἰς Πύλας. ταῦτα μέν ἐστιν ἃ πᾶσιν δεδόχθαι φημὶ δεῖν καὶ παρεσκευάσθαι προσήκειν οἶομαι· πρὸ δὲ τούτων δύναμίν τιν' ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι φημὶ προχειρίσασθαι δεῖν ὑμᾶς, ἣ συνεχῶς πολεμήσει καὶ κακῶς ἐκεῖνον ποιήσει. μή μοι μυρίους μηδὲ δισμυρίους, μηδὲ τὰς ἐπιστολιμαίους ταύτας δυνάμεις, ἀλλ' ἣ τῆς πόλεως ἔσται, κἂν ὑμεῖς ἕνα κἂν πλείους κἂν ὁντινοῦν χειροτονήσητε στρατηγόν, τούτῳ πείσεται κἀκολουθήσει.

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΚΟΣ, 143

Ἃς ἐκεῖνοι μισήσαντες καὶ τοὺς ἔχοντας αὐτὰς ἐποιοῦντο συμβούλους καὶ προστάτας οὐ τοὺς τυχόντας ἀλλὰ τοὺς βελτίστους καὶ φρονιμωτάτους καὶ κάλλιστα βεβιωκότας, καὶ τοὺς αὐτοὺς τούτους στρατηγοὺς ᾑροῦντο καὶ πρέσβεις, εἴ που δεήσειεν, ἔπεμπον, καὶ πάσας τὰς ἡγεμονίας τὰς τῆς πόλεως αὐτοῖς παρεδίδοσαν, νομίζοντες τοὺς ἐπὶ τοῦ βήματος βουλομένους καὶ δυναμένους τὰ βέλτιστα συμβουλεύειν, τούτους καὶ καθ' αὑτοὺς γενομένους ἐν ἅπασι τοῖς τόποις καὶ περὶ ἁπάσας τὰς πράξεις τὴν αὐτὴν γνώμην ἔξειν· ἅπερ αὐτοῖς συνέβαινεν. διὰ γὰρ ταῦτα γιγνώσκειν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἑώρων τούς τε νόμους ἀναγεγραμμένους, οὐχ ὁμοίους τοῖς νῦν κειμένοις, οὐδὲ τοσαύτης ταραχῆς καὶ τοσούτων ἐναντιώσεων μεστοὺς ὥστε μηδέν' ἂν δυνηθῆναι συνιδεῖν μήτε τοὺς χρησίμους μήτε τοὺς ἀχρήστους αὐτῶν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὀλίγους, ἱκανοὺς δὲ τοῖς χρῆσθαι μέλλουσι καὶ ῥᾳδίους συνιδεῖν, ἔπειτα δικαίους καὶ συμφέροντας καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὁμολογουμένους, καὶ μᾶλλον ἐσπουδασμένους τοὺς περὶ τῶν κοινῶν ἐπιτηδευμάτων ἢ τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων, οἵους περ εἶναι χρὴ παρὰ τοῖς καλῶς πολιτευμένοις.

ЛЕКЦІЇ 120 — 121

§ 233. Родовий відмінок у власній функції

Серед синтаксичних функцій грецького родового відмінка розмежовують функції власне ґенетива та зрощеного з ним аблатива.

§ 233.1. Родовий відмінок власника (genetivus possessivus, γενικὴ κτητική)

Родовий відмінок власника вказує на річ чи особу, якій щось належить. Він може поєднуватись з різними частинами мови:

• з іменником або субстантивованими словами виконує функцію непрямого означення: τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου *поеми Гомера;* ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου *людська доброчесність;*

• з дієсловами εἰμί *бути*, γίγνομαι *ставати*, κρίνω *присуджувати* служить іменем предиката: Αἴσωπος Ἰάδμονος ἐγένετο (Ἡρ. 2, 134) — Езоп став (належати) Ядмонові;

Σ Не відмежовують від родового відмінка власника і родовий відмінок походження (genetivus originis, γενικὴ καταγωγῆς), який ви-

ступає при дієсловах γίγνομαι, φύομαι, γεννάομαι: Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίγνονται παῖδες δύο (Ξ. Ἀν. 1,1,1) — у Дарія і Парісатиди народжується двоє дітей.

• з прикметниками οἰκεῖος, ἴδιος *власний*, ἀλλότριος *чужий*, συγγενής *споріднений*, πλήσιος *близький*, φίλος *дружній*, ἐχθρός *ворожий*, κοινός *спільний*, ἱερός *священний* тощо: ἵππος ἱερός τοῦ ἡλίου (Ξ. Ἀν. 5,5,15) — кінь, присвячений (богу) сонця.

§ 233.2. Родовий відмінок характеризуючий (genetivus characteristicus, γενικὴ κατηγορηματική)

Різновидом поєднання родового відмінка власника з дієсловом εἰμί є родовий характеризуючий, що означає особу, якій належить дія або стан, виражені інфінітивом; при перекладі ці вирази доповнюються словами *обов'язок*, *справа*, *ознака* тощо, які маються на думці при εἰμί як іменні предикати (= *обов'язком когось є ...*): οἰκονόμου ἀγαθοῦ ἐστιν εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον (Ξ. Οἰκ. 1,2) — обов'язок хорошого управителя — вміло порядкувати в домі.

§ 233.3. Родовий відмінок підмета або додатка (genetivus subiectivus vel obiectivus, γενικὴ ὑποκειμενικὴ ἢ ἀντικειμενική)

Родовий відмінок може сприйматись як логічний суб'єкт (підмет) або логічний об'єкт (додаток) дії чи стану, які здебільшого виражені девербативними іменниками чи прикметниками. Диференціація цих значень тісно пов'язана з контекстом. Так, поза контекстом фраза ἡ ἐλευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων *звільнення греків* може означати *греки себе звільнили* (в цьому випадку маємо τῶν Ἑλλήνων — родовий відмінок підмета) або *греків звільнили* (тут τῶν Ἑλλήνων називаємо родовим відмінком додатка).

Керуюче слово або фраза також можуть бути експліцитним засобом розрізнення цих родових відмінків.

Родовий відмінок підмета семантично близький родовому власника і синтаксично є неузгодженим означенням: ἡ τῶν Ἑλλήνων νίκη *перемога греків*, ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις *місто афінян*: πόλεμος τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν Ἀθηναίων (Θ. 1,1) — війна пелопоннесців і афінян.

Родовий відмінок додатка поєднується:

• з іменниками, що означають особу діяча: οἰκιστὴς τῆς πόλεως *житель міста*, ἐπιθυμητὴς σοφίας *любитель мудрості* або дію, стан чи

їх результат: ἐς τὰς Ἀθήνας ταχὺ ἀγγελία τῆς Χίου ἀφικνεῖται (Θ. 8,15) — в Афіни швидко надійшла звістка про Хіос.

Σ Для уточнення смислу родовий відмінок об'єкта може поєднуватись з прийменником: ἡ ἐπιβουλὴ ὑπο τῆς γυναικός *підступ від жінки (через жінку).*

• з девербативними прикметниками, що означають:

α) турботу або недбальство: ἐπιμελὴς τῶν φίλων *турботливий про друзів,* φειδωλὸς χρημάτων *ощадливий щодо грошей;*

β) пам'ять чи забуття: μνήμων τῆς εὐεργεσίας *той, хто пам'ятає про благодіяння,* ἐπιλήσμων τῶν φίλων *той, хто забуває про друзів;*

γ) досвід чи недосвідченість: ἔμπειρος πολέμου *досвідчений у військових справах:* ὁ γραμμάτων ἄπειρος οὐ βλέπει βλέπων — неосвічений, дивлячись (на літери), не бачить;

• родовий відмінок додатка виступає при дієсловах із значенням (враховуючи антонімічні):

α) ἐπιμελέομαι, κήδομαι, προνοέω *турбуватись* — ἀμελέω, ὀλιγωρέω, ἀφείδομαι *нехтувати:* τῶν σωμάτων ἀφειδήσαντες ὑπὲρ δὲ τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐφιλοψύχησαν (Λυσ. 2,25) — вони, зневаживши тілесні потреби, не поставили любов до життя понад доброчесність;

β) μιμνῄσκομαι, μνημονεύω *пам'ятати,* ἐπιλανθάνομαι *забувати:* ὦ πατρὶς, ὥς σου κάρτα νῦν μνείαν ἔχω (Εὐρ. Μ. 328) —о батьківщино, як часто про тебе я згадую.

Σ Ці дієслова інколи поєднуються із знахідним відмінком: ἄνθρωπος ὢν μέμνησο τῆς κοινῆς τύχης — будучи людиною, пам'ятай про спільну долю; τὰς τύχας τὰς κακὰς ἐπελάθοντο (Εὐρ. Ἑλ. 364) — вони забули про нещастя.

§ 233.4. Родовий відмінок розділовий (genetivus partitivus, γενικὴ διαιρετική)

Цей відмінок означає цілісність, масу чи групу, з якої виділяється частина; завжди ставиться в предикативному положенні і вживається:

• при іменниках: ἀνὴρ τοῦ δήμου (Ξ. Κυρ. 2,2,12) — людина з народу;

• при прикметниках у найвищому ступені та звичайному з компаративним значенням: ὦ κακῶν κάκιστε (Σοφ. Οἰδ.Τ. 334) — о найгірший з лихих; τοῦτο μοί ἔδοξε τῶν κατηγόρων ἀναισχυντότατον εἶναι (Πλ. Ἀπ. 17) — це мені видається найганебнішим із звинувачень;

• при прикметниках, що означають кількість чи міру, та при числівниках: τῆς λείας τὴν πολλὴν ἀπέλαβεν (Θ. 8,3) — він відібрав більшу частину здобичі; ἕν αὐτῶν ἐθαύμασα (Πλ. Ἀπ. 17) — я здивувався одному з них;

• при питальних і неозначених займенниках: τίς θνητῶν — хто із смертних? οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων μισεῖ τὸ λυσιτελοῦν (Δημ. 9,126) — ніхто з людей не ненавидить вигоду;

• при прислівниках способу дії, місця, часу: οἱ δὲ ὑπέσχοντο κρύφα τῶν Ἀθηναίων (Θ. 1,101) — вони таємно від афінян пообіцяли; τῆς ἡμερας ὀψὲ ἦν (Ξ. Ἑλλ. 2,1,23) — була пізня пора дня (= надвечір);

• при дієсловах, якщо їх дія переходить не на цілий предмет, а лише на його частину:

α) μεταδίδομαι *ділитися*, μετέστι μοι, μεταλαμβάνω, κληρονομέω *одержувати частку*, μετέχω, κοινονέω *брати участь*: τῆσδε κοινωνῶ τύχης (Εὐρ. Μ. 302) — я співучасниця цієї долі;

Σ Якщо при дієсловах співучасті іменник має ще й значення частини, зумовлене семантикою самого слова, то він ставиться в знахідному відмінку: οὐ μετέλαβε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων (Πλ. Ἀπ. 36) — я не отримав п'ятої частини голосів.

β) ἐπολαύνω, εὐωχέω, χαίρω, ὀνίνημι, ἐσθίω, πίνω, γεύω *користуватись, вживати* (*їсти, пити, куштувати* тощо): εὐωχοῦ τοῦ λόγου (Πλ. Ἀπ. 204) — він задовільнився словом;

Σ Ці дієслова поєднуються із знахідним відмінком, якщо він набуває партитивного значення: τῆς ἀρετῆς τὸ ἴσον ἀπέλαυσαν (Λυσ. 2,76) — вони отримали насолоду однаковою мірою від доброчесності.

γ) ἐπιτυχέω, πειράομαι, τυγχάνω *досягати* — ἀποτυχέω, παραχωρέω, ἀποτυγχάνω *не досягати, зазнавати невдачі*: ἀκοντίζων τὸν ὗν τοῦ μὲν ἁμαρτάνει, τυγχάνει δὲ τοῦ Κροίσου παιδός (Ἡρ. 1,43) — націлюючись на кабана, помилився і попав у Крезового сина;

δ) ἐπιθυμέω, ἐράω, ἐφίεμαι *прагнути*: ἐφιέμενοι τῶν κερδῶν ὑπέμειναν τῶν κρεισσόνων δουλείαν (Θ. 1,8) — ті, що прагнули вигод, перебували в рабстві у сильніших;

ε) ἁμαρτάνω, σφάλλομαι, ψεύδομαι *помилятись*: ἐσφάλημεν τῆς ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ πολέμου δόξης (Θ. 4,35) — ми обмануті чуткою про тутешню війну;

ζ) αἰσθάνομαι *відчувати*, ὀσφραίνομαι *сприймати*, ἀκούω, ἀκροάομαι *чути*, ἅπτομαι, θιγγάνω, ψαύω *торкатися*, λαμβάνομαι, ἐπιλαμβάνομαι, ἀντιλαμβάνομαι *братися*, ἔχομαι, ἀντέχομαι *дотримуватись*: ἤκουσά του λέγοντος (Εὐρ. Μ. 67) — я почув, як хтось говорив.

Σ Дієслово αἰσθάνομαι може поєднуватись із знахідним відмінком: τοῦ ἔρωτος δύναμιν οὐκ ἤσθοντο (Πλ. Συμ. 193) — вони не відчули сили кохання.

Σ Дієслово ἀκούω має подвійне керування: ἀκούω τινά τινος *слухати когось про щось*: ὑμεῖς δ' ἐμοῦ ἀκούσεσθε πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν (Πλ. Ἀπ. 17) — ви почуєте від мене всю правду.

Σ Дієслова μανθάνω, πυνθάνομαι керують двома додатками: в знахідному і родовому відмінках: μάθε μου καὶ τάδε (Ξ. Κυρ. 1,6,44) — навчи мене і цьому.

§ 233.5. Родовий відмінок властивості (genetivus qualitatis, γενικὴ τῆς ἰδιότητος)

Такий родовий відмінок вказує на властивість, якість: λευκῆς χίονος πτέρυξ (Σοφ. Ἀντ. 144) — крило, мов білий сніг; στήλας ἔστησε δύο λίθου λευκοῦ (Ἡρ. 4,114) — він встановив дві стели з білого каменю.

У латинській мові його відповідниками виступають genetivus та ablativus qualitatis.

§ 233.6. Родовий відмінок міри (genetivus mensurae, γενικὴ τοῦ μέτρου)

Сполучення слів, що означають величину чи вік, із числівниками визначають як родовий відмінок міри: ὁδὸς τριῶν ἡμερῶν (Ξ. Ἀν. 1,3,8) — шлях у три дні.

Родовий відмінок міри часто вживається як предикатив: εἰμὶ τριάκοντα ἐτῶν (Πλ. Νομ. 721) — мені тридцять літ.

§ 233.7. Родовий відмінок матеріалу (genetivus materiae, γενικὴ τῆς ὕλης)

Цей родовий відмінок позначає матеріал, з якого складається чи виготовлений предмет (об'єкт) або його вміст (у латинській мові йому відповідає genetivus materiae): σωρὸς λίθων *купа каміння*; ταμεῖον ἀρετῆς ἐστι γενναία ψυχή — благородна душа — вмістилище доброчесності.

Як і родовий відмінок якості, родовий матеріалу може слугувати предикативом: καὶ ἔρυμα αὐτόθι ἦν παλαιὸν λίθων λογάδην πεποιημένον (Θ. 4,31) — тут же було стародавнє укріплення, зведене з відбірного каміння.

§ 233.8. Родовий відмінок вартості (genetivus pretii, γενικὴ τῆς ἀξίας)

Цим відмінком визначається ціна, вартість; у латинській мові цю функцію виконує також родовий відмінок. Уточнюють родовий

відмінок вартості числівники. Він вживається:

• при прикметниках ἄξιος *вартий,* ἀνάξιος, ἀντάξιος *рівноцінний,* τίμιος *цінний,* ὤνιος *той, що продається* та прислівниках з цим значенням: ἀξίως τοῦ θεοῦ (Πλ. Συμ. 180) — достойно бога; αἵματός ἐστιν ἡ ἀρετὴ ὠνία (Αἰσχ. 3,160) — доброчесність варта крові.

Σ Прикметник ἄξιος може виступати в сполученнях πολλοῦ ἄξιος *дуже цінний,* πλείστου ἄξιος *найцінніший,* οὐδενὸς (μηδενὸς) ἄξιος *не вартий, не придатний:* τὰ πλείστα ἄξια ἐνθέμενοι ἀπέπλεσαν (Ξ. Ἀν. 1,4,7) — узявши найцінніше, вони відпливли.

• при дієсловах:

α) ἀξιόω, τιμάω *цінувати:* ἀξιῶ δὲ μὴ διὰ τοῦτο αὐτῶν (Πλ. Φαιδρ. 231) — не через це їх ціную;

β) πωλέω, ὠνέομαι *купувати,* πιπράσκω, ἀγοράζω *продавати,* εἰμί τινος *коштувати:* ὠνούμεθα μικρὰ μέτρα πολλοῦ ἀργυρίου (Ξ. Ἀν. 3,2,21) — ми долаємо незначні віддалі за великі гроші; τἄλλ' ἐγὼ καπνοῦ σκιᾶς οὐκ ἂν πριαίμην (Σοф. Ἀντ. 1170) — іншого за тінь диму я не міг би придбати;

γ) ἀλάττω, ἀμείβομαι *обмінювати:* χρυσᾶ χαλκείων διαμείβεσθαι νοεῖς (Πλ. Συμ. 218) — ти гадаєш виміняти золото за мідь.

Σ До них семантично прирівнюються інші дієслова, якщо вони з'єднуються з словом μισθός в ґенетиві або якщо вони домислюються (μισθοῦ ἐργάζονται *встановлено платню*): Εὔηνος διδάσκει πέντε μνῶν (Πλ. Ἀπ. 203) — Евн навчає за п'ять мін.

§ 233.9. Родовий відмінок достатку (genetivus copiae, γενικὴ τῆς πλησμονῆς)

Цей ґенетив залежний від семантики таких слів:

• прикметників: πλήρης, μεστός, ἔμπλεως *повний,* πλούσιος *багатий:* ἐνταῦθα ἦν παράδεισος μέγας ἀγρίων θηρίων πλήρης (Ξ. Ἀν. 1,2,7) — там був великий сад, повен диких звірів;

• дієслів: πληρόω, πίμπλημι *наповнювати,* γέμω *бути наповненим,* εὐπορέω *бути в достатку.*

Σ Перехідні дієслова πληρόω, πίμπλημι, γεμίζω *наповнювати* мають подвійне керування: об'єкт наповнення ставиться в accusativus, його вміст — в genetivus copiae: ὁ πατήρ μου δύο ναῦς ἐγεμισε σίτου (Ἰσ. 17, 4) — мій батько завантажив два кораблі хлібом.

У латинській мові грецькому родовому відмінкові достатку відповідає ablativus copiae.

§ 233.10. Родовий відмінок нестачі (genetivus inopiae, γενικὴ τῆς στερήσεως)

Цей родовий відмінок означає позбавлення чогось, нестачу і вживається:

• при прикметниках: ἔρημος *пустельний,* πένης *бідний,* ἐπιδεής *потребуючий,* ἐλλιπής *позбавлений,* κενός *порожній:* φίλων ἔρημος *позбавлений друзів*;

Σ До цієї категорії прикметників можна віднести складені з заперечною часткою ἀ- (ἀν-): ἄπαις ἀῤῥένων παίδων *той, який не має синів.*

• при дієсловах: δέομαι *мати потребу,* στέρομαι, ἀποστερέομαι *бути позбавленим,* στερέω *позбавляти,* ἐρεμόω, κενόω *спустошувати,* σπανίζω *мати нестачу*: λιπεῖ ἀνδρὸς ἐστερημένη (Εὐρ. Μ. 286) — сумує, позбавлена чоловіка;

Σ Дієслово ἀποστερέω *позбавляти* поєднується із знахідним відмінком особи і родовим нестачі: τοῦ σαφοῦς μ' ἀποστερεῖ (Εὐρ. Ἑλ. 577) — мені не вистачає ясності.

У латинській мові відповідником грецького genetivus inopiae виступає ablativus inopiae.

§ 233.11. Родовий відмінок провини (genetivus criminis, γενικὴ τῆς ποινῆς)

Він називає звинувачення, проступок, провину, тому часто вживаний у термінах судочинства. Родовий відмінок провини поєднується:

• з прикметниками ὑπόδικος *засуджений,* ἔνοχος, αἴτιος *винний,* ὑπεύθυνος *відповідальний*: φόνου ὑπόδικος (Δημ. 24, 25) — засуджений за вбивство; αἴτιος κακῶν (Εὐρ. Μ. 332) — винний у лихах;

• із дієсловами αἰτιάομαι, γράφομαι, κατηγορέω *звинувачую,* διώκω *переслідую судом,* κρίνω, δικάζω, καταψηφίζομαι *засуджую,* φεύγω, αἱρέω *мене звинувачують:* μή μου κατείπῃς πρὸς τοὺς ἄλλους (Πλ. Θεαιτ. 143) — не звинувачуй мене перед іншими;

Σ При цих перехідних дієсловах звинувачувана особа ставиться в знахідному відмінку, а її провина — в genetivus criminis: διώξομαι σε δειλίας (Ἀριστοφ. Ἱππ. 367) — я осуджуватиму тебе за боягузство.

Σ Дієслово τιμάω у значенні *осуджувати* та τιμάομαι *бути осудженим* (у неперехідному і перехідному значеннях) керує давальним відмінком особи і родовим провини: ἴσως ἄν μοι φυγῆς τιμήσαιτε (Πλ. Ἀπ. 37) — однаково я міг бути осудженим за втечу; ὁ κατήγορος βούλεται θανάτου σοι τιμᾶσθαι (Πλ. Γοργ. 436) — обвинувачувач хоче засудити тебе до смерті.

§ 233.12. Родовий відмінок часу (genetivus temporis, γενικὴ τοῦ χρόνου)

Розрізняють значення родового відмінка часу в різних випадках:

• без артикля він набуває адвербіального значення: ἡμέρας *вдень*, νυκτός *вночі*, ἑσπέρας *ввечері*, θέρους *влітку*, χειμῶνος *взимку*: ἐν δὲ τοῖς ἔργοις νυκτὸς διὰ τὸ μεθ' ἡμέραν πεφοβῆσθαι τοὺς ἀνθρώπους (Ξ. Κυν. 17) — вони працюють уночі, бо вдень бояться людей;

• артикль надає розділового значення: τῆς ἡμέρας *щоденно*, τοῦ μηνός *щомісяця*, τοῦ ἐνιαυτοῦ *щорічно*: Κῦρος ὑπισχνεῖται τρία ἡμιδαρεικὰ δώσειν τοῦ μηνὸς τῷ στρατιώτῃ (Ξ. Ἀν. 1,3,21) — Кір обіцяє щомісяця давати (кожному) воїну по три з половиною дарики;

• з означенням вказує, протягом якого часу щось відбувається: Πέρσαι οὐχ ἥξουσι δέκα ἐτῶν (Πλ. Νομ. 642) — перси не прийдуть протягом десяти років; ὀλίγου χρόνου πειράσεται τὰ χρήματα ἀποδοῦναι (Ἰσ. 17,18) — невдовзі він намагатиметься повернути гроші.

§ 233.13. Родовий відмінок місця (genetivus loci, γενικὴ τοῦ τόπου)

Цей відмінок буває майже виключно в морфологічно деетимологізованих формах прислівників (адвербіалізованих родових відмінках займенників, іменників тощо): ποῦ, οὗ, ὅπου *де*, οὐδαμοῦ *ніде*, πόθεν *звідки*, παντοχοῦ *скрізь*, (ἔμ)προσθε(ν) *попереду*, ὄπισθεν, κατόπισθεν *позаду*, καθύπερθε(ν) *вище*, ἑκατέρωθε(ν), ἀμφοτέρωθε(ν) *з обох боків*: πόθεν, ὦ Σώκρατες, τοῦτο φαίνει; (Πλ. Πρωτ. 309) — звідки ти це виявив, Сократе?

§ 234. Родовий відмінок у значенні аблатива

§ 234.1. Родовий відмінок причини (genetivus causae, γενικὴ τῆς αἰτίας)

Цей відмінок залежний:

• від іменників та прикметників, що означають здатність, фізичну чи душевну властивість: μεγάλων ἀδικεμάτων ὀργή (Λυσ. 12,20) — гнів через великі кривди;

• від дієслів, що означають почуття та їх прояв: θαυμάζω, ἄγαμαι *дивуватись*, μακαρίζω, εὐδαιμονίζω *вважати щасливим*, οἰκτείρω *співчувати*, φθονέω *заздрити*, ψεύγω *дорікати*. Причина почуттів позначається родовим відмінком, а об'єкт, на який вони спрямовані, — знахідним відмінком: περιφόβους ὑμᾶς ποιοῦντας τῆς τόλμης οὐ θαυμάζω (Θ. 6,36) — не дивуюсь з вашої сміливості, боязливі; καὶ μὲν δή σε ἐν

παντὶ τῷ βίῳ εὐδαιμόνισα τοῦ τρόπου (Πλ. Κριτ. 43) — впродовж усього твого життя я вважав тебе щасливим через (його) спосіб;

• від вигуків, що виражають емоції — здивування, обурення, жаль тощо — для зазначення причини: ὦ Ζεῦ, τῆς λεπτότητος τῶν φρενῶν (Ἀριστοφ. Νεφ. 153) — о Зевсе, що за убозство думок.

У латинській мові аналогічно грецькому родовому причини вживається ablativus causae.

§ 234.2. Родовий відмінок порівняння (genetivus comparationis, γενικὴ τῆς παραθέσεως)

Цей відмінок означає об'єкт, з яким щось зіставляється, над яким вивищується чи якому він підпорядковується.

Родовий відмінок порівняння визначаємо:

• при прикметниках і прислівниках у вищому ступені. Порівняння також передається конструкцією із сполучником ἤ *ніж, за* з тим відмінком, у якому стоїть суб'єкт порівняння: οὐ δήπου σύ γε τοὺς σοὺς δούλους ἡγεῖ βελτίους σου, ὅτι ἰσχυρότεροί εἰσιν ἢ σύ (Πλ. Γοργ. 489) — очевидно, ти своїх рабів вважаєш кращими за себе, бо вони сильніші за тебе.

Σ Часто родовий відмінок порівняння, виражений словами λόγου, τοῦ ὄντος, τοῦ δέοντος, τῆς φύσεως, τῆς ἀκούης рівнозначний виразу ἤ з відповідним дієсловом: κρεῖττόν ἐστι λόγου (= ἢ ὡς τῷ λόγῳ τις ἂν εἴποι) τὸ κάλλος τῆς γυναικός (Ξ. Ἀπ. 3,11,1) — краса жінки є сильнішою, ніж хтось міг би це виразити словом; παραιτέρω τοῦ δέοντος τῇ φιλοσοφίᾳ διατρίβειν (Πλ. Γοργ. 484) — більше, ніж належить, займатись філософією.

Σ Компаративну конструкцію утворюють сполучники ἀντί і πρό з родовим і παρά із знахідним відмінком: μηδὲν περὶ πλείονος ποιοῦ πρὸ τοῦ δικαίου (Πλ. Πρωτ. 311) — ніщо не вважай цінішим за справедливість.

Σ Коли передбачається виявити, що одне явище неспівмірне з другим, тоді останнє передається через інфінітив із сполучниками ἢ чи ἢ ὥστε або сполученням ἢ κατά із знахідним відмінком: οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Σικελίᾳ μείζω κακὰ ἢ κατὰ δάκρυα ἐπεπόνθεσαν (Θ. 7,5) — афіняни потерпіли в Сицилії більше лих, ніж можна оплакати.

• при прикметниках просторово-часових та субординативних ознак ἕτερος *другий*, ἄλλος *інший*, προτεραῖος *раніший*, ὑστεραῖος *пізніший*, κύριος *спроможний*, ἐγκρατής *наділений владою*, ἀκρατής *безсилий*, κατήκους *покірний*, διπλάσιος *вдвічі більший*: ἕτερον τὸ ἡδὺ τοῦ ἀγαθοῦ (Πλ. Γοργ. 500) — радість від добра — інша;

• при дієсловах ἄρχω, βασιλεύω, τυραννεύω, δυναστεύω *владарювати, управляти*, ἡγέομαι, ἡγεμονεύω *очолювати*, προέχω, περίειμι, περιγίγνομαι, ὑπερέχω, πρωτεύω *перевищувати, бути першим*, ἡττάομαι, ἐλαττόομαι, μειόομαι, ὑστερέω *бути слабшим, уступати*, προτιμάω, προτίθημι, προαιρέομαι *віддавати перевагу*: Ἀβροκόμας ὑστέρησε τῆς μάχης (Ξ. Ἀν. 1,7,12) — Аброком потерпів поразку в битві; χρὴ προτιθέναι παντὸς λόγου τὸ προοίμιον (Πλ. Νομ. 723) — потрібно, щоб усякій промові передував вступ.

Значення домінування чи підпорядковування передають предикативні іменники, похідні від дієслів із цією семантикою: ἡ τύχη πάντων κυρία ἐστίν (Αἰσχ. 2,231) — доля є володаркою всіх; ἑαυτοῦ ὢν ἀκράτωρ ἄλλων ἐπιχειρεῖ ἄρχειν (Πλ. Πολ. 579) — будучи безсилим перед самим собою, він намагається управляти іншими.

§ 234.3. Родовий відмінок віддалення (genetivus separationis, γενικὴ τοῦ χωρισμοῦ)

Родовий відмінок віддалення ставиться:

• при дієсловах:

α) χωρίζω, ἀποκρίνω, διέχω, ἀπέχω, ἄπειμι, ἀφίημι, ἀφίεμαι, ἀπαλάττω, ὑφίεμαι *віддаляти(ся), відділяти(ся)*; ἀπέχομαι, φείδομαι *утримуватись, щадити*; εἴργω, ἐμποδών εἰμι, ἀποκωλύω, καταλύω *заважати, відхиляти*; λύω, ἀπολύω, ἐλευθερόω *звільняти, позбавляти*: ἀπεῖχον ἀλλήλων παρασσάγγην (Ξ. Ἀν. 2,4,10) — вони віддалились одні від одних на парасанг; τὰ πλοῖα εἶργε τοῦ εἴσπλου (Ξ. Ἑλλ. 22,9) — човни перешкоджали входу.

Σ Ці дієслова допускають конструкцію з прийменником ἀπό: ἀπεῖχον αἱ πόλεις αὐταὶ ἀπ' ἀλλήλων σταδία ὀγδοήκοντα (Ξ. Ἀν. 5,4,31) — ці міста були на відстані восьмидесяти стадій.

β) ἄρχω, ἄρχομαι *починати*, λήγω, παύω, καταπαύω, ἀποτρέπω *закінчувати*: ἥδε ἡ ἡμέρα μεγάλων κακῶν ἄρξει (Θ. 4,21) — цей день розпочнеться з великих нещасть; οὔπω γὰρ ἡ τάλαινα παύεται γόων; (Εὐρ. Μ. 59) — не припиняє нещасна голосінь?

• при прислівниках і прийменниках: ἄνευ, χωρίς *без, крім*, λάθρᾳ, κρύφα *таємно*, δίχα *окремо*: λάθρᾳ μητρὸς καὶ πατρὸς (Σοφ. Οἰδ.Τ. 787) — таємно від матері та батька.

У латинській мові грецький родовий розділовий відмінок співвідноситься з ablativus separationis.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 24—28

Ἀεὶ γάρ τοι προσαιτῶν καὶ προσδεόμενος ἢ φιλήματος ἢ ἄλλου τινὸς ψηλαφήματος παρακολουθεῖ. ὁ δὲ τῆς φιλίας ἐφιέμενος μᾶλλον ἔοικε τῷ τὸν οἰκεῖον ἀγρὸν κεκτημένῳ· πάντοθεν γοῦν φέρων ὅ τι ἂν δύνηται πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸν ἐρώμενον. καὶ μὴν καὶ τῶν παιδικῶν ὃς μὲν ἂν εἰδῇ ὅτι ἂν μὴ καλὸς κἀγαθὸς ᾖ, οὐ καθέξει τὴν φιλίαν, τοῦτον προσήκει μᾶλλον ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. μέγιστον δ' ἀγαθὸν τῷ ὀρεγομένῳ φίλον ἀγαθὸν ποιήσασθαι, ὅτι ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ἀσκεῖν ἀρετήν. οὐ γὰρ οἷόν τε πονερὰ αὐτὸν ποιοῦντα ἀγαθὸν τὸν συνόντα ἀποδεῖξαι, οὐδέ γε ἀναισχυντίαν καὶ ἀκρασίαν παρεχόμενον ἐγκρατῆ καὶ αἰδούμενον τὸν ἐρώμενον ποιῆσαι. ἐπιθυμῶ δέ σοι, ἔφη, ὦ Κάλλια, καὶ μυθολογῆσαι ὡς οὐ μόνον ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ θεοὶ καὶ ἥρωες τὴν τῆς ψυχῆς φιλίαν περὶ πλείονος ἢ τὴν τοῦ σώματος χρῆσιν ποιοῦνται.

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ
ΑΝΤΙΓΟΝΗ, 1158—1172

Ἀγ. τύχη γὰρ ὀρθοῖ καὶ τύχη καταῤῥέπει
τὸν εὐτυχοῦντα τόν τε δυστυχοῦντ' ἀεί,
καὶ μάντις οὐδεὶς τῶν καθεστώτων βροτοῖς.
Κρέων γὰρ ἦν ζηλωτός, ὡς ἐμοί, ποτέ·
σώσας μὲν ἐχθρῶν τήνδε Καδμείαν χθόνα,
λαβών τε χώρας παντελῆ μοναρχίαν
ηὔθυνε θάλλων εὐγενεῖ τέκνων σπορᾷ·
καὶ νῦν ἀφεῖται πάντα. τὰς γὰρ ἡδονὰς
ὅταν προδῶσιν ἄνδρες, οὔτι φημ' ἐγὼ
ζῆν τοῦτον, ἀλλ' ἔμψυχον ἡγοῦμαι νεκρόν.
πλούτει τε γὰρ κατ' οἶκον, εἰ βούλει, μέγα,
καὶ ζῇ τύραννον σχῆμ' ἔχων· ἐὰν δ' ἀπῇ
τούτων τὸ χαίρειν, τἄλλ' ἐγὼ καπνοῦ σκιᾶς
οὐκ ἂν πριαίμην ἀνδρὶ πρὸς τὴν ἡδονήν.

ЛЕКЦІЇ 122 – 123

§ 235. Давальний відмінок у власній функції

Давальний відмінок об'єднує функції власне датива, а також індоєвропейського інструменталя і локатива, що злились з ним (морфологічно та семантично його розширили).

Власне давальний відмінок означає особу чи предмет, на яку переноситься дія дієслова чи для якої щось існує чи відбувається.

Давальний відмінок виступає як непрямий додаток при перехідних і неперехідних дієсловах, прислівниках, прикметниках і зрідка іменниках.

Давальним відмінком керують дієслова із значенням:

• δίδωμι *давати*, δωρέω *дарувати*, λέγω *казати*, παραινέω *переконувати*, δηλόω, δείκνυμι *виявляти*, ἐπιτάττω, προστάττω, παραγγέλλω *наказувати* та їх синоніми. Ці дієслова вимагають однаковою мірою прямого додатка в знахідному відмінку: ὁ Κῦρος ἀπέπεμπε τοὺς γιγνομένους δασμοὺς βασιλεῖ (Ξ. Ἀν. 1,8) — Кір відправляв податки цареві;

Σ Дієслово μεταδίδωμι *передавати, наділяти* керує давальним і родовим розділовим відмінками: μεταδίδωμι τῷ βουλομένῳ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ πλούτου (Ξ. Συμ. 4, 43) — я передаю тому, хто бажає, духовного багатства.

• приязних чи ворожих стосунків: ὀργίζομαι, ἀγανακτέω, χαλεπαίνω, θυμέομαι *гніватись, бути роздратованим*; εὐνοέω, χαρίζομαι *радіти, бути прихильним*; φθονέω *заздрити*, ἐπιβουλεύω *мати злі наміри*; ὀνειδίζω, ἐπιτιμάω, λοιδορέομαι, μέμφομαι *осуджувати, зневажати*; ἀπειλέω *погрожувати*; ἐναντιόομαι, ἀνθίσταμαι, ἀντιπράττω *протистояти, чинити опір* та інші, складені з префіксом ἀντί: Ἔρωτι οὐδ' Ἄρης ἀνθίσταται — проти Ерота навіть Арес не повстає;

• βοηθέω, ἀμύνω, ἀρήγω, ἐπικουρέω, ἐπαρκέω, τιμωρέω *допомагати*: ἥκομεν Εὐβοεῖσιν βεβοηθηκότες (Δημ. I,8) — ми прибули допомогти беотійцям;

Σ Дієслова ὠφελέω *допомагати* і βλάπτω *шкодити* поєднуються із знахідним відмінком: Κλέαρχος ἐπολέμει τοῖς Θρᾳξὶ καὶ ὠφέλει τοὺς Ἕλληνας (Ξ. Ἀν. 1,1,5) — Клеарх воював з фракійцями і допомагав грекам.

• πείθομαι, ὑπηρετέω, δουλεύω, ὑπείκω *підкорятися*; ἀκολουθέω, ἕπομαι *слідувати*: πᾶν πλῆθος καὶ πᾶς πλοῦτος ἀρετῇ ὑπείκει (Πλ. Πρωτ. 311) — усяке багатство поступається доброчесності;

• ἀπαντάω, πελάζω, πλησιάζω, πρόσειμι, ἐντυγχάνω, ἐπιτυγχάνω *зустрічати(ся)*: ἐπεὶ δ' ἐγγὺς ἦσαν αὐτοῦ, ἐπιτυγχάνει πυροῖς (Ξ. Ἀν. 7,2,18) — коли (переслідувачі) наблизились, йому трапилось пшеничне поле.

Σ У койне вищеперелічені п'ять категорій дієслів часто змінюють керування:

1) з одними допускається прийменникова конструкція εἰς з знахідним відмінком: δίδωμι εἴς τινα, ἐναντιάομαι εἴς τινα тощо;
2) інші сприймаються як перехідні: φθονέω τινά, πιστεύω τινά, ἀκολουθέω τινά тощо.

З давальним відмінком поєднуються прикметники із семантикою, спорідненою значенню наведених дієслів: εὔνους *прихильний,* δύσνους, κακόνους *недоброзичливий,* εἰπειθής, ὑπήκοος *покірний,* ἀπαθής *байдужий,* ἐνάντιος, ἐχθρός *ворожий,* φίλος *дружній* і т. п. та похідні від них прислівники: ἡ Θάσος ἦν τότε Λακεδαιμονίοις μεν οἰκεία ὑμῖν δ' ἀλλοτρία (Δημ. 20, 61) — Тас був тоді дружній з лакедемонцями, а до нас — ворожий.

Σ Багато з цих прикметників, виступаючи в значенні іменників, поєднуються з родовим відмінком власника: Μένων ἦν φίλος Ἀριαίου (Ξ. Ἀν. I,8,5) — Менон був другом Аріея.

Σ Іменники, похідні від цих дієслів і прикметників, часом теж поєднуються з давальним відмінком: ἐχρημάτισε περὶ φιλίας τοὶς Ἀθηναίοις (Θ. 5,5) — він розпочав переговори з афінянами про дружбу.

§ 235.1. Давальний відмінок інтересу (dativus commodi vel incommodi, δοτικὴ χαριστική ἢ ἀντιχαριστική)

Давальний відмінок інтересу означає особу, на користь або на шкоду якій відбувається дія чи існує стан, виражений дієсловами: δίδωμι, δωρέω *давати, дарувати,* διανέμω, νέμω *ділити, наділяти,* πιστεύω *довірятися,* εὔχομαι, πονέω *бажати, співчувати:* καὶ μοι τὴν γράφην ἀνάγνωθι (Ἰσ. 15,20) — прочитай мені (для втіхи) листа.

Σ Семантичний ряд із значенням *мати вдячність, дякувати, бути зобов'язаним, віддячити* χάριν ἀποδίδωμι (φέρω, λέγω, ἔχω, ὀφείλω) керує давальним інтересу та родовим причини.

§ 235.2. Давальний відмінок почуття (dativus ethicus, δοτικὴ ἠθική)

Цей відмінок визначає особу, яка відчуває чи виражає певні емоції: ὅταν αὐτοῖς ἐξαμαρτάνωσί τι οἱ υἱεῖς (Πλ. Σοφ. 230) — на жаль, для них помиляються в чомусь сини.

Σ З давальним відмінком почуття інколи поєднуються дієприкметники, які перекладаються іменниками, що називають вид почуттів: ἀσμένῳ *для радості,* βουλομένῳ *за бажанням,* ἡδομένῳ *для втіхи,* ἀχθομένῳ *для зневаги:* ἀσμένοις τοῖς ἀνθρώποις τὸ φῶς ἐγίγνετο (Πλ. Κρατ. 418) — світло з'явилось на радість людям.

Ці дієприкметники разом із дієсловом-зв'язкою εἰμί рівнозначні особовим формам від відповідних дієслів: τῷ πλήθει τῶν Πλαταιῶν οὐ βουλομένῳ ἦν τῶν Ἀθηναίων ἀφίστασθαι (Θ. 2,3) — маси платейців не хотіли відокремитися від афінян.

§ 235.3. Давальний відмінок співвідношення (dativus correlationis, δοτικὴ τῆς συναναφορᾶς)

Такий відмінок називає особу, по відношенню до якої щось є співмірним, зіставляється в просторі й часі. У давальному відмінку співвідношення виступають переважно дієприкметники для уточнення часу чи місця: ἦν ἡμέρα πέμπτη ἐπιπλέουσι τοῖς Ἀθηναίοις (Ξ. Ἑλλ. 2,1,27) — був п'ятий день відтоді, як афіняни припливли.

Цей датив часто поєднується зі сполучником ὡς: μακρὰν γὰρ ὡς γέροντι προὐστάλης ὁδόν (Σοφ. Οἰδ. Κ. 20) — ти пройшов довгий, як для старого, шлях.

Σ Цей відмінок зустрічаємо в еліптичних зворотах, де домислюються слова *вважати, здаватись*: Κρέων ἦν ζηλωτός, ὡς ἐμοί, ποτέ (Σοф. Ἀντ. 1161) — Креонт, як мені здається, був колись гідний заздрощів.

§ 235.4. Давальний відмінок приналежності (dativus possessivus, δοτικὴ κτητικὴ ἢ τῆς χρήσεως)

Цей відмінок поєднується лише з назвами осіб залежно від дієслів εἰμί, ὑπάρχω, πέφυκα, γίγνομαι *бути, існувати*. В латинській мові він зустрічається при дієслові esse *бути*: τούτων τῶν ἡμέρων ἔν ἐστι παισίν (Ξ. Κυρ. 1,2,4) — один з цих днів був у розпорядженні дітей; γέγονέ μοι διδάσκαλος (Πλ. Λαχ. 186) — я мав учителя.

§ 235.5. Давальний відмінок виконавця (dativus auctoris, δοτικὴ τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου)

Давальний відмінок виконавця вказує на діючу особу в конструкціях:

• з дієслівними прикметниками на -τέος, -τός у якості предикативів: πάνυ ἡμῖν οὕτω φροντιστέον τί ἐροῦσιν οἱ πολλοὶ ἡμᾶς (Πλ. Κριτ. 48) — дуже нам потрібно турбуватись, що скаже більшість з нас; ἐξεύρητα δὲ σφι ταῦτα (Ἡρ. 4,47) — вони винайшли таке;

• з дієсловами в пасивному стані в imperfectum, plusquamperfectum чи futurum III замість звичної конструкції genetivus auctoris: ταῦτα Θεμιστογένει τῷ Συρακουσίῳ γέγραπται (Ξ. Ἑλλ. 3,2,1) — це написав Фемістоген, сиракузець; ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται (Ἡρ. 4,1) — як і раніше я сказав.

§ 236. Давальний відмінок у значенні інструментального

§ 236.1. Давальний відмінок супроводу (dativus comitativus, δοτικὴ τῆς συνοδείας)

У цьому відмінку здебільшого виступають займенник αὐτός та дієприкметники, які не відносяться до жодного іменника чи дієслова: ἦκεν εἰς τάξεις αὐτοῖς στεφάνοις (Ξ. Κυρ. 3,3,40) — прибув у стрій з самими вінками; ἱππεύς τις προσήλαυνεν ἱδροῦντι τῷ ἵππῳ (Ξ. Ἑλλ. 4,5,7) — наблизився якийсь вершник на спітнілому коні.

Давальним відмінком користуються для позначення військових сил, які супроводжують полководця: οἱ Ἀθηναῖοι ἦλθον ναυσὶ τριάκοντα καὶ ἑξακοσίοις ὁπλίταις (Θ. 4,7) — Афіняни прибули на тридцяти човнах з шістьмастами гоплітами.

§ 236.2. Давальний відмінок спільноти (dativus sociativus, δοτικὴ τῆς κοινωνίας)

Давальний відмінок спільноти знаходиться в тісному зв'язку з певними дієсловами, прикметниками і прислівниками як необхідне доповнення, розкриття і логічне завершення їх смислу. В латинській мові в подібних випадках маємо ablativus з cum або без cum (ablativus sociativus).

Цей відмінок творить синтаксичну та логічну єдність:

• із перехідними дієсловами, які одночасно ще мають прямий додаток у знахідному відмінку: μίγνυμι, κεράννυμι *змішувати*; ἰσόω, ὁμοιόω, εἰκάζω, ἔοικα *порівнювати, уподібнювати*: φιλοσόφῳ ἔοικας, ὦ νεανίσκε (Ξ.) — ти подібний до філософа, юначе;

• з неперехідними дієсловами: ὁμιλέω, σύνειμι, ἐπιμείγνυμι, διαλέγομαι, χράομαι, συγγίγνομαι *спілкуватись, знатись, обходитись*: οἱ βάρβαροι διαλεχθέντες ἀλλήλοις ἀπῆλθον (Ξ. Ἀν. 2,5,42) — варвари, розмовляючи поміж собою, відійшли;

Σ До цієї групи дієслів долучаються звороти: εἰς λόγους ἔρχομαί (ἀφικνοῦμαί) τινι *приходити для розмови з кимось;* διὰ φιλίας ἔρχομαί τινι *приходити для розмови як друг*: βουλόμεθα αὐτοῖς διὰ φιλίας ἰέναι (Ξ. Ἀν. 3,2,8) — ми хочемо прийти, щоб порозмовляти як друзі.

• ὁμογνωμονέω, συναδικέω, συμπράττω, ὁμολογέω, συμφωνέω *погоджуватись* та, в цілому, всі інші дієслова, складені з префіксами ὁμο-, συν-, які акцентують на зв'язку, зближенні, узгодженні: οἱ μὲν δὴ ἐποδὼν μισθῷ ὁμολογήσαντες ἀπαλάσσονται (Ἡρ. 2,86) — одні, домовившись щодо ціни, відходять;

• ἀμιλέομαι *змагатись*, ἀγωνίζομαι *боротись*, ναυμαχέω, πολεμέω *во-*

ювати, ἐρίζω, στασιάζω, ἀμφισβητέω, δικάζομαι, ἀντιποιέομαι, διαφέρομαι *сперечатись,* διαλάττομαι *примирятись,* σπένδομαι *укладати угоду*: ἀμφισβητοῦσι μὲν οἱ φίλοι τοῖς φίλοις, ἐρίζουσι δὲ οἱ διάφοροί τε καὶ ἐχθροὶ ἀλλήλοις (Πλ. Πρωτ. 337) — друзі з друзями не погоджуються, а супротивники й вороги сваряться поміж собою.

Σ Аналогічне значення мають описові конструкції: διὰ μάχης, διὰ πολέμου, εἰς χεῖρας ἔρχομαί τινι *вступати в бій, у війну, в рукопашний бій:* διανοούμεθα διὰ παντὸς πολέμου αὐτοῖς ἰέναι (Ξ. Ἀν. 3,2,8) — вони вирішили вступити в бій.

Σ Дієслова πολεμέω, μάχομαι, ἀγωνίζομαι μετά τινος мають значення *воювати, боротись з кимось як союзник чи прибічник:* ἐπολέμησάν ποτε Ἐλευσίνιοι μετ' Εὐμόλπου πρὸς Ἐρεχθέα (Θ. 2,15) — Елевсинці воювали колись з Евмолпом проти Ерехтея.

Σ З дієсловами, що означають прихильне або вороже ставлення, спілкування, замість давального спільноти, часто поєднується прийменник πρός з акузативом: ψυχὴ πρὸς σῶμα διαφέρεται — душа сперечається з тілом.

Прикметники, які вимагають давального відмінка спільноти, семантично споріднені з вище розглянутими групами дієслів: ὅμοιος, ἴσος *рівний,* ὁμώνυμος *однойменний,* συγγενής, συμφυής *спорідненний,* κοινός *спільний,* φίλος *дружній,* ἡδύς *приємний,* ἄπιστος *невірний,* ἐνάντιος, ἐχθρός, πολεμός, *невірний,* ἀηδής *неприємний,* χαλεπός *важкий*: ὁμοίαν ταῖς δούλαις εἶχε τὴν ἐσθῆτα (Ξ. Κυρ. 5,1,4) — він мав одяг, як у рабів; ἡδυνὴ ἄμικτος φρονήσει (Πλ. Φιλ. 61) — насолода не поєднується з розсудливістю.

Σ Деякі з цих прикметників, субстантивуючись, змінюють керування на родовий відмінок власника: Τεῦκρος Σαλαμῖνα ὁμώνυμον ἐποίησε τῆς πρότερον αὐτῷ πατρίδος (Ἰσ. 9,10) — Тевкр зробив Саламін тезкою своїй попередній батьківщині.

З давальним відмінком спільноти сполучаються прислівники ἅμα, ὁμοῦ *спільно, разом,* συμφώνως *згідно:* ἦξει Δωριακὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ (Θ. 2,54) — почалась війна з дорійцями і одночасно з нею — моровиця.

Зрідка з давальним поєднуються іменники, похідні від дієслів і прикметників, що вимагають давального спільноти: τοιαύτη ἡ κοινωνία γυναικῶν καὶ παίδων τοῖς φύλαξι (Πλ. Πολ. 461) — такою була спільність жінок і дітей у сторожів; ὁμοιώτης ἑαυτῷ (Πλ. Φαιδ. 109) — подібність самому собі.

§ 236.3. Давальний відмінок знаряддя (dativus instrumenti, δοτικὴ τοῦ ὀργάνου)

Цей відмінок вживається на позначення знаряддя чи засобів, за допомогою яких відбувається дія: οὐ τῷ ἀριθμῷ τὰ πολλὰ κρίνεται, ἀλλὰ πρὸς τὰς χρήσεις (Ξ. Ἱερ. 4, 8) — багато що визначається не кількістю, а корисністю; ἡ ψυχὴ τρέφεται μαθήμασι — душа годується науками.

Звичайно давальний відмінок знаряддя бачимо при дієсловах:

• κολάζω, τιμωρέομαι, ζημιόω *карати, мстити*: τὸν μὴ πειθόμενον ἀτιμίαις τε καὶ χρήμασι κολάζουσι (Πλ. Πολ. 422) — непокірного карають зневагою і штрафом;

• τεκμαίρομαι, εἰκάζω, κρίνω, γιγνώσκω *судити, пізнавати:* δεῖ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγενημένοις τεκμαίρεσθαι (Ἰσ. 14,141) — майбутнє потрібно визначати за минулим.

У латинській мові грецькому інструментальному дативу відповідає ablativus instrumenti.

§ 236.4. Давальний відмінок способу дії (dativus modi, δοτικὴ τοῦ τρόπου)

Цей датив виражає обставину способу дії; в латинській мові аналогічну функцію виконує ablativus modi. Він, по суті, адвербіалізується і вживається без артикля: δημοσίᾳ *публічно,* κοινῇ *спільно,* ἰδίᾳ *приватно,* πεζῇ *пішки,* βίᾳ *силою,* δόλῳ *хитрістю,* δίκῃ *справедливо,* σιγῇ *мовчки,* λόγῳ *на словах,* ἔργῳ *на ділі,* σπουδῇ *старанно,* τῷ ὄντι *дійсно,* ταύτῃ, ᾗ *таким чином*: μὴ θεῖν δρόμῳ , ἀλλ' ἐν τάξει ἕπεσθαι (Ξ. Ἀν. 1,7,19) — не бігцем, а йти шеренгою.

Інші іменники в якості давального відмінка способу виступають лише в сполученні з прикметниками, займенниками: τούτῳ τῷ τρόπῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτείχισαν τὴν πόλιν (Θ.) — таким чином афіняни укріпили місто.

Давальний відмінок способу зустрічаємо в повністю адвербіалізованих формах займенників жіночого роду, до яких домислюється іменник ὁδῷ *шляхом, чином*: ὅπῃ, πῇ *куди? де? як?,* ταύτῃ, τῇδε, ἐκείνῃ *туди, тут, там,* ἄλλῃ *іншим шляхом,* πάντῃ *скрізь,* παντάπασιν *цілком*: κακῶς πέπρακται πανταχῇ (Εὐρ. Μ. 364) — лиха вже звідусіль.

§ 236.5. Давальний відмінок міри (dativus mensurae, δοτικὴ τοῦ τρόπου)

Давальний відмінок міри виступає:

• при прикметниках і прислівниках з компаративним значенням: πολλῷ, μακρῷ *набагато,* ὀλίγῳ, μικρῷ *не набагато,* τοσούτῳ *настільки,* ὅσῳ *наскільки,* ὅσῳ — τοσούτῳ *чим—тим*: τοσούτῳ ἥδιον ζῶ, ὅσῳ πλείῳ κέκτημαι — мені настільки приємніше жити, наскільки більшим (багатством) я володію; εἴ τε μὴ ὅσῳ μείζω, τοσούτῳ χαλεπώτερα (Πλ. Κριτ. 46) — чи не настільки більше, наскільки важче;

• у зворотах з прийменником πρό *раніше* (з gen.), μετά *після* (з dat.): δέκα ἔτεσι προ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας (Πλ. Νομ. 698) — за десять років до Саламінської битви.

У латинській мові грецькому давальному міри відповідає ablativus mensurae.

§ 236.6. Давальний відмінок причини (dativus causae, δοτικὴ τῆς αἰτίας)

Цим відмінком визначається внутрішня причина, спонукання чи привід: φιλίᾳ *з дружби,* ἔχθρᾳ *з ворожнечі,* ἀνάγκῃ *з необхідності,* ἀγνοίᾳ *з незнання,* λίμῳ *з голоду,* δειλίᾳ, φόβῳ *зі страху* тощо: τὴν γραφὴν ὕβρει καὶ ἀκολασίᾳ ἐγράψατο (Πλ. Ἀπ. 26) — він написав (це) через зарозумілість і свавілля.

Часто давальний відмінок причини поєднується з дієсловами, що означають почуття, душевний стан: χαίρω, ἥδομαι *радіти,* ἀχθομαι, ὀργίζομαι, χαλεπαίνω *сердитися, гніватися,* αἰσχύνομαι *соромитися,* ἀγάλλομαι, ἐπαιρέω *гордитися, пишатися,* ἀθυμέω *бути нерішучим,* λύπομαι, χαλεπῶς (βαρέως) φέρω *сумувати, важко переносити*: ἡμεῖς, οἱ στρατηγοι ἠχθόμεθα τοῖς γεγενημένοις (Ξ. Ἀν. 2,6,28) — ми, полководці, обурені тим, що сталося.

Σ З каузативним давальним відмінком часто поєднується прийменник ἐπί: ὥσπερ τις ἀγάλλεται ἐπὶ θεοσεβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ, οὑτω Μένων ἠγάλλετο τῷ ἐξαπατᾶν δύνασθαι (Ξ. Ἀν. 5,7,20) — як хтось пишається побожністю і чесністю, так Менон гордився здатністю обманювати.

Σ При словах μέγα φρονέω, σεμνύομαι *бути гордим* завжди виступає ἐπί з дативом: ἐπὶ τοῖς προγόνοις μέγα φρονοῦσι — вони величаються предками.

У латинській мові давальний відмінок причини співвідноситься з ablativus causae.

§ 236.7. Давальний відмінок відношення (dativus relationis, δοτικὴ ἀναφορᾶς)

Цей відмінок має те саме значення, що й знахідний відношення, але вживається значно рідше: φύσει *за природою,* γένει *за родом,* ὀνόματι *на ім'я,* ἀριθμῷ *числом* тощо: συγγενεῖς ἔστε φύσει, οὐ νόμῳ (Πλ. Πρωτ. 337) — будьте спорідненими за природою — не за законом.

§ 237. Давальний відмінок у значенні локатива

§ 237.1. Давальний відмінок місця (dativus loci, δοτικὴ τοῦ τόπου)

Локативний датив вживається на позначення місця при відповіді на запитання *де?:* νῦν δ' ἀγροῖς τυγχάνει (Σοφ. Ἠλ. 313) — тепер він трапляється на полях.

При назвах міст частіше виступає ἐν з dativus: ἐν Μαραθῶνι, ἐν Ἐλευσῖνι.

У поетів однаковою мірою поширені обидва випадки: τόξ' ὤμοισιν ἔχων (Ὅμ. Ἰλ. Α, 45) — маючи лук на плечах; λαβὲ χοὰς τάσδ' ἐν χεροῖν (Εὐρ. Ὀρ. 112) — тримай ці узливання в руках.

Давні локативи можна впізнати в адвербіальних формах: κύκλῳ *навкруг,* ἀριστερᾷ *ліворуч,* δεξιᾷ *праворуч,* τῇδε, ταύτῃ, ᾗ *тут,* οἴκοι *вдома,* πῇ, ὅπῃ ᾗ *де,* ποῖ *куди.*

§ 237.2. Давальний відмінок часу (dativus temporis, δοτικὴ τοῦ χρόνου)

Темпоральний датив часу відповідає на запитання *коли?,* якщо поєднується з означенням, вказує на точно визначений час: ταύτῃ τῇ ἡμέρα *цього дня,* τῇ προτεραίᾳ (ἡμέρᾳ) *попереднього дня, вчора,* τῇ ὑστεραίᾳ (ἡμέρᾳ) *наступного дня,* τῇ ἐπιούσῃ νυκτί *цієї ночі* тощо: ἤδ' ἡμέρα, ᾗ διοίσει ψῆφον Ἀργείων πόλις (Εὐρ. Ὀρ. 49) — вже день, коли зміниться доля міста аргів'ян.

Якщо давальний відмінок часу не має при собі означення, то він виступає з прийменником ἐν: ἐν ἡμέρᾳ *вдень,* ἐν νυκτί *вночі,* ἐν τούτῳ *тим часом,* ἐν ᾧ *поки,* ἐν καιρῷ *вчасно*: ἴσως ἐν καιρῷ ἡμῖν γένοιτο αὐτη ἡ γυνή (Ξ. Κυρ. 1, 16) — нам вчасно з'явилася ця жінка.

На позначення свят вживається давальний часу без прийменника: Παναθηναίοις, Διονυσίοις, Ἐλευσινίοις: ἐπακούσαντες πάντων χορῶν περιθέουσι τοῖς Διονυσίοις (Πλ. Πολ. 475) — заслухавшись усіляких співів, вони кружляли під час Діонісій.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ, 2, 37—39

Χρώμεθα γὰρ πολιτείᾳ οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἑτέρους... ἐπεσέρχεται δὲ διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, καὶ ξυμβαίνει ἡμῖν μηδὲν οἰκειοτέρᾳ τῇ ἀπολαύσει τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ γιγνόμενα καρποῦσθαι ἢ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. διαφέρομεν δὲ καὶ ταῖς πολεμικῶν μελέταις τῶν ἐναντίων τοῖσδε. τήν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε ξενηλασίαις ἀπείργομέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ὃ μὴ κρυφθὲν ἄν τις τῶν πολεμίων ἰδὼν ὠφεληθείη, πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλέον καὶ ἀπάταις ἢ τῷ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐς τά ἔργα εὐψύχῳ· καὶ ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἧσσον ἐπὶ τοὺς κινδύνους ἰσοπαλεῖς χωροῦμεν.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 189—190

Ἔπειτα ὅλον ἦν ἑκάστου τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶδος στρόγγυλον, νῶτον καὶ πλευρὰς κύκλῳ ἔχον, χεῖρας δὲ τέτταρας εἶχε, καὶ σκέλη τὰ ἴσα ταῖς χερσί, καὶ πρόσωπα δύ' ἐπ' αὐχένι κυκλοτερεῖ, ὅμοια πάντῃ· κεφαλὴν δ' ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς προσώποις ἐναντίοις κειμένοις μίαν, καὶ ὦτα τέτταρα, καὶ αἰδοῖα δύο, καὶ τἆλλα πάντα ὡς ἀπὸ τούτων ἄν τις εἰκάσειεν. ἐπορεύετο δὲ καὶ ὀρθὸν ὥσπερ νῦν, ὁποτέρωσε βουληθείη· καὶ ὁπότε ταχὺ ὁρμήσειε θεῖν, ὥσπερ οἱ κυβιστῶντες εἰς ὀρθὸν τὰ σκέλη περιφερόμενοι κυβιστῶσι κύκλῳ, ὀκτω τότε οὖσι τοῖς μέλεσιν ἀπερειδόμενοι ταχὺ ἐφέροντο κύκλῳ. ἦν δὲ διὰ ταῦτα τρία τὰ γένη καὶ τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν ἄρρεν ἦν τοῦ ἡλίου τὴν ἀρχὴν ἔκγονον, τὸ δὲ θῆλυ τῆς γῆς, τὸ δὲ ἀμφοτέρων μετέχον τῆς σελένης, ὅτι καὶ ἡ σελένη ἀμφοτέρων μετέχει· περιφερῆ δὲ δὴ ἦν καὶ αὐτὰ καὶ ἡ πορεία αὐτῶν διὰ τὸ τοῖς γονεῦσιν ὅμοια εἶναι. ἦν οὖν τὴν ῥώμην, καὶ τὰ φρονήματα μέγαλα εἶχον, ἐπεχείρησαν δὲ τοῖς θεοῖς.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ

ЛЕКЦІЯ 124

§ 238. Займенники (pronomina, ἀντωνυμίαι)
§ 238.1. Особові займенники (personalia, προσωπικαὶ)

Називний відмінок особових займенників (ἐγώ, σύ, ἡμεῖς, ὑμεῖς) вживається для емфатичного підсилення логічного наголосу на ньо-

му, головним чином, при протиставленні: σὺ μὲν παιδείας ἐπιθυμεῖς, ἐγὼ δὲ παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρῶ (Ἰσ. 1,3) — ти потребуєш виховання, я ж берусь виховувати інших.

У непрямих відмінках у 1-й та 2-й особі однини використовуються:

• в нейтральному мовному потоці, без емфази — енклітики μοῦ, μοί, μέ, σοῦ, σοί, σέ;

• для емфази — завжди наголошені форми ἐμοῦ, ἐμοί, ἐμέ та акцентовані форми σοῦ, σοί, σέ.

Функції 3-ї особи виконують вказівні займенники οὗτος, ἐκεῖνος, ὅδε, у непрямих відмінках — αὐτός: κείνης γὰρ οὐ θέμις μαθεῖν (Σοφ. Ἠλ. 565) — не годиться від неї навчатись; οὗτοι μέν, ὦ Κλέαρχε, ἄλλος ἄλλα λέγει, σύ δ' ἡμῖν εἰπέ τί λέγεις; (Ξ. Αν. 4,2,11) — вони один одному що інше кажуть, ти ж нам скажи, що кажеш ти?

§ 238.2. Займенник αὐτός

Займенник αὐτός може набувати різних значень:

• *сам* (= лат. ipse) у формально предикативному положенні з іменником або займенником: αὐτὸ τὸ περίορθρον ἐχώρουν ἐκ τῶν οἰκίων (Θ.2,3) — на самому світанку вони вийшли з домівок; καὶ τούς παῖδας τοὺς ἐμοὺς ᾔσχυνε καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὕβρισε (Λυσ.1,1) — він соромить моїх синів і мене самого зневажає;

Σ Іноді αὐτός легко може мати значення рівне μόνος: αὐτοί ἐσμὲν κοὔπω ξένοι πάρεισι (Ἀριστοφ. Ἀχ. 504) — ми лише, не гості прибули.

Σ У сполученні з порядковими числівниками домислюється розподіл цього числа на особу αὐτός і решту інших: ᾑρέθη πρεσβευτὴς εἰς Λακεδαίμονα δέκατος αὐτός (Ξ. Ἀπομ. 4,9) — десятим послом у Лакедемон був обраний і сам він (він та дев'ять інших).

• у непрямих відмінках для заміщення відсутніх форм особових займенників в 3-й особі, здебільшого, щоб уникнути повтору уже відомого чи вище згаданого імені: (Δαρεῖος) Κῦρον μεταπέμπται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἧς αὐτὸν (Κῦρον) σατράπην ἐποίησε (Ξ. Ἀν. 1,1,2) — (Дарій) прикликає Кіра з провінції, сатрапом над якою його настановив;

• в атрибутивному положенні — означає *той самий* (= лат. idem): τὴν Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αυτοὶ ἀεί (Θ.) — Аттіку завжди заселяли ті самі люди.

§ 238.3. Зворотні займенники (reflexiva, αὐτοπαθεῖς)

Зворотні займенники 1-ї і 2-ї особи вживаються, якщо вони відносяться до підмета цього речення, як його безпосередня зворотна частина: πείθω ἐμαυτόν *я переконую себе самого*, γνῶθι σαυτόν *пізнай себе самого*.

Σ Замість δοκῶ ἐμαυτῷ *мені здається* звичайно мовиться δοκῶ μοι, δοκῶ ἐμοί: ἐγγὺς εἶναι τῶν θεῶν ἐμοὶ δοκῶ (Ἀριστοφ. Β. 918) — мені видається, що я поблизу богів.

Зворотні займенники 3-ї особи відносяться:

• до підмета того самого речення (аналогічно звичайному займеннику 1-ї і 2-ї особи) як безпосередньо зворотний займенник (pronomen reflexivum directum, ἡ ἀμέση καὶ εὐθεῖα ἀντωνυμία): ὁ σοφὸς ἐν ἑαυτῷ περιφέρει τὴν οὐσίαν — мудрий носить скарб у собі самому;

• у синтаксичній конструкції з інфінітивом або дієприкметником залежні не від її підмета, а від підмета головного речення як непрямий зворотний займенник (pronomen reflexivum indirectum, ἐμμέση καὶ πλαγία ἀντωνυμία): ὁ Ὀρέστης ἔπεισεν Ἀθηναίους κατάγειν ἑαυτόν (Θ. 1,111) — Орест переконав афінян його вигнати.

Σ Іноді зворотні займенники виступають при додаткові: τὸν κωμάρχην ἦγε πρὸς ἑαυτοῦ οἰκέτας (Ξ. Οἰκ. 11,16) — він привів комарха до його домашніх.

Σ Зворотний займенник на 3-ю особу може замінювати зворотні займенники на 1-у або 2-у особи (в койне таке явище стає нормою): ἐπεχείρουν διαλέγεσθαι πρὸς τὴν πατρίδα τὴν αὐτοῦ (= τὴν ἐμαυτοῦ) (Ἰσ. 5,129) — я намагався порозмовляти зі своєю батьківщиною; τὴν αὐτοῦ (= τὴν σαυτοῦ) διάνοιαν ἤσκησας (Ἰσ. 1,11) — він вправляв своє мислення.

Σ Для підсилення зворотного відношення додається займенник αὐτός: πεποίηκα ἐμὲ τἀνῦν αὐτὸς ἐμαυτῷ ἐπιπλήττειν (Πλ. Νομ. 805) — я вчинив таке, що зараз сам собі дорікаю.

§ 238.4. Присвійні займенники (possessiva, κτητικαί)

Присвійні займенники 1-ї і 2-ї особи вживаються, коли присвійне відношення виражається емфатично; в іншому випадку присвійність передається родовим відмінком особових займенників: τήν ἐμὴν τύχην ἐξετάζων σκόπει καὶ εὑρήσει τὴν ἐμὴν βελτίω τῆς σῆς (Δημ. 8) — оцінюючи свою долю, поглянь і знайдеш, що моя є кращою за твою; τὴν σιγήν σου συγχώρησιν θήσω — твоє мовчання я вважатиму за згоду.

Якщо підмет одночасно є власником, то для вираження присвій-

ності служить родовий відмінок відповідного займенника: ἑαυτῷ ἡγεῖτο αἱρετώτερον εἶναι τοῦ βίου θάνατον (Ξ. Ἀπ. 1) — він вважає, що для нього краще обрати смерть, ніж життя.

Присвійний займенник може еліптично пропускатись, якщо присвійне відношення зрозуміле з контексту: σφόδρα φιλεῖ σε ὁ πατὴρ (= ὁ πατήρ σου) καὶ μήτηρ (= ἡ μήτηρ σου) — тебе дуже люблять (твої) батько й матір.

Σ У поетичній мові з присвійними займенниками ἐμός, σός поєднується родовий відмінок αὐτοῦ: τὸν ἐμὸν αὐτοῦ τοῦ ταλαιπώρου σχέδον νομίζω βίον (Ἀριστοφ. Πλ. 33) — навряд чи я вважаю своє життя за життя нещасного.

Σ Присвійний займенник та родовий відмінок приналежності особових займенників набувають іноді значення родового відмінка додатка: τὸ δέος αὐτοὺς ποιεῖ τό τε ὑμέτερον (= τὸ δέος ὑμῶν, φοβούμενοι ὑμᾶς) τὸ στρατεύεσθαι (Ξ. Κυρ. 2,1,28) — страх перед вами змушує їх вирушити в похід.

§ 238.5. Вказівні займенники (demonstrativa, δεικτικαί)

Вказівний займенник ὅδε вказує на близький (найближчий) у часі й просторі об'єкт з відтінком *ось цей* (= лат. hic): ἥδε ἡ ἡμέρα (= ἡ παροῦσα ἡμέρα) *цей (нинішній) день*; ἐγώ τε καὶ ὁ Μελησίας ὅδε (Πλ. Λαχ. 178) — я і ось цей Мелесій.

Σ Займенник ὅδε може заступати місце особового займенника ἐγώ: τῷδε τῷ σῷ δημότῃ (= ἐμοί) (Πλ. Λαχ. 180) — (мені), твоєму співгромадянину.

Займенник οὗτος позначає відомий, раніше згадуваний предмет (= лат. iste): αὕτη ἡ χρεία παρά φύσιν καὶ λέγειν καὶ δρᾶν ἅπαντας ἀναγκάζει (Ἀντ. 4,1) — ця природна потреба змушує усіх говорити й діяти.

Займенник ἐκεῖνος вказує на об'єкт, віддалений у часі й просторі (= лат. ille): εἶπον, ὅτι νῆες ἐκείναι ἐπιπλέουσιν (Θ. 1,51) — вони сказали, що ті кораблі відпливають.

У розповіді займенники οὗτος і ἐκεῖνος відносяться до попереднього матеріалу, тоді як займенник ὅδε часто пов'язаний з наступним викладом: ταῦτα μὲν δὴ σὺ λέγεις, παρ' ἡμῶν δ' ἀπάγγειλε τάδε — ти кажеш це (= уже висловлене), а від нас сповісти такий наказ (= далі роз'яснюване).

Σ Сполучення καὶ οὗτος часто має підсилювальне значення *і (найдужче) цей*: οὐ προσέχεις τὸν νοῦν καὶ ταῦτα σοφὸς ὤν (Πλ. Γοργ. 508) — ти, будучи розумним, не звертаєш уваги саме на це.

Займенники τοιοῦτος і τοιόσδε *такий*, τηλικοῦτος і τηλικόσδε *такого віку, такої величини* приймають артикль атрибутивно або виступають без артикля: πρεπωδέστατα τοῖς τηλικούτοις ἐστίν (Ἰσ. 9,22) — для такого віку найдоречніше; οὕτω μεγάλην πόλιν οὐ ῥᾳδίως εὑρήσεις, δοκούσας δὲ πολλὰς καὶ πολλαπλασίας τῆς τηλικαύτης (Πλ. Πολ. 423) — таку велику державу ти не без труднощів знайдеш, розміркувавши про багато більших за (державу) такої величини.

Займенник τοιοῦτος звичайно вказує на попередній, відомий предмет, а τοιόσδε скеровує на наступний опис: τοιαῦτα μὲν οἱ Κερκυραῖοι εἶπον, οἱ δὲ Κορίνθιοι μετ' αὐτοὺς τοιάδε (Θ. 1,36) — це сказали керкірці, після них же корінф'яни таке саме.

§ 238.6. Відносні займенники (relativa, ἀναφορικαί)

Займенник ὅς *який, хто* (в емфазі — ὅσπερ) відноситься до окремого підмета (як виділяючий відносний займенник), тоді як займенник ὅστις *який, хто тільки* виступає як родовий відносний займенник: ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ — існує око справедливості, яке все бачить; μακάριος ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει — щасливий той (= кожен), хто має багатство і розум.

Ця ж різниця існує між простими і складними відносними займенниками: ὅσος і ὁπόσος, οἷος і ὁποῖος, ἡλίκος і ὁπηλίκος і т. п.

Σ Займенник ὅσον з числівниками або словами, що позначають кількість чи величину, означає *приблизно*: μέγαθος ὅσον τε πάντῃ πηχυιαῖον ἢ δίπηχυν (Ἡρ. 2,78) — розміром в цілому приблизно з лікоть чи два.

Σ Вислови οἷός εἰμι з інфінітивом означають *готовий* (= ἕτοιμος), οἷ -τός τέ εἰμι *спроможний* (= δυνατός): ὁ Μειλίδης ἠγανάκτει τῷ γεγενημένῳ καὶ οἷος ἦν ἐπεξιέναι (Δημ. 14,14) — Мілід гнівався через те, що сталось, і готовий був іти геть; ἆρα οἷόν τε ἄμφω μὲν αὐτὼ εἶναι (Πλ. Παρ. 143) — чи можливо, щоб обидва були ними двома.

Відносні займенники узгоджуються в роді, числі, відмінку зі словом, яке пояснюють, за винятком випадків:

• часто відносні займенники узгоджуються з підметом чи додатком підрядного речення: ὁ φόβος, ἣν αἰδῶ εἴπομεν (Πλ. Νομ. 699) — страх, який ми називаємо соромом;

• явище атракції відносного займенника полягає в тому, що коли відносний займенник, який повинен стояти в знахідному відмінку як додаток до дієслова у відносному реченні, відноситься до іменника чи вказівного займенника в родовому або давальному відмінках, то за-

йменник переймає цей відмінок: τίς ἡ ὠφέλεια τοῖς θεοῖς τυγχάνει οὖσα ἀπὸ τῶν δώρων, ὧν (= ἃ) λαμβάνουσιν; (Πλ. Εὐθ. 14) — чи користь з богів залежить від дарів, що їм приносять?

Іменник, у відмінку якого ставиться відносний займенник, часто переноситься у відносне речення, втрачаючи при цьому артикль: ἀμαθέστατά ἐστε ὧν ἐγὼ οἶδα Ἑλλήνων (= τῶν Ἑλλήνων, οὓς ἐγὼ οἶδα (Θ. 6,39) — ви є найнеосвіченіші з греків, яких я знаю.

Вказівний займенник при атракції опускається, а на його місці виступає відносний займенник: ἐμμένω οἷς (= τούτοις, ἃ) ἄρτι ἔδοξεν ἡμῖν (Πλ. Πρωτ. 353) — залишаюсь з тим, що ще недавно видалось нам; ἐπαινῶ σε ἐφ' οἷς (= ἐπὶ τούτοις, ἃ) λέγεις (Ξ. Ἀν. 3,1,45) — хвалю тебе за те, що ти кажеш.

Атракція характерна і для відносних прислівників: διεκομίζοντο εὐθύς, ὅθεν (= ἐκεῖθεν, οἷ) ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας (Θ. 2,89) — вони одразу ж переправились звідти, де таємно помістили дітей і жінок.

• рідше іменник чи вказівний займенник переходять у відмінок відносного займенника (зворотна атракція, ἡ ἀντίστροφος ἔλξις): πολιτείαν οἵαν εἶναι χρή (= πολιτεία, οἵαν εἶναι χρή), παρὰ μόνοις ὑμῖν ἐστιν (Ἰσ. 6,18) — лише у нас (така) держава, якою вона повинна бути.

Σ У висловах ἔστι ὅς, ἔστι ὅστις маємо еліпсис неозначеного займенника τις, який додається при перекладі у формах, узгоджених із відносними займенниками: ἔστιν οἷς βέλτιον τεθνάναι ἢ ζῆν (Πλ. Φαιδ. 62) — для деяких, для яких краще померти, ніж жити.

Σ У зворотах οὐδείς ἐστιν ὅστις οὐ, οὐδείς ἐστιν ὅτου οὐ відбувається еліпсис ἐστί, а займенник οὐδείς виступає у відмінковій формі займенника ὅστις: καὶ πεζὸς καὶ νῆες καὶ οὐδέν ὅ, τι οὐκ ἀπώλετο (= καὶ πάντα ἀπώλετο) (Θ. 7,87) — і сухопутні війська, і флот — не залишилось нічого, що б не загинуло.

Аналогічно замість θαυμαστόν (ὑπερφυές) ἐστιν ὅσος (ὅσου, ὅσῳ...) маємо θαυμαστὸς ὅσος, θαυμαστοῦ ὅσου і т. д.: μετὰ ἱδρῶτος θαυμαστοῦ ὅσου (Πλ. Πολ. 350) — з трудом, гідним подиву.

Подібно кажуть θαυμαστῶς (ὑπερφυῶς) ὡς, замість θαυμαστόν (ὑπερφυές) ἐστιν ὡς: νέος ὢν θαυμαστῶς ὡς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας (Πλ. Φαιδ. 96) — дивовижно, що, будучи юнаком, я прагнув до цієї мудрості.

Відносні займенники часто сполучаються з дієприкметниками: νῦν σοι φράσω πρᾶγμ' ὃ σὺ μαθὼν ἀνὴρ ἔσει (Ἀριστοφ. Νεφ. 823) — тепер я тобі поясню справу, освоївши яку, ти станеш людиною.

Якщо відносний займенник належить двом підрядним реченням, які вимагають його в різних відмінках, то він або опускається, або

заміщується знахідним відмінком займенника αὐτός (рідше οὗτος): περὶ ὧν δικαστήριον ἔγνωκε καὶ τέλος ἔσχηκε (= καὶ ὃ τέλος ἔσχηκε) (Δημ. 24, 73) — я довідався про суд над ними, і чим він закінчився; ποῦ δὴ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀνήρ, ὃς συνεθήρα ἡμῖν, καὶ σύ μοι μάλα ἐδόκεις θαυμάζειν αὐτόν; (Ξ. Κυρ. 3,1,38) — де той чоловік, який полював разом з нами і який, ти вважаєш, мене дуже дивує?

Відносні займенники і прислівники, складені з словами δή, δήποτε, οὖν, перетворюються на узагальнююче-неозначені: τοῦτο πέπρακται νυνὶ ὁπωσδήποτε (Δημ. 3,7) — він це зробив ось яким чином; ἐπάκουε, εἰ νοῦν καὶ ὁπωσοῦν ἔχεις (Πλ. Νομ. 905) — послухайся, якщо і наскільки маєш розум.

§ 238.7. Питальні займенники (interrogativa, ἐρωτηματικαί)

Займенник τίς, τί *хто, що; який, яка, яке* вживається в значенні іменника (для особи і речі) або прикметника: τίς εἶ; хто ти?; τίνα καιρὸν τοῦ παρόντος βελτίω ζητεῖτε; (Δημ. 3,16) — якої нагоди, зручнішої за теперішню, ви шукаєте?

Аналогічно використовується займенник ποῖος: τίνος ἐν τῷ παρόντι πρέπει μνησθῆναι καὶ ποῖα αὐτῶν χρὴ παραλιπεῖν (Ἰσ. 16,39) — про які з сучасних (справ) варто пам'ятати і якими з них слід знехтувати. Коли займенник ποῖος з'єднується з неозначеним займенником τις, тоді він набуває функції означення: οὐδεὶς ἐρωτᾷ ποία τις ἡ Γοργίου τέχνη, ἀλλὰ τίς (Πλ. Γοργ. 440) — ніхто не запитує, яке мистецтво Горгія, а хто він.

Займенник πόσος вводить запитання про кількість чи величину: πόσος τις; μικρός, ἡλίκος Μόλων (Ἀριστοφ. Β. 55) — який він? Малий, такий, як Молон.

Займенник πηλίκος використовують у питаннях про вік чи величину: πηλίκον τί ἐστι τὸ χωρίον; (Πλ. Μεν. 85) — яка площа місцевості?

Займенник πόστος означає кількість чи міру: κατανόησον πόστῳ μέρει αὐτῶν μαχεσάμενοι νενικήκαμεν (Ξ. Κυρ. 4,1,16) — поміркуй, поборовши яку частину з них, ми перемогли.

Коли питальні займенники сполучаються з вказівними, то вказівний займенник виступає іменем предиката: τί οὖν δὴ τοῦτο λέγεις; (= τί ἐστι τοῦτο, ὃ λέγεις) (Πλ. Γοργ. 452) — отже, що це таке, про що ти говориш?

Питальні займенники можуть поєднуватись з дієприкметниками: τί ἀδικηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ νῦν ἐπιβουλεύεις μοι; (Ξ. Ἀν. 1,6,8) — що, скривджений мною, тепер замислюєш проти мене?

Вирази ὅτι τί, διὰ τί означають *навіщо, для чого*; ἵνα τί *заради чого*: ἵνα τί ταῦτα λέγεις; (Πλ. Ἀπ. 26) — навіщо ти це говориш?

§ 237.8. Неозначені займенники (indefinita, ἀόρισται)

Неозначений займенник τις, τι вживається як іменник із значенням *хтось, щось*, або прикметник у значенні *якийсь, щось таке*: ποτέ τινά τι ἱκανῶς ἂν στέρξαι (Πλ. Πολ. 486) — чи хтось би зміг щонебудь полюбити; ὅθεν τις δύναμις παρεγένετο, οὐδεὶς ξυνέστη (Θ. 1,15) — звідки з'явилась якась сила, ніхто не зрозумів.

При прикметниках, займенниках, числівниках, прислівниках займенник τις обмежує їх семантику й означає *приблизно, досить, до деякої міри*: δεινόν τινα λέγεις καὶ θαυμαστὸν ἄνδρα (Πλ. Πολ. 596) — ти говориш про досить дивного чоловіка; τριάκοντά τινας ἀπέκτειναν (Θ. 5,73) — вони вбили близько тридцяти; σχεδόν τι ἔγωγε αὐτὸ τοῦτό φημι εἶναι σωφροσύνην, τὸ γιγνώσκειν αὐτὸν ἑαυτόν (Πλ. Χαρ. 164) — до деякої міри і я кажу, що розсудливість — це пізнати самого себе.

Займенник ἑκάτερος *кожен з двох* і ἕκαστος *кожний* вимагає родового розділового відмінка: τῇ ἑκατέρου ἡμῶν ὠφελείᾳ χρήσασθε (Θ. 6,17) — скористуйтесь допомогою кожного з нас обох. У множині вони набувають значення *обидва* і *окремі*: πόλεις ἑκάτεροι τάσδε ἔχοντες συμμάχους ἐς τὸν πόλεμον καθίσταντο (Θ. 2,9) — обидва поліси (Афіни і Спарта), маючи таких союзників, вступили у війну.

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΕΛΕΝΗ, 31—34

Τὴν μὲν οὖν ἀνδρίαν ἐν τούτοις ἐπεδείξατο τοῖς ἔργοις, ἐν οἷς αὐτὸς καθ' αὑτὸν ἐκινδύνευσε, τὴν δ' ἐπιστήμην, ἣν εἶχε πρὸς τὸν πόλεμον. ἐν ταῖς μάχαις, αἷς μεθ' ὅλης τῆς πόλεως ἠγωνίσατο, τὴν δ' εὐσέβειαν τὴν πρὸς θεοὺς ἔν τε ταῖς Ἀδράστου καὶ ταῖς τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους ἱκετείας, τοὺς μὲν γὰρ μάχῃ νικήσας Πελοποννησίους διέσωσε, τῷ δὲ τοὺς ὑπὸ τῇ Καδμείᾳ τελευτέσαντας βίᾳ Θηβαίων θάψαι παρέδωκε, τὴν δ' ἀρετὴν καὶ τὴν σωφροσύνην ἔν τε τοῖς προειρημένοις καὶ μάλιστ' ἐν οἷς τὴν πόλιν διῴκησεν. Ὁρῶν γὰρ τοὺς βίᾳ τῶν πολιτῶν ἄρχειν ζητοῦντας ἑτέροις δουλεύοντας καὶ τοὺς ἐπικίνδυνον τὸν βίον τοῖς ἄλλος κατιστάντας αὐτοὺς περιδεῶς ζῶντας, καὶ πολεμεῖν ἀναγκαζομένους μετὰ μὲν τῶν πολιτῶν πρὸς τοὺς ἐπιστρατευομένους, μετὰ δ' ἄλλων τινῶν πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους, ἔτι δὲ συλῶντας μὲν τῶν θεῶν, ἀποκτείνοντας δὲ τοὺς βελτίστους τῶν πολιτῶν, ἀπιστοῦντας δὲ τοῖς οἰκειοτάτοις, οὐδὲν δὲ ῥᾳθυμότερον ζῶντας τῶν ἐπὶ θανάτῳ συνειλημμένων, ἀλλὰ τὰ ἔξω ζηλουμένους, αὐτοὺς παρ' αὑτοῖς μᾶλλον τῶν ἄλλων λυπομένους· τί ἐστιν ἄλγιον ἢ ζῆν ἀεὶ δεδιότα, μή τις αὐτὸν τῶν παρεστώτων ἀποκτείνῃ, καὶ μηδὲν ἧττον φοβούμενον τοὺς φυλάττοντας ἢ τοὺς ἐπιβουλεύοντας;

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
NOMOI, Z, 818

Ἔτι δὴ τοίνυν τοῖς ἐλευθέροις ἔστι τρία μαθήματα, λογισμοὶ μὲν καὶ τὰ περὶ ἀριθμοὺς ἓν μάθημα, μετρητικὴ δὲ μήκους καὶ ἐπιπέδου καὶ βάθους ὡς ἓν αὖ δεύτερον, τρίτον δὲ τῆς τῶν ἄστρων περιόδου πρὸς ἄλληλα ὡς πέφυκε πορεύεσθαι· ταῦτα δὲ ξύμπαντα οὐχ ὡς ἀκριβείας ἐχόμενα δεῖ διαπονεῖν τοὺς πολλοὺς ἀλλά τινας ὀλίγους· οὓς δέ, προϊόντες ἐπὶ τῷ τέλει φράσομεν. οὕτω γὰρ πρέπον ἂν εἴη· τὸ δὲ ἀναγκαῖον αὐτῶν οὐχ οἷόν τε ἀποβάλλειν, ἀλλ' ἔοικεν ὁ τὸν θεὸν πρῶτον παροιμιασάμενος εἰς ταῦτα ἀποβλέψας εἰπεῖν, ὡς οὐδὲ θεὸς ἀνάγκῃ μή ποτε φανῇ μαχόμενος, ὅσαι θεῖαί γε, οἶμαι, τῶν ἀναγκῶν εἰσίν· ἐπεὶ τῶν γε ἀνθρωπίνων, εἰς ἃς οἱ πολλοὶ βλέποντες λέγουσι τὸ τοιοῦτον, οὗτος πάντων τῶν λόγων εὐηθέστατός ἐστι μακρῷ.

ПРИЙМЕННИКИ

ЛЕКЦІЇ 125 – 126

§ 239. Прийменники властиві

Термін для позначення прийменника πρόθεσις (від προτίθημι *ставити попереду*), вперше засвідчений у Діонісія Фракійця, став загальновживаним. Александрійські граматисти виділили прийменник в окремий граматичний розряд слів. Службовий характер прийменників добре розумів Аполлоній Дискол, вважаючи, що певного смислу вони набувають у поєднанні з іншими частинами мови, а самі по собі не мають лексичного значення.

Прийменники в грецькій мові поділяються на властиві й невластиві.

Прийменники властиві були первісно прислівниками місця. Із значення місця розвинулось значення часу, а потім — мети, причини, способу дії тощо. У значенні прислівника вживаються в аттічній прозі лише πρός у зворотах πρὸς δέ *надто*, πρὸς δὲ καί *надто ще*. Однак у Гомера та інших поетів численні прийменники ще виступають у такому прислівниковому значенні: πρῶτος ἐγώ, μετά δ' ὔμμες (Ὅμ. Ὀδ. φ, 231) — спершу я, потім ви.

Прийменник інколи може стояти після іменника, до якого відноситься. Двоскладові прийменники перекидають тоді наголос на перший склад, що називається анастрофою (ἡ ἀναστροφή). У поетів це трапляється з прийменниками ἀμφί, ἀνά, ἀντί, διά; однак у прозі це засвідчено

лише для прийменника περί: τούτων πέρι; τοῦ πολέμου πέρι.

Відокремлення прийменника-префікса від дієслова, при якому прийменник розміщується звичайно попереду, називається τμῆσις *розділення.* Дуже часто тмеза зустрічається в Гомера, рідко в інших поетів, а в прозі (за винятком небагатьох випадків у Геродота) — майже ніколи. Це явище грунтується на тому, що прийменники первісно були прислівниками і могли вживатися окремо і самостійно. Наприклад: πρὶν γ' ἀπὸ πατρὶ φίλῳ δόμεναι ἑλικώπιδα κούρην (Ὅμ.Ἰλ. A,98) — перш, ніж віддати батькові гарнооку доньку.

Коли два прийменники відносяться до того самого іменника, то останній або повторюється після нового прийменника, або замінюється займенником αὐτός чи прислівником: πρὸ τῆς μάχης καὶ μετὰ τὴν μάχην *до битви і після битви* або καὶ μετ' αὐτήν *після неї* або καὶ μετέπειτα *згодом.*

У системі прийменника розрізняють лексико-синтаксичні групи, що поділяються на прийменники, які керують:

- одним непрямим відмінком (genetivus або dativus, або accusativus);
- двома відмінками (genetivus і accusativus);
- трьома відмінками (genetivus, dativus і accusativus).

§ 240. Прийменники, які керують одним відмінком

§ 240.1. Прийменники, що вживаються з родовим відмінком

Родовим відмінком керують прийменники:
ἀπό, ἀντί, ἐκ(ἐξ), πρό

Прийменник **ἀπό** (лат. ab) має такі значення:

- *від, з* (на позначення місця, віддалення): ἀπὸ Σαρδέων ὁρμᾶσθαι *вирушити з Сард*; ἐθήρευεν ἀπὸ ἵππου *він полював з коня;*
- *від, з* (на позначення часу): ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου *від цього часу*, ἀφ' οὗ *відколи*;
- *від* (початок, походження): γίγνεσθαι ἀφ' Ἡρακλέους *походити від Геракла*;
- *за* (засіб, знаряддя, матеріал): ἀπο τούτων τῶν χρημάτων *за ці гроші*, ἀπὸ λίθου *з каменя*;
- *згідно з чимось, на основі чогось*: ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων *на підставі самих справ (фактів).*

Прийменник **ἀντί** (лат. pro) первісно означав *проти*; це значення збереглось тільки в складних словах: ἀντίθημι *протиставляти*, ἀντίδικος *супротивник.*

У класичний період засвідчені такі його значення:

• *замість (взамін) когось, чогось, за когось, щось*: βασιλεύσει ἀντ' ἐκείνου *він буде царювати замість нього*;

• *за*: ἀνθ' ὧν *за те, що*.

Прийменник **ἐκ(ἐξ)**(лат. e, ex) означає:

• *з, від* (локативно): ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν *від моря до моря*;

• *від, після* (темпорально): ἐκ παίδων *з дитинства*, ἐξ οὗ *з тих пір як*, ἐκ τοῦ ἀρίστου *після сніданку*;

• *від* (про походження), а також з дієсловом пасивного стану інколи ставиться при логічному суб'єктові (замість ὑπό τινος): ἀγαθοὶ καὶ ἐξ ἀγαθῶν *благородні (походять) від благородних*; ἐκ βασιλέως δεδομέναι *дані царем*;

• *через, внаслідок чого* (причиново): ἐξ ὑποψίας *через підозру*;

• *згідно з чимось, на основі чогось, відповідно до*: ἐκ τῶν νόμων *відповідно до (на основі) законів*;

• *з, зі* (при переході з одного стану в інший): ἐκ εὐδαιμονος ἀτυχής γίγνεσθαι *ставати з щасливого нещасним*;

• *з* (при назві матеріалу, з якого щось зроблено): τὸ ἄγκιστρον ἐξ ἀδάμαντος *гачок зі сталі*;

• про спосіб дії: ἐκ τοῦ δικαίου *справедливим чином*, ἐκ παντὸς τρόπου *всяким чином*.

Прийменник **πρό** (лат. ante, pro) має такі значення:

• *перед* (про визначення місця): πρὸ τῶν ἁμαξῶν *перед возами*, πρὸ τῆς φάλαγγος *перед фалангою*;

• *перед, до* (про визначення часу): πρὸ τῆς μάχης *перед битвою;*

• *за* (про захист і оборону): πρὸ παίδων μάχεσθαι *боротися за* (своїх) *дітей*;

• *перед, над* (про першість, перевагу): οἱ ἐπαινοῦντες πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν *ті, які хвалять несправедливість понад справедливість*.

§ 240.2. Прийменники, що вживаються з давальним відмінком

Давальним відмінком керують прийменники: **ἐν** і **σύν (ξύν)**.

Прийменник **ἐν** (лат. in) позначає:

• *в, на, при, серед, між* (про визначення місця; відповідає на запитання *де?*): ἐν τούτῳ τῷ τοπῷ *у цьому місці*, ἡ ἐν Κορίνθῳ μάχη *битва при Корінфі*, οἰκεῖν πολίταις χρηστοῖς *жити серед чесних громадян*;

• *під час, протягом* (про визначення часу; відповідає на запитання *коли?*): ἐν πέντε ἔτεσιν *протягом п'яти років*, ἐν τῇ τελευτῇ τοῦ βίου *в кінці життя*, ἐν τῇδε τῇ ἡμερᾷ *цього дня*, ἐν σπονδαῖς *під час перемир'я;*

• *у* (про стан, обставини, знаряддя тощо): ἐν εὐτυχίᾳ *у щасті*, ἐν ὀφθαλμοῖσιν *бачити очима*, ἐν τῷ φανερῷ *відкрито.*

Прийменник **σύν (ξύν)** (лат. cum) в аттічній прозі вживається дуже рідко; замість нього звичайно ставиться його синонім-прийменник μετά з родовим відмінком або давальний відмінок супроводу чи спільноти. Коли прийменник σύν означає супровід, то може замінюватися дієприкметником ἄγων *ведучи з собою*, ἔχων *маючи з собою*, λαβών *взявши з собою*, φέρων *несучи з собою*: ἦκεν ἔχων πολῷ στρατεύματι або μετὰ πολλοῦ στρατεύματος, або πολλῷ στρατεύματι, рідше σὺν πολλῷ στρατεύματι *він прийшов з великим військом.*

§ 240.3. Прийменники, що вживаються зі знахідним відмінком

Знахідним відмінком керують прийменники: **ἀνά, εἰς.**

Прийменник **ἀνά** надає значень:

• *на* (напрям угору), *по, через* (локативне визначення): ἀνὰ τὸν ποταμὸν πλεῖν *плисти вгору по ріці*, πλανᾶσθαι ἀνὰ τὰ ὄρη *блукати по горах;*

• *через, під час* (зазначення часу): ἀνὰ νύκτα *через ніч*, ἀν' ἕκαστον ἔτος *щороку;*

• *по* (розділове): ἀνὰ ἑκατὸν ἄνδρας *по сто чоловік.*

Прийменник ἀνά зі знахідним відмінком виступає також у зворотах: ἀνὰ κράτος *зі всієї сили*, ἀνὰ λόγον *відповідно*, ἀνὰ μέρος *почергово, попеременно*, ἀνὰ στόμα (також διὰ στόματος, ἐν στόμασιν) ἔχειν τινά τι *мати щось постійно на язиці, постійно говорити про щось.*

В аттічній прозі прийменник ἀνά майже не вживається; замість нього звичайно ставиться прийменник κατά із знахідним відмінком.

Прийменник **εἰς** (лат. in з acc.) передає значення:

• *до, на, в* (локативне спрямування; відповідає на запитання *куди?*): εἰς Καστωλοῦ πεδίον *на Кастольську рівнину*, εἰς Σάρδεις *у Сарди;*

• *на, в, до, аж до* (для визначення часу; відповідає на запитання *коли? в який час? на який час? до якого часу?*): εἰς τέλος *до кінця*, εἰς τὴν ὑστεραίαν ἀναβάλλειν *відкладати на інший день*, εἰς ῥητὴν ἡμέραν παρεῖναι *прибути в призначений день;*

• *до, для, на* (стосовно мети): εἰς μάχην τάττειν *вишикувати на битву*, εἰς τὸν πόλεμον παρεσκευασμένος *готовий до війни*;

• *близько* (з числівниками): εἰς χιλίους *близько тисячі*;

• *відношення до* (про відношення): καλὸν εἰς στρατιάν *прекрасне щодо війська*.

§ 241. Прийменники, що керують двома відмінками

Родовим та знахідним відмінками керують:
διά, κατά, μετά, ὑπέρ.

Прийменник **διά** з родовим відмінком має значення:

• *через щось, по чомусь* (про визначення місця): διὰ τῆς Λυδίας *через Лідію*, δι' ὤμου ἔγχος ἦλθεν *пройшов через плече*;

• *протягом чогось, впродовж чогось* (темпоральна тривалість): διὰ νυκτός *протягом ночі*, διὰ παντὸς τοῦ βίου *впродовж усього життя;*

• *за допомогою чогось, засобом чогось* (про знаряддя): δι' ὀφθαλμῶν ὁρῶμεν — *ми бачимо за допомогою очей.*

Прийменник διά з родовим відмінком виступає в зворотах: διὰ χειρὸς ἔχειν τι *тримати щось у руках*, διὰ τάχους або διὰ ταχέων (ταχύ, ταχέως) *швидко*, διὰ βραχέων *коротко*, διὰ πολλοῦ χρόνου, διὰ μακροῦ *після довгого часу*, διὰ φιλίας ἰέναι τινί *вступати з кимось у дружбу*, διὰ δίκην ἰέναι τινί *сперечатися з кимось.*

Із знахідним відмінком **διά:**

• дуже рідко вживається на позначення місця та часу: διὰ δώματα *через покої*, διὰ νύκτα *вночі*;

• *через, завдяки, з вини когось, внаслідок чогось* (лат. propter, per): διὰ τοὺς θεοὺς ἐσῳζόμην *я врятувався завдяки богам*, διὰ τοῦτο (ταῦτα) *тому, з цієї причини*, διὰ τί *чому?*

• *заради* (на позначення мети): διὰ τὴν σφετέραν δόξαν *заради їхньої слави.*

Прийменник **κατά** з родовим відмінком має значення:

• *з чого, по чому, під що* (на позначення напрямку; означає рух згори вниз; відповідає на запитання: *звідки? куди? де?)*: κατά γῆς καταδύεσθαι *спускатися під землю*, κατά τῆς πέτρας *зі скелі*;

• *на, протягом* (на позначення часу; вживається дуже рідко): κατὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος *на весь вік*;

• *проти когось* (звичайно при дієсловах мовлення): λέγειν κατά τινος *говорити проти когось.*

Зі знахідним відмінком **κατά** означає:

• *по чомусь* (вниз; на позначення спадного руху): κατὰ τὸν ποταμόν *вниз по ріці*;

• *напроти когось, чогось* (щодо місцезнаходження): κατὰ τοὺς Πέρσας *бути вишикуваним проти персів*;

• *протягом чогось, під час, у* (на позначення часу): κατὰ πλοῦν *під час плавання*, κατὰ τὰ Μηδικά *під час перських воєн*, οἱ καθ' ἡμᾶς *наші сучасники*;

• *згідно з чимось* (про відношення): κατὰ τοὺς νόμους *згідно з законами*;

• *по* (про розподіл): κατὰ τάξεις *по загонах*;

• *на* (щодо мети): κατὰ θέαν ἥκειν *піти на видовище*;

• *приблизно* (при числових позначеннях): κατὰ πεντήκοντα *приблизно п'ятдесят*.

Прийменник **μετά** з родовим відмінком (лат. cum) має значення (*разом*) *з кимсь, чимсь, поміж, серед* і вказує на:

• співучасть: μεθ' ὑμῶν ἰέναι *іти з вами*, μετὰ τῶν συμμάχων μάχεσθαι *змагатися разом з союзниками*;

• супроводжуючу обставину: κτᾶσθαί τι μετ' ἀδικίας *набувати щось нечесним шляхом*.

• Зі знахідним відмінком **μετά** (лат. post) він має значення *після когось, за кимсь, чимсь* і вказує на:

• місце: πόλις ἡ μεγίστη μετὰ Βαβυλῶνα *найбільше місто біля Вавилона*;

• час: μετὰ Κῦρον τὸν ἀρχαῖον *після Кіра старшого*.

Прийменник **ὑπέρ** з родовим відмінком (лат. super) має значення:

• *над чимсь, кимсь, вище когось, чогось, за когось, щось, на користь когось, чогось, про кого, що* і вказує на місце: ὑπὲρ τῆς κώμης *над селом*, ὑπὲρ κεφαλῆς *вище голови* (*над головою*);

• *на захист, в інтересах когось, чогось* (лат. pro): ἐγὼ λέγω καὶ ὑπὲρ σοῦ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν *я буду говорити і на захист тебе, і на захист нас*.

Із знахідним відмінком **ὑπέρ** має значення:

• *за, по той бік* (на позначення місця): οἱ ὑπὲρ Ἑλλήσποντον οἰκοῦντες *ті, які живуть по той бік Гелеспонту*;

• *до, раніше від* (на позначення темпоральної попередності): ὑπὲρ τὰ Μηδικά *до перських воєн*.

• *над, вище, більше чогось* (для вираження міри або числа): ὑπὲρ ἥμισυ *понад половину*.

§ 242. Прийменники, які керують трьома відмінками

Родовим, давальним, знахідним відмінками керують:
ἀμφί, ἐπί, παρά, περί, πρός, ὑπό.

Прийменник **ἀμφί** з родовим відмінком має значення *навколо* і вказує на місцеперебування (вживається дуже рідко): οἱ ἀμφὶ ταύτης οἰκέοντες τῆς πόλιος *ті, що проживають навколо міста*.

У переносному значенні: *відносно когось, чогось, про когось, щось*: ἀμφὶ σῆς λέγω παιδός *я говорю стосовно твоєї дитини*.

З давальним відмінком **ἀμφί** має значення:

• *біля, при, на чомусь* і вказує на місце: ἀμφ᾽ ὤμοσιν ἔχει σάκος *має щит на плечах*;

• *із-за чогось, внаслідок чогось*: ἀμφὶ φοβῷ *із-за страху*;

• *про щось*: λόγος ἀμφί τινι *слово про щось*.

Із знахідним відмінком **ἀμφί** означає:

• *біля, при* (локативне визначення): ἔδραμον ἀμφ᾽ Ἀχιλῆα *вони пробігли повз Ахілла*;

• *біля, коло* (темпоральне визначення): ἀμφὶ δείλην *надвечір*;

• *біля, близько* (при числах): ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους *близько двох тисяч*;

• *про когось, щось*: μέριμνα ἀμφὶ πόλιν *турбота про поліс*.

В аттічній прозі цей прийменник не застосовується; замість нього ставиться прийменник περί. Тільки Ксенофонт вживає його (найчастіше зі знахідним відмінком) в спільному значенні з περί.

Прийменник **ἐπί** з родовим відмінком (лат. in з abl., apud) має значення:

• *на чомусь* (на позначення місця): ἐπὶ θρόνου ἐκαθέζετο *сидів на кріслі*, ἐπὶ τὸν Μαίανδρον *на річці Меандр*;

• *до, в напрямку до чогось* (відповідає на запитання *куди?*): ἐπὶ Σάρδεων ἔφευγε *втік до Сард*, ἐπ᾽ οἴκου *додому*;

• *під час, при, за часів* (для визначення часу): ἐπὶ τοῦ πολέμου *під час війни*, ἐπ᾽ ἐμοῦ *у мій час*,οἱ εφ᾽ ἡμῶν *наші сучасники*;

• *згідно з чимось, на підставі чогось*: ἐπὶ τοῦ καιροῦ *згідно з обставинами*;

• *по* (при числівниках у розділовому значенні): ἐπὶ τριῶν *по три*;
• *в присутності*: ἐπὶ μαρτύρων *у присутності свідків*;
• служить для позначення посади (особливо при дієсловах зі значенням *вибирати, призначати* тощо): ὁ ἐπὶ τῶν ὅπλων *начальник важкоозброєних*, ὁ ἐπὶ σκηνῆς *актор*.

З давальним відмінком **ἐπί** (лат. in з abl., apud) має значення:
• *на, над, під, при, біля* (зазначення місця; в цьому ж значенні вживається ἐπί з родовим відмінком): οἰκοῦσιν ἐπὶ τῷ ἰσθμῷ *вони живуть біля перешийка*, ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς *на головах*, τὸ ἐπὶ θαλάττῃ τεῖχος *стіна при морі*;
• *в, протягом* (темпоральне визначення): ἐπὶ νυκτί *протягом ночі*;
• *вслід за кимсь, чимсь, після когось, чогось* (на позначення послідовності): πήματ' ἐπὶ πήμασι *нещастя за нещастями*;
• *під владою, над кимсь* (перебування під владою, підкорення комусь: ἄρχων ἐπὶ τούτοις ἦν *він був начальником над ними*, τὸ ἐπ' ἐμοι εἶναι *наскільки це залежить від мене*;
• *на* (для вказівки на мету дії, намір): ἐπὶ κακῷ *на зло*, ἐπὶ βλαβῇ *на шкоду*;
• *з цією умовою* (на позначення умови): ἐφ' οἷς τὴν εἰρήνην ἐποιησάμεθα *за яких умов ми заключили мир*;
• *за* (для вказівки на ціну): ἐπὶ πολλῷ *за велику ціну*;
• *за щось, внаслідок чогось* (на позначення причини, особливо при verba affectuum): πάντα ταῦτα θαυμάζω ἐπὶ τῷ κάλλει *я дивуюся цьому всьому через (його) красу*.

Із знахідним відмінком **ἐπί** (лат. in, ad, adversus, contra) має значення:
• *на, до, по* (локативне визначення): ἀφίκοντο ἐπὶ τὸν ποταμόν *прибули до річки*, πλεῖν ἐπὶ οἶνοπα πόντον *плисти по темному морю*;
• *на, до* (на позначення часу): ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας *на багато днів*;
• *по, для чогось, за чимсь* (вказує на мету, намір): ἐπὶ θήραν ἐξιέναι *виходити, йти на полювання*, τριήρη ἀποστέλλειν ἐφ' ἱππέας *відправляти трієру за вершниками*;
• *проти когось, на когось* (про супротивне відношення): ἐπὶ Πισίδας στράτευμα ἀθροίζειν *збирати військо проти пісідійців*;
• при числівниках служить для приблизного визначення: ἐπὶ διακόσια *до двох сотень*.

Прийменник **παρά** з родовим відмінком (лат. a, ab, e, ex) має значення *від, від кого* (при назвах осіб) залежно від дієслів ἥκειν, λαμβάνειν, ἀκούειν, πυνθάνεσθαι, αἰτεῖν тощо: οἱ αὐτομολοῦντες παρὰ βασιλέως *перебіжчики від царя*, τὰ παρὰ τῶν θεῶν σημαινόμενα *одкро-*

вення богів, παρὰ Μήδων τὴν ἀρχὴν ἐλάμβανον Πέρσαι *від мідійців влада перейшла до персів.*

З давальним відмінком **παρά** (лат. apud) має значення *у когось, при комусь, біля, поблизу когось* (переважно при назвах осіб): οὐ παρὰ μητρὶ σιτοῦνται οἱ παῖδες, ἀλλὰ παρὰ τῷ διδασκάλῳ *не при матері живляться діти, а при вчителеві,* οἱ παρ' ἐμοὶ *ті, що при мені; мої люди,* παρὰ Κλεάρχῳ *у Клеарха.*

Із знахідним відмінком **παρά** вказує:

• *до когось* (на позначення спрямування; при назвах осіб): ἦκε παρ' ἐμέ *він прийшов до мене,* παρὰ τοὺς στρατηγούς *до полководців;*

• *при, коло, мимо, вздовж* (на позначення напрямку при назвах неживих предметів): παρὰ γῆν πλεῖν *плисти вздовж землі,* παρὰ τὸν ποταμὸν ἰέναι *йти коло (мимо) річки;*

• *протягом, під час, через* (при зазначенні часу): παρὰ πάντα τὸν χρόνον *протягом усього часу,* παρ' ἡμέραν *щодень;*

• *проти, всупереч* (відношення протидії): παρὰ δόξαν *всупереч думці,* παρ' ἐλπίδα *всупереч надії;*

• *у порівнянні, над (більше) чогось*: παρὰ τὰ ἄλλα ζῷα ὥσπερ θεοὶ οἱ ἄνθρωποι *у порівнянні з іншими живими істотами люди, неначе боги;*

• *крім, за винятком*: πάντες παρ' ὀλίγους *всі, за винятком небагатьох.*

Прийменник **περί** з родовим відмінком (лат. de) має значення:

• *про когось, щось, щодо когось, чогось, за когось, щось, із-за когось,* особливо при дієсловах λέγειν, ἀκούειν, κρίνειν, φροντίζειν та відповідних їм іменниках: περὶ τοῦ στεφάνου λόγος *промова про вінок;*

• також у зворотах: περὶ πολλοῦ (ὀλίγου), περὶ πλείονος (ἐλάττονος), περὶ πλείστου або περὶ παντὸς ποιεῖσθαι τινα (τι) *високо (низько, мало, вище, нижче, менше, дуже високо, вище всього) ставити, цінувати когось, щось;* περὶ οὐδενὸς ποιεῖσθαί τινα (τι) *ні в що ставити когось, щось.*

З давальним відмінком **περί** (лат. circum, in з abl.) має значення:

• *навколо, біля, на чомусь* (про одяг, прикраси): θώρακα περὶ τοῖς στέρνοις φορεῖν *носити панцир на грудях;*

• *від, в, по причині*: περὶ τάρβει *від страху,* περὶ θυμῷ *у душі.*

Із знахідним відмінком **παρά** (лат. circum, circa, de, apud) має значення:

• *навколо когось, чогось, біля когось, чогось* (на позначення міс-

ця): ἀπέστειλαν ναῦς περὶ Πελοπόννησον *вони відправили кораблі навколо Пелопоннесу*, οἱ περὶ Κῦρον *прихильники Кіра*;

• *біля, приблизно* (на позначення часу): περὶ τοῦτον τὸν χρόνον *близько цього часу*;

• *щодо когось, чогось*: ἀσεβεῖν περὶ τοὺς θεούς *грішити проти богів*;

• *біля* (в приблизних числових визначеннях): περὶ ἑβδομήκοτα *близько семидесяти*;

• про заняття чимсь: ἦσαν περὶ τὰ ἐπιτήδεια *вони займалися продовольством*.

Прийменник **πρός** з родовим відмінком (лат. a, ab, e, ex) має значення:

• *з* (на позначення віддалення): πρὸς ἄρκτου *з півночі*;

• *з боку когось*: πρὸς πατρός *з боку батька*;

• *на користь, на вигоду комусь*: πάντα ἐστὶ πρὸς τοῦ ἀδελφοῦ *все є на користь брата*;

• *властиво комусь* (з дієсловом εἰμί): ἀνδρείως μάχεσθαί ἐστι πρὸς στρατιώτου *хоробро боротися — властиво воїнові*;

• *перед*: πρὸς στρατηγῶν *перед полководцями*;

• *(за)ради когось* (у замовляннях): πρὸς θεῶν *заради богів*.

З давальним відмінком **πρός** (лат. apud, ad, prope) означає:

• *біля, при чомусь* (на позначення місця): πρὸς τῇ πόλει τὴν μάχην ποιεῖσθαι *давати битву біля міста*, πρὸς ταῖς πηγαῖς *при джерелах*;

• *крім, понад щось*: πρὸς τούτῳ (τούτοις) *крім цього*, πρὸς τοῖς εἰρημένος ἔτι λέγειν τι *говорити ще щось понад сказане*.

Із знахідним відмінком **πρός** має значення (лат. ad, adversus, erga, in usque ad з acc.):

• *до когось, чогось* (локативне визначення): πρὸς τὸν ἀδελφὸν *до брата*, ἰέναι πρὸς τοὺς πολεμίους *йти до ворогів*;

• *до чогось, коло чогось* (темпоральне визначення): ἐπεὶ δὲ πρὸς ἑσπέραν ἦν *коли уже було під вечір*, πρὸς ἡμέραν ἦν *було на світанку*;

• *з кимсь*: πρὸς ἀλλήλους διαλέγονται *вони розмовляють один з одним*;

• *проти*: μάχεσθαι πρὸς δαίμονα *боротися проти божества*;

• *з огляду на щось, щодо чогось*: τὰ πρὸς θεοὺς *те, що має відношення до богів*;

• *для чогось, до, на* (зазначення мети): πρὸς χάριν λέγειν *говорити на догоду*;

• *у присутності, перед*: πρὸς τὴν γυναῖκα λέγειν *говорити перед жінкою*;

• *згідно з чимсь*: πρὸς τὰ παρόντα *згідно з обставинами*;

• *порівняно, у порівнянні з кимсь, чимсь*: οὐδέν ἐστι τὰ χρήματα πρὸς τήν σοφίαν *багатство нічого не значить у порівнянні з мудрістю*;

• *для, по причині*: χαλεπαίνεσθαι πρός τι *сердитися із-за чогось*.

Прийменник **ὑπό** з родовим відмінком має значення:

• *під чимсь, з-під чогось* (для вказівки на місце; у значенні *під чимсь* ὑπό з gen. вживається переважно тільки у виразі ὑπὸ γῆς *під землею*; звичайно в цьому значенні вживається ὑπό з давальним відмінком): λύειν ἵππους ὑπὸ ξυγοῦ *випрягти коней з ярма*;

• з назвою діючої особи (не перекладається) при дієсловах у пасивному стані або при неперехідних дієсловах з пасивним значенням: *через*: τιτρώσκεσθαι ὑπὸ τῶν πολεμίων *бути пораненим ворогами*, οἷα πάσχω τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου *що я терплю через цю людину*;

• *внаслідок, із-за, від чогось* (для позначення причини): ὑπ' ἀνάγκης *від нужди*, ὑπὸ λύπης δακρύειν *плакати від суму*;

• *під* (супроводжуюча обставина): ὑπ' αὐλὸν ᾄδειν *співати під звуки флейти*.

З давальним відмінком **ὑπό** (лат. sub з abl.) має значення:

• *під чимсь* (на позначення місця): οἰκεῖν ὑπὸ τῷ ὄρει *жити під горою*;

• *під владою, під керівництвом когось* (підпорядкованість, залежність): ὑφ' ἑαυτῷ ἔχειν *мати під своєю владою*.

Із знахідним відмінком **ὑπό** (лат. sub з abl.) означає:

• *під щось, під чимсь* (локативно): ὑπὸ τὸ ὄρος *під гору*, ὑπ' αὐγὰς ἡελίοιο *під промінням сонця*;

• *під, коло чогось, під час* (темпорально): ὑπὸ νύκτα *під ніч, проти ночі*; ὑπὸ τὸν σεισμὸν *під час землетрусу*, ὑπο τὴν εἰρήνην *під час миру*;

• *під владу когось* (як ὑπό з дативом), οἱ ὑπ' αὐτόν *його підвладні*.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ, 4, 39

Χρόνος δὲ ὁ ξύμπας ἐγένετο ὅσον οἱ ἄνδρες ἐν τῇ νήσῳ ἐπολιορκήθησαν, ἀπὸ τῆς ναυμαχίας μέχρι τῆς ἐν τῇ νήσῳ μάχης, ἑβδομήκοντα ἡμέραι καὶ δύο. τούτων περὶ εἴκοσι ἡμέρας, ἐν αἷς οἱ

πρέσβεις περὶ τῶν σπονδῶν ἀπῆσαν, ἐσιτοδοτοῦντο, τὰς δὲ ἄλλας τοῖς ἐσπλέουσι λάθρᾳ διετρέφοντο· καὶ ἦν σῖτός τις ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἄλλα βρώματα ἐγκατελήφθη· ὁ γὰρ ἄρχων Ἐπιτάδας ἐνδεεστέρως ἑκάστῳ παρεῖχειν ἢ πρὸς τὴν ἐξουσίαν. Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀνεχώρησαν τῷ στρατῷ ἐκ τῆς Πύλου ἑκάτεροι ἐπ' οἴκου, καὶ τοῦ Κλέωνος καίπερ μανιώδες οὖσα ἡ ὑπόσχεσις ἀπέβη· ἐντὸς γὰρ εἴκοσι ἡμερῶν ἤγαγε τοὺς ἄνδρας, ὥσπερ ὑπέστη. παρὰ γνώμην τε δὴ μάλιστα τῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτο τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΠΟΛΙΤΕΙΑ, Z, 532

"Οὐ διαλεκτικὴν ταύτην τὴν πορείαν καλεῖς;" "ἡ δέ γε λύσις τε ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστροφὴ ἀπὸ τῶν σκιῶν ἐπὶ τὰ εἴδωλα καὶ τὸ φῶς καὶ ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸν ἥλιον ἐπανοδος, καὶ ἐκεῖ πρὸς μὲν τὰ ζῷά τε καὶ φυτὰ καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἔτ' ἀδυναμία βλέπειν, πρὸς δὲ τὰ ἐν ὕδασι φαντάσματα θεῖα καὶ σκιὰς τῶν ὄντων, ἀλλ' οὐκ εἰδώλων σκιὰς δι' ἑτέρου τοιούτου φωτὸς ὡς πρὸς ἥλιον κρίνειν ἀποσκιαζομένας, πᾶσα αὕτη ἡ πραγματεία τῶν τεχνῶν, ἃς διήλθομεν, ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν καὶ ἐπαναγωγὴν τοῦ βελτίστου ἐν ψυχῇ πρὸς τὴν τοῦ ἀρίστου ἐν τοῖς οὖσι θέαν, ὥσπερ τότε τοῦ σαφεστάτου ἐν σώματι πρὸς τὴν τοῦ φανοτάτου ἐν τῷ σωματοειδεῖ τε καὶ ὁρατῷ τόπῳ."

ДІЄСЛОВО

ЛЕКЦІЇ 127 – 128

§ 243. Час (tempus, χρόνος)

Категорія часу — одна з визначних граматичних ознак дієслова. Власне, часове значення притаманне лише формам дійсного способу, інші способи, інфінітив та дієприкметник, мають видове та відносно-часове значення. Тому дієслівні форми часу є граматичним центром ширшої категорії темпоральності, яка включає й інші засоби вираження часу (морфологічні, лексичні, синтаксичні).

В індоєвропейській мові основі категорії часу передував вид дієслівної дії: дієслівні словоформи залежно від формотворчих основ (доконаного чи недоконаного виду) виражали тільки вид дії, а ознаку часу передавали обставини (прислівники, прийменникові конструкції, підрядні речення часу, відносні, умовні тощо). Свідчення цієї синтаксично-обумовленої категорії часу знаходимо в Гомера: πάρος γε μὲν οὔτι θαμίζεις — чи ти раніше не приходив.

Первісно темпоральна категорія трактувалась з філософської точки зору. Платон розрізнює формальні засоби протиставлення значень теперішнього (παρών), минулого (παρεληλυθώς), майбутнього (μέλλων). З часів Арістотеля бере початок погляд на час як морфологічну і синтаксичну категорії; він уперше пов'язав їх значення з моментом мовлення як вихідним поняттям граматичної категорії часу.

Стоїки створили часо-видову систему, яка включала три часи на позначення доконаної дії (ἐνεστώς συντελικός, παρωχημένος συντελικός, μέλλων συντελικός) та три часи для вираження недоконаної дії (ἐνεστώς παρατατικός, παρωχημένος παρατατικός, μέλλων παρατατικός).

Діонісій Фракієць встановив канонічну триступеневу класифікацію часу: ἐνεστώς (теперішній), παρωχημένος (минулий), μέλλων (майбутній). Минулий час охоплював чотири різновиди: παρατατικός (imperfectum) ἀόριστος, παρακείμενος (perfectum), ὑπερσυντελικός (plusquamperfectum).

Великий вклад у розвиток цієї системи зробив Аполлоній Дискол, який розглядає час з позицій синтаксису й водночас обгрунтовує відносно-часове значення морфологічної категорії часу.

Грецьке дієслово в усіх способах розрізняє вид дії (доконаний, недоконаний, результативний); форми дійсного способу, окрім виду, виражають час дії. Часо-видове співвідношення дієслівних словоформ можна подати у вигляді такої схеми:

час/вид	***недоконаний***	***доконаний***	***результативний***
теперішність	praesens		perfectum
минулість	imperfectum	aoristus	plusquamperfectum
майбутність	futurum I-II		futurum III

Часи презенс, футур, перфект визначають як головні; імперфект, аорист, плюсквамперфект називають історичними часами.

§ 244. Значення часів у індикативі

§ 244.1. Теперішній час (praesens, ἐνεστώς)

Презенс означає дію, яка відбувається або триває тепер: τί ποιεῖς; ἀεροβατῶ (Ἀριστοφ. Νεφ. 823) — що робиш? Ходжу по повітрю.

Часто презенс виражає дію, яка розпочинається, або спробу, намагання її виконати (т. зв. praesens de conatu, ἐνεστώς τῆς ἀποπείρας): δίδωμι (= βούλομαι δοῦναι) *даю (= хочу дати)*, ὀνοῦμαι (= ἐπιχειρῶ πρίασθαι) *стараюсь купити*, μισθοῦμαι (= ἐπιχειρῶ μισθώσασθαι) *намагаюсь найняти*: ταύτην τὴν δόξαν πείθουσιν ἡμας ἀποβαλεῖν (Ἰσ. 6,12) — вони намагаються так нас ославити.

Теперішній час дійсного способу може, як у латинській і українській мовах, виступати в описах минулих подій (praesens historicum, ἐνεστὼς ἱστορικός). Його вживання надає розповіді динамічності та яскравої наочності, представляє минулі події, так, неначе відбуваються на наших очах. Цей презенс рівнозначний грецькому аористу чи латинському перфекту: ἀναβαίνει (= ἀνέβη) ὁ Κῦρος λαβὼν Τισσαφέρνην ὡς φίλον (Ξ. Ἀν. 1,1,2) — Кір виступає (= виступив) з Тіссаферном як другом.

Σ Іноді презенс вживається замість футура і означає майбутню дію або стан, як менше наявні (реальні) тепер: ἢ νικήσωμεν, τὴν δέ τε προσκτᾶσθε (= προσκτήσεσθε) καὶ ἐκείνην ἐλευθεροῦτε (= ἐλευθερώσετε) (Θ. 4,95) — якщо ми переможемо, цю здобуваємо, а ту звільняємо.

Σ У прислів'ях, гномах, описі часто повторюваних подій, звичаїв, постійних ознак індикатив презенса має позачасове значення недоконаного виду: ἀναρχία πόλεις ὄλλυσι — безладдя руйнує держави; χάρις γηράσκει ταχέως — вдячність старіє швидко; οἱ τῶν ἀρίστων Περσῶν παῖδες ἐπὶ τὰς βασιλέως θύραις παιδεύονται (Ξ. Ἀν. 1,9,3) — діти знатних персів виховуються при царському дворі.

Σ Деякі дієслова в презенсі мають значення перфекта і позначають не стільки дію, скільки стан, що виник внаслідок минулої дії: νικέω = νικάω καί εἰμι νικηφόρος *я перемагаю = я здобуваю перемогу і є переможцем,* φεύγω = φεύγω καί εἰμι φυγάς *я утікаю і є утікачем:* ἀπαγγέλετε Ἀριαίῳ ὁτι ἡμεῖς νικῶμεν (Ξ. Ἀν. 2,1,4) — повідомте Аріею, що ми переможці.

Форми теперішнього часу мають завжди перфектне значення в дієслів ἥκω (= ἐλήλυθα) *я прибув,* οἴχομαι (= ἀπελήλυθα) *я відійшов*: οἶδα γὰρ ὅπῃ οἴχονται (Ἀν. 1,4,8) — бо знаю, куди вони пішли.

Σ Дієслова ἀκούω, πυνθάνομαι, αἰσθάνομαι, γιγνώσκω часто означають інформацію — відчуття, знання з минулого, які певним чином переходять чи існують у теперішньому: Σικελιῶται στασιάζουσιν, ὥσπερ πυνθανόμεθα (Θ. 1,17) — сицилійці повстають, як ми довідуємось.

Аналогічний претеріто-презентний аспект характерний і для дієслів φημί, λέγω: ἐμοὶ τοῦτο, ὡς ἐγώ φημί, προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πράττειν (Πλ. Ἀπ. 39) — це мені, як я кажу, богом наказано робити.

§ 244.2. Минулий час недоконаного виду (imperfectum, παρατατικός)

Імперфект має те саме значення в минулому, що й презенс у теперішньому, тобто позначає минулу дуративну або ітеративну дію: Κλεάρχος ἐδάκρυε πολύν χρόνον ἑστώς (Ξ. Ἀν. 4,6,3) — Клеарх стоячи довго плакав.

Подібно до презенса, імперфект може означати початок розвитку дії, спробу її виконати в минулому (imperfectum de conatu, παρατατικὸς τῆς ἀποπείρας): διέφθειρον προσιόντες τοὺς στρατιώτας· καὶ ἕνα γε διέφθειραν (Ξ.) — нападники намагались убити воїнів і одного таки вбили.

Σ Дієслова, які в презенсі мають імперфектне значення, в перфекті набирають значення плюсквамперфекта: ἐνίκων = ἐνίκησα καὶ ἦν νικηφόρος, ἔφυγον = ἦν φυγάς, ἧκον = ἐληλύθειν, ᾠχόμην = ἀπεληλύθειν.

Σ Через імперфект часто виражають дію, яка була відома в минулому чи згадувалася в попередній розповіді як таку, що продовжується в теперішньому: ἀφίκοντο ἐπὶ τὸν ποταμόν, ὅς ὥριζε τὴν τῶν Μακρώνων χώραν καὶ τὴν Σκυθηνῶν (Ξ. Ἀν. 4,8,1) — вони прибули до ріки, яка розмежовувала землі макронів і скіфів.

§ 244.3. Минулий час доконаного виду (aoristus, ἀόριστος)

Аорист дійсного способу означає минулу завершену дію без вказівки на її тривалість. Аорист виступає як безознакова категорія, про що свідчить сама назва ἀόριστος *невизначений, неозначений.*

Аорист служить для позначення дії, що відбулась у минулому без уваги на час іншої дії: ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα (Πλουτ.) — прийшов, побачив, переміг. Такий аорист використовується, подібно до латинського перфекта, для опису минулих подій і визначається як aoristus historicus.

У класичний період індикативу аориста надавали перевагу як формі, найбільш насиченій розповідним динамізмом, оскільки вона має достатньо діахронних нюансів.

Часто аорист означає лише початок дії у минулому, незалежно від її подальшого розгортання. Такого інхоативного значення набувають дієслова, які в презенсі означають перманентну дію: ἐβασίλευσα *я став царем*, ἦρξα *я почав правити*, ἐπλούτησα *я розбагатів*: ἐπειδή

Θησεὺς ἐβασίλευσεν εἰς τὴν νῦν πόλιν ξυνῴκισε (Θ. 2,15) — коли Тесей зацарював, він заселив країну.

Поняття доконаного виду передбачає наявність кінцевого моменту дії, її завершення або результат, тому можна виділити аорист, який акцентує на припиненні, завершенні дії: ἀπέθανε *він помер*, ἔπεισε *він переконав:* ἔπειθον αὐτοὺς καὶ οὓς ἔπεισα, τούτους ἔχων ἐπορευόμην (Ξ. Κυρ. 5,5,22) — я переконував їх і вирушив з тими, кого переконав.

Індикатив аориста виступає в прислів'ях, сентенціях, де сприймається позачасово. Гномічний аорист позначає дію як таку, що звичайно трапляється, безвідносно щодо моменту згадки про неї.

Темпоральне абстрагування підкреслюється тим, що після гномічного аориста в підрядних реченнях, підпорядкованих правилу послідовності способів, не виступає оптатив.

Σ Аорист вживається на позначення недоконаної або ітеративної дії в минулому, якщо вказується, скільки часу вона тривала чи повторювалась. Такий аорист називається сумарним: ὁ τύραννος ταῖς πρώταις ἡμέραις προσγελᾷ καὶ ἀσπάζεται πάντας, χρεῶν τε ἠλευθέρωσε καὶ γῆν διένειμε (Ἰσ. 1,1) — у перші дні тиран посміхається і вітає всіх, звільняє від боргів та наділяє землею; τέσσαρα καὶ δέκα ἔτη ἐνέμειναν αἱ σπονδαί (Θ. 2,2) — договір діяв протягом двадцяти чотирьох років.

Σ Аорист може набувати значення латинського плюсквамперфекта, тобто позначати дію, яка відбулась перед іншою минулою дією, особливо в часових та означальних реченнях: καὶ ἐπεὶ ἐσάλπιξε, προβαλλόμενοι τὰ ὅπλα ἐπῆσαν (Ξ. Ἀν. 1,3,4) — коли був даний сигнал, вони, націливши списи, пішли в наступ; ἐτράποντο ἐς τὸν Πάνορμον, ὅθενπερ ἀνηγάγοντο (Θ. 2,92) — вони повернули до Панорму, звідки й вийшли.

Σ У деяких випадках аорист дійсного способу може вживатись замість майбутнього часу, коли мовець категорично впевнений, що дія відбудеться: ἀπωλόμεθ' ἄρα, εἰ κακὸν προσοίσομεν νέον παλαιῷ (Εὐρ. Μ. 78) — ми загинемо, якщо додамо нового лиха до попереднього; ἀπωλόμην ἀρ' εἴ με δὴ λείψεις (Εὐρ. Ἀλκ. 386) — я загину, якщо ти мене залишиш.

§ 244.4. Майбутній час перший дійсного способу (futurum I, μέλλων)

Майбутній час дійсного способу означає дію, яка в майбутньому почнеться і буде продовжуватись. Грецький майбутній час відповідає латинському futurum I, українському майбутньому часу доконаного

або недоконаного виду: πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἐρῶ (Ξ. Ἀθ. πολ. 2) — отже, спершу я скажу так.

Σ Іноді в другій особі futurum indicativi має значення пом'якшеного, порівняно з імперативною формою, наказу. Заперечення в цьому випадку — οὐ: χειρὶ δ' οὐ ψαύσεις ποτέ (Εὐρ. Μ. 1310) — ніколи не торкайся рукою.

Дія, яку мають намір здійснити, виражається через перифрастичний зворот μέλλω з інфінітивом презенса або аориста, що відповідає латинській конструкції coniugatio periphrastica activa: μέλλω ὑμᾶς διδάξειν (Πλ. Ἀπ. 21) — маю вас навчати.

Σ Поєднання μέλλω з інфінітивом часто рівнозначне виразам: ὑπάρχει ἐλπίδα *є надія, можна надіятись*, πρόκειται *очікує*, πρέπει *годиться:* σύντεμνε τὰς ἀποκρίσεις, εἰ μέλλω σοί ἕπεσθαι (Πλ. Πρωτ. 33) — скажи коротко, чи маю за тобою іти.

§ 244.5. Минулий час результативного виду (perfectum, παρακείμενος)

Дійсний спосіб перфекта виражає, головним чином, стан у теперішньому, який є результатом минулої дії. В такій функції "актуального теперішнього" перфект функціонує в прозі класичного періоду: ἕστηκα *я став і стою*, πέποιθα *я повірив і довіряю*. Звідси походить презенсне значення окремих перфектних форм дієслів, що означають фізичний та психічний стан: οἶδα *я знаю*, ἔοικα *я звик*, δέδοικα *я боюсь*, κέκτημαι *я володію, посідаю*, μέμνημαι *пам'ятаю:* οἶδα γὰρ ὅτι ὀλίγοις τισί ταῦτα καὶ δοκεῖ καὶ δόξει (Πλ. Κριτ. 49) — знаю, що таким видається і видаватиметься для якихось небагатьох.

Перфект дієслів, що позначають певні звуки і афекти, розглядається як інтенсивний презенс. Підтвердженням цього деякі дослідники вважають редуплікцію як експресивну ознаку: κέκραγα(= κράζω) *я кричу*, γέγηθα (= ἥδομαι) *я радію*.

Інтенсивний перфект-презенс міг замінюватись описовою конструкцією: τεθαύμακα = ἔχω θαυμάσας, ἐζήλωκα = ζηλώσας ἔχω; звідси беруть витоки аналітичні форми перфекта в сучасній новогрецькій мові.

Σ Як і теперішній час, перфект може заступати майбутній, коли мовець уявляє очікувану подію як таку, що вже відбулась: εἴ με τόξων ἐγκρατὴς αἰσθήσεται, ὅλωλα (Σοφ. Φιλ. 75) — якщо він

προσθῇς τι, ἕτερος εὐθὺς γέγονε (Πλ. Εὐθ. 432) — якщо щось віднімеш чи додасиш, кількість одразу стане іншою.

Σ Форми перфекта другого активного мають неперехідне значення, а за своїм вживанням вони первісно протистояли перехідним презенсам та аористам. Часто в такій кореляції їм відповідають медіальні форми презенса: δέδορκα / δέρκομαι, γέγονα / γίγνομαι, πέποιθα / πείθομαι, γέγηθα / γήθομαι тощо. Активний перфект з перехідним значенням з'являється тільки з V ст.до н.е.

Σ Перфект, який, в цілому, представляв лексичний розряд основ на позначення інактивності, фізичного чи психічного стану, не служив для розповіді про минулі події. Лише з III ст. до н.е. він поступово починає перебирати функції аориста. З часом перфект втрачав свою своєрідність і вживався паралельно з аористом як його експресивна заміна.

Σ Перфектне значення може виражатись і перифрастично — за допомогою εἰμί та participium perfecti: ἐγὼ τὸ πρᾶγμα εἰμὶ τοῦτο δεδρακώς (= δέδρακα) (Λυσ. 1,34) — я зробив цю справу; οὐκ ἦν πρεσβεία πρὸς οὐδένα τότε ἀπεσταλμένη τῶν Ἑλλήνων (Δημ. 21,109) — тоді не було послане жодне посольство від греків.

§ 244.6. Давноминулий час (plusquamperfectum, ὑπερσυντελικός)

Давноминулий час виражає доконану дію і обмежений у тривалості стан, який існував у минулому внаслідок цієї дії: εἱστήκειν *я стояв*, ἐκεκτήμην *я володів*, ἐμεμνήμην *я пам'ятав*, ᾔδειν *я знав*. Плюсквамперфект відноситься до перфекта, як імперфект до презенса: κατηγορίαι ἐγίγνοτο πολλαὶ τῶν Ἀθηναίων, ἃ παρενενομήκεσαν (Ξ. Ἑλλ. 21,31) — з'явилось багато звинувачень на афінян за беззаконня.

Σ Грецький плюсквамперфект не означає, як у латинській мові, минулу доконану дію, що відбулась раніше іншої минулої дії. Попередню дію в минулому в грецькій мові виражає, як правило, аорист, хоча іноді трапляється їх темпоральний збіг: ἦλθον οἱ Ἰνδοὶ ἐκ τῶν πολεμίων, οὓς ἐπεπόμφει Κῦρος ἐπὶ κατασκοπήν (Ξ. Κυρ. 6,2,9) — прибули індійці, яких Кір послав на розвідку.

§ 244.7. Майбутній час третій (futurum III, μέλλων III)

Майбутній час третій дійсного способу означає в майбутньому те ж саме, що й перфект у минулому, тобто майбутній стан, який

виникне внаслідок певної дії і буде існувати в майбутньому: ἑστήξω *стану і стоятиму*, κεκτήσομαι *здобуду і володітиму*, μεμνήσομαι *запам'ятаю і пам'ятатиму:* ταῦτα ποιούντων ἡμῶν, εὐθὺς ἂν Ἀριαῖος ἀποσταίη, ὥστε φίλος ἡμῖν οὐδεὶς λελείψεται (Ξ. Ἀν. 2,4,5) — коли ми так вчинимо, одразу може відступись Аріей, так що не залишиться у нас жодного друга.

Σ Третій майбутній час іноді вказує, що дія відбувається одразу ж, негайно: φράζει καὶ πεπράξεται (Ἀριστοφ. Πλουτ. 1027) — він каже, і це буде зроблено.

Σ Мають місце випадки перифрастичного вираження активних форм futurum III за допомогою ἔσομαι з participium perfecti activi: ἂν ταῦτα εἰδῶμεν καὶ τὰ δέοντα ἐσόμεθα ἐγνωκότες καὶ λόγων ματαίων ἀπηλλαγμένοι (Ξ. Ἀν. 2,45) — якщо ми це побачимо і довідаємось про те, що слід, і полишимо марні слова.

§ 245. Значення часів у кон'юнктиві, оптативі, інфінітиві

Часи у всіх способах, окрім індикатива, в інфінітиві та дієприкметнику не мають власне часового значення, а вказують на вид дії. Ці форми в презенсі означають дію, що триває або повторюється, в аористі — дію, що починається або одномоментну, в перфекті — результативну:

• τί ἔρωμαι; (Πλ. Γοργ. 317) — що сказати?

• ποῖ φύγω; (Ἀριστοφ. Ὄρ. 353) — куди втекти? θεοῦ θέλοντος κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοις — якщо бог захоче, і на циновці попливеш;

• ὄλοιτο μὲν μή (Εὐρ. Μ. 83) — о, щоб він не загинув;

• μηδέποτε δοῦλον ἡδονῆς σεαυτόν ποίει — ніколи не ставай рабом насолоди;

• ταῦτα οὐχ ἡδέα ἀκούειν (Δημ. Φιλ. 1,18) — це неприємно слухати.

На відміну від сказаного, в незалежних реченнях часи кон'юнктива, оптатива та імператива, вцілому, відносяться до майбутнього: ἴωμεν *ходімо*; ἀκούσωμεν *послухаймо*; ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ γένοιτ' ἄν ποτε καὶ κακός εὐτύχοι *хороша людина ніколи не може стати лихою*; λέγε *кажи;* εἰπέ *скажи.*

У підрядних реченнях та в абсолютних конструкціях з інфінітивом способи кон'юнктив, оптатив та імператив можуть виражати час, але лише залежно від часу присудка головного речення:

• якщо оптатив та інфінітив презенса замінюють індикатив голов-

них часів, то означають теперішню дію: ἡ μήτηρ διηρώτα τὸν Κῦρον πότερον βούλοιτο μένειν ἢ ἀπιέναι (Ξ. Κυρ. 1,3,15) — мати розпитувала Кіра, чи хоче він залишитись, чи піти; Σωκράτης ἡγεῖτο θεοὺς πάντα εἰδέναι (Ξ. Ἀπ. 1,2,19) — Сократ вважав, що боги все знають;

• якщо оптатив та інфінітив презенса заступають індикатив історичних часів, то мають значення минулого часу: ἔλεγόν τινες ὅτι κατίδοιεν στράτευμα (Ξ. Ἀν. 4,4,40) — деякі казали, що бачили військо; οἱ στρατηγοὶ διηγοῦντο ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τοὺς πολεμίους πλέοιεν (Ξ. Ἑλλ. 1,7,5) — стратеги вважали, що вони підпливли до ворогів;

• оптатив та інфінітив аориста позначають теперішню або майбутню дію: Περικλῆς προηγόρευε τοῖς Ἀθηναίοις ὅτι Ἀρχίδαμος μέν μοι ξένος εἴη, οὐ μέντοι ἐπὶ κακῷ γε τῆς πόλεως γένοιτο (Θ. 3,16) — Перікл оголосив афінянам, що Архідам є його гостем і щоб той нічого не потерпів від міста.

Σ Футуральний оптатив та інфінітив завжди відносять дію до майбутнього: Κῦρος ἔλεγεν ὅτι ἡ ὁδός ἔσοιτο εἰς Βαβυλῶνα (Ξ. Ἀν. 1,4,11) — Кір сказав, що дорога проляже у Вавилон.

§ 246. Значення часів у дієприкметнику

Дієприкметник не має власного часового значення, а виражає відношення дії чи стану, які ним позначаються, до основної дії керуючого дієслова. Ця корелятивність споріднює грецький дієприкметник з латинським, який також має видове та лише відносно-часове значення.

Таким чином, дієприкметник теперішнього часу має значення недоконаного виду і вказує на дію (стан), одночасну з дією (станом) дієслова-присудка: πολλοὶ μὲν ὄντες εὐγενεῖς εἰσι κακοί (Εὐρ. Ἑλ. 551) — багато-хто, будучи благородного походження, є недостойними; ἑπτὰ ἡμέρας μαχόμενοι διετέλεσαν (Ξ. Ἀν. 4,3,2) — вони безперервно боролись протягом семи днів; τὰ δέκα τάλαντα ὁρώντων, φρονούντων, βλεπόντων ἔλαθον ὑμῶν ἀφελόμενοι (Αἰσχ. 3,94) — коли побачили, зрозуміли, відчули: вони забрали десять талантів і заховали; κλαίων ἄψει τῶνδε (Εὐρ. Ἡρ. 270) — хто їх торкнеться, зазнає покарання.

Дієприкметник аориста має значення доконаного виду і виражає дію, яка передує дії дієслова-присудка: δειπνεῖτε· δειπνήσαντες δὲ ἀπελαύνετε (Ξ. Κυρ. 3,1,37) — обідайте, пообідавши ж, вирушайте;

ἐπιπεσὼν τῇ Φαρναβάζου στρατοπεδειᾷ τῆς μὲν προφυλακῆς αὐτοῦ Μισῶν ὄντων πολλοὶ ἔπεσον (Ξ. Ἑλλ. 4,1,24) — коли він напав на військо Фарнабаза, багато загинуло сторожі з лідійців; ἀσκήσαντες ἐπιθησόμεθα τοῖς πολιτικοῖς (Πλ. Γοργ. 527) — набувши досвіду, іноді займатимемось політичними справами.

Дієприкметник перфекта зберігає характерне для цього часу значення результативного виду і означає минулу дію, наслідки якої співіснують протягом дії дієслова-присудка: εἶπω τι τῶν εἰθότων, ὦ δέσποτα; (Ἀριστοφ. Β. 1) — чи скажу щось зі звичного, господарю? οἱ Ἕλληνες διαβεβηκότες ἀπεῖχον τῆς χαράδρας ὅσον ὀκτὼ σταδίους (Ξ. Ἀν. 3,4,3) — наблизившись, греки опинились на відстані восьми стадій від ущелини.

Дієприкметник майбутнього часу відносить дію до передбачуваного або наперед визначеного майбутнього; після дієслів руху заступає підрядні речення мети: τοῦτο λέξων ἔρχομαι (Ξ. Ἀγ. 2,7) — я прийду це сказати; ναὶ μὰ τοὺς θεούς σε ἐπαναθεασόμενος ᾖα (Ξ. Κυρ. 5,4,10) — клянусь богами: я прийшов тебе побачити.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ, 1, 97

Ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων τοσάδε ἐπῆλθον πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μηδικοῦ, ἃ ἐγένετο πρός τε τὸν βάρβαρον αὐτοῖς καὶ πρὸς τοὺς σφετέρους ξυμμάχους νεωτερίζοντας καὶ Πελοποννησίων τοὺς αἰεὶ προστυγχάνοντας ἐν ἑκάστῳ. ἔγραψα δὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποιησάμην διὰ τόδε, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ ἅπασιν ἐκλιπὲς τοῦτο ἦν τὸ χωρίον καὶ ἢ τὰ πρὸ τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικὰ ξυνετίθεσαν ἢ αὐτὰ τὰ Μηδικά· τούτων δὲ ὅσπερ καὶ ἥψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλληνικὸς, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη· ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἵῳ τρόπῳ κατέστη.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ, ς, 4,19-21

Οἱ δὲ Θηβαῖοι εὐθὺς μὲν μετὰ τὴν μάχην ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας ἄγγελον ἐστεφανωμένον, καὶ ἅμα μὲν τῆς νίκης τὸ μέγεθος ἔφραζον, ἅμα δὲ βοηθεῖν ἐκέλευον, λέγοντες ὡς νῦν ἐξείη Λακεδαιμονίους πάντων ὧν ἐπεποιήκεσαν αὐτοὺς τιμωρήσασθαι. τῶν δὲ Ἀθηναίων ἡ βουλὴ ἐτύγχανεν ἐν ἀκροπόλει καθημένη. ἐπεὶ δ' ἤκουσαν τὸ γεγενημένον, ὅτι μὲν σφόδρα ἡνιάθησαν πᾶσι δῆλον ἐγένετο· οὔτε γὰρ ἐπὶ ξένια τὸν κήρυκα ἐκάλεσαν, περί τε τῆς βοηθείας οὐδὲν ἀπεκρίναντο. καὶ Ἀθήνηθεν μὲν οὕτως ἀπῆλθεν ὁ κήρυξ. πρὸς μέντοι Ἰάσονα, σύμμαχον ὄντα, ἔπεμπον σπουδῇ οἱ

Θηβαῖοι, κελεύοντες βοηθεῖν, διαλογιζόμενοι πῇ τὸ μέλλον αποβήσοιτο. ὁ δ' εὐθὺς τριήρεις μὲν ἐπλήρου, ὡς βοηθήσων κατὰ θάλατταν, συλλαβὼν δὲ τό τε ξενικὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἱππέας, καίπερ ἀκηρύκτῳ πολέμῳ τῶν Φωκέων χρωμένων, πεζῇ διεπορεύθη εἰς Βοιωτίαν, ἐν πολλαῖς τῶν πόλεων πρότερον ὀφθεὶς ἢ ἀγγελθεὶς ὅτι πορεύοιτο. πρὶν οὖν συλλέγεσθαί τι πανταχόθεν ἔφθανε πόρρω γιγνόμενος, δῆλον ποιῶν ὅτι πολλαχοῦ τὸ τάχος μᾶλλον τῆς βίας διαπράττεται τὰ δέοντα. ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο εἰς τὴν Βοιωτίαν, λεγόντων τῶν Θηβαίων ὡς καιρὸς εἴη ἐπιτίθεσθαι τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἄνωθεν μὲν ἐκεῖνον σὺν τῷ ξενικῷ, σφᾶς δὲ ἀντιπροσώπους, ἀπέτρεπεν αὐτοὺς ὁ Ἰάσων, διδάσκων ὡς καλοῦ ἔργου γεγενημένου οὐκ ἄξιον αὐτοῖς εἴη διακινδυνεῦσαι, ὥστε ἢ ἔτι μείζω καταπρᾶξαι ἢ στερηθῆναι καὶ τῆς γεγενημένης νίκης.

ЛЕКЦІЯ 129

§ 247. Спосіб дієслова (modus, ἔγκλισις)

Термін ἔγκλισις для позначення категорії способу запровадив Арістарх Самофракійський (217—145 рр. до н.е.). Аполлоній Дискол користувався назвою διάθεσις, яка згодом перейшла на позначення стану.

Грецькі граматисти розглядали поняття способу як вияв ставлення мовця до дії у плані її реальності, бажаності, можливості або необхідності.

§ 247.1. Дійсний спосіб (indicativus, ὁριστική)

Дійсний спосіб служить для визначення дії, буття, стану як об'єктивно існуючих. Діонісій Фракієць і Аполлоній Дискол використовували термін ὁριστική (від ὁρίζω *визначати, встановлювати*), вкладаючи в це поняття конкретно визначеної реальності, констатацію факту буття.

Система індикатива охоплює лексичні показники двох рівнів:

1) первісного, співмірного з латинським і українським дійсним способом;

2) похідного, який обмежується індикативом історичних часів з модальними частками ἄν та εἴθε, для вираження неіснуючої можливості та нездійсненого бажання.

Первісне значення індикатива

Індикатив за своїм основним значенням — це спосіб дійсності (modus realis):

• індикатив у сполученні з μικροῦ, ὀλίγου (δεῖν) *майже, мало що* обмежує значення дії: τὸ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ὑπομιμνήσκειν μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν (Δημ. 18, 269) — нагадування про власне благодійництво майже тотожне докорянню; ὀλίγου ἐμαυτῷ ἐπελαθόμην (Πλ. 'Απ. 17) — я ледве не забув.

• поєднання індикатива імперфекта ἔδει *належало(б)*, χρῆν *треба було*, προσῆκε *годилося(б)*, ἐξῆν *можна(б) було*, а також форми ἦν та прикметників (включаючи дієслівні) середнього роду з інфінітивом служать для вираження можливості, необхідності, етичних зобов'язань: ἔδει τὰ ἐνέχυρα τότε λαβεῖν (Ξ. 'Αν. 7,6,28) — слід було б тоді взяти завдаток; σμικρά γε καὶ οὐκ ἄξια ἦν λέγειν (Πλ. Φαιδρ. 267) — мізерним і невартим уваги було б казати.

Аналогічне значення має сполучення імперфекта дієслова βούλομαι з інфінітивом: ἐβουλόμην μὲν οὖν καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὰς ἐκκλησίας ὀρθῶς διοικεῖσθαι καὶ τοὺς νόμους ἰσχύειν (Αἰσχιν. 3,2) — я хотів впорядкувати раду і збори та зміцнити закони.

Вторинне значення індикатива

Дійсний спосіб історичних часів з часткою ἄν означає:

• недійсну дію або нереальну можливість (indicativus irrealis) у минулому: ἔνθα δὴ ἔγνω ἄν τις ὅσον ἄξιον εἶναι τὸ φιλεῖσθαι ἄρχοντα (Ξ. Κυρ. 7,1,38) — тоді хтось зрозумів би, в якій мірі варто любити правителя;

• можливість у минулому (indicativus potentialis): τότε ὀψὲ ἦν καὶ τὰς χεῖρας οὐκ ἄν καθεώρων (Ξ. Ἑλλ. 1,77) — тоді було так пізно, що вони й (власних) рук не могли побачити;

• невизначене повторення (поновлення, ἐπανάληψις) дії в минулому (indicativus iterativus): διηρώτων ἄν αὐτούς (Πλ. 'Απ. 22) — я розпитував їх; ὁπότε προβλέψειέ τινας, εἶπεν ἄν (Ξ. Κυρ. 7,1,10) — коли б я міг передбачити щось, сказав би.

Індикатив імперфекта й аориста з частками εἴθε, εἰ γάρ виражає нездійснене або нездійсненне бажання (відповідає лат. imperfectum і plusquamperfectum з utinam): εἴθ' ἦσθα δυνατός, ὅσον πρόθυμος εἶ (Εὐρ. Ἡρ. 731) — о, якщо б ти був могутнім настільки, наскільки є хоробрим.

Бажання, яке об'єктивно вважається неможливим для здійснення, можна висловити описово за допомогою ὤφελον (εἰθ' ὤφελον, εἰ γὰρ ὤφελον) з інфінітивом презенса або аориста: εἴθ' ὤφελες τότε εὐθέως λιπεῖν βίον (Εὐρ. Ἑλ. 388) — о, коли б ти тоді одразу полишила життя; εἰ γὰρ ὤφελον οἷοι τε εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐξεργάζεσθαι (Πλ. Κριτ. 44) — коли б більшість людей спроможні були заподіювати найбільші лиха.

§ 247.2. Умовний спосіб (coniunctivus, ὑποτακτική)

Назва умовного способу ὑποτακτική (від ὑποτάττω *підпорядковувати*) свідчить, що античні граматисти розуміли його як синтаксичну категорію, семантика якого залежить від сполучників і синтаксичної функції.

З позиції синтаксису в системі кон'юнктива можна виділити умовний спосіб переважно незалежних суджень або головних речень (волюнтативний і деліберативний) та проспективний кон'юнктив як зграматизований спосіб присудка підрядних речень.

Для вираження волевиявлення служать:

• кон'юнктив заохочення (coniunctivus hortativus) виражає запрошення, спонукання до дії, ввічливий наказ; заперечення при ньому μή та похідні заперечні слова. Цей вид кон'юнктива може виступати лише в 1-й особі однини або множини: ἴωμεν καὶ ἀκούσωμεν τοῦ ἀνδρός (Πλ. Πρωτ. 319) — ходімо і послухаємо чоловіка.

Σ Часто для підсилення заохочення додаються слова ἄγε, ἴθι, φέρε: φέρε δὴ καὶ τὰς μαρτυρίας ὑμῖν ἀναγνῶ (Δη. 18,267) — дай-но я зачитаю вам свідоцтва.

• кон'юнктив заборони (coniunctivus prohibitivus) ставиться в другій і третій особі однини та множини аориста із запереченням μή; він вживається замість імператива аориста: μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίζῃς (Ἰσ. 1,29) — не зневажай нікого в нещасті.

Кон'юнктив на позначення вагання, сумніву (coniunctivus dubitativus або deliberativus) ставиться в запитаннях, що виражають нерішучість, роздуми мовця. Здебільшого вживається в 1-й особі однини і множини, часто в сполученні з словами βούλει, βούλεσθε. Заперечення — μή. Τί ἔρωμαι; (Πλ. Γοργ. 317) — що мені сказати? βούλεσθε συνέδριον κατασκευάσωμεν; (Πλ. Πρωτ. 317) — чи не укріпити нам раду?

Σ Замість деліберативного кон'юнктива зустрічається близький до нього індикатив майбутнього часу з емфатичним запереченням οὐ μή: τοὺς πονηροὺς οὐ μή ποτε βελτίους ποιήσετε; (Αἰσχιν. 3,177) — лихих ви ніколи не зробите кращими?

Проспективний кон'юнктив означає очікувану дію; в Гомера вживається з часткою ἄν (або епічною κέν) чи без неї замість майбутнього часу: οὐ γάρ πω τοίους ἴδον ἀνέρας οὐδὲ ἴδωμαι (Ὅμ. Ἰλ. Α, 262) — чи я ж не побачив тих ані не побачу мужів; νῦν δ' ἂν πολλὰ πάθωσι (Ὅμ. Ἰλ. Χ, 503) — зараз багато потерплять.

Σ Морфологічна подібність і лексико-семантична спорідненість саме проспективного кон'юнктива з майбутнім часом дає підстави пов'язувати виникнення форм сигматичного футурума з парадигми кон'юнктива аориста.

Σ В аттічному діалекті проспективний кон'юнктив з часткою ἄν майже виключно зустрічається в підрядних реченнях.

§ 247.3. Бажальний спосіб (optativus, εὐκτική)

Визначення цього способу, названого εὐκτική (від εὔχομαι *просити, бажати*), належить Діонісію Фракійцю, який уперше розмежував дві основні його функції: вираження бажання і можливості.

Оптатив означає бажання, яке відноситься до теперішнього або майбутнього і суб'єктивно вважається здійсненним. При ньому часто зустрічаються службові частки εἴθε, εἰ γάρ (у поетів інколи виступає ὡς); він послуговується запереченням μή: ὦ παῖ, γένοιο πατρὸς εὐτυχέστερος (Σοф. Αἰ. 550) — о дитя, коли б ти був щасливішим за батька; εἴθε μή ποτε γνοίης ὃς εἶ (Σοф. Οἰδ.Τ. 1068) — о, якщо б ти ніколи не довідався, хто ти є; εἰ γὰρ γενοίμην, τέκνον, ἀντί σου νεκρός (Εὐρ. Ἱππ. 1140) — якщо б я, дитя, помер замість тебе; ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅστις τοιαῦτά γε ῥέζοι (Ὁμ. Ὀδ. α, 47) — щоб загинув і інший, який це вчинив.

Оптатив з часткою ἄν виражає можливість, спроможність виконання дії в теперішньому або майбутньому: ὁ ἀγαθός ἀνὴρ γένοιτ' ἄν ποτε καὶ κακός (Πλ. Πρωτ. 345) — хороша людина могла б колись стати і лихою.

Σ Оптатив з ἄν у формі 2-ї особи вживається для пом'якшення наказу замість імператива: χωροῖς ἄν εἴσω (Σοф. Ἠλ. 1491) — можеш іти геть. Інколи використовується для послаблення категоричності індикатива: οὐκοῦν ἡ ῥητορικὴ δημηγορία ἂν εἴη (= ἐστί) (Πλ. Γοργ. 115) — хіба риторика не могла б бути наставницею народу.

Σ У Гомера й Геродота через оптатив з ἄν іноді висловлюється припущення, яке відноситься до минулого (замість індикатива історичних часів з ἄν). Це пояснюється тим, що первісно оптатив виражав як реальну, так і нереальну можливість: καὶ νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν Αἰνείας (Ὁμ. Ἰλ. Ε, 311)— і загинув би вождь мужів Еней; εἴησαν δ' ἄν οὗτοι Κρῆτες (Ἡρ. Ἱστ. 1,2) — це мали б бути критяни.

Σ У поезії оптатив можливості іноді виступає без ἄν: Ζεῦ, δύνασίν τις ἀνδρῶν ὑπερβασίᾳ κατέσχοι (Σοф. 'Αντ. 605) — о Зевсе, хто з людей міг би здолати насильство злочинним шляхом.

§ 247.4. Наказовий спосіб (imperativus, προστακτική)

Вживання наказового способу, який позначався започаткованим Діонісієм Фракійцем терміном προστακτική (від προστάττω *наказувати*), нічим не різниться в латинській та українській мовах. Заперечення — μή.

Імператив аориста вказує на конкретну ситуацію для волевиявлення і виражає переважно наказ; заборону здебільшого висловлюють через кон'юнктив аориста, але допускається і перший варіант: μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως (Πλ. 'Απ. 17) — ніхто з вас нехай не очікує іншого.

Σ Інколи через імператив дається дозвіл, виражається згода чи схвалення: εἰ ἀληθῆ, σώζου (Δημ. 19,82) — якщо це правда, рятуйся; ἐθέλω σοι ξυγχωρῆσαι καὶ ἔστω οὕτως (Πλ. Κριτ. 491) — хочу погодитися з тобою, і нехай так буде.

Σ У койне наказ також виражається майбутнім часом, особливо часто — в формі 2-ї особи однини чи множини: οὐ φονεύσεις (Κατὰ Μαθθ. 5, 21) — не вбивай.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ, 142

'Βούλει οὖν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν πάλιν ἐξ ἀρχῆς ἐπανέλθωμεν, ἐάν τι ἡμῖν ἐπανιοῦσιν ἀλλοῖον φανῇ;' 'πάνυ μὲν οὖν βούλομαι.' 'οὐκοῦν ἓν εἰ ἔστι, φαμέν, τὰ συμβαίνοντα περὶ αὐτοῦ, ποῖά ποτε τυγχάνει ὄντα, διομολογητέα ταῦτα· οὐχ οὕτω;' 'ναί.' 'ὅρα δὴ ἐξ ἀρχῆς. ἓν εἰ ἔστιν, ἆρα οἷόν τε αὐτὸ εἶναι μέν, οὐσίας δὲ μὴ μετέχειν;' 'οὐχ οἷόν τε.' 'οὐκοῦν καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἑνὸς εἴη ἂν οὐ ταὐτὸν οὖσα τῷ ἑνί· οὐ γὰρ ἂν ἐκείνη ἦν ἐκείνου οὐσία, οὐδ' ἂν ἐκεῖνο τὸ ἓν ἐκείνης μετέχειν, ἀλλ' ὅμοιον ἂν λέγειν ἕν τε εἶναι καὶ ἓν ἕν. νῦν δὲ οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις, εἰ ἓν ἕν, τί χρὴ ξυμβαίνειν, ἀλλ' εἰ ἓν ἔστιν· οὐχ οὕτω;' 'πάνυ μὲν οὖν.' 'οὐκοῦν ὡς ἄλλο τι σημαῖνον τὸ ἔστι τοῦ ἕν;' 'ἀνάγκη.' 'ἆρα οὖν ἄλλο ἢ ὅτι οὐσίας μετέχει τὸ ἕν, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ λεγόμενον, ἐπειδάν τις συλλήβδην εἴπῃ ὅτι ἓν ἔστιν; ''πάνυ γε.' 'πάλιν δὴ λέγωμεν, ἓν εἰ ἔστι, τί συμβήσεται. σκόπει οὖν, εἰ οὐκ ἀνάγκη ταύτην τὴν ὑπόθεσιν τοιοῦτον ὂν τὸ ἓν σημαίνειν, οἷον μέρη ἔχειν.' ' πῶς; ' ' ὧδε· εἰ τὸ ἔστι τοῦ ἑνὸς ὄντος λέγεται καὶ τὸ ἓν τοῦ ὄντος ἑνός, ἔστι δὲ οὐ τὸ αὐτὸ ᾗ τε οὐσία καὶ τὸ ἕν, τοῦ αὐτοῦ δὲ ἐκείνου, οὗ ὑπεθέμεθα, τοῦ ἑνὸς ὄντος, ἆρα οὐκ ἀνάγκη τὸ ὅλον ἓν ὂν εἶναι αὐτό '

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ, 9, 11,18,20

Ἵστανται δὲ καὶ ποδοστράβαι ταῖς ἐλάφοις ἐν τοῖς ὄρεσι περὶ τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ῥεῖθρα καὶ τὰς νάπας ἐν ταῖς διόδοις καὶ τοῖς ἔργοις πρὸς ὅ, τι ἂν προσίῃ. χρὴ δὲ εἶναι τὰς ποδοστρίβας σμίλακος πεπλεγμένας, μὴ περιφλοίους, ἵνα μὴ σήπωνται, τὰς δὲ στεφάνας εὐκύκλους ἐχούσας, καὶ τοὺς ἥλους ἐναλλὰξ σιδηροῦς τε καὶ ξυλίνους ἐγκαταπεπλεγμένους ἐν τῷ πλοκάνῳ· μείζους δὲ τοὺς σιδηροῦς, ὅπως ἂν οἱ μὲν ξύλινοι ὑπείκωσι τῷ ποδί, οἱ δὲ πιέζωσι...ἐπειδὰν δὲ εὕρῃ ἀνεστραμμένον τὴν ποδοστάβην, μεταθεῖν ἐπιλύσαντα τὰς κύνας καὶ ἐπικελεύσαντα κατὰ τὸν ὁλκὸν τοῦ ξύλου, σκοπούμενον ὅποι ἂν φέρηται...ἁλίσκονται δὲ καὶ ἄνευ ποδοστράβης διωκόμεναι, ὅταν ᾖ ἡ ὥρα θερίνη· ἀπαγορεύουσι γὰρ σφόδρα, ὥστε ἑστῶσαι ἀκοντίζονται.

ЛЕКЦІЯ 130

§ 248. Стан дієслова (genus, διάθεσις)

В античних граматистів не було одностайності в назві категорії стану; вони послуговувались термінами γένος, διάθεσις, з яких останній міг означати і спосіб.

Припускають, що поняття стану грецькі античні мовознавці пов'язували з лексичним значенням дієслова, надаючи цій категорії семантично-синтаксичної опосередкованості.

§ 248.1. Активний стан (activum, ἐνεργητική)

Грецькі граматисти для позначення активного стану вживали терміни ἐνεργεια *дія* та δραστήριος *діяльність, активність*. Найчіткішою в цьому є позиція Аполлонія Дискола, який відносив до активного стану перехідні дієслова (μεταβατικά), що виражають дію або стан суб'єкта, спрямовані на об'єкт.

Дієслова активного стану подають підмет як виконавця, суб'єкта дії. Серед них розрізняють перехідні (μεταβατικά) і неперехідні (ἀμετάβατα) дієслова. Перехідні дієслова скеровують дію на відмінний від суб'єкта об'єкт, який завжди виступає в знахідному відмінку.

Неперехідні дієслова виражають дію, яка пов'язана з об'єктом у непрямому відмінку або через прийменникове керування. Дія неперехідного дієслова може обмежуватись на суб'єктові (т. зв. нейтральні, οὐδέτερα) дієслова: ζῶ *живу*, πάσχω *терплю*.

Численні дієслова в активному стані можуть мати поряд з перехідним значенням також і неперехідне (подібно як у латинській і українській мовах):

• ἔχω τι *мати щось* — ἔχω *матись, перебувати;*

• ἄγω τινά, τι *вести когось, щось* — ἄγω *йти;*

• ἀπαγορεύω τινί τι *відмовляти комусь у чомусь* — ἀπαγορεύω *втомлюватись, припинятися;*

• ἐκλείπω τι *полишати щось* — ἐκλείπω *ховати;*

• τελευτάω τι *завершувати щось* — τελευτάω *помирати.*

Деякі перехідні дієслова розглядаються як неперехідні, коли отримують префікс. Наприклад:

• βάλλω *кидати,* будучи складеним з префіксами, набуває неперехідного значення: ἐμβάλλω, εἰσβάλλω *нападати,* συμβάλλω *з'єднувати*;

• ἀνίημι *відпускати, послаблятися*: ἕως τὸ πῆμα τῆς νόσου ἀνῇ (Соф. Філ. 764) —допоки не припиниться (пройде) страждання через хвороби, μὴ ἀνίετε τιμῶντες (Пл. Ном. 741) — не припиняйте вшановувати;

• ἐνδίδωμι *уступати*: οὐκ ἐνέδοσαν οἱ Μειδαῖοι (Θ. 4,129) — мідійці не уступили;

• ἐπιδίδωμι *розвиватись*: εἰς εὐδαιμονίαν ἐπέδωκεν ἡ πόλις (Ἰσ. 3,32) — держава прагне до щастя;

• ἐπιμείγνυμι *змішуватись*: ἐπεμείγνυσαν ἀδεῶς ἀλλήλοις (Θ. 1,2) — вони безстрашно сходились.

Трапляється навпаки, коли деякі неперехідні дієслова сприймаються як перехідні:

• μένω τι *очікувати*: οἱ πελτασταὶ οὐκ ἔμειναν τοὺς ὁπλίτας (Ξ. Ἀν. 4,4,20) — пелтасти не дочекались гоплітів;

• ὄμνυμι *присягати,закликати у свідки*: ὄμνυμι θεοὺς καὶ θεάς (Ξ. Ἀν. 6,6,17) — клянусь богами й богинями.

Велика кількість неперехідних дієслів, головним чином тих, що означають рух, з префіксами стають перехідними. Найяскравішими в цьому відношенні виступають дієслова, складені з κατά, які означають загибель, знищення, що виникає внаслідок дії, визначеної цим простим дієсловом: κατακυβεύω *програвати в кості* (κυβεύω *грати в кості*), καθιππεύω *осилити кіннотою.*

Деякі перехідні дієслова у формі аориста та перфекта других мають неперехідне значення: ἵστημι (ἕστηκα *я поставив*, ἔστην *я став*), δύω (δέδυκα *я занурив*— ἔδυν *я потонув*), φύω (πέφυκα *я*

створив — ἔφυν *я народився*), ἔσβεσα *я згасив* — ἔσβην *я погас*), ἀπόλλυμι (ἀπόλωλα *я загинув*) тощо. (Див. Додаток 2.1.).

§ 248.2. Медіальний стан (medium, μέση)

Античні граматисти розглядали медіальний стан як проміжний між активним та пасивним і відносили до нього дієслова, які не мали форм з протилежним становим значенням (μέσα ῥήματα). На позначення таких дієслів, що випадали із системи опозиції актив — пасив, співіснували терміни: μεσότης, μέση, ἐπίμεσος.

Медіальний стан означає дію, безпосередньо чи опосередковано скеровану на суб'єкт. Розрізняють такі види медія:

• безпосередньо зворотний (medium directum, μέση εὐθεῖα), якщо суб'єкт є одночасно і об'єктом своєї дії. Він рівнозначний відповідному дієслову в активі з прямим додатком, вираженим зворотним займенником: λούομαι *миюсь* = λούω ἐμαυτόν *мию самого себе*, χρίομαι *намащуюсь* = χρίω ἐμαυτόν, γυμνάζομαι = γυμνάζω ἐμαυτόν, ὁπλίζομαι = ὁπλίζω ἐμαυτόν: οἱ μεν γυμνασάμενοι καὶ λουσάμενοι, οἱ δὲ καὶ χρισάμενοι παρῆλθον ἐπὶ δεῖπνον (Ξ. Συμ. 1,7) — одні, повправлявшись і помившись, інші — так і намащеними прибули на обід.

Σ Інколи для уточнення того, що дієслово вживається в безпосередньо зворотному значенні, додається зворотний займенник: ἑαυτὸν ἀποκρύπτεται ὁ ποιητής (Пл.) — творець приховує себе.

• медій взаємності (medium reciprocum, μέση ἀλλοπαθής) вказує, що два або більше підмети скеровують дію один на одного. За значенням він відповідає дієслову в активному стані з додатком — взаємним займенником: φιλοῦνται (φιλοῦσιν ἀλλήλους) *вони люблять один одного*, τύπτονται (τύπτουσι ἀλλήλους) *вони б'ються*: λοιδορεῖσθαι δι' οὐ πρέπει ἄνδρας ποιητάς, ὥσπερ ἀρτοπώλιδας (Аристоф. В. 837) — поетам не годиться сваритись як продавцям випічки.

Σ Інколи медій означає страждання чи терпіння суб'єкта: τί ὁρᾷς, ἄν τίς σε τύπτῃ; τύπτομαι (Аристоф. N. 493) — чого ти дивишся, як хтось тебе б'є? Зношу побої.

• опосередковано зворотний (medium commodi, μεσή περιποιητικός) означає, що суб'єкт діє для себе, у своїх інтересах. Такі дієслова рівнозначні фразі, яка складається з відповідного дієслова в активі й зворотного займенника у давальному відмінку з прийменником або без нього: αἰτοῦμαί τι (= αἰτῶ τι ἐμαυτῷ) *прошу для себе*; εὑρίσκομαι ἀγαθόν τι (= εὑρίσκω ἐμαυτῷ ἀγαθόν τι) *набуваю собі добра*; πορίζομαι (= πορίζω τι ἐμαυτῷ) *постачаю собі*; συλλέγομαι (= συλλέγω τι ἐμαυτῷ) *збираю для себе*; ἀπωθοῦμαι τινα (= ἀπωθῶ τινά ἀπ' ἐμαυτοῦ)

відштовхую когось від себе: τοὺς ἀγράφους νόμους οὐχ οἱ ἄνθρωποι ἔθεντο, ἀλλ' οἱ θεοὶ ἔθεσαν τοῖς ἀνθρώποις (Ξ. 'Απ. 4,4,19) — неписані закони встановили не люди, але боги дали їх людям.

Σ Потрібно розрізняти ἄρχομαί τινος *починаю щось* і ἄρχω τινός *починаю першим щось*: ἐπειδὴ πρεσβύτερός εἰμι Κύρου, εἰκὸς ἄρχειν με λόγου (Ξ. Κυρ. 6,1,6) — коли я старший за Кіра, то, природно, я розпочинаю мову першим; Ξενοφῶν τοῦ λόγου ἤρχετο ὧδε (Ξ. 'Αν. 3,2,7) — Ксенофонт почав мову так.

Σ Трапляється, що опосередковано зворотний медій у множині відповідає активу з давальним відмінком взаємного займенника, що свідчить про взаємну користь для всіх суб'єктів: τὴν οὐσίαν ἐνείμαντο (= ἔνειμαν ἀλλήλοις) (Λυσ. 32,4) — вони поділили майно.

• медій динамічний (medium dynamicum) означає, що суб'єкт виконує дію з більшим напруженням, докладаючи більше зусиль: παρέχομαι (= παρέχω ἐξ ἐμαυτοῦ) *постачаю із власних засобів*, ἀποφαίνομαι γνώμην (= ἀποφαίνω γνώμην ἐξ ἐμαυτοῦ) *висловлюю свою думку*, σκοποῦμαι (= σκοπῶ ἀκριβῶς, ἐξατάξω) *розглядаю, досліджую*: οἱ μέν φασι βασιλέα κελεῦσαί τινα ἐπισφάξαι αὐτὸν Κύρῳ, οἱ δὲ αὐτὸν ἐπισφάξασθαι σπασάμενον τὸν ἀκινάκην (Ξ. 'Αν. 1,8,20) — і одні кажуть, що цар наказав комусь убити його, інші — що він себе сам убив, витягши кинджал.

Зворотні дієслова, які не мають форми активного стану, але натомість мають відносно активне значення своїх медіальних форм, називаються відкладними (deponentia medii, μέσα ἀποθετικά): ἔρχομαι *іду*, ἀκρυῶμαι *слухаю*, αἰσθάνομαι *відчуваю*, πυνθάνομαι *довідуюсь*, κεῖμαι *лежу*, καθίζομαι *сиджу* тощо. Особливо багато їх серед медіально-динамічних дієслів та медія взаємності.

§ 248.3. Пасивний стан (passivum, παθητική)

Поняття пасивного стану в грецькій мові бере витоки від стоїчних ὕπια κατηγορήματα, під якими розумілись предикати пасивної конструкції, та від арістотелівської категорії πάσχειν *терпіти, страждати*. Діонісій Фракієць на позначення пасивного стану вживав термін πάθος; створений Аполлонієм Дисколом термін παθητική згодом закріпився в античній мовознавчій науці.

Дієслово в пасивному стані вказує, що підмет є об'єктом дії, зазнає впливу іншої дії або речі. Логічний підмет або дійсний суб'єкт дії виражається здебільшого родовим відмінком з прийменником ὑπό (рідше ἐκ, παρά, πρός), якщо він називає особу, або в давальному відмінку, якщо означає предмет: ὁμολογεῖται πρὸς πάντων (Ξ. 'Αν.

1,9,20) — його усі переконують; θανὼν καὶ ζῶν ὁμοίως ἐκ ἐμοῦ τιμήσεται (Σοφ. Ἀντ. 210) — чи мертвий, чи живий — однаково мною шануватиметься; ὁμολογεῖταί γε παρὰ πάντων μέγας θεὸς εἶναι (Πλ. Συμ. 202) — усіма визнається, що бог є великим.

Діюча особа ставиться звичайно в давальному відмінку при пасивному перфекті, плюсквамперфекті, майбутньому третьому, при віддієслівних прикметниках: ταῦτα Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται (Ξ. Ἑλλ. 3,1,2,) — це було написано сиракузцем Фемістогеном.

На відміну від латинської і української мов, пасивні форми утворюють не лише активні перехідні дієслова, але й ті, що сполучаються з родовим і давальним відмінками:

- ἄρχω τινός *паную над кимось* — ἄρχομαι ὑπό τινος *панують наді мною*;
- ἀμελέω (καταφρονέω) τινος, τί *зневажаю когось, щось* — ἀμελοῦμαί (καταφροῦμαι) ὑπό τινος *мене зневажають*;
- πιστεύω τινί *довіряю комусь* — πιστεύομαι *мені вірять*;
- φθονῶ τινι *заздрю комусь* — φθονοῦμαι *мені заздрять*;
- ἀπειλῶ τινι *загрожую комусь* — ἀπειλοῦμαι *мені загрожують*;
- ἐπιβουλεύω τινί *замишляю проти когось* — ἐπιβουλεύομαι *проти мене інтригують*: ἡμεῖς ὑπ' Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα (Θ. 1,82) — афіняни проти нас мають злі наміри.

Деякі перехідні дієслова мають відповідниками їх пасивного стану інші неперехідні дієслова в активному стані:

- διώκω τινά *звинувачувати когось* — φείγειν *бути звинуваченим:* δέομαι κοινοὺς εἶναι τῷ τε διώκοντι καὶ τῷ φεύγοντι (Λυσ. 15,1) — я вимагаю, щоб були однакові покарання: і для обвинувача, і для звинуваченого;
- ἀγαθόν (κακόν) τι ποιω (δρῶ) *робити добро (зло)* — ἀγαθόν (κακόν) τι πασχειν *зазнавати добра (зла)*: οὐ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες εὖ κτώμεθα τοὺς φίλους (Θ. 2,40) — не отримуючи добро, але роблячи його, ми здобуваємо друзів;
- εὖ (κακῶς) τινα, ἀγαθόν (κακόν) τι λέγω *добре (погано) говорити про когось, щось* — εὖ (κακῶς) τινα, ἀγαθόν (κακόν) τι ἀκούω *про когось, щось добре (погане) чути*: δεινόν ἔστι κακῶς ἀκούειν ὑπὸ τῶν πολιτῶν (Ἰσ. 6,41) — погано — говорити зло про громадян.

Σ Перехідні дієслова ἀποτέμνω *відрізати*, ἀποκόπτω *відбивати*, ἐκκόπτω *вибивати*, ἐκτέμνω *вирізати* в пасивному стані зберігають

керування прямим додатком: οἱ στρατηγοὶ ἀπετμήθεσαν τὰς κεφαλάς (Ξ. Ἀν. 2,4,29) — стратегам відрубали голови.

Σ Якщо дієслово керує знахідним відмінком внутрішнього об'єкта, то при його переході в пасивну форму прямий додаток залишається без змін або ж стає суб'єктом: διῄρηται δὲ αὕτη ἡ ἀγορὰ τέτταρα μέρη (Ξ. Κυρ. 1,1,2) — ця площа була поділена на чотири частини; ὁ κίνδυνος κινδυνεύεται (Πλ. Λαχ. 287) — нависає небезпека.

Σ Пасивний стан деяких відкладних дієслів виражається перифрастично: напр., ἐπιμελέομαι *турбувати* — ἐπιμελείας τυγχάνω *зазнавати турботи*; αἰτιάομαι *просити* — αἰτίαν ἔχω, ἐν αἰτίᾳ εἰμί *мене просять*: εἰ μὲν ἐπαινῶ αὐτόν, δικαίως ἄν με αἰτιῶσθε, εἰ δ' αὐτῷ διαφορώτατός εἰμι, πῶς ἂν δικαίως ὑφ' ὑμῶν αἰτίαν ἔχοιμι; (Ξ. Ἑλλ. 6,6,131) — коли хвалю його, чи справедливо, щоб я вас прохав, якщо ж до нього неприязний, чи справедливо, щоб ви просили мене.

ΓΟΡΓΙΟΥ
ΕΛΕΝΗ, 6

Τὸν χρόνον δὲ τῷ λόγῳ τὸν τότε νῦν ὑπέρβας ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ μέλλοντος λόγου προβήσομαι, καὶ προθήσομαι τὰς αἰτίας δι' ἃς εἰκος ἦν γενέσθαι τὸν τῆς Ἑλένης εἰς τὴν Τροίαν στόλον. ἢ γὰρ τύχης βουλήμασι καὶ θεῶν βουλεύμασι καὶ ἀνάγκης ψηφίσμασιν ἔπραξεν ἃ ἔπραξεν, ἢ βίᾳ ἁρπασθεῖσα, ἢ λόγοις πεισθεῖσα, ἢ ἔρωτι ἁλοῦσα. εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ πρῶτον, ἄξιος αἰτιᾶσθαι ὁ αἰτιώμενος· θεοῦ γὰρ προθυμίαν ἀνθρωπίνῃ προμηθείᾳ ἀδύνατον κωλύειν. πέφυκε γὰρ οὐ τὸ κρεῖσσον ὑπὸ τοῦ ἥσσονος κωλύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἧσσον ὑπὸ τοῦ κρείσσονος ἄρχεσθαι καὶ ἄγεσθαι, καὶ τὸ μὲν κρεῖσσον ἡγεῖσθαι, τὸ δὲ ἧσσον ἕπεσθαι. θεὸς δ' ἀνθρώπου κρεῖσσον καὶ βίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις. εἰ οὖν τῇ τύχῃ καὶ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀναθετέον, τὴν Ἑλένην τῆς δυσκλείας ἀπολυτέον.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Α, 47—50

Νῦν δ' εἰς τοῦθ' ἥκει τὰ πραγματ' αἰσχύνης, ὥστε τῶν στρατηγῶν ἕκαστος δὶς καὶ τρὶς κρίνεται παρ' ὑμῖν περὶ θανάτου, πρὸς δὲ τοὺς ἐχθροὺς οὐδεὶς οὐδ' ἅπαξ αὐτῶν ἀγωνίσασθαι περὶ θανάτου τολμᾷ, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνδραποδιστῶν καὶ λωποδυτῶν θάνατον μᾶλλον αἱροῦνται τοῦ προσήκοντος· κακούργου μὲν γάρ ἐστι κριθέντ' ἀποθανεῖν, στρατηγοῦ δὲ μαχόμενον τοῖς πολεμίοις. ἡμῶν δ' οἱ περίοντες μετὰ Λακεδαιμονίων φασὶ Φίλιππον πράττειν τὴν Θηβαίων κατάλυσιν καὶ τὰς πολιτείας διασπᾶν, οἱ δ' ὡς πρέσβεις πέπομφεν ὡς βασιλέα, οἱ δ' ἐν Ἰλλυρίοις πόλεις τειχίζειν, οἱ δὲ λόγους πλάττοντες ἕκαστος περιερχόμεθα. ἐγὼ δ' οἶμαι ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι νὴ τοὺς θεοὺς ἐκεῖνον μεθύειν τῷ μεγέθει τῶν

πεπραγμένων καὶ πολλὰ τοιαῦτ' ὀνειροπολεῖν ἐν τῇ γνώμῃ, τήν τ' τῶν κωλυσόντων ὁρῶντα καὶ τοῖς πεπραγμένοις ἐπῃρμένον, οὐ μέντοι μὰ Δι' οὕτω προαιρεῖσθαι πράττειν, ὥστε τοὺς ἀνοητάτους τῶν παρ' ἡμῖν εἰδέναι τί μέλλει ποεῖν ἐκεῖνος. ἀλλ' ἂν ἀφέντες ταῦτ' ἐκεῖνα εἰδῶμεν, ὅτι ἐχθρὸς ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἡμέτερ' ἡμᾶς ἀποστερεῖ, καὶ χρόνον πολὺν ὕβρικε, καὶ ἄπανθ' ὅσα πώποτ' ἠλπίσαμέν τινα πράξειν ὑπὲρ ἡμῶν, καθ' ἡμῶν εὕρηται, καὶ τὰ λοίπ' ἐν αὐτοῖς ἡμῖν ἐστίν.

ЛЕКЦІЯ 131

§ 249. Неозначена форма дієслова (infinitivus, ἀπαρέμφατος)

За своїм основним значенням інфінітив — віддієслівний іменник середнього роду, який виражає основне позачасове значення дієслова. У інфінітива з артиклем найяскравіше проявляється його субстантивна природа. Як іменник інфінітив виступає в реченні підметом, додатком, іменем предиката; як дієслівна форма зберігає відмінкове керування цього дієслова і обставинне визначення прислівником, поєднання з часткою ἄν для вираження умови.

Інфінітив з артиклем

Граматична субстантивація інфінітива в Гомера ще не зустрічається; вона набула поширення в аттічній прозі. Грецький інфінітив з артиклем відповідає латинському герундію і герундиву та українським девербативним іменникам або неозначеній формі у функції іменника.

Субстантивований інфінітив, завдяки відмінюванню артикля, набуває значення всіх відмінкових форм (τὸ ζῆν, τοῦ ζῆν, τῷ ζῆν і т.ін.); заперечення при ньому — μή: φρούριον ἐπ' αὐτὸν ἦν τοῦ μὴ εἰσπλεῖν μηδ' ἐκπλεῖν μηδέν (Θ. 4,26) — при ньому була сторожа, щоб ніщо не могло ні запливти, ані випливти.

Інфінітив без артикля

Інфінітив без артикля виступає в ролі підмета або додатка, заперечення при ньому μή та похідні заперечні слова.

Неозначена форма вживається як підмет:

• при безособових дієсловах δεῖ, χρή, προσήκει, ἔξεστι тощо *слід, належить, потрібно*; γίγνεται, συμβαίνει *буває*: εὖ παρέσχε συμβῆναι (Θ. 1, 120) — у нього була зручна можливість піти разом; δεῖ τῷ

τοιῷδε λόγῳ πιστεύειν (Πλ. Παρμ. 142) — потрібно вірити цьому слову;

• при безособових виразах, які складаються з факультативного дієслова ἐστί з називним відмінком прикметника середнього роду або іменника: καλόν ἐστιν *прекрасно*, αἰσχρόν ἐστι *ганебно*, ἀναγκαῖόν ἐστι *необхідно*, ὠφέλιμόν ἐστι *корисно*, δυνατόν ἐστι *можна*, καιρός (ὥρα) ἐστι є *пора*, νόμος ἐστίν *існує закон*, ἀνάγκη ἐστίν є *необхідність*, οὐ θέμις (ἐστί) *не дозволено* тощо: ἀναγκαῖον τοῦ θεοῦ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι (Πλ. Ἀπ. 21) — необхідно найвище цінувати бога.

Інфінітив у ролі прямого додатка виступає при дієсловах, що означають:

• бажання: βούλομαι, ἐθέλω *хотіти*, ἐπιθυμέω *прагнути*: τίκτειν ἐπιθυμεῖ ἡμῶν ἡ φύσις (Πλ. Συμ. 206) — наша природа прагне до народження; βουλοίμην δ' ἂν οὐκ εἶναι τόδε (Εὐρ. Μ. 73) — я хотів би, щоб цього не було;

• можливість: δύναμαι, οἷος τ' εἰμί ἔχω (= δύναμαι) *могти, бути здатним*, πέφυκα (= ἱκανός εἰμι φύσει) *бути за природою*: τὸ ψεῦδος οὐ δύνασαι ἀληθὲς ποιεῖν — ти не зможеш обман зробити правдою; ἵππῳ χρήσασθαι δυνάμενος (Πλουτ. Ἀλ. 6,10) — він може справитись з конем;

• знання, уміння: ἐπίσταμαι, οἶδα *знати*, εἴωθα *мати звичку*, μανθάνω *вчитися*: κιθαρίζειν οὐκ ἐπίσταμαι (Ἀριστοφ. Σφ. 289) — я не вмію грати на кіфарі;

• намір, спробу: βουλεούμαι, διανοέομαι *задумувати*, παρασκευάζομαι *готувати(сь)*, μέλλω *мати намір*, ἄρχομαι *починати*, ζητέω, πειράομαι, σπεύδω, ὀρέγομαι, προθύμεομαι *прагнути, намагатись*: μὴ σπεῦδε πλουτεῖν (Ξ. Ἀν. 1,5,15) — не поспішай збагачуватись;

• емоційний стан та почуття сміливості чи страху: τολμάω *відважуватися*, φοβέομαι, εὐλαβέομαι, φυλάττομαι *остерігатись*, οκνέω, αἰσχύνομαι *не наважуватись*: αἰσχύνομαι ὑμῖν εἰπεῖν τ' ἀληθῆ (Πλ. Ἀπ. 22) — я не наважуюся вам сказати правду.

Σ Інфінітив, з яким поєднуються вирази, рівноцінні за значенням переліченим групам дієслів, які складаються з прикметника та, факультативно, εἰμί, визначають як інфінітив обмеження (див. далі): πρόθυμος εἰμί *бути готовим, прагнути*, ἱκανός εἰμί *бути спроможним*, ἀξιόχρεώς εἰμί *бути здатним* і т. ін.: οὐδεὶς ἀξιόχρεως περὶ τῶν πρωτείων ἡμῖν ἀντιτάξασθαι (Δημ. 3,27) — ніхто не гідний протистояти нам у першості.

Інфінітив у ролі одного з додатків виступає при дієсловах з подвійним керуванням: іменним — у певному непрямому відмінку

залежно від дієслівного керування та дієслівним — в інфінітиві. Це групи дієслів, що визначають:

• потребу, прохання, наказ: δέομαί τινος *потребувати*, αἰτέω τινά, ἱκετεύω τινά *просити*, κελεύω τινά, προστάττω τινί, παραγγέλλω τινί *наказувати*: Κλέαρχος τοὺς ὁπλίτας αὐτοῦ ἐκέλευσε μεῖναι (Ξ. Ἀν. 1,5,13) — Клеарх наказав своїм гоплітам залишитися;

Σ У Гомера зустрічається κελεύω у первісному значенні *поганяти*: ἄρα μάστιγι κέλευεν (Ὅμ. Ἰλ. Ψ, 642) — він поганяв уже батогом. У переносному значенні *веліти* κελεύω поєднується в нього не тільки зі знахідним, а й з давальним відмінком особи: ἀμφιπόλοισι περικλυτὰ ἔργα κελεύε (Ὅμ. Ἰλ. Z, 324) — вона служницям наказала.

• дозвіл, заборону: ἐάω τινί, ἐπιτρέπω τινί *дозволяти*, ἀπαγορέω τινί *відмовляти*, κωλύω τινί *перешкоджати*: ἔασον αὐτοῖς φεῖσαι τέκνων (Εὐρ. Μ. 1057) — дозволь їм пощадити дітей;

• пораду, вплив, навчання: συμβουλεύω τινί, παρακελεύομαι τινί, παραινέω τινί *радити*, πείθω τινά *переконувати*, ἀναγκάζω τινά *змушувати*, διδάσκω τινά *навчати*: αἱ ἡδοναὶ πείθουσι τὴν ψυχὴν μὴ σωφρονεῖν (Ξ. Ἀπομ. 2,3,6) — насолоди призводять душу до нерозсудливості.

Σ Пролепсис інфінітива в ролі підмета чи додатка можливий, якщо він легко встановлюється з попереднього контексту чи сполучення: τὰ μὲν ἔχει, τὰ δὲ μέλλει (δηλ. ἔχειν) (Ἰσ. 4, 136) — він одне має, інше — хоче (мати); ἐγὼ μὲν εἰς τὸ βαλανεῖον βούλομαι (δηλ. ἰέναι) (Ἀριστοφ. Β. 1239) — я ж хочу (іти) в лазню.

Інфінітив мети

Інфінітив, який служить для вираження мети, ставиться при дієсловах: δίδωμι, παραδίδωμι *віддавати, доручати*, παρέχω *дозволяти*, λαμβάνω, δέχομαι *брати*, αἱρέομαι *вибирати*, τάττω *встановлювати*: οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔδοσαν Αἰγινήταις Θυρέαν οἰκεῖν (Θ. 2,27) — спартанці дали (дозволили) егінцям заселити Тирею.

Σ Після дієслів руху на позначення мети вживається infinitivus futuri: βῆ δ' ἰέναι (Ὅμ. Ἰλ. Ε, 167) — він ступив, щоб іти.

У латинській мові в аналогічних випадках виступають підрядні речення мети, герундій з прийменником ad або супін на —u.

Інфінітив обмеження

З прикметниками поєднується інфінітив обмеження, який служить на позначення відношення суб'єкта до ознаки, вираженої прикметником. Ним керують синонімічні ряди прикметників на позначення здатності, якості: δεινός *сильний*, ἱκανός *здатний*,

ἐπιτήδειος *зручний*, ἡδύς *приємний*, ῥᾴδιος *легкий*, εὐπρεπής *достойний*, δύνατος *спроможний* і т.д. та їх антоніми: ταῦτα οὐχ ἡδέα ἀκούειν (Δημ. 5,1,18) — це неприємно слухати; ψυχρὸν τὸ ὕδωρ ὥστε λούσασθαι (Ξ. Ἀπ. 3,13,3) — вода, прохолодна для купання; πῶς τις ἱκανός γένοιτ' ἄν ὥστε ἀεὶ προστάττειν τὸ προσῆκον (Πλ. Πολ. 295) — чи може хтось бути здатним завжди веліти доречне.

Інфінітив обмеження сполучається з висловами, що виражають міру або умову, які обмежують дію: οἷος, ὅσος, ἐφ' ᾧ, ἐφ' ᾧτε; в якості корелята часто виступає ἐπὶ τούτῳ: ἀφίεμέν σε ἐπὶ τούτῳ μέντοι, ἐφ' ᾧτε μηκέτι φιλοσοφεῖν (Πλ. Ἀπ. 29) — ми прощаємо тобі при умові, що ти ніколи не будеш займатися філософією.

Інфінітив у значенні імператива

Інфінітив, замість імператива, використовується переважно в поетичній мові та зрідка — в прозовій.

Підмет та іменний предикат при такому інфінітиві виступають у називному відмінку, якщо вони є особою, на яку скерований наказ. Якщо ж волевиявлення стосується іншої особи, то вона ставиться в знахідному відмінку: ὦ ξείν' ἀγγείλειν (= ἄγγελλε) Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς 'κείνων ῥήμασι πειθόμενοι (Σιμ. 92) — чужинцю, сповісти лакедемонцям, що ми тут полягли, скоряючись їхнім наказам; σὺ δὲ Κλεαρίδα ἐπεκθεῖν (Θ. 5,9) — ти ж нападай на Клеаріда.

У поетів інфінітив може передавати експресивні прохання, подив, обурення: Ζεῦ πάτερ, ἦ Αἴαντα λαχεῖν ἢ Τυδέος υἱον ('Ομ. Ἰλ. Η, 179), — Зевсе-батьку, прошу, щоб ти обрав Аянта чи Тідеєвого сина; θεοὶ πολῖται μή με δουλείας τυχεῖν (Αἰσχ. Ἑπτ.Θ. 269) — о боги, (благаю), щоб громадяни не поневолили мене.

Самостійний інфінітив

(infinitivus absolutus, ἀπαρέμφατος ἀπόλυτος)

Самостійний інфінітив розвинувся з інфінітива відношення, який разом із залежними словами оформився в окремі, вставні речення: ὡς ἐμοὶ δοκεῖν *як мені здається*, ἑκὼν εἶναι *якщо волієш*, ὀλίγου (μικροῦ) δεῖν *майже, ледве не*, ὡς συντελόντι (ἐν βράχει, ὡς συντόμως) εἰπεῖν *коротко сказати*, (ὡς) ἁπλῶς εἰπεῖν *просто кажучи*, ὡς ἔπος εἰπεῖν *одним словом*, ὡς ἐπ' ἐμοί (ἐκείνοις) εἶναι *що від мене (них) залежить*, κατὰ δύναμιν εἶναι *як можна*, κατὰ τοῦτο εἶναι *наскільки це залежить*, τὸ τήμερον εἶναι *на сьогодні*, το νῦν εἶναι *на цей час*, ὡς εἰκάσαι *як можна припустити*: ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι (Πλ. Φαιδρ.) — одним словом, вони нічого не сказали; χῶρος δ' ὅδ' ἱερὸς ὡς ἀπεικάσαι (Σοφ. Οἰδ. Κ. 317) — ця земля священна, як можна припустити.

Σ Самостійний інфінітив (здебільшого з артиклем τό) зустрічається при виявах радості, суму, здивування: τῆς μωρίας τὸ Δία νομίζειν ὄντα τηλικουτονί (Ἀριστοφ. Νεφ. 810) — о глупото, вважати, що Зевс такого віку; ἐμὲ παθεῖν τάδε; φεῦ ! (Αἰσχ. Εὐμ. 855) — мені це витерпіти?

§ 250. Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (accusativus cum infinitivo)

Конструкція accusativus cum infinitivo виникла як різновид подвійного знахідного відмінка особи і речі, при цьому функцію знахідного речі виконує інфінітив.

У реченні διδάσκω αὐτὸν ᾄδειν *навчаю його співати* інфінітив ᾄδειν виконує таку ж функцію, як μουσικήν у реченні διδάσκω αὐτὸν μουσικήν *навчаю його музиці*. З часом такий знахідний відмінок злився з інфінітивом у синтаксичну єдність, і вже цей цілісний зворот став виконувати в реченні роль логічного підмета або додатка.

Первісно accusativus cum infinitivo залежав лише від дієслів подвійного керування знахідним відмінком особи і речі, а згодом, під впливом аналогії, поширився на неперехідні та безособові слова і вирази. Конструкція складається з логічного підмета в акузативі та логічного присудка, вираженого інфінітивом; якщо логічний присудок — складений, то предикатив також ставиться в знахідному відмінку.

Інфінітив у такому звороті має видове і часове значення тих форм присудка підрядного речення, яке замінюється конструкцією accusativus cum infinitivo.

Accusativus cum infinitivo вживається як поширений додаток і перекладається підрядним додатковим реченням після (керуючих) дієслів зі значенням:

• мовлення (verba dicendi, λεκτικὰ ῥήματα): λέγω, φημί *говорити*, ἀγγέλλω *сповіщати*, διδάσκω *навчати*, ὑπισχνέομαι *обіцяти*, ὄμνυμι *присягатися*, ὁμολογέω *погоджуватись*, ἀρνέομαι *заперечувати*: τὸν καλὸν κἀγαθὸν ἄνδρα εὐδαίμονα εἶναι φημί (Πλ. Γορ. 472) — я кажу, що прекрасна і добра людина є щасливою;

Σ Дієслова мовлення часто поєднуються з підрядними реченнями, особливо, якщо думка підмета головного речення є суб'єктивною думкою мовця: ὁ Λύκιος ἀπαγγέλλει ὅτι φεύγουσιν ἀνὰ κράτος (Ξ. Ἀν. 1,10,15) — Лікій сповіщає, що вони втікають щосили.

• мислення (verba cogitandi, δοξαστικὰ ῥήματα): δοκέω, οἴομαι, νομίζω, λογίζομαι, ἡγέομαι *думаю, вважаю*, κρίνω *суджу*, πιστεύω

вірю, ὑπολαμβάνω, ὑποπτεύω, εἰκάζω *припускаю*, ἐλπίζω, προσδοκέω *надіюсь, очікую*, ἀκούω *чую*, οἶδα *знаю*, μέμνημαι *пам'ятаю*. Заперечення, звичайно, — οὐ, зрідка — μή: οἴει αὐτοὺς ἀπείρους γραμμάτων εἶναι (Πλ. Ἀπ. 26) — ти вважаєш, що вони — недосвідчені в науках.

Σ Дієслова ἐλπίζω, προσδοκέω, ὑπισχνέομαι, ἐπαγγέλλομαι, ὄμνυμι поєднуються з infinitivus futuri, якщо дія відноситься до реального майбутнього, та з infinitivus aoristi з ἄν для вираження можливої майбутньої дії: ὀμνύουσι πάντες οἱ πολῖται μήτε τὴν τάξιν λείψειν, ἀμυνεῖν δὲ τῇ πατρίδι καὶ ἀμύνα παραδώσειν (Λυκ. 76) — усі громадяни присягають, що не залишать бойового порядку, захищатимуть і надаватимуть допомогу батьківщині; ἐλπίζω τοὺς Ἀθηναίους καταπλαγέντας τῷ ἀδοκήτῳ καταλῦσαι ἂν τὸν πλοῦν (Θ. 6,34) — я сподіваюсь, що афіняни, пригнічені несподіванкою, припинять плавання.

Σ Інфінітив з ἄν замінює оптатив з ἄν або індикатив історичного часу з ἄν: οἱ Πέρσαι οἴονται τούς ἀχαρίστους καὶ περὶ θεούς ἂν ἀμελῶς ἔχειν (= ὅτι ἀμελῶς ἂν ἔχοιεν) (Ξ. Κυρ. 1, 27) — перси вважають, що невдячні люди і до богів ставляться недбало; Κῦρος, εἰ ἐβίω, ἄριστος ἂν δοκεῖ ἄρχων γενέσθαι (= ὅτι ἄριστος ἂν ἐγένετο) (Ξ. Οἰκ. 4, 18) — Кір, якби жив, здається, був би найкращим правителем.

Σ Infinitivus futuri ніколи не поєднується з часткою ἄν.

• дієслова волевиявлення (verba voluntatis, βουλητική ῥήματα): κελεύω *наказую*, ἀξιόω *вимагаю*, ἀναγκάζω *змушую*, κολύω *перешкоджаю*, ἐάω — *дозволяю*: ἔα με καὶ τὴν ἐξ ἐμοῦ δυσβουλίαν παθεῖν (Σοφ. Ἀντ. 95) — дозволь, щоб я потерпіла за свою нерозсудливість;

Σ У латинській мові після таких груп дієслів (verba dicendi, cogitandi) ставиться виключно accusativus cum infinitivo, а дієслова волевиявлення (verba voluntatis) поєднуються як з accusativus cum infinitivo, так і з ut або ne finale.

• дієслова прохання (verba rogandi, αἰτητικὰ ῥήματα): αἰτέω *вимагаю*, εὔχομαι, ἱκετέομαι *прошу*, ἐθέλω, βούλομαι *хочу*, πείθω, προτρέπω, παροξύνω — *намовляю, заохочую*.

Σ Дієслова волевиявлення та прохання можуть також поєднуватися з двома додатками — іменним у формі непрямих відмінків та дієслівним, вираженим інфінітивом. (Див. інфінітив додатка).

• дієслова наслідку (verba efficiendi, ἀποτελεσματικὰ ῥήματα): πράττω *роблю*, διαπράττομαι *досягаю*, κατεργάζομαι *домагаюсь*: Κλέαρχος διεπράξατο πέντε στρατηγούς ἰέναι (Ξ. Ἀν. 2,5,30) — Клеарх домігся, щоб пішли п'ять стратегів;

Σ Для вираження наслідку при цих дієсловах також ставиться підрядне наслідкове речення із сполучником ὥστε: πολλὴν κραυγὴν ἐποίουν, ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν (Ξ. Ἀν. 2, 2,7) — вони здійняли такий галас, що почули й вороги.

Σ У латинській мові при таких дієсловах буває ut або ut non obiectivum чи consecutivum.

Конструкція accusativus cum infinitivo замінює підмет при:

• безособових дієсловах: χρή, δεῖ *потрібно, слід;* ἔξεστι, πρέπει, προσήκει *годиться, личить*; συμβαίνει, γίγνεται *трапляється*; παρέχει *слушно, можна;* ἐνδέχεται *дозволено*: δεῖ δὲ πρῶτον ὑμᾶς μαθεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (Πλ. Συμ. 189) — потрібно, щоб ви спершу вивчили людську природу;

• безособових виразах, що включають:

α) прикметник середнього роду чи прислівник та форму ἐστί або γίγνεται: καλόν, ἄξιον, δίκαιον, δυνατόν ἐστι *гарно, добре є* (та антонімічні їм): ἀναγκαῖον δὴ καὶ Ἔρωτα τὸν μὲν πάνδημον καλεῖσθαι, τὸν δὲ οὐράνιον (Πλ. Συμ. 180) — отже, необхідно одного Ерота називати всенародним, другого — небесним;

β) іменник з формою ἐστί: ἀνάγκη ἐστί *необхідно*, ὥρα, καιρός ἐστι *пора*, εἰκος ἐστί *звичайно* тощо: ἀνάγκη εἰς αὔριον ἔσται τὸν βίον σε τελευτᾶν (Πλ. Κριτ 43) — вранці постане необхідність, аби ти скінчив життя.

Σ Дієслова οἴομαι, ἡγέομαι, φημί разом з δεῖν та χρῆναι утворюють таку єдність, у якій підмет інфінітива, залежний від підмета чи ототожнюється з ним при керуючих дієсловах: μόνος οἴει δεῖν διαλέγεσθαι (Πλ. Πρωτ. 316) — ти вважаєш, що лише тобі одному слід говорити.

Σ Коли підмет абсолютної інфінітивної конструкції є додатком до дієслова, від якого залежить інфінітив, тоді він не повторюється, але присудок і дієприкметникове означення його приймають відмінок додатка або залишаються в знахідному відмінку (це — явище уподібнення імені предиката): πάντι προσήκει ἄρχοντι φρονίμῳ εἶναι (Ξ. Ἀπομ. 4,6,1) — усякому правителю потрібно бути розсудливим.

Σ Якщо підмет інфінітивної конструкції є однаковим з підметом керуючих дієслів із значенням мовлення та мислення, то він при інфінітиві не вживається. Коли його треба зазначити, то ставлять у називному відмінку: Κλέων οὐκ ἔφη αὐτος, ἀλλ' ἐκεῖνον στρατηγεῖν (Θ. 4, 28) — Клеон сказав, що не він, а що той був полководцем.

§ 251. Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (nominativus cum infinitivo)

Замість об'єктивного звороту accusativus cum infinitivo у ролі додатка, залежного від керуючих дієслів в активному стані, в грецькій, як і в латинській мові, вживається суб'єктивний зворот nominativus cum infinitivo при керуючих дієсловах у пасивному стані, причому керуюче дієслово узгоджується з підметом звороту, а перекладається безособово: Ἐπύαξα ἐλέγετο Κύρῳ δοῦναι χρήματα πολλὰ (Ξ. Ἀν. 1,2,12) — кажуть, що Епіакса дала Кіру чимало грошей.

Порівняно з латинською мовою, вживання звороту nominativus cum infinitivo у грецькій мові значно обмеженіше і, на відміну від латинської мови, він, як і об'єктивний accusativus cum infinitivo, може замінюватися підрядними реченнями з ὅτι, ὡς, ὥστε.

Σ При дієсловах, що вимагають nominativus cum infinitivo, допускається вживання і звороту accusativus cum infinitivo: ὁμολογεῖται τὴν πόλιν ἀρχαιοτάτην εἶναι (Ἰσ. 4, 26) — він погоджується, що місто є найстародавнішим.

Σ Коли δεῖν *потребувати* виступає в особовій формі, то для диференціації з відповідною безособовою словоформою з'єднується з родовими відмінками πολλοῦ *чимало*, μικροῦ, ολίγου *мало*, τοσούτου *такого великого*, ἑνός *одного*, δυοῖν *двох* тощо: μικροῦ ἐδέησεν Κύπρον ἅπασαν κατασχεῖν (Ἰσ. 9,62) — (Евлору) трохи не вистачило, щоб захопити увесь Кіпр.

Σ Номінативний зворот з інфінітивом виступає при виразах: ἐνδεής εἰμί *не вистачає, далеко до того, щоб*, ὀλίγον ἀπολείπω *ледве не, не вистачає, щоб я*; ἐπίδοξός εἰμί *можна очікувати*: τάδε τοι ἐξ αὐτωνι ἐπίδοξα γενέσθαι (Ἡρ. 5, 40) — таке, мабуть, станеться саме за цих обставин.

Σ Зворот nominativus cum infinitivo може замінювати accusativus cum infinitivo при безособових виразах: δίκαιος εἶ βοηθεῖν τῷ ἀνδρί (= δίκαιόν ἐστί σε βοηθεῖν τῷ ἀνδρί) (Πλ. Πρωτ. 239) — справедливо, щоб ти допомагав людині.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 180

Φαῖδρον μὲν τοιοῦτόν τινα λόγον ἔφη εἰπεῖν, μετὰ δὲ Φαῖδρον ἄλλους τινὰς εἶναι, ὧν οὐ πάνυ διεμνημόνευεν· οὓς παρεὶς τὸν Παυσανίου λόγου διηγεῖτο. εἰπεῖν δ' αὐτὸν ὅτι Οὐ καλῶς μοι δοκεῖ, ὦ Φαῖδρε, προβεβλῆσθαι ἡμῖν ὁ λόγος, τὸ ἁπλῶς οὕτως παρηγγέλθαι ἐγκωμιάζειν Ἔρωτα. εἰ μὲν

γὰρ εἷς ἦν ὁ Ἔρως, καλῶς ἂν εἶχε· νῦν δὲ οὐ γάρ ἐστιν εἷς· μὴ ὄντος δὲ ἑνὸς ὀρθότερόν ἐστι πρότερον προῤῥηθῆναι ὁπότερον δεῖ ἐπαινεῖν. ἐγὼ οὖν πειράσομαι τοῦτο ἐπανορθώσασθαι, πρῶτον μὲν Ἔρωτα φράσαι ὃν δεῖ ἐπαινεῖν, ἔπειτα ἐπαινέσαι ἀξίως τοῦ θεοῦ. πάντες γὰρ ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ Ἔρωτος Ἀφροδίτη. μιᾶς μὲν οὖν οὔσης εἷς ἂν ἦν Ἔρως· ἐπεὶ δὲ δὴ δύο ἐστόν, δύο ἀνάγκη καὶ Ἔρωτε εἶναι. πῶς δ' οὐ δύο τὼ θεά; ἡ μέν γέ που πρεσβυτέρα καὶ ἀμήτωρ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἣν δὴ καὶ οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἡ δὲ νεωτέρα Διὸς καὶ Διώνης, ἣν δὴ πάνδημον καλοῦμεν. ἀναγκαῖον δὴ καὶ Ἔρωτα τὸν μὲν τῇ ἑτέρᾳ συνεργὸν πάνδημον ὀρθῶς καλεῖσθαι, τὸν δὲ οὐράνιον. ἐπαινεῖν μὲν οὖν πάντας θεούς, ἃ δ' οὖν ἑκάτερος εἴληχε πειρατέον εἰπεῖν. πᾶσα γὰρ πρᾶξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρά. οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καλὸν οὐδέν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτο ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὀρθῶς καλὸν γίγνεται, μὴ ὀρθῶς δέ αἰσχρόν. οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐρᾷν καὶ ὁ Ἔρως οὐ πᾶς ἐστὶ καλὸς οὐδὲ ἄξιος ἐγκωμιάζεσθαι, ἀλλ' ὁ καλῶς προτρέπων ἐρᾷν.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Γ, 110, 112

Πολλῶν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λόγων γιγνομένων ὀλίγου δεῖν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν, περὶ ὧν Φίλιππος, ἀφ' οὗ τὴν εἰρήνην ἐποιήσατο, οὐ μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀδικεῖ, καὶ πάντων οἶδ' ὅτι φησάντων γ' ἄν, εἰ καὶ μὴ ποιοῦσι τοῦτο, καὶ λέγειν δεῖν καὶ πράττειν, ὅπως ἐκεῖνος παύσεται τῆς ὕβρεως καὶ δίκην δώσει, εἰς τοῦθ' ὑπηγμένα πάντα τὰ πράγματα καὶ προειμέν' ὁρῶ, ὥστε δέδοικα μὴ βλάσφημον μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δέ· εἰ καὶ λέγειν ἅπαντες ἐβούλονθ' οἱ παριόντες καὶ χειροτονεῖν ὑμεῖς, ἐξ ὧν ὡς φαυλότατ' ἤμελλε τὰ πραγμαθ' ἕξειν, οὐκ ἂν ἡγοῦμαι δύνασθαι χεῖρον ἢ νῦν διατεθῆναι. αἱ δὲ τοιαῦται πολιτεῖαι συνήθεις μέν εἰσιν ὑμῖν, αἰτίαι δὲ τῶν κακῶν. ἀξιῶ δ' ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄν τι τῶν ἀληθῶν μετὰ παρρησίας λέγω, μηδεμίαν μοι διὰ τοῦτο παρ' ὑμῶν ὀργὴν γενέσθαι. σκοπεῖτε γὰρ ὧδι. ὑμεῖς τὴν παρρησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὕτω κοινὴν οἴεσθε δεῖν εἶναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὥστε καὶ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δούλοις αὐτῆς μεταδεδώκατα, καὶ πολλοὺς ἄν τις οἰκέτας ἴδοι παρ' ἡμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας ὅ τι βούλονται λέγοντας, ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων, ἐκ δὲ τοῦ συμβουλεύειν παντάπασιν ἐξελήλεκατε. εἶθ' ὑμῖν συβέβηκεν ἐκ τούτου, ἐν μὲν ταῖς ἐκκλησίαις τρυφᾶν καὶ κολακεύεσθαι πάντα πρὸς ἡδονὴν ἀκούουσιν, ἐν δὲ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς γιγνομένοις περὶ τῶν ἐσχάτων ἤδη κινδυνεύειν. καὶ παράδοξον μὲν ἴσως ἐστὶν ὃ μέλλω λέγειν, ἀληθὲς δέ· τὸ χείριστον ἐν τοῖς παραληλυθόσι, τοῦτο πρὸς τὰ μέλλοντα βέλτιστον ὑπάρχει. νῦν δὲ τῆς ῥᾳθυμίας τῆς ὑμετέρας καὶ τῆς ἀμελείας κεκράτηκε Φίλλιπος, τῆς πόλεως δ' οὐ κεκράτηκε· οὐδ' ἥττησθ' ὑμεῖς, ἀλλ' οὐδὲ κεκίνησθε.

ЛЕКЦІЇ 132 – 133

§ 252. Дієприкметник (participium, μετοχή)

Античні граматисти розглядали дієприкметник як форму поміж дієсловом та іменем, про що свідчать терміни на його позначення: ῥῆμα μετοχικόν *дієприкметникове дієслово*, πτωτικὸν ῥῆμα *відмінкове дієслово*, ἔγκλιμα ῥήματος *відхилення від дієслова*. Стоїки та Арістотель розглядали дієприкметник як похідну дієслівну форму, александрійські ж граматисти (Діонісій Фракієць, Аполлоній Дискол) виділяли дієприкметник в окрему частину мови, але вказували на його двоїсту природу.

Сучасна мовознавча наука також не знає одностайності в поглядах на дієприкметник: одні (Шахматов, Щерба, Русанівський, Кулик та ін.) класифікують його як форму дієслова, представники іншої течії (Потебня, Реформатський, Єсперсен та ін.) стверджують, що дієприкметник є девербативним прикметником, третій напрямок (Виноградов, Перельмутер та ін.) полягає у визначенні дієприкметника як гібридного утворення, що об'єднує ознаки дієслова і прикметника.

Займаючи проміжне місце між дієсловом і прикметником, дієприкметник виконує синтаксичні функції, властиві цим частинам мови, і вживається у якості:

- означення;
- скорочених обставинних речень;
- самостійно;
- іменної частини складеного присудка;
- особової форми дієслова.

§ 253. Дієприкметник у функції означення (participium attributum, ἐπιθετικὴ μετοχή)

Дієприкметник вживається в ролі прикметникового означення при іменнику і тоді прирівнюється по смислу до підрядного відносного речення. В цьому випадку він займає атрибутивне положення: ὁ λάμπων ἥλιος(= ἥλιος ὃς λάμπει) *сяюче сонце.*

Σ У деяких випадках атрибутивний дієприкметник вживається без артикля: πράγματα ἀγνοούμενα καὶ μὴ κοινά ('Ισ. 7,58) — справи невідомі і не спільні.

Нерідко дієприкметники-означення субстантивуються: ὁ λέγων *промовець*, ὁ νικῶν *переможець*, ὁ βουλόμενος *бажаючий.*

Форми середнього роду дієприкметників презенса або перфекта набувають значення абстрактного іменника: τὸ δεδιός (= ὁ φόβος) (Θ. 1,37) *страх*, τὸ βουλόμενον (= ἡ βούλησις) (Θ. 1,90) *бажання*, τὸ ἀνειμένον (= χαλαρότης) (Θ. 5,9) *слабкість*.

Субстантивовані дієприкметники переймають синтаксичні функції і керування відповідних іменників: τούτων οἱ προσήκοντες (Πλ. Ἐπ. 34) — близькі до цих; μετὰ τὰ ἐν Πλαταίᾳ τῶν εἰσελθόντων Θηβαίων γενόμενα (Θ. 2,19) — після появи при Платеях фіванців.

Футуральний дієприкметник з артиклем часто позначає намір і прирівнюється по смислу до відносно-наслідкових проспективних підрядних речень: ὁ ἡγησόμενος οὐδείς ἔσται (Ξ. Ἀν. 2,4,5) — нікому буде керувати (= не буде нікого, хто б керував).

При атрибутивних дієприкметниках вживається заперечення μή, якщо вони дорівнюють по смислу відносним умовним реченням, в інших випадках — заперечення οὐ: λύουσι σπονδάς...οἱ μὴ βοηθοῦντες (= οἳ ἂν μὴ βοηθῶσι) οἷς ἂν ξυνομόσωσιν (Θ. 1,71) — вони порушують договір, якщо не допомагають спільникам; τοὺς στρατηγοὺς τοὺς οὐκ ἀνελομένους τοὺς ἐκ τῆς ναυμαχίας ἐβούλεσθε ἀθρόους κρίνειν (Πλ. Ἀπ.32) — ви хотіли судити стратегів, тих, які не загинули в морській битві.

§ 254. Дієприкметник у функції присудка (participium praedicativum, κατηγορηματικὴ μετοχή)

Предикативний дієприкметник доповнює значення особової форми дієслова і може відноситись до підмета або додатка при дієслові.

З формами εἰμί дієприкметник перифрастично повторює дієслово: τοῦτο οὐκ ἔστι γιγνόμενον παρ' ἡμῖν (Πλ. Φιλ. 39) — цього у нас не існує.

Дієприкметник відноситься до підмета, і в поєднанні з особовою дієслівною формою набуває домінуючого значення, в той час як значення дієслова стає вторинним. У багатьох випадках дієприкметник перекладається особовою формою дієслова, а дієслово — прислівником:

• οἴχομαι *відходити, віддалятись*; ᾤχετο ἀποπλέων (Σοφ. Φιλ. 414) — він відійшов, відпливши (= він відплив і зник);

• τυγχάνω *траплятись*, λανθάνω *приховувати*, φθάνω *випереджати*, διάγω, διατελέω, διαγίγνομαι *перебувати*, φαίνομαι, φανερός εἰμί, τῆλός ἐιμι *бути очевидним*; πολεμῶν διεγένετο (Ξ. Ἀν. 2,6,5) — він безперервно воював; ἔλαθεν ἀποδράς (Ξ. Ἑλλ. 1,3,22) — він таємно втік;

Σ Вираз οὐκ ἂν φθάνοις λέγων *кажи швидше, не барись говорити*: οὐκ ἂν φθάνοιμι λέγων (Πλ. Συμ. 214) — я не забарюсь сказати.

Дієприкметникова форма перекладається інфінітивом:

• при дієсловах ἄρχομαι *починати, припиняти*, ὑπάρχω *переставати*: ἄρξομαι λέγων (Πλ. Συμ. 186) — я почну говорити; οὔπω γὰρ ἡ τάλαινα παύεται γοῶσ' (Εὐρ. Μ. 59) — бо не перестає безталанна ридати;

• з дієсловами, що означають терпіння, витривалість: ἀνέχομαι, καρτερέω, πάσχω *терпіти, переносити*, περιοράω *не зважати*, κάμνω, ἀπαγορεύω *втомлюватись*: ἀπείρηκα ἤτη βαδίζων καὶ τρέχων (Ξ. Ἀν. 5,1,2) — я втомився вже йти і бігти; μὴ κάμῃς φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν (Πλ. Γοργ. 470) — не втомлюйся облагодіювати друга;

Σ Дієслово περιοράω іноді поєднується з accusativus cum infinitivo: τούτους δύναμιν αὐτῶν προσλαβεῖν περιόψεσθε (Θ. 4,35) — ви завбачливо турбуватиметесь, щоб вони нарощували свої сили.

• при дієсловах καλῶς (εὖ) ποιέω *добре робити*, κακῶς ποιέω, ἀδικέω *неправильно поступати*, χαρίζομαι, χάριν φέρω *догоджати*, νικάω, κρατέω *перемагати*, ἡττάομαι *бути переможеним, уступати*: εὖ ποιήσας ἀφικόμενος (Ἡρ. 3,25) — він добре вчинив, прибувши.

Предикативний дієприкметник ставиться як прикладка до підмета при неперехідних дієсловах, що означають почуття (verba affectuum), і в багатьох випадках перекладається дієприслівниково:

• χαίρω, ἥδομαι, ἀγαπάω, εὐφραίνομαι *радіти*; ἀγανακτέω, ἄχθομαι, χαλεπῶς (βαρέως) φέρω, ὀργίζομαι *бути невдоволеним*; αἰσχύνομαι, αἰδέομαι *соромитись*, λυπέομαι *сумувати*, μεταμέλει μοι *розкаюватись*: ἥδομαι ὑφ' ὑμῶν τιμώμενος (Ξ. Ἀν. 6,1,26) — я радію, що ви мене шануєте; οὐκ αἰσχύνομαι μανθάνων (Πλ. Ἱππ. 572) — я не соромлюсь, навчаючись.

Σ Дієслово αἰσχύνομαι поєднується також з інфінітивом, але набирає іншого значення: αἰσχύνομαι ποιεῖν τι *соромлюсь щось робити*: τοῦτο μὲν οὐκ αἰσχύνομαι λέγων· τὸ δέ, ἂν μένητε παρ' ἐμοί, αἰσχυνοίμην ἂν εἰπεῖν (Ξ. Κυρ. 5,1,20) — я не відчуваю сорому, кажучи це; якщо ж ви залишитесь при мені, мені буде соромно сказати.

Σ Дієприкметник, який поєднується з дієсловами почуттів, рівнозначний підрядним причиновим реченням або дієприкметнику в ролі обставини-причини (αἰτιολογικὴ μετοχή). Нерідко після таких дієслів стоять речення із сполучниками ὅτι або εἰ: ἀγανακτῶ, εἰ τὰ χρήματα λυπεῖ τινας ὑμῶν (Δημ. 8,55) — я обурююсь, бо деякі з вас переймаються грішми.

Дієприкметник, залежний від підмета або додатка

Предикативний дієприкметник узгоджується як з підметом, так і з прямим додатком після перехідних дієслів, що означають виявлення чи сповіщення (verba declarandi, ῥήματα δεικτικά): δείκνυμι, ἐπιδείκνυμι, δηλόω, ἀποφαίνω, φανερὸν ποιέω *виявляти*; ἐλέγχω *викривати*, εὑρίσκω *знаходити*, καταλαμβάνω *заставати*, ἀγγέλλω *сповіщати*, διαβάλλω *обмовляти*: φανήσεται ταῦθ' ὡμολογηκώς (Δημ. 17,16) — виявилось, що він згідний з цим; ἐξήγγειλε προσίον τὸ στράτευμα (Ξ. Ἑλλ. 7,5,10) — він сповістив, що надійшло військо.

Σ Після цих дієслів може стояти речення із сполучником ὅτι: δῆλοι ἦσαν ὅτι ἐπικείσονται (Ξ. Ἀν. 5,2,26) — їм було ясно, що їх очікувало.

§ 255. Знахідний відмінок з дієприкметником (accusativus cum participio) Називний відмінок з дієприкметником (nominativus cum participio)

Предикативний дієприкметник ставиться як прикладка до підмета або до прямого додатка при неперехідних дієсловах, що означають відчуття, сприймання, знання (verba sentiendi, ῥήματα αἰσθητικά): ἀκούω *чути*, ὁράω *бачити*, αἰσθάνομαι *відчувати*, οἶδα, ἐπίσταμαι *знати*, κατανοέω *помічати*, μανθάνω, πυνθάνομαι, γιγνώσκω *дізнаватись*, μέμνημαι *пам'ятати*, ἐπιλανθάνομαι *забувати*.

Якщо дієприкметник відноситься до прямого додатка в знахідному відмінку, то виникає конструкція знахідний відмінок з дієприкметником (accusativus cum participio): ἐπύθετο τὸ Πλημμύριον ἑαλωκός (Θ. 7,31) — я довідався, що Племірій узято; ὁρῶμεν πάντα ἀληθῆ ὄντα, ἃ λέγετε (Ξ. Ἀν. 5,5,24) — ми бачимо, що все, що ви кажете, є правдою;

Якщо логічний підмет дієприкметника і підмет керуючого дієслова є одним і тим же, то він не виражається, а дієприкметник узгоджується з підметом речення і ставиться в називному відмінку nominativus cum participio): γιγνώσκω ἧττων ὢν πολὺ ὑμῶν (Ἀριστοφ. Πλ. 944) — я знаю, що набагато слабший за вас; μεμνήμεθ' εἰς κίνδυνον ἐλθόντες μέγαν (Εὐρ. Ἑκ. 244) — ми пам'ятаємо, що потрапили у велику небезпеку.

Σ Замість дієприкметника після вказаних дієслів можна вжити речення з ὅτι, ὡς: πάντες ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ Ἔρωτος Ἀφροδίτη (Πλ. Συμ. 180) — усі ми знаємо, що не існує Ерота без Афродіти.

Σ З фразою σύνοιδα ἐμαντῷ *усвідомлювати, знати за собою* предикативний дієприкметник може виражатись через називний чи давальний відмінок: ἐγὼ δὲ οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν ξύνοιδα ἐμαυτῷ σοφὸς ὤν (Πλ. Ἀπ. 21) — я ані не занадто, ані не замало усвідомлюю, що я є мудрим; ἐμαυτῷ ξυνῄδειν οὐδὲν ἐπισταμένῳ (Πλ. Ἀπ. 22) — я усвідомлював за собою, що нічого не знаю.

Σ Дієслово ὁράω інколи потребує дієприкметника безособових дієслів: ὁρῶ καὶ σοὶ τούτων δεῆσον (Ξ. Ἀν. 2,6,29) — бачу, що й ти цього потребуєш.

Σ Дієслова ἀκούω, αἰσθάνομαι можуть поєднуватись:

1) з родовим особи і предикативним дієприкметником (з конструкцією genetivus absolutus), коли означає безпосереднє сприйняття та відчуття: ἤκουσα δέ ποτε αὐτοῦ περὶ φίλων διαλεγομένου (Ξ. Ἀπ. 2,4,1) — я почув, як він якось говорив про друзів; ἤσθησαι οὖ πώποτέ μου ἢ ψευδομαρτυροῦντος ἢ συκοφαντοῦντος (Ξ. Ἀπ. 4,4,11) — отже, ти вирішив, що я кривоприсягаю чи доношу.

2) звороти accusativus cum participio або accusativus cum infinitivo чи підрядне додаткове речення з ὅτι, ὡς, коли позначають опосередковане сприйняття:

α) ἤκουσεν ἥκοντα πάλιν Ξενοφῶντα (Ξ. Ἀν. 7,2,10) — він почув, що знову прибув Ксенофонт; αἰσθόμενος δέ ποτε Λαμπροκλέα πρὸς τὴν μητέρα χαλεπαίνοντα (Ξ. Ἀπ. 2,2,1) — довідавшись, що Лампрокл поскаржився матері;

β) ἤκουεν αὐτὸν καλὸν κἀγαθὸν εἶναι (Ξ. Κυν. 1,3,1) — він чув, що той був красивим і добрим; αἰσθόμενος αὐτοὺς μέγα παρὰ βασιλεῖ δύνασθαι (Θ. 6,59) — він відчув, що вони мали великий вплив на царя.

Σ Деякі дієслова з груп sentiendi та declarandi, виражаючи різні значення, можуть поєднуватися з дієприкметником або з інфінітивом: οἶδά με μηδὲν εἰδότα — я знаю, що нічого не знаю; κιθαρίζειν οὐκ ἐπίσταμαι (Ἀριστοφ. Σφ. 289) — я не вмію грати на кіфарі.

§ 256. Дієприкметник у функції обставини (participium coniunctum, μετοχὴ προσδιοριστική)

Такий дієприкметник формально є узгодженим означенням до іменної частини мови, яка займає предикативне положення, а логічно — обставиною і замінює підрядні речення часу, причини, умови, допусту, мети, способу дії.

Для визначення співвіднесення дій головного речення і логічного обставинного речення, вираженого дієприкметником, береться до уваги відносно-часове і видове значення дієприкметника. Конкретний характер обставини допомагають встановити прислівники і частки.

Дієприкметник у значенні речення часу (заперечення οὐ або μή)

Часто поєднується з прислівниками часу, які позначають:

• синхронність (εὐθύς, αὐτίκα *одразу*, ἅμα *одночасно*, μεταξύ *між тим, тим часом*): τὸ τοῦ θεοῦ σημεῖον πολλαχοῦ μ' ἐπέσχε λέγοντα μεταξύ (Πλ. Ἀπ. 40) — божий знак часто перебував на мені у той час, коли я говорив;

• послідовність (τότε *тоді*, εἶτα, ἔπειτα *потім*, ἐκ τούτου *згодом*, μετὰ ταῦτα *після того, як*, οὕτως *так*): ἀναστὰς οὕτω δεῦρο ἐπορευόμην (Πλ. Πρωτ. 310) — вставши, таким чином я вирушив сюди.

Σ Дієприкметники ἀρχόμενος і τελευτῶν рівнозначні прислівникам часу і перекладаються відповідно: ἄρχομενος *спочатку, на початку*, τελευτῶν *нарешті, в кінці*: ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγον (Πλ. Θεαιτ. 174) — як я казав на початку.

Дієприкметник на позначення причини (заперечення οὐ)

Наприклад: λέγω τοῦδ' ἕνεκα βουλόμενος δόξαι σοι (Πλ. Φαιδ. 13) — я це тобі кажу, оскільки хочу, щоб ти вважав.

З таким дієприкметником поєднуються:

• ἅδε, οἷον, οἷα, коли причина подається як об'єктивний погляд автора: μάλα χαλεπῶς ἐπορεύοντο οἱ Λακεδαιμόνιοι οἷα δὴ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν φόβῳ ἀπιόντες (Ξ. Ἑλλ. 6,4,26) — дуже важко відступали спартанці, оскільки відходили вночі й злякані;

• ὡς, коли причина є суб'єктивною думкою підмета: τροπαῖον ἔστησαν οἱ Κερκυραῖοι ὡς νενικηκώτες (Θ. 1,34) — керкірці встановили пам'ятник, вважаючи себе переможцями.

Σ Часто для підсилення логічної послідовності епаналептично можуть вживатись сполучники причинових речень: διὰ τοῦτο *тому що*, ἐκ τούτου *з-за цього*: νομίζων ὑμᾶς κρείττους πολλῶν βαρβάρων διὰ τοῦτο προσέλαβον (Ξ. Ἀν. 1,7,3) — я вас прийняв, бо вважаю, що ви сильніші за численних варварів.

Σ Вислови, майже обставинні формули, τί παθών або τί μαθών доповнюють за значенням διά τί *навіщо, через що*: τί μαθὼν τοῦτο προσέγραψε (Δημ. 20,127) — навіщо він це дописав.

Коли замість τί виступає відносний займенник ὅ, τι, то фрази

ὅ, τι μαθών та ὅ, τι παθών прирівнюються причиновим сполучникам ἐπεδή, διότι: τί ἄξιός εἰμι παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι ὅ, τι μαθὼν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἡσυχίαν ἦγον; (Πλ. Ἀπ. 36) — чи я заслуговую страждати і спокутувати, бо в житті не мав спокою?

Дієприкметник на позначення мети

Для вираження мети вживається лише дієприкметник майбутнього часу, здебільшого при дієсловах, з якими факультативно поєднується ὡς; при інших дієсловах вживання ὡς є більш обов'язковим (заперечення μή): τοῦτο λέξων ἔρχομαι (Ξ. Ἀγ. 2,7) — я прибув це сказати; συλλαμβάνει Κῦρον ὡς ἀποκτενῶν (Ξ. Ἀν. 1,1,3) — він хапає Кіра, щоб убити.

Дієприкметник на позначення умови

Дієприкметник на заміну умовних періодів (заперечення μή): τὰ δὲ ποιεῦσα οὐκ ἄν ἁμαρτάνοις (Ἡρ. 4,9) — це зробивши, ти не помилилася б.

Дієприкметник для вираження допусту

Дієприкметник у функції допустового речення (заперечення μή) часто приєднує частки καίπερ, καί, καίτοι *хоча*. Для підсилення протиставлення до керуючого дієслова додаються ὅμως, інколи — εἶτα, ἔπειτα: πολλοὶ μὲν ὄντες εὐγενεῖς εἰσι κακοί (Ἐυρ. Ἡλ. 551), багато хто, хоча й благородні (знатні), є лихими.

Дієприкметник на позначення обставини способу дії

Дієприкметник у значенні речень способу дії (заперечення οὐ): λῃζόμενοι ζῶσι (Ξ. Κυν. 3,2,25) — вони живуть грабуючи (= з грабунку).

Деякі дієприкметники на позначення обставин перетворились у застиглі словесні формули, що перекладаються прислівниковою або прийменниковою конструкцією:

- ἀνύσας (= ταχέως): ἄνογ' ἀνύσας τὸ φροντιστήριον (Ἀριστοφ. Ν. 181) — швидко відчини кабінет;
- χαίρων (= ἀτιμωρήτως): τούτων οὐδεὶς χαίρων ἀδικήσει (Πλ. Γοργ. 510) — ніхто безкарно не чинитиме їм кривди;
- κλαίων (= τιμωρήτως): κλαίων ἄψει τῶνδε (Ἐυρ. Ἡρ. 270) — він зазнає покарання, торкнувшись їх;
- λαθών (= λάθρᾳ): ἀπὸ τείχευς ἅλτο λαθών (Ὅμ. Ἰλ. Μ, 390) — він нишком зістрибнув із стіни;
- φέρων (*сильно*): εἰς τοῦτο φέρων περιέστησε τὰ πράγματα (Αἰσχ. 3,82) — до цього значно розширив справи;

• ἔχων (= συνεχῶς): τί κυττάζεις ἔχων; (Ἀριστοφ. Νεφ. 509) — що ти постійно озираєшся.

Σ Дієприкметники ἔχων, ἄγων, від яких залежить прямий додаток у знахідному відмінку, поєднані з дієсловами руху, рівнозначні прийменниковій конструкції σύν з dativus: Τισσαφέρνης πορεύεται πρὸς βασιλέα ἱππέας ἔχων ὡς πεντακοσίους (Ξ. Ἀν. 1,2,4) — Тіссаферн вирушив до царя з п'ятьма сотнями вершників.

Самостійний дієприкметник
(participium absolutum, μετοχὴ ἀπόλυτος)

Самостійний дієприкметник, як і залежний, вживається для заміни підрядних обставинних речень, але можливий, якщо його логічний підмет не відноситься до керуючого дієслова в жодній синтаксичній функції (не знаходиться і не мається на думці в головному реченні в жодному відмінку).

§ 257. Родовий самостійний (genetivus absolutus, γενικὴ ἀπόλυτος)

Зворот genetivus absolutus складається з логічного підмета в родовому відмінку, вираженого іменною частиною мови, та узгодженого з ним дієприкметника в якості логічного присудка. Вживання заперечних часток при дієприкметнику визначається характером обставинного речення, яке він замінює.

Σ Інколи логічний підмет звороту знаходиться в головному реченні як додаток у давальному або знахідному відмінках: μαχομένων αὐτῶν καὶ ἀπορουμένων θεῶν τις αὐτοῖς μηχανὴν σωτηρίας δίδωσι (Ξ. Ἀν. 5,2,24) — коли вони билися і були в безвиході, хтось із богів послав їм спасіння.

Логічний підмет звороту може опускатись :

• якщо він легко поновлюється з контексту: ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς προιέναι εἰς τὸ πρόσθεν, ἕως Κύρῳ συμμείξειαν. ἤδη δὲ ὁρμῇ ὄντων (δηλ. αὐτῶν) ἦλθε Προκλῆς (Ξ. Ἀν. 2,1,3) — отож їм здалось, що вони наблизяться до перших лав, допоки не змішаються з Кіром. Коли вони рушали, прибув Прокл;

• коли він виражений формами τῶν ἀνθρώπων, τῶν πραγμάτων, τοῦ θεοῦ: οὕτως ἐχόντων (δηλ. τῶν πραγμάτων) εἰκὸς τοῖς μὲν πολεμίοις ἐναντίους εἶναι τοὺς θεούς, ἡμῖν δὲ συμμάχους (Ξ.Ἀν. 3,2,10) — коли обставини були такими, здавалось, що боги були ворожими до супротивників, а до нас прихильними; ὄντος (δηλ. θεοῦ) πολλῷ (Ξ. Ἑλλ. 1,1,16) — коли дуже дощило.

Σ З дієсловами οἶδα, γιγνώσκω, ἐπίσταμαι, διανοέομαι тощо зворот родовий самостійний поєднується з ὡς, коли додатком до нього виступає підрядне додаткове речення або причинний чи предикативний дієприкметник: ὡς μὴ ἀκουσομένων ἡμῶν οὕτω διανοεῖσθε (Πλ. Πολ. 327) — ви не вважаєте, що ми будемо слухати.

§ 258. Знахідний самостійний (accusativus absolutus, αἰτιατικὴ ἀπόλυτος)

Дієприкметник безособових дієслів у знахідному відмінку однини середнього роду називається знахідним самостійним. Він виражає обставини часу, причини, умови, допусту:

• ἐξόν, παρόν *коли* (*оскільки, якщо, хоча*) *можна* (*було*): ἐάν τι γελοῖον εἴπῃς, ἐξόν σοι ἐν εἰρήνῃ λεγειν (Πλ. Συμ. 189) — якщо ти й кажеш щось смішне, то можна говорити миролюбно;

• δέον, χρεών *коли* (...) *треба* (*було*): εἰ δὲ μή, θανεῖν χρεών (Εὐρ. Μ. 243) — якщо ж ні, то потрібно померти;

• δόξαν, δόξαντα, εἰρημένον, δεδογμένον *коли* (...) *вирішено*: εἰρημένον αὐταῖς ἀπαντᾶν, ἐνθαδί εὕδουσι (Ἀριστοφ. Λυσ. 13) — було вирішено зустрітися з ними там, де вони відпочивають;

• ἀδύνατον ὄν *коли* (...) *неможливо є* (*було*): οἱ Συρακούσιοι παρεκελεύοντο κραυγῇ οὐκ ὀλίγῃ χρώμενοι, ἄδυνατον ὂν ἐν νυκτὶ ἄλλῳ τῷ σημῆναι (Θ. 7,44) — сиракузці наказали підняти чималий крик, бо вночі нічим іншим не можна було подати знак;

• αἰσχρὸν ὄν *коли* (...) *соромно є* (*було*): οἶμαι τὸ πλῆθος ψηφιεῖσθε, ἃ βουλόμεθα, ὑμῶν μὲν συναγορευόντων, καὶ αἰσχρὸν δὲ ὂν ἀντιλέγειν (Ξ. Κυρ. 2,2,20) — я вважаю, що маси проголосують за те, чого ми хочемо, якщо ж ви погоджуєтесь, то соромно заперечувати;

• ἀγαθόν ὄν *коли* (...) *добре є* (*було*): ἐὰν μὴ τυγχάνῃ γέ που, ἀγαθὸν ὄν (Πλ. Συμ. 205) — якщо ніде на це не натрапить, добре буде.

Σ Знахідний самостійний може утворюватись від особових дієслів і, подібно як родовий самостійний, має логічний підмет. Він виступає з ὡς, ὥσπερ і позначає суб'єктивну причину: τοὺς υἱεῖς οἱ πατέρες ἀπὸ πονηρῶν ἀνθρώπων εἴργουσιν, ὡς τὴν μὲν τῶν χρηστῶν ὁμιλίαν ἄσκησιν οὖσαν τῆς ἀρετῆς, τὴν δὲ τῶν πονηρῶν κατάλυσιν (Ξ. Ἀπ. 1,2,20) — батьки відгороджують синів від лихих людей, бо спілкування з хорошими навчає доброчесності, а з поганими — нищить її.

Використання звороту accusativus absolutus обмежувалось, головним чином, класичною прозою; у післякласичні часи найдовше проіснував самостійний дієприкметник τυχόν (= εἰ τύχοι) *може бути*: τοῖς οἰκείοις τυχὸν ἂν χρησαίμην (Ἰσ. 5,94) — я, можливо, користувався б слугами.

§ 259. Називний самостійний (nominativus absolutus, ὀνομαστικὴ ἀπόλυτος)

Зрідка іменна частина мови в називному відмінку з узгодженим дієприкметником замість того, щоб стати підметом, втрачає зв'язок з присудком, натомість з'являється новий підмет: таким чином постає обособлений зворот називний самостійний, який виконує ті ж функції, що й інші самостійні дієприкметникові звороти: ἁλὴς γενομένη πᾶσα ἡ Ἑλλὰς χεὶρ μεγάλη συνάγεται (Ἡρ. 7,157) — коли Еллада об'єдналася, звелася велика рука.

Σ Інколи дієприкметник у називному відмінку однаковою мірою відноситься до якогось слова, у родовому або давальному чи знахідному відмінках: ἔδοξεν αὐτοῖς οὐ τοὺς παρόντας μόνους ἀποκτεῖναι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἅπαντας Μυτιληναίους ἐπικαλοῦντες (Θ. 3,36) — вирішено їм не лише присутніх убити, але й усіх мітиленців; ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια κρατυνάμενοι αὐτὴν τὴν Λέσβον κακώσειν (Θ. 4,52) — у них був задум, зміцнівши, знищити сам Лесбос.

§ 260. Особливості узгодження дієприкметника

Зустрічається граматичне неузгодження дієприкметника з словом, яке ним визначається, при перенесенні на дієприкметник граматичних ознак слова для поняття, яке мається на думці (σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενον): ἡ μιαρὰ κεφαλὴ ἐξεληλυθώς (= ὁ μιαρὸς ἐξεληλυθώς) (Δημ. 21,117) — вийшов брудна голова; βρέφος εἰσορῶ φέροντα τόξον (= μικρὸν παῖδα φερόντα τόξον) (Ἀνακρ. 3,16) — бачу маля, яке несе лук.

Дієприкметник ὤν часто узгоджується в роді не з тим словом, до якого відноситься, а з іменним предикатом. Це явище називається притягненням (ἕλξις): τὴν ἡδονὴν διώκετε ὡς ἀγαθὸν ὄν (Πλ. Πρωτ. 354) — ви прагнете насолоди, як ніби вона є благом.

Пролепсис предикативного дієприкметника можливий, коли він легко встановлюється з попередньої розповіді. Особливо часто опускається дієприкметник, який залежить від дієслів τυγχάνω, διατελέω: ἔδωκεν ὅ, τι ἕκαστος ἔτυχεν (δηλ. δούς) (Λυσ. 12,18) — кожен дав, що

зміг (дати); Σωκράτης ἀνυπόδυτος καὶ ἀχίτων διατέλει (δηλ. ὤν) (Ξ. Ἀπ. 1,6,2) — Сократ обходився в житті без одягу та взуття.

Два або більше дієприкметників не поєднуються між собою, коли вони не мають спільного зв'язку з членом речення: προιόντες (часовий дієприкметник) λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τό μέσον πεπτωκότες (предикативний дієприкметник) (Πλ. Θεαιτ. 180) — ми рушили далі, забувши про обох, що впали до середини.

Також це буває, коли вбачається часо-причинова послідовність дій, що передаються дієприкметниками: Κῦρος ὑπολαβὼν τοὺς φεύγοντας, συλλέξας στράτευμα ἐπολιόρκει Μίλητον (Ξ. Ἀν.1,7) — Кір, прийнявши втікачів, зібрав військо і обложив Мілет.

§ 261. Дієприкметник з часткою ἄν

Дієприкметник з часткою ἄν набуває значення здійсненної або нездійсненної можливості. У першому випадку він переймає функцію оптатива з ἄν, у другому — індикатива історичних часів з ἄν: πολιτείαν τὴν ὀρθῶς ἂν τοῖς πράγμασιν χρησαμένην (= ἣ ὀρθῶς ἂν χρήσαιτο) οὐκ ἔχομεν (Ἰσ. 7,12) — ми не маємо держави, яка не могла б правильно скористатися з обставин; εὖ ἴστε μηδὲν ἄν με ἐπιχειρήσαντα (= εὖ ἴστε ὅτι οὐδὲν ἂν ἐπεχείρησα) εἰ ἑώρων (Ἰσ. 5,13) — ви добре знаєте, що я ні до чого не прагнув би, якби бачив...

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Z, 5, 24—27

Καὶ ὅπως μὴ ἐπιβοηθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ εὐωνύμου κέρως ἐπὶ τὸ ἐχόμενον, κατέστησεν ἐπὶ γηλόφων τινῶν ἐναντίους αὐτοῖς καὶ ἱππέας καὶ ὁπλίτας, φόβον βουλόμενος καὶ τούτοις παρέχειν ὡς, εἰ βοηθήσαιεν, ὄπισθεν οὗτοι ἐπικείσοιτο αὐτοῖς. τὴν μὲν δὴ συμβολὴν οὕτως ἐποιήσατο, καὶ οὐκ ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος· κρατήσας γὰρ ᾗ προσέβαλεν ὅλον ἐποίησε φεύγειν τὸ τῶν ἐναντίων. ἐπεί γε μὴν ἐκεῖνος ἔπεσεν, οἱ λοιποὶ οὐδὲ τῇ νίκῃ ὀρθῶς ἔτι ἐδυνάσθησαν χρήσασθαι, ἀλλὰ φυγούσης μὲν αὐτοῖς τῆς ἐναντίας φάλαγγος οὐδένα ἀπέκτειναν μὲν ουδ' οἱ ἱππεῖς διώκοντες οὔτε ἱππέας οὔθ' ὁπλίτας, ὥσπερ δὲ ἡττώμενοι πεφοβημένως διὰ τῶν φευγόντων πολεμίων διέπεσον. καὶ μὴν οἱ ἄμιπποι καὶ οἱ πελτασταὶ συννενικηκότες τοῖς ἱππεῦσιν ἀφίκοντο μὲν ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου, ὡς κρατοῦντες, ἐκεῖ δ' ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπέθανον.

Τούτων δὲ πραχθέντων τοὐνάντιον ἐγέγενητο οὗ ἐνόμισαν πάντες ἄνθρωποι ἔσεσθαι. συνεληλυθυίας φὰρ σχεδὸν ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντιτεταγμένων, οὐδεὶς ἦν ὅστις οὐκ ᾤετο, εἰ μάση ἔσοιτο, τοὺς μὲν κρατήσαντας ἄρχειν, τοὺς δὲ κρατηθέντας ὑπηκόους ἔσεσθαι· ὁ δὲ θεὸς

οὕτως ἐποίησεν ὥστε ἀμφότεροι μὲν τροπαῖον ὡς νενικηκότες ἐστήσαντο, τοὺς δὲ ἱσταμένους οὐδέτεροι ἐκώλυον, νεκροὺς δὲ ἀμφότεροι μὲν ὡς νενικηκότες ὑποσπόνδους ἀπέδοσαν, ἀμφότεροι δὲ ὡς ἡττημένοι ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν τῇ Ἑλλαδι. ἐμοὶ μὲν δὴ μέχρι τούτου γραφέσθω· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἴσως ἄλλῳ μελήσει.

ΛΥΣΙΟΥ
ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ, 20—23

Καὶ γάρ τοι καὶ φύντες καλῶς καὶ γνόντες ὅμοια, πολλὰ μὲν καλὰ καὶ θαυμαστὰ οἱ πρόγονοι τῶν ἐντάδε κειμένων ἠργάσαντο, ἀείμνηστα δὲ καὶ μεγάλα καὶ πανταχοῦ οἱ ἐξ ἐκείνων γεγονότες τρόπαια διὰ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν κατέλιπον. μόνοι γὰρ ὑπὲρ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος πρὸς πολλὰς μυριάδας τῶν βαρβάρων διεκινδύνευσαν. ὁ γάρ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς οὐκ ἀγαπῶν τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἐλπίζων καὶ Εὐρώπην δουλώσεσθαι, ἔστειλε πεντήκοντα μυριάδας στρατιάν. ἡγησάμενοι δέ, εἰ τήνδε τὴν πόλιν ἢ ἐκοῦσαν φίλην ποιήσαιντο ἢ ἄκουσαν καταστρέψαιντο, ῥᾳδίως τῶν πολλῶν Ἑλλήνων ἄρξειν, ἀπέβησαν εἰς Μαραθῶνα, νομίσαντες οὕτως ἂν ἐρημοτάτους εἶναι συμμάχων τοὺς Ἕλληνας, εἰ ἔτι στασιαζούσης τῆς Ἑλλάδος ᾧ τινι χρὴ τρόπῳ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνασθαι, τὸν κίνδυνον ποιήσαιντο. ἔτι δ' αὐτοῖς ἐκ τῶν προτέρων ἔργων περὶ τῆς πόλεως τοιαύτη δόξα παρειστήκει, ὡς εἰ μὲν πρότερον ἐπ' ἄλλην πόλιν ἴασιν, ἐκείνοις καὶ Ἀθηναίοις πολεμήσουσι· προθύμως γὰρ τοῖς ἀδικουμένοις ἥξουσι βοηθήσοντες· εἰ δ' ἐνθάδε πρῶτον ἀφίξονται, οὐδένας ἄλλους τῶν Ἑλλήνων τολμήσειν ἑτέρους σῴζοντας φανερὰν ἔχθραν πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ αὐτῶν καταθέσθαι. οἱ μὲν τοίνυν ταῦτα διενοοῦντο· οἱ δ' ἡμέτεροι πρόγονοι οὐ λογισμῷ εἰδότες τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ κινδύνους, ἀλλὰ νομίζοντες τὸν εὐκλεᾶ θάνατον ἀθάνατον περὶ τῶν ἀγαθῶν καταλείπειν λόγον, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ πλήθος τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ τῇ αὐτῶν ἀρετῇ μᾶλλον ἐπίστευσαν.

ΑΛΚΙΔΑΜΑΝΤΟΣ
ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΩΝ, 14

Οἶμαι δὲ καὶ διὰ τοῦτ' ἄξιον εἶναι τοὺς γραπτοὺς λόγους ἀποδοκιμάζειν, ὅτι τὸν βίον τῶν μετὰειριζομένων ἀνώμαλον καθισθᾶσι. περὶ πάντων μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων γεγραμμένους ἐπίστασθαι λόγους ἔν τι τῶν ἀδυνάτων πέφυκεν· ἀνάγκη δ' ἐστιν, ὅταν τις τὰ μὲν αὐτοσχεδιάζῃ τὰ δὲ τυποῖ, τὸν λόγον ἀνόμοιον ὄντα ψόγον τῷ λέγοντι παρασκευάζειν, καὶ τὰ μὲν ὑποκρίσει καὶ παραπλησία δοκεῖν εἶναι, τὰ δὲ ταπεινὰ καὶ φαυλὰ φαίνεσθαι παρὰ τὴν ἐκείνων ἀκριβείαν. νομίζω δὲ καὶ τὴν μάθησιν τῶν γραπτῶν λόγων χαλεπὴν καὶ τὴν μνήμην ἐπίπονον καὶ τὴν λήθην αἰσχρὰν ἐν τοῖς ἀγῶσι γιγνεσθαι.

ЛЕКЦІЯ 134

§ 262. Дієслівні прикметники (adiectiva verbalia, τὰ ῥηματικὰ ἐπίθετα)

Дієслівні прикметники, на відміну від дієприкметників, не мають ні видового, ні часового значення.

Дієслівні прикметники на -τος мають в основному значення пасивного дієприкметника доконаного або недоконаного виду: ποιητός (= πεποιημένος) *(з)роблений*, γενικὴ ἀπόλυτος *родовий, звільнений, самостійний*.

Похідні від неперехідних дієслів, поєднуючись з ἐστί, сприймаються безособово і означають можливість або здатність: ἆρα γρυκτὸν ἐστιν ἡμῖν (Ἀριστοφ. Ἀχ. 656) — вже можна мені наважитись сказати; εὐεπίθετον ἦν ἐνταῦθα (Ξ. Ἀν. 3,4,20) — там легко можна було напасти.

Σ Деякі з них мають активне значення: δυνατός *сильний, здатний*, θαυμαστός *дивний, такий, що викликає подив*. Особливо це стосується складних віддієслівних прикметників з заперечною часткою ἀ(ἀν): ἄπρακτος *бездіяльний*.

Віддієслівні прикметники на -τέος означають необхідність у пасивному стані доконаного і недоконаного виду й поєднуються з означуваними словами двома способами:

• особово: узгоджуючись з іменником, який у цьому випадку несе основний логічний наголос (подібно до латинського герундива): οὐ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ὁ ἀνήρ (Πλ. Πολ. 595) — не слід надавати перевагу людині перед істиною; τοσαῦτα ὄρη ὁρᾶτε ὑμῖν ὄντα πορευτέα (Ξ. Ἀν. 2,5,18) — дивіться, ось ці гори вам потрібно подолати;

• безособово: віддієслівний прикметник середнього роду часто виступає з ἐστί, акцентуючи на необхідності самої дії: οὐ προσθετέον ὅτι τὸ ἀγαθὸν αὐτοῖς ἐρῶσιν; (Πλ. Συμ. 206) — чи не слід погодитись, що вони люблять благо для самих себе?

Особа, змушена виконувати цю дію, ставиться в давальному відмінку, а об'єкт на який скерована дія, — у відмінку дієслівного керування: τὸν θάνατον ἡμῖν μετ' εὐδοξίας αἱρετέον (Ἰσ. 6,91) — нам слід обрати почесну смерть.

Σ Часто особа, яка мусить виконати дію, виступає в знахідному відмінку, тоді віддієслівний прикметник рівнозначний конструкції δεῖ з інфінітивом суб'єкта. Інколи при віддієслівному

прикметнику з'являється інфінітив: πανταχοῦ ποιητέον, ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτήν (= δεῖ ποιεῖν ἢ πείθειν) (Πλ. Κρ. 51) — скрізь слід робити, що накаже батьківщина, чи коритись їй.

Σ У безособовій конструкції віддієслівні прикметники на -τέος можуть мати активне або медіальне значення: παρασκευαστέον ἐστί δύναμίν τινα (= δεῖ παρασκευάσαι) (Πλ. Γοργ. 510) — слід підготувати якусь силу.

Σ Віддієслівні прикметники обох типів (на -τός і -τέος) у безособовому звороті часто виступають у множині: ἐπεί δ' ἄβατα ἦν, καταλιπὼν τὸν ἵππον ἔσπευδε πέζῃ (Ξ. Ἀν. 3,4,49) — коли стало неможливо рухатись далі, він зліз з коня і поспішив пішки; εἰ τὸν οἶνον ἡξίους πίνειν συνεκπυτέα ἐστί σοι καὶ τὴν τρύγα (Ἀριστοφ. Πλ. 1084) — якщо ти охочий пити вино, то потрібно випити і брагу.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 204

Ἔχει γὰρ ὧδε. θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ οὐδ' ἐπιθυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γάρ· οὐδ' εἴ τις ἄλλος σοφός, οὐ φιλοσοφεῖ. οὐδ' αὖ οἱ ἀμαθεῖς φιλοσοφοῦσιν οὐδ' ἐπιθυμοῦσι σοφοὶ γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ τοῦτό ἐστι χαλεπὸν ἀμαθία, τὸ μὴ ὄντα καλὸν κἀγαθὸν μηδὲ φρόνιμον δοκεῖν αὐτῷ εἶναι ἱκανόν· οὔκουν ἐπιθυμεῖ ὁ μὴ οἰόμενος ἐνδεὴς εἶναι οὗ αἰ μὴ οἴηται ἐπιδεῖσθαι. τίνες οὖν, ἔφην ἐγώ, ὦ Διοτίμα, οἱ φιλοσοφοῦντες, εἰ μήτε οἱ σοφοὶ μήτε οἱ ἀμαθεῖς; Δῆλον, ἔφη, τοῦτό γε ἤδη καὶ παιδί, ὅτι οἱ μεταξὺ τούτων ἀμφοτέρων, ὧν αὖ καὶ ὁ Ἔρως.1 ἔστι γὰρ δὴ τῶν καλλίστων ἡ σοφία, Ἔρως δ' ἐστὶν ἔρως περὶ τὸ καλόν, ὥστε ἀναγκαῖον Ἔρωτα φιλόσοφον εἶναι, φιλόσοφον δὲ ὄντα μεταξὺ εἶναι σοφοῦ καὶ ἀπόρου. ἡ μὲν οὖν φύσις τοῦ δαίμονος, ὦ φίλε Σώκρατες, αὕτη· ὃν δὲ σὺ ᾠήθης Ἔρωτα εἶναι, θαυμαστὸν οὐδὲν ἔπαθες. ᾠήθης δέ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τεκμαιρομένῃ ἐξ ὧν σὺ λέγεις, τὸ ἐρώμενον Ἔρωτα εἶναι, οὐ τὸ ἐρῶν. καὶ γὰρ ἔστι τὸ ἐραστὸν τὸ τῷ ὄντι καλὸν καὶ ἁβρὸν καὶ τέλεον καὶ μακαριστόν· τὸ δέ γε ἐρῶν ἄλλην ἰδέαν τοιαύτην ἔχον, οἵαν ἐγὼ διῆλθον.

ΓΟΡΓΙΟΥ
ΕΛΕΝΗ, 18—19

Ἡ δὲ τῶν ἀνδριάντων ποίησις καὶ ἡ τῶν ἀγαλμάτων ἐργασία ὅσην ἡδονὴν παρέσχετο τοῖς ὄμμασιν. οὕτω τὰ μὲν λυπεῖν τὰ δὲ ποθεῖν πέφυκε τὴν ὄψιν. πολλὰ δὲ πολλοῖς πολλῶν ἔρωτα καὶ πόθον ἐνεργάζεται πραγμάτων καὶ σωμάτων. εἰ οὖν τῷ τοῦ Ἀλεξάνδρου σώματι τὸ τῆς Ἑλένης ὄμμα ἡσθὲν προθυμίαν καὶ ἅμιλλαν ἔρωτος τῇ ψυχῇ παρέδωκε, τί θαυμαστόν; ὃς εἰ μὲν θεὸς ὢν ἔχει θεῶν θείαν δύναμιν, πῶς ἂν ὁ ἥσσων εἴη τοῦτον ἀπώσασθαι καὶ ἀμύνασθαι δυνατός; εἰ δ' ἐστὶν ἀνθρώπινον νόσημα καὶ ψυχῆς ἀγνόημα, οὐχ ὡς ἁμάρτημα μεμπτέον ἀλλ' ὡς ἀτύχημα νομιστέον· ἦλθε γὰρ οἷς ἦλθε τύχης ἀγρεύμασιν, οὐ γνώμης βουλεύμασι, καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρασκευαῖς.

СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

ЛЕКЦІЇ 135 – 136

§ 263. Сполучники (coniunctiones, συνδεσμοί)

Зв'язок двох речень може здійснюватися двома способами: сурядним, коли вони сприймаються як рівноцінні за смисловим навантаженням, або — підрядним, коли одне речення синтаксично і семантично підпорядковане іншому, залежне і не є повноцінною семантемою без головного.

Сполучники сурядності з'єднують поміж собою однорідні члени речення або частини складносурядного речення.

Сурядний зв'язок може бути виражений і безсполучниково (σχῆμα ἀσύνδετον), коли загальний зміст фрази однозначно свідчить про синтаксичну рівнозначність членів речення чи періоду: συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνῃσκον (Ξ. Ἑλλ. 4,3,19) — налягаючи щитами, вони штовхались, боролись, убивали, гинули.

Поняття συνδεσμός (від συνδέω *зв'язувати, з'єднувати*) започаткував Арістотель, який до сполучників відносив ще й невідмінювані слова, що служать для з'єднання частин мови. Александрійські граматисти вважали сполучником слово, що зв'язує частини мови та думки в певному порядку. До визначення сполучника в сучасному розумінні найближче підійшов Аполлоній Дискол, який розглядав його як частину мови, що не має самостійного значення, а лише з'єднує інші частини мови чи періоди думки, надаючи їм різних відтінків.

Сучасна мовознавча наука трактує сполучник як службову частину мови, що служить для здійснення зв'язку між синтаксемами (членами речення або частинами складного речення) і вираження лексико-синтаксичного відношення між ними.

Сурядний зв'язок здійснюється за допомогою з'єднувальних, протиставних, розділових, причинових та наслідкових сполучників.

§ 263.1. З'єднувальні сполучники (copulativae, συμπλεκτικοί)

καί, καί-καί

Сполучник καί *і, також* (= лат. et) служить для з'єднання окремих членів речення і цілих речень: πολέμιοι ἔστε Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ξυμμάχοις (Θ. 8,18) — будьте ворогами лакедемонцям і

союзникам; μηνύει ὁ Μενέστρατος καί προσαπογράφει ἑτέρους τῶν πολιτῶν (Λυσ. 14, 9) — Менестрат гнівається і доносить на кожного з громадян;

За допомогою καί-καί емфатично з'єднуються частини речення або речення з огляду на значущість кожного з них: οἱ σύμμαχοι καὶ ἔλαβον αὐτῶν, καὶ τοὺς ἄνδρας πάντας ἀπέκτειναν (Θ. 7,53) — союзники захопили їх та повбивали всіх чоловіків.

Часто καί має додаткове, пояснювальне значення *і навіть, а саме.* Здебільшого це буває при переході від менш значних до понять, що заслуговують більшої уваги, і, навпаки, або ж при їх протиставленні: αὐτά γε ταῦτα καὶ οἱ θεοὶ πεπόνθασιν (Πλ. Εὐθ. 8) — у це навіть боги вірять; ἐθέλω τεθνηκέναι, εἰ κλέψα τῶν σῶν ἀξιόν τι καὶ τριχός ('Αριστοφ. Β. 613) — радше мені вмерти, якщо я вкрав з твого хоча б на волосок.

Σ Таке уточнююче καί з прикметником або прислівником, що означають кількість, служить для підсилення: οὗτος ὁ νόμος καὶ μάλα καλῶς ἔχεται (Αἰσχ. 3,33) — цей закон є надзвичайно дієвим.

Сполучник καί може додатково підкреслювати зв'язок між головним реченням і відносним, слугуючи певного роду корелятом і виступаючи або в головному, або в підрядному: καὶ ἡμῖν ταῦτα δοκεῖ, ἅπερ καὶ βασιλεῖ (Ξ. 'Αν. 2,1,32) — і нам це здається, і цареві так само.

Σ Те саме значення мають вирази εἴ τις καὶ ἄλλος, εἴ ποτε καὶ ἄλλοτε і їм подібні: εἴ τις καὶ ἄλλος ἀνὴρ καὶ Κῦρος ἄξιός ἐστι θαυμάζεσθαι (Ξ. Κυρ. 5, 17) — Кір більше, ніж будь-хто інший, гідний подиву.

У поєднанні з питальним займенником чи прислівником καὶ виявляє подив чи зачудування: τί καὶ βούλεσθε, ὦ νεώτερα; (Θ. 6,38) — чого ви хочете, молодь?

τέ, τέ-τέ, τέ-καί

З'єднання за допомогою τέ зустрічається здебільшого в поезії: αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν οἰωνοῖσιν τε πᾶσι ('Ομ. 'Ιλ. Α, 4) — а самих їх зробив здобиччю псів і всіх хижих птахів.

У прозаїків τε вказує на спорідненість понять, перелік імен: φθήσονταί τε πλεύσαντες πρὶν τὴν ξυμφορὰν Χίους αἰσθέσθαι (Θ. 8,12) — вони поспішать і відпливуть, поки хіосці не довідались про суперечку; Τισίαν Γοργίαν τε ἐάσωμεν εὕδειν (Πλ. Φαιδ. 267) — дозвольмо спочити Тісію і Горгію.

Для тіснішого зв'язку поєднуваних частин двічі використовують τε: ὦ τάλαινα, σύ τε κασίγνητός τε σὸς τλήμων 'Ορέστης (Εὐρ. 'Ορ. 73-74) — о нещасна, ти і твій безталанний брат Орест.

Сполучники τέ - καί вказують на перелік однорідних понять, причому акцентуючи на другому члені, виділяючи його з ряду схожих: τούς τε Χίους καὶ τοὺς Ἐρυθραίους εὐθὺς ξυμμάξους ἐποιήσατο (Θ. 8,15) — і хіосців, і (а також) еритрейців зробив союзниками; τοῦ δεδομένου ὀλιγώρει τε καὶ ἀμέλει (Πλ. Εὐθ. 4) — поданим не нехтуй, а особливо ж не зневажай.

καὶ οὐ (καὶ μή), οὐ - οὐδέ (μη - μηδέ), οὔτε - οὔτε (μήτε - μήτε), οὔτε - τε (μήτε - τε)

Сполучник καὶ з частками οὐ або μή приєднує стверджувальний вираз або речення із запереченням: ἄνδρες γεωργοὶ καὶ οὐ θαλάσσιοι (Θ. 1,142) — землероби, а не моряки; ἀφικοῦ οἴκαδε καὶ μὴ ἄλλως ποιήσῃς (Πλ. Λαχ. 281) — йди додому й нічого іншого не роби.

Сполучники οὔτε - οὔτε (μήτε - μήτε) з'єднують два заперечних вирази або речення: οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάγουσα γῆς πρόσωπον (Εὐρ. Μ. 27) — вона не підводить погляду, ані не піднімає обличчя від землі; φαίνομαι ἐγὼ χάριτος τετυχηκὼς τότε καὶ οὐ μέμφεως οὐδὲ τιμωρίας (Δημ. 18,85) — я виявив тоді милосердя, а не докір чи помсту; οὐκ ἦλθες οὐδ' ἤμυνας οὐδ' ἐπεστράφης (Εὐρ. Ῥησ. 400) — ти не прийшов: не допоміг, не повернувся; μήτε τοῖς λοιδορουμένοις μήτε τοῖς ὑπὲρ καιρὸν χαριζομένοις ἐπιτρέπειν (Ἀνδ. Ἀλκ. 29) — ні обмовникам, ні понадміру люб'язним не дозволяти.

Σ Після οὐτε може слідувати μήτε, якщо цього вимагає друге висловлювання, і — навпаки: ἐγὼ μὲν θρασὺς μὲν καὶ βδελυρὸς καὶ ἀναιδὴς οὔτ' εἰμὶ μήτε γενοίμην (Δημ. 8, 68) — я не зухвалий, не огидний, не безсоромний і не міг би (таким) бути.

За допомогою οὐτε (μήτε) - τε з'єднується заперечне речення зі стверджувальним: ὤμοσαν μήτε προδώσειν ἀλλήλους σύμμαχοί τε ἔσεσθαι (Ξ. Ἀν. 2,2,8) — вони поклялись не зраджувати, але стати союзниками.

οὐ μόνον - ἀλλὰ καί, οὐχ ὅτι - ἀλλὰ καὶ, οὐχ ὅπως - ἀλλὰ καί, οὐχ ὅπως (μὴ ὅτι) - ἀλλ' οὐδέ

За допомогою вищезгаданих сполучників здійснюється зв'язок для сильнішого протиставлення другого компонента синтаксеми.

Сполучники οὐ μόνον - ἀλλὰ καί, οὐχ ὅτι - ἀλλὰ καὶ *не лише..., а й; бо не...,а й* з'єднують катафатичні частини: οὐχ ὅτι μόνος ὁ Κρίτων ἐν ἡσυχίᾳ ἦν, ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ (Ξ. Ἀπ. 2,6,8) — не лише Крітон був спокійний, але і його друзі.

За допомогою οὐχ ὅπως - ἀλλὰ καί *не те щоб, а й* сполучаються перше заперечне або рідше ствердне з другим — стверджувальним

реченням: οὐχ ὅπως τὰ σκεύη ἀπέδοσθε, ἀλλὰ καὶ αἱ θύραι ἀφηρπάσθησαν (Λυσ. 16, 31) — і посуд винесли, і двір розграбували.

При двох заперечувальних висловлюваннях ставляться οὐχ ὅπως (μὴ ὅτι) - ἀλλ' οὐδέ: ἐγὼ μὴ ὅτι ὑπὲρ ἄλλου, ἀλλ' οὐδε ὑπὲρ ἐμαυτοῦ πώποτε δίκην ἰδίαν εἴρηκα (Ἰσαι. 10,1) — я не лише за іншого, але й за себе ніколи не оскаржив заслуженого покарання.

Σ Іноді перед другою частиною стоїть лише ἀλλά, оскільки на неї імплікується заперечне значення першої частини: οὐχ ὅπως χάριν αὐτοῖς ἔχεις, ἀλλὰ μισθῶσας σαὐτὸν κατὰ τουτωνὶ πολιτεύειν (Δημ. 18,131) — не лише не маєш до них вдячності, але й за платню не займаєшся політикою.

Σ Коли в першому реченні присутнє заперечне слово οὐδέ, то сполучник μή ὅτι (μήτι) другого означає *набагато більше*: διὰ τὸν χείμωνα οὐδὲ πλεῖν μὴ ὅτι ἀναιρεῖσθαι τοὺς ἄνδρας δυνατὸν ἦν (Ξ. Ἑλλ. 2,3,35) — через зимову негоду неможливо було ані пливти, а ще важче — піднімати потонулих.

§ 263. 2. Протиставні сполучники (adversativae, ἐναντιωματικοί)

(μέν) - δέ

Сполучник δέ вживається для протиставлення або порівняння рівнозначних речень. Для вираження співвідношення між ними в попередньому реченні буває сполучник μέν. Обидва сполучники безпосередньо приєднуються до понять, які зіставляються: τὸ μὲν ὠφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν (Πλ. Πολ. 457) — корисне є прекрасним, шкідливе — огидним.

Сполучник δέ часто виступає в першому періоді сурядності для простого зв'язку думок, особливо при зміні підмета: ἐπεὶ δ' ἐκεῖνοι ᾤχοντο, ὁ Κῦρος εἶπεν (Ξ. Κυρ. 4,5,1) — коли вони відійшли, Кір сказав.

Σ Іноді відносний займенник-сполучник, що поєднується з δέ, переходить у головне речення, стаючи при вказівному займеннику (ἐπανάληψις): ἃ δ' αἰσχύνην ὑμῖν φέρει, ταῦτα δὲ κατὰ χώραν μένει (Ἰσ. 4, 176) — те, що приносить нам ганьбу, то це він залишає для батьківщини.

Поєднання δὲ αὖ (primum — tum) *і по-друге, потім, а зрештою* підсилює антитезу: καὶ τὸν μεταδιδόντα ὡς ἀκρότατον χρὴ τιμᾶν, τὸν δ' αὖ μὴ δυνάμενον, ἐθέλοντα δέ, ἐᾶν δεύτερον (Πλ. Νομ. 736) — слід

якнайвище цінувати учасника, а того, хто не може, але хоче, — в другу чергу.

Якщо сполучник μέν не доповнюється δέ, то він служить для ствердження: ἀλλ' αἴτιος μὲν ἔγωγε οὐκ εἰμι (Ξ. 'Αν. 7,1,9) — але я ж невинний. У цьому випадку доречно пригадати, що μέν розглядається як пом'якшена форма стверджувальної частки μήν *справді, звичайно, істинно*. Первісне значення підтвердження зберігається у висловах πάνυ μὲν οὖν, κομιδῇ μὲν οὖν, ἀλλὰ μὲν δή, οὐ μὲν δέ, μὲν οὖν: εἰ μὲν οὖν ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν τῇ πόλει (Δημ. 9,8) — якщо ж необхідно, щоб у державі був мир.

μᾶλλον δέ

За допомогою сполучення μᾶλλον δέ поновлюється або повторюється раніше висловлена думка: ἔστι τῶν αἰσχρῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αἰσχίστων (Δημ. 22) — це є ознакою ганебних справ, а надто — найганебніших.

ἄλλα

Сполучник ἄλλα (= sed, at) служить:

• для сильного протиставлення, коли відкидається одне і на противагу йому обирається інше: (σχῆμα ἄρσης καὶ θέσης — схема віднятя і заступання): οὐκ ἠμφισβήτει, ἀλλ' ὡμολόγει (Λυσ. 1, 29) — він не сперечався, а погоджувався.

• для чіткого відмежування наступної думки від попереднього судження: τὰ μὲν καθ' ἡμᾶς δοκεῖ καλῶς ἔχειν, ἀλλὰ τὰ πλάγια λυπεῖ με (Ξ. Κυρ. 7,1,10) — мені видається, що це є для нас добре, але побічні обставини засмучують мене.

Σ При запереченні присутнє ἀλλ' ἤ рівнозначне εἰ μή *хіба що, якщо не;* ἀργύριον μὲν οὐκ ἔχω ἀλλ' ἤ μικρόν (Ξ. Κυρ. 5,1,9) — я не маю грошей, хіба що трохи.

μέν - (οὐ) μέντοι

При протиставленні вживаються також сполучники μεν — μεντοι *однак, все-таки;* οὐ μέντοι (= neque vero) *однак не*: δοκεῖ μὲν κἀμοὶ ταῦτα, οὐ μέντοι τάχυ ἀπαγγελῶ (Ξ. 'Αν. 2,3,9) — мені здається, все-таки не швидко повідомлю.

Σ Форма μέντοι похідна від μέν та енклітичної частки τοί може мати первісне підсилювальне значення при ствердженні, дійсній або

передбачуваній позитивній відповіді: οὗτοι πολέμιοί εἰσι; πολέμιοι μέντοι (Ξ. Κυρ. 1,4,19) — вони є ворогами? ворогами ж все-таки.

ὅμως

Ὅμως (= tamen) виступає переважно з δέ чи ἄλλα для більшої сили протиставлення: νῦν δ' ὅμως θαρρῶ (Πλ. Συμ. 193) — тепер я одначе наважуюсь.

Цей сполучник корелятивно поєднується з допустовими реченнями, дієприкметниками, що виражають допустовість: ὃ τούτων ἀπολειφθὲν ὅμως τέχνῃ λαμβάνεται (Πλ. Φαιδρ. 266) — яке, хоча цього позбавлене, одначе приймається мистецтвом.

ἄλλα μήν, καὶ μήν

Через ἄλλα μήν, καὶ μήν (at vero, atqui) *однак, навіть* звичайно виражається перехід до нового, значимішого: καὶ μὴν καὶ τοῦθ' ὑμᾶς δεῖ μαθεῖν (Αἰσχ. Χο. 112) — однак це нас повинно навчити; ἀλλὰ μὴν δεῖ, εἴγε τὸ ἐρωτώμενον ἀποκρινούμεθα ἡμῖν αὐτοῖς (Πλ. Λαχ. 192) — однак потрібно, якщо ми самі собі відповідаємо на запитання.

οὐ μὴν... ἄλλα, οὐ μέντοι... ἄλλα

Οὐ μὴν ἄλλα, οὐ μέντοι ἄλλα (= et tamen, verum tamen) *і одначе, але ж однак* зустрічається при згортанні, пропуску або замовчуванні думки, яка може поновлюватись з попереднього контексту: οὐ μέντοι ταῦτά γε ξυνέφη, ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ὡμολόγει (Πλ. Ἐρ. 398) — одначе цього він не схвалив, але з тим погодився.

καίτοι

Сполучник καίτοι (quamquam, verum) *однак* виступає на початку риторичного періоду або півперіоду: καίτοι οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ κατεψηφίζοντό μου καὶ κατηγόρουν, ἀλλ' οἰόμενοι βλάπτειν (Πλ. Ἀπ. 41) — одначе не з такого міркування вони мене засуджували і звинувачували, але замисливши вчинити шкоду.

§ 263. 3. Розділові сполучники (disiunctivae, διαζευκτικοί)

ἤ , ἤ - ἤ, ἤτοι - ἤ, εἴτε - εἴτε

Сполучник ἤ (vel, aut) або ἤ - ἤ, ἤτοι - ἤ (vel - aut, aut - aut), εἴτε - εἴτε *чи, або, чи (або)...чи (або)* з'єднують два або більше висловлювань, які взаємно виключають одне одне: ἐροῦ τὴν κυνηγὸν

Ἄρτεμιν ἢ ἐγὼ φράσω (Σοф. Ἠλ. 565) — скажи мисливиці Артеміді або я скажу; ἢ Αἴας ἢ Ἰδομενεὺς ἢ δῖος Ὀδυσσεύς (Ὅμ. Ἰλ. Α, 145) — чи Аянт, чи Ідоменей, чи богорівний Одіссей; εἴτε βούλεσθε πολεμεῖν ἡμῖν εἴτε φίλοι εἶναι (Ξ. Κυρ. 3,2,13) — чи хочете воювати з нами, чи бути друзями.

При розділовому сполученні з ἐὰν τε - ἐὰν τε, ἄν τε - ἄν τε, ἤν τε - ἤν τε ставиться кон'юнктив: ἤν τε ἐνθάδε ἐπίοντας τοὺς πολεμίους δεχώμεθα ἤν τε ἐπ' ἐκείνους ἰόντες τὴν μάχην συνάπτωμεν (Ξ. Κυρ. 3,3,17) — чи якщо там зустрінемо наступ ворогів, чи, якщо йдучи на них, вступимо в битву.

§ 263.4. Причинові сполучники (causales, αἰτιολογικοί)

γάρ

За допомогою γάρ (enim) *бо* визначають причину або пояснення попереднього висловлювання; цей сполучник ставиться в постпозиції пояснювальних слів чи виразів: ἐτύγχανε γὰρ τῷ Ἄγιδι αὐτὸς διάφορος ὤν (Θ. 8,12) —він же був ворогом Агіса; οὐ γάρ σου οὐδὲν περιττότερον πραγματευομένου τῶν ἄλλων, ἔπειτα τοσαύτη φήμη τε καὶ λόγος γέγονε (Πλ. Ἀπ. 20) — бо ти не більше за інших працював, тому постала така слава і думка.

Σ При γάρ часто домислюються пропущені вказівні займенники чи слова: δηλοῖ δέ μοι καὶ τόδε τῶν παλαιῶν ἀσθένειαν οὐχ ἥκιστα· πρὸ γὰρ τῶν Τρωικῶν (Θ. 1,3) — для мене не менш очевидна слабість стародавніх, а перед ними ще — троянців.

Σ Оскільки γάρ виникає із злиття енклітичної частки γέ *же* і ἄρα *чи, може*, то нерідко означає те, що природно і безпосередньо витікає з попереднього твердження: πῶς γάρ; οὔ; (Πλ. Γοργ. 488) — як же ні? καὶ δῆτ' ἐτόλμας τουσδ' ὑπερβαίνειν νόμους; οὐ γάρ μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε (Σοф. Ἀντ. 449-450) — і як ти наважилася переступити такі закони? Бо не Зевс же мені це повелів.

Σ Поєднання καὶ γάρ (etenim nam etiam) *бо також* підсилює причинову залежність: εὐθὺς ἔγνωσαν πάντες ὅτι ἐγγύς που ἐστρατοπεδεύετο βασιλεύς, καὶ γὰρ καπνὸς ἐφαίνετο ἐν κώμαις οὐ πρόσω (Ξ. Ἀν. 2,2,15) — всі одразу довідались, що поблизу табір царя, бо в селах, що неподалік, з'являвся дим.

Σ Ἀλλ' οὐ γὰρ передбачає еліпсис судження, яке з'ясовує, пояснює причину: ἐκαλλυνόμην ἄν, εἰ ἠπιστάμην ταῦτα· ἀλλ' οὐ γὰρ ἐπίσταμαι (Πλ. Ἀπ.) — я міг би прикрасити, якби знав це, але ж не знаю.

Σ Функціонально-синтаксична ознака причини може виражатися також через сполучники ὡς, ἐπεί: ὡς ἅπασι προσήκει περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τὴν φρόνησιν, μάλιστα δὲ ὑμῖν (Ἰσ. 9,80) — бо всім потрібно найвище цінувати розум, найдужче ж вам.

§ 263. 5. Наслідкові сполучники (consecutivae, συμπερασματικοί)

ἄρα

Сполучник ἄρα (scilicet, nimium) *отже, саме, очевидно* вказує на наслідок, який випливає з попереднього судження: ὡμολογήκαμεν ἄρα μήτε διδακτὸν αὐτὸ μήτε φρόνησιν εἶναι; (Πλ. Μεν. 98) — отже, ми погодились, що це ані повчання, ані розмірковування.

οὖν

Сполучник οὖν (igitur, ergo, itaque) *отже* надає наслідку узагальнюючого, підсумовуючого значення. Він часто виступає в зворотах: δ' οὖν *справді*, γοῦν *принаймні*, γὰρ οὖν *тому*: σοῦ γὰρ οὖν προσκήδομαι (Σοφ. Ἀντ. 741) — саме тому піклуюсь про тебе.

В апофатичних відповідях на риторичні запитання нерідко виступає μὲν οὖν *без сумніву, звичайно*: κολακεία σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι; κολακείας μὲν οὖν μόριον (Πλ. Γοργ. 466) — чи тобі здається, що риторика є підлабузництвом? Звичайно ж, — частиною лестощів.

τοι

Енклітична частка τοι може стояти на початку складених сполучників: τοίνυν (atque) *тому і*, τοιγαροῦν *отже*, τοιγάρτοι *проте, отже*: ἔτι τοίνυν τάδε ὁρᾶτε (Ξ. Ἀν. 5,1,10) — тому погляньте ще на це.

δή

Сполучник δή *і ось, то, очевидно, звичайно* виявляє природний і очевидний наслідок; він часто приєднує з'ясування до вихідного положення після вставних слів чи речень: ταῦτα δὴ πάντα προθυμήθητι ὡς σαφέστατα ἡμῖν ἀπαγγεῖλαι (Πλ. Φαιδ. 58) — і ось це все наважся нам сповістити як найдохідливіше.

Σ Коли δή поєднується з νῦν, то їх синтетичне сполучення νυνδή рівнозначне πρὸ ὀλίγου *нещодавно*, а вираз νῦν δή за кожним компонентом зберігає власне значення: νῦν δὴ ἐξελαύνετε ἡμᾶς ἐκ τῆς χώρας (Ξ. Ἀν. 7,7,7) — тепер же ви виганяєте їх з країни.

οὐκοῦν, οὔκουν

Сполучник οὐκοῦν *зрештою* виражає катафатичний наслідок, тоді як οὔκουν *певно не* — апофатичний: οὐκοῦν καὶ περὶ πολέμου συμβουλεύειν ἐπισχήσομεν (Ξ. Ἀπ. 3,6,10) — зрештою, розпочнемо раду щодо війни; οὔκουν ἱκανῶς γε ἔχω ἐν τῷ παρόντι ξυμβαλέσθαι ποῖ' ἄττα δεῖ ἡμᾶς λέγειν (Πλ. Πολ. 398) — певно, я не спроможний за цих обставин додати те, що потрібно нам висловити.

§ 264. Частки (particulae, μόρια)

§ 264.1. Частка ἄν

Модальна частка ἄν застосовується:

• з індикативом історичних часів (indicativus irrealis) та з оптативом (optativus potentialis) на позначення ірреальної або дійсної можливості: οὐ γὰρ ἂν ἐκείνη ἦν ἐκείνου οὐσία (Πλ. Παρ. 142) — бо вона не могла б бути його буттям; οὐκοῦν καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἑνὸς εἴη ἄν οὐ ταὐτὸν οὖσα τῷ ἑνί (Πλ. Παρ. 142) — отже, буття єдиного не могло б бути тотожним єдиному.

Σ Іноді ἄν домислюється, виходячи з попереднього судження: τί ἐπίησεν ἄν; δῆλον ὅτι ὤμοσεν (= ὤμοσεν ἄν) (Δημ. 31,9) — що він зробив би? Поклявся (б).

Σ Метатеза частки ἄν відбувається в зворотах οὐκ ἂν οἶδα, οὐκ ἂν οἶδ' ἂν εἰ (= οὐκ οἶδα εἰ ἄν), κἂν εἰ (= καὶ εἰ ἄν): οὐκ ἂν οἶδα εἰ δυναίμην (= οὐκ οἶδα εἰ δυναίμην ἄν) (Πλ. Τιμ. 26) — не знаю, чи зможу.

• сполучається з кон'юнктивом у часових, умовних, допустових підрядних реченнях та конструкціях і зворотах, що їх замінюють (див. відповідні параграфи);

• іноді ставиться після сполучників мети ὅπως, ὡς: τὰς ἀρετὰς ἐπιτηδεύομεν, ὅπως ἂν μετὰ πλείστων ἀγαθῶν τὸν βίον διάγωμεν (Ἰσ. 3,2) — ми потребуємо чеснот, щоб з найбільшими благами провадити життя.

§ 264.2. Вказівні та підсильні частки

γε

Енклітична частка γε *саме, справді, напевне* має стверджувальне значення і підкреслює думку речення, в якому виступає: οὐ τήν γε μὴ θιγοῦσαν (Σοφ. Ἀντ. 771) — напевне ж не ту, що не торкнулась.

Σ Додаванням γε після виразів ἀλλὰ μήν, οὐ μήν, καὶ μήν, ἀλλ' οὖν, καίτοι, ἦ που, νὴ Δία, μά Δία надають їм певного обмежуючого значення — *принаймні, звичайно лише*: ἱκανά μοι νομίζω εἰρῆσθαι,

καίτοι πολλά γε παραλίπων (Λυσ. 31,34) — мені видається, я достатньо сказав, хоча багато, звичайно ж, пропустив.

που

Частка που пом'якшує категоричність сполучника δή: οὐ δήπου τὸν ἄρχοντα τῶν ἀρχομένων πονηρότερον προσήκει εἶναι (Ξ. Κυρ. 7,5,3) — очевидно ж, не годиться, щоб правитель був гірший за підданих.

δῆτα

Δῆτα використовується в діалогічній мові, надаючи певних емоційно-стилістичних відтінків: καὶ δῆτ' ἐτόλμας τούσδ' ὑπερβαίνειν νόμους; οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε (Σοφ. Ἀντ. 449,450) — і як ти наважилась переступити ці закони? не Зевс же повелів мені таке.

δῆθεν

Δῆθεν надає твердженню іронічного забарвлення: γνώμης παραινέσει δῆθεν τῷ κοινῷ ἐπρεσβεύσαντο (Θ. 1,92) — неначе вони послали посольство спільно радитись.

ἦ

Частка ἦ *справді, очевидно* завжди ставиться на початку речення: ἦ νῦν ἐγὼ μὲν οὐκ ἀνήρ, αὕτη δ' ἀνήρ (Σοф. Ἀντ. 484) — тепер, очевидно, я — не чоловік, а чоловік — вона.

μήν

Μήν *безсумнівно*: καὶ μὴν ὁρῶ τάλαιναν Εὐρυδίκην (Σοф. Ἀντ. 1180) — без сумніву, я бачу злощасну Еврідіку.

У запитаннях частка μήν за значенням прирівнюється до сполучника δή *зрештою*: τίνος μὴν ἕνεκα μανθάνετε τοξεύειν; (Ξ. Κυρ. 1,6,28) — навіщо, зрештою, ви навчаєте стріляти з лука?

πέρ

Енклітика περ *точно, безпосередньо* поєднується з відносними займенниками і прислівниками, сполучником εἰ: μεμερισμένον ἄρα, εἴπερ μὴ ὅλον (Πλ. Παρ. 144) — воно поділене вже, якщо, насправді, не ціле.

τοί

Енклітична частка τοι *безумовно* підкріплює тверде переконання мовця: πόνου τοι χωρὶς οὐδὲν εὐτυχεῖ (Σοф. Ἠλ. 945) — без праці, безперечно, ні в чому не щастить.

νή (ναί), μά

Частки νή (ναί) *так*, μά *ні* вживаються у присягах, поєднуючись з іменем бога або священної речі в еліптичному знахідному відмінку: ἴσως ἄρα νὴ Δί' ἔσται (Πλ. Κρατ. 431) — так, клянусь Зевсом, буде справедливо; μὰ Δί' οὐκ ἔγωγε (Πλ. Κρατ. 409) — ні, клянусь Зевсом, не я.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ, 144

'Ἆρα οὖν ἓν ὂν πολλαχοῦ ἅμα ὅλον ἐστί; τοῦτο ἄθρει.' 'ἀλλ' ἀθρῶ καὶ ὁρῶ ὅτι ἀδύνατον.' 'μεμερισμένον ἄρα, εἴπερ μὴ ὅλον· ἄλλως γάρ που οὐδαμῶς ἅμα ἅπασι τοῖς τῆς οὐσίας μέρεσιν παρέσται ἢ μεμερισμένον.' 'ναί.' 'καὶ μὴν τό γε μεριστὸν πολλὴ ἀνάγκη εἶναι τοσαῦτα ὅσαπερ μέρη.' 'ἀνάγκη.' 'οὐκ ἄρα ἀληθῆ ἄρτι ἐλέγομεν λέγοντες ὡς πλεῖστα μέρη ἡ οὐσία νενεμημένη εἴη. οὐδὲ γὰρ πλείω τοῦ ἑνὸς νενέμηται, ἀλλ' ἴσα, ὡς ἔοικε, τῷ ἑνί· οὔτε γὰρ τὸ ὂν τοῦ ἑνὸς ἀπολείπεται οὔτε τὸ ἓν τοῦ ὄντος, ἀλλ' ἐξισοῦσθον δύ' ὄντε ἀεὶ παρὰ πάντα.' 'παντάπασιν οὕτω φαίνεται.' 'τὸ ἓν ἄρα αὐτὸ κεκερματισμένον ὑπὸ τῆς οὐσίας πολλά τε καὶ ἄπειρα τὸ πλῆθός ἐστιν.' 'φαίνεται.' 'οὐ μόνον ἄρα τὸ ὂν ἓν πολλά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ὄντος διανενεμημένον πολλὰ ἀνάγκη εἶναι.' 'παντάπασι μὲν οὖν.'

ΑΝΔΟΚΙΔΟΥ
ΚΑΤΑ ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ, 8—10

Πρὶν μὲν γὰρ κριθῆναι οὐ ῥᾴδιον ἦν εἰδέναι τὰς αἰτίας, οὔτ' εἰ ψευδεῖς εἰσιν οὔτ' εἰ ἀληθεῖς· ἀποφυγόντος δὲ ἢ καταγνωσθέντος τέλος ἔχει καὶ διώρισται τούτων ὁπότερόν ἐστιν. ὥστε δεινὸν νομίζω τοὺς μὲν ἁλόντας μιᾷ ψήφῳ μόνον ἀποθνῄσκειν, καὶ τὰ χρήματα δημεύειν αὐτῶν, τῶν δὲ νικησάντων πάλιν τὰς αὐτὰς κατηγορίας ὑπομένειν. καὶ τοὺς δικαστὰς ἀπολέσαι μὲν κυρίους εἶναι, σῶσαι δ' ἀκύρους καὶ ἀτελεῖς φαίνεσθαι, ἄλλως τε καὶ τῶν νόμων ἀπαγορευόντων δὶς περὶ τῶν αὐτῶν πρὸς τὸν αὐτὸν μὴ ἐξεῖναι δικάζεσθαι, καὶ ὑμῶν ὀμωμοκότων χρήσεσθαι τοῖς νόμοις. ὧν ἕνεκα περὶ ἐμαυτοῦ παραλιπὼν Ἀλκιβιάδου τὸν βίον ἀναμνῆσαι βούλομαι. καίτοι ἀπορῶ γε διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτημάτων πόθεν ἄρξομαι, ἐμποδὼν ἁπάντων ὄντων. περὶ μὲν οὖν μοιχείας καὶ γυναικῶν ἀλλοτρίων ἁρπαγῆς καὶ τῆς ἄλλης βιαιότητος καὶ παρανομίας καθ' ἕκαστον εἰ δεήσειε λέγειν, οὐκ ἂν ἐξαρκέσειεν ὁ παρὼν χρόνος. ἃ δὲ περὶ τὴν πόλιν εἴργασται καὶ τοὺς προσήκοντας καὶ τῶν ἄλλων ἀστῶν καὶ ξένων τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀποδείξω.

ЗАПЕРЕЧЕННЯ

ЛЕКЦІЯ 137

§ 265. Заперечення οὐ

Давньогрецька мова має дві прості заперечні частки: οὐ (οὐκ, οὐχ), що відповідає в латинській мові non, та μή, яка має значення латинської частки ne.

Частка οὐ і всі складені з нею заперечні слова: οὐδείς, οὐδεμία, οὐδέν *жоден*; οὐδέτερος *жоден з двох*; οὔτε - οὔτε *ні - ні*; οὐδέ *і не*; οὔποτε, οὐδέποτε *ніколи*; οὐδαμῶς *ніяк*; οὐκέτι *вже не* заперечують об'єктивно, безпосередньо і фактично, тому ставляться в реченнях судження:

• незалежних реченнях для заперечення наступного слова: οὐκ εἶπον μέν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ (Δημ. 18,288) — я не сказав цього і не написав;

• у розповідних і питальних реченнях для вираження експресивного сумніву. У сполученнях: πῶς γὰρ οὐ *як же ні*, οὐδαμῶς *зовсім ні*, οὐ δῆτα *у жодному разі, ніскільки*; у риторичних запитаннях: οὐ βάρβαρος Φίλιππος; (Δημ. 3,16) — чи не варвар Філіпп?

• у підрядних додаткових із сполучниками ὡς, ὅτι: καὶ ὅτι οὐκ ἐξήρκει τὰ ἐκείνου εἰς τὸν ἔκπλοῦν ἀκηκόατε (Λυσ. 19,55) — ви чули, що недостатньо його грошей для відплиття; ἀμφισβητεῖ, ὡς οὐκ ἀληθῆ λέγομεν (Πλ. Πολ. 476) — він заперечує, що ми кажемо правду;

• у відносних, які означають поодинокі явища, предмети: τίς οὕτω μαίνεται, ὅστις οὗ σοι βούλεται φίλος εἶναι; — хто є настільки безумцем, щоб не хотіти бути для себе другом?

• причинових: οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσσᾶσθαι, ὅτι οὐ πολύ ἐνίκων (Θ. 7,34) — афіняни вважали, що вони зазнали поразки, бо отримали незначну перемогу;

• у наслідкових з присудком в особовій формі: τοσαύτην χώραν ἔλαβον, ὅσην οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἔχωσι — вони захопили таку велику країну, якої не мав ніхто з греків;

Σ У наслідкових реченнях, залежних від інфінітива чи дієприкметника, вживається заперечення οὐ: ἔφασαν τοὺς στρατιώτας εἰς τοῦτο τρυφῆς ἐλθεῖν, ὥστε οὐκ ἐθέλειν πίνειν (Ξ. Ἑλλ. 6,2,5) — казали, що воїни дійшли до такого свавілля, що не хотіли пити.

• при предикативному або залежному дієприкметнику, в абсолютних діперикметникових конструкціях, що замінюють підрядні часу, причини, способу дії: οὔτ' εὐτυχοῦσα μᾶλλον οὔτ' ἀτωμένη (Σοφ. Ἀντ. 17) — але я не є щасливішою, ані нещаснішою; οὐκ

ἀπειλούντων, οὐκ ἐπαγγελλομένων (δηλ. τῶν ἀνθρώπων) οὐδαμῶς ἐγὼ προσέδωκα τὴν εἰς ὑμᾶς εὔνοιαν (Δημ. 18,322) — тому, що загинули і (нічого) не вимагали, я ніяким чином не збільшу прихильності до вас;

• при дієслівних прикметниках на -τός, -τέος: οὐ βιωτόν μοί ἐστι (Ἀριστοφ. Ὄρ. 548) — мені не треба жити, οὐκ ἀθυμητέον (Δημ. 4,3) — не треба впадати в розпач;

Σ Сполучення μόνον οὐ, μόνον οὐχί означає *приблизно, можливо*: μόνον οὐκ ἐν ταῖς ἀγκάλαις περιεφέρομεν αὐτοὺς ἀγαπῶντες (Ξ. Κυν. 5,50) — кохаючи, ми ледь не на руках їх носили.

Σ Слова ὅσον οὔπω, ὅσον οὐ означають *вже, приблизно, майже що, скоро*: ἐνόμισαν πολλαπλασίους μὲν ἀπιέναι, ὅσον δ' οὔπω παρεῖναι (Θ. 4,125) — вони вирішили, що більшість відійшли, і майже нікого не залишилось.

§ 266. Заперечення μή

Заперечна частка μή і складені з нею заперечні слова: μηδείς, μηδειμία, μηδέν *ніхто, ніщо*, μηδέτερος *жоден з двох*, μήτε...μήτε *ні...ні*, μηδέ *і не*, μηδαμῶς, μηδαμῇ *ніяк* і т. п. заперечують щось суб'єктивне, непередбачуване, тому ставляться у реченнях волевиявлення, можливості, умови та перед зворотами і конструкціями з їх значенням:

• у незалежних реченнях з присудком в:

α) імперативі: μηδεὶς ὑμῶν προσδοκήσατω ἄλλως (Πλ. Ἀπ. 17) — ніхто з вас хай не вважатиме інакше;

β) кон'юнктиві заборони: μὴ ὀφυρεθῇς ἄνους τε καὶ γέρων ἅμα (Σοφ. Ἀντ. 281) — не виявляй на старість безглуздя;

γ) оптативі: ὄλοιτο μὲν μή (Εὐρ. Μ. 83) — о, щоб він не загинув;

• у підрядних додаткових реченнях після виразів боязні для позначення небажаності факту, якого остерігаються; поєднання двох заперечень μὴ οὐ вказує на застереження щодо бажаної обставини: μὴ οὐ δέῃ ὑπολογίζεσθαι θάνατον (Πλ. Ἀπ. 29,3) — не слід брати до уваги смерть;

• у незалежних питальних реченнях:

α) з кон'юнктивом вагання (coniunctivus dubitativus): τάλαντον δ' προίξ· μὴ λάβω; — придане в талант; чи брати?

β) з індикативом: μή τι νεώτερον ἀγγέλλεις; (Πλ. Πρωτ. 310) — нічого новішого не повідомиш?

Σ У непрямих питальних реченнях однаковою мірою вживані заперечення οὐ і μή: σκοπεῖτε, εἰ δίκαια λέγω ἢ μή (Πλ. Πρωτ, 18) — погляньте, чи справедливо я кажу, чи ні.

• у підрядних реченнях мети, входячи до складу сполучників ἵνα μή, ὅπως μή, μή *щоб не*: πολλὰ διδάσκεις ἀφθονως διά φθόνον, ὅπως πολλὰ ἀκούων μηδὲ ἓν μάθω (Δημ. 49,14) — ти щедро навчаєш із заздрощів, щоб багато чуючи, я нічого не навчився;

Σ У незалежних реченнях ὅπως μή з майбутнім часом дійсного способу виражає інтенсивний заклик чи заборону (аналогічно й в українській мові): ὅπως ταῦτα μηδεὶς ἀνθρώπων πείσεται (Λυσ. 1,24) — нехай ніхто з людей у цьому не переконається.

• при інфінітиві мети, вираженому футуральним інфінітивом: ὀμνύουσι πάντες οἱ πολῖται, μήτε τήν τάξιν λείψειν, ἀμυνεῖν δὲ τῇ πατρίδι καὶ μὴ παραδώσειν (Λυκ. 76) — усі громадяни присягають не полишати бойового порядку, захищати і не зраджувати батьківщину;

• наслідкових з присудком, вираженим інфінітивом: πᾶν ποιῶσιν, ὥστε μὴ διδόναι δίκην (Πλ. Πολ. 470) — нехай вони все роблять, щоб не потрапити до суду;

• у протасисі умовного періоду: ἐὰν δ' μὴ ἐθέλωσιν ἡσυχίαν ἄγειν, πάλιν τεμῶ δίχα (Πλ. Συμ. 190) — якщо ж не захочуть втихомиритись, знову їх розітну навпіл; φῶς εἰ μὴ εἴχομεν, ὅμοιοι τοῖς τυφλοῖς ἂν ἦμεν (Ξ. Ἀπ. 4,3,3) — якщо не мали б ми світла, були б схожими на сліпих;

• у відносних з відтінком умови, допусту, узагальнення: ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι (Ξ. Ἀπ. 5,7,27) — того, чого не знаю (= якщо я чогось не знаю), то не вважаю, що знаю;

• у часових з відтінком умови: ἥπερ μεγίστη γίγνεται σωτηρία, ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῇ (Εὐρ. Μ. 14-15) — яке величезне щастя, коли жінка не ворогує з чоловіком;

• при інфінітиві у конструкції accusativus (nominativus) cum infinitivo: εὖ ἴστε μηδὲν ἄν με ἐπιχειρήσοντα, εἰ ἑώρων (Ἰσ. 5,13) — добре знайте, що я ні до чого не прагнув би, якщо б бачив;

• при субстантивованому інфінітиві: φασὶν ἐκκεκηρῦχθαι τὸ μὴ τάφῳ καλύψαι μηδὲ κωκῦσαί τινα (Σοφ. Ἀντ. 27-28) — кажуть, що наказано нікому не ховати ні не оплакувати;

• при інфінітиві, що означає заклик чи бажання: θεοὶ μὴ πολῖταί με δουλείας τυχεῖν (Αἰσχ. Ἑπτ.Θ. 269) — боги, щоб громадяни не поневолили мене;

• при атрибутивних і залежних дієприкметниках та в незалежних дієприкметникових зворотах, якщо вони заміняють умовні та ітеративні речення: ὁ μὴ ἰατρός γε ἀνεπιστήμων, ὢν ὁ ἰατρός ἐπιστήμων (Πλ. Γοργ. 459) — хтось не міг би бути лікарем в тому, на чому знається лікар; μὴ ἀκουσομένων ἡμῶν οὕτω διανοεῖσθε (Πλ. Πολ. 327) — якщо ми не почуємо, так ви звертайте увагу;

• при абстрактних дієприкметниках, прикметниках, іменниках: τὸ μὴ ὄν — не суще, τὰ μὴ δίκαια — несправедливість;

Σ Іноді, коли заперечення тісно пов'язане з наступним словом, так що його можна замінити відповідним синонімом, використовується οὐ замість μή: εἰ οὐ πολλοὶ ἦσαν (= εἰ ὀλίγοι ἦσαν) (Λυσ. 13,62) — якщо не багато (= мало) було; εἰ οὐκ ἐᾷς (= εἰ κωλύεις) (Σοφ. Αἰ. 1132) — якщо не дозволяєш (= забороняєш).

Σ Якщо дієслова заперечення чи заборони пов'язані із заперечними словами, інфінітив-предикат нерідко плеонастично отримує подвійне заперечення μὴ οὐ: πείσομαι τοσοῦτον ὥστε μὴ οὐ καλῶς θανεῖν (Σοф. 'Αντ. 97) — настільки переконаюсь, що радо помру.

Σ Аналогічно не перекладається заперечення μὴ οὐ після виразів οὐ δύναμαι *не можу*, οὐχ οἷος τ' εἰμί *я не спроможний*, οὐχ ὁσιόν ἐστι *не дозволено*: οὐδείς οἷός τ' ἐστιν ἄλλως λέγων μὴ οὐ καταγέλαστος εἶναι (Πλ. Γοργ. 509) — ніхто не може, кажучи інше, бути осміяним.

§ 267. Плеоназм заперечних слів

Плеонастичне вживання заперечних часток οὐ і μή при дієсловах:

• заперечення: ἀντιλέγω *заперечувати*, ἀρνοῦμαι *суперечити*, ἀμφισβητέω *сперечатись*: οὐδὲν ἀντιλέγω (Πλ. Θεαιτ. 169) — не заперечую;

• заборони: εἴργω *закривати*, ἐμποδίζω *перешкоджати*, παύω *припиняти*: Προμηθεὺς ἔπαυσε θνητοὺς μὴ προδέρκεσθαι μόρον (Αἰσχ. Π. 248) — Прометей заборонив, щоб люди передбачували долю;

Σ Подвійне заперечення οὐ μή з кон'юнктивом аориста та футуральним індикативом служить для емфатичного підсилення заперечного значення: ἕως ἄν ἐμπνέω οὐ μὴ παύσομαι φιλοσοφῶν (Πλ. 'Απ. 29) — допоки я дихаю, я не припиню займатись філософією; τοὺς πονηροὺς οὐ μή ποτε βελτίους ποιήσετε (Αἰσχιν. 3,177) — лихих ви ніколи не зробите кращими.

Для вираження заперечення в грецькій і латинській мовах, на відміну від української, достатньо одного заперечного слова.

Два заперечення або зберігають, або емфатично посилюють заперечне значення у випадках:

• якщо всі заперечення складні: οὐδεὶς οὔτε κίνδυνος οὔτε πόλεμος περὶ τηλικόντων ἡμῖν τὸ μέγεθος γέγονεν ('Ισ. 6,7) — ані небезпека, ані війна через такі важливі справи не стали для нас великою перешкодою;

• μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν ('Ισ. 1,16) — зробивши щось ганебне, ніколи не надійся приховати;

• якщо після першого простого заперечення йде складне: μὴ λανθανέτω σε μηδὲ τοῦτο (Ξ. Κυρ. 5,2,36) — нехай він не приховує від тебе і цього.

Якщо ж після першого простого чи складного заперечення стоять заперечні частки οὐ чи μὴ, то все речення виходить стверджувальним: οὐδεὶς οὐκ ἔπασχέ (= πάντες ἔπασχον) τι ψυχήν (Ξ. Συμ. 7,9) — усі перетерпіли щось у душі.

ΔΗΜΟΣΘΗΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΧΕΡΡΟΝΗΣΩΙ, 56—58

Τί ποτ' οὖν τὸ αἴτιον ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ τὸν μὲν οὕτω φανερῶς ἀδικοῦντα, πόλεις καταλαμβάνοντα, μηδένα τούτων πώποτ' εἰπεῖν ὡς πόλεμον ποιεῖ, τοὺς δὲ μὴ ἐπιτρέπειν μηδὲ προϊέσθαι ταῦτα συμβουλεύοντας, τούτους τὸν πόλεμον ποιήσειν αἰτιᾶσθαι; ἐγὼ διδάξω· ὅτι τὴν ὀργήν, ἣν εἰκός ἐστι γενέσθαι παρ' ὑμῶν, ἄν τι λυπῆσθε τῷ πολέμῳ, εἰς τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν λέγοντας τὰ βέλτιστα τρέψαι βούλονται, ἵνα τούτους κρίνητε, μὴ Φίλιππον ἀμύνησθε, καὶ κατηγορῶσιν αὐτοί, μὴ δίκην δῶσιν ὧν ποιοῦσι νῦν. τοῦτ' αὐτοῖς δύναται τὸ λέγειν ὡς ἄρα βούλονται πόλεμόν τινες ποιῆσαι παρ' ὑμῖν, καὶ περὶ τούτων ἡ διδασκαλία αὕτη ἐστίν. ἐγὼ δ' οἶδ' ὅτι οὐ γράψαντος Ἀθηναίων οὐδενὸς πόλεμον, πολλὰ Φίλιππος ἔχει τῶν τῆς πόλεως, καὶ νῦν εἰς Καρδίαν πέπομφε βοήθειαν. εἰ μέντοι βουλόμεθ' ἡμεῖς μὴ προσποιεῖσθαι πολεμεῖν αὐτὸν ἡμῖν, ἀνοητότατος πάντων ἂν εἴη τῶν ὄντων ἀνθρώπων, εἰ τοῦτ' ἐξελέγχοι.

ΑΙΣΧΥΛΟΥ
ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ, 436—458

Πρ. Μή τοι χλιδῇ δοκεῖτε μηδ' αὐθαδίαι
σιγᾶν με· συννοίαι δὲ δάπτομαι κέαρ
ὁπῶν ἐμαυτὸν ὧδε προυσελούμενον.
καίτοι θεοῖς τοῖς νέοις τούτοις γέρα
τίς ἄλλος ἢ 'γὼ παντελῶς διώρισεν;
ἀλλ' αὐτὰ σιγῶ· καὶ γὰρ εἰδυίαισιν ἂν
ὑμῖν λέγοιμι· τὰν βροτοῖς δὲ πήματα
ἀκούσασθ', ὡς σφᾶς νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
ἔννους ἔθηκα καὶ φρενῶν ἐπηβόλους.
λέξω δὲ μέμψιν οὐτιν' ἀνθρώποις ἔχων,
ἀλλ' ὧν δέδωκ' εὔνοιαν ἐξηγούμενος·
οἳ πρῶτα μὲν βλέποντες ἔβλεπον μάτην,
κλύοντες οὐκ ἤκουον, ἀλλ' ὀνειράτων
ἀλίγκιοι μορφαῖσι τὸν μακρὸν βίον
ἔφυρον εἰκῇ πάντα, κοὔτε πλινθυφεῖς
δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν·

κατώρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι
μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίοις.
ἦν δ' οὐδὲν αὐτοῖς οὔτε χείματος τέκμαρ
οὔτ' ἀνθεμώδους ἦρος οὔτε καρπίμου
θέρους βέβαιον, ἀλλ' ἄτερ γνώμης τὸ πᾶν
ἔπρασσον, ἔστε δή σφιν ἀντολὰς ἐγὼ
ἄστρων ἔδειξα τάς τε δυσκρίτους δύσεις.

ЛЕКЦІЯ 138

§ 268. Підрядні додаткові, або з'ясувальні речення

Підрядні з'ясувальні, або додаткові речення вводяться сполучниками ὅτι, ὡς і залежать від дієслів мовлення (verba dicendi), мислення (verba cogitandi), відчуттів (verba sentiendi) та безособових виразів; часто виступають після вказівних займенників.

Оскільки підрядне додаткове речення розглядається як залежне розгорнуте судження, то вживається заперечення οὐ.

Вживання часів і способів присудків у додаткових реченнях регулюється такими самими правилами, як і в непрямій мові.

Після головних часів присудка головного речення в підрядному із сполучниками ὅτι, ὡς зберігається той спосіб, що був би в ньому, коли б воно було незалежним:

• індикатив усіх часів (indicativus realis): ὁρᾷς οὖν, ὅτι καὶ σὺ Ἔρωτα οὐ θεὸν νομίζεις (Πλ. Συμ. 202) — отже, ти бачиш, що й ти вважаєш Ерота богом; οὔποτε ἐρεῖ οὐδεὶς ὡς ἐγὼ προδοὺς τοὺς Ἕλληνας τὴν τῶν βαρβάρων φιλίαν εἱλόμην (Ξ. Ἀν. 1,3,6) — ніхто ніколи не скаже, що я, зрадивши греків, віддав перевагу дружбі з варварами;

• індикатив історичних часів з ἄν (indicativus irrealis);

• оптатив з ἄν (optativus potentialis): ἴσμεν ὅτι οὐδ' ἂν εἷς ἐξαρνηθείη (Πλ. Συμ. 192) — ми знаємо, що ні один не може заперечити; εὖ γὰρ ἴστε ὅτι τὴν ἐλευθερίαν ἑλοίμην ἂν ἀντὶ ὧν ἔχω (Ξ. Ἀν. 1,7,30 — ви ж добре знаєте, що я обрав би свободу замість того, чим володію.

Після історичного часу присудка головного речення в підрядному додатковому зберігаються всі вищеперелічені форми вираження присудка або ж індикатив дійсності змінюється на оптатив відповід-

ного часу. Слід пам'ятати, що індикатив недійсності та оптатив можливості ніколи не замінюються:

• ἐβόα ὁτι βασιλεὺς προσέρχεται (Ξ. Ἀν. 1,8,1) — він закричав, що наближається цар;

• ἔλεγον ὅτι Κῦρος μὲν τέθνηκεν, Ἀριαῖος δὲ πεφευγὼς ἐν τῷ σταθμῷ εἴη (Ξ. Ἀν. 1,2,13) — вони казали, що Кір помер, Аріей же втік до табору.

Σ У значенні головних часів розглядаються, окрім індикатива презенса, футура, перфекта, ще:
1) гномічний аорист;
2) усі форми кон'юнктива, оптатива, імператива, коли вони знаходяться в незалежних реченнях;
3) кон'юнктив, оптатив, імператив, інфінітив та дієприкметник, вживання яких залежать від головного часу.

Як історичні часи сприймаються імперфект, індикатив аориста, плюсквамперфект та ще:
1) історичний презенс;
2) кон'юнктив, оптатив, інфінітив, дієприкметник, залежні від історичного часу.

Σ Сполучнику ὡς надається перевага, коли судження подається як суб'єктивна думка підмета головного речення. Тому після дієслів πείθω *переконую*, διαβάλλω *обмовляю*, заперечних виразів звичайно слідує ὡς: Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν ὡς ἐπιβουλεύοι αὐτῷ (Ξ. Ἀν. 1,1,3) — Тіссаферн обмовляє Кіра перед братом, що той замишляє щось проти нього.

Σ Після дієслів μέμνημαι *пам'ятати*, οἶδα *знати* йде іноді речення часу з сполучником ὅτε: ἴσθ', ὁθ' οἱ Λάκωνες ἡμᾶς ἀπώλεσαν (Ἀριστοφ. Λυσ. 1,50) — знай, що спартанці нас згубили.

Σ Після дієслів мовлення, замість підрядного додаткового речення, може виступати інфінітив додатка, а після дієслів відчуття — предикативний дієприкметник: ἐξήγγειλε προσίον τὸ στράτευμα (Ξ. Ἑλλ. 7,5,10) — він повідомив, що прибуло військо; γιγνώσκω ἥττων ὢν πολὺ ὑμῶν (Ἀριστοφ. Πλ. 944) — я знаю, що я набагато гірший за вас.

Поєднання εὖ οἰδ' ὅτι означає *я (дуже) впевнений*: πάντων οἶδ' ὁτι φησάντων ἄν (Δημ. 9,1) — я впевнений, що всі сказали б.

Σ Нерідко перед підрядним додатковим реченням домислюється фраза: ἵνα εἰδῆς (εἰδῆτε) *щоб ти знав (ви знали)*: ὅτι δ' ἀληθῆ λέγω (= ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἀληθῆ λέγω) (Αἰσχ. 3,403) — (аби ви знали), що я кажу правду.

Грецьким підрядним додатковим, або з'ясувальним реченням у латинській мові відповідають підрядні речення з сполучником ut (ne) obiectivum.

§ 268.1. Підрядні додаткові речення після виразів боязні

Після дієслів чи виразів, що передають страх чи боязнь (verba timendi) δέδοικα, φοβοῦμαι *боятись*, φυλάττομαι, εὐλαβοῦμαι *остерігатись*, ὑποπτεύω *підозрювати*, φόβος (κίνδυνός) ἐστί є *побоювання* виступають підрядні додаткові речення з сполучниками μὴ чи μὴ οὐ. Сполучник μή *щоб не, що* вказує на факт, небажаний для особи, яка боїться, μὴ οὐ (*щоб), що не* — на факт, бажаний для неї.

Присудок підрядного речення виражається кон'юнктивом презенса або аориста чи індикативом майбутнього часу, коли передбачається побоювання в майбутньому:

• εὐλαβοῦ μὴ φανῇς κακός (Σοф. Οἰδ.Τ. 1129) — остерігайся, щоб не виявитись злим;

• δέδοικα μή τι βουλεύσῃ νέον (Εὐρ. Μ. 37) — боюсь, щоб не замислила чогось нового;

• ὑποπτεύομεν μὴ οὐ κοινοὶ ἀποβῆτε (Θ. 3,53) — ми підозрюємо, що ви не разом відійшли.

Якщо присудок головного речення стоїть в історичному часі, то можлива заміна способу присудка підрядного речення з кон'юнктива на оптатив: ἔδεισαν οἱ Ἕλληνες μὴ προσάγοιεν πρὸς τὸ κέρας καὶ αὐτοὺς κατακόψειαν (Ξ. Ἀν. 1,10,9) — греки боялися, щоб вони не наблизилися до флангів і не перебили їх.

Σ Часто μή сполучається з ὅπως, особливо після дієслів, що означають роздуми чи діяльність: δέδοιχ' ὅπως μοι μὴ λίαν φάνῃ σοφή (Εὐρ. Ἱππ. 518) — я боюсь, щоб вона не виявилась надто розумною, як на мене.

Іноді це призводить до еліпсиса керівного дієслова, головним чином, коли ὅπως μὴ пов'язується з індикативом майбутнього часу: οἴμοι τάλας, ὁ Ζεὺς ὅπως μή μ' ὄψεται (= φοβοῦμαι, μή μ' ὄψεται) (Ἀριστоф. Ὀρ. 1494) — о, лихо мені, боюсь, щоб Зевс мене не побачив.

Σ Дієслова і вирази страху, вжиті в значенні *вагатись, сумніватись* сполучаються з інфінітивом додатка або абсолютними інфінітивними конструкціями: φοβοῦμαι διελέγχειν σε (Πλ. Γоργ. 461) — боюсь (= не сумніваюсь), що я тебе спростував.

Σ Якщо боязнь зображається нереальною, сумнівною, то в підрядних реченнях маємо індикатив презенса, аориста чи перфекта: δέδοικα μὴ πληγῶν δέει (Ἀριστοφ. Νεφ. 493) — боюсь, що він потребує ударів; δέδοικα μή σε παρείπῃ Θέτις (Ἰλ. Α. 555) — боюсь, що тобі скаже Феміда.

У латинській мові грецьким підрядним додатковим реченням після дієслів і виразів боязні відповідають підрядні речення із сполучниками ne (= μή), ne non, ut (= μὴ οὐ) із присудком у кон'юнктиві.

§ 268.2. Підрядні додаткові речення з відтінком мети

У підрядних додаткових реченнях із сполучником ὅπως (ὅπως μή) *щоб, що не* ставиться майбутний час дійсного способу або умовний спосіб аориста; після історичного часу присудка головного речення дієслівні форми присудка підрядного речення залишаються без змін або замінюються оптативом відповідного часу.

Такий тип підрядних виступає після дієслів, що мають значення:

• ἐπιμελοῦμαι, φροντίζω, μέλει μοι *турбуватись, піклуватись:* ἐπιμέλοῦνται ὅμως μη τοιοῦτοι ἔσονται οἱ πολῖται (Ξ. Κυρ. 1,2,3) — вони турбуються, щоб громадяни не стали такими;

• ὁράω, σκοπέω, σκέπτομαι *спостерігати, обмірковувати:* ὅπως ὡς βέλτιστοι ἔσονται αὐτὸς ἐσκόπει (Ξ. Κυρ. 1,1,10) — він пильнував, щоб вони стали найкращими;

• πράττω, παρασκευάζομαι *діяти, робити:* ἔζη ὑπὸ πολλῆς ἐπιμελείας ὅπως ὡς ἐλάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δ' ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δ' ἔροιτο (Ξ. Οἰκ. 7,5) — він жив великою турботою, щоб якнайменше побачити, якнайменше почути, якнайменше сказати.

Σ Сполучник ὅπως, по суті, є відносним прислівником ὡς: οὕτως, ὅπως δύνανται (Θ.7,67) — так, як могли.

Σ Після зазначених дієслів можливі підрядні питальні або відносні речення: ἔπρασσεν ὅπῃ ὠφελεία τις ἥξει (Θ. 1,65) — він (так) поступав, як з'являлась якась вигода.

Для передачі обумовленого бажання, яке уявляється суб'єктивно здійсненним, при кон'юнктиві та оптативі зустрічається частка ἄν: ἐπιμελοῦνται ὅπως ἄν οἱ νέοι μηδὲν κακουργοῦσι (Πλ. Πρωτ. 326) — вони турбуються, щоб юнаки ні в чому не змогли схибити.

Σ При еліпсисі керуючого дієслова підрядні речення із сполучником ὅπως, ὅπως μή з індикативом майбутнього часу виражають

енергійне заохочення або відмову: ὅπως ἔσεσθε ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας (= σκοπεῖτε ὅπως ἔσεσθε) (Ξ. Ἀν. 1,4,3) — пильнуйте, щоб ви були гідні свободи; ὅπως ταῦτα μηδεὶς ἀνθρώπων πεύσεται (Λυσ. 1,24) — зважайте, щоб ніхто з людей про це не довідався.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ, 177

Παραδειγμάτων, ὦ φίλε, ἐν τῷ ὄντι ἑστώτων, τοῦ μὲν θείου εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ ἀθέου ἀθλιωτάτου, οὐχ ὁρῶντες ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὸ ἠλιθιότητός τε καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας λανθάνουσι τῷ δὲ ὁμοιούμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιούμενοι. οὗ δὴ τίνουσι δίκην ζῶντες τὸν εἰκότα βίον ᾧ ὁμοιοῦνται· ἐὰν δ' εἴπωμεν ὅτι, ἂν μὴ ἀπαλλαγῶσι τῆς δεινότητος, καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς ἐκεῖνος μὲν ὁ τῶν κακῶν καθαρὸς τόπος οὐ δέξεται, ἐνθάδε δὲ τὴν αὐτοῖς ὁμοιότητα τῆς διαγωγῆς ἀεὶ ἕξουσι, καικοὶ κακοῖς συνόντες, ταῦτα δὴ καὶ παντάπασιν ὡς δεινοὶ καὶ πανοῦργοι ἀνοήτων τινῶν ἀκούσονται.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 25—28

Καὶ γὰρ δοκεῖ μοι ὁ μὲν τῷ εἴδει τὸν νοῦν προσέχων μεμισθωμένῳ χῶρον ἐοικέναι. οὐ γὰρ ὅπως πλείονος ἄξιος γένηται ἐπιμελεῖται, ἀλλ' ὅπως αὐτὸς ὅτι πλεῖστα ὡραία καρπώσεται. ὁ δὲ φιλίας ἐφιέμενος μᾶλλον ἔοικε τῷ τὸν οἰκεῖον ἀγρὸν κεκτημένῳ· πάντοθεν γοῦν φέρων ὅ τι ἂν δύνηται πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸν ἐρώμενον. καὶ μὴν καὶ τῶν παιδικῶν ὃς μὲν ἂν εἰδῇ ὅτι ὁ τοῦ εἴδους ἐπαρκῶν ἄρξει τοῦ ἐραστοῦ, εἰκὸς αὐτὸν ταὐλλα ῥᾳδιουργεῖν· ὃς δ' ἂν γιγνώσκῃ ὅτι ἂν μὴ καλὸς κἀγαθὸς ᾖ, οὐ καθέξει τὴν φιλίαν, τοῦτον προσήκει μᾶλλον ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. μέγιστον δ' ἀγαθὸν τῷ ὀρεγομένῳ φίλον ἀγαθὸν ποιήσασθαι, ὅτι ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ἀσκεῖν ἀρετήν. ἐπιθυμῶ δέ σοι, ἔφη, ὦ Καλλία, καὶ μυθολογῆσαι ὡς οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ θεοὶ καὶ ἥρωες τὴν τῆς ψυχῆς φιλίαν περὶ πλείονος ἢ τὴν τοῦ σώματος χρῆσιν ποιοῦνται.

ЛЕКЦІЯ 139

§ 269. Непряма мова

Непряма мова по-грецьки може передаватися двома способами:
1) підрядним з'ясувальним реченням із сполучниками ὅτι, ὡς;
2) зворотами accusativus (nominativus) cum infinitivo або participio.

У підрядному реченні для передачі чужої мови встановлюють такі способи вираження присудка:

• після головних часів керуючого дієслова без жодних змін зберігаються такі способи і часи, які були б у непрямій мові (зміна можлива лише із суб'єктивних міркувань мовця): λέγει ὡς οὐδέν ἐστιν ἀδικώτερον φήμης (Αἰσχ. 1,125) — він каже, що немає нічого несправедливішого за поголос;

• якщо керуюче дієслово стоїть в історичному часі, то в непрямій мові індикатив і кон'юнктив може замінюватись на оптатив відповідного часу (такий оптатив називається optativus orationis obliqae, εὐκτικὴ τοῦ πλαγίου λόγου): οἱ Πλαταιεῖς ἐβουλεύοντο εἴτε κατακαύσωσι τοὺς Θηβαίους εἴτε ἄλλο τι χρήσωνται (Θ. 2,1) — платейці радилися, чи їм спалити фіванців чи вдатись до чогось іншого. При цьому імперфект та плюсквамперфект, оскільки вони не утворюють форм оптатива, можуть залишатись без змін або заступатись оптативом презенса чи перфекта: ἦ κεν ἄγγελος λέγων ὅτι λελοιπὼς εἴη (= λέλοιπε) Σύεννεσις τὰ ἄκρα (Ξ.'Αν. 1,3,20) — прибув вісник, кажучи: Сіеннесій залишив укріплення;

• індикатив історичних часів з ἄν (indicativus irrealis), як і оптатив з ἄν (optativus potentialis) у непрямій мові, не піддається жодним змінам: Θεμιστοκλῆς ἀπεκρίνατο ὅτι οὔτ' ἂν αὐτὸς Σερίφεος ὢν ὀνομαστὸς ἐγενετο (= ἂν ἐγενόμην) οὔτ' εκεῖνος' Αθηναῖος (Πλ. Πολ. 330) — Фемістокл відповів, що ані він сам, серифієць, не був названий, ані жоден афінянин; Κλεάνωρ ἀπεκρίνατο ὅτι πρόσθεν ἂν ἀποθάνοιεν ἢ τὰ ὅπλα παραδοῖεν (= ἂν ἀποθάνοιμεν ἢ παραδοῖμεν) (Ξ. 'Αν. 2,1,10) — Клеанор відповів, що вони швидше помруть, ніж складуть зброю;

• при передачі непрямої мови інфінітивними чи дієприкметниковими конструкціями при інфінітиві чи дієприкметнику утримується частка ἄν, коли б вона стояла при формах присудка в прямій мові: οἴεσθε τὸν πατέρα οὐκ ἂν φυλάττειν (= ἂν ἐφύλαττεν ὁ πατὴρ) (Δημ. 19,35) — ви вважаєте, що батько не захищав би; σκοπούμενος εὕρισκεν οὐδαμῶς ἂν ἄλλως τοῦτο διαπραξάμενος (= διαπραξαίμην ἄν) ('Ισ. 15,7) — поглянувши, він збагнув, що я нічого іншого не міг би зробити.

Σ У непрямій мові зберігаються ті самі заперечні частки чи слова, які виступали в прямій мові, лише інфінитив іноді приймає μὴ, замість οὐ: ὤμνυε μηδὲν εἰρηκέναι (= οὐδὲν εἴρηκε) (Δημ. 18,327) — він поклявся, що нічого не сказав.

Усі залежні речення прямої мови підпорядковуються вищепереліченим правилам. Без змін залишаються індикатив аориста і умовний період ірреального виду (modus irrealis). Частка ἄν при кон'юнктиві умовних періодів (евентуального, потенційного видів) пропускається

у непрямій мові, коли цей спосіб замінюється на оптатив непрямої мови: προλέγω ὅτι, ὁπότερ' ἂν ἀποκρίνηται, ἐλελεγχθήσεται (Πλ. Εὐθ. 275) — передбачаю, що, щоб він не відповів, його спростують; Αναξίβιος ἀπεκρίνατο ὅτι βουλεύσοιτο περὶ τῶν στρατιωτῶν ὅ, τι δύναιτο ἀγαθόν (= βουλεύσομαι...ὅ, τι ἂν δύνωμαι...) (Ξ. Ἀν. 71,35) — Анаксибій відповів, що порадиться стосовно воїнів, що він міг би доброго (зробити).

Σ Після історичних часів присудка головного речення кожне залежне речення, яке не є прямою мовою, але сприймається як таке, що опосередковано передає чиюсь думку, утримує такі способи, як у незалежному реченні або змінює, де можливо, на оптатив прямої мови: ἦν δέ τις εἴπῃ ἢ ἐπιψηφίσῃ κινεῖν τὰ χρήματα ταῦτα ἐς ἄλλο τί θάνατον ζημίαν ἐπέθεντο (Θ. 2,24) — якщо б хтось сказав чи присудив застосувати ці гроші для чогось іншого, нехай буде скараний на смерть; Ἐτεόνικον εἱστήκει παρὰ τὰς πύλας ὡς συγκλήσων, ὁπότε ἔξω γένοιτο πάντες (= ὁπόταν ἔξω γένωνται πάντες) (Ξ. Ἀν. 7,1,12) — Етеонік стояв біля воріт, щоб зачинити, коли всі будуть назовні.

Так само в непрямій мові зустрічається:

• іноді після історичних часів імперфект і плюсквамперфект заступають презенс чи перфект: ἔλεγεν ὡς φιλαθήναιος ἦν (= εἰμί) (Ἀριστοφ. Σφ. 283) — він казав, що я прихильник афінян;

• у непрямій мові, залежній від форм оптатива та з'ясувальних речень із сполучниками γάρ, οὖν, δε ставиться оптатив: відбувається явище уподібнення способів (attractio modorum): ἀπεκρίνατο Ποσείδιππος ὅτι τριήραρχος ἐγὼ τῆς νεὼς εἴην' πλεύσοιτο οὖν οἱ ἐγὼ κελεύω (Δημ. 50,50) — Посейдіп відповів, що я є тріярхом корабля, отже, він попливе, куди я накажу;

• залежно від дієслів мовлення речення непрямої мови переходять в інфінітивну конструкцію: εἶπον ὅτι σφίσι μὲν τοκοῖεν ἀδικεῖν οἱ Ἀθηναῖοι, βούλεσθαι δὲ καὶ τοὺς πάντας ξυμμάχους παρακαλέσαι (Θ. 1,87) — вони сказали, що їм видається, ніби афіняни вчинили несправедливо, і вони хочуть закликати всіх союзників;

• при довгих мовних періодах непряма мова замінюється прямою: παραἀποκρίνεται Πολυκλῆς ὅτι ὁ συντριήραρχος αὐτῷ οὐχ ἥκοι ἐπὶ τὴν ναῦν οὔκουν λήψομαι μόνος μὴν τριήρη (Δημ. 20,37) — Поліклет відповідає, що його співтріярх ще не прибув на корабель, і, отже, я сам прийму тріяру;

• сполучник ὅτι, який не перекладається, зустрічається на початку прямої мови: ἴσως ἂν εἴποιεν οἱ νόμοι, ὅτι, ὦ Σώκρατες, μὴ θαύμαζε

(Πλ. Κριτ. 50) — якби закони могли говорити, (вони сказали б): "Не дивуйся, Сократе".

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, 7—9

Εἴποι δ' ἄν τις ὡς ἐχρῆν αὐτοὺς μὴ ἐᾶν λέγειν πάντας ἐξῆς μηδὲ βουλεύειν, ἀλλὰ τοὺς δεξιωτάτους καὶ ἄνδρας ἀρίστους· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄριστα βουλεύονται ἐῶντες καὶ τοὺς πονηροὺς λέγειν. εἰ μὲν γὰρ οἱ χρηστοὶ ἔλεγον καὶ ἐβουλεύοντο, τοῖς ὁμοίοις σφίσιν αὐτοῖς ἦν ἀγαθά, τοῖς δὲ δημοτικοῖς οὐκ ἀγαθά· νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος ἀναστὰς ἄνθρωπος πονηρὸς ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ. εἴποι τις ἄν, τί ἂν οὖν γνοίη ἀγαθὸν αὐτῷ ἢ τῷ δήμῳ τοιοῦτος ἄνθρωπος; οἱ δὲ γιγνώσκουσιν ὅτι ἡ τούτου ἀμαθία καὶ πονηρία καὶ εὔνοια μᾶλλον λυσιτελεῖ ἢ ἡ τοῦ χρηστοῦ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ κακόνοια. εἴη μὲν οὖν ἂν πόλις οὐκ ἀπὸ τοιούτων διαιτημάτων ἡ βελτίστη, ἀλλ' ἡ δημοκρατία μάλιστ' ἂν σῴζοιτο οὕτως. ὁ γὰρ δῆμος βούλεται οὐκ εὐνομουμένης τῆς πόλεως αὐτὸς δουλεύειν, ἀλλ' ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἄρχειν, τῆς δὲ κακονομίας αὐτῷ ὀλίγον μέλει· ἀπὸ τούτων τοίνυν τῶν ἀγαθῶν τάχιστ' ἂν ὁ δῆμος εἰς δουλείαν κατάπεσοι.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ, 2, 41

Ξυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παύδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλεῖστ' ἂν εἴδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ' ἂν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὔταρκες παρέχεσθαι. καὶ ὡς οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος τάδε μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ δύναμις τῆς πόλεως, ἣν ἀπὸ τῶνδε τῶν τρόπων ἐκτησάμεθα, σημαίνει. μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσων ἐς πεῖραν ἔρχεται, καὶ μόνη οὔτε τῷ πολεμίῳ ἐπελθόντι ἀγανάκτησιν ἔχει ὑφ' οἵων κακοπαθεῖ, οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν ὡς ὑπὸ ἀσίων ἄρχεται. μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δή τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα, καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὁμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἡ ἀλήθεια βλάψει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κἀγαθῶν ἀίδια ξυγκατοικίσαντες. περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως οἵδε τε γενναίως δικαιοῦντες μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν μαχόμενοι ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν.

ЛЕКЦІЯ 140

§ 270. Прямі, або незалежні питальні речення

Прямі питання вводяться питальними займенниками (τίς *хто*, ποῖος *який*, πόσος *який великий*, πηλίκος *якого віку*, πότερος *хто з двох*) та питальними прислівниками (πῶς *як*, πόθεν *звідки*, ποῦ *де*, ποῖ *куди*, πότε *коли* тощо): τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος; (Εὐρ. Μ. 145) — яка мені користь з життя? πῶς δ' οὐ δύο τὼ θεά; (Πλ. Συμ. 180) — як же не дві богині?

Якщо питання є одночленним, то воно також може вводитись питальними частками ἆρα, ἆραγε, ἦ (= ne) *чи* — можлива апофатична або катафатична відповідь; ἆρα μή, μή, μῶν = μὴ οὖν (= num) *невже (не)* — очікується заперечна відповідь; οὔκουν, ἆρ' οὐ, οὐ (= nonne) *чи не* — відповідь буде ствердна: ἆρα σὺ εἶ Σωκράτης, ὁ φροντιστὴς ἐπικαλούμενος; (Ξ. Συμ. 6,6) — чи ти є Сократом, названим мислителем? μή τι νεώτερον ἀγγέλλεις; (Πλ. Πρωτ. 310) — невже не сповістиш чогось новішого? μῶν καὶ πρὸς ἡμας τοῦτο τείνει ἐν τῷ παρόντι (Πλ. Πολ. 5,454) — хіба це нас зараз обходить?

У двочленних питальних реченнях перед першою частиною ставиться πότερος (-α, -ον), а перед другою — ἤ (= utrum ... an ne): πότερον βούλει μένειν ἢ ἀπιέναι (Ξ. Κυρ. 4,8,13) — чи ти хочеш залишитись чи піти геть? Можливий лише сполучник ἤ, а перший член підкреслюється (виділяється) питальною інтонацією: ἔστι ταῦτα ἢ οὐ; (Πλ. Πρωτ. 311) — чи це так, чи ні?

Пряме питання може вводитися фразою ἄλλο τι ἤ або ἄλλο τι — це сполучення подумки розгортається у фразу ἄλλο τι (ἐστί, συμβαίνει γίγνεται) ἢ *чи неправда, чи не так*: ἄλλο τι ἢ φαίης ἂν ἀναγκαῖον εἶναι φιλοσοφεῖν (Πλ. Εὐθ. 382) — чи не правда (чи не хочеш сказати), що необхідно займатись філософією.

Прямі питання, які містять судження, утримують способи незалежних речень: індикатив усіх часів, індикатив історичних часів з ἄν, оптатив з ἄν: πρός τι τοῦτ' εἶπες; (Πλ. Θεαιτ. 195) — до чого ти це сказав? πόσα ἄν μοι χρήματα δοίης; (Ξ. Κυρ. 3,1,35) — скільки ти можеш дати мені грошей; εἰ ταῦτα ἀπήγγειλέ τις, τί ἂν ἐποιήσατε; (Ξ. Κυρ. 6,2,19) — коли б хтось це сповістив, що ви зробили б?

Питання, що передають сумнів чи вагання, містять кон'юнктив: ποῖ φυγῶ; ('Αριστοφ. 'Ορ. 353) — куди мені втекти? εἴπω τι τῶν εἰωθότων, ὦ δέσποτα; ('Αριστοφ. Β. 1) — чи сказати щось із звичного, господарю?

§ 271. Непрямі питання, або підрядні питальні речення

Непрямі питання вводяться:

• тими самими питальними займенниками й прислівниками, що і прямі питання (τίς, ποῖος, πόσος, πῶς, ποῦ тощо).

• неозначено-відносними або непрямо-питальними займенниками (ὅστις, ὁποῖος, ὁπόσος, ὁπηλίκος, ὅπως, ὅπου, ὅποι, ὁπότε, ὅπῃ тощо).

• питальними частками: одночленне непряме питання: εἰ *чи, чи не*; двочленне — πότερον...ἤ, εἰ....ἤ, εἴτε....εἴτε.

Як і при незалежних питальних реченнях, вживаються заперечення οὐ чи μή. Лише в другій частині двочленного непрямого питання заперечення οὐ замінюється на μή: σκοπεῖτε εἰ δίκαια λέγω ἢ μή (Πλ. Πρωτ. 18) — погляньте, чи справедливо кажу, чи ні.

У непрямих питаннях, залежних від головних часів, зберігаються часи і способи прямого питання:

• індикатив усіх часів (indicativus realis): οἶσθα Εὐθήδημον ὁπόσους ὀδόντας ἔχει; (Πλ. Εὐθ. 294) — чи ти знаєш, скільки зубів має Евтидем;

• індикатив історичних часів з ἄν (indicativus irrealis);

• оптатив з ἄν (optativus potentialis): ἡδέως ἂν ὑμῶν πυθοίμην, τιν' ἂν γνώμην περὶ ἐμοῦ εἴχετε, εἰ μὴ ἐτριηράρχησα (Δημ. 30,67) — мені було б приємно довідатись від вас, яку думку ви про мене мали б, коли б я не очолив тріери;

• кон'юнктив для вираження вагання, сумніву (coniunctivus dubitativus): ἐρωτᾷ ὁ Κρίτων πῶς με θάπτῃ (Πλ. Κριτ. 154) — Крітон запитує, як мене поховати.

Після історичних часів можлива заміна індикатива дійсності та кон'юнктива вагання на оптатив відповідного часу: Κῦρος συγκαλέσας στρατηγοὺς συνεβουλεύετό τε πῶς τὴν μάχην ποιοῖτο (Ξ. Ἀν. 1,7,2) — Кір, скликавши стратегів, радився, як повести битву; ἤροντο εἰ τύχοιεν ἂν εἰρήνης; (Ξ. Ἑλλ. 7,4,6) — вони запитали, чи досягли б вони миру.

Непряме питання після речень, що виражають спробу, намагання, містить:

• кон'юнктив з ἐάν (ἄν), коли залежить від головних часів: ἐπιβουλεύουσιν ὑπερβῆναι τὰ τείχη, ἢν δύνωνται βιάζεσθαι (= πειρώμενοι ἢν δύνωνται) (Θ. 3,26) — вони задумують перейти укріплення, якщо зможуть осилити;

• оптатив з εἰ при керуючому дієслові в історичному часі: Ποτειδαιᾶται ἔπεμψαν παρ' Ἀθηναίους πρέσβεις εἴ πῶς πείσειαν σφῶν πέρι μὴ

νεωτερίζειν (Θ. 4,58) — потидейці послали до афінян посольство, щоб переконати їх не робити перевороту.

ЕУРІПІДОУ
МЕДЕІА, 668—683

ΜΗ. τί δ' ὀμφαλὸν γῆς θεσπιῳδὸν ἑστάλης;
ΑΙ. παίδων ἐρευνῶν σπέρμ' ὅπως γένοιτό μοι.
ΜΗ. πρὸς θεῶν, ἄπαις γὰρ δεῦρ' ἀεὶ τείνεις βίον;
ΑΙ. ἄπαιδές ἐσμεν δαίμονόν τινος τύχῃ.
ΜΗ. δάμαρτος οὔσης, ἢ λέχους ἄπειρος ὤν;
ΑΙ. οὐκ ἐσμὲν εὐνῆς ἄζυγες γαμηλίου.
ΜΗ. τί δῆτα Φοῖβος εἶπέ σοι παίδων πέρι;
ΑΙ. σοφώτερ' ἢ κατ' ἄνδρα συμβαλεῖν ἔπη.
ΜΗ. θέμις μὲν ἡμᾶς χρησμὸν εἰδέναι θεοῦ;
ΑΙ. μάλιστ', ἐπεί τοι καὶ σοφῆς δεῖται φρενός.
ΜΗ. τί δῆτ' ἔχρησε; λέξον, εἰ θέμις κλύειν.
ΑΙ. ἀσκοῦ με τὸν προύχοντα μὴ λῦσαι πόδα,
ΜΗ. πρίν ἂν τί δράσῃς ἢ τίν' ἐξίκῃ χθόνα;
ΑΙ. πρίν ἂν πατρῴαν αὖθις ἑστίαν μόλω.
ΜΗ. σὺ δ' ὡς τί χρῄζων τήνδε γαυστολεῖς χθόνα;
ΑΙ. Πιτθεύς τις ἔστι γῆς ἄναξ Τροιζηνίας.

ΑΛΚΙΔΑΜΑΝΤΟΣ
ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΩΝ, 24—25

Χωρὶς τοίνυν τούτων οὐδὲ τοῖς παρ' αὐτῶν τῶν ἀγώνων ἐνθυμήμασι διδομένοις ὁμοίως ὁρῶμεν ἑκατέρους χρῆσθαι δυναμένους. τοῖς μὲν ἄγραφα λέγουσιν, ἄν τι παρὰ τῶν ἀντιδίκων ἐνθύμημα λάβωσιν ἢ δὶα τὴν συντονίαν τῆς διανοίας αὐτοὶ παρὰ σφῶν αὐτῶν διανοηθῶσιν, εὔπορόν ἐστιν ἐν τάξει θεῖναι· τοῖς γὰρ ὀνόμασιν ἐκ τοῦ παραυτίκα περὶ ἁπάντων δηλοῦντες, οὐδ' ὅταν πλείω τῶν ἐσκεμμένων λέγωσιν, οὐδαμοῦ τὸν λόγον ἀνώμαλον καὶ ταραχώδη καθιστᾶσι· τοῖς δὲ μετὰ τῶν γραπτῶν λόγων ἀγωνιζομένοις, ἂν ἄρα τι χωρὶς τῆς παρασκευῆς ἐνθύμημα δοθῇ, χαλεπὸν ἐναρμόσαι καὶ χρήσασθαι κατὰ τρόπον· αἱ γὰρ ἀκρίβειαι τῆς τῶν ὀνομάτων ἐξεργασίας οὐ παραδέχονται τοὺς αὐτοματισμούς, ἀλλ' ἀναγκαῖον ἢ μηδὲν χρῆσθαι τοῖς ἀπὸ τῆς τύχης ἐνθυμήμασι δοθεῖσιν, ἢ χρώμενον διαλύειν καὶ συνερείπειν τὴν τῶν ὀνομάτων οἰκοδομίαν, καὶ τὰ μὲν ἀκριβῶς τὰ δ' εἰκῇ λέγοντα ταραχώδη καὶ διάφωνον καθιστάναι τὴν ἑρμηνείαν.

ЛЕКЦІЯ 141

§ 272. Підрядні речення причини

Підрядні речення причини вводяться сполучниками:

- ὅτι, διότι, ὡς *тому що, оскільки, бо* (quod, quia, cum causale);
- часовими сполучниками ἐπεί, ἐπειδή, ὅτε, ὁπότε (quum causale);
- умовним сполучником εἴπερ (siquidem).

Після керуючого дієслова в головному часі часи і способи присудка підрядного речення причини не підлягають ніяким змінам і залишаються такими самими, які були б у ньому, якби воно було незалежним: νῦν τρυφᾷς, διότι πάντες εἰσὶ διδάσκαλοι ἀρετῆς (Πλ. Πρωτ. 327) — тепер ти ніжишся, бо всі є учителями доброчесності; ἐπεὶ ὑμεῖς ἐμοὶ οὐκ ἐθέλετε πείθεσθαι οὐδὲ ἕπεσθαι, ἐγὼ σὺν ὑμῖν ἕψομαι (Ξ. Ἀν. 1,3,6,) — оскільки ви не хочете підкоритись і послідувати за мною, я піду з вами; τὸ αὐτὸ οὖν τοῦτο καὶ ἐμοὶ γενέσθω, εἴπερ ἐμοῦ θέλοντος ἔλεγχον λαβεῖν αὐτοὶ μὴ ἠθέλησαν δοῦναι (Ἀντ. 1,12) — те саме нехай буде і зі мною, бо коли я захотів отримати доказ, вони не захотіли дати.

Якщо в головному реченні виступає історичний час, то в підрядному реченні причини, замість індикатива дійсності (indicativus realis), вживається оптатив (optativus obliquus), коли причина подається як суб'єктивне припущення, судження підмета керуючого речення: οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσσᾶσθαι, ὅτι οὐ πολὺ ἐνίκων (Θ. 7,34) — афіняни вважали, що зазнали поразки, тому що отримали незначну перемогу; οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Περικλέα ἐκάκιζον, ὅτι στρατηγὸς ὢν οὐκ ἐπεξάγοι ἐπὶ τοὺς πολεμίους (Θ. 2,21) — афіняни ганьбили Перікла, що, будучи стратегом, він не повів на ворогів.

Σ Після дієслів внутрішніх емоцій (verba affectuum) причинове речення здебільшого вводиться сполучником ὅτι" χαίρω ὅτι εὐδοκιμεῖς (Πλ. Λαχ. 181) — радію, що ти уславлений. Для вираження помірного афекту, умовності чи лише передбачуваності об'єкта почуттів виступає умовний сполучник εἰ: ἀγανακτῶ, εἰ τὰ χρήματα λιπεῖ τινας ὑμῶν (Δημ. 8,55) — я дратуюсь, якщо комусь з вас не вистачає грошей.

Σ Причина може передаватись незалежним реченням із причиновими сполучниками: γάρ (ἀλλὰ γάρ, τοιγάρ, ἀλλ' οὐ γάρ): σοφὴ γὰρ οὖσα, τοῖς μὲν εἰμ' ἐπίφθονος (Εὐρ. Μ. 303) — одні мені заздрять, бо я розумна.

Σ Для вираження причини можуть служити залежний дієприкметник та абсолютні дієприкметникові звороти: λέξον δή μοι τι

παθοῦσαι, εἴπερ νεφέλαι γ' εἰσίν, ἀληθῶς θνηταῖς εἴξασι γυναιξίν; (Ἀριστοφ. N. 341) — скажи ж мені, навіщо, якщо є хмарами, їм бути подібними до смертних жінок? Κῦρος παρήγγειλε τοῖς φρουράρχοις λαμβάνειν ἀνδρας...ὡς ἐπιβουλεύοντος Τισσαφέρνους ταῖς πόλεσι (Ξ. Ἀν. 1,1,6) — Кір наказав фрурархам збирати чоловіків, як ніби Тіссаферн щось замишляє проти міст; μὴ ὄντος δὲ ἑνὸς ὀρθότερόν ἐστι πρότερον προῤῥηθῆναι ὁπότερον δεῖ ἐπαινεῖν (Πλ. Συμ. 180) — оскільки він не один, слід спершу визначити, якого з двох годиться хвалити.

Σ Причинове значення може мати поєднання субстантивованого інфінітива з прийменниками διά, ἐπί: Κῦρος διὰ τὸ φιλομαθὴς εἶναι πολλὰ ἀεὶ τοὺς παρόντας ἀνηρώτα (Ξ. Κυρ. 1,4,3) — через любов до знань Кір завжди багато розпитував у сучасників; οἱ ἄποικοι οὐκ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι εἶναι τοῖς λειπομένοις ἐκπέμπονται (Θ. 1,34) — висилають колоністів не через те, що вони є рабами, але саме тому, що рівні тим, що залишаються.

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ, 75—77

Πλείστων μὲν ἀγαθῶν αἰτίους καὶ μεγίστων ἐπαίνων ἀξίους ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι τοὺς τοῖς σώμασιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προκινδυνεύσαντας· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου τούτου γενομένων καὶ δυναστευσάντων ἐν ἑκατέρᾳ τοῖς πολέοιν δίκαιον ἀμνημονεῖν· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ προασκήσαντες τοὺς ἐπιγιγνομένους καὶ τὰ πλήθη προτρέψαντες ἐπ' ἀρετὴν καὶ χαλεποὺς ἀναγωνιστὰς τοῖς βαρβάροις ποιήσαντες. οὐ γὰρ ὠλιγώρουν τῶν κοινῶν, οὐδ' ἀπέλαυον μὲν ὡς ἰδίων, ἠμέλουν δ' ὡς ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐκήδοντο μὲν ὡς οἰκείων, ἀπείχοντο δ' ὥσπερ χρὴ τῶν μηδὲν προσηκόντων· οὐδὲ πρὸς ἀργύριον τὴν εὐδαιμονίαν ἔκρινον, ἀλλ' οὗτος ἐδόκει τοῦτον ἀσφαλέστατον κεκτῆσθαι καὶ κάλλιστον, ὅστις τοιαῦτα τυγχάνοι πράττων, ἐξ ὧν αὐτός τε μέλλοι μάλιστ' εὐδοκιμήσειν καὶ τοῖς παισὶ μεγίστην δόξαν καταλείψειν. οὐδὲ τὰς θρασύτητας τὰς ἀλλήλων ἐζήλουν, οὐδὲ τὰς τόλμας τὰς αὐτῶν ἤσκουν, ἀλλὰ δεινότερον μὲν ἐνόμιζον εἶναι κακῶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἀκούειν ἢ καλῶς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀποθνήσκειν, μᾶλλον δ' ᾐσχύνοντ' ἐπὶ τοῖς κοινοῖς ἁμαρτήμασιν ἢ νῦν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις τοῖς σφετέροις αὐτῶν.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑΙ, 2,40

Φιλοκαλοῦμέν τε γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας· πλούτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῷ ἢ λόγου κόμπῳ χρώμεθα, καὶ τὸ πένεσθαι οὐχ ὁμολογεῖν τινι αἰσχρόν, ἀλλὰ μὴ διαφεύγειν ἔργῳ αἴσχιον. ἔνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια καὶ ἑτέροις ἕτερα πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τόν τε

μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ οἱ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἔργῳ ἐλθεῖν. καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν ὥστε ὠφειλομένην, δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σῴζειν, διότι ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ὡς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. καὶ ὡς μόνοι οὐ τοῦ ξυμφέροντος μᾶλλον λογισμῷ ἢ τῆς ἐλευθερίας τῷ πιστῷ ἀδεῶς τινα ὠφελοῦμεν.

ЛЕКЦІЯ 142

§ 273. Підрядні речення мети

Підрядні речення мети вводяться сполучниками ἵνα, ὅπως, ὡς *щоб*; ἵνα μή, ὅπως μὴ *щоб не*, яким у латинській мові відповідають ut, ne finale з coniunctivus praesentis або imperfectum.

Випадки вживання способів у підрядних реченнях мети підпорядковуються правилу consecutio modorum, згідно з яким після головних часів присудка головного речення ставиться кон'юнктив, а після історичних часів — оптатив (зрідка кон'юнктив, іноді співіснують обидва способи):

• σιγῇ δόμους εἰσβασ', ἵν' ἔστρωται λέχος (Εὐρ. Μ. 41) — мовчки у дім увійшовши, щоб постелити ложе;

• Κῦρος φίλων ᾤετο δεῖσθαι ὡς συνεργοὺς ἔχοι (Ξ. Ἀν. 1,9,29) — Кір вважав, що потребує друзів, аби мати соратників;

• ἀπέχονται (praesens historicum), ἵνα δὴ μη ἁμάρτοιεν τῆς ὁδοῦ διὰ τὸν ῥόον (Ἡρ. 2,93) — вони відійшли, щоб не збитися з дороги через потік;

• δανείζεται χιλίας δραχμὰς, ἵνα διαδοίη τοῖς Βοιωτοῖς καὶ παραμένωσι (Δημ. 49,14) — він дав тисячу драхм, щоб передати беотійцям, і ті залишились.

Σ Часто після сполучників ὅπως, ὡς з кон'юнктивом поєднується частка ἄν на позначення недосяжної мети: τὰς ἀρετὰς ἐπιτηδεύομεν, ὅπως ἂν μετὰ πλείστων ἀγαθῶν τὸν βίον διάγωμεν (Ἰσ. 3,2) — ми прагнемо до доброчесності, щоб проводити життя з найбільшими благами.

Σ Ἵνα, сполучене з ἄν, набуває значення відносного прислівника місця (= ὁπου): πατρίς πᾶσα ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ — (там) можлива батьківщина, де кожному добре ведеться.

Дієслово-присудок підрядного речення мети значно залежить від присудка головного речення і переймає його спосіб (асиміляція способу):

• якщо керуюче дієслово стоїть у оптативі: θυμὸν γένοιτο πληρῶσαί ποτε, ἵν' αἱ Μυκῆναι γνοῖεν (Соф. Філ. 324) — якщо б він розгнівався, щоб Мікени дізнались;

• якщо головне речення виражає нездійсненне бажання: εἰ γὰρ ὤφελον οἷοί τε εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐξεργάζεται, ἵνα οἷοί τε ἦσαν αὖ καὶ ἀγαθὰ τὰ μέγιστα (Пл. Крит. 44) — о, якщо б багато хто, які спроможні чинити найбільші лиха, щоб вони могли б (робити) найбільші блага;

• після іронічного твердження, за яким насправді не слід прагнути цієї мети: ἐχρῆν σε Πηγάσου ξεῦσαι πτερόν, ὅπως ἐφαίνου τοὺς θεοὺς τραγικώτερος (Аристоф. Εἰρ. 136) — потрібно було, щоб ти зв'язав Пегасу крила, аби він з'явився до богів ще трагічніше;

• після умовного ірреального періоду на позначення недосягнутої мети: εἰ τῆς ἀκονούσης ἔτι ἦν πηγῆς δι' ὤτων φραγμός, οὐκ ἂν ἐσχόμην τὸ μὴ 'ποκλῆσαι τοὐμόν ἄθλιον δέμας, ἵν' ἦν τυφλός τε καὶ κλύων μηδέν (Соф. Οἰδ.Τ. 1386—1389) — якщо б я міг джерела вух замкнути для слуху, то не мав би чим закрити свою нещасну плоть, щоб бути сліпим і нічого не чути.

Σ Мету можна виразити:

1) через дієприкметник майбутнього часу (із сполучником ὡς або без нього): ἐφοίτων παρὰ σὲ αὐτὰ ταῦτα μαθησόμενος (Пл. Συμ. 206) — вони перебували з тобою, щоб навчатись саме цього; ὅδε συλλαμβάνει Κῦρον ὡς ἀποκτενῶν (Ξ. Ἀν. 1,1,3) — він хапає Кіра, щоб убити;

2) через інфінітив мети: ἐξῆλθον δόμων μή μοί τι μέμφεσθαι (Εὐρ. Μ. 215) — вони вийшли з дому не для того, щоб дорікати мені; Ξενοφῶν το ἥμισυ τοῦ στρατεύματος φυλάττειν κατέλιπε τὸ στρατόπεδον (Ξ. Ἀν. 5,2,1) — Ксенофонт залишив половину війська, щоб охороняти табір.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ, 190

Ὁ οὖν Ζεὺς καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐβουλεύοντο, ὅ τι χρὴ αὐτοὺς ποιῆσαι, καὶ ἠπόρουν· οὔτε γὰρ ὅπως ἀποκτείναιεν εἶχον καὶ ὥσπερ τοὺς γίγαντας κεραυνώσαντες τὸ γένος ἀφανίσαιεν — αἱ τιμαὶ γὰρ αὐτοῖς καὶ ἱερὰ τὰ

παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἠφανίζετο — οὔθ' ὅπως ἐῷεν ἀσελγαίνειν. μόγις δὴ ὁ Ζεὺς ἐννοήσας λέγει ὅτι Δοκῶ μοι, ἔφη, ἔχειν μηχανὴν, ὡς ἂν εἶέν τε ἄνθρωποι καὶ παύσαιντο τῆς ἀκολασίας ἀσθενέστεροι γενόμενοι. νῦν μὲν γὰρ αὐτοὺς, ἔφη, διατεμῶ δίχα ἕκαστον, καὶ ἅμα δὲ χρησιμώτεροι ἡμῖν διὰ τὸ πλείους τὸν ἀριθμὸν γεγονέναι· καὶ βαδιοῦνται ὀρθοὶ ἐπὶ δυοῖν σκελοῖν. ταῦτα εἰπὼν ἔτεμνε τοὺς ἀνθρώπους δίχα, ὥσπερ οἱ τὰ ὄα τέμνοντες καὶ μέλλοντες ταριχεύειν, ἢ ὥσπερ οἱ τὰ ὠὰ ταῖς θριξίν· ὄντινα δὲ τέμοι, τὸν Ἀπόλλω ἐκέλευε τό τε πρόσωπον μεταστρέφειν καὶ τὸ τοῦ αὐχένος ἥμισυ πρὸς τὴν τομὴν, ἵνα θεώμενος τὴν αὑτοῦ τμῆσιν κοσμιώτερος εἴη ὁ ἄνθρωπος, καὶ τἆλλα ἰᾶσθαι ἐκέλευεν. ὁ δε...ὀλίγας κατέλιπε, τὰς περὶ αὐτὴν τὴν γαστέρα καὶ τὸν ὀμφαλὸν, μνημεῖον εἶναι τοῦ παλαιοῦ πάθους.

ΑΝΤΙΦΩΝΤΟΣ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑΣ, 23—25

Ἤδη οὖν ἐν ὑμῖν ἐστὶ τοῦτ' ὀρθῶς διαγνῶναι, ὃ καὶ ποιήσατε. δεήσεται δ' ὑμῶν οὗτος μὲν ὑπὲρ μητρὸς τῆς αὑτοῦ ζώσης, τῆς ἐκεῖνον διαχρησαμένης ἀβούλως τε καὶ ἀθέως, ὅπως δίκην μὴ δῷ, ἂν ὑμᾶς πείθῃ, ὧν ἠδίκηκε· ἐγὼ δ' ὑμᾶς ὑπὲρ πατρὸς τοὐμοῦ τεθνεῶτος αἰτοῦμαι, ὅπως παντὶ τρόπῳ δῷ. ὑμεῖς δέ, ὅπως διδῶσι δίκην οἱ ἀδικοῦντες, τούτου γε ἕνεκα καὶ δικασταὶ ἐγένεσθε καὶ ἐκλήθητε. καὶ ἐγὼ μὲν ἐπεξέρχομαι λέγων, ἵνα δῷ δίκην ὧν ἠδίκηκε καὶ τιμωρήσω τῷ τε πατρὶ τῷ ἡμετέρῳ καὶ τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις· ταύτῃ καὶ ἄξιόν μοι βοηθῆσαι ὑμᾶς ἅπαντας, εἰ ἀληθῆ λέγω· οὗτος δὲ τἀναντία, ὅπως ἡ τοὺς νόμους παριδοῦσα μὴ δῷ δίκην ὧν ἠδίκηκε, ταύτῃ βοηθὸς καθέστηκε. καίτοι πότερον δικαιότερον τὸν ἐκ προνοίας ἀποκτείναντα δοῦναι δίκην ἢ μή; καὶ πότερον δεῖ οἰκτῖραι μᾶλλον τὸν τεθνεῶτα ἢ τὴν ἀποκτείνασαν;

ЛЕКЦІЯ 143

§ 274. Підрядні наслідкові речення

Підрядні наслідкові речення виражають наслідок чи завершення якоїсь діяльності. Вони вводяться сполучниками ὥστε, ὡς (при інфінітиві) *так що*, *щоб*, *оскільки*; у головному реченні залежність підкреслюється вказівними займенниками (τοιοῦτος, τοσοῦτος тощо), прислівниками (οὕτως...). Заперечення μή.

Ці речення виражаються через способи незалежних речень відповідно до смислу, який вкладає мовець у своє твердження про реальні, передбачувані, можливі чи недійсні наслідки:

• οὕτω σκαιὸς καὶ ἀναίσθητος εἶ, ὥστε οὐ δύνασαι λογίσασθαι (Δημ. 18,10) — ти настільки невмілий і безтолковий, що не можеш зрозуміти;

• πάντες πολεμικὰ ἔργα παρεσκεύαζον, ὥστε τὴν πόλιν ὄντος ἂν ἡγήσω (coniunctivus prospectivus) πολέμου ἐργαστήριον εἶναι (Ξ. Ἀν. 1,2,6) — вони все приготували до війни, так що я вважав, ніби місто під час війни є майстернею;

• τοσαῦτα ἔχω λέγειν καλὰ ἔργα, ὥστε μὴ φοβώμεθα (coniunctivus prohibitivus) (Πλ. Φαιδρ. 245) — маю сказати такі хороші речі, що не бійтесь;

• πλοῖα ἡμῖν πάρεστιν, ὥστε, ὅποι ἂν βούλησθε ἐξαίφνης ἂν ἐπιπέσοιτε (Ξ. Ἀν. 5,6,20) — у нас є човни, так що, куди тільки захочете, зможете раптово напасти.

Σ Оптатив без частки ἄν з ὥστε зустрічається лише в реченнях, підпорядкованих керуючому реченню з бажальним способом (оптатив непрямої мови, в умовному періоді тощо): εἴ τις χρῷτο τῷ ἀργυρίῳ, ὥστε κάκιον τὸν οἶκον ἔχοι (Ξ. Οἰκ. 1,13) — чи хтось використовував би гроші так, щоб мати гірше господарство.

Наслідок може виражатися інфінітивом або, якщо підмет наслідкового речення є іншим, ніж підмет головного речення, інфінітивними абсолютними конструкціями (заперечення μη). Це буває у випадках:

• коли наслідок припускається як можливий і такий, що логічно випливає з судження головного речення. Він розглядається як об'єктивний, узгоджений з передумовами його виникнення, які зазначаються в головному реченні: ὁ ποταμὸς τοσοῦτος ἦν τὸ βάθος, ὡς μηδὲ τὰ δόρατα ὑπερέχειν (Ξ. Ἀν. 3,5,7) — річка була такої глибини, що навіть не перевищувала списів;

Σ При компаративах ставиться ἢ ὥστε, ἢ ὡς: οἱ Αἰγύπτιοι τὰς ἀσπίδας μείζους ἔχουσιν ἢ ὡς ποιεῖν τι (Ξ. Κυρ. 6,4,17) — єгиптяни мали щити більші, ніж потрібно для будь-якого використання.

• якщо наслідок подається як мета дії головного речення і це дає підстави вважати його задуманим, зумовленим: ἐθέλω ὑμᾶς συμφῦσαι εἰς τὸ αὐτό, ὥστε δύ' ὄντας ἕνα γεγονέναι (Πλ. Συμ. 192) — хочу вас з'єднати в одне так, щоб, будучи двома, стали єдиним;

Σ Іноді сполучник ὥστε з'являється при інфінітиві мети, що підкреслює спорідненість мети і задуманого наслідку (оскільки не вбачається великої різниці між метою як навмисною дією та наслідком, який перед здійсненням сприймається як зумовлена чи необумовлена мета) та первісну спорідненість їх вираження

граматичними засобами: πῶς τις ἱκανός γένοιτο ἂν ὥστε ἀεὶ προστάττειν τὸ προσῆκον; (Πλ. Πολ. 295) — хто міг би бути здатним завжди наказувати належне.

Σ Сполучник ὥστε може виступати при дієсловах, що вимагають інфінітива додатка: Κύπρις ἤθελ' ὥστε γίγνεσθαι τάδε (Εὐρ. Ἱππ. 137) — Кіпріда захотіла, щоб це сталось.

• після апофатичного головного речення: οὐκ ἔχομεν ἀργύριον, ὥστε ἀγοράζειν τὰ ἐπιτήδεια (Ξ. Ἀν. 7,3,5) — ми не маємо грошей, щоб купити провіант;

• коли ὥστε рівнозначне ἐπὶ τῷδε, ἐπὶ τοῖσδε *при умові; з тим, щоб*. У тому ж значенні звичайно вживається ἐφ' ᾧ або ἐφ' ὥτε, якщо в головному реченні перебуває корелят ἐπὶ τούτῳ: ἀφίεμέν σε, ἐπὶ τούτῳ μέντοι, ἐφ' ᾧτε μηκέτι φιλοσοφεῖν (Πλ. Ἀπ. 29) — ми дозволяємо тобі при тій умові, щоб ти ніколи не займався філософією.

Σ Значно рідше при ἐφ' ᾧ, ἐφ' ᾧτε виступає футуральний індикатив: οἱ δὲ ξυνέβησαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐφ' ᾧτε ἐξίασιν ἐκ Πελοποννήσου (Θ. 1,103) — ті ж прийшли до лакедемонців з тим, щоб вони вийшли з Пелопоннесу;

• якщо підрядне наслідкове речення залежне від інфінітива (при цьому зберігається заперечення οὐ): ἔφασαν τοὺς στρατιώτας εἰς τοῦτο τρυφῆς ἐλθεῖν, ὥστε οὐκ ἐθέλειν πίνειν εἰ μὴ ἀνθοσμίας εἴη (Ξ. Ἑλλ. 6,25) — вони сказали, що воїни зніжились так, що не хотіли пити, якщо вино не було з приємним букетом;

• якщо інфінітив з ὥστε заступає індикатив історичних часів з ἄν (indicativus irrealis) або оптатив з ἄν (optativus potentialis), то при ньому зустрічається частка ἄν: οὕτως ἐσήμηναν ὥστε καὶ ἰδιώτην ἂν γνῶναι (= ἂν ἔγνω) (Ξ. Ἀν. 6,1,3) — таким чином вони позначили, що і неук знав би; ἡ ὀψοποικὴ προσποιεῖταί ὥστε, εἰ δέοι, διαγονίζεσθαι ὀψοποιόν τε καὶ ἰατρόν, λίμῳ ἂν ἀποθανεῖν τὸν ἰατρόν (Πλ. Γοργ. 404) — кухарське мистецтво зарекомендувало себе так, що, коли б змагались кухар і лікар, лікар міг би померти з голоду;

• після вказівних займенників-корелятів, замість ὥστε з інфінітивом, часто виступають відносні займенники, узгоджені з корелятом. При еліпсисі вказівного займенника ὅσος набирає значення *достатній*, οἷος — *здатний*: διέριπτε, ὅσον μόνον γεύσασθαι ἑαυτῷ καταλιπών (Ξ. Ἀν. 7,3,22) — (так) розділив, що йому самому лишень вистачило попробувати.

Σ Сполучення τοιοῦτός εἰμι οἷος *я спроможний, що* з інфінітивом часто замінюють виразом οἷός τέ εἰμι з інфінітивом, яке має відтінок наслідку: τί οἷοί τε ἔσεσθε ἡμῖν συμπρᾶξαι (Ξ. Ἀν. 5,4,9) — чи ви будете здатні з нами співпрацювати.

Якщо підрядне наслідкове речення залежне від дієприкметника, то ὥστε також з'єднується з дієприкметником: ὁρῶ τὰ πράγματα εἰς τοῦτο προσήκοντα, ὥστε σκέψασθαι δέον (Δημ. 3,1) — дивлюсь: справи так повернулись, що слід поміркувати.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΠΟΛΙΤΕΙΑ, Z, 514

Μετὰ ταῦτα δή, εἶπον, ἀπείκασον τοιούτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε περὶ καὶ ἀπαιδευσίας. ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκήσει σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰ παρ' ἅπαν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοῦ εἴς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὁρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμωτῶν ἐπάνω ὁδὸν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρῳκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν. ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκός, τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων. Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους. Ὁμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιούτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἴει ἄν τι ἑωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιὰς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιπτούσας;

ΛΥΣΙΟΥ
ΚΑΤ' ΑΝΔΟΚΙΔΟΥ, 8—12

Νῦν οὖν ὑμῖν ἐν ἀνάγκῃ ἐστὶ βουλεύσασθαι περὶ αὐτοῦ· εὖ γὰρ ἐπίστασθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι οὐχ οἷόν τε ὑμῖν ἐστιν ἅμα τοῖς τε νόμοις τοῖς πατρίοις καὶ Ἀνδοκίδῃ χρῆσθαι, ἀλλὰ δυοῖν θάτερον, ἢ τοὺς νόμους ἐξαλειπτέον ἐστὶν ἢ ἀπαλλακτέον τοῦ ἀνδρός. εἰς τοσοῦτον δὲ τόλμης ἀφῖκται, ὥστε καὶ λέγει περὶ τοῦ νόμου, ὡς καθῄρηται ὁ περὶ αὐτοῦ κείμενος καὶ ἔξεστιν αὐτῷ ἤδη εἰσιέναι εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰ ἱερά. ἄλλως γὰρ εἶναι ἂν ἔτι καὶ νῦν Ἀθηναίων ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. καίτοι Περικλέα ποτέ φασι παραινέσαι ὑμῖν περὶ τῶν ἀσεβούντων, μὴ μόνον χρῆσθαι τοῖς γεγραμμένοις νόμοις περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγράφοις, καθ' Εὐμολπίδαι ἐξηγοῦνται, οὓς οὐδείς πω κύριος ἐγένετο καθελεῖν οὐδὲ ἐτόλμησεν ἀντειπεῖν, οὐδὲ αὐτοὶ τὸν θέντα ἴσασιν· ἡγεῖσθαι γὰρ ἂν αὐτοὺς

οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ τοῖς θεοῖς διδόναι δίκην. Ἀνδοκίδης δε τοσοῦτον καταπεφρόνηκε τῶν θεῶν καὶ ὧν ἐκείνοις δεῖ τιμωρεῖν, ὥστε πρὶν ἢ ἐπιδεδημηκέναι δέκα ἡμέρας ἐν τῇ πόλει προσεκαλέσατο δίκην ἀσεβείας πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ Ἀνδοκίδης καὶ πεποιηκὼς ἃ οὗτος πεποίηκε περὶ τοὺς θεούς.

ЛЕКЦІЯ 144

§ 275. Підрядні умовні речення

Головне речення разом з підрядним умовним реченням утворюють умовний період. Умовне речення називається протасис (πρότασις *передумова)*, головне — аподосис (ἀπόδοσις *наслідок).*

Залежно від співвідношення умови і наслідку до дійсності та суб'єктивної оцінки цього відношення мовцем встановився поділ на чотири види умовних періодів.

Умовні речення вводяться сполучниками εἰ, ἐάν (ἤν) *якщо*. Заперечення — μή.

Головне речення може мати всі часи і способи (форми) незалежного речення для вираження судження чи бажання.

§ 275.1. Спосіб дійсності (modus realis)

Умовне речення вводиться сполучником εἰ і містить індикатив усіх часів. У головному реченні виступає індикатив або будь-яка форма присудка незалежних речень, окрім ірреального індикатива історичних часів з ἄν.

Реальний умовний період виражає об'єктивне припущення стосовно до теперішнього або майбутнього, незалежно від можливості його здійснення:

- εἰ μένειν δεῖ, μίμν' ἐφ' ἡμέραν μίαν (Εὐρ. Μ. 355) — якщо потрібно залишитися, пам'ятай, що на один день;
- εἰ σε τι δέδρακα, ἀπολοίμην (Σοφ. Οιδ.Τ. 644) — якщо я тобі щось заподіяв, нехай я загину;
- εἰ μὲν θεοῦ ἦν, οὐκ ἦν αἰσχροκερδής, εἰ δὲ αἰσχροκερδής, οὐκ ἦν θεοῦ (Πλ. Πολ. 408) — якщо він був (сином) бога, то не був користолюбним, якщо ж — користолюбним, то не був від бога.

У латинській мові цьому реальному умовному періоду відповідає аналогічно названий період з індикативом у протасисі й аподосисі (сполучник si).

§ 275.2. Спосіб обумовленості (modus eventualis)

Умовне речення вводиться сполучниками ἐάν, ἄν, ἤν і містить кон'юнктив презенса або аориста:

• коли умова уявляється як очікувана, то в аподосисі звичайно виступає майбутній час дійсного способу: ἐὰν ζητῇς καλῶς, εὑρήσεις (Πλ. Γοργ. 503) — якщо гарно житимеш, віднайдеш.

Σ Іноді в протасисі зустрічається сполучник εἰ з індикативом футура: умова настільки тісно пов'язана з наслідком, що він уявляється, як певний і безсумнівний: εἰ μεν ἀπογνώσεσθε, ἐπι τοῖς λόγοις τὸ βουλευτήριον ἔσται (Δημ. 22,37) — якщо ви відмовитесь, на ці слова буде рішення ради.

Σ Сполучник ἐάν μόνον означає *як тільки*: ἐπαίνου τεύξεται, ἐάν μόνον τὸ ταχθὲν εὖ τολμᾷ τελεῖν (Σοф. Αἰ. 628) — він заслужить похвали, як тільки наважиться наказане звершити.

• якщо умова носить ітеративний характер, то в аподосисі стоїть переважно теперішній час дійсного способу або гномічний аорист: ἐάν τις ἀναιδῶς τὸν ἥλιον θεᾶται, τὴν ὄψιν ἀναιρεῖται (Ξ. Ἀπ. 4,3,14) — якщо хтось зухвало дивиться на сонце, втрачає зір.

Σ Коли дія повторювалась у минулому, то замість ἐάν з кон'юнктивом з'являється εἰ з оптативом, а в аподосисі виступає індикатив імперфекта (зрідка з ἄν) або індикатив аориста з ἄν: Σωκράτης οὐκ ἔπινεν, εἰ μὴ διψῴη (Ξ. Ἀπ. 1,3,5) — Сократ не пив, якщо не відчував спраги; εἴ τις αὐτῷ δικοίη τῶν πρὸς τοῦτο τεταγμένων βλακεύειν, ἔπαισεν ἄν (Ξ. Ἀν. 2,3,11) — якщо хтось з вишикуваних для цього (огляду) виявляв невправність, він карав.

У непрямій мові ἐάν з кон'юнктивом замінюється на εἰ з оптативом: Τισσαφέρνης ὤμοσεν Ἀγησιλάῳ εἰ σπείσατο...διαπράξεσθαι ἀφεθῆναι αὐτονόμους τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδας πόλεις (Ξ. Ἀγ. 1,10) — Тіссаферн пообіцяв Агесілаю, якщо той укладе договір, надати автономію грецьким містам в Азії.

§ 275.3. Спосіб можливості (modus potentialis)

У протасисі виступає εἰ з оптативом, аподосис виражається через оптатив з ἄν (optativus potentialis). У такому умовному періоді висловлюється суб'єктивне припущення мовця щодо передумови та наслідку, незалежно від реальної можливості їх здійснення: φαίη ἂν ἡ θανοῦσα, εἰ φωνὴν λάβοι (Σοф. Ἠλ. 248) — вона могла видатись померлою, коли б не подала голосу; εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο (Πλ. Φαιδρ. 245) — якщо б початок виник з чогось, він не міг би бути початком.

У латинській мові цій формі умовного періоду відповідають підрядні речення з si та coniunctivus praesentis або perfecti.

§ 275.4. Спосіб недійсності (modus irrealis)

Умова виражається через εἰ з індикативом історичних часів, а головне речення містить індикатив історичних часів з ἄν (indicativus irrealis).

В умовному періоді такого типу висловлюється суб'єктивне припущення, що умова і наслідок не відповідають (у теперішньому) або не відповідали (в минулому) дійсності: εἰ μὲν γὰρ εἷς ἦν Ἔρως, καλῶς ἂν εἶχε (Πλ. Συμπ. 180) — якщо б Ерот був один, це було б добре; εἰ τριάκοντα μόναι μετέπεσον τῶν ψήφων, ἀπεφεύγην ἄν (Πλ. Ἀπ. 36) — якщо б змінилось рішення лише на тридцять голосів, я був би виправданий.

Нерідко нездійсненність як передумови, так і наслідку підкреслюється наступним виразом νῦν δέ *а тепер, і тому тепер*: εἰ ἦν καλός, ἐφοβούμην ἂν σφόδρα λέγειν, νῦν δὲ οὐκ ἔστι καλός· ἁδεῶς δὴ λέγω (Πλ. Θεαιτ. 143) — якщо б він був хорошим, я боявся б одразу говорити, але зараз він не є добрим: кажу без боязні.

§ 275.5. Нерозгорнуті умовні періоди

Зустрічаються випадки неповних або нерозгорнутих умовних періодів.

Іноді не виражається протасис, якщо він легко встановлюється з попереднього судження або в прихованій формі міститься в якомусь слові, найчастіше — дієприкметнику головного речення: οὐκ ἐσθίουσι πλείω ἢ δύναται φέρειν, διαῤῥαγεῖεν γὰρ ἄν (εἰ πλείω ἐσθίοιεν) (Ξ. Κυρ. 2,2,21) — вони не їдять більше, ніж можуть, бо можуть лопнути (якщо з'їдять більше); ὁμολογῶν (ἐὰν ὁμολογῇ τις) ἀδικεῖν ἀποθνήσκειν, ἐὰν δ' ἀμφισβητῇ, ἐλέγχεται (ἐὰν ὁμολογῇ τις) (Λυσ. 6,14) — погодившись чинити несправедливість, помирає, якщо ж відмовиться, буде виправданий;

Можливий еліпсис дієслів протасиса; це спостерігається при зворотах:

• при антитезі εἰ δὲ μή *якщо ж ні, в протилежному випадку*: μὴ οὕτω λέγε, εἰ δὲ μή, οὐ θαῤῥοῦντά με ἕξεις (Ξ. Κυρ. 3,1,35) — так не кажи; якщо ж ні, ти матимеш вважатимеш мене несміливим;

• εἴ(περ) τις (καὶ) ἄλλος *більше когось іншого, більш, ніж хтось інший*: εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι ἄξιοι νομίζομεν εἶναι τοῖς πέλας ψόγον ἐπενεγκεῖν (Θ. 4,26) — ми вважаємо, що ми більше, ніж будь-хто інший, гідні осуджувати сусідів;

• εἴπερ ποτε *якщо взагалі коли-небудь*, εἴποτε καὶ ἄλλοτε *якщо взагалі колись інше*: εἰς τὰ πολεμικά, εἴπερ ποτέ, μάλιστα δὴ ὀκνηρότεροι ἐγένοντο (Θ. 3,38) — у військових справах, якщо взагалі колись (постане потреба), виявляються найбільш нерішучими;

• εἰ μή після заперечного речення рівнозначне πλήν *крім, хіба (що);* нерідко за ним слідує інший протасис з εἰ: οὐ χρήσιμος οὐδὲν ἡ ῥήτορικη ἡμῖν, εἰ μὴ εἴ τις ὑπολάβοι (Πλ. Γοργ. 480) — не корисна для нас жодна риторика, окрім (такої, яку) хтось може зрозуміти;

• εἰ μὴ διά *якщо не було когось (чогось)*, на позначення перешкоди, протидії: οἱ Ἀθηναῖοι Μιλτιάδην εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλεῖν ἐψηφίσαντο, καὶ εἰ μὴ διὰ τὸν πρύτανιν, ἐνέπεσον ἄν (Πλ. Γοργ. 516) — афіняни постановили вкинути Мільтіада до прірви, і якщо б не притан, укинули б.

При антитезі, коли маємо два умовні періоди з протиставленнями із εἰ(ἐὰν) μέν...εἰ(ἐὰν) δέ, спостерігається еліпсис першого аподосиса: εἰ μέν τι σὺ ἔχεις, ὦ Μηδόσαδες, πρὸς ἡμᾶς λεγεῖν, εἰ δὲ μή ... (Ξ. Ἀν. 7,7,15) — якщо ж до нас щось маєш сказати, о Медосаде, кажи, якщо ж ні...; ἐὰν μὲν ἐκών πείθηται (καλῶς ἔχεις), εἰ δὲ μή, εὐθύνουσιν ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς (Πλ. Πρωτ. 325) — якщо охоче він вірить, для тебе добре, якщо ж ні, виправляй погрозами і покараннями.

В окремих випадках два протасиса пов'язані спільним аподосисом, якщо перше умовне підрядне речення виражає основну передумову для дії аподосиса, а інше умовне — умову побічних обставин: εἰ δ' ἅπαξ διαλυθήσεται, τί ποιήσομεν, ἂν ἐπὶ Χερρόνησον ἴῃ; (Δημ. 8,17) — якщо один раз будемо розгромлені, що робитимемо, коли він прийде на Херсонес.

При порівнянні, уподібненні протасис часто містить ὥσπερ ἄν εἰ з оптативом або індикативом історичних часів. Дієслово аподосиса домислюється за попереднім контекстом, оскільки порівнюваний випадок уявляється лише в думці: πρὸς μόνους τοὺς ἡμετέρους προγόνους συμβαλόντες διεφθάρησαν, ὥσπερ ἄν (διεφθάρησαν) εἰ πρὸ ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπολέμησαν (Ἰσ. 4,69) — зустрівшись у бою лише з нашими предками, вони були розгромлені, неначе (були б знищені) так, ніби воювали з усіма людьми.

Іноді пропускається дієслово протасиса: τὴν ὁδὸν διεπορεύθησαν, ὥσπερ ἂν εἰ (διεπορεύθησαν) προπεμπόμενοι (Ἰσ. 4,248) — вони перейшли шлях, неначе перейшли б як першопрохідці. У такій еліптичній формулі ὥσπερ ἂν εἰ сприймається як відносний займенник: φοβούμενος ὥσπερ ἂν εἰ παῖς (Πλ. Γοργ. 479) — боячись, неначе дитя.

§ 275.6. Змішані умовні періоди

Нерідко зустрічається сполучення протасиса і аподосиса різних періодів, наскільки це обумовлено залежністю наслідку до умови або відношенням умови до наслідку. Особливо частим є поєднання протасису способу можливості з аподосисом способу дійсності та змішання протасису способу недійсності з аподосисом способу дійсності або можливості, або способу бажання із способом можливості: ἐὰν φυλαττωμεν, ἧττων ἂν δύναιντο οἱ πολέμιοι ἡμᾶς θηρᾶν (Ξ. Ἀν. 5,19) — якщо ми захищатимемось, менше зможуть вороги нас ловити.

Умову можна також виразити:

- через participium coniunctum (заперечення μή): ἐν ταῖς μάχαις τό γε ἀποθανεῖν ῥᾷον ἄν τις ἐκφύγοι καὶ ὅπλα ἀφεὶς (ἀφείη) καὶ ἐφ' ἱκετείαν τραπόμενος (τράποιτο) τῶν διωκόντων (Πλ. Ἀπ. 39) — у битвах швидше хтось міг би загинути, якби втікав, кинув зброю і з благанням звернувся до переслідувачів;
- зворотом genetivus absolutus (заперечення μή) — οὕτως ἐχόντων (τῶν πραγμάτων), εἰκὸς τοῖς μὲν πολεμίοις ἐναντίους εἶναι τοὺς θεούς, ἡμῖν δὲ συμμάχους (Ξ. Ἀν. 3,2,10) — якщо так складаються обставини, то, звичайно, боги є неприязними до ворогів, а до нас прихильними;
- зворотом accusativus absolutus (заперечення μή): τοῖς οἰκείοις τυχὸν (εἰ τύχοι) ἂν χρησαίμην (Ἰσ. 5,94) — якщо б це могло трапитись, я б скористався слугами;
- прикметником із значенням умови, який заступає протасис: οἱ Πέρσαι οἴονται τοὺς ἀχαρίστους (εἴ τις ἀχάριστος εἴη) καὶ περὶ θεοὺς ἂν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν (Ξ. Κυρ. 1,2,7) — перси вважають, якщо хтось невдячний, то і до богів недбалий;
- відносним реченням (див. § 277).

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΓΟΡΓΙΑΣ, 456

Εἰ πάντα γε εἰδείης, ὦ Σώκρατες, ὅτι ὡς ἔπος εἰπεῖν ἁπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὑτῇ ἔχει. μέγα δέ σοι τεκμήριον ἐρῶ· πολλάκις γαρ ἤδη ἔγωγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἰατρῶν εἰσελθὼν παρά τινα τῶν καμνόντων οὐχὶ ἐθέλοντα ἢ φάρμακον πιεῖν ἢ τεμεῖν ἢ καῦσαι παρασχεῖν τῷ ἰατρῷ, οὐ δυναμένου τοῦ ἰατροῦ πεῖσαι, ἐγὼ ἔπεισα, οὐκ ἄλλῃ τέχνῃ ἢ ῥητορικῇ. φημὶ δὲ καὶ εἰς πόλιν ὅποι βούλει ἐλθόντα ῥητορικὸν ἄνδρα καὶ ἰατρόν, εἰ δέοι λόγῳ διαγωνίζεσθαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ συλλόγῳ, ὁπότερον δεῖ αἱρεθῆναι ἰατρόν, οὐδαμοῦ ἂν φανῆναι τὸν ἰατρόν. ἀλλ' αἱρεθῆναι ἂν τὸν εἰπεῖν δυνατόν, εἰ βούλοιτο.

καὶ εἰ πρὸς ἄλλον γε δημιουργὸν ὀντιναοῦν ἀγωνίζοιτο, πείσειεν ἂν αὐτὸν ἑλέσθαι ὁ ῥητορικὸς μᾶλλον ἢ ἄλλος ὁστισοῦν· οὐ γὰρ ἔστι περὶ ὅτου οὐκ ἂν πιθανώτερον εἴποι ὁ ῥητορικὸς ἢ ἄλλος ὁστισοῦν τῶν δημιουργῶν ἐν πλήθει. ἡ μὲν οὖν δύναμις τοσαύτη ἐστὶ καὶ τοιαύτη τῆς τέχνης... ἐὰν δέ, οἶμαι, ῥητορικὸς γενόμενός τις κᾰ̓τα ταύτῃ τῇ τέχνῃ ἀδικῇ, οὐ τὸν διδάξαντα δεῖ μισεῖν τε καὶ ἐκβάλλειν ἐκ τῶν πόλεων. τὸν οὖν οὐκ ὀρθῶς χρώμενον μισεῖν δίκαιον καὶ ἐκβάλλειν καὶ ἀποκτίννυται, ἀλλ᾽ οὐ τὸν διδάξαντα.

ΛΥΣΙΟΥ
ΚΑΤ᾽ ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ Α, 11—13

Θαυμάζω, ὦ ἄνδρες δικασταί, εἴ τις ἀξιοῖ, ἐὰν μέν τις προσιόντων τῶν πολεμίων τῆς πρώτης τάξεως τεταγμένος τῆς δευτέρας γένηται, τούτου μὲν δειλίαν καταψηφίζεσθαι, ἐὰν δέ τις ἐν τοῖς ὁπλίταις τεταγμένος ἐν τοῖς ἱππεῦσιν ἀναφανῇ, τούτῳ συγγνώμην ἔχειν. ἐὰν μὲν τοίνυν τοὺς ἀγνῶτας κολάζητε, οὐδεὶς ἔσται τῶν ἄλλων βελτίων· οὐδεὶς γὰρ ἔσεται τὰ ὑφ᾽ ὑμῶν καταψηφισθέντα· ἐὰν δὲ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἐξαμαρτανόντων τιμωρῆσθε, πάντες πεύσονται, ὥστε τούτῳ παραδείγματι χρώμενοι βελτίους ἔσονται οἱ πολῖται. ἐὰν τοίνυν τούτου καταψηφίσησθε, οὐ μόνον οἱ ἐν τῇ πόλει εἴσονται, ἀλλὰ καὶ οἱ σύμμαχοι αἰσθήσονται καὶ οἱ πολέμιοι πεύσονται, καὶ ἡγήσονται πολὺ πλείονος ἀξίαν εἶναι τὴν πόλιν, ἐὰν ὁρῶσιν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τῶν ἁμαρτημάτων μάλισθ᾽ ὑμᾶς ὀργιζομένους καὶ μηδεμιᾶς συγγνώμης τοὺς ἀκοσμοῦντας ἐν τῷ πολέμῳ τυγχάνοντας.

ЛЕКЦІЯ 145

§ 276. Підрядні допустові речення

Речення цього типу вводяться сполучниками εἰ (ἐάν, ἄν) з καί чи з οὐδέ або μηδέ, εἰ καί, ἐὰν καί, ἂν καί, καὶ εἰ, καὶ ἐάν, οὐδ᾽ εἰ, μη εἰ, οὐδ᾽ ἐάν, μηδ᾽ ἐάν, εἰ μηδὲ, ἐὰν καὶ μή, ἐὰν μηδέ, ἂν μή. У латинській мові їм відповідають сполучники etsi, tamensi, etiamsi, quamvis, quamquam, licet, ut (ne).

Підрядні допустові речення, як і умовні, можуть мати форми чотирьох періодів, вживання часів і способів у яких підпорядковується тим самим правилам, що й у підрядних умовних реченнях:

• спосіб дійсності: καὶ εἰ μυθώδης ὁ λόγος γέγονεν, ὅμως αὐτῷ καὶ νῦν ῥηθῆναι προσήκει (Ἰσ. 4,28) — хоча вислів став притчею, все одно однаково йому і зараз годиться бути сказаним;

• спосіб обумовленості: οὐδ᾽ ἄν δεκάκις ἀποθάνῃ, οὐδὲν μᾶλλον κινήσεσθε (Δημ. 8,37) — хоча б десять разів він помер, нічого більше ви не зрушите;

• спосіб можливості: γελᾷ δ' ὁ μωρός, κἄν τι μὴ γελοῖον ᾖ — дурень сміється, навіть якщо немає нічого смішного;

• спосіб недійсності: οἱ ποταμοί, εἰ καὶ πρόσω τῶν πηγῶν ἄποροί εἰσι, προσιοῦσι πρὸς τὰς πηγὰς διαβατοὶ γίγνονται (Ξ. Ἀν. 3,2,22) — хоча річки далі від витоків є непрохідні, при наближенні до них стають перехідними.

Зустрічаються змішані типи допустових періодів, наприклад, пристосування протасису евентуального виду до аподосису потенційного виду: καὶ ἄν αὐτός τι πάθῃ, ταχέως ὑμεῖς ἕτερον Φίλιππον ποιήσαιτε ἄν (Δημ. 4,11) — хоча б він чогось зазнав, ви б могли швидко зробити для себе іншого Філіппа.

Допустовість виражається також через:

• participium coniunctum: ἡ Σπάρτη τῶν ὀλιγανθρωποτάτων πόλεων οὖσα (εἰ καὶ τῶν ὀλιγανθρωποτάτων πόλεων ἦν) δυνατωτάτη ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐφάνη (Ξ. Λακ. πολ. 1,1) — хоча Спарта була одним з найменш малочисельніших міст, вона виявилася наймогутнішою в Греції;

• genetivus absolutus: οὐκ Ἀμφικτυονικὰς δίκας ἐπαγόντων, οὐκ ἀπειλούντων, οὐκ ἐπαγγελλόμενων οὐδαμῶς ἐγὼ προσέδωκα τὴν εἰς ὑμᾶς εὔνοιαν (Δημ. 2,24) — хоча вони не призвели до покарання амфіктіонії, не погрожували, не наказували, я зовсім не збільшив прихильності до вас;

• accusativus absolutus: πολλὰ πλεονεκτῆσαι ὑμῖν ἐξόν (εἰ καὶ ἐξῆν) οὐκ ἠθελήσατε (Δημ. 2,24) — хоча вам можна було б домагатись чужого, ви не захотіли;

• складносурядне речення зі сполучниками μέν - δέ: τὰ μὲν ἄλλα ἐπιεικής, ἄφωνος δέ (Ἡρ. 1,85) — хоча в іншому був без вад, але ж німий;

• підрядне речення причини: ἐγώ τε τὰ μακρὰ ταυτ' ἀδύνατος, ἐπεὶ ἐβουλόμην ἂν οἷός τ' εἶναι (Πλ. Προτ. 333) — у такому великому безсилий, хоча хотів би бути здатним.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, 97—99

Πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις τοῦ βίου θάνατος, κἂν ἐν οἰκιστῷ τις αὑτὸν καθείρξας τηρῇ· δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς, τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα, φέρειν δ' ἂν ὁ θεὸς διδῷ γενναίως. ταῦτ' ἐποίουν οἱ πρόγονοι, ταῦθ' ὑμεῖς οἱ πρεσβύτεροι, οἳ Λακεδαιμονίους οὐ φίλους ὄντας οὐδ' εὐεργέτας, ἀλλὰ πολλὰ τὴν πόλιν ἡμῶν ἠδικηκότας καὶ μεγάλα, ἐπειδὴ Θηβαῖοι

κρατήσαντες ἐν Λεύκτροις ἀνελεῖν ἐπεχείρουν, διεκωλύσατε, οὐ φοβηθέντες τὴν τότε Θηβαίους ῥώμην καὶ δόξαν ὑπάρχουσαν, οὐδ' ὑπὲρ οἷα πεποιηκότων ἀνθρώπων κινδυνεύσετε διαλογισάμενοι. καὶ γάρ τοι πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν ἐδείξατ' ἐκ τούτων, ὅτι κἂν ὁτιοῦν τις εἰς ὑμᾶς ἐξαμαρτῇ, τούτων τὴν ὀργὴν εἰς τἄλλῃ ἔχετε, ἐὰν δ' ὑπὲρ σωτηρίας ἢ ἐλευθερίας κίνδυνός τις αὐτοὺς καταλαμβάνῃ, οὔτε μνησικακήσετ' οὔθ' ὑπολογιεῖσθε.

ΛΥΣΙΟΥ
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΧΡΗΜΑΤΩΝ, 1-3

Πολλήν μοι ἀπορίαν παρέχει ὁ ἀγὼν οὑτοσί, ὦ ἄνδρες δικασταί, ὅταν ἐνθυμήθω ὅτι, ἂν ἐγὼ μὲν μὴ νῦν εὖ εἴπω, οὐ μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ δόξει ἄδοκος εἶναι καὶ τῶν ὄντων ἁπάντων στερήσομαι. ἀνάγκη οὖν, ει καὶ μὴ δεινὸς πρὸς ταῦτα πέφυκα, βοηθεῖν τῷ πατρὶ καὶ ἐμαυτῷ οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι. τὴν μὲν οὖν παρασκευὴν καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ἐχθρῶν ὁρᾶτε, καὶ οὐδὲν δεῖ περὶ τούτων λέγειν· τὴν δ' ἐμὴν ἀπειρίαν πάντες ἴσασιν, ὅσοι ἐμὲ γιγνώσκουσιν. αἰτήσομαι οὖν ὑμᾶς δίκαια καὶ τῶν ῥᾴδια χαρίσασθαι, ἄνευ ὀργῆς καῖ ἡμῶν ἀκοῦσαι, ὥσπερ καὶ τῶν κατηγόρων. ἀνάγκη γὰρ τὸν ἀπολογούμενον, κἂν ἐξ ἴσου ἀκροᾶσθε, ἔλαττον ἔχειν. οἱ μὲν γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου ἐπιβουλεύοντες, αὐτοὶ ἄνευ κινδύνων ὄντες, τὴν κατηγορίαν ἐποιήσαντο, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιζόμεθα μετὰ δέους καὶ διαβολῆς καὶ κινδύνου τοῦ μεγίστου.

ЛЕКЦІЯ 146

§ 277. Підрядні відносні речення

Підрядні відносні речення вводяться відносними займенниками або прислівниками місця, часу, способу дії. Прості відносні займенники (ὅς, οἷος, ὅσος) та прислівники (ἔνθα *де*, ὅθεν, ἔνθεν *звідки*, οἷ *куди*, ᾗ *куди, де, як*, ἡνίκα, ὅτε *коли*, ὡς *як*) вживаються, коли мовиться про поодинокі предмети. Складними займенниками (ὅστις, ὁποῖος, ὁπόσος) та прислівниками (ὅπου, ὁπόθεν, ὅποι, ὅπῃ, ὅπως тощо) визначається цілий клас предметів.

Розрізняють відносні речення двох видів:

- властиві або власне відносні речення, що рівнозначні поширеному розгорнутому означенню або прикладці:
- відносні з відтінками мети, причини, наслідку, умови.

Властиві відносні речення використовують способи присудка і види заперечень незалежних речень:

- indicativus realis: ἔτυχεν ἡ πρύμνα ἑστεμμένη τοῦ πλοίου, ὃ εἰς

Δῆλον οἱ Ἀθηναῖοι πέμπουσιν (Πλ. Φαιδ. 58) — була прикрашена корма корабля, якого афіняни посилають на Делос;

• imperativus: οὐκ ἄξιον τοῖς λόγοις πιστεῦσαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἔργοις καὶ τῷ χρόνῳ ὃν ἡμεῖς σαφέστερον ἔλεγχον τοῦ ἀληθοῦς νομίσατε (Λυσ. 89,61) — не годиться, щоб словам довіряли більше, ніж ділам і часові, якого ви вважаєте за найясніший доказ правди;

• coniunctivus hortativus: εἰς καλὸν ἡμῖν Ἄνυτος ὅδε παρεκαθέζετο, ᾧ μεταδῶμεν τῆς ζητήσεως (Πλ. Μεν. 89) — нас привів до добра цей Аніт, якому давайте передамо дослідження;

• optativus potentialis: οἶμαι ἡμᾶς παθεῖν τοιαῦτα, οἷα τοὺς ἐχθροὺς οἱ θεοὶ ἂν ποιήσειαν (Ξ. Ἀν. 3,23) — вважаю, що ми зазнали того, що боги могли б заподіяти ворогам;

• indicativus irrealis: ἠξίου τὴν αὐτὴν Πασίωνι ψευδομένῳ γίγνεσθαι ζημίαν, ἣς περ ἂν αὐτὸς ἐτύγχανεν (Ἰσ. 17,21) — він вважав, що таке саме покарання буде Пасіону, обманщику, яке його самого спіткало б.

У античних авторів підрядні відносні речення з присудком в майбутньому часі дійсного способу (indicativus futuri) здебільшого виражають мету (заперечення μή) πρεσβείαν πέμπειν, ἥτις ταῦτ' ἐρεῖ καὶ παρέσται τοῖς πράγμασι (ἵνα ταῦτα εἴπῃ καὶ παρῇ τοῖς πράγμασι) (Δημ. 1,2) — послати посольство, яке б це сказало і посприяло справі.

Підрядні відносні речення можуть набирати причинового значення. У цьому випадку вони рівнозначні звороту ὅτι (διότι) з особовим чи вказівним займенником або прислівником. Такі речення розглядаються як самостійні судження і затримують способи незалежних речень: θαυμαστὸν ποιεῖς, ὃς οὐδὲν ἡμῖν δίδως (ὅτι οὐδὲν ἡμῖν δίδως) (Ξ. Ἀπ. 2,7,13) — дивно робиш, тому що нам нічого не даєш; εὐδαίμων ἐφαίνετο ὡς ἀδεῶς καὶ γενναίως ἐτελεύτα (ὅτι οὕτως ἀδεῶς καὶ...) (Πλ. Φαιδ. 58) — він видається щасливим, бо так безстрашно і хоробро помер.

Підрядні відносні речення з відтінком умови у вживанні способів і запереченнь пристосовуються до типів умовних періодів:

• спосіб дійсності: (замість εἴ τις ставиться ὅς (ὅστις) з індикативом): ἃ μὴ οἶδα (εἴ τι μὴ οἶδα), οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι (Ξ. Ἀπ. 5,7,27) — якщо чогось я не знаю, то не вважаю, що знаю;

• спосіб обумовленості: (взамін ἐάν τις маємо ὅς (ὅστις) ἄν з кон'юнктивом): τῷ ἀνδρὶ ὃν ἄν ἕλησθε, πείσομαι (Ξ. Ἀν. 1,3,15) — я підкорюсь тій людині, яку ви оберете;

• спосіб можливості: (на місці εἴ τις стоїть ὅς (ὅστις) з оптативом): ὀκνοίην ἂν εἰς τὰ πλοῖα ἐμβαίνειν, ἃ ἡμῖν δοίη (Ξ. Ἀν. 3,3,17) — я боявся б вступати на кораблі, які ти мені дав би;

• спосіб недійсності (εἴ τις змінює ὅς (ὅστις) з індикативом історичних часів): δοκεῖ πάνθ', ὅσ' ἂν εἴποι τις ὑπὲρ τούτων, ἐκείνῳ ἔχειν φιλοτιμίαν (Δημ. 2,3) — здається, що все, аби хтось міг би сказати на захист цього: в нього є честолюбство.

У відносно-наслідкових реченнях зберігаються способи незалежних речень судження: οὐδεὶς ἂν γένοιτο οὕτως ἀδαμάντινος, ὃς (ὥστε) ἂν μείνειεν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ (Πλ. Πολ. 360) — ніхто не міг бути настільки несхибним, щоб перебувати в праведності.

Мають місце випадки змішаних періодів відносно-наслідкових речень, наприклад: поєднання потенційного і реального видів: Κῦρος ὥς τινας ἂν ὁρᾷη τὰ καλὰ διωκόντας πάσαις τιμαῖς ἐγέραιρεν (Ξ. Κυρ. 8,1,30) — Кір тих, кого бачив, що вони вправно переслідують, вшановував усілякими почестями.

Σ Іноді присудок головного речення в оптативі викликає уподібнення способу присудка підрядного відносного речення, який також ставиться в оптативі: ἔρδοι τις ἦν ἕκαστος εἰδείη τέχνην (Ἀριστοφ. Σφ. 1431) — нехай кожен зробить те, до чого має хист.

Σ У відносних реченнях, залежних від протасису умовного періоду ірреального виду, присудок набирає форми індикатива історичного часу: εἰ μέν τις ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ ἦν ἰσχυροτέρα αὐτῆς, ὑφ' ἧς αὐτῷ προσετατέτω παρὰ τὸ δίκαιον ἀνθρώπους ἀπολλύναι, ἴσως ἂν εἰκότως αὐτῷ συγγνώμην εἴχετε (Λυσ. 12,29) — якщо якась в державі влада є міцнішою за ту, яка нехай накаже йому по справедливості нищити людей, все одно ви вибачете йому.

Σ Еліптичний зворот ὥς τις καὶ ἄλλος, ὥσπερ καὶ ἄλλος τις без дієслова рівноцінний фразам ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ὑπὲρ πάντα ἄλλον: ἄρχεσθαι ἐπίσταμαι ὥς τις καὶ ἄλλος (Ξ.) — я вмію управляти, як ніхто інший.

Σ Сполучення ὅ, τι μή без дієслова має значення *крім* (πλήν), як і εἰ μή: οὔτ' ἐπὶ θεωρίαν ἐξῆλθες, ὅ, τι μὴ ἅπαξ εἰς Ἰσθμόν, οὔτ' ἄλλοσε οὐδαμόσε, εἰ μή ποι στρατευσόμενος (Πλ. Κριτ. 52) — ти не вийшов на видовище, крім одного разу на Істм, ані ніде інде, хіба що ідеш з походом.

Σ З підрядними відносними реченнями пов'язане явище переміщення (πρόληψις), коли підмет залежного речення переходить у головне в ролі додатка при дієсловах мовлення, боязні, почуттів: τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὃν πάλαι λέγεις οὗτός ἐστιν ἐνθάδε (Σοφ. Οιδ.Τ. 449-451) — чоловік, про якого ти раніше говорив, він — тут.

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΕΥΑΓΟΡΑΣ, 190

Οἶδα μὲν οὖν, ὅτι χαλεπόν ἐστιν, ὃ μέλλω ποιεῖν, ἀνδρὸς ἀρετὴν διὰ λόγων ἐγκωμιάζειν. σημεῖον δὲ μέγιστον· περὶ μὲν γὰρ ἄλλων πολλῶν καὶ παντοδαπῶν λέγειν τολμῶσιν οἱ περὶ φιλοσοφίαν ὄντες, περὶ δὲ τῶν τοιούτων οὐδεὶς πώποτ' αὐτῶν συγγράφειν ἐπεχείρησεν. τοῖς γὰρ ποιηταῖς πολλοὶ δέδονται κόσμοι· καὶ γὰρ πλησιάζοντας τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις οἷόν τ' αὐτοῖς ποιῆσαι καὶ διαλεγομένους καὶ συναγωνιζομένους οἷς ἂν βουληθῶσι, καὶ περὶ τούτων δηλῶσαι μὴ μόνον τοῖς τεταγμένοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ξένοις, τὰ δὲ καινοῖς, τὰ δὲ μεταφοραῖς, καὶ μηδὲν παραλιπεῖν ἀλλὰ πᾶσι τοῖς εἴδεσι διαποκῖλαι τὴν ποίησιν· τοῖς δὲ περὶ τοὺς λόγους οὐδὲν ἔξεστι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἀποτόμως καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς πολιτικοῖς μόνον καὶ τῶν ἐνθυμημάτων τοῖς περὶ αὐτὰς τὰς πράξεις ἀναγκαῖόν ἐστι χρῆσθαι. πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν μετὰ μέτρων καὶ ῥυθμῶν ἅπαντα ποιοῦσιν, οἱ δ' οὐδενὸς τούτων κοινωνοῦσιν· ἃ τοσαύτην ἔχει χάριν, ὥστ' ἂν καὶ τῇ λέξει καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν ἔχῃ κακῶς, ὅμως αὐταῖς ταῖς εὐρυθμίαις καὶ ταῖς συμμετρίαις ψυχαγωγοῦσι τοὺς ἀκούοντας.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ, 13, 1—6

Θαυμάζω δὲ τῶν σοφιστῶν καλουμένων ὅτι φασὶ μὲν ἐπ' ἀρετὴν ἄγειν οἱ πολλοὶ τοὺς νέους, ἄγουσι δ' ἐπὶ τοὐναντίον· οὔτε γὰρ ἂν ἄνδρα που ἑωράκαμεν ὄντιν' οἱ νῦν σοφισταὶ ἀγαθὸν ἐποίησαν, οὔτε γράμματα παρέχονται, ἐξ ὧν χρὴ ἀγαθοὺς γίγνεσθαι, ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ματαίων πολλὰ αὐτοῖς γέγραπται, ἀφ' ὧν τοῖς νέοις αἱ μὲν ἡδοναὶ κεναί, ἀρετὴ δ' οὐκ ἔνι· διατριβὴν δ' ἄλλως παρέχει τοῖς ἐλπίσασί τι ἐξ αὐτῶν μαθήσεσθαι μάτην καὶ ἑτέρων κωλύει χρησίμων καὶ διδάσκει κακά. μέμφομαι οὖν αὐτοῖς τὰ μὲν μεγάλα μειζόνως· περὶ δὲ ὧν γράφουσιν, ὅτι τὰ μὲν ῥήματα αὐτοῖς ἐζήτηται, γνῶμαι δὲ ὀρθῶς ἔχουσαι, αἷς ἂν παιδεύοιντο οἱ νεώτεροι ἐπ' ἀρετήν, οὐδαμοῦ. ἐγὼ δὲ ἰδιώτης μέν εἰμι, οἶδα δὲ ὅτι κράτιστον μέν ἐστι παρὰ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὸν ἀγαθόν τι ἐπισταμένων μᾶλλον ἢ ὑπὸ τῶν ἐξαπατᾶν.

ЛЕКЦІЯ 147

§ 278. Підрядні речення часу

Підрядні речення часу вводяться сполучниками:

• при відношенні до запитання *з якого часу?*: ἐξ οὗ, ἀφ' οὗ, ἐξ ὅτου *з тих пір як; з того часу як; відколи;*

• при неозначенному відношенні до запитання *коли?*: ὅτε, ὁπότε, ἐπεί, ἐπειδή, ἡνίκα, ὡς, ἐν ᾧ, ἐν ὅσῳ *коли;*

• при визначеному відношенні до запитання *коли?*: ὡς τάχιστα, ἐπειδὴ τάχιστα, ἐπειδὴ πρῶτον *як тільки*: ἕως, μέχρι, μέχρι οὐ *доки, доки не*; (οὐ) πρότερον πρίν (*не*) *раніше ніж.*

Розрізняють підрядні речення часу двох типів: для позначення реальної об'єктивної дії та обставин часу різного ступеня вірогідності чи умови.

У підрядних реченнях часу, в яких констатується дія, яка справді відбувається, відбулась або відбудеться, вживається дійсний спосіб:

• ὅτε ἡ μάχη ἐγένετο, Τυσσαφέρνης ἐν Σάρδεσιν ἔτυχεν ὤν (Ξ. Ἑλλ. 3,5,25) — коли відбулась битва, Тіссаферн був у Сардах;

• ὡς εἶδον τοὺς πολεμίους, συνέῤῥαξαν (Ξ. Ἑλλ. 7,5,16) — як вони побачили ворогів, кинулись у бій;

• ταῦτα ἐποίουν μέχρι σκότος ἐγένετο (Ξ. Ἀν. 4,2,4) — вони це робили, допоки настала темрява;

• οἱ πολέμιοι οὐ πρότερον πρὸς ἡμᾶς τὸν πόλεμον ἐξέφησαν, πρὶν ἐνόμισαν καλῶς τὰ ἑαυτῶν παρεσκευάσθαι (Ξ. Ἀν. 1,3,16) — вороги оголосили нам війну не раніше ніж коли вирішили, що добре (до неї) підготувались.

Через індикатив передаються реальні відношення побічної обставини часу і головного судження: ἕως ἐστὶ καιρός, ἀντιλάβεσθε τῶν πραγμάτων (Δημ. 1,20) — допоки є нагода, беріться за роботу.

Для позначення майбутньої або наміреної дії вживаються умовний або бажальний спосіб.

Умовний спосіб поєднується з часткою ἄν, яка ставиться безпосередньо при сполучниках (ἡνίκ' ἄν, ἕως ἄν, πρὶν ἄν) або утворює з ними цілісну сполуку (ἐπάν < ἐπεί і ἄν, ἐπειδάν < ἐπεδή і ἄν, ὅταν < ὅτε і ἄν, ὁπόταν < ὁπότε і ἄν).

У підрядних часу маємо кон'юнктив з ἄν у таких випадках:

• коли мовиться про очікувану подію; в головному реченні присудок стоїть у майбутньому часі: ἐπειδὰν διαπράξωμαι, ἃ δέομαι, ἥξω (Ξ. Ἀν. 3,3,27) — коли виконаю те, що мені належить, прибуду;

• для позначення повторюваної, ітеративної дії в теперішньому (в головному реченні присутній презенс): μηδένα φίλον ποιοῦ, πρὶν ἂν ἐξετάσῃς πῶς κέχρηται τοῖς πρότερον φίλοις (Ἰσ. 1,24) — нікого не роби другом, перш ніж не довідаєшся, як він поводився з попередніми друзями.

Σ У непрямій мові, залежній від історичних часів керуючого дієслова, кон'юнктив може переходити в оптатив без ἄν: Ἐτεόνικος εἱστήκει παρὰ τάς πύλας ὡς συγκλῄσων, ὁπότε ἔξω γένοιντο πάντες (Ξ. Ἀν. 7,1,12) — Етеонік стояв при воротях, щоб їх зачинити, коли всі опиняться назовні.

Бажальний спосіб вживається у двох взаємопов'язаних випадках:

• коли майбутня дія розглядається як суб'єктивне припущення мовця; в головному реченні тоді виступає потенційний оптатив з ἄν: ὁπότε, ὦ πάτερ, ἔχοιεν μὲν τὰ ἐπιτήδεια οἱ στρατιῶται, ὑγαίνοιεν δέ, πονεῖν δὲ δύναιντο, τὰς πολεμικὰς τέχνας ἠσκηκότες εἶεν, οὐκ ἄν τίς σοι δοκοίη σωφρονεῖν διαγωνίζεσθαι βουλόμενος τοῖς πολεμίοις (Ξ. Κυρ. 1,6,26) — коли б воїни мали необхідне, були здоровими, могли трудитись, були навчені військового мистецтва, чи тоді не видався б розсудливим бажаючий змагатися з ворогами;

• у часових ітеративних реченнях на заміну кон'юнктива з ἄν, коли в головному реченні стоїть імперфект (зрідка з ἄν) або індикатив аориста з ἄν: Κῦρος ἐθήρευεν, ὁπότε βούλοιτο γυμνάσαι ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἵππους (Ξ. Ан. 1,2,7) — Кір полював, коли хотів повправлятися сам і потренувати коней; ὁπότε δὲ διάσχοιεν αἱ πλευραὶ τοῦ πλαισίου, τὸ μέσον ἂν ἐξεπίμπλασαν (Ξ. Ἀν. 3,4,22) — коли фланги каре роз'єднались, могли б заповнити середину; ὁπότε προσβλέψειέ τινας, εἶπεν ἄν (Ξ. Κυ. 7,1,10) — коли він помітив когось, сказав би.

Σ Як і у відносних реченнях, так і у часових, внутрішня структура яких нагадує умовний період ірреального типу, вживається індикатив історичних часів (у головному реченні виступають імперфект або індикатив аориста з ἄν): εἰ μὲν περὶ κοινοῦ τινος πράγματος προὐτίθετο λέγειν, ἐπέσχον ἄν, ἕως οἱ πλεῖστοι τῶν εἰωθότων γνώμην ἀπεφήναντο (Δημ. 4,1) — якщо мали намір вести мову про спільну справу, я чекав би, поки більшість, за звичаєм, виявила свою думку.

У підрядних реченнях із сполучником πρίν спостерігають різні форми вираження присудка. Коли головне речення стверджувальне, причому підмет головного і підрядного той самий, то πρίν з'єднується з інфінітивом; якщо підмети головного і підрядного речень різні, то після πρίν ставиться зворот accusativus cum infinitivo: πολλοὶ ἀποθνῃσκουσι πρότερον πρὶν δῆλοι γενέσθαι, οἷοι ἦσαν (Ξ. Κυρ. 5,2,9) — багато хто померли раніше, ніж виявились, якими вони були; πρὶν καταλῦσαι τὸ στράτευμα πρὸς ἄριστον, βασιλεύς ἐφάνη (Ξ. Ἀν. 1,10,19) — перш ніж військо закінчило сніданок, з'явився цар.

Коли головне речення містить заперечення, то присудок підрядного може виражатись інфінітивом або особовими формами в індика-

тиві, кон'юнктиві з ἄν, оптативі за вищезазначеними правилами на вживання цих способів: καί μοι μὴ θορυβήσῃ μηδείς, πρὶν ἀκοῦσαι (Δημ. 18, 45) — нехай ніхто не галасує, перш ніж не вислухає; Ἀστυάγης ἀπηγόρευε μηδένα βάλλειν τὰ θηρία, πρὶν Κῦρος ἐμπλησθείη θηρῶν (Ξ. Κυρ. 1,4,14) — Астіаг заборонив полювати на звірів, перш ніж Кір не наповнить звіринець.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, 28

Ἕως μὲ οὖν Περικλῆς προειστήκει τοῦ δήμου, βελτίω τὸ κατὰ τὴν πολιτείαν ἦν, τελευτήσαντος δὲ Περικλέους πολὺ χείρω. πρῶτον γάρ τότε προστάτην ἔλαβεν ὁ δῆμος οὐκ εὐδοκιμοῦντα παρὰ τοῖς ἐπιεικέσιν· ἐν δὲ τοῖς προτέροις χρόνοις ἀεὶ διετέλουν οἱ ἐπιεικεῖς δημαγωγοῦντες. ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ καὶ πρῶτος ἐγένετο προστάτης τοῦ δήμου Σόλων, δεύτερος δὲ Πεισίστρατος, τῶν εὐγενῶν καὶ γνωρίμων· καταλυθείσης δὲ τῆς τυραννίδος Κλεισθένης, τοῦ γένους ὢν Ἀλκμεωνιδῶν, καὶ τούτῳ μὲν οὐδεὶς ἦν ἀντιστασιώτης, ὡς ἐξέπεσον οἱ περὶ τὸν Ἰσαγόραν. Περικλέους τελευτήσαντος τῶν μὲν ἐπιφανῶν προειστήκει Νικίας ὁ ἐν Σικελίᾳ τελευτήσας, τοῦ δὲ δήμου Κλέων ὁ Κλεαινέτου, ὃς δοκεῖ μάλιστα διαφθεῖραι τὸν δῆμον ταῖς ὁρμαῖς, καὶ πρῶτος ἐπὶ τοῦ βήματος ἀνέκραγε καὶ ἐλοιδορήσατο, καὶ περιζωσάμενος ἐδημηγόρησε, τῶν ἄλλων ἐν κόσμῳ λεγόντων...Ἕως μὲν οὖν ἰσόῤῥοπα τὰ πράγματα κατὰ πόλεμον ἦν διεφύλαττον τὴν δημοκρατίαν. ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ γενομένην συμφορὰν ἰσχυρότερα τὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐγένετο διὰ τὴν πρὸς βασιλέα συμμαχίαν, ἠναγκάσθησαν κινήσαντες τὴν δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν ἐπὶ τῶν τετρακοσίων πολιτείαν.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΦΑΙΔΩΝ, 58

Τοῦτ' ἔστι τὸ πλοῖον, ὥς φασι Ἀθηναῖοι, ἐν ᾧ Θησεύς ποτε εἰς Κρήτην τοὺς δὶς ἑπτὰ ἐκείνους ᾤχετο ἄγων καὶ ἔσωσέ τε καὶ αὐτὸς ἐσώθη. τῷ οὖν Ἀπόλλωνι εὔξαντο, ὡς λέγεται, τότε, εἰ σωθεῖεν, ἑκάστου ἔτους θεωρίαν ἀπάξειν εἰς Δῆλον· ἣν δὴ ἀεὶ καὶ νῦν ἔτι ἐξ ἐκείνου κατ' ἐνιαυτὸν τῷ θεῷ πέμπουσιν. ἐπειδὰν οὖν ἄρξωνται τῆς θεωρίας, νόμος ἐστὶν αὐτοῖς ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καθαρεύειν τὴν πόλιν καὶ δημοσίᾳ μηδένα ἀποκτιννύναι, πρὶν ἂν εἰς Δῆλόν τε ἀφίκηται τὸ πλοῖον καὶ πάλιν δεῦρο· τοῦτο δ' ἐνίοτε ἐν πολλῷ χρόνῳ γίγνεται, ὅταν τύχωσιν ἄνεμοι ἀπολαβόντες αὐτούς. ἀρχὴ δ' ἐστὶ τῆς θεωρίας, ἐπειδὰν ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος στέψῃ τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου· τοῦτο δ' ἔτυχεν, ὥσπερ λέγω, τῇ προτεραίᾳ τῆς δίκης γεγονός. διὰ ταῦτα καὶ πολὺς χρόνος ἐγένετο τῷ Σωκράτει ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὁ μεταξὺ τῆς δίκης τε καὶ θανάτου.

ТРОПИ І ФІГУРИ

ЛЕКЦІЯ 148

Словесні засоби вираження думки, що певною мірою відступали від звичної норми нейтрального мовного фону, були предметом дослідження античної поетики і риторики. Антична риторика розрізняла тропи (τροπαί) – вживання слів у незвичному значенні, та фігури (σχήματα) – сполучення слів чи фраз, які були засобом виділити певну думку або привернути увагу до певного місця. Незважаючи на певну невпорядкованість античної системи тропів і фігур, часто невизначені межі між їх різновидами, сучасна стилістика продовжує користуватися античною номенклатурою термінів, лише вносячи окремі корективи в їх дефініції, які не усіма мовознавцями сприймаються однозначно.

§ 279. Різновиди тропів

Метафора ***(μεταφορά,*** *translatio)*

Метафора – це перенесення ознак і особливостей одного явища на інше з метою розкриття суті останнього та досягнення певного естетичного ефекту, образності мови: θυμὸς σιδηροῦς *залізний дух;* δόλον ἄλλον ὕφαινεν (Ὅμ. Ἰλ. Ξ, 187) — він зіткав інший підступ; χαλκᾶ τείχη (Αἰσχ. Κτ. 84) — мідні стіни.

Метафора є найуживанішим тропом. Багато поетичних метафор стали фразеологізмами, крилатими висловами, як, до речі, й саме це поняття є метафорою і належить Гомерові: ἔπεα πτερόεντα. (Ὅμ. Ἰλ. Α, 147) — крилаті слова. Гомерівські поеми рясніють цими виразами: ἔπτατ' ὀϊστός *полетіла стріла,* δούρατα λιλαιόμενα *списи задрижали від бажання,* χρόος ἄσαι *тіло, співай*: ἄλτο δ' σιστὸς ὀξοβελής, καθ' ὅμιλον ἐπιπτέσθαι μενεαίνων (Ὅμ. Ἰλ. Δ, 125—126) — понеслася стріла, в гущу бажаючи влетіти.

Персоніфікація ***(προσωποία,*** *personificatio)*

Персоніфікація — різновид метафори — надання явищам рис і властивостей людини, живих істот: ὥστ' ἄξιον ἦν ἐπὶ τῷδε τῷ τάφῳ τότε κείρασθαι τῇ Ἑλλάδι καὶ πενθῆσαι τοὺς ἐνθάδε κειμένους (Λυσ. 1,60) — варто було б, аби над цією могилою Греція обстригла собі волосся і оплакувала тих, що тут лежать.

Метонімія ***(μετωνυμία,*** *denominatio)*

Це заміна назви одного явища іншим, суміжним за суттю.

Метонімія має такі різновиди:

• ім'я творця чи власника вживається замість назви його твору чи речі: σπλάχνα ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο (Ὁμ. Ἰλ. Β, 246) — середина була охоплена Гефестом (= вогнем); ὁ Ὅμηρος (= τὰ ἔπη Ὁμήρου) — Гомер (поеми Гомера);

• ім'я власне, вжите в загальному значенні епітета, який виражає усім добре відому ознаку чи характеристику цієї особи: Κροῖσος Крез = багатій, Ἀριστείδης Арістид = справедливий;

• назва вмісту чи складу замість речі, форми — замість змісту: ἐς δάκρυα ἔπεσε τὸ θεατρον (Πλ. Κριτ. 108) — театр (= глядачі) заплакав;

• збірне поняття замість конкретних носіїв: ὦ φιλότης (Πλ. Φαίδρ. 351) — о дружбо = о, друже; νεότης (Ὁμ. Ἰλ. Θ,28) — юнь = юнаки.

Синекдоха (συνηκδοχή, intellectio)

Як різновид метонімії, синекдоха побудована на кількісному зіставленні предметів, явищ і кількісній заміні одного поняття іншим. Розрізняють такі варіанти цього тропа:

• вживання частини замість цілого (τὸ μέρος ἀνά τοῦ συνόλου, pars pro toto): φοίνισσα κώπη ταχύπορος (Εὐρ. Ἑλ. 1288) — стрімке, багряне весло (= корабель);

• вживання однини замість множини однорідних понять (τὸ ἕνα ἀντὶ τῶν πολλῶν, unum pro multis): Χαλκιδεὺς (= Χαλκιδεῖς) ξύφορος ἡμῖν ἀπαράσκευος ὤν (Ὁμ. Ἰλ. Θ, 684) — халкідянин, союзник наш, будучи непідготовленим;

• вживання замість назви предмета назви матеріалу, з якого він складається або виготовлений (ἡ ὕλη ἀντὶ τοῦ πράγματος, materia pro re), родового поняття взамін видового: τόν γε κατέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ (Ὁμ. Ἰλ. Ν. 721) — його вбили гострою міддю (= мідним списом).

Антономазія (ἀντονομασία, pronominatio)

Вживання епітета або патроніма замість власної назви; різновид синекдохи:

• використання патроніма чи патронімічної фрази замість власного імені: Πηλεΐδης (= Ἀχιλλεύς) (Ὁμ. Ἰλ. Α.146) — Пелеїд = Ахіл; ὦ παῖ Ἱππονίκου (= ὦ Καλλία) (Πλ. Κρατ. 406) — о дитя Гіпоніка = Каллія;

• загальна назва або епітет позначають конкретну особу: ὁ ποιητής = ὁ Ὅμηρος — поет = Гомер; ὁ μέγας βασιλεύς = ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν — великий цар = перський цар; τὸ ἄστυ = αἱ Ἀθῆναι — столиця = Афіни.

Перифраза *(περίφρασις, circumlocutio)*

Описовий зворот, який полягає в заміні назви явища або предмета характеристикою їх ознак або особливостей: Δήμητρος καρπός (= σῖτος) (Ξ. Ἑλλ. 6,36) — плід Деметри (= хліб).

Літота *(λιτότης, simplicitas)*

Варіант перифрази, зображення ознак або особливостей предмета чи явища в зменшеному вигляді з метою підсилення ознаки або особливості; заміна виразу іншим, однозначним, але у формі заперечення: οὐχ ἥκιστα (= μάλιστα) — не найменше (= найбільше); οὐκ ἀγνοῶ (= γιγνώσκω καλῶς) — не не знаю (= добре знаю).

Евфемізм *(εὐφημισμός, laudatio)*

Різновид перифрази, вживання приємних або пристойних слів замість неприємних і вульгарних, завуальоване вираження думок через різні негативні емоції, пов'язані з ними (страх, сором, лихі передчуття) тощо: ὁ Εὔξεινος πόντος (= Ἄξενος) — Понт Евксинський (гостинний = негостинний); Εὐμενίδες (= Ἐρινύες) — Евменіди = Ерінії, ξυνὸς Ἐνυάλιος (Ὁμ. Ἰλ. Σ, 309) — рівний для всіх Еніалій (= Арес).

Уподібнення *(παρομοίωσις, similitudo)*

Розгорнуте порівняння предметів чи явищ не лише за їх зовнішньою подібністю, а й за схожістю внутрішньою їх суті.

Високохудожні порівняння часто вводить в поетичну мову Гомер:

Ὡς δ' ἄνεμος ζαὴς ἠίων θημῶνα τινάξῃ καρφαλέων, τὰ μὲν ἄρ τε διεσκέδασ' ἄλλυδις ἄλλῃ, ὣς τῆς δούρατα μακρὰ διεσκέδασε (Ὁμ. Ἰλ. Ε. 368—370) — як вітер суху солому, зібрану докупи, розпорошує мить, так і вмить розвалились бруски човна.

Гіпербола *(ὑπερβολή, superiectio)*

Це — зображення рис і особливостей явища або предмета у перебільшеному вигляді: τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσῃ μέλιτο γλυκίων ῥέεν αὐδή (Ὁμ. Ἰλ. Α, 249) — з уст його потекла мова, солодша за мед; ὡδ' εἴ μοι τόσα δοίη, ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε (Ὁμ. Ἰλ. Ι, 385) — навіть якщо він мені дасть стільки, скільки піску і пилу тут.

Катахреза *(κατάχρησις)*

Варіант тропа, в якому слова і звороти вжиті в неприродному, часто перебільшеному, значенні: ἑκατόμβη — гекатомба (досл.: жертва в сто биків); ἐρυθρὸν μέλαν — червоне чорнило.

Алегорія *(ἀλληγορία, inversio)*

Це — по суті, розширена метафора, троп, у якому конкретні образи мають ще й переносні значення; прикладами іносказання є прислів'я, приказки, загадки, казки, притчі, байки тощо: πῦρ μαχαίρᾳ μὴ σκαλεύειν — не розгрібати вогня мечем (не дратувати розгніваного).

Іронія *(εἰρωνεία, illusio)*

Різновид алегорії, де зовнішня фрома суперечить змістові, прихована насмішка, вживання слова або виразу в протилежному значенні: ὡς ἡδὺς εἶ (Πλ. Γοργ. 491) — який ти приємний (= неприємний). Гостра іронія, глузування, що має викривальний, засуджуючий зміст, називається сарказмом (σαρκασμός).

§ 280. Види фігур

Фігура (σχῆμα, figura) — специфічна будова фраз, речень для досягнення образності, емоційності, естетичних відчуттів. Фігури поділяються на фігури слова (σχήματα λέξεως), пов'язані з побудовою фрази щодо її розширення, звуження, розміщення періодів, та фігури думки (σχήματα διανοίας), які уточнюють її суть, афектизують її сприйняття.

§ 280.1. Фігури слова

Повторення *(ἐπαναδίπλωσις, iteratio)*

Це — вживання в реченні того самого слова (παλλιλογία) або виразу (ἐπανάληψις) двічі або й тричі: ἔστιν, ἔστιν ἡσυχία (Δημ. 18,408) — існує, існує спокій; ἔλεσθ', ἔλεσθε μ' οἰκήτορα, ἔλεσθέ με (Σοφ. Αἰ. 398) — виберіть, виберіть мене, господаря, виберіть мене.

Анафора (ἀναφορά) — вид повторення слова або виразу на початку речення або періоду: παρθενία, παρθενία, ποῖ με λίποισα οἴχῃ; οὔκετι ἴξω πρὸς σέ, οὔκετι ἴξω (Σαφ. 131) — о невинносте, невинносте, куди ти від мене відходиш? Ніколи, ніколи не повернусь до тебе знову.

Епіфора (ἐπιφορά) – фігура, протилежна анафорі, що полягає в повторенні однакових слів чи виразів у кінці речення або періоду: ὅστις δ' ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ τὴν ψῆφον αἰτεῖ, νόμον αἰτεῖ, δημοκρατίαν αἰτεῖ (Αἰσχ. Κτ. 198) — той, хто в першу чергу звинувачує голосування, звинувачує закон, звинувачує демократію.

Симплока (συμπλοκή) — поєднання анафори з епіфорою: εἰδέτω δέ πόντος, εἰδέτω (Σιμ. 13) — засни, море, засни.

Охоплення *(κύκλος, circus)*

Це схема, за якою речення або період завершуються тим самим словом чи виразом, що й починалось: σοὶ μὲν γὰρ ἦν κλέπτης ὁ πατήρ, εἴπερ ἦν ὅμοιος σοί (Δημ. 10,73) — у тебе батько був злодієм, хоча й був схожий на тебе.

Антиметабола *(ἀντιμεταβολή, commutatio)*

Повторення слів попереднього речення чи періоду в середині або в кінці наступного речення чи періоду, але в зворотному порядку: οὐ γάρ Αἰσχίνης ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κρίνεται, ἀλλ' ἡ εἰρήνη δι' Αἰσχίνην διαβέβληται (Δημ. 18,42) — не Есхін ратує за мир, а мир потерпає через Есхіна.

Поліптотон *(πολύπτωτον, varietas casuum)*

Вживання у реченні одних і тих самих слів у різних відмінках: οὗ τοι ἡγοῦνται, τούτοις πείθεσθ' ὑμεῖς, ὑπὸ τούτων δέος ἐστὶ μὴ παρακρουσθῆτε (Δημ. 19,298) — вони вами керують, їх ви слухаєтесь, їх боїтесь, щоб не бути обманутими.

Гомеоптотон *(ὁμοιόπτωτον, similiter cadens)*

Вживання слів в однакових відмінках, яке часто набуває форми переліку (ἀπαρίθμησις): ἡμῖν μὲν τὰ κάλλιστα, ἔπανοι, δόξαι, τιμαί, στέφανοι, χάριτες παρὰ τῶν πεπονθῶν ὑπῆρχον (Δημ. 18,89) — для нас є в потерпілих найкращі слова, похвали, прославляння, шанування, вінки, подяки.

Омеотелевтон *(ὁμοιοτέλευτον, similiter decidens)*

Вживання слів однакової морфологічної будови із співзвучними флексіями: τοὺς πλέοντας ὡς ἡμᾶς ἐπωλεῖτε, τοῖς ἐναντίοις ἐβοηθεῖτε, τὴν χώραν μου κακῶς ἐποιεῖτε (Δημ. 12,5) — більшість, як нас, нищите, допомагаєте ворогам, заподіюєте лиха моїй країні.

Паралелізм *(παραλληλισμός)*

Це — повторення подібного розміщення слів або речень у періоді. Різновидами паралелізму є ізоколон, парісон.

Ізоколон (ἰσόκωλον, figura par) — фігура, у якій частини періоду різні між собою; може поєднуватись з гомеотелевтоном: ἃ μὲν ἐπίστασαι, διαφύλαττε ταῖς μελέταις· ἃ δὲ μὴ μεμάθηκας, προσλάμβανε ταῖς ἐπιστήμαις (Ἰσ. 1,18) — те, що знаєш, турботливо зберігай, те ж, що не освоїв, додавай до (своїх) знань.

Парісон (παρισον, figura compar): κίνησις γὰρ αὕτη δὴ μεγίστη τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων καὶ ὡς δὲ εἰπεῖν ἐπὶ

πλεῖστον ἀνθρώπων (Θ. 1,1) — війна ця стала найбільшою серед греків і якоюсь мірою й серед варварів та, можна сказати, й серед більшості народів.

Хіазм *(χιασμός)*

Хіазм — хрестоподібне розміщення однорідних членів у взаємозалежних реченнях: Τισσαφέρνην μὲν πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλέα — Тіссаферна спершу, потім царя.

Синатреза *(συναθροισμός)*

Сполучення — безсполучникове (ἀσύνδετον) або за допомогою сполучників (πολυσύνδετον) — слів одного семантичного ряду спільної морфологічної структури: τὰ δέκα τάλαντα ὁρώντων, φρονούντων, βλεπόντων ἔλαθον ὑμῶν ἀφελόμενοι (Αἰσχ. 3,94) — коли ви побачили, довідались, угледіли десять талантів, таємно у нас відібрали; διαπονήματα τοξικῆς τε καὶ πάσης ῥίψεως καὶ πελταστικῆς καὶ ὁπλομαχίας καὶ διεξόδων τακτικῶν καὶ πορείας στρατοπέδων καὶ στρατοπεδεύσεων (Πλ. Νομ. 813) — вправляння в стрільбі з лука, різних видах метань та боротьби, тактичних прийомах і військових походах та розміщенні табором.

Гіпербатон *(ὑπέρβατον, inversio)*

Роз'єднання пов'язаних слів, незвичний порядок слів у реченні для виділення окремих його членів: ἔστι πόλις Ἐφύρη (Ὅμ. Ἰλ. ς, 152) — існує місто Ефіра.

Градація *(κλῖμαξ, gradatio)*

Нанизування близьких за змістом слів з поступово зростаючим або спадаючим значенням: οὐκ εἶπον μὲν ταῦτ', οὐκ ἔγραψα δὲ οὐδ' ἔγραψα μέν, οὐκ ἐπρέσβευσα δὲ οὐδ' ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους (Δημ. 18,179) — якби я не сказав цього, то б не домігся (такого) рішення, а якби не домігся, то не був би посланцем, а не ставши посланцем, не переконав би фіванців.

Парономазія *(παρονομασία, annominatio)*

Вживання співзвучних, але різних за значенням слів, гра слів: φαγεῖν ἐλατῆρας, ἵνα τὰς ναῦς ἐλαύνωμεν καλῶς (Ἀριστοφ. Ἱππ.1182) — проковтнути керманича, щоб ми могли вправно вести судна.

Випередження *(πρωθύστερον)*

Перестановка логічної послідовності думки: λέγω τὴν Διὸς τροφὴν καὶ γένεσιν — я розповідаю про виховання Зевса й народження.

§ 280.2. Фігури думки

Вигук *(ἐπιφώνησις, exclamatio)*

Засіб вираження афектів: подиву, гніву, радості, болю тощо: ὦ πάτερ, ὦ πόλις, ὧν ἀπενάσθην (Εὐρ. Μ. 166) — о батьку, о краю, яких я полишила далеко.

Апострофа *(ἀποστροφή, invocatio)*

Звертання до відсутньої або уявної особи: Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον (Ὁμ. Ὀ. α, 1) — музо, оспівуй мужа велемудрого; ὦ μεγάλα Θέμι καὶ πότνι' Ἄρτεμι (Εὐρ. Μ. 160) — о велика Фемідо й владарко Артемідо.

Риторичне запитання *(ἐρώτησις, interrogatio)*

Запитання, яке не вимагає відповіді, а містить її як таку, що сама собою мається на думці: οὐ βάρβαρος ὁ Φίλιππος; (Δημ. 3,16) — чи Філіпп не варвар? τίς γὰρ ἂν τῶν εὖ φρονούντων συμφορὰς ἐπαινεῖν ἐπιχειρήσειεν; (Ἰσ. 10,210) — хто з розсудливих людей візьметься прославляти нещастя?

Корекція *(ἐπανόρθωσις, correctio)*

Уточнення суті предмету або явища шляхом заміни щойно вжитого визначення, як немовби невідповідного, іншим, точнішим, влучнішим: ὀψέποτε· ὀψὲ λέγω; χθὲς μὲν οὖν καὶ πρῴην; (Δημ. 18,130) — надвечір: я кажу ввечері? вчора й позавчора.

Антитеза *(ἀντίθεσις, contrapositum)*

Зіставлення протилежних явищ для підсилення, загострення враження: ἐδίδασκες, ἐγὼ δ' ἐφοίτων· ἐτέλεις, ἐγὼ δ' ἐτελούμην, ἐγραμμάτευες, ἐγὼ δ' ἠκκλησίαζον, ἐτριταγονίστεις, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν. ἐξέπιπτες, ἐγὼ δ' ἐσύριττον (Δημ. 18,265) — ти був учителем, а я учнем, ти закінчив, а я закінчував, ти займався наукою, я ж засідав на зборах, ти був третім актором, а я глядачем, тебе виганяли, я шипів.

Оксиморон *(ὀξύμωρον)*

Поєднання протилежних, контрастних понять, яке створює новий образ: σπεῦδε βραδέως *поспішай повільно*; τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης (Ἰσ. 4,58) — флотом пливти по суші, а пішим військом проходити по морю.

Апосіопеза *(ἀποσιώπησις, reticentio)*

Фігура "замовчування", коли автор обриває думку, щоб слухач сам здогався про недомовлене: ἀλλ' ἐμοὶ μὲν — οὐ βούλομαι δὲ δυσ-

χερὲς εἰπεῖν οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου (Δημ. 18,12) — але й мені...не хочу починати промову з тяжкого.

Випущення *(παράλειψις, praeteritio)*

Автор висловлює своє бачення суті явища, заявляючи, що все це він пропускає, оминає, ніби апелюючи до уваги слухачів: Ὄλυνθον μὲν δὴ καὶ Μεθώνην καὶ Ἀπολλωνίαν καὶ δύο καὶ τριάκοντα πόλεις ἐπὶ Θρᾴκης ἐρῶ, ἃς ἁπάσας οὕτως ὠμῶς ἀνῄρηκεν (Δημ. 9,26) — я не буду говорити ні про Олінф, ні Метон, ні Аполлонію, ні про тридцять два міста, що у Фракії, які він усі таким чином захопив.

Еліпсис *(ἔλλειψις)*

Пропущення в реченні слова або словосполучення, легко зрозумілого з контексту: οὐδὲν ἄλλο πράττοντες οὐδὲ βουλευόμενοι, πλὴν ὅπως μάλιστα μὲν ἁπάντων ἄρξουσιν, εἰ δὲ μή, Πελοποννησίων (Ἰσ. 12,99) — нічого іншого не роблячи і не бажаючи нічого, окрім панувати над усіма, якщо ж ні (не вдасться), то — над пелопоннесцями.

Зевгма *(ζεῦγμα)*

Об'єднання одним дієсловом кількох слів або виразів: μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶν μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσουσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς (Κατὰ Μαθ. 7,6) — не давайте святині псам і не кидайте перлами своїми перед свиньми, щоб (свині) не потоптали їх, а (пси), обернувшись, не роздерли вас.

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ
ΑΝΤΙΓΟΝΗ, 332—365

ΧΟ. πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει·
τοῦτο καὶ πολιοῦ πέραν πόντου χειμερίῳ νότῳ
χωρεῖ, περιβρυχίοισιν
περῶν ὑπ' οἴδμασιν,
θεῶν τε τὰν ὑπερτάταν, Γᾶν
ἄφθιτον ἀκαμάταν, ἀποτρύεται
ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος, ἱππείῳ γένει πολεύων.
κουφονόων τε φῦλον ὀρνίθων ἀμφιβαλὼν ἄγει
καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη πόντου τ' εἰναλίαν φύσιν
σπείραισι δικτυοκλώστοις,
περιφραδὴς ἀνήρ·
κρατεῖ δὲ μηχαναῖς ἀγραύλου
θηρὸς ὀρεσσίβατα, λασιαύχενά θ'
ἵππον ἔθελξ' ὑπαὶ ἀμφίλοφον ζυγὸν οὔρειόν τ' ἀκμῆτα ταῦρον.

καὶ φθέγμα καὶ ἀνεμόεν φρόνημα καὶ ἀστυνόμους
ἀγορὰς ἐδιδάξατο καὶ δυσαύλων
πάγων ὑπαίθρεια καὶ
δύσομβρα φεύγειν βέλη·
παντοπόρος ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται
τὸ μέλλον· Ἅιδα μόνον
φεῦξιν οὐκ ἐπάξεται·
νόσων δ' ἀμήχανων φυγὰς ξυμπέφρασται.
σοφόν τι τὸ μηχανόεν τέχνας ὑπὲρ ἐλπίδ' ἔχων
τοτὲ μὲν κακὸν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἕρπει·
νόμους γεραίρων χθόνος θεῶν
τ' ἔνορκον δίκαν
ὑψίπολις· ἄπολις ὅτωι τὸ μὴ καλόν
ξύνεστι τόλμας χάριν·
μήτ' ἐμοί παρέστιος
γένοιτο μητ' ἴσον φρονῶν
ὃς τάδ' ἔρδει.

ΑΝΤΙΦΩΝΤΟΣ
ΑΠΑΡΑΣΗΜΑ, 130—132

Φέρε δὴ προελθέτω ὁ βίος εἰς τὸ πρόσθεν καὶ γάμων καὶ γυναικὸς ἐπιθυμησάτω. αὕτη ἡ ἡμέρα, αὕτη ἡ νὺξ καινοῦ δαίμονος ἄρχει, καινοῦ πότμου· μέγας γὰρ ἀγὼν γάμος ἀνθρώπῳ. εἰ γὰρ τύχοι μὴ ἐπιτήδεια γενόμενα, τί χρὴ τῇ συμφορᾷ χρῆσθαι; χαλεπαὶ μὲν ἐκπομπαί, τοὺς φίλους ἐχθροὺς ποιῆσαι, ἴσα φρονοῦντας ἴσα πνέοντας, ἀξιώσαντα καὶ ἀξιωθέντα· χαλεπὸν δὲ κεκτῆσθαι κτῆμα τοιοῦτον, δοκοῦντα ἡδονὰς κτᾶσθαι λύπας ἄγεσθαι. φέρε δή, μὴ τὰ παλίγκοτα λέγωμεν, γενέσθω τὰ πάντων ἐπιτηδειότατα. τί γὰρ ἥδιον ἀνθρώπῳ γυναικὸς καταθυμίας; τί δὲ γλυκύτερον, ἄλλως τε καὶ νέῳ; ἐν τῷ αὐτῷ δέ γε τούτῳ, ἔνθα τὸ ἡδύ, ἔνεστι πλησίον που καὶ τὸ λυπηρόν· αἱ γὰρ ἡδοναὶ οὐκ ἐπὶ σφῶν αὐτῶν ἐμπορεύονται, ἀλλ' ἀκολουθοῦσιν αὐταῖς λῦπαι καὶ πόνοι. ἐπεὶ καὶ ὀλυμπιονῖκαι καὶ πυθιονῖκαι καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀγῶνες καὶ σοφίαι καὶ πᾶσαι ἡδοναὶ ἐκ μεγάλων λυπημάτων ἐθέλουσι παραγίγνεσθαι· τιμαὶ γὰρ καὶ ἆθλα, δελέατα ἃ ὁ θεὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις, μεγάλων πόνων καὶ ἱδρώτων εἰς ἀνάγκας καθιστᾶσιν. ἐγὼ γάρ, εἴ μοι γένοιτο σῶμα ἕτερον τοιοῦτον οἷ -ον ἐγὼ ἐμαυτῷ πολλὰ πράγματα παρέχων ὑπέρ τε τῆς ὑγιείας τοῦ σώματος ὑπέρ τε τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἐς τὴν συλλογὴν ὑπέρ τε δόξης καὶ σωφροσύνης καὶ εὐκλείας καὶ τοῦ εὖ ἀκούειν. τί οὖν, εἴ μοι γένοιτο σῶμα ἕτερον τοιοῦτον, ὅ γέ μοι οὕτως ἐπιμελὲς εἴη; οὐκοῦν δῆλον, ὅτι γυνὴ ἀνδρί, ἐὰν ᾖ καταθυμία, οὐδὲν ἐλάσσους τὰς φιλότητας παρέχεται καὶ τὰς ὀδύνας ἢ αὐτὸς αὐτῷ ὑπέρ τε τῆς ὑγιείας δισσῶν σωμάτων ὑπέρ τε τοῦ βίου τῆς συλλογῆς ὑπέρ τε τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς εὐκλείας. φέρε δὴ καὶ παῖδες γενέσθωσαν· φροντίδων ἤδη πάντα πλέα καὶ ἐξοίχεται τὸ νεοτήσιον σκίρτημα ἐκ γνώμης καὶ τὸ πρόσωπον οὐκέτι τὸ αὐτό.

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΕΛΕΝΗ, 210

Τίς γὰρ ἂν τῶν εὖ φρονούντων συμφορὰς ἐπαινεῖν ἐπιχειρήσειεν; ἀλλὰ δῆλον, ὅτι δι' ἀσθένειαν ἐνταῦθα καταφεύγουσιν. ἔστι γὰρ τῶν μὲν τοιούτων συγγραμμάτων μία τις ὁδός, ἣν οὔθ' εὑρεῖν οὔτε μαθεῖν οὔτε μιμήσασθαι δύσκολόν ἐστιν· οἱ δὲ κοινοὶ καὶ πιστοὶ καὶ τούτοις ὅμοιοι τῶν λόγων διὰ πολλῶν ἰδεῶν καὶ καιρῶν δυσκαταμαθήτων εὑρίσκονταί τε καὶ λέγονται, καὶ τοσούτῳ χαλεπωτέραν ἔχουσι τὴν σύνθεσιν, ὅσῳ περ τὸ σεμνύνεσθαι τοῦ σκώπτειν καὶ τὸ σπουδάζειν τοῦ παίζειν ἐπιπονώτερόν ἐστιν. σημεῖον δὲ μέγιστον· τῶν μὲν γὰρ τοὺς βομβυλίους καὶ τοὺς ἄλας καὶ τὰ τοιαῦτα βουληθέντων ἐπαινεῖν οὐδεὶς πώποτε λόγων ἠπόρησεν, οἱ δὲ περὶ τῶν ὁμολογουμένων ἀγαθῶν ἢ καλῶν ἢ τῶν διαφερόντων ἐπ' ἀρετῇ λέγειν ἐπιχειρησαντες πολὺ καταδεέστερον τῶν ὑπαρχόντων ἅπαντες εἰρήκασιν. οὐ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐστὶν ἀξίως εἰπεῖν περὶ ἑκατέρων αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ μὲν μικρὰ ῥᾴδιον τοῖς λόγοις ὑπερβαλέσθαι, τῶν δὲ χαλεπὸν τοῦ μεγέθους ἐφικέσθαι· καὶ περὶ μὲν τῶν δόξαν ἐχόντων σπάνιον εὑρεῖν, ἃ μηδεὶς πρότερον εἴρηκε, περὶ δὲ τῶν φαύλων καὶ ταπεινῶν ὅ τι ἄν τις τύχῃ φθεγξάμενος, ἅπαν ἴδιόν ἐστιν.

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ГРЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДІАЛЕКТІВ

Основними грецькими літературними діалектами, крім аттічного, вважаються іонійський, дорійський, еолійський.

§ 281. Іонійський діалект

Для морфонетичної системи іонійського діалекту характерні такі явища:

♦Загальногрецьке ᾱ̄, що збереглося в інших діалектах, перейшло в іонійському діалекті в η (також після ρ, ϵ, ι): φάμα = іон. φήμη, μάτηρ = іон. μήτηρ, φιλία = іон. φιλίη.

♦Швидше, ніж у інших діалектах, зникла *F*: *F*οἶκος = οἶκος, *F*έργον = ἔργον, *F*άναξ = ἄναξ.

♦*F* після λ, ν, ρ зникає в аттічному діалекті без замінного подовження, а в іонійському (в Гомера) дає замінне подовження: ξέν*F*ος = атт. ξένος = іон. ξεῖνος.

♦Заміна π на κ і, крім цього, псилоза (втрата spiritus asper) в східноіонійському (малоазійському) діалекті: ὅσπερ = ὅσκερ, ὅπως = ὅκως, ποῦ = κοῦ.

♦Для іонійського діалекту характерна перестановка часо-кількості: гом. βασιλῆος = іон. βασιλέως.

♦Аттічному ττ відповідає σσ: атт. θάλαττα = іон. θάλασσα.

♦Часто спостерігається красис.

♦Відпадання другого елемента невласних дифтонгів, яке розпочалось з артикля та займенників, а згодом охопило й інші парадигми: іон. αὐτῆ = атт. αὐτῇ.

♦В аттічному та іонійському діалектах τι переходить в σι: λέγουσι (дор. λέγοντι), πλούσιος (дор. πλούτιος).

♦До старого локатива πολῃ тільки іонійський діалект застосував ґенетив πόληος (Гомер); у аттічному діалекті через перестановку часокількості маємо πόλεως. У Геродота засвідчена у всіх відмінках основа на -ι.

♦Іменники першої відміни чоловічого роду мають genetivus singularis: πολιτήο, потім πολιτέω (в аттічному діалекті πολίτου).

♦Номінатив і генетив особових займенників має перед закінченням вставний голосний ε: ἡμέες > ἡμεῖς, ἡμέων > ἡμῶν.

♦Нововведенням у іонійському діалекті треба вважати рухоме ν: ἔφερε(ν).

♦З'являється частка ἄν (в усіх інших діалектах виступають частки κέ, κά).

♦Прийменникові ποτί відповідає в іонійському діалекті πρός.

♦Часто вживається сполучник εἰ *якщо.*

§ 282. Дорійський діалект

Дорійський діалект має значні фонетико-морфологічні особливості.

♦ *F*, яка в іонійському діалекті зникла в VIII ст. до н.е., тут збереглась ще в епоху еллінізму: *F*έργον, *F*άναξ.

♦ Разом з ахайцями дорійці зберегли ᾱ (в іонійсько-аттічному діалекті ᾱ перейшло в η): μάτηρ, φάμα.

♦ Звуки α + ε стягаються не в ᾱ, як у аттічному діалекті, а в η: νικῆν (атт. νικᾶν).

♦ Відбувається апокопа прийменників ἀνά, παρά перед усіма приголосними та прийменників κατά і ποτί (атт. πρός) перед наступним передньоязиковим приголосним: атт. παρὰ ποταμόν = παρ' ποταμόν; κατὰ τόν = κατ' τόν, ποτὶ τόν = ποτ' τόν.

♦ Іменник βασιλεύς у непрямих відмінках скорочує голосний перед голосним без перестановки часокількості: βασιλέος, βασιλέα.

♦ Nominativus pluralis артикля на чоловічий та жіночий роди звучить τοί, ταί (іонійсько-аттічне οἱ, αἱ).

♦ Характерний прикметник ἰάρος (іон. ἱερός).

♦ Вживається займенник τύ замість σύ (іонійсько-аттічного).

♦ Замість πρῶτος виступає πρᾶτος (< πράοτος).

♦ Вказівний займенник τῆνος (атт. ἐκεῖνος) і зворотний αὐταυτοῦ (атт. ἑαυτοῦ).

♦ Числівники τέττορες (атт. τέτταρες) і *F*ίκατι (атт. εἴκοσι).

♦ Видозмінено частки κά (замість κέ), γά (замість γέ).

♦ Збереження первісних дієслівних закінчень -τι, -ντι: δίδωτι — δίδωσι, φέροντι — φέρουσι.

♦ Перша особа множини закінчується на -μες (в інших діалек-тах на -μεν): φέρομες, ἐστήσαμες (< ἵστημι) = атт. ἐστήσαμεν.

♦ Інфінітив дієслів на -μι закінчується на -μεν (атт. -ναι): δίδωμι > δίδομεν, δόμεν (атт. διδόναι, δοῦναι).

♦ Дуже поширений futurum doricum: φευγ-σ-έ-ομαι > φευξοῦμαι, ποιη-σ-έ-σ-ω > ποιησῶ і т.д.

♦ Дієслова на -ζω утворюють аорист на -ξα, футур на -ξω: ἐδοκίμαξα, δοκιμάξω.

♦ Інфінітив аориста закінчується на -άξαι, -ίξαι: σκευάζω —σκεύαξαι (атт. σκεῦσαι), κομίζω — κομίξαι (атт. κομίσαι)

§ 283. Еолійський діалект

Еолійський діалект відноситься до ахейської групи.

Спільні риси діалектів ахейської групи:

♦ Рецесивний наголос. Еолійський діалект єдиний поміж грецькими діалектами відкидає наголос у всіх випадках якнайдалі від кінця: πόταμος, σόφος. Таким чином усі слова стають баритонами. Слова односкладові з довгим голосним або дифтонгом, які в інших діалектах є окситонами, стають в еолійському діалекті періспоменами: напр. Ζεύς = еол. Ζεῦς. Виняток із загального правила наголошення становлять тільки прийменники й частки; вони затримують наголос на останньому складі.

♦ Тенденція до переходу кінцевого о в υ: атт. ἀπό = еол. ἄπυ, атт. ἄλλο = еол. ἄλλυ, атт. γένοιτο = еол. γένοιτο.

♦ Перехід прагрецьких звукосполучень -ρα, -αρ в -ρο, -ορ: атт. στρατός = еол. στροτός, атт. βραχύς = еол. βροχύς.

♦ В апокопі деяких прийменників ахейський діалект пішов ще далі, ніж дорійський. У дорійському діалекті κατά втрачає α перед наступним передньоязиковим, у ахейському перед кожним приголосним, до якого після втрати α асимілюється τ: атт. καταβάλλω = ахейськ. κατβάλλω > καββάλλω; κατακείμαι= ахейськ. κακκείμαι.

♦ Повна прогресивна асиміляція σν, νσ, λσ, μσ в νν, λλ, μμ: еол. ἔμμι <* *ἔσμι*, еол. στέλλαι <* *στέλσαι*.

♦ Аттічним передньоязиковим τ, δ, що виникли з індоєвропейських лабіовелярних k, g, відповідають еолійські губні π, β: атт. τέτταρες = лесб. πέσσυρες = беот. πέτταρες, атт. δελφίς = еол. βελφίς.

♦ Аттічному πόλις відповідає ахейське πτόλις. У Фессалії державні службовці називались πτολίαρχοι.

♦ Закінчення -εσσι в давальному відмінку множини іменників третьої відміни: ἄνδρεσσι.

♦ Дієслова на -έω, -άω, -όω переходять у дієвідміну на -μι: замість атт. καλέω маємо ахейське κάλημι.

♦ Закінчення -τι в 3-й особі однини і множини без супровідних фонетичних явищ переходить в -σι: τίθησι, λέγουσι.

Деякі риси характерні лише для еолійського діалекту:

♦ Закінчення інфінітива пасивного аориста -ην, -θην: ἐπιμελήθην (= атт. ἐπιμεληθῆναι), ἐντάφην (= атт. ἐνταφῆναι).

♦ Participium perfecti activi закінчується в еолійському діалекті на -ων: атт. γεγονώς = еол. γεγονών.

♦ Вказівний займенник ὅδε має форми ὅνε, ὅνι, ὅνυ.

♦ Аттічний прийменник ἀνα, в еолійському діалекті має відповідник ὀν: атт. ἀνέθηκε = еол. ὀνέθηκε.

♦ Аттічним числівникам δέκα, ἑκατόν рівнозначні δέκο, ἕκοτον.

♦ Аттічному прийменнику μετά тотожний πεδά.

♦ Частка κέ (іон. ἄν, дор. κά).

♦ Ім'я батька не виражається родовим відмінком, як в аттічному діалекті (Δημοσθένης — Δημοσθένους), а від нього утворюється патронімічний прикметник на -ιος: Μνασιγένειος < Μνασιγένης.

§ 284.Основні особливості Гомерівського діалекту

Гомерівський діалект, будучи в своїй основі давньоіонійським, включає й деякі елементи інших діалектів, зокрема еолійського.

§ 284.1. Фонетика

♦ Замість $\bar{\alpha}$ вживається η (навіть після ρ, ε, ι): κλισίη, σοφίη, αἰσχρή, κρήτηρ, ἰήσομαι.

♦ Замість α іноді вживається η: ἀληθείη, κνίσση.

♦ Іноді в дифтонзі αυ голосний α переходить у η: γρηῦς (= γραῦς), νηῦς (= ναῦς).

♦ Інколи α розтягується в αι: αἰεί (= ἀεί), ναίω (= νάω).

♦ ε переходить у ει або η: πλείω, εἵνεκα, χρύσειος, Πηλήιος, βασιλῆος, Ἀχιλῆα.

♦ ο розтягується в ου і οι: οὔνομα, μοῦνος, οὐλόμενος, πνοιή, φοίνος.

♦ Контракція εο > ευ (а не > ου): ποιεύμενος, ἐποίευν.

♦ Часто трапляється перехід довгих голосних у короткі: η переходить в ε: ἴδετε, λάβετον; ω переходить в ο : οἶμεν, εἴδομεν.

♦ Зустрічається скорочення дифтонгів: ει > ε (іноді > ι): βαθέη, ὠκέα; αι > α: ἕταρος.

♦ Голосні вживаються і для розтягнення:

α) ε: ἐείκοσι, ἔειπον; β) α: ὁράᾳς, μνάασθαι; γ) ο: ὁρόως; δ) ι: ὁμοίιος, ὥμοιιν; ε) ω: δρώωσι та ін.

♦ Часто зустрічається явище елізії: μύρι' Ἀχαιοῖς, δ' ἐμοί.

♦ Нерідко елізія не застосовується і зберігається зіяння. Це пояснюється тим, що колись слово починалося з диґамми: τε ἄναξ (< *Fαναξ*).

♦ Дифтонги раз у раз розкладаються на складові голосні (діереза), особливо в тих словах, у яких між цими голосними була дигамма: ὅις < ὅ*F*ις, πάϊς < πά*F*ις.

♦ Досить часто можна натрапити на синідзезу — злиття під час вимови двох голосних у один: κρέα, πολέας, χρυσέου, Πηληϊάδεω.

♦ Сполучення ττ рівнозначне σσ: γλῶσσα, τέσσαρες.

♦ Поширена анаптикса: вставляються часто ν, μ, σ (рідко β, τ, θ): ὄρεσφιν, ἀμφασίη, πτόλις, πτόλεμος, διχθά.

♦ Подвоюються приголосні:

α) постійно λ, μ, ρ, σ, рідко — ν: ἔλλαβε, ἔμμαθον, μέσσος, πόδεσσι;

β) постійно π, τ, рідко — κ і δ: ὁπποῖος, ὅττι.

♦ Доволі часто зустрічається метатеза ρ з попереднім голосним: κάρτος і κράτος, καρδίη і κραδίη.

♦ Красис на стику слів буває зрідка: ωὐτος < ὁ αὐτός, ταὐλλα < τὰ ἄλλα, καὐτός < καὶ αὐτός.

♦ Замість важкого придиха іноді трапляється легкий: ἄμαξα (= ἅμαξα), ἴρηξ (= ἱέραξ).

§ 284.2. Морфологія

Іменні частини мови

Іменники I відміни

♦ Слово ἡ θεά і власні імена Ναυσικάα, Φειά та деякі інші утримують ᾱ.

♦ Кличний відмінок іменника ἡ νύμφη: νύμφα.

♦ Численні іменники чоловічого роду на -ης приймають скорочене закінчення α : ἵπποτα, νεφεληγερέτα та інші.

♦ У родовому відмінку однини іменники чоловічого роду мають закінчення -αο, -ω (= αο) та -εο: Ἀτρείδαο, Πηληιάδεω, Αἰνείω.

♦ У родовому відмінку множини всі іменники закінчуються на -άων, -ων, -έων: θεάων, θεῶν, ναυτέων.

♦ У давальному відмінку множини вживаються закінчення -ῃσι(ν) або -ῃς: κοίλῃσιν, κοίλῃς, ἀθανάτῃσι, θεῇς, σφετέρῃσιν.

Іменники II відміни

♦ Родовий відмінок однини має закінчення -οιο, -ου, -ωο: θεοῖο, ἠελίοιο, αὐτοῦ, Πετεῶο (= Πετεῶς).

♦ У родовому і давальному відмінках двоїни вони закінчуються на -οιϊν замість -οιν: ἵπποιϊν, ὤμοιϊν.

♦ Давальний відмінок множини закінчується на -οσι(ν) і -οις: σοῖς, ἑταίροισι.

♦ Контраговані форми другої відміни зустрічаються рідко: νόος і νοῦς.

Іменники III відміни

♦ Датив множини має закінчення -σι, -εσσι(ν), -εσι: κύνεσσι (< κύων), ἀνάκτεσι (< ἄναξ), βέλεσι (< βέλος), βουσί (< βοῦς).

♦ Іменники на -ις (род. -ιδος), особливо ж власні назви, приймають у ґенетиві також закінчення -ιος, у дативі -ι: μῆνις, μηνίος; Θέτις, Θέτιδος, Θέτι; πόλις має genetivus πόλιος і πόληος, dativus πόλι і πόληϊ.

♦ Іменники на -υς мають у давальному відмінку однини завжди скорочене закінчення -υι: πληθυῖ, θρυνυῖ. Знахідний відмінок закінчується на α: ἰχθύα (= ἰχθυν), εὐρέα (= εὐρύν), νεα (= ναῦν). У давальному відмінку множини зустрічаються закінчення: -υεσσι(ν), -υσσι(ν) та -υσι(ν): νεκύεσσιν, νέκυσσιν, ἰχθύσι.

♦ У багатьох іменників з основами на -ευ не спостерігається часокількісної метатези: βασιλεύς, voc. βασιλεῦ, але gen. βασιλῆος, dat. βασιλῆι, acc. βασιλῆα. Власні імена мають -έος і -ῆος, -έα і -η: Ὀδυσσεύς — gen. Ὀδυσῆος, Ὀδυσσέος і acc. Ὀδυσσῆα, Ὀδυσσέα, Ὀδυσῆ.

♦ Основи деяких іменників на -ως (gen. -ωτος) втрачають τ і підлягають скороченню: γέλως — dat. γέλῳ, acc. γέλω.

♦ Іменники середнього роду на -ος мають іноді в родовому відмінку однини -ευς: θέρευς (= θέρους), γένευς (= γένους).

♦ В іменників на -ηρ голосний ε за вимогою вірша або опускається, або утримується: μητέρος і μητρός, μητέρι і μητρί, ἀνέρος і ἀδρός. У давальному відмінку множини деякі з цих іменників мають закінчення -εσσι: ἄνδρεσσι (= ἀνδράσι).

♦ Родовий і давальний відмінки двоїни закінчується на -οιϊν: gen. Σειρήνοιϊν, dat. ποδοῖιν.

♦ Іменник ναῦς (νηῦς) відмінюється так:

sg.: gen. νεός/νησός, dat. νηί, acc. νῆα;

pl.: nom. νῆες/νέες, gen. νηῶν/νεῶν, dat. νήεσσι/νηυσί, acc. νῆας.

Прикметники

♦ Деякі прикметники першої та другої відмін, які мають три закінчення, в Гомера вживаються з двома закінченнями: ἄγριος, κλυτός,

і навпаки — численні складні прикметники мають особливу форму для жіночого роду: ἀβρότη, ἱππαλασίη.

♦ Прикметники на -υς закінчуються в жіночому роді на -έα або -έη (= -εια): βαθέη, ὠκέα. У знахідному відмінку чоловічого роду іноді мають закінчення -έα замість -υν : εὐρέα πόντον.

♦ Прикметники на -ήεις, -ήεσσα, -ῆεν вживаються в повній і в скороченій формах: τιμήεις і τιμῆς, τιμήεντα і τιμήντα; прикметники на -όεις, -όεσσα, -όεν скорочують οε в ευ: πεδία λωτεῦντα.

♦ Прикметник πολύς в чоловічому і середньому родах утворює відмінкові форми від основ πολυ- (πουλυ-) і πολλο-; жіночий рід завжди — від πολλη-.

Ступені порівняння прикметників

♦ Переважають форманти -ίων, -ιστος: γλυκίων (< γλυκύς), φιλίων (< φίλος), ὤκιστος (< ὠκύς), κύδιστος (< κυδρός).

♦ Форманти -ώτερος і -ώτατος нерідко додаються і тоді, коли перед закінченням у звичайному ступені є довгий склад: λαρώτατος, κακοξεινώτερος.

♦ Суплетивні ступені порівняння: від ἀγαθός — φέρτερος, від κακός — χερειότερος.

♦ Деякі ступені порівняння утворюються безпосередньо від іменників: βασιλεύτερος і βασιλεύτατος (< βασιλεύς), κύντερος і κύντατος (< κύων), κερδίων і κέρδιστος (< κέρδος) та інші.

Займенники

♦ Особові займенники відмінюються так:

sg.: gen. ἐμεῦ, σέο/σεῦ, ἑό; dat. τοί (= σοι); acc. ἕ, μίν (= αὐτόν);

pl.: nom. ἄμμες (= ἡμεῖς), gen. σφέων, dat. σφίν, acc. σφέας.

♦ Замість вказівного займенника ἐκεῖνος вживається κεῖνος.

♦ Займенник ὅς, ἥ, ὅ є відносним і присвійним.

♦ Питально-неозначений займенник має в родовому відмінку однини форму τέο, в давальному — τέῳ.

Числівники

♦ Крім μία, зустрічаються форми ἴα, ἰῆς, ἰῇ, ἴαν; крім ἑνί — ἰῷ.

♦ Δύο і δύω замінюються при відмінюванні формами δοιώ, δοιοί, δοιαί, δοιά; dat. δοιοῖς і δοιοῖσι, acc.δοιώ, δοιούς, δοιάς, δοιά.

♦ Замість τέσσαρες вживається числівник πίσυρες, α, ον.

♦ Замість εἴκοσι натрапляємо на ἐείκοσι, замість ὀγδοήκοντα і ἐνενήκοντα маємо ὀγδώκοντα і ἐννήκοντα.

♦ Закінчення -άκοντα і -ακόσιοι переходять в -ήκοντα і -ηκόσιοι: τριήκοντα, τριηκόσιοι.

♦ На позначення "дванадцяти" вживаються числівники: δυώδεκα, δυοκαίδεκα, δώδεκα.

♦ Серед порядкових трапляються числівники: τρίτατος, τέτρατος, ἑβδόματος, ὀγδόατος, ἔνατος і εἴνατος, δυωδέκατος, ἐεικοστός.

Дієслово

♦ Історичні часи дійсного способу виступають з факультативним авґментом, залежно від потреб вірша: ἔθηκεν, τεῦχε, ἔβην і βῆν, εἶχον і ἔχον.

♦ Після складового авґмента сонорні ρ, λ, μ, ν та σ подвоюються: ἐῤῥήξαντο, ἐλλίσσετο, ἔμμαθεν.

♦ Зустрічаються неправильні форми подвоєння:

α) δει замість δε в δείδεγμαι, δειδέχαται, δείδεκτο і δειδέχατο (< δείκνυμι); δείδοκα (< δείδω); β) ῥε замість ῥ в ῥερυπωμένος (< ῥυπόω); γ) ἔμμορα замість μέμορα, ἔσσυμαι замість σέσυμαι.

♦ Бувають форми перфекта з аттічним подвоєнням: ἀλάλημαι (< ἀλάομαι), ἀρήροται(< ἀρόω), ἄρηρα (осн. ἀρ-), ὄδωδα (осн. ὀδ-), ἐρέριπτο (< ἐρείπω). Без подвоєння зустрічаються окремі форми: δέγμαι, δέχαται, δέγμενος.

♦ Крім перфекта, нерідко подвоєння приймає аорист другий активного і медіального станів у всіх способах, причому дійсний спосіб має іноді ще складовий авґмент: форми аориста другого від πείθω — πέπιθον, πεπίθω, πεπίθοιμι, πεπιθεῖν, πεπιθών; від φράζω — ἐπέφραδον і πέφραδον, πεφράδοι, πέφραδε, πεφραδέειν і πεφραδέμεν.

♦ Зрідка редуплікацію має майбутній час активного стану, частіше — медіального стану: πεπιθήσω, διδώσειν, δεδέξομαι, κεχολώσομαι, λελείψομαι.

Особливі дієслівні форми

♦ У Гомера дуже часто зустрічаються ітеративні форми. Характерною ознакою ітеративності, багатократності дії є суфікс -σκ- з особовими закінченнями історичних часів у активному і медіальному станах, які приєднуються до основи презенса і аориста за допомогою з'єднувальних голосних ε або α:

α) імперфект із з'єднувальним голосним ε — ἔχεσκον, μένεσκον, καλέεσκον; із з'єднувальним голосним α — κρύπτασκε, ῥίπτασκον; без з'єднувального голосного — ἔασκον, ἔφασκον, τίθεσκον;

β) аорист другий — φύγεσκε, ἴδεσκον; аорист перший — ἐλάσασκε, μνησάσκετο.

♦ Деякі дієслова мають особливу форму на -θω із з'єднувальними голосними ε, α (один раз маємо — υ): νεμέθω (< νέμω), ἠερέθομαι (< ἀείρω), τελέθω (< τέλλω), ἐργάθω (< ἔργω), φθινύθω (< φθίνω).

Способи

♦ Довгі голосні умовного способу ω і η у множині і двоїні часто скорочуються в ο, ε : εἴδομεν, ἴομεν, θείομεν, ἰθύνετε, στρέφεται, φθίεται замість εἴδωμεν, ἴωμεν, θείωμεν, ἰθύνητε, στρέφηται, φθίηται.

♦ Імператив у 3-й особі множини активного стану закінчується тільки на -ντων і в 3-й особі множини пасивного стану — лише на -σθων: ἔστων, μενόντων, ἐπέσθων, ἱστάσθων.

♦ Інфінітив активного стану має, крім звичайного закінчення -ειν, ще діалектні закінчення -μεναι і -μεν в теперішньому, майбутньому і аористі другому дієслів на -ω у поєднанні з голосним ε, на який завжди падає наголос: ἀμυνέμεναι, ἀμυνέμεν, ἀμύνειν; ἐλθέμεναι, ἐλθέμεν, ἐλθεῖν; χολωσέμεν, τραφέμεν. Дієслова на -άω -έω мають ці закінчення в інфінітиві теперішнього часу і голосний α, ε зливається зі з'єднувальним голосним ε в η: καλήμεναι (< καλέω), γοήμεναι (< γοάω).

♦ Інфінітив аориста пасивного стану закінчується на -ήμεναι та -ῆναι: μιχθήμεναι, μιγήμεναι і μιγῆναι, δαμήμεναι і δαμῆναι та інші.

♦ Дієслова, які в перфекті втрачають κ, утворюють інфінітив перфекта із закінченням -μεναι, -μεν (без з'єднувального голосного): τεθνάμεναι і τεθνάμεν, ἑστάμεναι і ἑστάμεν, τετλάμεναι і τετλάμεν, βεβάμεν, γεγάμεν.

Часи

♦ Поодинокі дієслівні основи на -ρ, -λ утворюють сигматичні футур і аорист: κείρω — κέρσω, ἔκερσα; ὄρνυμι — ὦρσα; ἄρω — ἦρσα; εἴλω — ἔλσα; κέλλω — ἔκελσα.

♦ Деякі дієслова утворюють майбутній час і аорист перший асигматично: ἀντιάω — fut. ἀντιόω; μάχομαι — fut. μαχεῖται, μαχέονται і μαχήσομαι; τανύω — fut. τανύουσι; σεύω —aor. ἔσευα; χέω — aor. ἔχευα і ἔχεα; καίω — aor. ἔκηα.

♦ Аорист перший часто приймає закінчення аориста другого і навпаки, так що закінчення -ον приєднується до характеристики аориста першого, а -α — до основи аориста другого: ἄξετε і ἀξέμεν (aor. < ἄγω) βήσετο і βήσεο (< βαίνω), λέξεο і λέξο (< λέγω); εἶπα і εἶπον (aor. II), ἤνεγκα, ἤνεικα і ἔνεικα або ἤνεγκον (aor. II < φέρω).

♦ Ознака майбутнього часу й аориста першого σ іноді, за вимогою вірша, подвоюється: τελέσσω, ἐγέλασσα, ὤμοσσα, καλεσσάμενος.

♦ Деякі дієслова відкидають ознаку перфекта першого, особли-во в дієприкметнику, тому форми перфекта першого уподібнюються до форм перфекта другого: κάμνω, κεκμηώς; χαίρω, κεχαρηώς; виступає також скорочення попереднього голосного в 3-й особі множини дійсного способу і в дієприкметнику: βαίνω (βέβηκα), βεβάασι, βεβαώς; φύω

(πέφυκα), πεφύασι, πεφυῖα; ἵστημι, ἑσταώς; ἀράρω (ἀραρίσκω), ἀρηρώς, ἀραρυῖα та інші.

♦ Декотрі дієслова утримують у плюсквамперфекті однини давні закінчення -εα, -εας, -εε: 1-а ос. πεποίθεα, ἠγώνεα; 2-а ос. ἐτεθήπεας; 3-а ос. ᾔδεεν, ᾔδεε; βεβλήκειν, ἑστήκειν, ἠνωγειν (з -ν).

Особові закінчення

♦ У 1-й особі однини кон'юнктива часто зустрічається первісне закінчення -μι: ἐθέλωμι, εἴπωμι, κτείνωμι і т.д.

♦ У 2-й особі однини кон'юнктива і оптатива трапляється давнє закінчення -σθα: ἐθέλῃσθα, εἴπῃσθα; βάλοισθα, κλαίοισθα та ін. В індикативі — τίθησθα замість τίθης.

♦ У 3-й особі однини кон'юнктива закінчення -σι: ἄγῃσι, λάβῃσι.

♦ Третя особа двоїни історичних часів активного і медіального станів закінчується на -τον і -σθον замість -την і -σθην: ἐτεύχετον, διώκετον, θωρήσσεθον.

♦ Друга особа медіального стану буває, як у повній, так і в скороченій формі: λείπεαι, μυθήσεαι, ἔπλεο, ὠδύσαο, εἵρηαι, ἔργεο; іноді ευ ставиться замість εο : ἔπλευ, φράξευ. У контрагованих дієслів на -έω закінчення -εεαι і -εο переходять в -ειαι і -ειο або одне ε опускається: μυθεῖαι, ἐρεῖο; μυθέαι, φοβέο.

♦ У 3-й особі множини медіального стану форми дуже часто закінчуються на -αται, -ατο замість -νται, -ντο; найчастіше це трапляється в перфекті і плюсквамперфекті: εἰρύαται, βεβλήαται, τετράφαται; εἰρύατο, τετράφατο. Аналогічні явища в аористі бувають зрідка (ῥύατο), частіше — в оптативі (ἐποίατο).

♦ Третя особа множини пасивного аориста закінчується на -εν замість -σαν: τράφεν (= ἐτράφησαν), κόσμηθεν (= ἐκοσμήθησαν).

Дієслова на -έω

♦ Дієслова на -έω піддаються або не піддаються контракції на вимогу вірша. В них зустрічаються тільки два види злиття: εε > ει і εο (εου) > ευ: θεῖ, ῥεῖ, ὠμίλευν, καλεῦντο. Всі ж інші форми, в яких після ε йдуть ω, ῳ, η, ῃ, οι, не скорочуються; окремі винятки: θαρσῶν, φιλοίη, φοροίη.

♦ Іноді -έω без скорочення розтягується в -είω: νεικείω замість νεικέω, ἐτελείτο замість ἐτελέετο та інші.

Дієслова на -άω

♦ Не відбувається контракція: ἀοιδίαει, ναιετάουσι.

♦ Вони підпадають під дію контракції: ἀρετᾷ (ἀρετάει), ἀρετῶσι

(ἀρετάουσι), причому αε іноді скорочується в η: πρόσαυδήτην (= 3 p. dual. imperf. προσαυδαέτην).

♦ Скорочений голосний розтягується, приймаючи вставку α пе-ред α і ο або ω перед ω: ὁράω, ὁρῶ, ὁρόω; ὁράεις, ὁρᾷς, ὁράᾳς; ἠβάουσα, ἠβῶσα, ἠβώωσα; μνάεσθαι, μνᾶσθαι, μνάασθαι.

Дієслова на -όω

♦ Ці дієслова частково піддаються скороченню: κάκου замість κάκοε (< κακόω), γουνοῦμαι замість γουνόομαι.

♦ Вони частково піддаються розтягненню з вставкою ο або ω перед ω: ἀρόωσιν, ῥυπόωντα; ἱδρώουσα при ἱδρῶσα та із скороченням наступного голосного: ἱδρώοντα.

Дієслова на -μι

♦ Численні дієслова, які в аттічному діалекті відмінюються, як дієслова на -ω, у гомерівській мові відмінюються за другою дієвідміною: δάμνημι, βίβημι, κίχημι, ἵλημι, δαίνυμι; πίλναμαι, γάνυμαι, κίνυμαι (при аттічних формах δάμνω, βαίνω, κιχάνω, ἱλάω, δαίομαι; πελάξω, γαίω, κινέω).

♦ Часто це спостерігаємо в аористі другому, особливо в медіальному стані: ἔβλην, ἔβλητο, βλῆσθαι, βλήμενος (< βάλλω); κλῦθι і κέκλῦθι (< κλύω); ἐδέγμην, δέκτο, δέξω, δέχθαι (< δέχομαι); ἔμικτο, μῖκτο або μίκτο (< μίσγω) і т.д. І, навпаки, дієслова на -μι іноді мають форми дієслів на -ω: παρτιθεῖ замість παρατίθεσι.

♦ Друга особа однини презенса та імперфекта дійсного способу закінчується інколи на -σθα: τίθησθα, φῇσθα, ἔφησθα.

♦ Третя особа множини імперфекта і аориста другого має закінчення -ν (= -σαν): ἔτιθεν, ἔθεν, ἔδιδον, ἔδον замість ἐτίθεσαν, ἔθεσαν, ἐδίδοσαν, ἔδοσαν; ἔσταν замість ἔστησαν, ἔβαν і βάν, ἔφαν і φάν. Замість аориста першого ἔστησαν зустрічається скорочена форма ἔστασαν і замість ἔστατε (perf.) — розтягнена форма ἔστητε.

♦ Друга особа однини імператива презенса і аориста другого медіального стану опускає σ: δαίνυο, μάρναο, σύνθεο.

♦ У кон'юнктиві аориста другого активного стану вживаються, на вимогу вірша, то скорочені форми, то повні і розтягнені: στῶ, στέω, στείω, στῇ, στήῃ; θῶ, θέω, θείω, θῇς, θέῃς, θήῃς, θείῃς; δῶ, δώῃσι, δώῃ, δῶμεν, δώομεν, δῶσι(ν), δώωσι(ν).

♦ Короткий голосний звук основи часто переходить у довгий: δίδωθι, τιθήμενος, διδοῦναι.

♦ У дієслова εἰμί маємо: імперфект — ἦην, інфінітив — ἔμμεναι, дієприкметник — ἐών.

§ 284.3. Словотворення

♦ Три локативно-темпоральних суфікси -θι, -θεν і -δε зустрічаються дуже часто: οἴκοθι *вдома*, οἴκοθεν *з дому*, οὐράνοθεν *з неба*; ἠῶθεν *до світанку*;

Замість -δε зустрічається з таким же значенням -ξε в ἔραξε і χαμᾶξε *на землю*, θύραξε *в двері*.

♦ Особливий суфікс Гомерівської мови -φι(ν) приєднується до основи імені й заміняє закінчення родового і давального відмінків однини і множини.

У першій відміні він приєднується до кінцевого голосного η: gen. κεφαλῆφι, dat. ἀγέληφι, κλισίηφι.

У другій відміні він приєднується до кінцевого голосного ο: gen. Ἰλιόφι, dat. θεόφιν (θεοῖς).

У третій відміні він приєднується до голосного основи майже завжди з вставкою σ: gen. κατ' ὄρεσφι (= κατ' ὀρέων), dat. σὺν ὄχεσφι (= σὺν ὄχεσι).

♦ Префікс може відділятися від дієслова одним або декількома словами (тмесіс): ἔκ τοι ἐρέω замість ἐξερέω (< ἐξεῖπον).

§ 285. Основні особливості мови Геродота

§ 285.1. Фонетика

Для фонетичної системи Геродотівського діалекту характерні:

♦ η у середині слова або у флексії там, де в аттічному діалекті буває α: πρήσσω (= πράσσω), θώρηξ (= θώραξ), χώρη (= χώρα).

♦ α вживається замість ε або η : μέγαθος (= μέγεθος), μεσαμβρίη (= μεσημβρία).

♦ ε замість α: ἔρσην (= ἄρσην), τέσσερες (= τέσσαρες).

♦ ε замість η: ἐσσόομαι (= ἡττάομαι).

♦ ε замість ε: κρέσσων (=. κρείττων), ἐς (= εἰς), βαθέα (= βαθεῖα).

♦ ει замість ε: ξεῖνος (= ξένος), εἰρωτάω (= ἐρωτάω).

♦ ου замість ο: μοῦνος (= μόνος).

♦ ω замість αυ, ου: θωμάζω (= θαυμάζω), ὦν (= οὖν).

♦ Часто зберігається зіяння: ἀέκων (= ἄκων), γνωμέων (= γνώμων).

♦ Поширена діерезація дифтонгів: βασιλέι, ῥηίδιος (= ῥᾴδιος).

♦ Відсутнє приставне ν як засіб уникнення гіату.

♦ Іноді красис відбувається за специфічними правилами: ὠνήρ = ὁ ἀνήρ, ὠὐτός = ὁ αὐτός.

♦ Відсутність асиміляції проривних з голосними, які мають важкий придих: κατήκω (= καθήκω), ἀπ' οὗ (= ἀφ' οὗ).

♦ Виступає к замість π: κοῖος (= ποῖος), κοῖ (= ποῖ).

♦ Деетимологізація основ з презентною редуплікацією: γίνομαι (= γίγνομαι), γινώσκω(= γιγνώσκω).

§ 285.2. Морфологія

Окрім морфологічних особливостей, спільних для Гомерівського та Геродівського діалектів, для мови Геродота характерні такі риси.

♦ Родовий відмінок множини у першій відміні завжди закінчується на -έων : γνωμέων, αὐτέων, λοιπέων.

♦ Знахідний відмінок однини власних імен на -ης закінчується на -ην або -εα: Ξέρξην і Ξέρξεα.

♦ Іменник πόλις у всіх відмінках зберігає основу πολι-.

♦ Компарація прикметників на -ύς, -εῖα, -ύ: ταχύτερος, ταχύτατος.

♦ Зворотні займенники мають форми: σεωυτοῦ, ἑωυτοῦ і т.д.

♦ У непрямих відмінках відносних займенників чергуються форми з початковим τ і важким придихом: ἐν τῷ, ἀντ' ὧν.

♦ У системі дієслова спостерігаються особливості, аналогічні Гомерівському діалекту.

§ 286. Особливості діалекту койне

В основі діалекту койне лежить аттічний діалект; також відчутний вплив іонійського та елементів інших діалектів.

§ 286.1. Фонетика

У системі фонетики для діалекту койне характерне:

♦ Нечасте застосування елізії, красиса, асиміляції та дисиміляції.

♦ Поширеність рухомого ν: μήν (замість μή).

§ 285.2. Морфологія

Іменні частини мови

У галузі морфології іменних частин мови для діалекту койне характерні такі властивості.

♦ Зникнення числа двоїни.

♦ Заміна кличного відмінка називним.

♦ Взаємопроникнення форм першої і другої відмін: νῖκος замість νίκη.

♦ Переважання в знахідному відмінку однини третьої відміни закінчення -α.

♦ Вживання вищого ступеня замість найвищого.

♦ Подвійний спосіб утворення вищого ступеня: μείξων і μειξότερος.

♦ Вживання зворотного займенника ἑαυτοῦ в 1-й і 2-й особах.

♦ Вживання числівника εἷς в якості неозначеного займенника.

♦ Входження іноземних імен у систему грецької відміни.

Дієслово

♦ Проникнення форм першої дієвідміни в другу: ἀνοιγνύω.

♦ Взаємопроникнення форм контрагованих дієслів на -έω і -άω.

♦ Зникнення медіального стану; злиття його з пасивом.

♦ Переважне вживання кон'юнктива замість імперативa.

♦ Вживання коротких з'єднувальних голосних в кон'юнктиві.

♦ Часте відкидання авґмента в історичних часах.

♦ Рідкісне вживання оптатива.

♦ Вживання другого пасивного аориста замість першого.

♦ Вживання першого активного аориста замість другого: ἐβλάστησε.

♦ Проникнення форм першого активного аориста в другий: εἶπα, ἦλθαν.

♦ Витіснення перфекта аористом.

♦ Вживання аналітичної конструкції ἔχω + інфінітив.

♦ Зміна опозиції перехідності /неперехідності.

♦ Зникнення форм майбутнього часу третього.

♦ Непродуктивне словотворення дієслівних прикметників.

♦ Маловживані дієприкметники майбутнього часу.

Службові частини мови

♦ Змішання прийменників εἰς та ἐν.

♦ Зникнення частки ἄν.

♦ Переважання заперечення μή над οὐ.

♦ В-цілому, значно менше вживані сполучники і частки.

§ 286.3. Синтаксис

У галузі синтаксису для діалекту койне характерне:

♦ Вживання дієслівної частини присудка в множині при підметі, вираженому іменником середнього роду в множині.

♦ Порушення узгодження способів; зникнення оптатива непрямої мови.

♦ Багатозначність сполучника ἵνα (να) і часте його вживання, крім підрядних речень мети, в підрядних реченнях додаткових, причинових, умовних, наслідкових.

♦ Гемінація службових слів: ὡς ἵνα, διὰ ἵνα.

♦ Вживання прийменникової конструкції замість родового розділового: τινές ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν *якісь з братів.*

♦ Вживання прийменникової конструкції замість давального відмінка знаряддя: ἐν ἀκοντίῳ φονεύειν *убити списом.*

♦ Зміна керування відмінками при дієсловах, наприклад, акузатива замість датива: ἔδωκα αὐτόν *я дав йому.*

♦ Переважання прямої мови над її передачею підрядними реченнями непрямої мови та синтаксичними конструкціями.

♦ Частіше вживання складносурядних замість складнопідрядних речень.

♦ Речення та мовні періоди стають відчутно легшими і коротшими.

МЕТРИКА

§ 287. Історія метричних досліджень

Метрика — це наука про ритмічні засоби поетичного мистецтва (система правил віршування, закони побудови вірша і віршованої строфи). Антична метрика базується на квантитативній системі побудови вірша та музичному наголосові, тому тісно пов'язана з мелодикою і ритмікою.

Джерелом вивчення античної метрики є теоретичні праці греків і римлян про ритміку і метрику та поетична творчість античних поетів.

Досліджувати метричні канони почали ще піфагорійці, які відкрили математичні відношення часо-кількості звуків один до одного. Традиція приписує перший твір з теорії музики Ласосу з Герміона, вчителю Піндара. Першим теоретиком ритміки був Арістоксен з Тарента (IVст. до н. е.), праця якого"Ρυθμικὰ στοιχεῖα" була й в післяантичні часи важливим джерелом вивчення ритмічних законів у музиці і мові.

Александрійські граматисти відокремлювали ритміку від метрики, котру й почали застосовувати для тлумачення давньої поезії. Арістофан Візантійський (III-II ст. до н.е.), завідувач Александрійської бібліотеки, користувався системою метрики як методом літературної критики класичних авторів.

Римський граматист М. Теренцій Варрон (II-I ст. до н.е.) теж трактував метрику як частину граматики.

За часів римського панування три визначні дослідники: греки Геліодор та Гефестіон, римлянин Цесій Басс. Поет Цесій Басс, який жив у добу Нерона (I ст.), був автором підручника "De metris", збереженого фрагментарно. Геліодор Александрійський, сучасник Адріана (I-II ст.), написав твір "Περὶ μέτρων", у якому вперше розвинув теорію про самодостатність об'єкта вивчення метрики. Гефестіон Александрійський (II ст.) був автором об'ємного трактату "Περὶ μέτρων καὶ ποιημάτων" у 48-ми книгах, єдиного повністю збереженого твору з метрики, відокремленої від граматики.

Серед пізніших дослідників метрики не було одностайності в поглядах на предмет цієї науки: одні, за Варроном і Бассієм, розглядали її як розділ граматичної науки (Теренцій Мавр, М. Сацердот, Гай

М. Вікторін, Діомед), інші, за Геліодором, підтримували ідею оригінальності метричних законів. До останніх належали більшість грецьких авторів римської та візантійської доби: Арістід Квінтіліан, фундаментальний твір якого "Περὶ μουσικῆς", — джерело більшої частини наших знань з ритміки і музики; неоплатонік Лонгін (III ст.) продовжив дослідження Гефестіона. У візантійські часи брати Ісаак та Іоанн Цеци (XII ст.) написали віршовані праці з метрики.

Паралельно з вивченням відокремленої від граматики метрики і екзотерично виділилась від музики і теорія ритміки. Відомі в цій галузі праці Діонісія Галікарнаського (I—II ст.) "Μουσικὴ ἱστορία" в 36-ти книгах і "Ῥυθμικὰ ὑπομνήματα" в 24-х, Михайла Пселла (XI ст.) "Προλαμβανόμενα εἰς τὴν ῥυθμικὴν ἐπιστήμην", у якій він помістив фрагменти праці Арістоксена та розвинув його ідеї.

§ 288. Грецька просодія

Сучасна європейська поезія силабо-тонічна, тобто побудована на чергуванні наголошених складів. Інший характер мала система метрики, що базувалася на наявності в давньогрецькій мові музичного наголосу та часо-кількісній різниці поміж довгими і короткими голосними звуками. Антична поезія є квантитативною, основаною на чергуванні довгих і коротких складів. Вивчає кількісне значення складів та метричне співвідношення слів наука просодія.

Склад буває довгим:

• за природою, якщо він містить довгий голосний ᾱ, η, ῑ, ῡ, ω або дифтонг;

• за положенням, якщо за коротким голосним ᾰ, ε, ι , ῠ , ο йде два чи більше приголосних.

Σ Для Гомера характерна позиція довготи, яку творить *F*, ῑ закінчення -σῑ(ν) dat. plur. третьої відміни, ᾱ nom. і acc. plur. середнього роду другої відміни, довгота кінцевих складів -ύς, -ύν, -ις, -ιν.

Склад вважається коротким:

• за природою, якщо він містить короткий голосний ᾰ, ε, ι, ῠ, ο, після якого йде один приголосний;

• за положенням, якщо за голосним іде голосний або дифтонг: πλᾰ́γχθῆ ἐπεῖ ('Ομ. 'Οδ. α, 3); з міркувань метричної доцільності можливе збереження довготи попереднього голосного на стикові двох голосних: 'Ατρειδῆ 'Αγαμέμνονι.

Σ Перед сполученням muta cum liqida часто виступають обопільні склади (ancipitia, ἀδιάφοροι), які залежно від метричної потреби

можуть бути як довгими, так і короткими: κεῖται δὲ νεκρὸς περὶ νεκρῷ, τὰ νυμφικά (Σοф. Ἀντ. 1240).

Можна визначити деякі закономірності впливу цих сполучень на попередній голосний:

• у середині слова найчастіше виступає короткий склад;

• на початку складених слів або редуплікованої основи склад найчастіше є довгим.

Евфонічною особливістю грецької мови було намагання уникнути збігу двох голосних на стикові слів (hiatus, χασμῳδία). Засобами уникнення гіату (див. § 15) були:

• елізія:

α) апокопа — відпадіння кінцевого короткого голосного (крім υ), якщо наступне слово починається з голосного: μύρι' Ἀχαιοῖς (Ὅμ. Ἰλ. Α, 2);

β) афереза — пропуск початкового голосного наступного слова, якщо попереднє закінчується голосним звуком: ἐκ ποταμοῦ 'πανέρχομαι замість ἐπανέρχομαι (Ἀνακρ. 73);

• красис — стягнення голосного попереднього слова і голосного наступного за законами контракції: τὰ ἀγαθά > τἀγαθά;

• синідзеза — стягнення суміжних голосних у середині слова, що не позначається на письмі. Це поєднання короткого голосного (найчастіше ε) з наступним довгим голосним: ἐξ ἡμέων (Ὅμ. Ὀδ. α, 33). Синідзеза зустрічається в Гомера і в аттічній драмі;

• синалойфа — стягнення довгих голосних для вимови їх за період, необхідний для вимови одного довгого голосного. В Гомера нерідко це поєднання слів: δὴ αὖ, δὴ αὖτε, ἦ οὐ.

Зіяння допускається:

1) якщо цезура збігається з кінцем стопи (т. зв. діереза);

2) якщо голосний не елідується;

3) при наявності розділового знака чи логічного завершення думки.

§ 289. Основні поняття грецької метрики

Найменшу одиницю міри у вірші називають **мора** (mora, χρόνος πρῶτος) — час, потрібний для вимови одного короткого складу (⏑). Довгий склад (—) за часокількістю дорівнює двом морам.

Стопа (pes, πούς) — найменша складова частина вірша, утворена сполученням довгих і коротких складів, підпорядкованих одному ритмічному наголосу. Найменша стопа складається з двох мор, найбільша — з восьми.В стопі розрізняють дві частини: арсу (ἄρσις, elevatio) та тезу (θέσις, positio). У сучасному вживанні арса позначає

наголошену частину стопи, теза — ненаголошену. В давніх греків ці терміни мали протилежне значення (пор. дослівний переклад понять ἄρσις, θέσις та їх латинських кальок).

Найважливіші стопи:

• двоскладові:

— —	спондей (σπονδεῖος)
⏑ ⏑	пірихій (πυρρίχιος)
— ⏑	хорей або трохей (χορεῖος ἢ τροχαῖος)
⏑ —	ямб (ἰαμβεῖος)

• трискладові:

— — —	молос (μολοσσός)
⏑ ⏑ ⏑	трибрах (τρίβραχυς)
— ⏑ ⏑	дактиль (δάκτυλος)
⏑ ⏑ —	анапест (ἀνάπαιστος)
⏑ — —	бакхій (βακχεῖος)
— — ⏑	антибакхій (ἀντιβακχεῖος)
⏑ — ⏑	амфібрахій (ἀμφίβραχυς)
— ⏑ —	амфімакр (ἀμφίμακρος)

• чотирискладові:

⏑ ⏑ ⏑ ⏑	прокелевсматик (προκελευσματικός)
— ⏑ ⏑ —	хоріямб (χορίαμβος)
⏑ — — ⏑	антиспаст (ἀντίσπαστος)
⏑ ⏑ — —	висхідний іонік (ἰωνικὸς ἀπ' ἐλάττονος)
— — ⏑ ⏑	спадний іонік (ἰωνικὸς ἀπὸ μείζονος)
— ⏑ ⏑ ⏑	I пеон (παίων)
⏑ — ⏑ ⏑	II пеон
⏑ ⏑ — ⏑	III пеон
⏑ ⏑ ⏑ —	IV пеон
⏑ — — —	I епітрит (ἐπίτριτος)
— ⏑ — —	II епітрит
— — ⏑ —	III епітрит
— — — ⏑	IV епітрит

Побудований з однакових стоп, вірш був би ритмічно одноманітним, тому допускається зміна форм стоп. Два коротких склади і один довгий прирівнюються за часо-кількістю (обидва дорівнюють двом морам) і можуть замінювати один одного двома способами:

• через стягнення (contractio, συναίρεσις):

⏑ ⏑ > —

• через розтягнення (solutio, διάλυσις):

— > ⏑ ⏑

Допускається також анакруза (ἀνάκρουσις) — поява одного довго-

го або двох коротких складів без ритмічного наголосу перед першою стопою розміру.

Вірш (versus, στίχος) — метрична одиниця, що складається із стоп і має визначений **розмір** (μέτρον). Для утворення одного розміру потрібно дві двоскладові стопи (напр.: — ⏑ — ⏑ монометр трохеїчний), решта стоп одночасно утворюють і розмір (напр.: — ⏑ ⏑ монометр дактилічний).

Розмір без одного складу в останній його стопі називається каталектичним; повний вірш — акаталектичним.

Паузи, необхідні для виголошення вірша, називаються **цезурами** (caesura, τομή,). Їх різновиди розглядатимуться залежно від віршованих розмірів.

Віршована **строфа** — система декількох віршів, не обов'язково ідентичних за ритмом і розміром. У певній метричній структурі строфа повторюється раз або частіше (наприклад, Алкеєва, Сапфічна, Асклепіадова тощо). У драматичній поезії пісня хору складається з чергування строф.

§ 290. Найважливіші віршові розміри

§ 290.1. Дактилічний гекзаметр

Найуживанішим у архаїчній грецькій поезії був дактилічний гекзаметр. Він складається з шести дактилічних стоп; за типовою схемою кожен вірш має шість або сім довгих складів і десять або дев'ять коротких, в цілому — сімнадцять складів. Остання стопа каталектична, яка буває трохеєм (— ⏑) або спондеєм (⏑ —). У перших чотирьох стопах дактилі можуть замінюватись спондеями, але спондеї поруч допускаються лише в другій і третій стопах. Вірш, у якому п'ята стопа є спондеєм, називається спондеїчним (σπονδειάζων) і зустрічається зрідка (в Гомера у співвідношенні 1:18).

Схема дактилічного гекзаметра:

— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑

Цезури дактилічного гекзаметра:

• цезура після п'ятої півстопи: (πενθημιμερής, semiquinaria):

πλάγχθη ἐπεὶ Τροίης / / ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν (Ὁμ.Ὀδ. α,2)

— ⏑ ⏑ / — — / — / / ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑

• цезура після третього трохею: (κατὰ τρίτον τροχαῖον):

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα / / πολύτροπον, ὃς μάλα πολλά (Ὁμ.Ὀδ. α,1)

— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ / / ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑

• зрідка виступає цезура після сьомої півстопи (ἐφθημιμερής), яка звичайно поєднується з цезурами:

α) після третьої півстопи (τριθημιμερής):

Εἴμ' Ὀδυσσεὺς//Λαερτιάδης//ὃς πᾶσι δόλοισι (Ὅμ. Ὀδ. ι,19)

— ⏑ ⏑/— //— — /⏑ ⏑ /— //— /— ⏑ ⏑ /— ⏑

β) після другого трохею (κατὰ δεύτερον τροχαῖον):

Ἀτρείδης τε//ἄναξ ἀνδρῶν//καὶ δῖος Ἀχιλλεύς (Ὅμ. Ἰλ. Α,7)

— — /— ⏑ //⏑ /— — /—//—/— ⏑ ⏑ /— —

• нечастою є цезура після четвертої півстопи, яку називають буколічною (βουκολικὴ τομή); вона виступає поруч з цезурою після п'ятої півстопи або після третього трохею:

πόντῳ μέν τε πρῶτα//κορύσσεται//αὐτὰρ ἔπειτα

χέρσῳ ῥηγνύμενον//μεγάλα βρέμει//ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας

(Ὅμ.Ἰλ. Δ, 424-425)

— — /— — /— ⏑//⏑/— ⏑ ⏑ //— ⏑ ⏑ /— ⏑

— — /— ⏑ ⏑ / —//⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ //— ⏑ ⏑ /— —

Окрім звичних правил побудови вірша, в Гомерівському епосі трапляються й певні поетичні вільності, як от метричне розтягнення або скорочення складів, збереження зіяння з огляду на потребу розміру.

Достоїнства та переваги дактилічного гекзаметра античні автори вбачали в поєднанні слів стопи, плавному переході думки з одного віршованого рядка в інший; протилежні явища розглядались, як недоліки, до яких долучалась і часта елізія у рядку та алітерація.

§ 290.2. Дактилічний пентаметр

Пентаметр складається зі здвоєних напівгекзаметрів з діерезою, причому в першій половині пентаметра можливі спондеї, а друга — чисто дактилічна. Обидві половини каталектичні з цезурою у вигляді діерези після п'ятої півстопи (πενθημιμερής), і в кінці першого піввірша не допускається обопільного голосного та зіяння.

Схема пентаметра:

— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /—//— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /—

Пентаметр, як правило, поєднується з гекзаметром. Винятки бувають рідко, в основному серед епіграфічних пам'яток. Таку епіграму наводить Арістотель у "Афінській політії"(7, 8-9):

Διφίλου Ἀνθεμίων//τήδ' ἀνέθηκε θεοῖς,

θητικοῦ ἀντὶ τέλους//ἱππάδ' ἀμειψάμενος.

§ 290.3. Елегійний дистих

Чергування гекзаметра з пентаметром утворює дистих, який дістав назву "елегійний" як метрична форма античної елегії. Вважається, що елегійний дистих у поезію ввів Каллін; уживаним був цей розмір у політичних елегіях Тіртея, Архілоха і Солона, еротичних — Мімнерма, гномічних — Феогніда і Фокіліда, епіграмах Симоніда. У класичній трагедії дистих виступає зрідка, зате в александрійській поезії він став найпоширенішим розміром застольних (συμποτικά), еротичних (ἐρωτικά), порадних (παραινετικά) епіграм.

Схема дистиха елегійного:

— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — ⏑
— ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / — // — ⏑ ⏑ / — ⏑ ⏑ / —

Ὦ ξεῖν, ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

§ 290.4. Дактилічні гіперметри і гіпометри

Дактилічний гекзаметр використовувався також у ліричній поезії та хорових частинах драми. Повний акаталектичний вірш має назву Івікового розміру (Ἰβύκειον μέτρον). Алкман, Івік, Стесіхор, Есхіл, Арістофан застосовували дактилічні розміри гекзаметра, поширеного на півстопи (δακτιλικὰ ὑπέρμετρα), фактично гептаметри:

— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ / —

Πῖνεν ἐπισχόμενος, τὰ ῥὰ οἱ παρέθηκα Φόλος κεράσας (Στησ. 7);

— ⏑ ⏑/— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑ ⏑ /— ⏑

Ὦ μέγα χρύσεον ἀστεροπᾶς φάος, ὦ Διὸς ἄμβροτον ἔγχος
(Ἀριστοφ. Ὄρ. 1750).

В епізодах трагедії зустрічаємо дистих — поєднання гекзаметра з тетраметром або триметром дактилічним, у яких кожен дактиль може змінюватись спондеєм. У драматичній поезії переважало використання дактилічних періодів без метричних пауз:

Μόρσιμα δ' οὔ τι φυγεῖν θέμις·
οὐ σοφίᾳ τις ἀπώσεται.
ἀλλὰ μάταν ὁ πρόθυμος ἀεὶ πόνον ἔξει.
(Εὐρ. Ἡρ. 617-619)

§ 290.5. Анапестичні розміри

Ритміка анапестичного вірша найдужче відчутна в ембатеріях, френах, у динамічних хорових частинах драми. В анапестичних віршах допускається зміна анапеста на спондей чи дактиль.

Найпоширенішим був анапестичний акаталектичний диметр:
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – // ⏑ ⏑ – // ⏑ ⏑ –

Цезура в ньому буває після другої або третьої стопи:
Πτερύγων ἐρετμοῖσιν ἐρεσσόμενοι (Αἰσχ. Ἀγ. 52)
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – // ⏑ ⏑ –

Анапестичний каталектичний тетраметр складається з анапестичних диметрів — акаталектичного і каталектичного:
⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –// ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏒
Цей розмір дуже поширений в аттічній комедії, особливо в Арістофана, за що й отримав назву Ἀριστοφάνειον μέτρον:
οὐδὲ πανουργῶν, οὐδὲ κατάρδων, ἀλλὰ τὰ βέλτιστα διδάσκων
(Ἀριστοφ. Ἀχ. 658)
– ⏑ ⏑ – – – ⏑ ⏑ – – – ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏑ – –

§ 290.6. Трохеїчні розміри

Найпоширенішим трохеїчним віршем був каталектичний трохеїчний тетраметр, який зустрічається у трагедіях (особливо в Есхіла й Софокла); у лірику його ввів Архілох, ним часто користувався Епіхарм.

Схема каталектичного трохеїчного тетраметра:
– ⏑ – ⏒ – ⏑ – ⏒ //– ⏑ – ⏒ – ⏑ ⏒ з можливим спондеєм у парних стопах (2, 4, 6-й):
Οὐκ ἔφυ Σόλων βαθύφρων οὐδὲ βουλήεις ἀνήρ (Σολ. 23)
– ⏑ – ⏑ – –// – ⏑ – – – ⏑ –

Гіпонакта вважають винахідником так званого хромого (σκάζων, χωλός) тетраметра трохеїчного, в якому в передостанній, сьомій, стопі виступає спондей, натомість шоста завжди чисто трохеїчна:
– ⏑ – ⏒ – ⏑ – ⏒ / – ⏑ – ⏑ – – ⏒ :
Λάβετέ μοι θοιμάτια· κόψω βουπόλου τὸν ὀφθαλμόν (Ἱππ. 33)

§ 290.7. Ямбічні розміри

Після дактилічного гекзаметра найуживанішим розміром був ямбічний триметр. За свідченням Плутарха, в поезію його запровадив Архілох; цей розмір переважає в трагедії, комедії та сатиричній драмі.

Ямбічний акаталектичний триметр складається з шести ямбічних стоп: замість 1, 3, 5-ї можуть виступати спондеї; також зустрічаємо виміну в цих стопах на дактилі, анапести, трибрахи. Його схема:
⏒ – ⏑ – ⏒ – ⏑ – ⏒ – ⏒ ; цезура після третьої (πενθημιμερής) або четвертої тези (ἑφθημιμερής):

οὔ μοι τὰ Γύγεω τοῦ πολυχρύσου μέλει (Ἀρχ. 22):
— — ⏑ — — // — ⏑ — ⏑ — ⏑ —

ὦ πολλὰ μὲν τάλαινα, πολλὰ δ' αὖ σοφή (Αἰσχ. Ἀγ. 1295):
— — ⏑ — ⏑ — ⏑// — ⏑ — ⏑ —

Зрідка виступає цезура після третьої арси, т. з. τομὴ μέση:
Ξέρξης ἀνῴμωξεν// κακῶν ὁρῶν βάθος (Αἰσχ. Π. 465):
⏑ — ⏑ — — — // ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑

Холіямб — ямбічний триметр, у якому остання стопа замість ямба містить спондей (σκάζων, χωλίαμβος). Одним з перших ним писав Гіпонакт, а особливо широко використовували його александрійські поети, байкар Бабрій, у візантійські часи — І. Цец та І. Дамаскін.

Схема холіямба (цезури, як у ямбічного триметра):
⏒ — ⏑ ⏒ — ⏑ — ⏑ — — —
τι τῷ τάλαντι Βουπάλῳ συνοίκησας; (Ἱππ. 20)

Часто вживаним у комедії та ніколи — в трагедії був ямбічний каталектичний тетраметр, який ще має назву Гіпонактового вірша:
⏒ — ⏑ ⏒ — ⏑ — // ⏒ — ⏑ — ⏑ — ⏒
Εἴ μοι γένοιτο παρθένος καλή τε καὶ τέρεινα. (Ἱππ. 79)

§ 290.8. Хоріямбічні розміри

Хоріямб — сполучення хорея і ямба — найулюбленіший розмір грецьких ліриків: — ⏑/⏑ —.

Найуживанішим чистим хоріямбічним віршем був тетраметр:
— ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — //— ⏑ ⏑ — ⏑ — —
δεῦτε νῦν ἄβραι χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι (Σαπφ. 90)

Хоріямбічний диметр виступав, звичайно, на першому, другому або третьому місці у вірші, а вибір решти стоп був довільним: спондеї, трохеї, ямби чи трибрахи. Різновиди сполучень хоріямбічних розмірів з іншими стопами називають логаедичними або змішаними розмірами (λογαοιδικὰ ἢ μικτὰ μέτρα).

§ 290.9. Логаеди

У логаедичних віршах зустрічаємо анакрузу (див. § 289), яка в метричній схемі позначається ⌊—.

Адоній (μέτρον Ἀδώνιον)

Це логаедичний диметр з хоріямбом на першому місці:

⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏓

πότνια Αὔως (Σαπφ. 16)

Ферекратей (μέτρον Φερεκράτειον)

Це логаедичний диметр, який залежно від положення хоріямба визначають, як перший (I) або другий (II). Обидва ферекратеї можуть бути каталектичними або акаталектичними:

I ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – або ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – :

Κασταλίας τε νᾶμα (Σοф. Ἀντ. 1130)

II ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – або ⏑ – ⏑ – ⏑ :

ἁ πάνδυρτος ἀηδὼν (Σοф. Ἠλ. 1076)

Гліконей (μέτρον Γλυκώνειον)

Поширена форма ферекратея з аналогічно названими різновидами:

I ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – νῦν γὰρ ἐμοὶ μέλει χορεῦσαι

II ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ἁ γὰρ πολύπλαγκτος ἐλπίς (Σοф. Ἀντ. 615)

III ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – χωρεῖ περιβρυχίοισιν (Σοф. Ἀντ. 336)

§ 291. Найуживаніші вірші

§ 291.1. Алкеєві вірші

• десятискладовий (τὸ Ἀλκαικὸν δεκασύλλαβον) постійно виступає в кінцевому періоді Алкеєвої строфи; його схема:

⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏓

οἶνον ἐνεικαμένος μεθύσθης (Ἀλκ. 91)

• одинадцятискладовий (τὸ Ἀλκαικὸν ἑνδεκασύλλαβον) — це п'ятистопний логаед:

⏔ – ⏑ – ⏓ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏔

οὐ χρὴ κάκοισι θῦμον ἐπιτρέπην (Ἀλκ. 91)

§ 291. 2. Сапфічні вірші

Сапфічний одинадцятискладовий вірш (τὸ ἑνδεκασύλλαβον Σαπφικόν) — різновид хоріямбічного каталектичного триметра, який має будову:

⏑ – ⏑ – ⏔ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏔

φαίνεταί μοι κεῖνος ἴσος θεοῖσιν (Σαπφ. 2)

Сапфічний більший вірш — це одинадцятискладник, розширений на один хоріямб:

— ⏑ ⏑ ⌞ — ⏑ ⏑ ⌞ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⌞ ⏓

δεῦτε νῦν ἄβραι χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι (Σαπφ. 90)

§ 291.3. Асклепіадів вірш

• менший (ὁ ἐλάττων Ἀσκληπιάδειος στίχος) складається з двох каталектичних, першого і другого, ферекратеїв, які не завжди розмежовувались цезурою:

— ⏓ — ⏑ ⏑ ⌞ // — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏓

ἦλθες ἐκ περάττων γὰρ ἐλεφαντίαν

λάβαν τῶ ξίφεος χρυσοδέταν ἔχων (Ἀλκ. 50);

• більший (ὁ μείζων Ἀσκληπιάδειος στίχος) відрізняється від меншого тим, що в середині з'являється ще один хоріямб:

— ⏓ — ⏑ ⏑ ⌞ / — ⏑ ⏑ ⌞ / — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏓

Μηδὲν ἄλλο φυτείσῃς πρότερον δένδριον ἀμπέλω (Ἀλκ. 97)

Обидва віршові розміри часто зустрічаємо у Алкея, Сапфо, Каллімаха, Феокріта, у римського поета Горація.

§ 291.4. Анакреонтів вірш

• менший є акаталектичним диметром висхідних іоніків:

⏑ ⏑ –́ — ⏑ ⏑ –́ —: χθόνιον δέμ' αὖτ' ὄνειρον (Ἀνακρ. 30);

• більший складається з 11-ти складів на базі диметра хоріямбічного:

— ⏑ ⏑ ⌞ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⌞ ⏓

ᾠνοχόειδ' ἀμφίπολος μελιχρόν (Ἀνακρ. 58)

§ 291.5. Піапеїв вірш

Це чотири різновиди сполучень гліконеїв і ферекратеїв:

I –́ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⌞ / –́ ⏑ ⏑ — ⏑ ⌞ ⏓

ἐκ ποταμοῦ· πανέρχομαι πάντα φέρουσα λαμπρά (Ἀνακρ. 73);

II — ⏓ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⌞ / — ⏓ — ⏑ ⏑ ⌞ ⏓

ψάλλω πηκτίθα τῇ φίλῃ κωμάζων παίδ' ἁβρῇ (Ἀνακρ. 69)

§ 291.6. Кратинів та Евполідів вірші

Для комедіографів (Арістофан, Кратін, Евполід) звичними були логаедичні диметри з гліконеїв I та III-го.

Це — Кратинів вірш (Κρατίνειον):

— ⏑ ⏑ ⏓ — ⏑ ⊔ / ⏓ ⏓ — ⏓ — ⏑ ⏓

Εὔιε κισσοχαῖτ' ἄνας, χαῖρ', ἔφασκ' Ἐκφαντίδης (Κρατ. 324 K)

Евполідів вірш (Εὐπολίδειον) має будову:

⏓ ⏓ — ⏓ ⏑ ⏑ ⊔ / ⏓ ⏓ — ⏓ — ⏑ ⏓

ὁ σώφρων τε χὼ καταπύγων ἄριστ' ἠκουσάτην (Ἀριστοφ. Νεφ. 518)

§ 292. Найуживаніші строфи

§ 292.1. Архілохові строфи

Це різновиди дактилоямбічних або дактилотрохеїчних дистихів:

I — складається зі сполучення дактилічного акаталектичного і каталектичного ямбічного триметра:

—́ ⏑ ⏑ —́ ⏑ ⏑ —́ ⏑ ⏑ —́ ⏑ ⏑ // —́ ⏑ — ⏑ ⊔ —

⏓ —́ ⏑ ⏓ —́ ⏑ — ⏑ ⊔ —

Τοῖος γὰρ φιλότητος ἔρως ὑπὸ καρδίην ἐλυσθεὶς
πολλὴν κατ' ἀχλὺν ὀμμάτων ἔχευεν (Ἀρχ. 112);

II — це поєднання ямбічного триметра та каталектичного дактилічного триметра:

⏓ —́ ⏑ ⏓ —́ ⏑ — ⏑ —́ ⏑ —

— ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ —

Κνίζη τις ἤδη καὶ πέπειρα γίνομαι
σὴν διὰ μαργοσύνην (Ἀνακρ. 77).

§ 292.2. Анакреонтові строфи

Анакреонтова менша строфа — це хоріямбічні логаедичні тристих та дистих, поєднані з диметром ямбічним:

— ⏑ ⏓ ⊔ —́ ⏑ ⏑ / —́ ⏑ ⏑ — ⏑ —́ ⏑ —

— ⏑ ⏑ ⊔ —́ ⏑ ⏑ — / ⏓ —́ ⏑ — ⏓ —́ ⏑ —

⏓ —́ ⏑ — ⏑ —́ ⏑ ⏓

Πολλὰ μὲν ἐν δουρὶ δεθεὶς αὐχέα, πολλὰ δ' ἐν τροχῷ,
πολλὰ δὲ νῶτον σκυτίνῃ μάστιγι θωμιχθείς, κόμην
πώγωνά τ' ἐκτετιλμένος (Ἀνακρ. 54, 7—9)

Анакреонтова більша строфа складається з трьох акаталектичних віршів та одного каталектичного:

— — — ⏑ ⏑ — ⏑ — Σφαίρῃ δεῦτέ με πορφυρέῃ
— — — ⏑ ⏑ — ⏑ — βάλλων χρυσοκόμης Ἔρως
— — — ⏑ ⏑ — ⏑ — νήνι ποικιλοσαμβάλῳ
— — — ⏑ ⏑ — ⏑ συμπαίζειν προκαλεῖται (Ἀνακρ.5)

§ 292.3. Сапфічна строфа

Ця строфа утворена трьома сапфічними одинадцятискладовими віршами та адонієм:

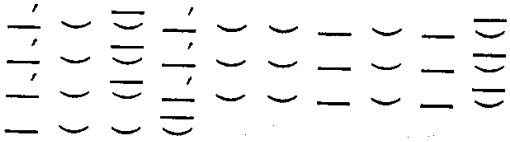

Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφρόδιτα
παῖ Διός, δολόπλοκε, λίσσομαί σε,
μή μ' ἄσαισι μηδ' ὀνίαισι δάμνα,
πότνια θῦμον (Σαπφ. 1—4)

§ 292.4. Алкеєва строфа

Складена з двох одинадцятискладових, дев'ятискладового і десятискладового Алкеєвих віршів:

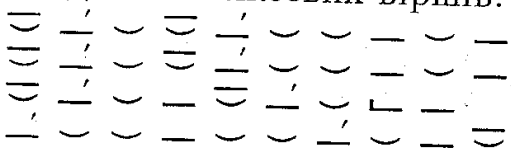

Ἀσυνέτημι τὰν ἀνέμων στάσιν
τὸ μὲν γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται,
τὸ δ' ἔνθεν· ἄμμες δ' ὂν τὸ μέσσον
ναῖ φορήμεθα σὺν μελαίνᾳ
(Ἀλκ. 30, 1—5)

§ 292.5. Логаедичні строфи

У трагедіях, найчастіше в Софокла й Евріпіда, логаедичні строфи мають різноманітне використання. У хоровій ліриці логаедичні строфи найуживаніші в Сімоніда, Піндара і Бакхіліда, зустрічаються і в Алкмана, Івіка, зрідка — в Стесіхора. Поруч з хоріямбічними логаедами звичними були змішані строфи, як правило, з заключними ямбічними, дактилічними чи анапестичними періодами; в різних поетів сполучення варіювали.

Наприклад, у Симоніда, Алкмана й Івіка переважають логаеди в поєднанні з дактилями і анапестами:

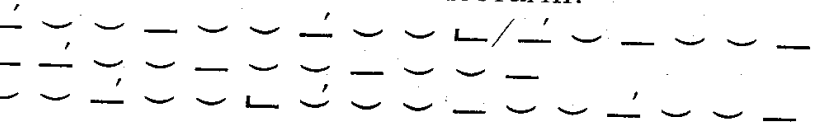

Οὐδὲ γὰρ ἐννοσίφυλλος ἀήτα τότ' ὦρτ' ἀνέμων
ἄτις κατεκώλυε κινδαμέναν
μελιαδέα γᾶρυν ἀραρεῖν ἀκοαῖσι βροτῶν
(Σιμ. 40)

У Піндара і Бакхіліда, навпаки, переважають змішані періоди з трохеїчними стопами:

– ⏑ – ⏑ – ⏑ ≚ / – ⏑ – ⏑ ⏑ ≚ / – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ≚
– ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ / – ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ ⌊ / – ⏑ – ⏑ ≚
– ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ / – ⏑ ⏑ ⌊ – ⏑ ≚

εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι, φίλον ἦτορ, μηκέτ' ἀελίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἀμέρᾳ φαεννὸν ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον αὐδάσομεν
(Πινδ. Ὀλ. A, 3–5)

– ⏑ ⏑ – ⏑ ⌊ / – – – ⏑ ⏑ – ⏑ –
– ⏑ ⏑ – ⏑ ⌊ / – – – ⏑ ⏑ – ⏑ –
– – ⏑ – ⏑ ⏑ ⌊ ≚
⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – / ⏑ – ⏑ – ⏑ ⌊ –
– ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑⏑ / – ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑⏑
⌊ ⌊ – ⏑ – ⏑ ⌊ ≚

Πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει·
τοῦτο καὶ πολιοῦ πέραν πόντου χειμερίῳ νότῳ
χωρεῖ περιβρυχίοισιν
περῶν ὑπ' οἴδμασιν, θεῶν τε τὰν ὑπερτάταν Γᾶν
ἄφθιτον ἀκαμάταν ἀποτρύεται ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος
ἱππείῳ γένει πολεῦον
(Σοф. Ἀντ. 332–337)

Список умовних скорочень при посиланнях на оригінальні твори та імена їхніх авторів[1]

Ім'я автора		*Назва твору*	
Αἰλ.	Αἰλιανοῦ[2]		Ποικίλη ἱστορία
Αἰσχ.	Αἰσχύλου	Αγ.	Αγαμέμνων
		Ἑπτ. Θ.	Ἑπτὰ κατὰ τῶν Θηβῶν
		Π.	Πέρσαι
		Χο.	Χοηφόροι
Αἰσχιν.	Αἰσχίνου	1	Κατὰ Τιμάρχου
		3	Κατὰ Κτησιφῶντος
Ἀλκ.	Ἀλκαίου[3]		
Ἀλκιδ.	Ἀλκιδάμαντος	2	Περὶ σοφιστῶν
Ἀνακρ.	Ἀνακρέωντος		
Ἀνδ.	Ἀνδοκίδου	4	Κατὰ Ἀλκιβιάδου
Ἀντ.	Ἀντιφῶντος	1	Κατηγορία φαρμακείας
Ἀντισθ.	Ἀντισθένους	Ὀδ.	Ὀδυσσεύς
Ἀπολ.	Ἀπολλοδώρου	Βιβλ. μ.	Βιβλιοθήκη μυθολογική
Ἀριστ.	Ἀριστοτέλους	Ἀθ.	Ἀθηναίων πολιτεία
Ἀριστοφ.	Ἀριστοφάνους	Ἀχ.	Ἀχαρνῆς
		Β.	Βάτραχοι
		Εἰρ.	Εἰρήνη
		Ἐκκλ.	Ἐκκλισιάζουσαι
		Λυσ.	Λυσιστράτη

[1] Тексти використовуються за виданням Teubneriana, афінського видавництва Papadimas.
[2] Імена авторів вказуються в родовому відмінку приналежності.
[3] Твори поетів позначаються порядковими номерами за загальноприйнятою системою посилань.

Ім'я автора		***Назва твору***	
Ἀριστοφ.	Ἀριστοφάνους	Νεφ.	Νεφέλαι
		Ὀρ.	Ὄρνιθες
		Πλουτ.	Πλοῦτος
		Σφ.	Σφῆκες
Ἀρρ.	Ἀρριανοῦ	Ἀν.	Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου
Ἀρχ.	Ἀρχιλόχου		
Γοργ.	Γοργίου	Ἑλ.	Ἑλένη
Δημ.	Δημοσθένους	1	Ὀλυνθιακός Α
		2	Ὀλυνθιακός Β
		3	Ολυνθιακός Γ
		4	Κατὰ Φιλίππου Α
		5	Περὶ τῆς εἰρήνης
		8	Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ
		9	Κατὰ Φιλίππου Γ
		18	Περὶ τοῦ στεφάνου
		19	Περὶ τῆς παραπρεσβείας
		20	Πρὸς Λεπτίνην
		21	Κατὰ Μειδίου
		22	Κατ' Ἀνδροτίωνος
		29	Πρὸς Ἄφοβον
		30	Πρὸς Ὀνήτορα Α
		31	Πρὸς Ὀνήτορα Β
		38	Πρὸς Ναυσίμαχον
		45	Κατὰ Στεφάνου Α
		49	Πρὸς Τιμόθεον
		50	Πρὸς Πολυκλέα
		56	Κατὰ Διονυσοδώρου
Ἡσ.	Ἡσιόδου	Ἐρ.	Ἔργα καὶ ἡμέραι
		Θ.	Θεογονία
Εὐρ.	Εὐριπίδου	Ἀλκ.	Ἄλκεστις
		Ἑλ.	Ἑλένη
		Ἡρ.	Ἡρακλῆς μαινόμενος
		Ἱππ.	Ἱππόλυτος
		Μ.	Μήδεια
		Ὀρ.	Ὀρέστης
		Ῥησ.	Ῥῆσος
Ἡρ.	Ἡροδοτου		Ἱστορίαι, βιβλ. 9
Θ.	Θουκυδίδου		Ἱστορίαι, βιβλ. 8

Ім'я автора		*Назва твору*	
Θεογ.	Θεόγνιδος		
Ἱππ.	Ἱππονάκτου		
Ἰσαι.	Ἰσαίου	10	Περὶ τοῦ Ἀριστάρχου κλήρου
Ἰσ.	Ἰσοκράτους	1	Πρὸς Δημόνικον
		2	Πρὸς Νικοκλέα
		3	Νικοκλῆς
		4	Πανηγυρικός
		5	Φίλιππος
		6	Ἀρχίδαμος
		9	Εὐαγόρας
		10	Ἑλένη
		12	Παναθηναϊκός
		15	Περὶ ἀντιδόσεως
		Κ.Δ.	Καινὴ Διαθήκη
Καλ.	Καλλίνου		
Λουκ.	Λουκιανοῦ	Ἀ.	Ἀνάχαρσις
		Δημ.	Δημοσθένους ἐγκώμιον
		Μακ.	Μακρόβιοι
Λυσ.	Λυσίου	1	Ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου
		2	Ἐπιτάφιος
		6	Κατ' Ἀνδοκίδου
		10	Κατὰ Θεομνήστου
		12	Κατὰ Ἐρατοσθένους
		14	Κατὰ Ἀλκιβιάδου Α
		15	Κατὰ Ἀλκιβιάδου Β
		16	Ὑπὲρ Μαντιθέου
		19	Ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων
		31	Κατὰ Φίλωνος
		32	Κατὰ Διογείτονος
Μιμ.	Μιμνέρμου		
Ξεν.	Ξενοφάνους		
Ξ.	Ξενοφῶντος	Ἀθ.	Ἀθηναίων πολιτεία
		Ἀν.	Κύρου ἀνάβασις
		Ἀπ.	Ἀπολογία Σωκράτους
		Ἀπομ.	Ἀπομνημονεύματα
		Ἑλλ.	Ἑλληνικά
		Ἱερ.	Ἱέρων ἢ τυραννικός

Ім'я автора		*Назва твору*	
Ξ.	Ξενοφῶντος	Κυν.	Κυνηγετικός
		Κυρ.	Κυροπαιδεία
		Λακ.	Λακεδαιμονίων πολιτεία
		Οἰκ.	Οἰκονομικός
		Συμ.	Συμπόσιον
Ὅμ.	Ὁμήρου	Ἰλ.	Ἰλιάς
		Ὀδ.	Ὀδύσσεια
Πινδ.	Πινδάρου	Ὀλ.	Ὀλυμπιακός Α
Πλ.	Πλάτωνος	Ἀπ.	Ἀπολογία Σωκράτους
		Γοργ.	Γοργίας
		Ἐπ.	Ἐπιστολαί
		Εὐθ.	Εὐθύδημος
		Ἱππ.	Ἱππίας Μείζων
		Κρατ.	Κρατύλος
		Κριτ.	Κρίτων
		Λαχ.	Λάχης
		Μενεξ.	Μενέξενος
		Μεν.	Μένων
		Νομ.	Νόμοι
		Παρ.	Παρμενίδης
		Πολ.	Πολιτεία
		Πρωτ.	Πρωταγόρας
		Συμ.	Συμπόσιον
		Φαιδρ.	Φαῖδρος
		Φαιδ.	Φαίδων
Πλουτ.	Πλουτάρχου	Ἀγ.	Ἄγις
		Ἀλ.	Ἀλέξανδρος
Σαπφ.	Σαπφοῦς		
Σιμ.	Σιμονίδου		
Σολ.	Σόλωνος		Ἐλεγεῖαι
Σοφ.	Σοφοκλέους	Αἰ.	Αἴας
		Ἀντ.	Ἀντιγόνη
		Ἠλ.	Ἠλέκτρα
		Οἰδ.Τ.	Οἰδίπους Τύραννος
		Φιλ.	Φιλοκτήτης
Τυρτ.	Τυρταίου		

ДАВНЬОГРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

А[1]

ἄβατος 2 непрохідний
ἀβέβαιος 2 непевний
Ἀγαθοκλῆς, έου, ὁ Агафокл, *тиран Сиракуз (317-289 рр.)*[2]
ἀγαθός 3 добрий, чесний
ἄγαλμα, ατος, τό прикраса, статуя
Ἀγαμέμνων, ονος, ὁ Агамемнон, *цар Мікен, головнокомандувач грецькими військами під час Троянської війни*
ἄγαν надто, надмірно
ἀγανακτέω сердитися
ἄγαμαι захоплюватися, дивуватися
ἀγαπάω любити
ἀγαπητός 3 милий, дорогий
ἄγγελος, ου, ὁ посланець, вісник
ἀγγέλλω повідомляти
ἀγγενής 2 неблагородний
ἀγέλη, ης, ἡ стадо, череда
Ἀγησίλαος, ου, ὁ Агесілай, *цар Спарти (399-358 рр.)*
ἅγιος 3 священний, святий
Ἅγις, ιδος, ὁ Агіс, *цар Спарти 426-397 рр., брат Агесілая*
ἀγνοέω не знати
ἀγορά, ᾶς, ἡ ринок, місце зборів
ἀγορεύω промовляти
ἀγορητής, οῦ, ὁ промовець
ἄγριος 3 дикий
ἀγρός, οῦ, ὁ поле, рілля
ἀγρυπνέω не спати
ἀγχίμολον близько, впритул
ἄγω вести, гнати
ἀγών, ῶνος, ὁ боротьба, змагання
ἀγωνίζομαι боротися, змагатися
ἀδελφή, ῆς, ἡ сестра
ἀδελφός, οῦ, ὁ брат
ἄδηλος 2 неясний
ἀδικέω кривдити, шкодити
ἀδικία, ας, ἡ несправедливість
ἄδικος 2 несправедливий
ᾄδω співати
ἀδύνατος 2 неможливий
ἀεί завжди
ἀετός, οῦ, ὁ орел
ἀηδών,όνος, ἡ соловей
Ἀθάμας, αντος, ὁ Атамант, *цар Орхомена*
ἀθανασία, ας, ἡ безсмертя
ἀθάνατος 2 безсмертний
Ἀθηνᾶ, ᾶς, ἡ Афіна, *дочка Зевса, опікунка м. Афін*
Ἀθῆναι, ῶν, αἱ Афіни, *головне місто Аттіки*
Ἀθήναζε до Афін
Ἀθήνησι в Афінах
Ἀθηναῖος, ου, ὁ афінянин
ἀθλητής, οῦ, ὁ атлет
ἄθλιος 3 нещасний
ἆθλον, ου, τό нагорода
ἆθλος, ου, ὁ боротьба, труд
ἀθροίζω збирати
ἄθυμος 2 боязливий
Αἰακός, οῦ, ὁ Еак, *один із трьох суддів у підземному царстві*
Αἴας, αντος, ὁ Еант, *або* Аякс, *син саламінського царя Теламона*
Αἰγαῖος 3 егейський
Αἰγεύς, έως, ὁ Егей, *міфічний цар Афін*
Αἰγύπτιος, ου, ὁ єгиптянин
Αἴγυπτος, ου, ὁ Єгипет
αἰδέομαι шанувати, поважати
Ἅιδης, ου, ὁ Аїд, *бог підземного царства*
αἷμα, ατος, τό кров
αἴνιγμα, ατος, τό загадка
αἶξ, αἰγός, ἡ коза
αἱρέω брати, хапати
ἄἴρω піднімати

---

[1] Слова подаються лише з тими значеннями, з якими вони зустрічаються в адаптованих реченнях і текстах.

[2] Незазначені роки маються на думці до н. е.

αἰσθάνομαι відчувати, сприймати
αἰσχρός 3 гидкий, поганий
αἰσχύνη, ης, ἡ сором, ганьба
αἰσχύνω соромити, зневажати
αἰτέω просити, вимагати
αἴτημα, ατος, τό прохання, вимога
αἴτιος 3 винний
ἀκολασία, ας, ἡ недисциплінованість
ἀκολουθέω йти слідом
ἀκούω слухати
Ἀκράγας, αντος, ὁ і ἡ Акрагант, *місто в Сицилії*
ἀκριβής 2 точний, старанний
ἀκροατής, οῦ, ὁ слухач
Ἀκταίων, ωνος, ὁ Актеон
ἄκυρος 2 неправомочний
ἀλεκτρυών, όνος, ὁ, ἡ півень, курка
ἀληθινός 3 істинний, справжній
ἀληθεύω бути правдивим, істинним, справжнім
Ἁλικαρνασσός, οῦ, ἡ Галікарнас, *місто в Карії*
ἀλκή, ῆς, ἡ сила, мужність, бій
Ἀλκιβιάδης, ου, ὁ Алківіад, *афінський полководець*
ἄλκιμος 2 сильний, відважний
Ἀλκμαιονίδης, ου, ὁ Алкмайонід, *нащадок Алкмайона з Афін*
ἀλλά але, однак
ἀλλήλων один одного, взаємно
ἄλλομαι скакати
ἄλλος, ἄλλη, ἄλλο інший, -а, -е
ἄλλοσε в інше місце, кудись
ἀλλότριος 3 чужий, сторонній, ворожий
ἅλς, ἁλός, ὁ сіль
ἄλσος, εος, τό (священний) гай, лісок
ἄλυπος 2 безжурний
ἀλώπηξ, εκος, ἡ лисиця
ἅλωσις, εως, ἡ захоплення, здобуття
ἅμα (з dat.) разом, з
ἀμαθία, ας, ἡ незнання
ἅμαξα, ης, ἡ віз
ἁμαρτάνω хибити, помилятися, втрачати, грішити
ἁμάρτημα, ατος, τό помилка, огріх, провина
ἁμαρτία, ας, ἡ = ἁμάρτημα
ἀμβροσία, ας, ἡ амброзія *(напій чи їжа богів)*
ἄμπελος, ου, ἡ виноградна лоза
ἀμύνω відганяти
ἀμφί (з acc.) біля, коло
ἀμφιέννυμι одягати
ἀμφότερος 3 обидва
ἄν би
ἀνά (з acc.) на, по, через
ἀναβαίνω підніматися, виходити, сідати (на коня)
ἀνάβασις, εως, ἡ вихід, сходження догори
ἀναβλέπω дивитися вгору
ἀναγιγνώσκω розпізнавати, читати
ἀναγκάζω примушувати, змушувати
ἀναγκαῖος 3 і 2 необхідний, конечний
ἀνάγκη, ης, ἡ необхідність
ἀναγνωρίζω впізнавати
ἀνάγω вести, виводити
ἀνάθημα, ατος, τό прикраса, жертівний дар
ἀναίδεια, ας, ἡ безсоромність
ἀναλίσκω витрачати
ἀναμιμνήσκω пригадувати
ἀνάμνησις, εως, ἡ спогад
ἄναξ, ακτος, ὁ вождь
ἀνάξιος 3 недостойний
ἀναπείθω схиляти, підмовляти
ἀνάπηρος 2 скалічений
ἀναρίθμητος 2 незчисленний
ἀναρχία, ας, ἡ безладдя,
ἀνατίθημι накладати, приносити в дар, присвячувати
ἀναφέρω підносити догори, витримувати, звертатися

Ἀνάχαρσις, ιος і εως, ὁ Анахарсіс, *скіф*
ἀνδραγαθέω бути благородним
ἀνδρεία, ας, ἡ відвага
ἀνδρεῖος 3 відважний
ἀνδρείως відважно, сміливо
ἀνδρόφονος 2 людиновбивчий
ἀνέχω підтримувати, *med.* терпіти
ἀνθέω зростати, бути у розквіті
ἀνθίζω прикрашати квітами, квітнути
ἄνεμος, ου, ὁ вітер
ἀνίημι відпускати, дозволяти, ослабляти
ἀνίκητος 2 непереможний
ἀνίστημι підіймати, воскрешати
Ἀννίβας, ου, ὁ Ганнібал, *карфагенський полководець (247–183 рр.)*
ἀνόμοις 2 несхожий
ἄνους 2 безумний
Ἀνταγόρας, ου, ὁ Антагор
ἀντί замість, відносно, за
ἀξία, ας, ἡ вартість, заслуга
ἀξίνη, ης, ἡ сокира
ἄξιος 3 достойний, гідний
ἀξιόω вважати достойним, гадати, вимагати
ἀπαγορεύω відмовляти
ἀπάγω відводити
ἀπαλλάττω відділяти, роз'єднувати
ἀπαντάω зустрічати
ἀπειλέω погрожувати
ἀπειρία, ας, ἡ недосвіченість
ἀπέρχομαι відходити
ἀπεχθάνομαι бути ненависним
ἀπέχω тримати на віддалі, стримувати, *med.* утримуватися
ἀπιστέω не вірити
ἄπιστος 2 невірний, віроломний
ἁπλοῦς 3 простий, одинарний
ἀποβάλλω відкидати, втрачати
ἀποβλέπω дивитися, позирати
ἀποδείκνυμι показувати, виявляти, призначати
ἀποδιδράσκω утікати
ἀποδίδωμι віддавати
ἀποδιώκω проганяти
ἀποδύρομαι гірко оплакувати, жалітися
ἀποθνῄσκω умирати, гинути
ἀποκοπή, ῆς, ἡ відтинання, зменшення, скорочення
ἀποκτείνω убивати
ἀπολαύω користуватись, насолоджуватись
ἀπόλλυμι нищити, *med.* гинути
Ἀπόλλων, ωνος, ὁ Аполлон, *син Зевса, покровитель мистецтв*
ἀπολύω розв'язувати, звільняти
ἀποξύνω гострити
ἀποπειράω робити спробу
ἀποπέμπω відсилати
ἀπορέω мати потребу, бути без засобів
ἀπορία, ας, ἡ біда, скрута, безвихідь
ἀποσείω струшувати
ἀποστέλλω висилати
ἀποστερέω полишати
ἀποστρέφω відвертати
ἀποτίθημι відкладати, *med.* знімати з себе
ἀποτρέπω відвертати
ἀποφαίνω показувати, виявляти
ἀποφεύγω утікати
ἀποχωρέω віддалитись, полишати
ἄπτομαι торкатися, хапатися
ἀπωθέω відпихати
ἆρα чи
ἄρα отже, таким чином, же, саме
ἀρά, ᾶς, ἡ молитва, прокляття, нещастя
Ἄραψ, αβος, ὁ араб
Ἀργοναύτης, ου, ὁ аргонавт *(учасник плавання на кораблі Арго)*
ἀργός 3 1) блискучий, 2) стрімкий, 3) лінивий

ἀργυροῦς 3 срібний
ἀρέσκω подобатися
ἀρετή, ῆς, ἡ доброчесність
Ἄρης, εως, ὁ Арес, *син Зевса, бог війни*
Ἀριάδνη, ης, ἡ Аріадна, *дочка крітського царя Міноса*
ἀριθμέω рахувати
ἀριθμός, οῦ, ὁ кількість, число
ἀριστάω снідати
Ἀριστείδης, ου, ὁ Арістід *(бл. 540-467 рр.), афінський політичний діяч*
ἀριστερός 3 лівий
Ἀρίστιππος, ου, ὁ Арістіпп, *воєначальник царя Кіра*
Ἀριστογείτων, ονος, ὁ Арістогітон, *афінянин, вбивця (разом із Гармодієм) тирана Гіппарха у 514 р.*
Ἀρίων, ονος, ὁ Аріон, *легендарний кіфарист*
ἄρκτος, ου, ὁ ведмідь
ἅρμα, ατος, τό віз, колісниця
Ἁρμόδιος, ου, ὁ Гармодій, *співучасник Арістогітона у вбивстві Гіппарха*
ἁρμοστής, οῦ, ὁ намісник
ἀρουραῖος 3 польовий, сільський
ἁρπάζω забирати, грабувати
Ἀρταξέρξης, ου, ὁ Артаксеркс, *перський цар (405-359 рр.)*
Ἄρτεμις, ιδος, ἡ Артеміда, *дочка Зевса і Латони, богиня мисливства*
Ἀρτεμισία, ας, ἡ Артемісія, *дружина галікарнаського царя Мавзола*
ἄρτος, ου, ὁ хліб
ἀρχαῖος 3 стародавній, давній
ἀρχή, ῆς, ἡ початок, влада
Ἀρχίδαμος, ου, ὁ Архідам, *цар Спарти*
ἀρχιτέκτων, ονος, ὁ будівничий
ἄρχω починати, панувати
ἄρχων, οντος, ὁ володар, архонт, начальник
ἀσάφεια, ας, ἡ неясність
ἀσέβεια, ας, ἡ безбожжя
ἀσθενέω бути безсилим, не мати сил
ἀσθενής 2 безсилий
ἀσινής 2 нешкідливий
Ἀσία, ας, ἡ Азія
ἀσκέω вправлятись
ἄσκησις, εως, ἡ вправляння, заняття
ἀσκός, οῦ, ὁ мішок
ἀσπάζομαι обіймати, цілувати
ἀσπίς, ίδος, ἡ щит
ἄστρον, ου, τό зірка
ἄστυ, εος, τό місто
Ἀστυάγης, ους, ὁ Астіаг, *цар Мідії (594-559 рр.)*
ἀστυκός 3 міський
ἀσφάλεια, ας, ἡ безпека
ἀσφαλής 2 безпечний
ἄτιμος 2 нечесний
Ἄτλας, αντος, ὁ Атлант, *титан*
Ἀττική, ῆς, ἡ Аттіка, *область у центральній Греції*
Ἀττικός 3 аттічний
ἀτυχέω бути нещасливим, не досягати
ἀτυχής 2 нещасливий
ἀτυχία, ας, ἡ нещастя
αὖθις знов
αὐλέω грати на флейті
αὐξάνω збільшувати
αὔριον завтра
αὐτίκα зараз, негайно
αὐτόματος 2 самохіть, автоматичний
αὐτόμολος 2 перебіжчик
αὐτός, αὐτή, αὐτό сам, -а, -о, він, -а, -о; ὁ αὐτός той самий
αὐτοῦ тут
ἀφαιρέω забирати
ἀφανής 2 неясний, непевний
ἀφανίζω робити невидимим, нищити
ἄφθονος 2 незаздрісний, щедрий

ἀφθόνως щедро, щиро, багато
ἀφίημι відпускати, прощати
ἀφικνέομαι прибувати
ἀφίστημι відставляти, відрізнятися, відмовлятися
Ἀφροδίτη, ης, ἡ Афродіта, *богиня краси і кохання*
ἀφρός, οῦ, ὁ піна
ἄφρων 2 нерозумний
Ἀχαιός, οῦ, ὁ ахеєць
ἀχαριστία, ας, ἡ невдячність
ἀχάριστος 2 невдячний
Ἀχέρων, οντος, ὁ Ахерон, *ріка в Аїді*
ἄχθομαι гніватися
Ἀχιλλεύς, έως, ὁ Ахілл, *син Пелея і Фетіди, герой Троянської війни*

В

Βαβυλών, ῶνος, ἡ Вавилон, *місто в Ассирії*
βαδίζω іти
βαθύς 3 глибокий
βάλλω кидати
βάρβαρος, ου, ὁ чужинець, варвар
βάρος, ους, τό вага, тягар
βαρύς 3 тяжкий
βασίλεια, ας, ἡ цариця
βαστάζω підіймати, нести
βάτραχος, ου, ὁ жаба
Βαυκίς, ίδος, ἡ Бавкида
βέλος, ους, τό метальний снаряд
βῆμα, ατος, τό крок, рух
βία, ας, ἡ сила
βίβλος, ου, ἡ книга
βίος, ου, ὁ життя
βιοτεύω жити, ґодуватися
βιόω жити
βλάβη, ης, ἡ шкода
βοήθεια, ας, ἡ допомога
βοηθέω допомагати
Βοιωτία, ας, ἡ Беотія, *область у центральній Греції*
Βοιωτός, οῦ, ὁ беотієць
βουκόλος, ου, ὁ пастух
βουλεύω радити
βουλή, ῆς, ἡ рада, порада
βούλομαι хотіти, бажати
βοῦς, βοός, ὁ і ἡ бик, віл, корова
βραδέως помалу, поволі
βραδύς 3 повільний
βραχύς 3 короткий, малий
βροντή, ῆς, ἡ грім
βροτός, οῦ, ὁ смертний
Βροῦτος, ου, ὁ Брут
βωμός, οῦ, ὁ жертівник, вівтар

Г

Γαλάτης, ου, ὁ галл, кельт
γαμβρός, οῦ, ὁ зять
γαμέω одружуватися
γάρ бо, тому що, адже
γέ саме, якраз
γείτων, ονος, ὁ сусід
γελάω сміятися
γέμω бути навантаженим, наповненим
γενεά, ᾶς, ἡ рід, покоління
γεννάω народжувати
γενναῖος 3 благородний, чесний
γενναίως мужньо, відважно
γένος, ους, τό рід, плем'я
γεραιός 3 старий
γέρας, αος (ως), τό подарунок
γερουσία, ας, ἡ герусія, *рада старійшин у стародавній Спарті*
γέρων, οντος, ὁ старик
γεύομαι пробувати
γέφυρα, ας, ἡ міст
γεωργέω обробляти землю
γεωμέτρης, ου, ὁ землемір
γεωργός, οῦ, ὁ землероб
γῆ, γῆς, ἡ земля
γῆρας, αος (ως), τό старість
γεράσκω старіти

γίγας, αντος, ὁ велетень, гігант
γίγνομαι ставатися, поставати, народжуватися
γιγνώσκω пізнавати
γλαῦξ, γλαυκός, ἡ сова
γλυκύς 3 солодкий, милий
γλῶττα, ης, ἡ язик, мова
γνώμη, ης, ἡ думка
γονεύς, έως, ὁ родич
γόνυ, ατος, τό коліно
Γοργόνες, ων, αἱ горгони, *чудовиська в Аїді*
Γοργώ, οῦς, ἡ Горгона, *спартанка*
Γόρδιον, ου, τό Гордій, *давня столиця Фрігії*
γράμμα, ατος, τό буква, *мн.* аркуш, наука, письмо
Γρανικός, οῦ, ὁ Гранік, *ріка в Місії*
γράφω писати
γυμνάζω вправлятися
γυμνάσιον, ου, τό гімнасій, *місце для гімнастичних вправ*
γυμνήτης, ου, ὁ легкоозброєний
γυνή, γυναικός, ἡ жінка
γύψ, γυπός, ὁ коршун

Δ

Δαίδαλος, ου, ὁ Дедал, *афінянин, будівник Кноського лабіринта на Криті*
δάκνω кусати, гризти
δάκρυον, ου, τό сльоза
δακρύω плакати, лити сльози
δάκτυλος, ου, ὁ палець
Δαμοκλῆς, έους, ὁ Дамокл, *прибічник Діонісія Сиракузського Старшого*
δανείζω давати під відсотки
Δαρεῖος, ου, ὁ Дарій, *перський цар (521-485 рр.)*
δέ але, же
δεῖ треба, слід
δείκνυμι показувати, виявляти
δειλία, ας, ἡ боязливість
δειλός 3 боязливий
δεινόπους, ποδος 2 зі страшними ногами, невідступно переслідуючий
δεινός 3 страшний, здібний
δεινῶς страшно, грізно
δειπνέω обідати, бенкетувати
δεῖπνον, ου, τό обід, бенкет
δελφίς, ῖνος, ὁ дельфін
Δελφοί, ῶν, οἱ Дельфи, *місто у Фокіді*
δένδρον, ου, τό дерево
δεξιότης, ητος, ἡ спритність
δεξιός 3 правий
δέομαι потребувати
δεσμός, οῦ, ὁ вузол
δεσμωτήριον, ου, τό в'язниця
δεσπότης, ου, ὁ володар, хазяїн, деспот
δεύτερος 3 другий
δέχομαι отримувати, приймати
δέω в'язати
δή власне, дійсно
Δῆλος, ου, ἡ Делос, *острів на Егейському морі*
δῆλος 3 явний, очевидний, ясний
δηλόω показувати, доказувати, виявляти, виражати
Δημάρατος, ου, ὁ Демарат, *спартанський цар (бл. 510-491 рр.)*
Δημήτηρ, Δήμητρος, ἡ Деметра, *богиня землеробства*
δημιουργός, οῦ, ὁ творець, ремісник
δημοκρατία, ας, ἡ демократія
δῆμος, ου, ὁ народ
Δημοσθένης, ους, ὁ Демосфен *(381-322 рр.), афінський оратор*
δῆτα дійсно, очевидно
διά (з gen.) через, за допомогою
(з acc.) задля, для, з причини

διαβαίνω переходити
διαβάλλω очернювати, робити наклеп
διάβασις, εως, ἡ перехід
διάγω перевозити, переправляти, проводити
διαδίδωμι роздавати
διαθρέω уважно розглядати
δίαιτα, ης, ἡ спосіб життя, перебування
διακελεύομαι переконувати, підбадьорювати
διακόπτω розсікати, розбивати
διακρίνω ділити, розбирати
διακωλύω перешкоджати
διαλλάττω міняти, відрізнятися, *med.-pass.* миритися
διαλέγω вибирати, відбирати
διαλέγομαι розмовляти
διαλύω розв᾽язувати, розривати
διάνοια, ας, ἡ розсудок, розум
διαπράττω виконувати, здійснювати
διαρθρόω формувати
διασκευάζω упорядковувати
διασπάω розривати
διασπείρω розсіювати
διάστασις, εως, ἡ розщілина
διασχίζω розколювати
διατάττω розставляти, встановлювати
διατείνω простягати
διατρίβω розтирати
διαφέρω переносити, відрізнятися, розносити;
οὐδὲν διαφέρει немає різниці
διαφθείρω псувати, нищити
διαφορά, ᾶς, ἡ суперечка
διδασκαλεῖον, ου, τό школа
διδάσκαλος, ου, ὁ учитель
διδάσκω навчати, учити
δίδωμι давати
διέπω направляти, вести
διηγέομαι розповідати
διίστημι розміщувати, роз᾽єднувати, відрізнятись
δικάζω судити
δίκαιος 3 справедливий
δικαίως справедливо
δικαιοσύνη, ης, ἡ справедливість
δικαστήριον, ου, τό суд
δικαστής, οῦ, ὁ суддя
δίκη, ης, ἡ кара, вирок
δίκτυον, ου, τό сіть
Διογένης, ους, ὁ Діоген *з Сінопи (404-323 рр.), грецький філософ-кінік*
διοικέω керувати, влаштовувати
Διομήδης, ου, ὁ Діомед, *син аргоського царя Тідея*
Διονύσιος, ου, ὁ Діонісій, *тиран м. Сіракуз*
Διόνυσος, ου, ὁ Діоніс, *син Зевса, бог виноградарства*
διόπερ тому, проте
Διόσκουροι, ων, οἱ Діоскури, *брати-близнюки, сини Зевса (Кастор і Полідевк, або Поллукс), учасники походу аргонавтів*
διότι тому що
διπλοῦς 3 подвійний, лукавий
δίφρος, ου, ὁ колісниця, курульне крісло (sella curulis)
διψάω почувати спрагу, жадати
δοκέω думати, гадати; δοκεῖ μοι мені здається
δόλος, ου, ὁ підступ
δόξα, ης, ἡ· слава, чутка, думка
δορά, ᾶς, ἡ шкіра
δόρυ, ατος, τό спис
δουλεία, ας, ἡ рабство, неволя
δουλεύω служити, бути рабом
δοῦλος, ου, ὁ слуга, раб
δουλόω поневолювати
Δράκων, οντος, ὁ Дракон, *афінський законодавець бл. 620 р.*
δράκων, οντος, ὁ змій
δρᾶμα, ατος, τό дія, драма
δραχμή, ῆς, ἡ драхма, *афінська грошова одиниця*.
δράω діяти, робити
δρόμος, ου, ὁ біг

δρῦς, δρυός, ἡ дуб
δύναμαι могти
δύναμις, εως, ἡ сила, могутність, збройні сили
δυνατός 3 могутній
δύο, δυοῖν два
δύσκολος 2 дратівливий
δυσμενής 2 ворожий, неприхильний
δυσμή, ῆς, ἡ *(часто у множ.)* захід
δυστυχέω бідувати, бути в нещасті, не мати успіхів
δυστυχής 2 нещасливий
δυστυχία, ας, ἡ нещастя
δυσφορέω страждати, мучитись
δυσχειραίνω бути раздратованим
δύω занурювати
δώδεκα дванадцять
δωρέομαι дарувати
δῶρον, ου, τό подарунок, дар

Е

ἐάν (εἰ ἄν) якщо, коли
ἔαρ, ος, τό весна
ἐάω дозволяти, залишати
ἔγγονος, ου, ὁ внук
ἐγγυάω давати запоруку
ἐγγύς близько
ἐγκαλέω вимагати
ἐγκλίνω нахиляти
ἐγκρατής 2 могутній, владний
ἐγκωμιάζω прославляти, хвалити
ἐγκώμιον, ου, τό похвала, енкомій
ἐγχειρίζω вручати, доручати
ἐγώ я
(ἐ)θέλω хотіти, бажати
ἐθίζω привчати, *pass.* мати звичку
ἔθνος, ους, τό плем'я, народ
ἔθος, ους, τό звичай
εἰ якщо
εἶδος, ους, τό вигляд, обличчя
εἴδωλον, ου, τό зображення, образ, ідол
εἴθε щоб, коли б
εἰκάζω уподібнювати, порівнювати
εἰκότως природно, справедливо
εἴκω уступати, підкорятися
εἰκών, ονος, ἡ образ, портрет
εἵλως, ωτος, ὁ ілот, *назва спартанського раба*
εἰμί бути
εἶμι піти *(у майб.)*
εἴργω закривати, полишати
εἰρήνη, ης, ἡ мир, спокій
εἰς (з acc.) до, на, в
εἷς, μία, ἕν один, одна, одне
εἰσάγω вводити
εἰς αεί назавжди
εἰσβαίνω входити
εἰσβάλλω вкидати
εἰσέρχομαι входити, вступати
εἰσκομίζω вносити, заносити
εἴσοδος, ου, ἡ вхід, вступ
εἴτε - εἴτε чи - чи
ἐκ (з gen., перед голосним ἐξ) з, від
ἕκαστος 3 кожний
ἑκάτερος 3 кожний з двох
ἐκβαίνω виходити
ἐκβάλλω викидати, виганяти
ἐκδέρω обдирати
ἐκδύω стягати, знімати
ἐκεῖ там
ἐκεῖνος 3 той
ἐκκηρίττω оголошувати (про вигнання)
ἐκκλέπτω викрадати
ἐκκλησία, ας, ἡ збори
ἐκκρίνω виділяти, не допускати
ἐκλανθάνω *med.* цілком забувати
ἐκλύω розв'язувати, відкривати, розслабляти
ἐκπέμπω висилати
ἐκπηδάω зіскакувати
ἐκπίνω випивати

ἐκπλήττω перелякувати
ἐκπολιορκέω примушувати здатись, здобувати через облогу
ἐκπρεπής 2 видатний, особливий
ἐκτείνω натягати
ἐκτελέω завершувати
ἐτίθημι відкладати, викидати
ἐκτρέχω вибігати, випадати
ἐκφαίνω виявляти, доказувати
ἐκφεύγω утікати, уникати
Ἕκτωρ, ορος, ὁ Гектор, *син троянського царя Пріама*
ἑκών, ἑκοῦσα, ἑκόν охочий, добровільний; радо, добровільно
ἐλάα, ας, ἡ оливкове дерево
ἐλαύνω гнати
ἔλαφος, ου, ὁ олень, серна
ἐλέγχω доводити, викривати
ἐλευθερία, ας, ἡ свобода, воля
ἐλεύθερος 3 свобідний
ἐλευθερόω звільняти
ἐλέφας, αντος, ὁ слон
Ἑλλάς, άδος, ἡ Еллада, Греція
Ἕλλην, ηνος, ὁ еллін, грек
Ἑλληνικός 3 грецький
Ἑλληνιστί по-грецьки
Ἑλλήσποντος, ου, ὁ Геллеспонт (Дарданели)
ἐλλύχνιον, ου, τό світильник
ἕλος, εος, τό болото, луг
ἐλπίζω надіятися, сподіватися
ἐλπίς, ίδος, ἡ надія
ἐμπειρία, ας, ἡ досвід, вправа
ἔμπειρος 2 досвідчений
ἐμπίμπρημι підпалювати
ἐμπίπτω нападати
ἐμπόριον, ου, τό місце торгівлі, емпорій
ἔμπορος, ου, ὁ подорожній, купець
ἔμπροσθεν спереду
ἔμψυχος 2 натхненний, піднесений
ἐν (з dat.) в, на, при, під
ἐναντιόομαι чинити опір
ἐναντίος 3 супротивний, протилежний
ἔνδον всередені
ἔνδοξος 2 славний, знаменитий
ἐνδύω одягати
ἔνειμι бути в чомусь
ἕνεκα (з gen.) задля, заради
ἔνθα там, тоді, де, коли
ἐνθάδε тут
ἐνθένδε звідси
ἐνθυμέομαι роздумувати
ἐνθύμημα, ατος, τό думка, доказ
ἐνιαυτός, οῦ, ὁ вік, рік
ἔνιοι 3 деякі
ἐνίοτε іноді, часом
ἐνοικέω проживати
ἐνταῦθα тут, тоді
ἐνθεῦθεν звідси, потім
ἐντελής 2 цілий, закінчений
ἐντέλλω доручати, наказувати
ἐντίθημι вкладати, надавати
ἐντός всередені
ἐντυγχάνω натрапляти
ἐνύπνιον, ου, τό сон, сновидіння
ἐξάγω виводити
ἐξαπατάω обманювати
ἐξαπιναίως несподівано
ἔξεστι можна, дозволяється
ἐξελαύνω виганяти
ἐξέτασις, εως, ἡ перегляд
ἐξῆς поруч з, підряд
ἐξίημι випускати, виділяти, впадати
ἐξίστημι уступати
ἔξοδος, ου, ἡ вихід
ἐξορύττω виривати
ἔξω поза, ззовні
ἔοικα бути подібним
ἑορτή, ῆς, ἡ свято, урочистість
ἐπάγω наводити
ἐπαινέω хвалити, прославляти
ἔπαινος, ου, ὁ похвала
ἐπαίρω підіймати, *pass.* гордитися
Ἐπαμεινώνδας, ου, ὁ Епамінонд (*бл. 418-362 рр.*), *фіванський полководець*

ἐπαρκέω допомагати, відвертати
ἐπεί коли
ἐπειδάν (ἐπει δὴ ἄν) коли
ἔπειτα потім, після, далі
ἐπερωτάω запитувати, розпитувати
ἐπί (з gen.) на, до, при; (з dat.) на, при, в; (з acc.) до, на, проти
ἐπιβουλεύω задумувати щось проти когось
ἐπιβουλή, ῆς, ἡ підступ
ἐπιγράφω надписувати
ἐπιδείκνυμι демонструвати
ἐπιδίδωμι віддавати, вручати, збільшуватись
ἐπιθυμέω прагнути, палко бажати
ἐπιθυμία бажання
ἐπιμέλεια, ας, ἡ турбота
ἐπιμέλέομαι і ἐπιμέλομαι дбати, піклуватися
ἐπιμελῶς дбайливо, старанно
ἐπινοέω задумувати
ἐπιπέμπω насилати
ἐπίσταμαι знати
ἐπιστέλλω посилати
ἐπιστήμη, ης, ἡ наука, знання
ἐπιστολή, ῆς, ἡ послання, лист
ἐπισφαλής 2 ризикований, небезпечний
ἐπιτάττω наказувати
ἐπιτελέω закінчувати, виконувати
ἐπιτήδεια, ων, τά предмети першої необхідності
ἐπιτήδειον, ου, τό вигода, потреба
ἐπιτηδεύω займатися, віддаватися, дбати
ἐπιτίθημι накладати, нападати, призначати
ἐπιτρέπω звертати, доручати
ἐπιφανής 2 видатний
ἐπιφέρω возносити, переносити
ἐπιχειρέω накладати руку, намагатись, нападати
ἕπομαι йти за кимсь
ἔπος, ους, τό слово, мова, поема
ἐράω любити
ἐργάζομαι працювати, робити
ἐργάτης, ου, ὁ робітник, майстер
ἔργον, ου, τό діло, справа
ἔρημος 2 одинокий, безлюдний, пустинний
ἐρίζω сперечатися, боротися
Ἐρινύς, ύος, ἡ Ерінія, *богиня кари*
ἔρις, ιδος, ἡ суперечка
Ἐριχθόνιος, ου, ὁ Еріхтоній, *син Гефеста і Геї*
ἑρμενεύς, έως, ὁ перекладач
Ἑρμῆς, οῦ, ὁ Гермес, *син Зевса, бог торгівлі і ремесла*
ἔρυμα, ατος, τό захист, оборона
ἔρχομαι іти, вирушати
ἔρως, ωτος, ὁ любов, бажання
ἐρωτάω питати
ἐσθής, ῆτος, ἡ одяг
ἐσθίω їсти, споживати
ἐσθλός 3 чесний, добрий
ἑσπέρα вечір
ἔσχατος 3 останній, крайній
ἑταῖρος, ου, ὁ товариш, друг
ἕτερος 3 один із двох
ἔτι ще
ἕτοιμος і ἑτοῖμος 3 і 2 готовий
ἔτος, ους, τό рік
εὖ добре
εὐγενής 2 благородний, чесний
εὐδαιμονέω бути щасливим
εὐδαιμονία, ας, ἡ щастя
εὐδαίμων 2 щасливий, багатий
εὐδόκιμος 2 славний, знаменитий
εὕδω спати
εὐεργετέω робити добро
εὐεργέτης, ου, ὁ добродій
εὐθύμως спокійно, весело
εὔκαιρος 2 своєчасний, доречний
εὐκλεής 2 славний
Εὐκλείδης, ου, ὁ Евклід, *грецький математик*

εὐλαβέομαι остерігатись
εὐλή, ῆς, ἡ черв'як
εὔνοια, ας, ἡ прихильність
εὔνους 2 доброзичливий, прихильний
εὐπειθής 2 слухняний
εὑρετής, οῦ, ὁ винахідник
Εὐριπίδης, ου, ὁ Евріпід (*480-405 рр.), грецький трагік*
εὑρίσκω знаходити
εὐρύς 3 широкий
Εὐρώπη, ης, ἡ Європа
Εὐρώτας, ου, ὁ Еврот, *ріка в Лаконії*
εὐτυχέω бути щасливим
εὐτυχής 2 щасливий
εὐτυχία, ας, ἡ щастя
εὔχομαι просити, благати
ἔφηβος, ου, ὁ ефеб, *юнак, що досяг повноліття*
Ἐφιάλτης, ου, ὁ Ефіальт, *зрадник греків під Фермопілами*
ἐφόδιον, ου, τό дорожні запаси, засоби
ἔφοδος, ου, ἡ підхід, наступ
ἐφοράω наглядати, спостерігати
ἐφορμάω прагнути
ἔχθρα, ας, ἡ ворожнеча
ἐχθρός, οῦ, ὁ ворог
ἔχω мати
ἕως поки

Z

ζάω жити
ζεύγνυμι зв'язувати, з'єднувати, уярмлювати
Ζεύς, Διός, ὁ Зевс, *верховне грецьке божество*
ζηλόω змагатися, прямувати, наслідувати, прагнути
ζηλωτός 3 завидний, чудовий
ζημία, ας, ἡ шкода, кара
ζημιόω шкодити, карати
ζητέω шукати
ζήτησις, εως, ἡ дослідження
ζυγόν, ου, τό ярмо
ζωγρέω брати в полон
ζῷον, ου, τό тварина, жива істота
ζώννυμι опоясувати

H

ᾖ чи
ἤ як, або, ніж; η"- ἤ або - або, чи - чи
ἥβη, ης, ἡ молодий вік, зрілість
ἡγεμονία, ας, ἡ керівництво, гегемонія
ἡγεμών, όνος, ὁ командир, провідник
ἡγέομαι вести, думати, вважати
ἡδέως приємно, радо, мило
ἤδη вже
ἥδομαι радіти, тішитися
ἡδονή, ῆς, ἡ радість, втіха, розкіш, приємність
ἡδύς 3 приємний, милий
ἦθος, εος, τό житло, звичай
ἥκω прибувати
ἡλικιώτης, ου, ὁ ровесник
ἥλιξ, ικος, ὁ ровесник
ἥλιος, ου, ὁ сонце
ἦμαρ, ἤματος, τό день
ἡμέρα, ας, ἡ день
ἥμερος 3 свійський, освоєний
ἡμέτερος 3 наш
ἥμισυς 3 пів; τό ἥμισυ половина
ἧπαρ, ατος, τό печінка
ἤπειρος, ου, ἡ суша, континент
Ἥρα, ας, ἡ Гера, *дружина Зевса*
Ἡρακλῆς, έους, ὁ Геракл, *син Зевса і Алкмени, герой*
ἥρως, ωος, ὁ герой
ἡσυχία, ας, ἡ спокій, безпека
ἥσυχος 2 спокійний, безпечний
ἧττα, ης, ἡ поразка
ἡττάομαι зазнавати поразки
Ἥφαιστος, ου, ὁ Гефест, *син Зевса, бог вогню*

ἦχος, ου, ὁ чутка, поголос
ἠχώ, οῦς ἡ відгомін, ехо

Θ

θᾶκος, οῦ, ὁ місце для сидіння
θάλαττα, ης, ἡ море
Θάλεια, ας, ἡ Талія, *муза, покровителька комедії*
Θαλῆς, οῦ, ὁ Фалес *з Мілета, грецький філософ VI ст.*
θάλλω цвісти, жити
θάνατος, ου, ὁ смерть
θάπτω хоронити
θαῤῥαλέος (θαρσαλέος) відважний, сміливий
θαῤῥαλέως (θαρσαλέως) відважно, сміливо
θαῤῥέω (θαρσέω) бути сміливим
θαυμάζω подивляти, дивуватися
θαυμαστός 3 дивний, чудовий
θεά, ᾶς, ἡ богиня
θεάομαι дивитися
θεατής, οῦ, ὁ глядач
θεῖος 3 божий
θέμις, ιδος, ἡ Феміда, *богиня справедливості*
Θεμιστοκλῆς, έους, ὁ Фемістокл, *афінський полководець V ст.*
θεός, οῦ, ὁ бог
θεοπρόπος, οῦ, ὁ пророк, посол до оракула
θεραπεύω шанувати, служити, лікувати
θεράπων, οντος, ὁ слуга
θερισμός, οῦ, ὁ жнива
θερμός 3 теплий, гарячий
Θερμοπύλαι, ῶν, αἱ Фермопіли, *місце битви спартанців з персами у 480 р.*
θέρος, ους, τό літо
Θερσίτης, ου, ὁ Терсіт, *ахейський воїн*
Θέτις, ιδος, ἡ Фетіда, *мати Ахілла, морська богиня*
Θετταλία, ας, ἡ Фессалія, *область Греції*
Θετταλός, οῦ, ὁ фессалієць
Θῆβαι, ῶν, αἱ Фіви, *місто в Беотії*
Θηβαῖος, ου, ὁ фіванець
θήρ, θηρός, ὁ звір
θήρα, ας, ἡ полюванʼня
θηράω полювати
θηρίον, ου, ὁ звір
θησαυρός, οῦ, ὁ скарб
Θησεύς, έως, ὁ Тесей, *міфічний цар Афін*
θνητός 3 смертний
Θουκυδίδης, ου, ὁ Фукідід (*464-400 рр.*), *грецький історик*
θορυβέω гомоніти, шуміти
Θρᾴκη, ης, ἡ Фракія, *північна область Греції*
Θρᾷξ, Θρᾳκός, ὁ фракієць
Θρασύβουλος, ου, ὁ Фрасібул, *афінянин, який звільнив Афіни від тиранії в 408 р.*
θρασύς 3 хоробрий
θρῆνος, ου, ὁ (похоронний) плач
θρίξ, τριχός, ἡ волос
θρόνος, ου, ὁ крісло, трон
θυγάτηρ, ατρός, ἡ дочка
θυμός, οῦ, ὁ душа, думка, гнів; гордощі
θυμόω гніватися, сердитися
θύω приносити жертву
θῶραξ, ακος, ὁ панцир

I

ἰάομαι лікувати
Ἰάσων, ονος, ὁ Ясон, *міфічний провідник аргонавтів*
ἰατρός, οῦ, ὁ лікар
ἴδιος 3 і 2 власний, приватний
ἱδρύω будувати, споруджувати
ἱερεύς, έως, ὁ жрець
ἱερόν, οῦ, τό храм
ἱερός 3 священний
ἵημι посилати
ἱκανός 3 достатній, відповідний

῾Ικαρος Ікар, *син Дедала, що розбився у польоті до сонця*
ἱκετεύω просити, благати
῞ιλεως, ων милостивий, доброзичливий
῾Ιλιον, ου, τό Іліон, *друга назва Трої*
῾Ιλισός, οῦ, ὁ Ілісс, *ріка в Аттіці*
ἱμάτιον, ου, τό одяг
῞ινα щоб
῾Ιοβάτης, ου, ὁ Іобат, *міфічний цар Лікії*
῾Ιππαρχος, ου, ὁ Гіппарх, *молодший син афінського тирана Пісістрата*
ἱππεύς, έως, ὁ вершник
ἱππεύω їхати на коні
῾Ιππίας, ου, ὁ Гіппій, *старший син афінського тирана Пісістрата*
ἱππικός 3 кінний
῞ιππος, ου, ὁ і ἡ кінь, кобила
ἰσθμός, οῦ, ὁ перешийок
῞ισος 3 рівний
῞ιστημι ставити
ἱστίον, ου, τό полотно, парус
ἱστός мачта
ἰσχυρός 3 сильний, міцний
ἰσχυς, ύος, ἡ сила, міць
ἰσχύω бути сильним
῾Ιταλία, ας, ἡ Італія
ἰχθύς, ύος, ἡ риба
῎ιχνος, ους, τό слід
῾Ιων, ωνος, ὁ іонієць
῾Ιωνία, ας, ἡ Іонія
῾Ιωνικός 3 іонійський

К

Κάδμος, ου, ὁ Кадм, *засновник Фів у Греції*
καθαίρω очищати
καθάπερ зовсім як, так само як
καθαρός 3 чистий
καθέζομαι сідати, сідіти
καθεύδω спати
κάθημαι сидіти
καθίζω саджати
καθίστημι встановлювати, упорядковувати, назначати
καί і, та; τέ - καί і - і, так - як
καινός 3 новий
καίπερ хоч
καιρός, οῦ, ὁ пора, час
Καῖσαρ, αρος, ὁ Цезар
καίω спалювати
κακολογέω обмовляти, лихословити
κακόνους 2 недоброзичливий, ворожий
κακός 3 поганий, злий; τὸ κακόν лихо
κακοῦργος, ου, ὁ злочинець
κακῶς погано
καλέω кликати, називати
κάλλος, ους, τό краса
καλός 3 гарний, красивий
καλύπτω ховати, закривати
Καμβύσης, ου, ὁ Камбіз, *син Кіра Старшого, перський цар у 529-522 рр.*
κάμηλος, ου, ὁ верблюд
κάμνω втомлюватися, мучитися
Καππαδοκία, ας, ἡ Каппадокія, *область у Малой Азії*
Καππάδοξ, οκος, ὁ каппадокієць
Κάρ, Καρός, ὁ карієць
καρπός, οῦ, ὁ плід, фрукт
Καρχηδών, όνος, ἡ Карфаген, *місто у північній Африці*
κατά (з gen.) на, проти, під (з acc.) через, по, після, на
καταβαίνω сходити, виступати
καταβάλλω скидати, спиҳати
κατάβασις, εως, ἡ спуск, відхід
κατάγειος 2 підземний
καταγελάω висміювати
καταγορεύω звинувачувати
κατάγω вести, зводити
καταγωνίζω боротись, перемагати
καταδικάζω засуджувати

καταδύω затоплювати
κατακαίω спалювати
καταλαμβάνω схоплювати
καταλείπω залишати
καταλύω розв'язувати, закінчувати, руйнувати, нищити
κατανοέω пізнавати, помічати
καταπαύω переривати, спиняти
καταπέμπω посилати, зсилати
καταπηδάω зіскакувати
καταπίπτω падати, кидатись
καταρρίπτω скидати
κατασκευάζω підготовляти, будувати
κατασκευή, ῆς, ἡ оснащення, знаряддя
καταστόρνυμι устилати, укладати, *перен.* убивати
καταστρέφω повертати, обертати, *med.* підкоряти
κατασφάζω убивати
κατατίθημι поміщати, хоронити
καταφεύγω утікати, уникати
καταφρονέω гордувати
καταφυγή, ῆς, ἡ притулок, сховище
καταψηφίζομαι засуджувати, виносити вирок
κατείργω стримувати, замикати
κατεσθίω з'їдати
κατέχω стримувати, займати
κατήγορος, ου, ὁ обвинувач
κατοικτείρω співчувати
κατόπτρον, ου, τό дзеркало
Καύκασος, ου, ὁ Кавказ
καυχάομαι хвалитись
κεῖμαι лежати
κελεύω наказувати, веліти
κενός 3 порожній, пустий
κέντρον, ου, τό жало, голка
Κένταυρος, ου, ὁ Кентавр, *міфічний напівкінь-напівлюдина*
κεράννυμι змішувати
κέρας, ατος (κέρως), τό ріг, фланг
κεραυνός οῦ ὁ грім
Κέρβερος, ου, ὁ Кербер (Цербер), *триголовий пес в Аїді*
κερδαίνω заробляти, користати
κέρδος, ους, τό користь, зиск
κεφαλή, ῆς, ἡ голова
κήδομαι старатися, дбати
κηρός, οῦ, ὁ віск
κήρυγμα, ατος, τό повідомлення, наказ
κῆρυξ,υκος, ὁ вісник, глашатай
κηρύττω повідомляти, сповіщати
κῆτος, εος, τό кит, морське чудовисько
Κηφισός, οῦ, ὁ Кефіс, *ріка в Аттиці*
κιθαρίζω грати на кіфарі
κιθαρῳδός, οῦ, ὁ кіфаред
Κικέρων, ωνος, ὁ Цицерон, *римський оратор*
Κιλικία, ας, ἡ Кілікія, *область у південно-східній частині Малої Азії*
Κίμων, ωνος, ὁ Кімон (*504-449 рр.*), *син Мільтіада, афінський полководець*
κινδυνεύω наражатися на небезпеку
κίνδυνος, ου, ὁ небезпека
κινέω рухатися
Κίρκη, ης, ἡ Кірка (Цірцея), *чарівниця на острові Еea*
κλαίω плакати
κλείς, κλειδός, ἡ ключ
κλείω зачиняти
Κλεομένης, ους, ὁ Клеомен, *спартанський цар у 520-491 рр.*
κλέος, ους, τό слава
κλέπτης, ου, ὁ злодій
κλέπτω красти
κληρωτός 3 вибраний за жеребом
κλοπή, ῆς, ἡ крадіжка
κλυτός 3 і 2 славний
κνημίς, ῖδος, ἡ кнеміда, наколінник
κοιμάω укладати спати, усипля-

ти, *pass.* лягати спати, засинати, спати
κοινῇ спільно
κοινός 3 спільний; τὰ κοινά державні справи
κολάζω карати
κόλαξ, ακος, ὁ підлабузник
κόλασις, εως, ἡ кара
κολοιός, οῦ, ὁ галка
Κολχίς, ίδος, ἡ Колхіда, *область у Закавказзі*
Κόλχος, ου, ὁ колх, *житель Колхіди*
κομίζω нести, приносити
κοπίς, ίδος, ἡ ніж, перська шабля
κόραξ, ακος, ὁ крук
Κορίνθιος, ου, ὁ корінфський
Κόρινθος, ου, ἡ Корінф
κόρυς, υθος, ἡ шолом
κορυφή, ῆς, ἡ вершина
κοσμέω прикрашати
κόσμος, ου, ὁ прикраса, лад, світ
κοῦφος 3 лагідний, спокійний
κούφως легко, спокійно
κράνος, ους, τό шолом
κρατέω мати силу, володіти, панувати, перемагати
κρατήρ, ῆρος, ὁ збанок, кратер
κράτος, ους, τό сила, влада; ἀνὰ κράτος щосили
κραυγή, ῆς, ἡ крик, гомін
κρέας, ατος, τό м'ясо
κρέμαμαι висіти
κρεμάννυμι вішати
κρεουργέω розрізати м'ясо на куски
Κρέων, οντος, ὁ Креонт, *цар Фів*
Κρής, Κρητός, ὁ крітянин
Κρήτη, ης, ἡ Кріт, *острів у Егейському морі*
κριθή, ῆς, ἡ ячмінь
κρίνω судити, вважати
κριός, οῦ, ὁ баран
κρίσις, εως, ἡ суд, вирок, рішення
κριτής, οῦ, ὁ суддя
Κροῖσος, ου, ὁ Крез, *багатий цар Лідії у Малій Азії*
κρόκος, ου, ὁ крокус, шафран
Κρόνος, ου, ὁ Кронос, *син Урана і Геї, батько Зевса*
κροτέω з шумом бити, аплодувати
κρύπτω ховати, скривати
κρύσταλλος, ου, ὁ крига, гірський кришталь
κρύφα потайки
κτάομαι набувати
κτῆμα, ατος, τό набуток, маєток
κτῆσις, εως, ἡ набуток, майно
κτείνω убивати
κτίζω засновувати, будувати
κυβερνήτης, ου, ὁ керманич
κῦδος, ους, τό слава, прикраса
Κυκλάδες, ων, αἱ Кіклади, *острови в Егейському морі*
κύκλος, ου, ὁ коло
Κύκλωψ, ωπος, ὁ Кіклоп (Циклоп), *одноокий велетень*
κύλιξ, ικος, ἡ чаша
κῦμα, ατος, τό хвиля
κύπτω нахилятись
κύριος 3 панівний
Κῦρος, ου, ὁ Кір *Молодший, брат перського царя Артаксеркса, загинув у 401 р.;* Кір *Старший, син Камбіза, засновник Перської держави, царював у 559-529рр.*
κύων, κυνός, ὁ і ἡ собака
κωλύω спиняти, перешкоджати
κώμη, ης, ἡ село
κωμῳδία, ας, ἡ комедія
κώπη, ης, ἡ ручка весла

Λ

λαβύρινθος, ου, ὁ лабіринт
λαγώς, ώ, ὁ заяць
λάθρᾳ таємно
Λάκαινα, ης, ἡ спартанка

Λακεδαιμόνιος, ου, ὁ спартанець, лакедемонець
λαλέω балакати, базікати
λαμβάνω брати, хапати
λαμπάς, άδος, ἡ факел
λανθάνω ховати(ся), *med.-pass.* забувати
λέαινα, ης, ἡ левиця
λέγω говорити, називати
λεία, ας, ἡ здобич
λειμών, ῶνος, ὁ луг
λείπω залишати, покидати
λεπτός 3 тонкий, ніжний, малий
λέων, οντος, ὁ лев
Λεωνίδας, ου, ὁ Леонід, *цар Спарти, загинув у 480 р. під Фермопілами у битві з персами*
λεώς, ώ, ὁ народ
λήθη, ης, ἡ забуття
Λήθη, ης, ἡ Лета, *ріка в Аїді, що надавала забуття*
λῃστής, οῦ, ὁ розбійник
Λητώ, οῦς, ἡ Латона, *мати Аполлона та Артеміди*
λίαν дуже, надто
Λιβύη, ης, ἡ Лівія, *південна Африка чи область у ній*
Λιβύς, ύος, ὁ лівієць
λιγυρός 3 стонучий, гучний, дзвінкий
λίθος, ου, ὁ камінь
λιθοτομία, ας, ἡ каменоломня
λιμήν, ένος, ὁ пристань, гавань
λίμνη, ης, ἡ озеро, став
λιμός, οῦ, ὁ голод
λίνον, ου, τό льон, нитка
λιπαρός 3 грубий, дорідний
λιτότης, ητος, ἡ простота, скромність
λογίζομαι вважати, думати
λόγος, ου, ὁ слово, мова, розмова, оповідання, доказ, розум
λόγχη, ης, ἡ спис, загін списоносців
λοιδορέω лаяти, зневажати
λοιμός, οῦ, ὁ зараза, пошесть
λοιπός 3 останній, решта
λοχαγός, οῦ, ὁ сотник, командир загону
Λυδία, ας, ἡ Лідія, *країна в Малій Азії*
λύκος, ου, ὁ вовк
Λυκοῦργος, ου, ὁ Лікург, *спартанський законодавець IX ст.*
λυπέω засмучувати
λύρα, ας, ἡ ліра
Λύσανδρος, ου, ὁ Лісандр, *спартанський полководець 407-394 рр.*
Λυσίας, ου, ὁ Лісій (*бл. 458 - бл. 378 рр.*), *аттічний оратор*
λυσιτελής 2 корисний
λύχνος, ου, ὁ світильник
λύω розв'язувати, звільняти
λωτός, οῦ, ὁ лотос

M

μάθημα, ατος, τό наука
μαθητής, οῦ, ὁ учень
μαίνομαι божеволіти
μάκαρ, αρος щасливий
μακαρίζω вважати щасливим, величати
μακάριος 3 щасливий, блаженний
Μακεδονία, ας, ἡ Македонія
Μακεδών, όνος, ὁ македонянин
μακρός 3 великий, довгий
μάλα дуже, вельми; μᾶλλον більше; μάλιστα особливо
μανθάνω учитися
μαντεῖον, ου, τό пророцтво
μαντεύομαι ворожити, пророкувати
μάντις, εως, ὁ ворожбит
Μαραθών, ῶνος, ὁ Марафон, *поселення близько Афін, місце битви між афінськими і перськими військами у 490 р.*

μαραίνω гасити, губити, гинути, *pass.* згасати
μαρτυρέω свідчити
μάρτυς, υρος, ὁ і ἡ свідок
Μασσαγέται, ων, οἱ массагети, *кочове плем'я в області Каспійського та Аральського морів*
μαστιγόω бити
μάταιος 3 даремний
μάτην дарма
μάχαιρα, ας, ἡ ніж, кинджал
μάχη, ης, ἡ битва
μάχιμος, ου, ὁ воїн
μάχομαι боротися
μέγα дуже, конче
μεγαλοπρεπής 2 величавий, щедрий, світлий
μεγαλοπρεπῶς величаво, щедро, великодушно
μέγας, μεγάλη, μέγα великий
μέγεθος, ους, τό величина
Μέδουσα, ης, ἡ Медуза, *найстрашніша з горгон*
μεθίημι відпускати
μεθίστημι змінювати, переконувати, удаляти
μεθύω п'яніти
μέλας, μέλαινα, μέλαν чорний
μελετήριον, ου, τό місце для вправ
μέλι, ιτος, τό мед
μέλιττα, ης, ἡ бджола
μέλλω задумувати, мати намір, належати; μέλλει має бути, чекає, передбачається; τὸ μέλλον майбутнє
μέλω бути предметом турбот, займати, турбуватися; μέλει μοί τινος для мене важливе щось, я турбуюся про щось, я зайнятий чимось
Μελπομένη, ης, ἡ Мельпомена, *муза трагедії*
μέμφομαι дорікати, лаяти
μέν авже ж *(звичайно не перекладається)*
μέντοι дійсно, однак
μένω залишатись, оставатися
μέρος, ους, τό частина
μέσος 3 середній
μεστός 3 повний, достатній
μετά (з gen.) з, між (з acc.) по, після
μεταβάλλω змінювати, відвертати
μεταβολή, ῆς, ἡ зміна, чергування
μεταδίδωμι уступати, передавати
μεταλάττω змінювати
μέταλλον, ου, τό копальня, метал
μετανοέω передумувати, жалкувати, розкаюватись
μεταξύ (з gen.) між, серед
μεταπέμπω посилати по когось, викликати
μεταστρέφω повертати, відвертати
μεταφέρω переносити, змінювати
μετέχω мати долю, брати участь
μετρίως помірно, вміру
μέτρον, ου, τό міра
μέτωπον, ου, τό чоло
μέχρι (з gen.) аж, аж до
μή не, щоб не
μηδέ ані, ані навіть
Μήδεια, ας, ἡ Медея, *дочка Ета, царя Колхіди, дружина Ясона*
μηδείς, μηδεμία, μηδέν ніхто, жодний; ні один
μηδέποτε ніколи
Μηδία, ας, ἡ Мідія, *країна в Малій Азії*
μήν дійсно, справді
μήν, μηνός, ὁ місяць
μήποτε ніколи
μήτηρ, τρός, ἡ мати
μηχανάομαι хитрувати, задумувати

μικρός 3 малий
Μίλητος, ου, ἡ Мілет, *місто у Карії, в Малой Азії*
Μιλτιάδης, ου, ὁ Мільтіад, *переможець над персами під Марафоном у 490 р.*
μιμέομαι наслідувати
μιμνῄσκω пригадувати; μέμνημαι (pf. med.) пам'ятати
Μίνως, Μίνω, ὁ Мінос, *міфічний цар острова Кріта*
Μινώταυρος, ου, ὁ Мінотавр, *чудовисько на острові Кріт*
μισέω ненавидіти
μισθός, ου, ὁ платня
μισθοφόρος 2 найманий
μνᾶ, μνᾶς, ἡ міна, *грошова одиниця в Афінах, містила 100 драхм*
μνῆμα, ατος, τό пам'ятник, могила
μόλις ледве
μολύνω опоганювати
μόνος 3 одинокий, сам; οὐ μόνον - ἀλλὰ καί не тільки - але й також
μορφή, ῆς, ἡ постать, вигляд, форма
Μοῦσα, ης, ἡ Муза; *Музи - дочки Зевса, покровительки наук і мистецтв*
Μουσεῖον, ου, τό Мусей, *1) святилище Муз; 2) філософська школа з книгосховищем*
μουσικός 3 музичний, освічений у мусичних мистецтвах *(особливо у музиці та поезії)*
μοχθηρός 3 нещасний, убогий
μῦθος, ου, ὁ слово, казка, міф
μυῖα, ας, ἡ муха
μύκης, ητος, ὁ гриб
μυριάς, άδος, ἡ міріада, десять тисяч
μυρίος 3 і 2 десять тисяч, численний, незмірний; οἱ Μύριοι Десять Тисяч *(законодавче зібрання)*
μύρμηξ, ηκος, ὁ мураха

N

ναί (νή) так, дійсно так, очевидно
νάρκισσος, ου, ὁ нарцис
ναύαρχος, ου, ὁ начальник корабля або флоту
ναυμαχία, ας, ἡ морська битва
ναῦς, νεώς, ἡ корабель, судно
ναύτης, ου, ὁ моряк, матрос
ναυτικός 3 корабельний, морський
νεανίας, ου, ὁ юнак
νεανίσκος, ου, ὁ юнак
Νεῖλος, ου, ὁ Ніл, *ріка в Єгипті*
νεκρός 3 мертвий
Νέστωρ, ορος, ὁ Нестор, *цар Пілоса в Мессенії*
νεώς, ώ, ὁ (ναός) храм
νῆσος, ου, ἡ острів
νίζω мити
νικάω перемагати
νίκη, ης, ἡ перемога
Νίκη, ης, ἡ Ніка, *богиня перемоги у греків*
Νικίας, ου, ὁ Нікій, *афінський полководець першої половини Пелопонеської війни; страчений у 413 р.*
Νιόβη, ης, ἡ Ніоба, *дружина Амфіона, царя Фів*
νοέω спостерігати, помічати, думати
νομάς, άδος, ὁ пастух, кочівник
νομή, ῆς, ἡ пасовисько
νομίζω думати, гадати, вважати
νόμιμος 3 і 2 прийнятний, згідний із звичаєм, законний
νόμισμα, ατος, τό звичай, монета

νομοθέτης, ου, ὁ законодавець
νόμος, ου, ὁ право, закон
νοσέω хворіти
νόσος, ου, ἡ хвороба
νοῦς, νοῦ, ὁ розум, розсудок
νυμφεύω виходити заміж, женитися
νῦν тепер
νύξ, νυκτός, ἡ ніч

Ξ

ξενηλασία, ας, ἡ вигнання чужинців
ξενίζω приймати як гостя, пригощати
ξένος 3
ξένος, ου, ὁ чужий, гостинний чужинець, гість, найманий воїн
Ξενοφῶν, ῶντος, ὁ Ксенофонт *(431-353 рр.), грецький історик*
Ξέρξης, ου, ὁ Ксеркс, *перський цар у 485-465 рр.*
ξίφος, ους, τό меч
ξόανον, ου, τό статуя
ξύλον, ου, τό поліно, дерево
ξυλεύομαι рубати, стинати, зрізувати
ξυρέω стригти

О

ὁ, ἡ, τό *артикль (не перекладається);* ὁ μέν - ὁ δέ один - другий; ὁ δέ а він
ὀβολός, οῦ, ὁ обол *(дрібна монета)*
ὅδε, ἥδε, τόδε цей, ця, це
ὁδοιπόρος, ου, ὁ подорожній
ὁδός, οῦ, ἡ дорога, шлях
ὀδούς, όντος, ὁ зуб
ὀδύρομαι сумувати, страждати
Ὀδυσσεύς, έως, ὁ Одіссей, *цар острова Ітаки*
ὄζω пахнути
ὄθεν звідки
οἶδα (pf.-praes.) знати
Οἰδίπους, οδος, ὁ Едіп, *цар Фів*
οἰκεῖος 3 домашній
οἰκέτης, ου, ὁ слуга
οἰκέω жити, проживати
οἰκία, ας, ἡ житло, дім
οἴκοι вдома
οἶκος, ου, ὁ дім, господарство, майно
οἰκτίρω милосердитися
οἶμαι (οἴομαι) думати
οἰμώζω кричати, голосити
οἷος 3 який; οἷός τέ εἰμι можу; οἷόν τέ ἐστι можна
οἷς, οἰός, ὁ і ἡ вівця
ὀϊστός, οῦ, ὁ стріла
οἴχομαι відходити
ὀκνέω зволікати, вагатися, лякатися
ὄλβιος 3 щасливий
ὄλεθρος, ου, ὁ загибель
ὀλιγαρχία, ας, ἡ олігархія
ὀλίγος 3 малий, незначний, нечислений
ὀλισθάνω сковзатися
Ὄλυμπία, ας, ἡ Олімпія, *місто в Еліді на Пелопоннесі*
Ὀλυμπιακός 3 олімпійський
Ὀλυμπιάς, άδος, ἡ Олімпіада, *1) рік Олімпійських ігор і чотирирічний період між ними; 2) Олімпійські ігри*
ὀλυμπιονίκης, ου, ὁ переможець на Олімпійських іграх
Ὅμηρος, ου, ὁ Гомер, *автор поем "Іліада" і "Одіссея"*
ὁμιλέω товаришувати, спілкуватися, бесідувати
ὁμιλία, ας, ἡ дружба, товариство, спілкування, бесіда
ὄμνυμι клятися, присягати
ὅμοιος 3 рівний, подібний
ὁμοιόω порівнювати, уподібнювати

ὁμοίως рівно, однаково, подібно
ὁμολογέω погоджуватися
ὁμόνοια, ας, ἡ згода
ὁμοῦ разом, водночас
ὅμως все-таки, однак
ὄναρ, ὀνείρατος, τό сон
√ὀνειδίζω зневажати, закидати
ὀνίνημι приносити користь
ὄνομα, ατος, τό ім'я, назва
ὀνομάζω називати
ὀνομαστί поіменно
ὄνος, ου, ὁ і ἡ осел
ὄνυξ, υχος, ὁ ніготь, пазур
ὀξύς 3 гострий
ὅπῃ туди, куди; так, як; доки, як
ὄπισθεν ззаду
ὁπλίζω озброювати
ὁπλίτης, ου, ὁ важкоозброєний
ὅπλον, ου, τό зброя
ὅποι куди, куди-небудь
ὁποῖος 3 який
ὁπόσος 3 який великий
ὁπόταν (ὁπότ' ἄν) коли
ὁπότε коли, скоро, як
ὁπότερος 3 котрий із двох
ὅπου де
ὀπτάω пекти, смажити
ὅπως як, щоб
ὁπωσοῦν як-небудь
ὁράω бачити, дивитися
ὀργή, ῆς, ἡ гнів
ὀργίζομαι гніватися
ὀρέγω простягати, *med.* прагнути
ὀρθός 3 прямий, простий, справедливий
ὀρθῶς справедливо, влучно
ὁρίζω обмежувати, визначати, встановлювати
ὅρκος, ου, ὁ присяга
ὁρμάω спонукати, рухати
ὅρμος, ου, ὁ 1) цеп, намисто; 2) якір, кітва
ὄρνις, ιθος, ὁ і ἡ птах
ὄρος, ους, τό гора
Ὀρφεύς, έως, ὁ Орфей, *міфічний співець, поет*
ὀρχέομαι танцювати
ὅς, ἥ, ὅ який, яка, яке, що
ὅσος 3 який великий, скільки
ὅσπερ, ἥπερ, ὅπερ який-то, яка-то, яке-то, котрий, -ра, -ре саме
ὅστις, ἥτις, ὅτι котрий, -ра, -ре, хто-небудь, що-небудь
ὀστρακισμός, οῦ, ὁ остракізм, засудження на вигнання
ὀσφραίνομαι нюхати
ὅταν (ὅτε ἄν) коли
ὅτι що, тому що
οὐ (οὐκ, οὐχ) не
οὗ де
οὐδαμά (οὐδαμῇ, οὐδαμοῦ) ніде, ніколи
οὐδέ ані
οὐδείς, οὐδεμία, οὐδέν ніхто, жодний, -на, -не
οὐδέποτε ніколи
οὐδέτερος 3 жодний з двох
οὐκέτι вже ні
οὖν отже
οὔποτε ніколи
οὐρά, ᾶς, ἡ хвіст
Οὐρανία, ας, ἡ Уранія, *1)"Небесна", епітет Афродіти; 2) муза, покровителька астрономії*
οὐράνιος 3 і 2 небесний
οὐρανός, οῦ, ὁ небо
οὖς, ὠτός, τό вухо
οὐσία, ας, ἡ майно, існування, сутність
οὔτε - οὔτε ані - ані
οὔτοι справді ні
οὗτος, αὕτη, τοῦτο цей, ця, це
οὕτω(ς) так, таким чином
ὀφείλω бути винним, зобов'язаним, завдячувати
ὀφθαλμός, οῦ, ὁ око
ὄφις, εως, ὁ гадюка, змія
ὀφλισκάνω бути засудженим, винним

ὀχέω нести, везти, переносити
ὄχθη, ης, ἡ берег
ὄψις, εως, ἡ вигляд, обличчя

П

πάγη, ης, ἡ пастка
πάθος, ους, τό пристрасть, біль
παιδαγωγός, οῦ, ὁ учитель, супровідник до школи
παιδεία, ας, ἡ виховання, культура
παιδεύω виховувати, навчати
παίζω гратися
παῖς, παιδός, ὁ і ἡ дитя, хлопчик, дівчина, син, дочка
παίω бити
πάλαι давно, колись
παλαιός 3 давній, древній; τὸ παλαιόν давно, колись
παλαίω перемагати, поборювати
πάλη, ης, ἡ гімнастична боротьба
πάλιν знов, назад
πάμπολυς, παμπόλλη, πάμπολυ дуже числений, величезний
πανταχόθεν зі всіх сторін
πανταχοῦ всюди, скрізь
παντελῶς зовсім, цілком
παντοῖος 3 різний, всякий
πάντως цілком, зовсім
πάνυ, πάνυ γε дуже так, без сумніву
πάππος, ου, ὁ дід
παρά (з gen.) від, з боку (з dat.) при, в (з acc.) до, вздовж, проти
παραβαίνω переходити, минати
παραβοηθέω допомагати
παραγίγνομαι прибувати, з'являтися
παραγγέλλω доносити, повідомляти
παράγγελμα, ατος, τό повідомлення, наказ
παράδειγμα, ατος, τό приклад, зразок, взірець
παράδεισος, ου, ὁ парк, зоопарк
παραδέχομαι отримувати, приймати
παραινέω доручати, радити
παραιτέομαι просити, благати
παρακαίριος 2 невчасний
παρακαλέω кликати, викликати
παραλαμβάνω хапати, забирати
παραλόομαι купатися разом
παραπλήσιος 3 схожий, подібний
παρασάγγης, ου, ὁ парасанг, *міра довжини, бл. 5,5 км*
παρασκευάζω готувати
παραστάτης, ου, ὁ той, хто стоїть поряд у строю, товариш
πάρειμι бути присутнім; παρών, παροῦσα, παρόν присутній
παρέρχομαι минати, йти мимо
παρέχω постачати, надавати
παρθένος, ου, ἡ дівчина
παρίημι уступати, залишати, нехтувати, уступати
Πάρις, ιδος, ὁ Паріс, *син Пріама, царя Трої*
Παρνασσός, οῦ, ὁ Парнас, *гора у Фокіді, де перебували музи*
παροιμία, ας, ἡ прислів'я
παροξύνω спонукати, заохочувати
παῤῥησία, ας, ἡ сміливість
πᾶς, πᾶσα, πᾶν весь, вся, все; кожний, всякий,
πάσχω терпіти, страждати
πατήρ, τρός, ὁ батько
πατρίς, ίδος, ἡ батьківщина
Πάτροκλος, ου, ὁ Патрокл, *друг Ахілла*
πατρῷος 3 і 2 батьківський
Παυσανίας, ου, ὁ Павсаній, *спартанський цар і полководець при Платеях у 479 р.*
παύω спиняти, переривати
πεδίον, ου, τό рівнина, поле, нива

πεζεύω йти пішки
πεζικός 3 пішоходний; τὸ πεζικόν піхота
πεζός 3 піший; τὸ πεζόν піхота
πειθαρχία, ας, ἡ слухняність
πείθω замовляти, перконувати; πείθομαι слухатися
πεινάω голодувати, бути голодним
πεῖρα, ας, ἡ випробування
Πειραιεύς, εως, ὁ Пірей, *порт недалеко від Афін*
πειράομαι пробувати, намагатися
πειρατής, οῦ, ὁ пірат
Πεισίστρατος, ου, ὁ Пісістрат, *афінський тиран 560-527 рр.*
πέλαγος, ου, τό море
πέλεκυς, εως, ὁ сокира
Πελοπίδας, ου, ὁ Пелопід, *фіванський полководець, загинув у битві при Кіноскефалах 364 р.*
Πελοπόννησος, ου, ἡ Пелопоннес
πελταστής, οῦ, ὁ легкоозброєний
πέμπω посилати
πένης, ητος (ὁ) бідний, убогий
πενία, ας, ἡ бідність, нужда
πένταθλον, ου, τό п'ятиборство
πέπλος, ου, ὁ покривало
περαίνω закінчувати, завершати
περί (з gen.) про, за
(з dat.) задля
(з acc.) около, біля, щодо
περιάγω обводити, повертати, приводити
Περιάνδρος, ου, ὁ Періандр, *тиран Коринфа у 625-585 рр., один із "семи мудреців"*
περιάπτω накликати, завдавати
περιβάλλω накидати, одягати
περιγίγνομαι перевищувати
περιέχω обнімати, вміщати
περιΐστημι ставити навколо, обступати
Περικλῆς, έους, ὁ Перікл, *славний афінський політик, помер у 429 р.*
περίοδος, ου, ἡ обсяг, круг
περίοικος, ου, ὁ житель сусідних місць, сусід; періек *(лаконський житель, що мав громадські, але не мав політичних прав)*
περιουσία, ας, ἡ достаток, багатство
περίπλους, ου, ὁ об'їзд по морю
περιτίθημι обкладати, надягати, приєднувати
περιτρώγω обгризати
περιττός 3 надзвичайний, надмірний
περιφέρω обносити, розносити
Περσεφόνη, ης, ἡ Персефона, *дружина Плутона, царя Аїду*
Πέρσης, ου, ὁ перс
πέτομαι літати
πέτρα, ας, ἡ скеля
Πήγασος, ου, ὁ Пегас, *міфічний крилатий кінь*
πηγή, ῆς, ἡ джерело
πήγνυμι встромляти, сковувати (кригою), укріплювати
πηδάω стрибати
πήδημα, ατος, τό стрибок
Πηλεύς, έως, ὁ Пелей, *батько Ахілла*
πήρα, ας, ἡ торба
πήρωσις, εως, ἡ каліцтво
πιέζω натискати, тіснити
πικρός 3 гіркий, прикрий
πιμελής 2 повний, жирний
πίμπλημι наповнювати
πίμπρημι палити
πίναξ, ακος, ὁ дошка, таблиця, карта
Πίνδαρος, ου, ὁ Піндар (*бл. 522-442 рр.*), *грецький ліричний поет*
πίνω пити
πίπτω падати, гинути
πιστεύω вірити, довіряти

πίστις, εως, ἡ віра, вірність
πιστός 3 вірний
Πιττακός, οῦ, ὁ Піттак *(VII-VI ст.) з Мітілени на Лесбосі, політичний діяч, один із "семи мудреців"*
πίτυς, υος, ἡ сосна
πλανάομαι блукати
Πλαταιαί, ῶν, αἱ або Πλάταια, ας, ἡ Платеї, *місто в Беотії, місце перемоги греків над персами у 479 р.*
πλάττω творити, вироблювати, видумувати
Πλάτων, ωνος, ὁ Платон *(429-348 рр.), грецький філософ*
πλέθρον, ου, τό плетр, *міра довжини, 30,83 м*
πλεονέκτης 2 самовпевнений, користолюбивий
πλεονεξία, ας, ἡ жадібність
πλέω плисти, плавати
πληγή, ῆς, ἡ удар
πλῆθος, ους, τό велика кількість
πλήν (з gen.) крім, за винятком
πλήρης 2 повний, багатий
πληρόω наповнювати
πλησιάζω наближатися
πλησίον близько
πλήττω бити
πλοῖον, ου, ὁ судно, корабель
πλοῦς, οῦ, ὁ плавання
πλούσιος 3 багатий
πλουτέω багатіти
πλουτίζω збагачувати
πλοῦτος, ου, ὁ багатство
Πλούτων, ωνος, ὁ Плутон, *бог підземного царства*
πνέω дути
πόθεν звідки
πόθος, ου, ὁ бажання, тоска
ποῖ куди, доки
ποιέω робити, створювати, виготовляти
ποίημα, ατος, τό твір, поема, вірш
ποιητής, οῦ, ὁ поет
ποικίλος 3 різнобарвний, строкатий
ποινή, ῆς, ἡ кара, відплата
ποῖος 3 який, що за один
πολεμέω воєвати, боротися
πολεμικός 3 ворожий, воєнний
πολέμιος 3 ворожий
πολέμιος, ου, ὁ ворог
πόλεμος, ου, ὁ війна
πολιορκέω облягати
πολιορκία, ας, ἡ облога
πόλις, εως, ἡ місто
πολιτεία, ας, ἡ державний устрій, держава
πολίτης, ου, ὁ громадянин
πολλάκις часто
πολυμαθία, ας, ἡ велика вченість
Πολύμνια, ας, ἡ Полімнія, *муза ліричної поезії та гімнів*
πολύ дуже
πολύς, πολλή, πολύ численний, -на, -не, великий, -ка, -ке, багато
πολυτελής 2 дорогоцінний, розкішний
πομπεῖον, ου, τό помпейон, *місце в Афінах, де зберігалася начиння й оздоби для урочистих процесій*
πονέω працювати, трудитися
πονηρία, ας, ἡ зло, підлість
πονηρός 3 підлий, поганий
πόνος, ου, ὁ труд, праця, мука, труднощі
πόντος, ου, ὁ море
πορεύομαι йти, мандрувати
πορθέω нищити, руйнувати
πορίζω доставляти, постачати
πόρος, ου, ὁ брід, перехід, засіб для життя, доход
Ποσειδῶν, ῶνος, ὁ Посейдон, *бог морів та вод*
πόσος 3 який великий
πότε коли
ποτέ колись

πότερος 3 котрий з двох; πότερον - ἤ чи - чи
ποτόν, οῦ, τό напій
ποῦ де
πού десь
πούς, ποδός, ὁ нога, стопа
πρᾶγμα, ατος, τό діло, справа
πρᾶξις, εως, ἡ діло, діяння, поступок
πράττω робити, виконувати; εὖ πράττω бути щасливим; κακῶς πράττω бути нещасним; τί πράτεις як поживаєш?
πρέπω годитися, відповідати
πρέσβυς, εος, ὁ старик; πρεσβύτερος старший; οἱ πρέσβεις посли
πρηνής 2 той, що впав *або* лежить долілиць, похилий
Πρίαμος, ου, ὁ Пріам, *цар Трої*
πρίν раніш ніж, заки
πρό (з gen.) перед, за
προαγορεύω провіщати, попереджати, заповідувати
προάγω вести наперед
προβάλλω кидати, виставляти
πρόβατον, ου, ὁ вівця
πρόγονος, ου, ὁ родич, предок
προδίδωμι зраджувати
προδοσία, ας, ἡ зрада
προδότης, ου, ὁ зрадник
πρόθυμος 2 охочий, радий
προθύμως радо, охоче
προΐημι відправляти, відпускати, втрачати, нехтувати
προΐστημι ставити *і* ставати на чолі, переважати
πρόκριτος 2 раніше вибраний
Προμηθεύς, έως, ὁ Прометей, *син титана Япета, батько Девкаліона*
προνοέω бути передбачливим
προοίμιον, ου, τό вступ
προπέμπω висилати наперед
πρός (з gen.) від, з боку, в (з dat.) в, при (з acc.) до, на, для
προσαγορεύω промовляти, називати
προσάγω приводити
προσάπτω прикріпляти
προσβατός 2 приступний
προσβλέπω споглядати, дивитися
προσδέω 1) прив'язувати; 2) ще мати потребу, ще бажати, ще просити
προσεθίζω привчати
προσέχω приводити, прибувати, звертати
προσήκω доходити, відповідати; προσήκων близький
πρόσθεν спереду
προσίημι допускати, приймати
πρόσοδος, ου, ἡ підхід, прибуток
προσπελάζω наближати, наближатися
προσποιέω дороблять, *med.* удавати, прикидатися
προστάττω доручати, наказувати
προστίθημι докладати, збільшувати
προσφοιτάω відвідувати
πρόσωπον, ου, τό обличчя
προτείνω протягати, пропонувати, задавати
πρότερον раніше
πρότερος 3 попередній, давній
πρόχειρος 2 готовий, сповнений рішучості
πρῷ (πρωΐ) рано
πρωτεύω бути першим
πρῶτος 3 перший
πτερόν, οῦ, τό крило
πτέρυξ, υγος, ἡ крило
πτηνός 3 і 2 пернатий, крилатий
πτωχός 3 і 2 убогий, бідний
πυγμή, ῆς, ἡ кулак, кулачний бій

Πυθαγόρας, ου, ὁ Піфагор (*VI ст.*), *грецький філософ*
Πυθέας, ου, ὁ Піфей (*IV ст.*), *афінський оратор*
Πύλιος, ου, ὁ 1) пілоський; 2) пілосець
Πύλος, ου, ἡ Пілос, *місто в Мессенії*
πύλη, ης, ἡ брама, ворота
πυνθάνομαι розпитувати, довідуватися
πῦρ, πυρός, τό вогонь
πυρά, ᾶς, ἡ вогнище, багаття
πυρόω запалювати
Πύῤῥος, ου, ὁ Пірр, *цар Епіру, загинув при облозі Аргоса у 272 р.*
πωλέω продавати
πώποτε *(для підсилення заперечення)* коли б то не було, зовсім ніколи; *(у запитальних, умовних і відносних реченнях)* коли-небудь
πῶς як, яким чином

Ρ

Ῥαδάμανθυς, υος, ὁ Радамант, *син Зевса, цар Кріта, один з трьох суддів у підземному царстві*
ῥᾴδιος 3 легкий
ῥᾳδίως легко
ῥᾳθυμία, ας, ἡ легковажність, безтурботність
ῥᾴθυμος 2 легковажний, безтурботний
ῥαπίζω бити
ῥαψῳδός, οῦ, ὁ рапсод, автор епічних поем
Ῥέμος, ου, ὁ Рем, *брат Ромула*
ῥεῦμα, ατος, τό течія, ріка
ῥέω пливти, текти
ῥήγνυμι рвати, ламати
ῥῆμα, ατος, τό слово, мова
ῥῆσις, εως, ἡ мова, слова
ῥητορικός 3 риторичний; ἡ ῥητορική (τέχνη) красномовство
ῥήτωρ, ορος, ὁ промовець
ῥιγόω мерзнути
ῥίζα, ας, ἡ корінь, підніжжя
ῥίπτω кидати
ῥίς, ῥινός, ἡ ніс, *у мн.* ніздрі
ῥόδον, ου, τό троянда
Ῥόδος, ου, ἡ Родос, *острів біля південно-західного узбережжя Малої Азії*
ῥόπαλον, ου, τό палиця
Ῥωμαῖος, ου, ὁ римлянин, *пізн.* візантієць
ῥώμη, ης, ἡ сила, міць
Ῥωμύλος, ου, ὁ Ромул, *брат Рема*
ῥώννυμι укріплювати, бути сильним, здоровим; ἔῤῥωσο будь здоров!

Σ

Σαλαμίς, ῖνος, ἡ Саламін, *острів недалеко від Афін*
σάλπιξ, ιγγος, ἡ труба, сурма
Σάμος, ου, ἡ Самос, *острів біля іонічного узбережжя Малої Азії*
σάνις, ίδος, ἡ дошка, таблиця
σατράπης, ου, ὁ сатрап
σαφῶς очевидно, ясно, явно, точно
σαφής 2 ясний, чіткий, зрозумілий
σαφηνῶς = σαφῶς
σβέννυμι гасити, *pass.* гаснути
σέβομαι соромитися, шанувати
σεισάχθεια, ας, ἡ сісахтія, знищення боргового ярма *(за законами Солона)*
σελήνη, ης, ἡ місяць
σεμνός 3 чесний, достойний
σημαίνω давати знак, показувати, означати

σημεῖον, ου, τό знак, ознака, доказ, прапор, знамено
σιγάω мовчати
σιγή, ῆς, ἡ мовчання
σίδηρος, ου, ὁ залізо
σιδεροῦς 3 залізний
Σικελία, ας. ἡ Сицилія
σῖτος, ου, ὁ збіжжя, хліб
σιωπή, ῆς, ἡ мовчанка, тиша; σιωπῇ мовчки
σκεδάννυμι розсіювати, розганяти
σκελετός, οῦ, ὁ скелет
σκεῦος, ους, τό предмет вжитку
σκηνή, ῆς, ἡ намет, палатка, сцена
σκῆπτρον, ου, τό палка, жезл
σκιά, ᾶς, ἡ тінь
σκιάζω затемнювати, покривати тінню
σκοπέω дивитися
σκοτεινός 3 темний
Σκύθης, ου, ὁ скіф
σκύλαξ, ακος, ὁ щеня, песик
Σόλων, ωνος, ὁ Солон (*VI ст.*), *афінський законодавець*
σός, σή, σόν твій, твоя, твоє
σοφία, ας, ἡ мудрість
σοφός 3 мудрий
Σπάρτη, ης, ἡ Спарта, *місто на Пелопоннесі*
Σπαρτιάτης, ου, ὁ спартанець
σπάω витягати, добувати
σπένδω виливати, робити жертвенне узливання, укладати угоду
σπήλαιον, ου, τό печера, грот
σπονδή, ῆς, ἡ жертвенне узливання, *у мн.* угода, договір
Σποράδες, άδων, αἱ Споради, *острови в Егейському морі*
σπουδάζω займатися, старатися
σπουδαῖος 3 пильний, старанний, поважний
σπουδαίως пильно, старанно
σπουδή, ῆς, ἡ пильність, поспіх; σπουδῇ спішно, скоро
στάδιον, ου, τό стадій, *міра довжини, 185, 97 м*; стадій, місце змангань
σταθμός, οῦ, ὁ житло, місце стоянки, відстань між стоянками, етап
σταλαγμός, οῦ, ὁ крапля
στασιάζω повставати, бунтувати, сваритися
στάσις, εως, ἡ бунт, повстання
στέλλω посилати
στέργω любити
στέφανος, ου, ὁ вінок
στεφανόω увінчувати
στῆθος, ους, τό груди
Στῆλαι Ἡρακλέους, αἱ Геракловi (Геркулесові) Стовпи
στόμα, ατος, τό уста, гирло
στρατεία, ας, ἡ похід
στράτευμα, ατος, τό військо
στρατεύω вирушати в похід, іти на війну
στρατηγός, οῦ, ὁ полководець
στρατιά, ᾶς, ἡ військо
στρατιώτης, ου, ὁ воїн, солдат
στρατοπεδεύω розбивати табір, ставати табором
στρατόπεδον, ου, τό табір
στρατός, οῦ, ὁ військо
στρέφω обертати, крутити
στρώννυμι (στορέννυμι) стелити
στῦλος, ου, ὁ стовп, опора
Στύξ, Στυγός, ἡ Стікс, *річка у підземному царстві*
σύ ти
συγγενής 2 споріднений
συγγιγνώσκω однаково думати, погоджуватись, визнавати, прощати
συγγνώμη, ης, ἡ дозвіл, прощення
σύγγραμμα, ατος, τό запис, рецепт
συγγραφεύς, έως, ὁ письменник, історик
συγγράφω списувати, описувати

συγκαλέω скликати, запрошувати, збирати
συγχωρέω сходитися, домовлятися, погоджуватись
συλλαμβάνω схоплювати, розуміти
συλλέγω збирати
σύλλογος, ου, ὁ збір
συμβαίνω сходитися, погоджуватись
συμβουλεύω радити
σύμβουλος, ου, ὁ порадник
σύμμαχος, ου, ὁ союзник
συμμίγνυμι змішувати
σύμπας, σύμπασα, σύμπαν весь, вся, все, цілий, -ла, -ле
συμπιέζω стискувати, здавлювати, чавити
σύν (з dat.) з, разом з
συναγείρω збирати, скликати
συνάγω збирати
συνάπτω зв'язувати, з'єднувати
συνεργός, οῦ, ὁ помічник
συνέρχομαι сходитись
σύνεσις, εως, ἡ розум, тямучість, свідомість, совість
συνεχές (συνεχῶς) постійно
συνήθεια, ας, ἡ звичка
σύνθημα, ατος, τό умовний знак, сигнал, пароль
συνίημι розуміти
συντάττω упорядковувати
συντίθημι складати, домовлятись
συρίζω грати на сірінзі, свистіти
σῦς, συός, ὁ і ἡ свиня, кабан
συσκευάζω готовити
συστρατεύω виступати разом у похід
σφαλερός 3 непевний, обманливий
σφάλλω обманювати
σφάττω убивати, жертвувати
σφηνόω заклинювати
Σφιγξ, ιγγος, ἡ Сфінкс, *міфічна потвора у Фівах*
σφόδρα дуже, сильно
σχεδόν майже
Σχερία, ας, ἡ Схерія, *острів феаків*
σχολαστικός 3 шкільний
σχολή, ῆς, ἡ вільний час
σῴζω рятувати
Σωκράτης, ους, ὁ Сократ (*469-399 рр.*), *грецький філософ*
σῶμα, ατος, τό тіло
σῶος 3 здоровий
σωτήρ, ῆρος, ὁ рятівник
σωτηρία, ας, ἡ порятунок
σωφρονέω бути розумним
σωφροσύνη, ης, ἡ розсудливість
σώφρων 2 розумний, помірний

Τ

τάλαντον, ου, τό талант, *грошова одиниця, 60 мін*
τάλας, τάλαινα, τάλαν нещасний, -на, -не
ταμιεῖον, ου, τό склад
Τάνταλος, ου, ὁ Тантал, *міфічний цар Фрігії*
τάξις, εως, ἡ порядок, лад, бойовий порядок
ταράττω змішувати, тривожити
ταριχεύω засолювати, консервувати, бальзамувати
τάττω порядковати
ταύτῃ так, таким чином
ταῦρος, ου, ὁ бик, віл
τάφος, ου, ὁ гріб, могила
τάχα швидко, легко
ταχέως скоро
ταχύς 3 скорий
ταχυτής, ῆτος, ἡ швидкість
ταώς, ώ, ὁ павич
τέ і; τέ - και і - і
τειχίζω обводити муром, укріплювати
τεῖχος, ους, τό стіна, мур
τεκμαίρομαι визначати, віщувати, доводити

τεκμήριον, ου, τό доказ, знак
τέκνον, ου, τό дитина
τελευταῖος 3 кінцевий, останній, крайній
τελευτάω закінчувати, вмирати
τελευτή, ῆς, ἡ кінець
τελέω закінчувати, завершувати, платити
Τέλλος, ου, ὁ Телл *(ім'я)*
τέλος, ους, τό кінець
τέμνω різати, розтинати
τέρπω радувати
τέρψις, εως, ἡ задоволення, насолода
Τερψιχόρα, ας, ἡ Терпсіхора, *муза танців і хороводів*
τέττιξ, ιγος, ὁ цикада
τέχνη, ης, ἡ ремесло, мистецтво
τεχνίτης, ου, ὁ митець
τῇδε тут
τήμερον сьогодні
τίθημι класти, укладати
τίκτω народжувати
τιμάω шанувати
τιμή, ῆς, ἡ пошана
τίμιος 3 і 2 цінний
Τιμολέων, οντος, ὁ Тімолеонт, *корінфський полководець, помер у 337 р.*
τιμωρέω захищати, допомагати, мстити, карати
τιμωρία, ας, ἡ захист, помста, кара
τίνω платити, відплачувати, спокутувати
τίς, τί хто, що
τίς, τί хтось, щось
τίσις, εως, ἡ кара, покута
τιτρώσκω ранити
τοίνυν проте, отже
τοιοῦτος, τοιαύτη, τοιοῦτο такий, -ка, -ке
τόλμα, ης, ἡ відвага, сміливість
τολμάω відважуватися, сміти
Τόμυρις, ιος, ἡ Томіріс, *цариця масагетів*
τόξευμα, ατος, τό стріла, відстань пострілу стріли, загін лучників
τοξεύω стріляти з лука
τόξον, ου, τό лук
τόπος, ου, ὁ місце
τοσοῦτος, τοσαύτη, τοσοῦτο такий великий, -ка -ка, -ке -ке
τότε тоді
τράγος, ου, ὁ козел
τραγῳδία, ας, ἡ трагедія
τραυλότης, ητος, ἡ шепелявість
τραῦμα, ατος, τό рана
τραχύς 3 жорсткий, нерівний, бурхливий
τρέπω обертати, завертати
τρέφω годувати, підтримувати
τριάκοντα тридцять
τριήρης, ους, ἡ тріера
Τρινακρία, ας, ἡ Трінакрія, друга назва о. Сіцілія
τρίπους, οδος, ὁ триніжник
Τροία, ας, ἡ Троя, *місто у Малій Азії*
τρόπαιον, ου, τό пам'ятник на честь перемоги
τρόπος, ου, ὁ спосіб, звичай, вдача, характер
τροφεύς, εως, ὁ годувальник, опікун
τροφή, ῆς, ἡ їжа, страва
τροχός, οῦ, ὁ колесо
τρυφή, ῆς, ἡ розкіш, насолода
Τρώς, Τρωός, ὁ троянець
τυγχάνω зустрічати, попадати
τυραννίς, ίδος, ἡ тіранія, деспотизм
τύραννος, ου, ὁ тиран, деспот
Τύρος, ου, ἡ Тір, *місто у Фінікії*
Τυρταῖος, ου, ὁ Тіртей, *елегійний поет за часів другої Мессенської війни 680 р.*
τυρός, οῦ, ὁ сир
τυφλός 3 сліпий, темний

τυφόω огортати димом, *перен.* наповнювати пихою
τύχη, ης, ἡ доля, щастя

Υ

ὑβρίζω зарозумітися, глузувати, насміхатися, бути нахабним
ὕβρις, εως, ἡ зарозумілість, гордість, нахабність
ὑβριστής, οῦ, ὁ зарозумілий, нахабний, самовпевнений
ὑγίεια, ας, ἡ здоров'я
ὑγιής 2 здоровий
ὕδρα, ας, ἡ змія, гідра
ὕδωρ, ὕδατος, τό вода
υἱός, οῦ, ὁ син
ὕλη, ης, ἡ ліс, матерія
ὑμέτερος 3 ваш
ὑμνέω оспівувати, величати
ὑπακούω слухатись, коритись
ὑπάρχω починати, бути присутнім, існувати
ὕπατος 3 і 2 вищий, кращий
ὑπέρ (з gen.) над, за, на захист, на користь
(з acc.) над, понад, поза
ὑπερεκπλήττω надзвичайно вражати, лякати
ὑπερέχω тримати зверху, перевищувати
ὑπεροράω нехтувати, зневажати
ὑπέχω підтримувати, захищати
ὑπηκοός 2 послушний
ὑπηρετέω служити, помагати
ὑπηρέτης, ου, ὁ помічник, служитель
ὑπισχνέομαι обіцяти
ὕπνος, ου, ὁ сон
ὑπό (з gen.) під, через
(з dat.) під
(з acc.) під, до
ὑποκαίω (ὑποκάω) підпалювати
ὑπόκρισις, εως, ἡ відповідь, сценічна гра, прихованість, лицемірство
ὑπολαμβάνω підхоплювати, відповідати, заперечувати
ὑπομένω залишатися, чекати
ὑπόμνημα, ατος, τό згадка
ὑποπτεύω підозрювати
ὑποσπάω витягувати знизу, висмикувати
ὑπόσχεσις, εως, ἡ обіцянка
ὕστερος 3 пізніший
ὑφίστημι підставляти, покорятись, приймати на себе,
ὑψηλός 3 високий
ὕψος, ους, τό висота

Φ

φαίνω показувати, являти
φαιός 3 сірий, темний
φάλαξ, αγγος, ἡ бойовий ряд, фаланга
φανερός 3 ясний, очевидний
φάρμακον, ου, τό отрута, лік
φαῦλος 3 незначний, непридатний, брутальний
φείδομαι щадити
φέρω нести
φεύγω утікати, уникати
φημί казати
φθάνω випереджувати
φθείρω псувати, нищити
φθονερός 3 заздрісний
φθονέω заздрити
φθόνος, ου, ὁ заздрість
φιάλη, ης, ἡ чаша
φιλάνθρωπος 2 людяний, людинолюбний
φιλάργυρος 2 жадібний, скупий
φιλέω любити, обнімати, цілувати
Φιλήμων, ονος, ὁ Філемон *із Сіракуз, родоначальник новоаттічної комедії, помер у 262 р.*
φιλία, ας, ἡ дружба
φίλιος 3 дружній

φίλος 3 милий, дорогий
φίλος, ου, ὁ друг
Φίλιππος, ου, ὁ Філіпп, *цар Македонії (366-336 рр.), батько Александра*
φιλομαθής 2 любитель науки
φιλόπονος 2 працелюбний
φιλότιμος 3 честолюбний
φοβέω боятися
φοβερός 3 страшний
φόβος, ου, ὁ страх
Φοῖβος, ου, ὁ Феб, *епітет Аполлона*
Φοινίκη, ης, ἡ Фінікія
Φοῖνιξ, ικος, ὁ фінікієць
φοῖνιξ, ικος багряний
Φοῖνιξ, ικος, ὁ Фенікс, *наставник Ахілла*
φοῖνιξ, ικος, ὁ фенікс, *міфічний птах, що раз на 500 років прилітав з Аравії до Геліополя (Єгипет)*
φοιτάω блукати, ходити
φονεύς, έως, ὁ убивця
φονεύω убивати
φόνος, ου, ὁ убивство
φόρος, ου, ὁ податок
φράζω казати, говорити
φρονέω бути розсудливим, думати
φρόνιμος 2 розумний, розсудливий
φροντίζω дбати, турбуватися
φροντίς, ίδος, ἡ турбота
φρούραρχος, ου, ὁ фрурарх, начальник гарнізону
Φρυγία, ας, ἡ Фрігія, *країна в Малій Азії*
φυγαδεύω виганяти з країни, засуджувати на вигнання
φυγή, ῆς, ἡ утеча, вигнання
φυλακή, ῆς, ἡ сторожа
φύλαξ, ακος, ὁ сторож
φυλάττω берегти, захищати
φύλη, ης, ἡ рід, громада
φύλλον, ου, τό листок
φύσις, εως, ἡ природа, вдача
φυτεύω садити, сіяти, вирощувати, породжувати
φυτόν, ου, τό рослина, створення
φύω родити, видавати на світ, рости, ставати
φωνή, ῆς, ἡ голос
φῶς, φωτός, τό світло

Χ

χαίρω радіти, тішитися; χαῖρε здоров! прощай!
χαλεπαίνω сердитися
χαλεπός 3 прикрий, лихий
χαλεπως важко, прикро
χαλινόω загнуздувати, приборкувати
χαλκεύς, έως, ὁ коваль
χαλκός, ου, ὁ мідь, бронза
χαλκοῦς 3 мідний
χαμᾶζε на землю
χαρίεις, χαρίεσσα, χαρίεν милий, -ла, -ле, приємний, -на, -не, привабливий, -ва, -ве
χαρίζομαι догоджувати, бути приємним
χάρις, ιτος, ἡ ласка, вдячність; χάριν ἔχω дякувати
Χάριτες, ων, αἱ Харити, *богині принади і краси*
Χάρων, ωνος, ὁ Харон, *перевізник душ померлих в Аїді*
χάσκω широко раззявлати рот, зазіхати
χάσμα, ατος, τό яма, прірва, паща
χειμών, ῶνος, ὁ зима, буря, негода
χείρ, χειρός, ἡ рука
χελιδών, ῶνος, ἡ ластівка
χήν, χηνός, ὁ і ἡ гуска
χήρα, ας, ἡ вдова

χθών, χθονός, ἡ земля, грунт, країна
Χίλων, ωνος, ὁ Хілон, *лакедемонянин, один із "семи мудреців"*
Χίμαιρα, ας, ἡ Химера, *потвора, яку вбив Беллерофонт*
χιτών, ῶνος, ὁ хітон *(одяг)*
χιών, όνος, ἡ сніг
χορεία, ας, ἡ танок
χόρος, ου, ὁ хоровод, хор
χόρτος, ου, ὁ трава, корм
χράομαι вживати, користуватися
χρή треба, необхідно, слід
χρῆμα, ατος, τό справа, річ; τὰ χρήματα гроші
χρήσιμος 3 і 2 корисний
χρῆσις, εως, ἡ вжиток, користь
χρησμός, ου, ὁ віщування
χρηστός 3 корисний, чесний, пригожий
χρίω мазати, змащувати
χρόνος, ου, ὁ час
χρυσίον, ου, τό золотий гріш, золото
χρυσόμαλλον, ου, τό золоте руно
χρυσός, οῦ, ὁ золото
χρυσοῦς 3 золотий
χωλεύω кульгати
χώρα, ας, ἡ країна, земля
χωρίον, ου, τό місцевість
χωρίς (з gen.) окрім, без

Ψ

Ψαμμήτιχος, ου, ὁ Псамметіх *(656-617 рр.), єгипетський фараон*
ψέγω осуджувати, дорікати
ψευδής 2 неправдивий, фальшивий
ψεύδω обманювати, брехати
ψεῦδος, ους, τό брехня
ψεύστης, ου, ὁ брехун
ψηφίζω голосувати, постановляти, вирішувати
ψῆφος, ου, ἡ камінь для голосування
ψιλός 3 голий
ψόγος, ου, ὁ докір
ψυχή, ῆς, ἡ душа, дух, життя
ψυχρός 3 холодний, зимний

Ω

ὧδε так, таким чином
ᾠδή, ῆς, ἡ пісня, ода
ὠμότης, ητος, ἡ жорстокість
ὥρα, ας, ἡ пора, час, нагода
ὡς як
ὥσπερ як, неначе
ὥστε так що
ὠφέλεια, ας, ἡ користь
ὠφελέω допомагати, приносити користь
ὠφέλιμος 3 і 2 корисний

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 3

ВСТУП 6

ЕКСКУРС У ІСТОРІЮ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ 10

ФОНЕТИКА 13

АЛФАВІТ. ПРАВИЛА ВИМОВИ І НАГОЛОШЕННЯ 13
§ 1. Алфавіт 13
§ 2. Правила вимови. Еразмова та Рейхлінова вимови 15
§ 3. Приголосні звуки (consonantes, σύμφωνα) 15
§ 4. Голосні звуки (vocales, φωνήεντα) 16
§ 5. Придих (spiritus, πνεῦμα) 17
§ 6. Довгота і короткість складів 18
§ 7. Наголос (accentus, προσῳδία) 19
§ 8. Проклітики (procliticae, або atona, προκλιτικά, або ἄτονα) 20
§ 9. Енклітики (encliticae, ἐγκλιτικά) 20
§ 10. Розділові знаки (τα ἐπίσήμα τῆς στίξεως) 21
ФОНЕТИЧНЕ ОСВОЄННЯ ГРЕЦИЗМІВ 21
§ 11. Голосні звуки 22
§ 12. Приголосні звуки 23
ВПРАВИ ДЛЯ ЧИТАННЯ 24
ОСНОВНІ ФОНЕТИЧНІ ЗАКОНИ 25
§ 13. Зміни голосних звуків 26
§ 14. Чергування (μεταβολή) 28
§ 15. Взаємодія голосних звуків 29
§ 16. Зміни приголосних звуків 31
§ 17. Взаємодія звуків з *σ* 31
§ 18. Взаємодія звуків з j 33
§ 19. Взаємодія звуків з F 34
§ 20. Взаємодія сонантів λ, μ, ν, ρ з іншими звуками 34
§ 21. Взаємодія проривних з іншими звуками 35
§ 22. Розгортання (ἀνάπτυξις) 35
§ 23. Спрощення (ἁπλολογία) 36
§ 24. Кінцеві звуки слова 36

МОРФОЛОГІЯ 37

§ 25. Частини мови 37
§ 26. Порядок слів у реченні 38
§ 27. Заперечення 38
§ 28. Вживання великої букви 38

ДІЄСЛОВО (VERBUM, PHMA) 39
§ 29. Граматичні категорії дієслова 39
§ 30. Основи дієслова 42
§ 31. Словникова форма дієслова 42
§ 32. Дієвідміна (coniugatio, συζυγία) 42
§ 33. Особові закінчення дієслова 43
§ 34. Наголос у дієслівних формах 43
§ 35. Теперішній час активного стану (praesens, ἐνεστώς) 44
§ 36. Теперішній час дієслова εἰμί 45
ІМЕННИК (NOMEN SUBSTANTIVUM, ONOMA ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΝ) .. 46
§ 37. Граматичні категорії іменника 46
§ 38. Відмінок (casus, πτῶσις) 47
§ 39. Артикль (ἄρθρον) 49
§ 40. Відміна (declinatio, κλίσις) 50
§ 41. Словникова форма іменника 51
§ 42. Перша відміна іменників 51
§ 43. Іменники жіночого роду першої відміни з основою на -ᾱ 52
§ 44. Іменники жіночого роду першої відміни з основою на -ᾰ 53
§ 45. Іменники чоловічого роду першої відміни 55
§ 46. Друга відміна іменників 57
ПРИКМЕТНИК (NOMEN ADIECTIVUM, ONOMA ΕΠΙΘΕΤΟΝ) 61
§ 47. Словникова форма прикметника 62
§ 48. Прикметники першої та другої відмін 62
§ 49. Прикметники другої відміни 63
§ 50. Контраговане відмінювання іменників та прикметників 65
§ 51. Аттічна відміна 68
§ 52. Морфологічне освоєння українською мовою запозичених ..... грецьких іменників I-II відмін 70
ДІЄСЛОВО (VERBUM, PHMA) (продовження) 71
§ 53. Медіальний стан (medium, μέση) 71
§ 54. Пасивний стан (passivum, παθητική) 71
§ 55. Теперішній час медіального і пасивного станів (praesens medii et passivi) 72
§ 56. Активна та пасивна конструкція речення 72
§ 57. Минулий час недоконаного виду ..... (imperfectum, παρατατικός) 74
§ 58. Минулий час недоконаного виду активного стану (imperfectum activi) 74
§ 59. Авґмент (augmentum, αὔξησις) 75
§ 60. Складовий авґмент ..... (augmentum syllabicum, ἡ συλλαβικὴ αὔξησις) 75
§ 61. Часовий авґмент ..... (augmentum temporale, ἡ χρονικὴ αὔξησις) 77
§ 62. Імперфект дієслова εἰμί 78
ПРИЙМЕННИК (PRAEPOSITIO, ΠΡΟΘΕΣΙΣ) 79
§ 63. Прийменники і префікси та їх основні значення 80

ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ) (ПРОДОВЖЕННЯ) 83
§ 64. Минулий час недоконаного виду медіального і пасивного станів (imperfectum medii et passivi) 83
§ 65. Дієприкметник (participium, μετοχή) 85
§ 66. Зворот genetivus absolutus 86
§ 67. Дієприкметник теперішнього часу медіального і пасивного станів (participium praesentis medii et passivi) 87
ІМЕННИКИ ТА ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ 88
§ 68. Типи основ третьої відміни 88
§ 69. Закінчення третьої відміни 89
§ 70. Наголос у третій відміні 90
§ 71. Іменники з основами на сонанти (-λ, -ν, -ρ) 90
§ 72. Іменники з основами на сонанти (продовження) 93
§ 73. Прикметники з основами на сонанти -ν, -ρ 93
§ 74. Іменники та прикметники з основами на губні (-β, -π, -φ) та задньоязикові (-γ, -κ, -χ) 96
§ 75. Іменники з основами на передньоязикові (-δ, -τ, -θ) 97
§ 76. Прикметники з основами на -δ, -τ 98
§ 77. Іменники середнього роду з основою на -τ 100
ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ) (ПРОДОВЖЕННЯ) 102
§ 78. Майбутній час (futurum, μέλλων) 102
§ 79. Майбутній час перший активного і медіального станів (futurum I activi et medii) 103
§ 80. Майбутній час дієслова εἰμί 104
§ 81. Aoristus (ἀόριστος) 105
§ 82. Аорист перший активного стану (aoristus I activi) 106
§ 83. Аорист перший медіального стану (aoristus I medii) 107
§ 84. Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (accusativus cum infinitivo) 108
§ 85. Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (nominativus cum infinitivo) 109
ІМЕННИКИ І ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (ПРОДОВЖЕННЯ) 110
§ 86. Іменники з основами на -ντ, -νθ 110
§ 87. Іменники з основами на -κτ 111
§ 88. Прикметники з основами на -ντ 113
ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ) (ПРОДОВЖЕННЯ) 116
§ 89. Дієприкметники теперішнього і майбутнього часів та аориста першого активного стану (participium praesentis, futuri et aoristi I activi) 116
§ 90. Знахідний <називний> відмінок з дієприкметником (accusativus <nominativus> cum participio) 117
ІМЕННИКИ І ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (ПРОДОВЖЕННЯ) 119
§ 91. Іменники середнього роду з основами на -εσ 119
§ 92. Прикметники з основами на -εσ 121
§ 93. Власні імена на -ης, -κλῆς 122
§ 94. Іменники середнього роду з основами на -ασ 123
§ 95. Іменники з основами на -οσ 124

§ 96. Іменники жіночого роду з основами на -ο 124
§ 97. Іменники з основами на -υ 126
§ 98. Іменники з основами на ου/ο, αυ/α 126
§ 99. Іменники з основами на -ω 127
§ 100. Іменники з основами на ι/ϵ, υ/ϵ 128
§ 101. Прикметники з основами на υ/ϵ 131
§ 102. Іменники з основами на ϵυ/ϵ 132
§ 103. Іменники πατήρ, μήτηρ, θυγάτηρ, γαστήρ, Δημήτηρ 135
§ 104. Іменники ἀνήρ, γυνή, υἱός 136
§ 105. Іменники Ζεύς, Ἄρης, Πνύξ 138
§ 106. Іменник ναῦς 138
§ 107. Іменники πρεσβευτής μάρτυς, κυών 140
§ 108. Іменники δόρυ, γόνυ, οὖς, ὕδωρ, ὄναρ,φρέαρ, ἦπαρ, ἦμαρ 140
§ 109. Морфологічне освоєння українською мовою запозичених грецьких іменників III відміни 141
ПРИКМЕТНИК. ПРИСЛІВНИК. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ 143
§ 110. Звичайний ступінь усіх прикметників 143
§ 111. Прикметники μέγας, πολύς 145
§ 112. Ступені порівняння прикметників з суфіксами -τερ-, -τατ- 146
§ 113. Ступені порівняння із суфіксами -ϵστερ-, -ϵστατ- 148
§ 114. Ступені порівняння з суфіксами -ιον-, -ιστ- 150
§ 115. Суплетивні ступені порівняння 152
§ 116. Недостатні ступені порівняння 153
§ 117. Аналітичні ступені порівняння 154
§ 118. Прислівник (adverbium, ἐπίῤῥημα) 156
§ 119. Співвідносні прислівники 157
ЧИСЛІВНИК (NUMERALE, ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΟΝ) 159
§ 120. Кількісні числівники (cardinalia, ἀπόλυτα) 161
§ 121. Порядкові числівники (ordinalia, τακτικά) 163
§ 122. Числівникові прислівники (ἀριθμητικὰ ἐπιῤῥήματα) 163
ЗАЙМЕННИК (PRONOMEN, ΑΝΤΩΝΥΜΙΑ) 165
§ 123. Особові займенники (personalia, προσωπικαί) 165
§ 124. Присвійні займенники (possessiva, κτητικαί) 166
§ 125. Займенник αὐτός, αὐτή, αὐτό 168
§ 126. Займенник ἄλλος, ἄλλη, ἄλλο 169
§ 127. Взаємний займенник (reciprocum, ἀλληλοπαθητική) 169
§ 128. Зворотні займенники (reflexiva, αὐτοπαθητικαί) 171
§ 129. Вказівні займенники (demonstrativa, δεικτικαί) 173
§ 130. Відносні займенники (relativa, ἀναφορικαί) 174
§ 131.Питальні займенники (interrogativa, ἐρωτηματικαί) 176
§ 132. Неозначені займенники (indefinita, ἀόρισται) 176
§ 133. Співвідносні займенники (correlativa, συσχετικαί) 178
ДІЄСЛОВО (VERBUM, ΡΗΜΑ) 180
§ 134. Умовний спосіб (coniunctivus, ὑποτακτική) 180
§ 135. Теперішній час умовного способу (praesens coniunctivi) 182

§ 136. Кон'юнктив дієслова εἰμί 182
§ 137. Бажальний спосіб (optativus, εὐκτική) 183
§ 138. Теперішній час бажального способу (praesens optativi) 185
§ 139. Оптатив дієслова εἰμί 186
§ 140. Майбутній час перший бажального способу (futurum I optativi) 186
КОНТРАГОВАНІ ДІЄСЛОВА (VERBA CONTRAKTA, PHMATA ΣΥΝΗΙΡΗΜΕΝΑ) 187
§ 141. Контраговані дієслова на -έω Praesens et imperfectum activi 188
§ 142. Контраговані дієслова на -έω Praesens et imperfectum medii et passivi 190
§ 143. Особливості дієслів на -έω 191
§ 144. Контраговані дієслова на -άω Praesens et imperfectum acivi 193
§ 145. Контраговані дієслова на -άω Praesens et imperfectum medii et passivi 196
§ 146. Особливості дієслів на -άω 197
§ 147. Контраговані дієслова на -όω Praesens et imperfectum acivi 199
§ 148. Контраговані дієслова на -όω Praesens et imperfectum medii et passivi 201
§ 149. Кон'юнктив та оптатив аориста першого активного стану (coniunctivus et optativus aoristi I activi) 203
§ 150. Кон'юнктив, оптатив, імператив аориста першого медіального стану (coniunctivus, optativus, imperativus aoristi I medii) . 206
§ 151. Поділ дієслів на класи I–IV класи першої дієвідміни 207
§ 152. Майбутній час перший активного стану дієслів з основами на сонанти 209
§ 153. Аттічний майбутній час (futurum atticum) 209
§ 154. Дорійський майбутній час (futurum doricum) 210
§ 155. Аорист перший активного та медіального станів дієслів з основами на сонанти 211
§ 156. Аорист перший дійсного способу пасивного стану (aoristus I indicativi passivi) 213
§ 157. Аорист перший пасивний умовного, бажального, наказового способів та дієприкметник (aoristus I passivi coniunctivi, optativi, imperativi, participii) 216
§ 158. Майбутній час перший пасивного стану (futurum I passivi) 218
§ 159. Сильні часи 219
§ 160. Аорист другий активного стану (aoristus II activi) 220
§ 161. Аорист другий медіального стану (aoristus II medii) 222
§ 162. Аорист другий пасивного стану (aoristus II passivi) 224
§ 163. Майбутній час другий пасивного стану (futurum II passivi) 226

§ 164. Минулий час результативного виду (perfectum, παρακείμενος) ... 228
§ 165. Редуплікація (reduplicatio, ἀναδιπλασιασμός) ... 228
§ 166. Перфект перший дійсного способу активного стану (perfectum I indicativi activi) ... 230
§ 167. Перфект перший активного стану умовного, бажального способів, інфінітив та дієприкметник (perfectum I coniunctivi, optativi, infinitivi, participii activi) 233
§ 168. Перфект дійсного способу медіального та пасивного (perfectum indicativi medii et passivi) ... 235
§ 169. Перфект умовного, бажального, наказового способів, інфінітив та дієприкметник медіального та пасивного станів (perfectum coniunctivi, optativi, imperativi, infinitivi, participii medii et passivi) ... 237
§ 170. Давноминулий час результативного виду (plusquamperfectum, ὑπερσυντελικός) ... 240
§ 171. Минулий час результативного виду другий активного стану (perfectum II activi) ... 242
§ 172. Давноминулий час результативного виду другий активного стану (plusquamperfectum II activi) ... 244
§ 173. Майбутній час третій (futurum III) ... 246
§ 174. Дієслівні прикметники (adiectiva verbalia, ῥηματικὰ ἐπίθετα) ... 246
НЕПРАВИЛЬНІ ДІЄСЛОВА ПЕРШОЇ ДІЄВІДМІНИ ... 249
§ 175. П'ятий клас дієслів ... 249
§ 176. Дієслова п'ятого класу з інфіксом -αν- ... 252
§ 177. Дієслова з інфіксом -αν- ... 253
§ 178. Дієслова шостого класу з інфіксом -σκ- ... 255
§ 179. Дієслова шостого класу з редуплікацією ... 257
§ 180. Аорист другий без з'єднувального голосного ... 259
§ 181. Дієслова сьомого класу ... 262
§ 182. Дієслова сьомого класу (продовження) ... 263
§ 183. Дієслова сьомого класу (продовження) ... 265
§ 184. Дієслова восьмого класу ... 266
§ 185. Дієслова восьмого класу (продовження) ... 268
§ 186. Дієслова восьмого класу (продовження) ... 270
ДІЄСЛОВА II ДІЄВІДМІНИ ... 272
§ 187. Презенс та імперфект активного стану дієслова δίδωμι ... 274
§ 188. Презенс та імперфект активного стану дієслова τίθημι ... 275
§ 189. Презенс та імперфект активного стану дієслова ἵημι ... 277
§ 190. Презенс та імперфект активного способу дієслова ἵστημι ... 279
§ 191. Аорист активного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι ... 280
§ 192. Аорист активного стану дієслова ἵστημι ... 283
§ 193. Майбутній час, перфект та плюсквамперфект активного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι ... 285
§ 194. Презенс та імперфект медіального і пасивного станів дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι ... 287

§ 195. Аорист медіального стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι .. 289
§ 196. Аорист пасивного стану дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι . 291
§ 197. Майбутній час, перфект і плюсквамперфект медіального та пасивного станів дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι 292
§ 198. Дієслівні прикметники дієслів δίδωμι, τίθημι, ἵημι, ἵστημι .. 293
§ 199. Перфект і плюсквамперфект активного стану дієслова ἵστημι 295
§ 200. Значення форм дієслова ἵστημι 295
§ 201. Перфектні форми дієслів τέθνηκα, δέδοικα 296
§ 202. Дієслова I класу ὀνίνημι, πίμπλημι, πίμπρημι, φημί 298
§ 203. Дієслова I класу ἄγαμαι, δύναμαι, ἐπίσταμαι, κρέμαμαι 301
§ 204. Дієслово οἶδα 302
§ 205. Дієслова εἰμί та χρή 304
§ 206. Дієслово εἶμι 306
§ 207. Дієслово κάθημαι 307
§ 208. Дієслово κεῖμαι 308
§ 209. Другий клас дієслів другої дієвідміни 310
§ 210. Дієслово δείκνυμι 310
§ 211. Дієслова з основами на -γ 313
§ 212. Дієслова з основами на -λ, -μ, -ρ 214
§ 213. Дієслова з основами на голосні звуки 316
ДОДАТКИ 319
Додаток 1. Двоїна 319
Додаток 2. Семантичні особливості дієслівних форм 320
Додаток 3. Відкладні дієслова 322
Додаток 4. Депонентне значення окремих часових форм 324
ГРАМАТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ 328

СЛОВОТВОРЕННЯ 332

АФІКСАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ 332
§ 214. Словотворення в системі іменника 332
§ 215. Словотворення в системі прикметника 339
§ 216. Словотворення в системі дієслова 342
§ 217. Словотворення прислівників 344
СЛОВОСКЛАДАННЯ 346
§ 218. Копулятивне і субординативне словоскладання 346
§ 219. Характеристика першого компонента складеного слова 347
§ 220. Характеристика другого компонента складеного слова 349
§ 221. Наголос у складених словах 350

СИНТАКСИС 353

§ 222. Підмет (subiectum, ὑποκείμενον) 353
§ 223. Присудок (praedicatum, κατηγόρημα) 355
§ 224. Узгодження підмета і дієслівного присудка 356
§ 225. Узгодження підмета й іменного предиката 358
§ 226. Прикладка (παράθεσις) 359
§ 227. Артикль (ἄρθρον) 361

§ 228. Особливості вживання артикля при деяких прикметниках. 364
§ 229. Відмінки (casus, πτώσεις)..... 367
ПРЯМІ ВІДМІНКИ..... 367
§ 230. Називний відмінок (nominativus, ὀνομαστική)..... 367
§ 231. Кличний відмінок (vocativus, κλητική)..... 367
НЕПРЯМІ ВІДМІНКИ..... 368
§ 232. Знахідний відмінок (accusativus, αἰτιατική)..... 368
§ 233. Родовий відмінок у власній функції..... 374
§ 234. Родовий відмінок у значенні аблатива..... 381
§ 235. Давальний відмінок у власній функції..... 384
§ 236. Давальний відмінок у значенні інструментального..... 388
§ 237. Давальний відмінок у значенні локатива..... 392
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ..... 393
§ 238. Займенники (pronomina, ἀντωνυμίαι)..... 393
ПРИЙМЕННИКИ..... 401
§ 239. Прийменники властиві..... 401
§ 240. Прийменники, які керують одним відмінком..... 402
§ 241. Прийменники, що керують двома відмінками..... 405
§ 242. Прийменники, які керують трьома відмінками..... 407
ДІЄСЛОВО..... 412
§ 243. Час (tempus, χρόνος)..... 412
§ 244. Значення часів в індикативі..... 413
§ 245. Значення часів у кон'юнктиві, оптативі, інфінітиві..... 419
§ 246. Значення часів у дієприкметнику..... 420
§ 247. Спосіб дієслова (modus, ἔγκλισις)..... 422
§ 248. Стан дієслова (genus, διάθεσις)..... 427
§ 249. Неозначена форма дієслова (infinitivus, ἀπαρέμφατος)..... 433
§ 250. Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (accusativus cum infinitivo)..... 437
§ 251. Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (nominativus cum infinitivo)..... 440
§ 252. Дієприкметник (participium, μετοχή)..... 442
§ 253. Дієприкметник у функції означення (participium attributum, ἐπιθετικὴ μετοχή)..... 443
§ 254. Дієприкметник у функції присудка (participium praedicativum, κατηγορηματικὴ μετοχή)..... 445
§ 255. Знахідний відмінок з дієприкметником (accusativus cum participio)
Називний відмінок з дієприкметником (nominativus cum participio)..... 446
§ 256. Дієприкметник у функції обставини (participium coniunctum, μετοχὴ προσδιοριστική)..... 446
§ 257. Родовий самостійний (genetivus absolutus, γενικὴ ἀπόλυτος)..... 449
§ 258. Знахідний самостійний (accusativus absolutus, αἰτιατικὴ ἀπόλυτος)..... 450
§ 259. Називний самостійний (nominativus absolutus, ὀνομαστικὴ ἀπόλυτος)..... 451

§ 260. Особливості узгодження дієприкметника ... 451
§ 261. Дієприкметник з часткою ἄν ... 452
§ 262. Дієслівні прикметники (adiectiva verbalia, ῥηματικὰ ἐπίθετα) ... 454
СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ... 456
§ 263. Сполучники (coniunctiones, συνδεσμοί) ... 456
§ 264. Частки (particulae, μόρια) ... 464
§ 265. Заперечення οὐ ... 467
§ 266. Заперечення μή ... 468
§ 267. Плеоназм заперечних слів ... 470
§ 268. Підрядні додаткові, або з'ясувальні речення ... 472
§ 269. Непряма мова ... 476
§ 270. Прямі, або незалежні питальні речення ... 480
§ 271. Непрямі питання, або підрядні питальні речення ... 481
§ 272. Підрядні речення причини ... 483
§ 273. Підрядні речення мети ... 485
§ 274. Підрядні наслідкові речення ... 487
§ 275. Підрядні умовні речення ... 491
§ 276. Підрядні допустові речення ... 496
§ 277. Підрядні відносні речення ... 498
§ 278. Підрядні речення часу ... 501
ТРОПИ І ФІГУРИ ... 505
§ 279. Різновиди тропів ... 505
§ 280. Різновиди фігур ... 508

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ... 515

ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ГРЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДІАЛЕКТІВ ... 515
§ 281. Іонійський діалект ... 515
§ 282. Дорійський діалект ... 516
§ 283. Еолійський діалект ... 517
§ 284. Основні особливості Гомерівського діалекту ... 518
§ 285. Основні особливості мови Геродота ... 526
§ 286. Особливості діалекту койне ... 527

МЕТРИКА ... 530

§ 287. Історія метричних досліджень ... 530
§ 288. Грецька просодія ... 531
§ 289. Основні поняття грецької метрики ... 532
§ 290. Найважливіші віршові розміри ... 533
§ 291. Найуживаніші вірші ... 538
§ 292. Найуживаніші строфи ... 540

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ... 545
ДАВНЬОГРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ... 549
ЗМІСТ ... 581

Навчальне видання

Леся Леонідівна Звонська-Денисюк

ДАВНЬОГРЕЦЬКА МОВА

Підручник для студентів відділень класичної філології та гуманітарних факультетів вищих закладів освіти.

Київ, «Томіріс», 1997

Оправа художника *Г. М. Кондратової*

Редактор *О. Л. Кагарлицька*

Художньо-технічний редактор *Н. А. Турбанова*

Підписано до друку 5.12.97. Формат 70 х 100 1/16
Друк офсетний. Гарнітура Петербург. Папір офсетн. Умовн.-друк. арк. 47,7.
Обл.-вид. арк. 49,3. Зам. 7-268
ТОВ «Томіріс», Київ-119, вул. Дехтярівська, 38/44.
Свідоцтво № 01873 від 23. 09. 1996 р.
Віддруковано на АТ «Книга».
254655, МСП, Київ-53, вул. Артема, 25

Звонська-Денисюк Л. Л.
З 43 Давньогрецька мова: Підручн. для студентів відд. класичної філології та гуманіт. фак. вищ. закладів освіти. — К.: Томіріс, 1997. — 592 с.
ISBN 5-87498-095-4

Підручник складається з вступного розділу та частин: Фонетика, Морфологія, Словотворення, Синтаксис, Ділектологія, Метрика.
Теоретичні положення ілюструються цитатами та фрагментами різножанрових творів 39-ти авторів античної доби — від Гомера до Нового Завіту. Матеріал відкриває доступ до всієї багатої літературної спадщини античної Греції та грекомовної теологічної літератури.

4602020100 - 031
97 без оголош.

ББК 81. 2.Давньогре—923